

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК:

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES:

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

ВИПУСК 57. ТОМ 3
ISSUE 57. VOLUME 3

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 14 від 22.12.2022 р.)*

Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – Вип. 57. Том 3. – 316 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантюк М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів І.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри давньої історії України та спеціальних історичних дисциплін (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.І.** – доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Грищенко Л.З.** – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гжесяк Ян** – доктор габітований, надзвичайний професор кафедри (Державна вища професійна школа); **Грищенко Г.З.** – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Заєць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, заступник декана факультету народних інструментів (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомря І.М.** – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет); **Маршалек-Кава Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор, завідувач (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петречко О.М.** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор, професор кафедри (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор, проректор з навчальної роботи (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Стецик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначікова Марія** – доктор наук (doc. ScS., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тиміш Л.І.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; **Тельбак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту культури і мистецтв (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музезнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» Серія КВ № 19906-9706Р від 14.05.2013 р.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання www.aphn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомря І.М.
Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2022
© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомря І.М., 2022

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 13 from 24.11.2022)

Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica”, 2022. – Issue 57. Volume 3. – 316 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **A. Dushnyi** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Co-Editor, Doctor of History, Professor, Head of the Department (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **V. Andriev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bermes** – Doctor of Arts, Professor, Head of the Department (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **L. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor, Head of the Department (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Deputy Dean of the Faculty of Folk Instruments (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomria** – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department (Uzhgorod National University); **P. Ivanysyn** – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department (Uzhgorod National University); **M. Kravchyk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **Marszalek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor, (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor, Head of the Department (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiv** – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhytska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department (Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor, Head of the Department (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor at the Department (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevskva** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskiy** – Doctor of Arts, Professor, Head of the Department (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., PhD.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **L. Tymish** – PhD (History), Associate Professor, Department of the Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University; **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University); **O. Ustyenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Director of the Educational and Scientific Institute of Culture and Arts (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor, (Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as Index Copernicus International.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 No 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category "B") on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category "B") on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

Based on the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine No 1290 dated 30.11.2021 (annex 3), the journal is included in the List of professional editions of Ukraine (category "B") in the area of of Historical Sciences (032 - History and Archeology).

Print media registration certificate «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers» series KV № 19906-9706P dd. 14.05.2013.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.aphn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2022
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2022

ІСТОРІЯ

УДК 930.85

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-1>**Оксана РАТУШНА,***orcid.org/0000-0001-8029-9337*

*старший викладач кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини
Інституту гуманітарних та соціальних наук
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) aliroma@ukr.net*

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ: ІСТОРИКО-СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті на основі теоретико-методологічного потенціалу праць вітчизняних і зарубіжних учених-істориків і соціологів здійснено дослідження історико-соціального аспекту української національної ідентичності в контексті євроінтеграційних процесів.

Зазначено, що Євроінтеграція є стратегічною метою зовнішньої та внутрішньої політики України, а також, позитивним процесом для розвитку України на міжнародній арені. При цьому, важливою умовою є збереження нашої національної ідентичності і самобутності. Пересторогою у світових глобалізаційних процесах є нівелювання культурних особливостей певних націй при інтеграції у світові співтовариства.

Доведено, що ідентичність нації формується на основі ментально-ціннісних ідентифікаторів кожної особи, котрі закладаються з народження. Важливу роль у цьому відіграє сім'я, оточення, заклади освіти. Сьогоднішня форма в Україні покоління, котре бере за основу своєї життєдіяльності загальнолюдські цінності і прагне до активної самореалізації у європейському просторі на правах того, хто зможе гідно представити Україну з її національною самобутністю на світовій арені.

Зазначено, що наша національна самобутність (мова, ментальність, історія, культура) – це те, що повинно повноцінно розвиватися в межах будь-яких міжнародних національних утворень. Емоційно-ментальний зв'язок між українцями не повинен стертися і витіснитися іншими культурами, що є загрозою при реалізації глобалізаційних процесів інтегрованого суспільства у державотворенні, правотворенні, соціокультурній площині.

Акцентовано увагу на тому, Україна часто обирала європейську модель розвитку управлінської і правової системи. Після отримання Магдебурзького права державне управління в Україні намагалися побудувати за європейською моделлю у багатьох містах. Цю ідею активно підтримували громадяни різних соціальних прошарків.

Специфіка української ідентичності полягає у тому, що вона моделюється за допомогою етнонаціональної і громадянської компоненти, що сприяє розвитку цивілізованого громадянського суспільства з власними ціннісними орієнтирами, спрямованого на розвиток основоположних прав і свобод людини та громадянина, культурно-ідеологічного підґрунтя державотворення.

Ключові слова: національна ідентичність, євроінтеграція, права людини, державотворення, громадянське суспільство, державне управління, нація.

Oksana RATUSHNA,*orcid.org/0000-0001-8029-9337*

*Lecturer at the Department of History, Museum Studies and Cultural Heritage
Institute of Humanities and Social Sciences of Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) aliroma@ukr.net*

UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY AND EUROPEAN INTEGRATION: HISTORICAL AND SOCIAL ASPECT

In the article, on the basis of the theoretical and methodological potential of the works of domestic and foreign scientists-historians and sociologists, a study of the historical-social aspect of the Ukrainian national identity in the context of European integration processes is carried out.

It was noted that European integration is a strategic goal of Ukraine's foreign and domestic policy, as well as a positive process for the development of Ukraine on the international arena. At the same time, an important condition is the preservation of our national identity and originality. A caveat in world globalization processes is the leveling of cultural characteristics of certain nations during integration into world communities.

It has been proven that the identity of the nation is formed on the basis of the mental and value identifiers of each person, which are established from birth. Family, environment, educational institutions play an important role in this. Today, a generation is forming in Ukraine, which takes universal human values as the basis of its life activities and strives for active self-realization in the European space on the basis of the rights of those who will be able to represent Ukraine with its national identity on the world stage.

It is noted that our national identity (language, mentality, history, culture) is something that should be fully developed within any international national entities. The emotional and mental connection between Ukrainians should not be erased and displaced by other cultures, which is a threat in the implementation of globalization processes of an integrated society in state formation, law-making, and socio-cultural plane.

Attention is focused on the fact that Ukraine often chose the European model of development of the administrative and legal system. After receiving the Magdeburg Law, public administration in Ukraine was tried to be built according to the European model in many cities. This idea was actively supported by citizens of various social strata.

The specificity of Ukrainian identity lies in the fact that it is modeled with the help of an ethno-national and civil component, which contributes to the development of a civilized civil society with its own value orientations, aimed at the development of the fundamental rights and freedoms of a person and a citizen, the cultural and ideological basis of state formation.

Key words: national identity, European integration, human rights, state formation, civil society, public administration, nation.

Постановка проблеми. Прагнення українського суспільства до інтеграції у європейське співтовариство не є ситуативною реакцією на державно-правові глобалізаційні процеси, а історично обумовлений вибір спільної життєдіяльності з усім цивілізованим світом, вагою якою є Україна.

Століттями українці вели боротьбу за збереження своєї незалежності, суверенітету, а також, національної самобутності, ціннісних історичних, соціально-культурних орієнтирів. Саме тому важливо не втратити власну національну ідентичність у процесі інтеграції до Європейського Союзу. Ми маємо вагомий державно-правовий, культурний надбання, що формувалися у нашого народу на основі загальнолюдських цінностей і можуть бути повноцінним вектором у розвитку європейського простору.

Нам не потрібно доводити, що ми цивілізований європейський народ. Наша вікова історія є підтвердженням унікальності процесів державотворення, правотворення та розвитку науки в Україні. Не можна за жодних умов «стерти» самобутні особливості української нації, за збереження яких сьогодні проливають кров кращі сини України.

Аналіз основних досліджень. Для всебічного аналізу і осмислення вказаної проблематики доцільно опиратися на теоретико-методологічний потенціал праць вітчизняних і зарубіжних учених-істориків і соціологів, а саме: Н. Гайворонюк, І. Дзюби, С. Кульчицького, Л. Нагорної, Б. Параконського, О. Стегнія та інших.

Їхні наукові концепції сприяли тому, що в межах історії, соціології, правознавства формується новий підхід до розуміння національної ідентичності, усвідомлення приналежності до національної спільноти, спрямований на розвиток національної свідомості, ціннісних аспектів політики державот-

ворення, збереження історичної території, мови, історичної пам'яті та культурної спадщини.

Мета статті полягає у поглибленні дослідження історико-соціального аспекту української національної ідентичності в контексті євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Європейська інтеграція – це процес політичної, юридичної, економічної (а в деяких випадках – соціальної та культурної) інтеграції європейських держав. На даний момент європейська інтеграція досягається в основному за рахунок розширення Європейського Союзу та Ради Європи. Цей складний та суперечливий соціально-економічний процес налагодження тісного співробітництва європейських держав є одним із проявів провідної тенденції сучасного історичного розвитку – посилення всебічної взаємозалежності держав, передусім в економічній сфері, та подальшого зближення цивілізаційно-споріднених національних спільнот (Вільна енциклопедія Вікіпедія, 2018).

Такий процес, безперечно, позитивний для розвитку України на міжнародній арені, але вагомою умовою є збереження нашої національної ідентичності і самобутності. Пересторогою у світових глобалізаційних процесах є «розмивання» культурних особливостей певних націй при інтеграції у світові співтовариства.

Євроінтеграційний процес для України повинен проходити за принципом паритетності. Звичайно, наша держава поступається державам членам Європейського Союзу в економічному, соціальному аспекті, але ментально-ціннісне усвідомлення українцями себе частиною європейського простору має значно глибше підґрунтя, воно базується на історичних фактах, що свідчать про спроби побудови українцями європейської моделі держави і права.

Відносини між Україною та Європейським Союзом були започатковані в грудні 1991 року, коли Міністр закордонних справ Нідерландів, як представник головної в ЄС країни, у своєму листі від імені Європейського Союзу офіційно визнав незалежність України. У подальшому стратегічний курс України на європейську інтеграцію був підтверджений та розвинутий у Стратегії інтеграції України до ЄС, яку схвалено 11 червня 1998 року, та Програмі інтеграції України до ЄС, схваленій 14 вересня 2000 року. В ній була проголошена довготермінова стратегічна мета – європейська інтеграція України (Міністерство юстиції України, 2018).

Поняття «національна ідентичність» трактується науковцями досить широко і фахівці у різних галузях намагаються привнести у нього щось своє, що робить це поняття ще більш об'ємним і широким для осмислення.

На авторитетну думку Стегнія О. І. національна ідентичність – це усвідомлена приналежність до національної спільноти на основі стійкого емоційного зв'язку, що виникає у результаті сформованої системи уявлень щодо традицій, культури, мови, політики, а також прийняття групових норм і цінностей. Головним ідентитетом національної ідентичності є національна свідомість. За змістом національна ідентичність – сфера ідей, цінностей і смислів культури, сприйнятих й артикульованих більшістю громадян країни. Вона має власні засади в конструюванні індивідуальної своєї тотожності. Вибір національної ідентичності обумовлений політичними, економічними, соціальними й історичними чинниками, що робить її рухомою (Стегній, 2020).

Нагорна Л. І. трактує поняття «національна ідентичність» як широкий комплекс індивідуалізованих і неіндивідуалізованих міжособистісних зв'язків та історичних уявлень, який становить основу самоідентифікації окремих осіб та груп людей з певною нацією як самобутньою спільнотою, що має свою історичну територію, мову, історичну пам'ять, культуру, міфи, традиції, об'єкти поклоніння, національну ідею (Нагорна, 2005: 315-316).

Важливо зазначити, що державне управління в Україні намагалися побудувати за європейською моделлю у багатьох містах. Цю ідею активно підтримували громадяни різних соціальних прошарків.

Велику роль у започаткуванні Європейського способу управління в містах України відіграло надання Магдебурзького права. Першим містами України, які одержали Магдебурзьке право, були Сянок – 1339 року. З переходом Галичини під владу

польських королів першими магдебурзьке право повною мірою отримали найбільше тогочасне місто на українських землях – Львів у 1356 році (магдебурзьке право Львова підтверджено польським королем). Згодом Магдебурзьке право одержали Кам'янець Подільський у 1374-му, у 1432-му – Луцьк, у 1494-му – Київ. Магдебурзьке право сприяло поживленню господарського, культурного життя міста, торгівельних зв'язків між містами, а також впровадженню основ Європейського законодавства (Вільна енциклопедія Вікіпедія, 2016).

Можна констатувати, що Магдебурзьке право посприяло розвитку цивілізованого громадянського суспільства з власними ціннісними орієнтирами, спрямованими на розвиток основоположних прав і свобод людини та громадянина, культурно-ідеологічного підґрунтя державотворення.

На думку Гайворонюк Н. В., специфіка української ідентичності полягає у тому, що вона моделюється за допомогою обидвох компонент (етнонаціональної і громадянської) і жодну з них не можна залишати поза увагою в процесах націо- і державотворення. Конструкт української ідентичності, який може витримати на собі державну і суспільну безпеку, є найбільш «надійним» тоді, коли єднає в собі національні і громадянські цінності, а не протиставляє їх. Значну роль у конструюванні української ідентичності, яка сьогодні набула статусу загальнонаціональної проблеми, виконує державна етнополітика, пріоритети якої мають бути спрямовані на консолідацію громадянської спільноти і усунення конфліктного характеру ідентифікаційних відмінностей, що виникають у практиці міжетнічних відносин сучасної України (Гайворонюк, 2012: 38-48).

Прикладом акумуляції прогресивних європейських ідей і духовно-моральних засад українського суспільства є Конституція Пилипа Орлика в якій віддзеркалюється глибинна самобутність української нації і продукування ідей державотворення і правотворення, що абсолютно повноцінно можуть конкурувати з аналогами розвинутих світових держав-лідерів, зокрема і європейських.

Конституція Пилипа Орлика віддзеркалює спроби створення не лише організації державної та правової традиції українського народу, а й зміни владних відношень. Саме в Пактах Пилипа Орлика закладені юридичні витoki сучасного суверенітету українського народу, поділу влад, парламентаризму тощо. Повернення до історичної практики цього документа – це звернення до державних і правових переконань, які підкрес-

люють історико-правовий ґрунт для загальнонаціональної ідеї політичного характеру, ідеї, що випромінює єство духу українського народу (Костін, 2021).

Потрібно пам'ятати, що ідентичність нації формується на основі ментально-ціннісних ідентифікаторів кожної особи, котрі закладаються з народження. Важливу роль у цьому відіграє сім'я, оточення, заклади освіти. Ми не повинні ігнорувати і недооцінювати національно-патріотичне, духовно-моральне виховання дітей і молоді, адже саме таке виховання є тим ціннісним багажем, який стане основою для розвитку і збереження державності та гідного представлення України на міжнародній арені.

Головаха Є. І. зазначає, що національна ідентичність має три складові: ставлення до минулого, сучасного і майбутнього нації, приналежність до якої ти відчуваєш. Якщо в тебе немає уявлення про її минуле – твоя ідентичність неповноцінна. Якщо ти не сприймаєш сучасне її життя як своє, не як чуже і таке, яке на тебе тисне, – і поготів. Є люди, які хочуть змінити свою ідентичність, бо не витримують ситуацію, коли країна переживає скрутні часи – і вони, до речі, є не тільки у нас. Певною мірою це можна вважати способом уникнення відповідальності за те, що відбувається (Головаха, 2021).

Особливо гостро цю проблему можна відчутти у кризово-перехідні періоди розвитку суспільства, держави. Таким періодом сьогодні є війна росії проти України. Агресор, що нехтує усіма міжнародними нормами і правилами ведення війни намагається не лише завоювати, окупувати наші території, а в першу чергу знищити нашу національну самобутність, гідність і пам'ять нашого народу.

Нажаль, трапляються люди, котрі відмовляються від своєї ідентичності через певні суб'єктивні чинники і намагаються інтегруватися у інші національно-культурні спільноти. Сьогодні багато українців покинули територію України через війну і не кожен може підтримувати духовно-ментальний зв'язок зі своєю нацією через пережиті психологічні, психічні травми, але з часом людина зможе «відновити» внутрішні сили і часто відчуватиме ще тісніший зв'язок зі своєю нацією. Та є і ті, що не відчують української ідентичності щодо себе. Сьогоднішня трагедія України є каталізатором для виявлення таких осіб і найкраще, що вони можуть зробити, то це мабуть спробувати інтегруватися в інше державне суспільство, якщо, звичайно, такий соціум їх повноцінно прийме.

Науково цінним є твердження про те, що національні ментальні структури забезпечують формування глибинної системи орієнтацій, ціннісної моделі світу, тієї особливої схеми бачення та мовної системи, яка надає можливість створювати висловлювання про речі й події в світі, власні переконання та віру.

Свідомість нації має бути певним чином відцентрована, щоб підтримувати рівновагу різних ментальних та ідеологічних схем, це досягається завдяки системі цінностей та інтересів, що усвідомлюються як національна ідея. Без національної ідеї немає народу, а є сукупність окремих одиниць, кожна з яких має свої бажання і прагнення (Кульчицький, 2004: 173).

Цінність реалізації і забезпечення основних прав людини і громадянина, повага до людської гідності та толерантність до усіх проявів «інакшості» є ключовою формулою розвитку цивілізованого суспільства. Сьогоднішня формує в Україні покоління, котре бере за основу своєї життєдіяльності загальнолюдські цінності і прагне до активної самореалізації у європейському просторі на правах того, хто зможе гідно представити Україну з її національною самобутністю на світовій арені.

Пойта Ю. зазначає, що в основі формування загальнонаціональної ідентичності, на думку дослідників, повинні лежати наступні принципи: – ідея поліетнічної, соціальної, політичної згоди на основі загальноприйнятої мети – забезпечення духовного і матеріального добробуту громадян України; – ідея патріотизму, любові до України як визначальної цінності; – національна самоповага і повагу до представників інших націй і національних меншин; – захист прав і свобод людини і громадянина незалежно від етнічної приналежності і інших відмінностей; – високий рівень політичної і правової культури населення; розвиток дієвого громадянського суспільства (Пойта, 2019).

Історична картина довготривалого цілеспрямованого нищення українців, нашої культури та ідентичності за своєю суттю постає як масштабний цивілізаційний виклик, котрий спонукає замислитися над тим, яким чином за таких небаченої за своїм розмахом та цілеспрямованістю антиукраїнської політики сусідніх держав, передусім – росії, українцям вдалося дати цьому виклику адекватну відповідь. Разом з тим українство зазнало таких неповторних втрат, які вже ніколи не будуть компенсовані (Кирилюк, 2020: 226–229).

Сьогодні найважчий і найжорстокіший етап боротьби українців за збереження своєї національної ідентичності. Незалежна, самостійна, демократична держава, що є центром Європи

кров'ю цвіту нації доводить не лише своє право на існування, що підтвержене тисячолітньою історією, а й стримує навалу агресора і захищає всю Європу та європейські цінності.

Висновки. Отже, проблема збереження української національної ідентичності в процесі інтеграції України у Європейський Союз є актуальною з огляду на виклики збереження соборності, незалежності і суверенітету, що супроводжують український народ протягом століть, а сьогодні постали перед українцями у формі боротьби за своє фізичне і національно-культурне існування.

Наша національна самобутність (мова, ментальність, історія, культура) – це те, що повинно повноцінно розвиватися в межах будь-яких міжнародних

національних утворень. Емоційно-ментальний зв'язок між українцями не повинен стертися і витіснитися іншими культурами, що є загрозою при реалізації глобалізаційних процесів інтегрованого суспільства у державотворенні, правотворенні, соціокультурній площині. Ми маємо тисячолітню історію становлення і розвитку державності яка навіть в умовах загарбання певних територій України активно розвивалася і збагачувалася національно-культурними ідеями. Національна свідомість народу, що дав світу геніальних науковців, державних і мистецьких діячів, обґрунтовано може збагатити ціннісно-ментальну нішу Європейського Союзу і продовжити свій розвиток після відновленої історичної справедливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вільна енциклопедія Вікіпедія. Європейська інтеграція. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%D1%8F>
2. Міністерство юстиції України. Історія становлення відносин Україна – ЄС. URL: <https://minjust.gov.ua/m/istoriya-stanovlennya-vidnosin-ukraina-es>.
3. Стегній О. І. *Національна ідентичність. Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія. Електронна версія.* Ред. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. Т. 22. URL: <https://esu.com.ua/article-71062>
4. Нагорна Л. П. Ідентичність національна. *Енциклопедія історії України*. Т. 3: Е-Й. НАН України. Інститут історії України. К. : В-во «Наукова думка», 2005. 672 с.
5. Вільна енциклопедія Вікіпедія. Магдебурзьке право. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D0%B3%D0%B4%D0%B5%D0%B1%D1%83%D1%80%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE
6. Гайворонюк Н. В. Українська ідентичність як онтологічна основа національної безпеки (соціально-психологічний аспект). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: збірник наукових праць*. Львів: ЛьвДУВС, 2012. Вип. 2 (1). 536 с.
7. Костін М. С. Державна політика зміцнення національної ідентичності. URL: <https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/430/1/%D0%90%D0%B2%D1%D1%96%D0%BD>
8. Головаха Є. І. Україні потрібна стратегія формування національної ідентичності. *Голос України*. URL: <http://www.golos.com.ua/article/350002>
9. Кульчицький С. В., Парахонський Б. О. Новітній український державотворчий процес. *Інститут історії України НАН України*. К. : Наук. думка, 2004. 327 с.
10. Пойта Ю. Національна ідентичність українців: проблеми та виклики в аспекті українсько-російського воєнного конфлікту. URL: <https://cacds.org.ua/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%81%D1%82%D0>
11. Кирилюк О. Українські національна ідентичність, національна пам'ять та національна резистентність. *Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті»*. Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2020. С. 226–229.

REFERENCES

1. Vilna entsyklopediia Vikipediia. Yevropeiska intehratsiia. [European integration]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%D1%8F> [in Ukrainian].
2. Ministerstvo yustytzii Ukrainy. Istoriia stanovlennia vidnosyn Ukraina – YS. [History of Ukraine-EU relations]. URL: <https://minjust.gov.ua/m/istoriya-stanovlennya-vidnosin-ukraina-es> [in Ukrainian].
3. Stehniy O. I. Natsionalna identychnist. [National identity]. Encyclopedia of Modern Ukraine: encyclopedia. Electronic version. Ed. : I. M. Dzyuba, A. I. Zhukovsky, M. G. Zheleznyak and others; National Academy of Sciences of Ukraine, National Academy of Sciences. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2020. Vol. 22. URL: <https://esu.com.ua/article-71062> [in Ukrainian].
4. Nahorna L. P. Identychnist natsionalna. [National identity]. Encyclopedia of the history of Ukraine: T. 3: E-Y. NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine. K.: Scientific Opinion, 2005. 672 p. [in Ukrainian]
5. Vilna entsyklopediia Vikipediia. Mahdeburzke pravo. [Magdeburg law]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D0%B3%D0%B4%D0%B5%D0%B1%D1%83%D1%80%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE [in Ukrainian].

6. Haivoroniuk N. V. *Ukrainska identychnist yak ontolohichna osnova natsionalnoi bezpeky (sotsialno-psykholohichni aspekt)*. [Ukrainian identity as the ontological basis of national security (social and psychological aspect)]. Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Psychological series: collection of scientific works. Lviv: LvDUVS, 2012. Issue 2 (1). 536 p. [in Ukrainian]
7. Kostin M. S. *Derzhavna polityka zmitsnennia natsionalnoi identychnosti*. [State policy of strengthening national identity]. URL: <https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/430/1/%D0%90%D0%B2%D1%D1%96%D0%BD> [in Ukrainian].
8. Holovakha Ye. I. *Ukraini potribna stratehiia formuvannia natsionalnoi identychnosti*. [Ukraine needs a strategy for the formation of national identity]. Voice of Ukraine. URL: <http://www.golos.com.ua/article/350002>. [in Ukrainian]
9. Kulchytskyi S. V., Parakhonskyi B. O. *Novitnii ukrainskyi derzhavotvorchyi protses*. [The newest Ukrainian state-building process]. Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. K. : Science. dumka, 2004. 327 p. [in Ukrainian]
10. Poita Yu. *Natsionalna identychnist ukraintsev: problemy ta vyklyky v aspekti ukrainsko-rosiiskoho voiennoho konfliktu*. [National identity of Ukrainians: problems and challenges in the aspect of the Ukrainian-Russian military conflict]. [in Ukrainian]
11. Kyryliuk O. *Ukrainski natsionalna identychnist, natsionalna pamiat ta natsionalna rezystentnist*. [Ukrainian national identity, national memory and national resistance]. A collection of scientific works based on the materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation «Totalitarianism as a system of destruction of national memory». Lviv: Lviv National Medical University named after Danylo Halatskyi, 2020. P. 226–229. [in Ukrainian]

УДК 930.2:[94:341.7](470+571=134.2)»18»
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-2>

Соломія РОЗЛУЦЬКА,
 orcid.org/0000-0002-5809-3188
 аспірантка кафедри історії
 Українського католицького університету
 (Львів, Україна) rozlutska@ucu.edu.ua

«ПЕРЕПИСИ ЖАЛІВ» ІСПАНСЬКИХ КОНСУЛІВ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті представлено мікроісторичну розвідку діяльності іспанських консулів першої половини ХІХ століття в Російській імперії. На основі неопублікованих архівних матеріалів проаналізовано особливості повсякденного життя трьох дипломатичних представників: Луїс дель Кастильйо (1804–1825) й Франсиско Батер-і-Рібас (1825–1863), що працювали в Одесі, та Раймундо Чакон (1833–1856), який представляв Іспанію в Кронштадті. Основну увагу зосереджено на труднощах, з якими зіткнулися консули під час служби у найвіддаленішій країні Європи, а саме: фінансові негаразди, посадові невизначеності, загрози війни, кліматичні особливості, соціокультурні упередження. Однією з обставин, що ускладнювала їх діяльність у Російській імперії був розрив офіційних дипломатичних стосунків між Іспанією та Росією у 1833 р., внаслідок чого іспанські консули опинилися на маргінесі публічного життя. Окрім проблем у зовнішній політиці, Іспанське королівство переживало момент внутрішньої кризи, що трансформувалась у Першу карлістську війну (1833–1840). Усі ці обставини впливали на комунікацію, фінансове забезпечення та процес вирішення нагальних питань між іспанським урядом та консулами. З метою подолання цих складнощів, консули вдавалися до різноманітних способів покращення свого матеріального та соціального статусу, виходячи за межі дипломатичних функцій. У статті представлено приклади коли особисті риси характеру консулів (амбітність та підприємливість) або наявність впливових друзів могли як і покращити, так і погіршити становище дипломатичного представника. Дослідження вписується в ширший контекст культурної історії дипломатії та демонструє нові перспективи використання матеріалів дипломатичних представництв для вивчення повсякденного життя консульств.

Ключові слова: дипломатія, Російська імперія, Іспанське королівство, ХІХ століття, історія повсякдення.

Solomiia ROZLUTSKA,
 orcid.org/0000-0002-5809-3188
 PhD student at the History Department
 Ukrainian Catholic University
 (Lviv, Ukraine) rozlutska@ucu.edu.ua

“LISTING OF COMPLAINTS” OF SPANISH CONSULS IN THE RUSSIAN EMPIRE IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

The article presents a microhistorical analysis of the activities of Spanish consuls in the Russian Empire in the first half of the 19th century. Based on unpublished archival materials, the features of the daily life of three diplomatic representatives were analyzed: Luis del Castillo (1804–1825) and Francisco Baquer-i-Ribas (1825–1863), who worked in Odessa, and Raymundo Chacon (1833–1856), who represented Spain in Kronstadt. The research focuses on the difficulties that consuls faced during their service in Europe's most distant country: financial troubles, job uncertainties, threats of war, climatic features, and sociocultural biases. One of the circumstances that complicated their activities in the Russian Empire was the severance of official diplomatic relations between Spain and Russia in 1833, as a result of which the Spanish consuls found themselves on the margins of public life. In addition to problems in foreign policy, the Spanish kingdom was experiencing a moment of internal crisis, which transformed into the First Carlist War (1833–1840). All these circumstances affected communication, financial support, and the process of solving urgent issues between the Spanish government and the consuls. In order to overcome these difficulties, the consuls were trying to use various ways of improving their material and social status, going beyond the diplomatic functions. The article presents examples of when the consuls' personal qualities (ambition and entrepreneurship) or the presence of influential friends could either improve or worsen the position of a diplomatic representative. The study fits into the broader context of the cultural history of diplomacy and demonstrates new perspectives on using the materials of diplomatic missions to study the everyday life of consulates.

Key words: diplomacy, Russian Empire, Spanish Kingdom, 19th century, everyday history.

Постановка проблеми. Помітною тенденцією сучасної історіографії є трактування дипломатії не лише як засобу зовнішньої політики, а й як історичного явища, в якому важливий особистий досвід сам по собі (Ferraguto, 2016: 386). Застування культурологічного підходу до дипломатії та історії міжнародних відносин, дозволяє розуміти ці сфери в дещо ширшому контексті, яке зачасти виходить поза межі геополітики. За словами Маркуса Моссланга і Торстена Ріотте, культурологічний підхід забезпечує «парасольку», завдяки якій соціальна, політична та культурна діяльність дипломатів можуть бути об'єднані для створення повнішої та послідовнішої картини міжнародної дипломатії (Mösslang, Riotte, 2008: 20).

З іншого боку поза увагою сучасних дослідників історії міжнародних відносин залишаються консули, як свого роду «аутсайтери» дипломатичної професії. Очевидно, своїм статусом і рангом вони поступалися надзвичайним і повноважним послам, не займалися зовнішньою політикою, як такою, а лише дбали про захист торговельних інтересів і своїх співгромадян, що опинялися на території відповідальності консулів (Mösslang, Riotte, 2008: 16-17). Із цього огляду кейс іспанських консулів в Російській імперії середини XIX століття видається цікавим.

Іспансько-російські стосунки суттєво змінилися в 1833 р., коли, внаслідок зміни закону про успадкування трону королевою Іспанії проголосили Ізабеллу II, яку не визнали у Санкт-Петербурзі. Це призвело до офіційного розриву дипломатичних зв'язків між країнами. Та попри відкликання офіційного посольства (1833), в імперії продовжували свою діяльність консульства в Одесі та Кронштадті, які на той момент були важливими портовими містами. Про їх діяльність нам відомо зі збереженої кореспонденції консулів з іспанським урядом, що зберігається в Національному історичному архіві Іспанії. Значна частина листів стосується тем поточного стану справ в Російській імперії, іспанських підданих, економічних питань, геополітичних стратегій. Водночас у текстах знаходимо важливу інформацію про повсякденне життя консулів.

Мета статті. У статті будуть проаналізовані скарги іспанських консулів в Одесі – Луїс дель Кастильйо (1804–1825) і Франсиско Багера-і-Рібаса (1825–1863), та іспанського консула в Кронштадті – Раймундо Чакона (1833–1856)¹. Ми звернемо увагу на «стратегії виживання»,

які їм доводилося застосовувати для покращення свого матеріального становища, а також дізнаємося яким чином соціальний статус консулів та зовнішній образ Іспанії могли впливати на спосіб сприйняття іспанських дипломатичних представників в Російській імперії. Окрім цього, у якості додаткових джерел будуть використані «Листи з Росії» (Valera, 1950: Tomo I, II, III) іспанського дипломата Хуана Валери (1824–1905) та «Листи про Іспанію» (Боткін, 1976) російського мандрівника та письменника Василя Боткіна (1812–1869).

Аналіз досліджень. Про діяльність консулів в Одесі вже достатньо написано істориком Б. Чумою (Чума, 2011; Чума, 2013); натомість консульське листування з Кронштадту вперше вводиться у науковий обіг. Хоча різні аспекти іспансько-російських взаємин вже привертали увагу іспанських та російських дослідників (Петрова А., Волосюк О.В, Е. Кастельйо-Босінос), період з 1833 по 1856 роки досі залишається малодослідженим (Петрова, 2008: 259). Добрими теоретичними та методологічними взірцями є роботи групи українських дослідників «Архіви консульських установ іноземних держав як джерело до вивчення української історії XIX – початку XX століть» (Ададу-ров та ін., 2017), праці «Diplomacy and Intelligence in the Nineteenth-Century Mediterranean World» (Suonpää, Wright, 2019), «The diplomats' world: a cultural history of diplomacy, 1815–1914» (Mösslang, Riotte, 2008) та ін.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на те, що всі три консули перебували у Російській імперії практично в то й самий часовий проміжок (перша половина XIX ст.), вони зіштовхувалися зі схожими проблемами. Тому їхні скарги можемо поділити на такі групи:

1. Невизначеність щодо посадових повноважень.
2. Фінансові труднощі.
3. Соціально-культурні стигми.
4. Загрози війни (потенційні та реальні).
5. Клімат, географія, епідемії.

Невизначеність щодо посадових повноважень

У 1833 р. офіційні стосунки між Іспанським королівством та Російською імперією припинились, тому основні завдання щодо захисту прав іспанських громадян, врегулювання торгівлі та інше було покладено на консульства в Одесі та Кронштадті. Майже одразу після свого прибуття до Одеси, Л. дель Кастильйо висловлював бажання повернутись до Іспанії. Через початок «Війни за незалежність»² та зречення престолу

---

¹ Про життя і діяльність згадуваних консулів нам відомо лише з дипломатичної переписки.

² В історіографії більш відома як Піренейська війна (1808–1814) – збройний конфлікт між іспанцями та військами Наполеона Бонапарта (1769–1821).

королем Фернандо VII (1808–1833) на користь Жозефа Бонапарта (1768–1844), увага іспанського уряду була звернена на внутрішні проблеми. Натомість питання зовнішньої політики турбували іспанців лише у контексті пошуку економічної та військової допомоги, чого, консули, звісно не могли забезпечити, з огляду на свої повноваження. Впродовж війни Л. дель Кастильйо не отримував фінансової підтримки з боку іспанського уряду та був змушений покривати витрати консульства за рахунок власних збережень. За словами Б. Чуми, у 1811 консул здобув посаду Головного управителя карантинної служби Одеси, чому вочевидь посприям його близький друг Арман Еммануель дю Плессі, герцог де Ришельє (1766–1822 рр.). Однак вже у 1812 р. дель Кастильйо просить відновити його на посаді консула в Одесі (Чума, 2011: 279).

Загалом на цій посаді він пропрацював 20 років і на час завершення своїх обов'язків порекомендував іспанському уряду Ф. Багер-і-Рібаса як достойно кандидата на свій пост. Та обставина, що Кастильйо був змушений шукати собі заміни, свідчила про неочікуваний характер його рішення про припинення консульських повноважень (Чума, 2013: 490). Ф. Багер-і-Рібас був добрим кандидатом, адже до того, вже певний час проживав в Одесі, вів торгівельну діяльність та мав цілу мережу корисних знайомств у Північному Причорномор'ї. У 1824 р. він зайняв посаду віце-консула «без платні» (Чума, 2013: 490). Незважаючи на усі переваги його особи, Багер-і-Рібасу все ж бракувало консульських навичок, через що він неодноразово зазнав критики з боку колег з Іспанії. У деяких листах ми читаємо зауваження щодо невміння ним групувати інформацію у листах. Наприклад, один із чиновників просить аби новопризначений консул не збивав «...до купи непов'язані між собою справи». Цікаво, що й сам консул розумів свою недосконалість в питаннях документообігу та й загалом у сфері дипломатії, а тому просив аби колеги з Іспанії надіслали йому докладну інструкцію для консулів для самоосвіти (Чума, 2013: 490).

Упродовж XIX століття в Іспанії вийшла серія королівських указів щодо правил прийому на службу дипломатів. Наприклад, у час коли Багер-і-Рібас став консулом Одеси, все ще діяв королівський указ від 16 липня 1816 року згідно якого дипломатичним представником Іспанії закордонном міг стати чоловік, якому виповнилось двадцять років та, який в університеті вивчав філософію, географію та право. Дещо пізніше було введено вимогу про обов'язкове складання іспиту

(Castelló Vocinos, 2009: 81-82). У листуваннях немає інформації про освіту новопризначеного посадовця і загалом видається, що це призначення було тимчасовим та не передбачало його активного залучення до справ консульства. Очікувалось, що невдовзі до Одеси прибуде постійний консул. Так і сталось. Однак щойно прибулого чиновника швидко позбавляють посади. Нам не відомо, що саме змусило іспанську владу скасувати своє рішення, але відомо, що вони надали перевагу Багер-і-Рібасу і вирішили призначити головним консулом портового міста саме його. У 1845 р. його підвищили до Генерального консула.³ Видається, що такий стрімкий кар'єрний ріст був не випадковим, адже перед цими призначеннями Багер-і-Рібас всіляко старався «вислужитися» перед іспанським урядом, переправляючи на батьківщину зразки кримської флори та фауни (кримська маслина, шовковичні шовкопряди, тощо) (Чума, 2013: 490-492).

Якщо випадок Ф. Багер-і-Рібаса закінчився посадовим підвищенням, то пригода Р. Чакона не мала такого позитивного завершення. Р. Чакон був консулом у Кронштадті, який, втім, постійно тяжів до Санкт-Петербургу і часто наголошував на необхідності свого переведення до столиці імперії та створення там окремого консульства, на чолі якого мав би стояти він сам. Іспанець переконував, що «...оскільки тут немає іншого представницького агента, я вважаю своїм обов'язком повідомляти вас про те, що відбувається в цій столиці» (A.N.N. M^o EXTERIORES N, 1878. Cronstadt, 15 de Junio 1837). Це рішення пояснювалось необхідністю стежити за карлістами⁴, що прибували до Росії з метою отримання фінансової та військової підтримки. Не дочекавшись якогонебудь схвалення від іспанського уряду, Чакон *post factum* повідомляє своє керівництво про те, що він вже прибув у Санкт-Петербург, вирішив тут залишитись і надалі іменуватиме себе консулом цього міста. Натомість свої обов'язки в Кронштадті він передасть іншому іспанцю, який вже погодився зайняти посаду віце-консула⁵. Відтак, іспанський

³ У вдячність за службу, в 1845 р. його нагородили Королівським Вельмишановним Орденом Карлоса III, а двома роками пізніше – Королівським Орденом Ізабелли Католицької.

⁴ Карлісти – політична партія в Іспанії, що виникла як знак протесту на зміну закону про успадкування іспанського трону (1830). Карлісти вважали, що наступним королем Іспанського королівства має стати дон Карлос Старший (1788–1855), а не його племінниця – Ізабелла II. Були ініціаторами трьох безуспішних громадянських війн (1833–39, 1847–49 і 1872–76), що в історіографію отримали назву «карлістські».

⁵ На жаль, його ім'я нам невідоме.

уряд мав би подбати про забезпечення цієї людини платнею, а також підтвердити ці призначення на офіційному рівні (А.Н.Н. М°_EXTERIORES_H, 1878. Cronstadt, 24 de Septiembre 1839). Цікаво, що ще до будь-якого офіційного підтвердження своєї посади, Р. Чакон почав підписувати свої листи як «консул Її величності в Санкт-Петербурзі». Така самовільність у рішеннях дуже не сподобалась Міністерству закордонних справ Іспанії, яке досить швидко відреагувало на цю справу листом, у якому були два запитання:

«1. З якого часу і яким чином існує консул Її Величності в Санкт-Петербурзі, коли в положенні про бюджет є лише один консул у Кронштадті?»

2. З якого часу і за якою квотою існує віце-консул Її Величності в цьому порту (Кронштадт)?» (А.Н.Н. М°_EXTERIORES_H, 1878. Cronstadt, 27 de Octubre 1839).

Ці два запитання поставили Р. Чакона в незручне становище і змусили його пояснювати свою неузгоджену ні з ким ініціативність. Зокрема, він визнав, що не є консулом у Санкт-Петербурзі, але зауважив, що оскільки існувала потреба слідкувати за справами у столиці, у 1837 р. йому дозволили переїхати сюди. Однак його бажання бути консулом тут були обумовлені аж ніяк не особистими амбіціями, але щирим бажанням служити на користь іспанській короні (А.Н.Н. М°_EXTERIORES_H, 1878. Cronstadt, 31 de Diciembre 1839).

Фінансові складнощі

Найчастіше іспанські консули звертались до теми фінансово-посадових поневірянь. Подекуди згадки про матеріальні проблеми повністю витісняли питання дипломатичного характеру та ставали ключовими у всьому листуванні, чим неабияк драгували адресатів в самій Іспанії, які іронічно називали такі повідомлення – «цілими переписами жалів» (А.Н.Н. М°_EXTERIORES_H, 1878. Cronstadt, 2 de Octubre 1838). Припускаємо, що іспанським консулам було на що скаржитись, адже внутрішньополітична ситуація всередині Іспанії безпосередньо впливали на їх фінансове та соціальне становище в Російській імперії. Неабияких проблем додавали й складнощі у комунікації з іспанським урядом, які довгий час не відписували на листи консулів.

Завдяки збереженим архівним матеріалам можемо скласти враження про зарплати іспанських консулів в Одесі та Кронштадті на середину XIX ст. Наприклад, у 1835 році річна платня іспанських консулів становила спершу шість, а пізніше, внаслідок скорочення бюджету, чотири

тисячі реалів (А.Н.Н. М°_EXTERIORES_H, 1878. Cronstadt, 1838). У бюджеті на 1838 рік знаходимо вже дещо інші суми: консулу Кронштадту належить платити 16 000 реалів⁶, а агенту представництва в Одесі – 18 000 (А.Н.Н. М°_EXTERIORES_H, 1878. Cronstadt, 1838). Валюта у якій представлена платня це реал білоном (reales de vellón), що виготовлялась зі сплаву срібла та міді (Чума, 2013: 490). З листувань складно скласти враження про те чи цієї платні було достатньо для безбідного життя в Російській імперії, а тому маємо залучити інші джерела з того періоду. Помічними для розуміння цінової політики російських міст є «Листи з Росії» іспанського дипломата Хуана Валери⁷. У своїх спогадах він згадує наступне: «Магазини красиві і добре укомплектовані. Будь-що тут в три-чотири рази дорожче ніж в Мадриді. Для захисту національної промисловості тут стягують величезні мита (Valera, Tomo 1, 1950: 104) ... [...]...У Москві можна знайти все; але тут все дуже дорого, особливо для іноземців, яких ці люди завжди намагаються обдурити всюди, а тим паче тут, де їх це часто описують епітетом піетет, що дослівно перекладається як «німий» ...» (Valera, Tomo 3, 1950: 154). Цікавим для уявлення про повсякдення іспанських консулів в Росії є їх бідкання на дороговизну сигар: «Тут споживають чимало сигар з Гавани... Мита, які вони сплачують, мабуть величезні, з огляду на те, наскільки дорогими є сигари...Ті, що я зараз курю, коштують мені більше трьох реалів, і вони не одні з найкращих» (Valera, Tomo 1, 1950: 141).

«Листи з Росії» Х. Валери допомагають нам відчутти різницю між російськими та іспанськими цінами. Відтак, зауваження Л. дель Кастильйо та Ф. Бакер і-Рібаса про те, що життя в Одесі є «одним із найдорожчих в Європі» видаються цілком резонними (Чума, 2011: 279). Також не виключено, що іспанські консули, подібно до решти іноземців, потрапляли у пастки недобросовісних торговців, що хотіли збагатитись за їх кошт.

На відміну від Л. дель Кастильйо та Р. Чакона, Бакер-і-Рібас мав сталу зайнятість. Торгівельна діяльність була основним джерелом його доходів і нам складно назвати його людиною, яка б не могла забезпечити свої матеріальні потреби.

⁶ Через спогади Василя Боткіна, який давав детальні описи іспанського повсякдення та цін зокрема у своїх «Листах про Іспанію», можемо припустити, що 16 000 реалів були еквівалентні 1000 асигнаційним рублям (Боткін, 1976).

⁷ Секретар дипломатичної місії на чолі з герцогом де Осуною (1814–1882), яка відбулась у 1856-1857 з метою відновлення офіційних дипломатичних зв'язків. Під час свого перебування в Російській імперії Хуан Валера написав «Листи з Росії» (1856–1857).

Здавалося б, що браку грошей він не мав би відчувати, але неодноразово нагадував іспанському уряду про необхідність вчасно виплачувати його консульську платню та повертати заборгованості (наприклад, за відправлення до Іспанії саджанців маслини) (Чума, 2013: 292). Підприємливість Багера-і-Рібаса не була винятковою в тогочасній європейській дипломатії. Часто дипломати займалися комерційною, аграрною, промисловою діяльністю. У деяких країнах, як Велика Британія та Франція, наявність незалежного річного доходу була обов'язковою умовою вступу на службу (Mösslang, Riotte, 2008: 43-45). Таку умову можна пояснити тим, що приналежність до дипломатичного класу передбачала ведення певного способу життя, який був пов'язаний з, наприклад, участю в балах, офіційних заходах та прийомах, колекціонуванням предметів мистецтва. Звісно, що зовнішній вигляд та манери також були важливими характеристиками дипломата (Mösslang, Riotte, 2008: 13). Всі ці не-офіційні елементи дипломатичної служби годі було покрити за рахунок платні, що отримували дипломати від своїх урядів.

Якщо використання особистих фінансових ресурсів для ведення дипломатичної служби не було проблемою для послів-аристократів, то звичайні консули не могли собі цього дозволити. Задля покращення свого матеріального становища, іспанські консули вдавались до пошуку багатих покровителів. Наприклад, Л. Дель Кастильйо не раз пише про свою дружбу з герцогом де Рішельє, а Р. Чакон, через затримки з виплатою утримання, був змушений шукати підтримки у братів Ротшильдів, банкірів з Франції. Щоправда у контексті консула в Кронштадті знову не обійшлося без пригод. Справа в тому, що в якийсь момент іспанський уряд припинив сплачувати рахунки Чакона, що викликало занепокоєння братів Ротшильдів, адже ті вже довгий час не отримували жодного відшкодування за свої фінансові вкладення в діяльність іспанського консульства в Кронштадті. Сімейство Ротшильдів вирішило напряму написати до міністерства і попросило оплатити рахунки. Таке прохання здивувало та роздратувало іспанських чиновників, адже вони очікували отримати детального листа з описом витрат від свого підопічного – Р. Чакона. Насправді, такі листи Р. Чакон писав, і не раз, але іспанська сторона ігнорувала будь-які звернення консула. На щастя, ситуацію вдалось вирішити, але вона вкотре підкреслила комунікаційні проблеми з боку іспанської сторони (A.H.N. M°_EXTERIORES_H, 1878. Cronstadt, 12 de Abril 1837; 15 de Junio 1837; 14 de Enero de 1838).

Соціально-культурні стигми

Розрив офіційних дипломатичних стосунків між Російською імперією та Іспанським королівством у 1833 підірвав статус іспанських дипломатичних представництв при російському дворі. Ми не можемо стверджувати, що співпраця з Іспанією була дуже важливою для Росії, однак до того часу іспанські послы та консули отримували відповідну шану, їх запрошували на важливі бали та вечери, російські імператори віддавали їм належне та могли удостоїти своєю увагою, розпочавши коротку бесіду. Наприклад, Л. дель Кастильйо хизувався як у 1817 році він був запрошений на урочистий обід на честь брата імператора Олександра I, Великого князя Михайла, а у 1818 році він був удостоїний честі бути на прийомі самого імператора, де останній запросив до танцю його дружину (Чума, 2011: 279). Ситуація змінилась після 1833 і чи не найкраще новий стан справ описав Р. Чакон: «Я не можу не заявити Вашій світлості, що я давно не знаходжу покровительства і підтримки, яку міг би очікувати отримати від міністрів союзних держав при цьому дворі, навпаки, вони відносяться до мене з найпринизливішою байдужістю, яка змусила мене відмовитись від спілкування з ними» (A.H.N. M°_EXTERIORES_H, 1878. Cronstadt, 3 de Septiembre 1837; 10 de Octubre 1837). На додаток до байдужості з боку інших послів, великою образою для іспанського консула було й те, що при імператорському дворі приймали Педро де Алькантара Альварес де Толедо-і-Палафокс маркіза Віллафранка (1803–1867), який був представником Дона Карлоса (1788–1855), претендента на іспанський трон. Хоча маркіз не був публічно допущений до Санкт-Петербургу як посол карлістів, його приймали з великою шаною та відданістю. За час свого перебування у столиці, маркіз налагоджував відносини з росіянами щодо можливих постачань зброї військам Дона Карлоса, а також брав активну участь у світських заходах, що організовувались імператорським двором. Очевидно, що на ці заходи Р. Чакона не запрошували (A.H.N. M°_EXTERIORES_H, 1878. Cronstadt, 15 de Febrero 1838).

З іншого боку така прихильність російського двору до маркіза Віллафранка могла пояснюватись його соціальним статусом та шляхетним походженням. Незважаючи на те, що після Віденського конгресу (1815) кількість дипломатів почала збільшуватись, дипломатичний світ XIX ст. все ще обмежувався відносно невеликою та ексклюзивною групою, яка складалась пере-

важно з членів аристократичних родин⁸ (Mösslang, Riotte, 2008: 4-5). Таку тенденцію пояснювали тим, що дворяни могли набагато успішніше представити свого монарха при дворі іноземного правителя ніж соціально нижчі дипломати. У другій половині XVIII століття дипломати-аристократи вважали себе частиною окремої спільноти, яких об'єднувала система привілеїв та специфічний спосіб життя (Scott, 2012: 45). Цей досвід спільного життя та роботи як окремої групи сприяв створенню відчуття лояльності не лише до власного монарха, але й до послів та міністрів інших країн. Завдяки спогадам Хуана Валери знаходимо підтвердження про прихильніше ставлення російського двору до дворян: *«Повага до аристократії є великою в цих країнах, і я вже казав, що ім'я герцога Осуни має хорошиший ефект, і з цієї причини, без сумніву, вони більше розважають нас, куди б ми не прибули»* (Valera, Tomo I, 1950: 25). Відтак, можемо припустити, Р. Чако́н не знайшов належної підтримки з боку послів-аристократів при російському дворі не лише через те, що був представником іспанського уряду, якого не визнавала Російська імперія, але й через свій нижчий соціальний статус.

Окрім соціально-політичних стигм, іспанські консули зіштовхувались з культурними стереотипами про свою державу. На середину XIX століття Іспанське королівство вже не мало тієї політичної, економічної та культурної ваги, яким володіло у період свого домінування у XVI–XVII столітті. У Європі іспанців сприймали крізь призму екзотичності, як флегматичних ледарів, що приречені на занепад (Junco, 2012: 200). Вже згадуваний Хуан Валера дає цікавий опис того, як уявляли Іспанію в Російській імперії: *«... багато російських дам курять цигарки... і кажуть, що наслідують іспанок... Ці дами такі романтичні, вони обожають Іспанію, первісну, як вони кажуть, країну, куди вони хотіли б потрапити, щоб їх спіймали злодії і звалтували... Більшість цих дам божеволіє, читаючи французькі книги⁹... вони (росіяни) вважають, що в Іспанії багато злодіїв, тотальна анархія і жодної надії на те, що який-небудь уряд зміцниться і протримається більш одного-двох років...»* (Valera, Tomo I, 1950: 116-117). Однак

⁸ Наприклад, упродовж XVIII століття в Іспанії посилювалось панування провідних шляхетних сімей у сфері дипломатії. За словами шотландського історика Гейміша Скотта, у період між 1700 і 1759 рр. не менше 76% усіх іспанських дипломатів походили з традиційного дворянства, а дещо пізніше цей показник зріс до 86%. (Scott, 2012: 45).

⁹ Припускаємо, що Х. Валера мав на увазі роман «Кармен» (1845) французького письменника та драматурга Пропера Меріме (1803-1870).

більш повне розуміння російського образу Іспанії дають «Листи про Іспанію» Василя Боткіна. Ми знаємо напевне, що цей текст був популярним та відомим серед знатної російської публіки та в колах європейських дипломатів в Санкт-Петербурзі, про що дізнаємось з повідомлень Х. Валери, який навіть мав нагоду особисто познайомитись з В. Боткіним. Останній описував іспанців наступним чином: *«Серед цієї похмурої природи і виробився тип іспанського характеру, повільний, спокійний зовні, розпечений усередині, пружний і блискучий, як сталь, – африканський дикун і лицар»* (Боткін, 1976). Також текст російського мандрівника сповнений низки критичних зауважень щодо фанатизму та обскурантизму іспанської католицької церкви, політичного та економічного занепаду цієї країни, її промислової відсталості. Водночас Іспанія приваблює Боткіна як екзотична країна з самобутньою культурою та колоритом, розкішною природою й привабливими жінками.

Загрози війни (потенційні та реальні)

Іншою важливою темою для занепокоєння була війна. Усі три консули були свідками російсько-турецьких військових конфліктів та Кримської війни, зокрема. В одному зі своїх останніх листів на посту консула Л. дель Кастильйо висловлює бажання назавжди перебратися до Іспанії, позаяк торгівля у басейні Чорного моря утруднюється тривалими російсько-турецькими конфліктами.

Мабуть найбільш драматичними стали пригоди Ф. Багер-і-Рібаса, «невинної жертви» Кримської або Східної війни (1853–1856) (Чума, 2013). У 1830 р. і-Рібас вирішив скористатись правом, що давалось йому законом про чужинців в Російській імперії і «придбав помістя і заклав велике господарство для вирощування сільськогосподарської продукції та розведення овець меринів» (Чума, 2013: 495-496). Впродовж більше ніж двадцяти років його господарство розвивалось та росло, однак, під час Кримської війни, близько 1855 р. помістя поблизу Керчі було почергово пограбовано і зруйновано спершу турецькими, пізніше російськими, а тоді вже й англійськими військами. Загальна вартість збитків, за особистими підрахунками Ф. Багер-і-Рібаса, становила 251 975 срібних рублів, 65 коп. Він зазначав, що війська обох сторін конфлікту порушили права нейтральності (Чума, 2013: 484). Ось як він описує свої втрати:

«Окрім отар, втрати, обумовлені вчиненими проти мого маєтку шкодами, є великими і чисельними. Будинки і склади спалено, розграбовано рухому власність і спорядження; внаслідок

варварського убивства двох охоронців, які там залишилися, маєток виявився повністю покинутим, так, що ніхто не наважувався приступити до нього; відтак було втрачено близько 18 тисяч фанег пшениці, котра зігнала у полі, близько 50 тисяч кінталів цьогорічного сіна і вісімдесят тисяч минулорічного, яке спалили, і, нарешті, незліченну кількість худоби й інших менш важливих речей, які було викрадено» (Чума, 2013: 500)

Відтак, ним було вирішено розпочати процес відшкодування цих втрат посередництвом тривалої тяганини з урядами Російської, Османської та Британської імперій. Так, у 1861 р. він відвідав Стамбул і, зрештою домогся від відповідних урядів компенсації своїх втрат. Російська сторона повернула і-Рібасу 42 245 рублів сріблом, а турецькою – 55 000 рублів сріблом (Чума, 2013: 512-516).

Клімат, географія, епідемії

Тема клімату, епідемій, географії та поганого самопочуття (через дію цих факторів) присутня у листах усіх трьох консулів. До цього сюжету звертались й інші європейські та іспанські автори, які описували Росію як північну державу з «дуже холодним» (muу frіо) кліматом. Наприклад, ще у XVIII столітті герцог де Лірія-і-Херіка дивувався, що в перший день свого приїзду до Санкт-Петербургу вся його провізія замерзла, а слуги відморозили собі ледь не всі частини тіла (Guzmán Mora, 2016: 147-148). Схожі враження мав й Хуан Ван Алєн, іспанський офіцер, що подорожував теренами імперії у XIX ст. та який захоплююче оповідав про досвід катання на санях (Van-Halen, 1849: 61). І справді один з консулів, Раймундо Чакон, у своїх листах неодноразово скаржився на «холодну і дощову погоду», яка, за його словами, є основною «прикрістю цієї країни» (A.N.N. M°_EXTERIORES_N,1878. Cronstadt, 15 de Junio 1837).

Якщо скарги на клімат Санкт-Петербургу є цілком виправданими, то доволі незвичними, на перший, погляд здаються бідкання на погоду в Одесі або Криму. Здавалося б, що Північне Причорномор'я з його середземноморським кліматом (сухі літа, дощові зими) мало б бути близьким для іспанців¹⁰. Тим не менш, і Л. дель Кастильйо, і Ф. Багер-і-Рібас зауважують «суворість» тутешнього клімату. Зачасту тема клімату згадується у контексті його негативного впливу на самопочуття іспанців. Наприклад, Луїс дель Кастильйо виправдовує необхідність знаття себе

з посади почесного консула в Одесі у зв'язку з проблемами зі здоров'ям, що виникли внаслідок суворої російської погоди (Чума, 2011: 279).

У листах також трапляються і згадки про невдоволення специфікою Чорного моря, а саме Л. дель Кастильйо розповідає про корабельну катастрофу, яка трапилась з ним неподалік Криму: «постійні зустрічні вітри та нещастя важкого й тривожного плавання». Внаслідок корабельної пригоди, іспанцю, лише «ціною неймовірних зусиль» вдалось залишитись живим, але море забрало весь його багаж (Чума, 2011: 278).

Немало занепокоєння викликали і епідемії холери та чуми, що поширилась Російською імперією у 30-х роках XIX ст. та неодноразово повертались у 40-х, а пізніше й 50-тих роках¹¹. Хоча ніхто з консулів безпосередньо від неї не постраждав, але у листах відчитуємо їхні переживання щодо можливості заразитись цією хворобою. Наприклад, у 1829–1830 рр. Ф. Багер-і-Рібас написав про «жахливу пошесть» чуми, що поширилась із завойованих Росією турецьких провінцій. У зв'язку з цим він просив уряд дозволити йому тимчасово перебраться до Криму (Чума, 2013: 494).

Висновки. У статті було проаналізовано життєві перипетії іспанських консулів на службі у Російській імперії. Перед нами відкрились залаштункі дипломатії, де поряд з важливими геополітичними проблемами, вирішуються питання втрати багажу, повернення боргів, фінансових поневірянь, поганого самопочуття, незадоволення через відсутність запрошення на вечерю, тощо. Іспанські консульства середини XIX століття стали цікавим кейсом для дослідження мікроісторії дипломатії ще й тому, що були держслужбовцями на маргінесі. З одного боку, вони служили в найбільш віддаленій та екзотичній державі тогочасної Європи, з іншого боку, ця держава не підтримувала офіційних дипломатичних зв'язків з Іспанським королівством, що ускладнювало їх роботу та автоматично понижувало їх статус у порівнянні з дипломатами інших країн. Незважаючи на всі складнощі російських реалій та відсутності належної підтримки з боку іспанського уряду, а подекуди й серйозних проблем у комунікації, іспанські консули продовжували свою діяльність посередництвом різних стратегій виживання – торгівля, власний бізнес, амбітність та наполегливість у питання повернення коштів та отримання посад, покровительство з боку друзів або заможних патронів.

¹⁰ Спершу античні автори називали Чорне море – Понтом Аксінським («негостинним морем») у зв'язку з проблемами з навігацією та частими корабельними катастрофами. Лише у ході грецької колонізації море прийняло свою більш відому назву – Понт Евксинський («гостинне море»).

¹¹ Про це, зокрема, читаємо у листах Ф. Багер-і-Рібаса і Р. Чакона.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архіви консульських установ іноземних держав як джерело до вивчення української історії XIX – початку XX століть / Колективна монографія за ред. Вадима Ададурова. Львів: Видавництво УКУ, 2017.
2. Боткин В.П. Письма об Испании. Л.: «Наука», 1976. URL: http://az.lib.ru/b/botkin_w_p/text_0040.shtml
3. Петрова А.А. Российско-испанские отношения XVI – начала XX вв. в современной отечественной историографии. *Проблемы войны и мира в эпоху нового и новейшего времени (к 200-летию подписания Тильзитского договора)*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос.ун, 2008. URL: <http://www.reenactor.ru/ARH/PDF/Petrova.pdf>
4. Чума Б. «Невинна жертва» Кримської війни: (1853–1856): Історія іспанського консула Ф. Бакера-і-Рібаса. *Вісник Львівського університету*. Серія історична. 2013. Вип. 48. С. 488-520.
5. Чума Б. П. Діяльність Луїса дель Кастильйо на посаді першого консула Королівства Іспанії в Одесі (1804–1825 рр.). *Гуржіївські історичні читання*. 2011. Вип. 4. С. 278-281.
6. Alvarez Junco J. Mater dolorosa. La idea de España en el siglo XIX. Madrid: Taurus, 2002.
7. Archivo Histórico Nacional. M° Exteriores H, 1878. Correspondencia del Consulado de Cronstadt (1834–1841). [in Spanish]
8. Castelló Bocinos E. Juan Valera: Diplomático. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 2009.
9. Ferraguto Mark. Representing Russia: Luxury and Diplomacy at the Razumovsky Palace in Vienna, 1803–1815. *Music & Letters*. Vol. 97, No. 3. Pp. 383-408.
10. Guzmán Mora Jesús. Visiones de Rusia en la narrativa española: el caso de la División Azul. Tesis Doctoral, Universidad de Salamanca. 2016.
11. Hamish Scott. Chapter 3: Diplomacy.// *The Oxford Handbook of the Ancien Regime* ed. by William Doyle. New York: Oxford University Press Inc., 2012.
12. Markus Mösslang, Torsten Rlotte. The diplomats' world: a cultural history of diplomacy, 1815–1914. New York: Oxford University Press, 2008.
13. Mika Suonpää, Owain Wright. Diplomacy and Intelligence in the Nineteenth-Century Mediterranean World. London: Bloomsbury, 2019.
14. Valera Juan. Cartas desde Rusia. Tomo I, II, III. Madrid, Alfrudisio Aguado, 1950.
15. Van-Halen, Juan. Dos años en Rusia. Valencia: Imp. de José Mateu Garin, 1849.

REFERENCES

1. Arkhivy konsul'skikh ustanov inozemnykh derzhav yak dzherelo do vyvchennia ukrainskoi istorii XIX – pochatku XX stolit [Archives of Foreign Consular Offices as a source for the study of Ukrainian history during the 19th – early 20th centuries] / Kolektyvna monohrafiia za red. Vadyma Adadurova. Lviv: Vydavnytstvo UKU, 2017. [in Ukrainian]
2. Botkin V.P. Pis'ma ob Ispanii [Letters about Spain] L.: «Наука», 1976. URL: http://az.lib.ru/b/botkin_w_p/text_0040.shtml [in Russian]
3. Petrova A.A. Rossijsko-ispanskie otnosheniya XVI – nachala HKH vv. v sovremennoj otechestvennoj istoriografii [Russian-Spanish relations of the 16th – early 20th centuries in modern national historiography] *Problemy vojny i mira v epohu novogo i novejshego vremeni (k 200-letiyu podpisaniya Til'zitskogo dogovora)*. SPb.: Izdatel'skij dom S.-Peterburgskogo gos.un, 2008. URL: <http://www.reenactor.ru/ARH/PDF/Petrova.pdf> [in Russian]
4. Chuma B. «Nevynna zhertva» Krymskoi viiny: (1853–1856): Istoriia ispanskoho konsula F. Bakera-i-Ribasa [“Innocent Victim” of the Crimean War: (1853–1856): History of Spanish Consul F. Baquer y Ribas] *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya istorychna*. 2013. Vyp. 48. S. 488-520. [in Ukrainian]
5. Chuma B. P. Diialnist Luisa del Kastyljo na posadi pershoho konsula Korolivstva Ispanii v Odesi (1804–1825 rr.) [Life and work of Luis del Castillo as the first consul of the Kingdom of Spain in Odesa (1804 – 1825)] *Hurzhiiivski istorychni chytannia*. 2011. Vyp. 4. S. 278-281. [in Ukrainian]
6. Álvarez Junco J. Mater dolorosa. La idea de España en el siglo XIX [Stabat mother. The idea of Spain in the 19th century]. Madrid: Taurus, 2002. [in Spanish]
7. Archivo Histórico Nacional. M° Exteriores H, 1878. Correspondencia del Consulado de Cronstadt (1834–1841) [Correspondence from the Kronstadt Consulate (1834–1841)]. [in Spanish]
8. Castelló Bocinos E. Juan Valera: Diplomático [Juan Valera: The diplomat]. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 2009. [in Spanish]
9. Ferraguto Mark. Representing Russia: Luxury and Diplomacy at the Razumovsky Palace in Vienna, 1803–1815. *Music & Letters*. Vol. 97, No. 3. Pp. 383–408.
10. Guzmán Mora Jesús. Visiones de Rusia en la narrativa española: el caso de la División Azul [Visions of Russia in the Spanish narrative: the case of the Blue Division]. Tesis Doctoral. Universidad de Salamanca. 2016. [in Spanish]
11. Hamish Scott. Chapter 3: Diplomacy.// *The Oxford Handbook of the Ancien Regime* ed. by William Doyle. New York: Oxford University Press Inc., 2012.
12. Markus Mösslang, Torsten Rlotte. The diplomats' world: a cultural history of diplomacy, 1815–1914. New York: Oxford University Press, 2008.
13. Mika Suonpää, Owain Wright. Diplomacy and Intelligence in the Nineteenth-Century Mediterranean World. London: Bloomsbury, 2019.
14. Valera Juan. Cartas desde Rusia [The Letters from Russia]. Tomo I, II, III. Madrid, Alfrudisio Aguado, 1950. [in Spanish]
15. Van-Halen, Juan. Dos años en Rusia [Two years in Russia]. Valencia: Imp. de José Mateu Garin, 1849. [in Spanish]

УДК 94(477).726.5

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-3>**Василь ХОМІЦЬКИЙ,**

orcid.org/0000-0002-9505-7266

здобувач кафедри всесвітньої історії і релігієзнавства

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,

вчитель історії

Староолексинецької Загальноосвітньої школи I-III ступенів Тернопільської області

(Тернопіль, Україна) vasulko1973@gmail.com

СТАРООЛЕКСИНЕЦЬКИЙ ЗАМОК ВІД ФОРТИФІКАЦІЙНИХ СПОРУД ДО ДУХОВНО-ОСВІТНЬО ЦЕНТРУ

У статті досліджується Староолексинецький замок, а також його продовжувачі історії: храм і школа. Методологія дослідження базується на принципах історизму, науковості, об'єктивності та логічності. Використовуються загальнонаукові методи: аналіз, порівняння та узагальнення. Наукова новизна полягає в тому, що вперше досліджено системно замок, храм і школу в с. Старий Олексинець. Висвітлено особливості будівництва Староолексинецького замку. В процесі дослідження виявлено, якими зусиллями відбувалось будівництво, які трагічні сторінки історії прийшлося пережити мешканцям цього старовинного села: і набіги монголо-татарів, і загони Хмельницького, і Котовського, і розміщення царського війська, і прихисток для вояків УПА. Вражає вишуканий стиль замку, його ландшафтний дизайн. Роль фортифікаційних споруд і якість будівництва, були оцінені часом. В час коли люди задумуються альтернативними видами джерел енергії, на прикладі життєдіяльності Староолексинецького замку, вчимося: воду добували за допомогою вітряка, борошно мололи за допомогою водяного млина. Часи змінилися, але сила вітру і води: Ні! Окремо хочеться зазначити про якість староолексинецької цегли. Як в часи будівництва замку, так в новітні часи, староолексинецька цегла заслуговує уваги.

Храм св. ап. Андрія Першопокликаного, а до цього костел св. арх. Михайла стали візитівкою цього історичного місця. Йому прийшлося пережити як піднесення, так і упадок. З утвердженням Незалежності України, храм пережив своє відродження. З поселенням у храмі чудотворної ікони духовний потяг до храму зріс в рази. Милозвучні піснеспіви, молитва українською мовою стали для селян бальзамом душі. Віддані священники, стали вірними пастирями своїх парафій, вершителями церковної історії.

З постанням школи на місці палацу, а точніше в центрі замку – історичне місце ожило. На відміну від більшості замків України, це унікальний випадок де на замковій території бурлить життя, як духовне, так освітнє. Місце де вишукано проживали багатії, сьогодні знаннями багатіють учні. У незвідане і вічне ведуть компетентні педагоги. А уроки історії не дають забути історію замку. Де об'єднується духовне і освітнє, там утверджується вічне.

Ключові слова: замок, палац, фортеця, князь, костел, храм, училище, школа.

Vasyl KHOMITSKY,

orcid.org/0000-0002-9505-7266

Laureate at the Department of World History and Religious Studies

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,

History Teacher

Starooleksinetska secondary school I-III grades of Ternopil region

(Ternopil, Ukraine) vasulko1973@gmail.com

OLD OLEXINETSKY CASTLE FROM THE FORTIFICATION BUILDINGS TO THE SPIRITUAL AND EDUCATIONAL CENTER

The article examines the Old Lexine Castle, as well as its historical successors: the temple and the school. The research methodology is based on the principles of historicism, science, objectivity and logic. General scientific methods are used: analysis, comparison and generalization. The scientific novelty lies in the fact that for the first time the Old Oleksin castle, temple and school in the village have been systematically investigated. Old Oleksynets. In the course of the research, it was revealed what efforts were made to build it, what tragic pages of history the residents of this ancient village had to experience: Mongol-Tatar raids, Khmelnytskyi and Kotovskiy detachments, and placement of the tsarist army, and a shelter for UPA soldiers. The elegant style of the castle, its landscape design is impressive. The role of fortifications and the quality of construction were evaluated over time. At a time when people are thinking about alternative types of energy sources, on the example of the life of the Old Oleksinets castle, we learn: water was extracted with the help of a windmill, flour was ground with the help of a water mill. Times have changed, but the power of wind

and water: No! Separately, I would like to mention the quality of Old Oleksin bricks. Both during the construction of the castle and in recent times, the old Oleksin brick deserves attention.

Church of St. app. Andrew the First-Called, and before that the church of St. Arch. Mykhaila became the business card of this historical place. He had to experience both rise and fall. With the establishment of the Independence of Ukraine, the church experienced its revival. With the settlement of the miraculous icon in the temple, the spiritual attraction to the temple increased many times. Sweet-sounding hymns and prayers in the Ukrainian language became a balm for the souls of the villagers. Dedicated priests became faithful shepherds of their parishioners, executors of church history.

With the establishment of a school on the site of the palace, or rather in the center of the castle, the historical place came to life. Unlike most castles in Ukraine, this is a unique case where life, both spiritual and educational, is bubbling on the castle grounds. A place where the rich lived elegantly, today students enrich themselves with knowledge. Competent teachers lead to the unknown and eternal. And history lessons don't let you forget the history of the castle. Where the spiritual and the educational are combined, the eternal is established there.

Key words: castle, palace, fortress, prince, church, temple, school, school.

Постановка проблеми. Україна славиться замками середньовіччя, але мало хто знає, що жодна інша область нашої держави не має стільки тих твердинь, як Тернопілля. На жаль, не всі вони відновлені у красі й величі, як, наприклад Збаразький, чи Вишнівецький замки, не всі такою мірою збережені, як в інших європейських народів, або навпаки зруйновані, як наприклад Староолексинецький, чи Залозецький замки, які є пам'ятками нашої єдності з Європою. Події, що пов'язані з тими замками, не повинні зникнути з нашої національної пам'яті.

Автора статті давно привертають увагу замки. Але їхній стан в Україні вражає. Більшість зруйновані, а це наша історія. Вони як кровоточиві рани на українській землі. В європейських країнах (Україна є центром Європи), замки приносять прибуток місцевим бюджетам. Численні екскурсії туристів відвідують старовинні місця. Дивуються їх вишуканості, архітектурі, інтер'єру і екстер'єру, ландшафтному дизайну. Вивчають роль фортифікаційних елементів.

Староолексинецький замок, один із замків, яких обділила доля. Він зруйнований руками комуністів. Ця погань нічого доброго в своїй історії не зробила для народу. Її завдання було знищити все до основи, а згодом..., як співалось в пісні інтернаціонал. Сьогодні це місце було обліплене туристами, і до села була б швидкісна асфальтована дорога. І напрямом Вишнівець-Залізці гудів би від транспорту. А так затишшя, як після війни...

Аналіз дослідження. Староолексинецький замок гордість місцевих жителів. Ніхто більше як вони, не досліджували його історію. В дитинстві в пошуках незвіданого пробували дослідити підземні ходи, тощо. Потрібно відзначити особливу роль у науковому дослідженні місцевого вчителя історії, журналіста Шегеру Г. О., який зробив особливий вклад у дослідженні староолексинецького замку, храму, чудотворної ікони. Дубина О. М. завуч Староолексинецької школи, яка багато при-

клалась у дослідженні даного замку. Автору прийшлося об'єднати зусилля вищезгаданих пошуківців історії і вперше написати наукову статтю про Староолексинецький замок.

Виклад основного матеріалу. Тернопільщина – старовинний край, овіяний легендами і славою. Його багатотисячолітня історія відбилася в численних пам'ятках матеріальної та духовної культури.

На території області, до якої належать землі Південно-Західної Волині й Східної Галичини, було в різні періоди понад 170 середньовічних замків і фортець – третина фортифікаційних споруд України. Найбільшу кількість цих оборонних об'єктів зведено протягом XVI–XVII ст. (Бойко, Гаврилук, 2010: 3).

В доісторичні часи, місце, де розташоване сучасне с. Старий Олексинець., було дном Сарматського моря. Внаслідок горотворчих процесів море відступило і відбулося підняття суші, про що свідчать численні скам'янілі рештки морської фауни. Тут, в епоху пізнього палеоліту, серед лісових хащ, на берегах маленьких річок поселились наші пращури. Видатний науковець, археолог і дослідник Кременеччини Гаврило Іванович Чернихівський (Чернихівський, 1999: 97) у своїх дослідженнях зазначає, що по р. Горинь (у її верхів'ях) виявлено поселення первісних людей, а в урочищі Бабичин виявлено 2 кургани пізньої доби людства (Дем'янчук, 1985).

Місцевість, де розташувалося село, піднімається на 375 м над сучасним рівнем світового океану. Замкова гора, до якої прилягає центр села, піднімається на 52 м відносної висоти. Старий Олексинець простягається завдовжки 2,6 км – із заходу на схід та 1,8 км – із півночі на південь. Від центру села в різні боки розбігаються вулиці по спадистих пагорбах. По обидва боки доріг – садиби староолексинчан (Дем'янчук, 1985).

Зручність рельєфу, близькість води, а саме в центрі села збігаються три річечки-посестри: Іванка, Заломана і Добринь. З'єднавши свої

води, несуть їх у с. Устечко, щоб там злитися з р. Горинню, яка протікає північніше за три кілометри від села, а відтак, впадає у р. Прип'ять. Село займало вигідне географічне положення, адже було розташоване на перехресті жвавих торговельних шляхів із Почаєва на Збараж, із Вишнівця – на Залізці і Зборів. Родючий ґрунт сприяли заселенню території села нашими предками (Дем'янчук, 1985).

У сиву давнину тут існувало велике поселення землеробів і скотарів-дулібів. Місцевість вкривали дрімучі ліси, де проростали бук, дуб, сосна, береза, а в пониззі річок – зарості верболозу та вільхи (Дем'янчук, 1985).

Археологічні дослідження на території села не проводилися, але в процесі господарської діяльності люди часто знаходили залишки праці і побуту первісних поселенців (Дем'янчук, 1985).

У IV–III тисячолітті до н.е. наш край був заселений племенами так званої трипільської культури. Це ціла епоха у житті наших предків, яка характеризується високою культурою виробництва (як на той час) і охоплює значні простори сучасної України. Займалися трипільці землеробством і скотарством, полюванням та рибальством. Племена вели переважно осілий спосіб життя, гуртувалися у чималі поселення (Дем'янчук, 1985).

Із плином часу розширилися господарські і торговельні зв'язки. Одним із доказів цього є знахідки і дослідження, які були проведені у середині минулого століття Дністровсько-Волинською археологічною експедицією. Ця експедиція виявила біля села Івання римські монети, зокрема, імператорів Антоніана Пія (138–161 рр.) і Дідія Юліана (193 р.) (Дем'янчук, 1985).

Знахідки підтверджують, що давні жителі Середземномор'я підтримували зв'язки з країнами Східної Європи. Ця ж експедиція в урочищі Безодня та в інших місцях виявила гончарну і ліпну кераміку X–XIII ст., зокрема, рідкісні знахідки сірої лощеної кухонної кераміки з орнаментом, а також уламки грузил від риболовецьких пристроїв, брусків, глиняних дитячих іграшок, що свідчить про заселення території села у глибоку давнину (Дем'янчук, 1985).

Перші писемні відомості про с. Старий Олексинець є в «Историко-статистическом описании церквей и приходов Волынской епархии Кременецького уезда» М. Теодоровича (Теодорович, 1893: 147-148). Тут є згадка про те, що село належало до Збараського повіту і становило власність спочатку князів Збараських, а відтак Вишневецьких (Соломорецьких і Чарторийських). У дільничому акті князів Збараських-Солтана, Симона і

Василя та їх матері від 19 липня 1463 р. мовиться про передачу села у володіння дочки Олександри, а до цього власником села був брат Байди Вишневецького – Андрій Вишневецький. Свідченням цього є опис від 28 вересня 1546 р. з якого дізнаємося про маєтності «Олексинцы власная отчизна и дидызна князей Вишневецких, имене Крутнево, Лопушное, Бобровцы» (Реєнт, Коляда, 2017: 7). На честь Андрія Вишневецького село отримало назву – Андрієво, або Андрушівка. Коли, за згаданим вище дільничим актом, володаркою села стала дочка князів Збараських Олександра, село отримало нову назву – Олексинець на честь його власниці. Старий Олексинець Кременецького району вперше згадане у розподільчій грамоті 1463 р. як власність князя Солтана Васильовича (Шегера, 2003: 8-9).

Що ж до сьогоденної назви села існує легенда. Близько другої половини XV ст. в селі стрімко поширилась страшна хвороба – чума, яка нещадною косою смерті косила усіх. Незначна кількість вцілілих мешканців покинула нажиті у важкій праці господарства і переселилася на чисте поле за 4 км на захід і там заснувала нове село – Новий Олексинець, а покинуте поселення, таким чином, отримало назву Старий Олексинець. Кажуть, що село залишалось безлюдним в запустінні майже 30 років. Згодом окремі сміливці повернулися на покинуті місця і продовжили своїм буттям писати історію рідного села. Перед цим, як розповідає легенда, переселенці, що повернулися, знайшли юного орача-одинака, і він тричі оборав село волами, щоб горе і лихо оминали його. Частина селян залишалася жити у Новому Олексинці, таким чином і понині існують два села-сусіди (Шегера, 2003: 8-9).

В іншій легенді розповідається, що у давні часи у Старому Олексинці християнські й моральні норми життя були досить суворими, і найменше порушення й відступництво від них каралося громадою. Злодіїв, п'яниць, гультяїв і ледацюг, перелюбників і розбишак громада виганяла із села у чисте поле, де не було ні води, ні лісу. Щоб вижити, вигнанці були змушені важко працювати, спокутуючи свою провину перед громадою, повертатись їм у село заборонялося і, таким чином, появилось поряд два села, які існують і сьогодні (Шегера, 2003: 8-9).

Староолексинецький замок. Подальша доля наших предків тісно пов'язана з історією Галицько-Волинського князівства, яке виділилося з Київської Русі в результаті її ослаблення і феодальної роздробленості. Про жителів с. Старого Олексинця цього періоду писемних відомостей

немає. Князь Галицько-Волинського князівства Данило Романович Галицький був розумним і далекоглядним політиком, мудрим воєначальником і, знаючи, що його князівство не залишають у спокої войовничі сусіди (угри і поляки), з якими не раз велися воєнні сутички, а також і те, що зі сходу насувалося грізне лихо – татаро-монгольська навала, спішно укріплював військовою міццю свого князівства. В ланцюгу захисних фортець був і Старий Олексинець, що стояв на торговельному шляху Зборів-Залізіці-Вишівець. На найвищому пагорбі села була збудована фортеця з оборонними баштами, товстими дубовими стінами.

У середині XIV ст. Галицько-Волинське князівство розпадається і вся Волинська земля (у тому числі і Старий Олексинець) потрапляє під владу Великого князівства Литовського. Це тривало аж 200 років і наклало свій відбиток на історію нашого краю (Шегера, 2003: 8).

Етимологія слова «замок» – укріплене житло феодала доби середньовіччя. Використавши рельєфну зручність, на поч. XVI ст. князем Збаразьким у центрі села, на місці оборонної дерев'яної фортеці, що була знищена в часи початкового періоду боротьби проти татаро-монгольського іґа, спорудили кам'яну фортецю. Будівництво фортеці (у селі її називали замком), лягло важким тягарем каторжних робіт, повинностей і знущання на плечі староолексинчан і селян з навколишньої округи (Шегера, 2003:10).

З усієї округи були зігнані знавці й умільці будівничої справи. Сотні селян були загнані в каменоломні, а староолексинецькі пагорби дуже багаті на поклади каменю-пісковика. Кожний парокінний господар був змушений три дні на тиждень підвозити з каменоломень обтесані камінні блоки до будови. На західній околиці села був збудований цегельний завод (ще і зараз глибокий вибалок за ставом називають цегельнею). Цеглу випалювали лише дубовими дровами, а для цього корчували навколишні ліси. Цегла вироблялася доволі високої якості – минули століття, а у стінах руїн замку ще і сьогодні зберігається цегельна кладка, та якість цегли, здається, невідкладна ні часові, ні кліматичним змінам. На околиці села була збудована і своя вапеленья. Із тесаного каменю будувалися фортифікаційні стіни замку із бійницями, кутові башти, а із цегли – житлові приміщення-хороми і підземні ходи сполучення по периметру замку, що мали таємні виходи далеко за його межами. Північно-західна частина будови споруджувалась на схилі крутого пагорба, а внутрішня частина доверху засипалась завізним ґрунтом, а це сотні тисяч фір землі

(Шегера, 2003:11). Загальний план замку бастіонного типу нагадував трапецію, у верхніх кутах якої були розміщені вежі у вигляді напівбастіонів, дещо висунуті наперед щодо північної стіни, а на південних – двоярусні чотирикутні вежі. Посередині східної стіни облаштували в'їзд з надбрамною чотирикутною вежею із зубцями. За зовнішнім периметром укріплення оточував глибокий рів (Бойко, Гаврилук, 2010: 62).

Кров'ю і потом наших пращурів був збудований за короткий час красень-замок. Фортифікаційна споруда розміщувалась на високім мисоподібнім виступі, що здіймався над річковою долиною. Після його завершення із заходу та півночі його омивали річка Заломана та її притоки. Згодом на місці їх злиття утворили став. З південної сторони замку, річка була перекрита високою греблею, містком і водяним млином, внаслідок чого утворився 10 га став, що обмивав усю південно-західну частину замку і у ньому, як у дзеркалі, відображувалась дивовижна споруда. Покрівлі висотних будівель замку були покриті червоною гончарною черепицею, житловий палац, що був розташований у південній частині замку, мав казкову архітектуру: високі і порівняно вузькі вікна були по периметру оздоблені вишуканим ліпним орнаментом, балкони і вихідні двері на них мали ошатні оздоблення. Триповерхова споруда створювала чудовий архітектурний ансамбль витонченої краси й усе це потопало в маєві густих крон декоративних дерев (Шегера, 2003: 11).

Замок мав форму видовженого прямокутника зі сторонами в 150 та 100 метрів. На двох південних кутах підносилися високі оборонні башти, що прикривали головний в'їзд у замок із центру села. На правій вежі (вже у пізніші часи) був влаштований великий вітряний двигун, що накачував до приміщення палацу з глибокої криниці воду. Стіни більшості кімнат і підлога палацу були оздоблені гарною керамічною плиткою, у палаці працювала каналізація. У замку було чимало льохів і ходів сполучення. Із центрального підвального приміщення один підземний хід вів аж у центр села, другий – в бік цвинтаря, а третій – аж до ставу (Шегера, 2003: 12).

Башта, що розміщувалась ліворуч при в'їзді у замок, мала круглу форму з вузькими продовуватими бійницями, а головний в'їзд проходив під усією спорудою палацу і своєю формою нагадував вузький тунель, який закривався двома масивними дерев'яними брамами, обкованими залізними листами, а між ними була ще третя – решітчаста, металева. На західному і північному кутах замку стояли невисокі круглі вежі, у яких

постійно несли службу дозорні вартові. Права сторона замку (найбільш вразлива) була захищена довгою, 4 м товщини, кам'яною стіною заввишки 10 м. У центральній частині стіни була велика брама, також оббита кованим залізом. Упродовж верхнього ярусу стіни розміщувалися вузькі фортечні бійниці для вогнепальної зброї. Ліва сторона замку над стрімкими схилами, що збігали до ставу, була ще вищою, бо висока стіна переходила у другий ярус, де розміщувалися господарські приміщення, казарменні кімнати, склади, конюшні, кімнати для численної прислуги. Під цією стіною на вузьких терасах розміщувався фруктовий сад, між деревами росли кущі агрусу, смородини, малини (Шегера, 2003: 12-13).

По схилах пагорба до ставу була прокладена цементна доріжка з багатьма східцями, на дні ставу – облаштована купальня з високим парканом, а дно у воді вимощувалося дубовими дошками-брусками. Дбайливо доглянуті були батрацькими руками алеї з бузку, жасмину і квітів створювали захоплюючу картину чарівної краси, якою насолоджувалися вельможі. Парадна алея, що вела до замку, з обох боків була обсаджена липами, окремі з них дожили до наших днів, їм уже понад 400 років, вони є свідками усіх історичних подій, що відбувалися при них (Шегера, 2003: 14).

Після Люблінської унії 1569 р. с. Старий Олексинець увійшов до Кременецького повіту Волинського воєводства й потрапив під пануванням Речі Посполитої. Це був тривалий період насильницького панування польських магнатів на нашій землі, пограбування українського народу, ополчення і окатоличення населення. Жителі села повинні були сплачувати великі податки, відробляти панщину, виконувати чимало інших повинностей. Це породжувало антифеодалні настрої селян, зростав опір грабіжникам. У XVI ст. замок належав князям Соломерецьким, згодом – Чарторийським, а у XIX ст. – генералу Гаврилові Жищевському та його синові. На замковій території згодом побудували палац у стилі ампір і храм в честь св. апостола Андрія Першопокликаного (Бойко, Гаврилюк, 2010: 62).

Одна із цікавих сторінок історії села пов'язана із періодом національно-визвольної війни українського народу проти панської Польщі під проводом Богдана Хмельницького. Порив до волі і свободи охопив тоді всі українські землі, дійшов цей клич і до Старого Олексинця. За переказами старожилів, староолексинчани організували і спорядили усім необхідним до військового походу цілу сотню козаків на чолі із сотником Гавриком та направили їх в діючу армію Хмеля, як з любов'ю

називали Б. Хмельницького його побратими. Ця сотня брала участь в усіх найвідоміших битвах, які відбувалися під проводом Б. Хмельницького, і навіть у штурмі Кременецької фортеці у вересні 1648 р. на чолі з Максимом Кривоносом (Шегера, 2003: 16-19).

Як відомо, союзниками Б. Хмельницького у визвольній війні були татари, але зрадивши його в критичний момент битви під Берестечком і покинувши поле бою, татари пішли нещадно грабувати і знищувати українські міста й села. Пограбувавши населення західних регіонів, вони влітку 1652 р. підійшли до Старого Олексинця. Звістка про наближення татарських мародерів поширювалася швидко і це дало змогу жителям навколишніх сіл і староолексинчанам вчасно заховатися за надійними мурами замку. Сподіваючись на легку перемогу, татари раз по раз кидалися на штурм замку, але захисники мужньо відбивали удари нападників. Після чергового невдалого штурму татари зібралися на перепочинок. За 300 м, за річкою, вони поставили великий намет для свого воєводи – татарського паші, розпалювали багаття, готували їжу. Оборонці замку спостерігали за зухвальцями, але нічого не могли вдіяти, бо були витрачені усі ядра до гармат. Тоді один гармаш, на ймення Андрій, вигадав таку хитрість. Він узяв сувій домотканого полотна, скатав його у своєрідний «снаряд», наскрізь промочив розігрітим воском, а коли він застиг – зарядив гармату і вистрелив. Постріл був досить влучним. «Снаряд» потрапив у центральну жердину-підпору, яка, падаючи, смертельно поранила пашу. Татари спішно зняли облогу, щоб похоронити свого воєначальника. За легендою захоронення відбулося за с. Свинюхи (тепер с. Очеретне) в урочищі Гнила Криниця. У могилу паші поклали більшу частину награбованого і зрівняли її із землею, щоб скарби не дісталися грабіжникам. Багато хто намагався знайти цей скарб, але безуспішно (Шегера, 2003: 16-19).

Після закінчення визвольної війни, за Андрусівським перемир'ям (1667 р.) між Польщею і Росією, наш край надалі залишився під владою Речі Посполитої. Почалися страшні гоніння на українську культуру, мову, православну церкву. Масовий процес окатоличення і ополчення українського народу став головною метою шляхтичів-окупантів. Плин часу залишає по собі слід: десь відбувалися події глобального значення, десь вершилися людські долі, а за мурами Староолексинецького замку час, здається, протікав у сповільненому ритмі. Атмосфера життя тут нагадувала повітря замкнутого підвального приміщення, що рідко провітрюється. Тут князували сімейні

клани Імеретинських, а пізніше – князів Кудашевих (ходили чутки, що сім'я поміщика Кудашева безпідставно і самочинно присвоїла собі князівський титул). Особливо в'їлася у пам'ять староолексинчан княгиня Кудашева, сварлива і до краю вередлива жінка, яка була жорстокою не тільки до прислуги і жителів села, а й до членів своєї сім'ї (Шегера, 2003: 20-25).

За переписом 1911 р., в селі проживало 1506 мешканців, була управа волості, двокласна школа, фельдшерський пункт, де працювала одна акушерка. У селі ще існувала державна горілчана крамниця і щомісячно проводилися ярмарки (Тутковський, 1915: 93).

У 1901 р. поляк Ф. Митковський купив у князя Кудашева маєток недалеко від села і 260 га землі. Маєток цей був побудований у фільварковому стилі й милував око подорожнього своєю красою та викликав співчуття до староолексинчан, бо великими зусиллями знедолених трударів ця краса створювалася. Пан Митковський, як розповідають старожили, був роботязим, дбайливим господарем, умів навіть власноруч попрацювати на різних роботах у своєму господарстві, але був скупуватий і ніколи й нікому не прощав боргів (Тутковський, 1915: 93-94).

Лихоліття I світової війни, що розпочалася у 1914 р., не обминуло і Старого Олексинця. Війна несла горе, пожежі, злидні і смерть мирному населенню, бо село стало прифронтовим. Через нього кілька разів проходила лінія фронту, коли почергово кожна сторона була то переможницею, то переможеною. Особливо жорстокі бої проходили по лінії Ушарової гори (це 6–7 км на захід від села). У село привозили багато поранених (тут розміщувалися два польові шпиталі), чимало поранених помирало від ран і їх хоронили у братських могилах біля храму і на сільському цвинтарі (Тутковський, 1915: 92-96).

Революційні події у росії, що відбулись у 1917 р., застали фронт у нашій місцевості. Для захисту своїх інтересів від посягань завойовників по селах створюються загони самооборони. Такі загони були створені в Старому Олексинці, Свинюхах (Очеретному), Гніздичному та в інших селах. Особливо зазіхали на наші землі польські магнати. Українська багата земля не давала їм спокою. Використавши політичну нестабільність та революційну анархію в Україні, вони знову рушили на нашу землю, але тут зустріли опір патріотів, які стали на захист своєї Вітчизни. Ось як інформував командир 5-ої львівської піхотної дивізії польського війська в оперативному донесенні: «21 липня 1919 р. Біля Маєргарду (маєтку)

на південь від Старого Олексинця є постійний гарнізон, що нараховує близько 200 озброєних селян з с. Свинюх і с. Гніздичної. Щоб обстрілювати ці загони, командування 9-ої бригади наказало змінити теперішню позицію батареї» (Тутковський, 1915: 94).

Цей загін, до складу якого входив і загін зі Старого Олексинця, вступив у бій із регулярними польськими частинами за Башуками, біля Хомів. Бій ішов із перемінним успіхом, в оперативному зведенні вказується: «18 липня 1919 р. Для покарання за те, що селяни і більшовики, незважаючи на вимогу, не видали схопленого вчора Олейничука, підпоручика 38 піхотного полку Львівських стрільців, сьогодні ранком бомбардовано Олексинець і Башуки. Обидва села у вогні». Лихоліття війни завершилося підписанням Ризького мирного договору, за яким Західна Україна відійшла до Другої Речі Посполитої. В село знову повернулися пани Митковські, посилюється національний і соціальний гніт. Старий Олексинець стає центром гміни, яка об'єднує 15 сіл. Відкриваються служби управління (постерунок, податкова, земельна та інші). Великий склад гуральні перебудовується у приміщення семирічної школи з польською мовою навчання (Тутковський, 1915: 94).

Невдоволення селян політикою полонізації вилилося в акцію масового протесту в зв'язку з похороном місцевого жителя Івана Маляра, якого застрелили польські поліцаї за виступи проти режиму. Тіло покійного везли трьома парами вороних коней у супроводі вершників на сірих конях у національних одностроях та зі приспущеними синьо-жовтими прапорами, оповитими чорним крепом. Запрошений із смт. Вишнівця духовий оркестр грав траурні мелодії, а при опусканні покійного в могилу заграв «Ще не вмерла Україна». Після похорону розпочалися арешти учасників акції, а після суду трьох із них було відправлено у в'язницю. Однак придушити національні пориви селян не вдалося. Центром поширення ідей національного відродження стає заснована у 1929 р. у селі культурно-просвітницька організація «Просвіта». Поряд із цією організацією виникає й інша – «Сільроб», що перебувала під впливом КПЗУ (Революційна боротьба, 1959: 46).

1 вересня 1939 р. з початком II світової війни настали нелегкі часи і для жителів Старого Олексинця. Поляки поспіхом залишали село, а вранці 18 вересня 1939 р. в село вступили радянські війська. Радянська влада провела розподіл майна, залишеного поляками, наділила землею малоземельних селян, але не забарилися і політичні переслідування та репресії проти «неблагонадійних».

Їх ув'язнювали, відправляли у Сибір, на Колиму. Більшість не повернулися. Це Лукіян Горобець, Василь Кулина (був в'їтом), Андрон Волянчук, Василь Гнида, Олександр Назаревич. А відтак, 2 листопада 1939 р. в село вступили німецькі війська. Німці запровадили на окупованих землях новий порядок, який важким тягарем ліг на плечі селян. Це і непосильні податки, і каторжні роботи в Німеччині, і костел, перетворений на місце ув'язнення військовополонених, і «чистки» села від євреїв, циган та від інших ненадійних осіб. У селі та в окрузі виникають загони захисту і самооборони. Оскільки їхнім сховом був ліс, то й називали їх «лісовиками». Їхнім бойовим хрещенням став напад у 1943 р. на німецьких прикордонників у Новому Олексинці (Шегера, 2003: 26-28).

У вересні 1943 р. жителі села стали свідками, а дехто й учасником, запеклого бою між загонами С. Ковпака, які поверталися із Карпатського рейду, і силами нацистів. У цьому бою німці понесли великі втрати, незважаючи на чисельну перевагу, а ковпаківці зуміли вирватися із оточення (Войцехович В. Сто днів зв'язки. Київ, 1970: 219). Коли німці покинули село, над тими односельцями, які лояльно ставилися до ворога, було жителями села вчинено самосуд і, як акт непокори, спалено фільварок Митковського підпільниками ОУН (Черніхівський, 1999: 154). А відтак, на початку березня 1944 р. у село вступив великий загін воїнів УПА, який нараховував близько тисячі повстанців. У старовинному панському палаці (замку) розташувався штаб Енея. Зі штабістами перебував окружний провідник Леміш (Василь Кук). Руїни старого замку служили нам обсерваційним пунктом. В цьому селі наші медики давали нам, командирам (на всіх не вистачало вакцини), останню ін'єкцію проти тифу (Скорупський, 1992: 224). Затриматись тут вдалось недовго, бо вранці 18 березня у село прибули регулярні частини фронту 113-ої сибірської піхотної дивізії і 4-ї танкової армії (Шегера, 2003: 59).

У селі почали запроваджуватися радянські порядки. Кожен селянський двір повинен був сплатити позику, розміри якої наперед ніхто не знав. За несвоєчасну сплату податків, недоїмок і пені застосовувалися екзекуції, вивезення в Сибір і Казахстан. Загострилася боротьба також між українським підпіллям і більшовицькими винищувальними загонами «стрибків». Кожен день приносив страшну звістку і горе у сім'ї селян. Та й по закінченню війни поневіряння люду не завершилися. До нашого часу оборонний рів зберігся лише з північного та східного боків. А відтак, від замкових споруд збереглися кам'яні стіни у

виділі літери «П», сторони якої розширюються донизу, висотою – 5–6 м, товщиною – до 1 м, а також два північних напівбастиони без бійниць і храм (Бойко, Гаврилюк, 2010: 62).

Храм св. Андрія Першопокликаного. Для поширення і зміцнення католицизму на Кременеччині в с. Старий Олексинець князем Чарторийським у 1756 р. був збудований великий, із цегельної кладки, костьол. Висота культової споруди сягає 28 м, довжина – 26,50 м і ширина – 16 м. Костел був збудований біля головного в'їзду в замок, на найвищому місці села (Шегера, 2003: 19).

Про методи окатоличення православних християн с. Старий Олексинець розповідають «Волинські відомості» від 16 травня 1868 р., які видавалися в друкарні Почаївської лаври. Священник скаржився, про те, що поряд з убогим дерев'яним храмом стоїть розкішний римо-католицький костел, в якому був встановлений орган, і в дні відправ органна музика з костелу своєю гучністю заважала проводити богослужіння в православному храмі (Волинські, 1868: 507).

Політика гноблення і утисків дала відчутні результати в усіх сферах суспільного життя, а особливо вражав збіднілий вигляд православних храмів. «Волинські єпархіальні відомості» за 1877 р. розповідають, що під кінець існування Речі Посполитої в православних храмах не було євангелій на престолах, апостолів друкованих, крім старих, старосвітських, писаних від руки (Волинські, 1877: 304).

В 60-х р. XIX ст. на приєднаних до росії землях ідеологи царизму почали планомірний і дієвий наступ на католицизм, який за тривалий час пустив у українську землю доволі глибоке коріння. За рішенням губернської влади Староолексинецький костел передавався в користування православної громаді. Через накладення контрибуції на селян, ремонт у храмі відкладався. Громада звернулася до керуючого Волинської єпархії за фінансовою допомогою і вимоги парафіян були задоволені. Також допомога надійшла від староолексинецького священника о. Івана (Буйницького) на перебудову костелу «близько 2000 карбованців сріблом». Після довгих шести років реставраційних робіт, у 1869 р. перебудова була завершена, і цього ж року храм в ім'я св. ап. Андрія Першопокликаного був освячений. У 1875 р. у ній був встановлений престіл в честь преп. Іова Почаївського. Почалось помітне відродження православної віри в селі (Волинські, 1881: 946).

У праці відомого дослідника Цинколовського О. знаходимо доволі цікаву інформацію, проте що в храмі св. ап. Андрія Першопокликаного зна-

ходила старовинна Острозька біблія 1582 р. та інші рідкісні стародруки церковного призначення (Цинколовський, 1986: 172-173).

Староолексинецький храм століттями славиться своєю Староолексинецькою чудотворною іконою Божої Матері. У книзі відомого волинського церковного дослідника Рожка В. зазначається, що з 1756 р. у храмі знаходиться чудотворна ікона (Рожко, 1998: 85-86). Під час богослужіння в 10 п'ятницю після Воскресіння Христового, старенький дідусь подарував ікону громаді зі словами: «Бережіть цю святиню». І з цього часу у храмі почалися діяти чуда різних оздоровлень (Шегера, 2006: 5).

У 1921 р. Старий Олексинець, як і вся Волинь, потрапив під владу Польщі. У 1938 р. польські молодики (у селі був районний центр) вчинили акт вандалізму – самочинно розбили двері храму й викинули на вулицю церковні речі: престіл, хрести, хоругви й поспішно почали переобладнувати храм у костел. У цей час парафіяни села вирішили передати чудотворну ікону в сусіднє село Кобилля (Шегера, 2006: 17).

Воєнне лихоліття 1939–1945 рр. залишили у спадок багато горя, але і у вічність забрали людей, які знали місце знаходження Староолексинецької ікони. Післявоєний час був страшний для церкви, адже вирувала антирелігійна пропаганда. Місцевий храм було переобладнано під зерновий склад, а відтак у клуб. З 1994 р. храм був переданий громаді, і 3 грудня цього ж року його було освячено. Він став діючим храмом УПЦ КП (Шегера, 2006: 17).

Із приходом на парафію прот. Миколая Шевчука в 1999 р. у храмі завирувало «українське відродження». Українська мова стала богослужбовою, церковний спів і змістовна проповідь творили духовний акорд. Співпраця місцевих сусідніх парафій у різдвяний час, наповняла стіни старовинного храму різдвяними колядками. Священник о. Миколай Шевчук надзвичайно перейнявся проблемою пошуку чудотворної ікони, і в 2005 р. ця ікона була урочисто передана у храм св. ап. Андрія Першопокликаного (Шегера, 2006: 17).

Протоієрей Миколай Шевчук проживав на парафії в Старому Олексинці і жив у повному розумінні цього слова храмом. За час його служіння на парафії більш як 22 роки, храм зазнав серйозних реставраційних робіт. Настоятель прагнув від душі, щоб до Староолексинецької чудотворної ікони був написаний акафіст. Його написав митрофорний протоієрей Василь Хоміцький, який розпочав за життя настоятеля 26 грудня 2019 р., а закінчив акафіст в передень 40 днів з дня пере-

ставлення прот. Миколая Шевчука 13–17 червня 2021 р. (митр. прот. Василь, 2021: 1-10).

Староолексинецька ЗОШ I–III ст. У результаті значних історичних подій загальноєвропейського масштабу – трьох поділів Польщі, яких вона зазнала через свою економічну і військову слабкість та агресивність сусідів, частина західних земель України (в тому числі Кременеччина) були приєднані до складу царської росії. Поступово відбувалось розшарування селян, виділялась купка багатих, які збагачувалися за рахунок праці збіднілих, ставали вершителями долі пригноблених, виділялись в побуті, тягнулись до статусу панів і дворянства. Серед цієї верхівки зростало прагнення до знань, до науки (Шегера, 2003: 12).

У 1815 р. в с. Старий Олексинець засновано двокласне училище, в якому навчалися переважно діти шляхти і заможних селян. Воно розташовувалося в одноповерховому будинку в центрі села, де сьогодні знаходиться шкільна майстерня. За адміністративною реформою в місцевому управлінні в 60-х роках XIX ст. у селі створюється Староолексинецька волость, яка увійшла до Кременецького повіту Волинської губернії, організовується волосна управа та інші заклади адміністративного управління. У селі відроджується початкова школа, відкриваються клуб і бібліотека (Шегера, 2003: 12).

У 1944 р. відбувся перший випуск семирічної школи, а в 1950 р. було відкрито середню школу, директором якої став М.Зозуля. А відтак, у 1966 р. на території замку була збудована нова двоповерхова школа, а приміщення старої школи переобладнали на гуртожиток для учнів. Великий внесок в облаштування нової школи вніс її директор Савчук М. Ф., а це було непросто, бо збудували школу на місці руїн замку. Двохповерхова середня школа, що розмістилась у центрі замку, стоїть на трьох льохах (два підземні переходи перетинають приміщення спортзалу), фасадна стіна школи, де розміщено центральний вхід, має глибину більшу, ніж її висота, бо при закладенні фундаменту будівельники натрапили саме на глибокий льох (Шегера, 2003: 12).

За час існування школи з її стін вийшло 1958 випускників. 72 учні закінчили школу із золотою медаллю. Пишається школа своїми випускниками, кандидатами наук: Миколою Штогрином, Раїсою Зінкевич, Ольгою Савчук, Богданом Заблоцьким.

Старий Олексинець подарував світові відому поетесу, скульптора і писанкарку – Оксану Лятуринську. У 1983 р. у Торонто вийшла її книга «Зібрані твори». Закінчував місцеву школу,

а потім тривалий час працював тут вчителем фізики депутат Верховної Ради України другого скликання Петро Швидкий. Старше покоління села пам'ятає і гордиться ще одним своїм односельчанином – генералом Олексієм Горлінським, кавалером найвищої державної нагороди США «Ордена Честі Легіону», професором, доктором технічних наук.

Варті пошани і поваги і ряд інших наших односельців та випускників школи. Це Володимир Бобрик, який став відомим військовим лікарем-хірургом, Василь Гук – професор, доктор економічних наук, Іван Пилиповець – підполковник, військовий авіатор, Олександр Усик – конструктор і випробовувач двигунів до космічних ракет.

Староолексинецька ЗОШ І-ІІІ ст. в новітній час перебуває в ошатному стані завдяки її директору Довгополюк Марії Арсентівні. При малому фінансуванні навчальних закладів, її вдалось регулярно проводити ремонти школи, підвір'я. З провадженням НУШ провести інтернет. В школі регулярно проводяться різного роду тематичні заходи пов'язані із українською історією і звичаями. Варта відзначити ще одну не маловажну сторінку шкільного життя, як шкільне харчування. У свій час видатний педагог Сухомлинський В. цікавився: як спав і що їв учень. Директор школи подбала і за кухаря і за асортимент меню. Кожного дня на телеграм приходять повідомлення і учні знають що буде в меню взавтра. Діти мріють і живуть шкільним рестораном.

З початком повномаштабної війни школа стала цехом виготовлення різного роду смаколиків для військових. Також руками вчителів і учнів відбуваються плетіння маскувальних сіток для фронту.

Але складне економічне становище в Україні, безробіття, бездоріжжя негативно відображається на молодих сім'ях в селі. Народжуваність дітей

бажає кращого. Школа трьох ступенів і згідно постанов міністерства освіти наповнюваність освітнього закладу має бути мінімум 150 учнів. Нещодавно повідомлено педагогічному колективу про реорганізацію школи у понижені ступеня. Враховуючи легендарну історію замку, храму і школи, дуже м'яко буде сказано: Шкода... Можна знайти важелі впливу і вирішення даної проблеми, бо від пониження, якість не покращиться і бюджет не наповниться, а українське село і його підрастаюче покоління, в переважній більшості жевріє, замість того, щоб жити. Економлячи на освіті і духовності, держава збільшує видатки на правоохоронну діяльність.

Висновки. Староолексинецький замок безпечно заслуговує уваги, адже із вище викладеного ми дізнались, яку колосальну роботу потрібно було зробити, щоб постав цей красень. Але більшовицька навала руками місцевих жителів знищила цей шедевр архітектури, фортифікації і мистецтва.

Будівництво храмів це ще одна особливість життєдіяльності людини на землі. Коли вдаються задуми, коли людина чогось досягає в житті, вона прагне після себе залишити щось святе, вічне. Поруч із красенем замком, постав величавий собор (костел) св. арх. Михаїла, як охоронця, а відтак підчас освячення православного храму після реконструкції католицького, отримав назву св. ап. Андрія Першопокликаного, як основоположника православ'я в Україні.

Знищення замку у цьому прекрасному куточку села, передувало грандіозній будові: будівництва середньої школи. Як на нашу думку це був правильний крок тодішньої влади, адже ніколи, допоки є школа і храм це старовинне місце не буде забуте. Рівень освіти місцевої школи, говорить сам за себе. Адже досягнення випускників цієї школи, це заслуга впершу чергу її вчителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко В., Гаврилюк О. Замки Тернопілля. Тернопіль: ТОВ «Новий колір». 2010. 84 с.
2. Войцехович В. Сто днів звитяги. Київ, 1970. 313 с.
3. Волинські єпархіальні відомості. 1868. № 18. 16 травня. 601с.
4. Волинські єпархіальні відомості. 1877. № 13, 1 вересня. 577 с.
5. Волинські єпархіальні відомості. 1881. № 28, 10 червня. 958 с.
6. Дем'янчук Г. Біля витоку Горині. Прапор комунізму, 1985.
7. Митр. прот. Василь Хоміцький. Акафіст до Староолексинецької чудотворної ікони Божої Матері. Тернопіль. 2021. 10 с.
8. Реєнт О., Коляда І. Усі гетьмани України: Легенди. Міфи. Біографії. / Харків: Фоліо, 2017. 415 с.
9. Кравчук Л. Революційна боротьба на Тернопільщині 1917-1939. Тернопіль, 1959. 120 с.
10. Рожко В. Чудотворні ікони Волині і Полісся. Луцьк, «Медіа».1998. 356 с.
11. Скорупський М. Туди, де бій за волю. Київ, 1992. 280 с.
12. Теодорович Н., Историко-статистическое описание церквей и приходов Волинской епархии. Почаев, 1893. 458 с.
13. Тутковский П. Антропogeографические этюды по Волини / Труды общества исследователей Волини. Т. XIII. Вып. I. К., 1915. 116 с.

14. Чернихівський Г. Портрети пером, статті, рецензії. Кременець-Тернопіль. 2001. 307 с.
15. Черняхівський Г. Кременеччина від давнини до сучасності. Історико-краєзнавче дослідження. Кременець. 1999. 216 с.
16. Цинколовський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Вінніпег. 1986. Т.2. 1200 с.
17. Шегера Г. Старий Олексинець в коротких історичних нарисах, переказах і легендах. Тернопіль. Лілея 2003. 109 с.
18. Шегера Г. Староолексинецька Чудотворна ікона Божої Матері. Тернопіль. Лілея 2006. 19 с.

REFERENCES

1. Boiko V., Havryliuk O. Zamky Ternopillia. [Castles of Ternopil]. Ternopil: TOV «Novyi kolir». 2010. 84 s. [in Ukrainian].
2. Voitsekhovych V. Sto dнів zvytiay. [One hundred days of struggle]. Kyiv, 1970. 313 s. [in Ukrainian].
3. Volynski yeparkhialni vidomosti. [Volyn diocese information]. 1868. № 18. 16 travnia. 601 s. [in Ukrainian].
4. Volynski yeparkhialni vidomosti. [Volyn diocese information]. 1877. № 13, 1 veresnia. 577 s. [in Ukrainian].
5. Volynski yeparkhialni vidomosti. [Volyn diocese information]. 1881. № 28, 10 chervnia. 958 s. [in Ukrainian].
6. Demianchuk H. Bilia vytku Horyni. [Near the source of the Horyn]. Prapor komunizmu, 1985. [in Ukrainian].
7. Mytr. prot. Vasyl Khomitskyi. Akafist do Starooleksynetskoï chudotvornoï ikony Bozhoï Materi. [Akathist to the Old Oleksynets miraculous icon of the Mother of God]. Ternopil. 2021. 10 s. [in Ukrainian].
8. Reient O., Koliada I. Usi hetmany Ukrainy: Lehendy. Mify. Biohrafii. [All Hetmans of Ukraine: Legends. Myths. Biographies] / Kharkiv: Folio, 2017. 415 s. [in Ukrainian].
9. Kravchuk L. Revoliutsiina borotba na Ternopilshchyni 1917-1939. [Revolutionary struggle in Ternopil Oblast 1917-1939]. Ternopil, 1959. 120 s. [in Ukrainian].
10. Rozhko V. Chudotvorni ikony Volyni i Polissia. [Miraculous icons of Volyn and Polissia]. Lutsk, «Media». 1998. 356 s. [in Ukrainian].
11. Skorupskyi M. Tudy, de bii za voliu. [To where the fight is for freedom]. Kyiv, 1992. 280 s. [in Ukrainian].
12. Teodorovich N., Istoriko-statisticheskoe opisanie tserkvey i prihodov Volyinskoy eparhii. [Historical and statistical description of churches and parishes of the Volyn diocese]. Pochaev, 1893. 458 s. [in Russian].
13. Tutkovskiy P. Antropogeograficheskie etyudyi po Volyini. [Anthropogeographic studies in Volyn]. / Trudyi obschestva issledovateley Volyini. T. XIII. Vyip. I. K., 1915. 116 s. [in Russian].
14. Chernykhivskiy H. Portrety perom, statii, retsenzii. [Pen portraits, articles, reviews]. Kremenets-Ternopil. 2001. 307c. [in Ukrainian].
15. Cherniakhivskiy H. Kremenechchyna vid davnyiny do suchasnosti. Istoryko-kraieznave doslidzhennia. [Kremenech region from ancient times to modern times. Historical and regional research]. Kremenets. 1999. 216 s. [in Ukrainian].
16. Tsynkolovskiy O. Stara Volyn i Volynske Polissia. Vinnipeh. [Old Volyn and Volyn Polissia]. 1986. Т.2. 1200 s. [in Ukrainian].
17. Shehera H. Staryi Oleksynets v korotkykh istorychnykh narysakh, perekazakh i lehendakh. [Old Oleksynets in short historical essays, tales and legends]. Ternopil. Lileia 2003. 109 s. [in Ukrainian].
18. Shehera H. Starooleksynetska Chudotvorna ikona Bozhoï Materi. [Starooleksynetska Miraculous icon of the Mother of God]. Ternopil. Lileia 2006. 19 s. [in Ukrainian].

УДК 808(930.1+7.03)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-4>**Всеволод ЧЕКАНОВ,**

orcid.org/0000-0003-0651-4267

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри філософії та історії

Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

(Київ, Україна) vsvld1971@gmail.com**РОЗПОВІДНІ СТРАТЕГІЇ В ІСТОРІЇ ТА ІСТОРІЇ МИСТЕЦТВ**

У статті розглядаються питання будови історичного тексту в аспекті, який відноситься до зв'язаних з науково-історичним дискурсів, зокрема, до історії мистецтв. Тематика статті відноситься до так званої «теоретичної історії», до питань морфології історичних дискурсів. Те, що в науковій історіографії показується як дія соціально-економічних чинників і розглядається на тлі масових процесів, в історії мистецтв не може зводитися саме до таких безособових проявів. В ній слід постійно брати до уваги творчість геніїв мистецтва, яка виражається не просто у поширенні їхнього впливу (тобто, на історичному просторі це може бути показано графічною схемою, подібною до дії соціально-економічних чинників в історії), а в траєкторії їх пересувань, уздовж якої митці залишили свої твори, в міжособистісних контактах тощо.

Таким чином, у дослідженні виділяються дві розповідні стратегії, що виключають одна одну. У першій в голову кута ставиться особистий чинник і простір, на якому діє особистість. Цей підхід зустрічається у західному мистецтвознавстві. Другий підхід, більш поширений на пострадянському просторі, ставить в голову кута дію загальноісторичних чинників, що утворюють базис до надбудови, якою вважається мистецтво щодо історії. В основі його лежать часові структури наукової історіографії (епохи, періоди), тому в ньому наявні спільні риси з історичною наукою. В цьому підході вираження соціально-економічних і культурних процесів не відрізняються між собою.

Формування другої стратегії зв'язано з марксистською парадигмою і з пошуками вчених третьої генерації школи «Анналів», які керувалися потребою визначення фронтів поширення культурних явищ. Вона ширше застосовує загальноісторичні чинники, визначення історичних епох, і перебуває у більшій залежності від інструментарію академічної науки.

Ключові слова: історія мистецтв, історіографія, школа «Анналів», розповідна стратегія, історичний простір і час.

Vsevolod CHEKANOV,

orcid.org/0000-0003-0651-4267

Candidate of Historical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Philosophy and History

Taurida V.I. Vernadsky National University

(Kyiv, Ukraine) vsvld1971@gmail.com**NARRATIVE STRATEGIES IN HISTORY AND HISTORY OF ARTS**

The article deals with issues of historical text structures in aspect of related discourses, especially the ones used in writing history of arts. Thus, the theme of the article is connected with so called «theoretical history» and with morphology of written structures in historical and related discourses. What is shown as the action of social and economic factors in scientific history, what is seen in relation to the mass processes, can't remain the same in history of arts. It never deals solely with impersonal reality of masses. The creativity of geniuses always should be taken into account. Its action is not just spreading of influence (expressed visually the same way as the action of social and economic factors is mapped), but it is composed of routes of their traveling and meetings with each other. The lines of their moving are the lines with their creations left along.

So the research discerns two narration strategies. Each of them excludes the other; they leave no space for co-existence of counterpart. The first one concentrates on personality and space where it acts. This approach is more inherent to the Western science. The second one can be met more often on the post-Soviet space. It is devoted to the respect of common historical factors composing basics to the superstructure (which is arts towards history itself, according to the Marxist paradigm). The fundamentals of it are the time structures of scientific historiography (epochs, periods). This strategy expresses the social, economic and cultural processes the same way.

Formation of the second strategy is related not only with Marxist paradigm, but also with explorations of the third generation of *École des Annales* of France. They looked for the most convenient way to describe frontiers of spreading cultural phenomena. This strategy uses common historical factors like definitions of epochs and periods wider and, thusly, depends more upon the toolkit of professional historians.

Key words: history of arts, historiography, *École des Annales*, narration strategy, historical space and time.

Постановка проблеми. Як відомо, до певного часу в західній цивілізації буквально про все «говорили історично» (за виразом Р. Дж. Коллінгвуда) (Коллінгвуд, 1980: 8). Так, гортаючи Геродота, ми дивуємося, наскільки дисциплінарно розмитим виглядає його історичний твір у наших очах, як багато в ньому від географії, міфології, релігієнавства, етнології. Майже 2000 років по тому Нікколо Макіавеллі використовує історичні дані не як самоцінні, а як матеріал для того, щоб обговорювати неісторичні, в нашому розумінні, сюжети. Пам'ятаючи це, ми уже не дивуємося тому, що в кожній сучасній науці до її власного кола проблем неодмінно додається *історія дисципліни*.

Стратегії організації та виконання розповіді про її минуле перебувають в непряму зв'язку з історичною наукою. В літературі їх відносять до *позанаукових форм знання про минуле* (Савельєва, Полетаєв, 2007: 407). Ці стратегії можуть бути або безпосередньо похідними від історії, але з відмінними від наукових цілями та завданнями (науково-популярний дискурс, туризм), або дисциплінарно окремими (історія мистецтв) чи взагалі не зв'язаними з науковим знанням (художня література, документальний та ігровий кінематограф). Нескладно пересвідчитися, щонайменше, у паралельності розвитку історичного дискурсу розповідним стратегіям неісторичних дисциплін та жанрів мистецтва. Думати інакше – значить заперечити саму можливість обізнаності істориків на неісторичних дисциплінах, їх знайомства з літературою і кіно, участі в екскурсійних відвідуваннях. А все це, безперечно, впливає на істориків.

Аналіз досліджень. В останній час спостерігається ерозія історичного дискурсу, зокрема, в мікроісторичних дослідженнях. Поширюються ідеї про те, що світ в цілому – це «сукупний горизонт смислового переживання», корелят усіх операцій, що здійснюються в ньому (Луман, 2004: 164). Історичне пізнання тут невіддільне від неісторичного, минуле – від теперішнього. Тому будь-які дискурси, причетні до процесу осягнення світу як кореляту, мають враховуватися як зв'язані з ним.

Ключовим поняттям для визначення кожного з таких дискурсів є його *загальний простір*, в межах якого реалізується певна програма опису. Вона здійснюється через комплекс сформульованих в цьому просторі *мовних секвенцій* (Фуко, 2004: 61–65; Топольський, 2012: 66), тому дискурси, скажімо, історії медицини і історії України не можуть перетнутися навіть випадково. Однак апріорно заперечити будь-які їхні зв'язки

теж неправильно. Тим доцільніше узятися за їх дослідження.

Мета статті. Цікавий варіант взаємодії з історичним знанням реалізує, зокрема, історія мистецтв. Нашою метою є визначення параметрів цієї взаємодії, розповідних стратегій, застосованих в історії мистецтв, встановлення спільних і відмінних рис побудованої на них нарації із науково-історичним знанням.

Виклад основного матеріалу. Історія мистецтв реалізує складну та неоднозначну схему такої взаємодії. Власне історія розглядалася як мистецтво значно раніше, ніж стала наукою (Postan, 1971: 17). Завдяки Ф. Шиллеру історія мистецтв розширила історію як науку та увійшла до її складу; події обох розглядалися на одному щаблі (оскільки художник не творить «з нічого», на нього чинять вплив загальноісторичні передумови часу, в якому він живе) (Коллінгвуд, 1980: 103, 300). В сучасній парадигмі через поняття *культурна історія* між двома напрямками дослідження встановлена ціла система усталених зв'язків. *Культурна антропологія, експансія культур* з середини ХХ ст. стають поняттями, що зв'язують історію мистецтв з власне історією (Burke, 2008: 31–32). Деякі фахові історики «перекваліфікувалися» під впливом нових трендів – наприклад, відомий російський медієвіст А. Гуревич перейшов від аграрної історії до культурної. Зараз культурологічні пояснення широко застосовуються щодо економічних і навіть політичних процесів. Вони дозволяють подивитися під іншим кутом на такі процеси, як занепад, революція, інтервенція. Від соціальної історії культури виявилось не так далеко до культурної історії суспільства (Burke, 2008: 34, 77).

Якщо для жодної з наукових дисциплін знання історії її розвитку досі не є неодмінною умовою її функціонування, то вивчення мистецтва і є вивченням історії мистецтва. Вона виділилася як наукова дисципліна дуже рано. Причиною стала неоднозначність визначення прогресу у мистецтвах: твори античності чи Відродження не виглядають менш досконалими, ніж сучасні твори. Дж. Вазарі, основоположник мистецтвознавства, вважав джерелом досконалості «імітування природи» і ставив впливовість митців у залежність від здатності «вибирати найкращі сторони її»; до цього додавалися «неосяжність духу, прямота серця, шляхетність» (Вазарі, 1998: 57, 101). Якщо розглядати їх як фактори оцінювання мистецтва, то вони зберігають значення незалежно від періоду. Тому в історії мистецтв *стилі* набувають просторово-часових характеристик і підміняють собою історичні періоди (Савельєва, Полетаєв,

1997: 141). У мистецтвознавстві не обов'язково ставити, скажімо, періодизацію бароко в залежність від періодизації пізнього середньовіччя. Пізнє середньовіччя «більш прогресивне», ніж раннє, але звести роль бароко до прогресу у порівнянні з готикою уже не вийде. Історія мистецтва має справу не з ідеями чи відкриттями, які можуть бути однозначно трактовані як прогресивні, а зі стилями, що чергуються в історичному часі не внаслідок застаріння, а через втрату актуальності. Кожна група явищ у мистецтві утворює свою власну часову послідовність.

Втрата актуальності у жодному разі не ставит під сумнів вагомість доробку попередників (він переходить до розряду музейних цінностей), але відтепер працювати в стилі попередників стає для митця *неактуальним*. Відповідно, *актуальність мистецтва* є соціальним параметром, який показує напрям очікувань суспільства від художників.

Таким чином, в історії мистецтва неможливо простежити вектор прогресу. Але є необхідність розповісти історію, тому нарація в ній тісно зв'язана з історичною методологією. Особливо очевидним це стає там, де історія мистецтва потребує орієнтації у просторово-часових структурах. В історії науки ніякі істотні зрушення не можуть бути пояснені виключно зовнішніми чинниками (соціальними, цивілізаційними). Нема генія – нема і відкриття. Але в історії мистецтва за обґрунтуванням кожного нового стилю стоїть поняття актуальності, яке автоматично включає соціальний вимір до структури пояснення процесів у мистецтві. Будуть ці процеси визначені як домінантні для епохи чи як похідні від соціально-економічних і політичних умов, залежатиме від дослідника. Деякі визначення були дуже оригінальними. Наприклад, у 1860 р. Якоб Буркхардт визначив «культуру Відродження в Італії» як *духовний континуум*, що не поділяється на окремі категорії (державна, політична і війна як мистецтво і т. і.), тому що сенсом епохи було виникнення сучасної Європи, а це прямо залежало не від просування в окремих напрямках, а від народження в Італії людини сучасного типу (Буркхардт, 1996: 8, 69, 88). Новий час в його інтерпретації настав не у висліді безперервного процесу розвитку, а як «союз» античності (уже не існуючої) з духом італійського народу (Буркхардт, 1996: 111). Буркхардт, як відомо, запозичив ідею Відродження у французького історика Ж. Мішле, але наповнив її культурологічним звучанням, яке поширив на аспекти соціального життя (релігію, свята, соціальні стосунки і т.д.), що раніше не

відносилися до культури (Ka-mei Cheng, 2012: 88). У сучасній історіографії теж поширений розгляд Відродження як гібридного феномену (Burke, 2016: 6–9).

Процеси всередині духовного континууму відрізняються від історичних через переважання ідейної проблематики: в їх висвітленні більше місця займає полеміка (причому подекуди автор сам «організує» полеміку між різними дискурсами), філософські теорії (Бицилли, 1996: 27–33, 50–54, 136–140), роз'яснення символів (у частинах, присвячених візуальним мистецтвам) (Бицилли, 1995: 93, 139–143); там, де це уможливується джерельною базою – листування (Бицилли, 1996: 10).

Пізніша історіографія витіснила культурологічні пояснення переходу від середніх віків до Нового часу за межі історичного дискурсу (при цьому в культурологічних працях утвердилися історичні інтерпретації періоду (Арган, 1990, Т. 1: 131–132, 191–192)). Історія мистецтва також запозичила в історичній науці її періодизацію; це зробило загальнозживаними такі конструкції, як «мистецтво античності» чи «мистецтво середньовіччя». Ще більш зрозумілим є поділ на територіальні регіони, де зміни в стилістиці зв'язані з історичними процесами: технологічними зрушеннями, зміною домінуючого в регіоні етносу як носія культури («мистецтво стародавнього Єгипту» тощо). Зустрічаються і конструкції, в яких у характеристиці певного регіону домінує культурологічний складник (у визначенні археологічних культур: трипільська, тшинецька, черняхівська). Історичні процеси в таких регіонах мали локальні відмінності, але культурне піднесення як тенденція спостерігалася скрізь. Відповідно, історія мистецтва широко оперує поняттями віку, епохи та періоду. Накладання історичних часових структур на сітку територіальних регіонів веде до створення гібридів, які служать поясненню локальних варіантів періодизації історії мистецтва (північне Відродження, українське бароко).

Показовим прикладом виявлення закономірностей відображення історичного простору і часу в історії мистецтва є «Історія італійського мистецтва» (1970) Дж. К. Аргана. Елементи філософського аналізу проблем образотворчих мистецтв узгоджені в ній з розглядом більш загальних тенденцій.

Ці тенденції визначають характер репрезентації історичного простору і часу. Історія ідей (а саме ідеї автор вважає прихованими стрижнями стилістичних і технічних зрушень в образотворчих мистецтвах) характеризується довільним

характером їх виникнення і розвитку (історія Відродження показує, що поряд з видатними культурними центрами на кшталт Риму, Мілану, Флоренції та Венеції важливі тренди зачиналися у дрібних містечках: Ассізі, Урбіно, Орвієто) (Арган, 1990, Т. 1: 167, 236, 292–293). Розвиток взагалі мав часто непередбачувану траєкторію, в якій замість *поширення* потенційно важливих і потужних ідей шляхом збільшення кола їх прибічників відбувалася *рецепція*, тобто, сприйняття ідей окремим художником, котрий переносив їх в те місто, де працював (Арган, 1990, Т. 1: 166–171, 221–232). Так не стільки поширювалася ідея, скільки під її впливом виникали авторські твори. Вони ставали своєрідними маркерами прогресу на незмінному тлі концептуально та емоційно бідного мистецтва, що завжди складало більшість художньої продукції. Відбувалося не *посилення* ідеї, а її *розгалуження*. Ідея мандрувала у просторі, звичайно, не сама. Роль мандрівок та спілкування мислителів у процесі поширення ідей ще раніше підкреслював К. Ясперс (Ясперс, 1991: 35).

Процес сприйняття ідеї залежав від різних чинників. Поширення таких новацій, як перспектива в живописі, мало примхливі траєкторії розвитку, де географічне розповсюдження далеко не завжди було паралельним удосконаленню самої ідеї. Книга Дж. К. Аргана показує історію мистецтв як численні маршрути розгалуження стилів та концепцій. При цьому мотив їх сприйняття подекуди залежав від чинників, побічних до власне мистецтва: наприклад, економічний розвиток Венеції у XVI ст. спричинив збагачення міських підприємців, які отримали можливість збудувати на додаток до свого міського будинку сільську віллу; поширення цієї моди викликало до життя архітектуру Антоніо Палладіо з усім її концептуальним набором, у т.ч. і тим, що прямо не був зв'язаний з типом сільських вілл. У той же час товариські стосунки архітектора з відомим у Венеції художником Паоло Веронезе сприяли удосконаленню стилістики Палладіо через участь Веронезе в оздобленні інтер'єрів вілл (Арган, Т. 2: 103–104).

Стосунки Палладіо саме з Веронезе носили випадковий характер; у тогочасній Венеції жив і працював ще один видатний художник – Якопо Тінторетто, і можна лише здогадуватися, яку конфігурацію сполучення архітектури і живопису набуло б у разі дружби з ним.

Таким чином, історія живопису не зводиться до суми траєкторій пересувань творців, що залишали свої споруди чи розписи у різних містах Італії; вона зближується з історією ідей, але їх

абстрактний, часто обумовлений індивідуальністю митця характер посилює елемент непередбачуваності. Історія суспільства через наявність масових проявів і структур, реалізованих на рівні довготривалих процесів, характеризується меншою рухливістю і схильністю до стабільності, повторюваності. Структури не мандрують, відбувається радше *поширення*. В історії ж мистецтв циклічність втілюється у *мімесісі*, не містить мотивів поширення, накопичення кількісних проявів, що згодом виливаються у якісний прогрес. Він є привілеєм геніїв. Історія ж як така рухається завжди, навіть у часи культурного занепаду.

Слід зауважити, що описаний погляд на просторово-часові характеристики розвитку мистецтва не є загальноприйнятим. Він виражений у праці італійського історика. Радянські і пострадянські історики мистецтва формулювали інший погляд на досліджувані процеси, в якому відчувається вплив марксизму. Конкретним його втіленням стала стратегія репрезентації історії мистецтв у російській книжковій серії «Нова історія мистецтва».

Не можна сказати, що це підхід суто російського мистецтвознавства. Він зв'язаний як з марксистською схемою історичного процесу (що зрозуміло), так і з методологічними пошуками істориків третьої генерації школи «Анналів», зокрема, Ж. Делюмо і П. Шоню. В їхньому доробку узагальнення історичного матеріалу супроводжується виділенням силових ліній та фронтирів. Явно похідні від пошуків Ф. Броделя, у якого вивчення ментальностей поступається потребі виділення *періодів довгої тривалості*, вони отримують графічну репрезентацію не як траєкторії пересувань окремих персоналій, а в ширшому розумінні: як фронти натиску нових тенденцій, виражених безособово. Історичний процес втілюється у кількісних параметрах, а виразом їх зростання / падіння стає історична карта. Ясно, що коли пишеться історія *силових ліній*, то в ній діють *сили*. Виклад конкретних, зв'язаних з людьми подій, підміняється описом конфігурацій та зображенням їх просування на нові території.

Якщо говорити про специфіку цієї стратегії, то, по-перше, в ній наявна періодизація мистецтва за стилями (рококо, імпресіонізм). У такому визначенні домінуючим чинником є хронологічний, а не географічний (кожен з томів серії розглядає не лише класичний набір країн, що відносяться до даного стилю (наприклад, французький імпресіонізм), але також відгомін стилю за рамки регіону поширення (Герман, 2008: 344, 379, 401–406)).

Всередині стилю вибудовується свій власний хронотоп з лінійним часом. Простір в ньому зво-

диться до карти поширення, але сама ця карта можлива тільки як ілюстрація до перебігу подій в хронологічно замкненому періоді (інакше графіка рухливих фронтів стане нечитабельною). Учасникам подій відмовлено у праві виходу за межі карти. Наприклад, якщо у Дж. К. Аргана «італійське мистецтво» починається з античної Греції, якій присвячено значний блок тексту (саме з Греції беруть початок численні тенденції, виразно проявлені уже в ренесансній Італії), то російські історики використали іншу стратегію: в кожному томі передумови виникнення стилю виносяться в окремий вступний розділ, де засадничі принципи стилю показані як «накопичення» та «поширення» (Герман, 2008: 22–48). Це характерно і для опису стилістики окремих митців: він подається з постійно відчутним тлом загальних процесів, вираженням яких на конкретно-особистісному рівні стає творчість художника. Історія мистецтв стає набором прикладів до загальних тенденцій. Італійський же вчений розглядає творчість художників як унікальну траєкторію пошуків кожного окремо; загальноісторичні процеси, на його думку, впливають лише на сприйняття їх доробку соціумом.

Висновки. Проведене дослідження показує специфіку наукового дискурсу в історії мистецтв. Для нього характерне застосування щонайменше двох розповідних стратегій, що розрізняються

за ставленням до історичного простору і часу як основоположних чинників побудови дискурсу. Ці стратегії виключають одна одну.

У західній науці присутні намагання враховувати при побудові схеми розвитку мистецтв чинник випадковості, втілений у примхливих траєкторіях пересування митців та їх контактів. Відтак, взаємовпливи виступають нерідко не як вияви загальноісторичних тенденцій у надбудові суспільства, а як результати випадкових перетинів. В марксистській та російській науці питання про передумови того чи іншого вигляду художнього стилю чи концепції виносяться за дужки власне історії мистецтв і пов'язується з дією загальноісторичних чинників. Якщо для першої стратегії характерне відділення історії мистецтв від власне історії, оскільки в них діють відмінні закономірності, то друга намагається не випускати загальноісторичні чинники з уваги, обстоює ідею про невіддільність історії та історії мистецтв. Перша ратує за оновлення методології, в якій має враховуватися сполучення дисциплінарно різних підходів до минулого в одному кореляті. При цьому синтетична картина минулого стає вразливою для критики фахівців. Друга ж намагається зберегти дисциплінарну чіткість, але при цьому часто тримається за методологію, уже готову впасти під припливом новацій, що не вміщуються у звичних рамках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Burke Peter. Hybrid Renaissance: culture, language, architecture. Budapest–New York: CEU Press, 2016. 271 p.
2. Burke Peter. What is Cultural History? Cambridge: Polity, 2008. 179 p.
3. Ka-Mei Cheng Eileen. Historiography: An Introductory Guide. London – New York: Continuum, 2012. 244 p.
4. Postan M. M. Fact and Relevance. Essays on Historical Method. Cambridge; University Press, 1971. 188 p.
5. Арган Дж. К. История итальянского искусства. Москва: Радуга, 1990. Т. 1. 319 с.; Т.2. 239 с.
6. Бицилли П. М. Место Ренессанса в истории культуры. Санкт-Петербург: Мифрил, 1996. 256 с.
7. Бицилли П. М. Элементы средневековой культуры. Санкт-Петербург: Мифрил, 1995. 244 с.
8. Буркхардт Якоб. Культура Возрождения в Италии: опыт исследования. Москва: Юрист, 1996. 591 с.
9. Вазари Джорджо. Жизнеописания наиболее знаменитых живописцев, ваятелей и зодчих. Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. 544 с.
10. Герман Михаил. Импрессионизм. Основоположники и последователи. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2008. 520 с.
11. Коллингвуд Р. Дж. Идея истории. Автобиография. Москва: Наука, 1980. 486 с.
12. Луман Никлас. Общество как социальная система. Москва: Логос, 2004. 232 с.
13. Савельева И. М., Полетаев А. В. История и время. В поисках утраченного. Москва: Языки русской культуры, 1997. 800 с.
14. Савельева И. М., Полетаев А. В. Теория исторического знания. Санкт-Петербург: Алетейя, 2007. 523 с.
15. Топольський Єжи. Як ми пишемо і розуміємо історію. Таємниці історичної нарації. Київ: КИС, 2012. 400 с.
16. Фуко Мишель. Археологія знання. Санкт-Петербург: Изд. ц. «Гуманитарная Академия», 2004. 416 с.
17. Ясперс Карл. Смысл и назначение истории. Москва: Издательство политической литературы, 1991. 527 с.

REFERENCES

1. Burke Peter. Hybrid Renaissance: culture, language, architecture. Budapest–New York: CEU Press, 2016. 271 p. [in English].
2. Burke Peter. What is Cultural History? Cambridge: Polity, 2008. 179 p. [in English].
3. Ka-Mei Cheng Eileen. Historiography: An Introductory Guide. London – New York: Continuum, 2012. 244 p. [in English].

4. Postan M.M. Fact and Relevance. Essays on Historical Method. Cambridge; University Press, 1971. 188 p. [in English].
5. Argan G. K. Istoriya italyanskogo iskusstva. [History of the Italian Art]. Moskva; Raduga, 1990. V. 1. 319 p.; V. 2. 239 p. [in Russian].
6. Bitsilli P. M. Mesto Renessansa v istorii kulturyi. [Place of Renaissance in history of culture]. Sankt-Peterburg: Mifril, 1996. 256 p. [in Russian].
7. Bitsilli P. M. Elementyi srednevekovoï kulturyi. [Elements of medieval culture]. Sankt-Peterburg: Mifril, 1995. 244 p. [in Russian].
8. Burkhardt Jacob. Kultura Vozrozhdeniya v Italii: opyt issledovaniya. [Culture of Renaissance in Italy: experience in research]. Moskva: Yurist, 1996. 591 p. [in Russian].
9. Vasari Giorgio. Zhizneopisaniya naibolee znamenitih zhivopistsev, vayateley i zodchih. [The Lives of most excellent painters, sculptors and architects]. Rostov-na-Donu: Phoenix, 1998. 544 p. [in Russian].
10. German Mihail. Impressionism. Osnovopolozhniki i nasledovateli. [Impressionism. The founders and followers]. Sankt-Peterburg: Azbuka-klassika, 2008. 520 p. [in Russian].
11. Collingwood R. G. Ideya istorii. Avtobiografiya. [The idea of history. Autobiography]. Moskva: Nauka, 1980. 486 p. [in Russian].
12. Luhmann Niklas. Obschestvo kak sotsialnaya sistema. [Society as social system]. Moskva: Logos, 2004. 232 p. [in Russian].
13. Saveleva I. M., Poletaev A. V. Istoriya i vremena. V poiskah utrachennogo. [History and time. Looking for lost]. Moskva: Yazyki russkoy kulturyi, 1997. 800 p. [in Russian].
14. Saveleva I. M., Poletaev A. V. Teoriya istoricheskogo znaniya [Theory of historical knowledge]. Sankt Peterburg: Aleteya, 2007. 523 p. [in Russian].
15. Topolski Jerzy. Iak my pyshemo i rozumiiemo istoriiu. Taiemnytsi istorychnoi naratsii. [How we write and understand history. Secrets of historical narration]. Kyiv: KIS, 2012. 400 p. [in Ukrainian].
16. Foucault Michel. Arheologiya znaniya. [Archaeology of knowledge]. Sankt-Peterburg: Izd. ts. «Gumanitarnaya Akademiya», 2004. 416 p. [in Russian].
17. Jaspers Karl. Smyisl i naznachenie istorii. [Sense and destination of history]. Moskva: Izdatelstvo politicheskoy literatury, 1991. 527 p. [in Russian].

УДК 94:351(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-5>**Наталія ЧУПРИНОВА,***orcid.org/0000-0003-0950-1410**кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України
(Харків, Україна) chuprinova_n@ukr.net***Руслан ВАСИЛЬЧЕНКО,***orcid.org/0000-0002-8854-1252**кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України
(Харків, Україна) vasilchenko.r1985@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВОГО БУДІВНИЦТВА ЗА ЧАСІВ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті висвітлені особливості військового будівництва за часів ЗУНР. Визначено, що у створенні ЗУНР рушійною силою стали Українські Січові Стрільці. Встановлено, що безпосередньо з ініціативи військових старшин УСС та за наполегливою пропозицією сотника Д. Вітовського було прийнято рішення про проголошення 1 листопада 1918 р. у Львові ЗУНР, а ввечері 1 листопада польські війська у Львові розпочали військовий похід проти ЗУНР. Виявлено, що для ЗУНР особливо гостро постала проблема створення власної армії, оскільки з агресією з боку сусідніх Польщі та Румунії доводилося боротися з самого початку. З'ясовано, що Легіон УСС був основою для створення армії ЗУНР – Української Галицької Армії – невеликої за кількістю, але сильної духом, готової пожертвувати собою в ім'я того, щоб Українська держава була незалежною. Українська Галицька Армія була регулярною, боєдатною армією, складеною з особового складу з єдиною національною свідомістю, палкою любов'ю до своєї країни. Навесні 1919 р. Українська Галицька Армія зросла до 100 тис. осіб. Особливістю військового нарощування армії ЗУНР було те, що влада ЗУНР визнавала формування власної армії найважливішим завданням держави, на відміну від соціалістичного керівництва Центральної Ради, яке засуджувало створення армії. Визначено, що у середині 1919 р. Польща, яка була підтримана матеріально, дипломатично та озброєно за допомогою Антанти, витіснила український уряд та Українську Галицьку Армію з Галичини на Велику Україну за Збруч. Доведено, що основними причинами розпаду ЗУНР були військова агресія з боку Польщі та Румунії, надзвичайно складна міжнародна ситуація та післявоєнна підтримка Європою експансіоністських та агресивних дій Польщі та Румунії проти ЗУНР. За часів військового будівництва ЗУНР значно зросла національна свідомість українського населення, його віра у власні сили. Існування ЗУНР створило реальне підґрунтя для майбутньої боротьби за відновлення Української Соборної Держави.

Ключові слова: Українська Галицька Армія, Західно-Українська Народна Республіка, військове будівництво, Українська держава.

Natalia CHUPRINOVA,

orcid.org/0000-0003-0950-1410

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Social Sciences and Humanities
National Academy of the National Guard
(Kharkiv, Ukraine) chuprinova_n@ukr.net*

Ruslan VASYLCHENKO,

orcid.org/0000-0002-8854-1252

*Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Social Sciences and Humanities
National Academy of the National Guard
(Kharkiv, Ukraine) vasilchenko.r1985@gmail.com*

FEATURES OF MILITARY CONSTRUCTION DURING THE TIMES OF THE WESTERN UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC

The article highlights the peculiarities of military construction during the time of the WUPR. It was determined that the Ukrainian Sich Riflemen became the driving force in the creation of the WUPR. It was established that directly on the initiative of the military officers of the USS and at the insistence of Captain D. Vitovskyi, a decision was made to declare the WUPR on November 1, 1918 in Lviv, and on the evening of November 1, Polish troops in Lviv began a military campaign against the WUPR. It was revealed that the problem of creating its own army was especially acute for WUPR, since it had to fight with aggression from neighboring Poland and Romania from the very beginning. It was found that the USS Legion was the basis for the creation of the WUPR, army – the Ukrainian Galician Army – small in number, but strong in spirit, ready to sacrifice itself in the name of the Ukrainian state being independent. The Ukrainian Galician Army was a regular, combat-ready army, made up of personnel with a single national consciousness, passionate love for their country. In the spring of 1919, the Ukrainian Galician Army grew to 100 thousand people. The peculiarity of the military build-up of the WUPR army was that the WUPR authorities recognized the formation of their own army as the most important task of the state, in contrast to the socialist leadership of the Central Rada, which condemned the creation of an army. It was determined that in the middle of 1919, Poland, which was supported materially, diplomatically and armed with the help of the Entente, pushed the Ukrainian government and the Ukrainian Galician Army out of Galicia and into Greater Ukraine beyond Zbruch. It has been proven that the main reasons for the collapse of the WUPR were military aggression by Poland and Romania, an extremely difficult international situation, and Europe's post-war support for the expansionist and aggressive actions of Poland and Romania against the WUPR. During the military construction of WUPR, the national consciousness of the Ukrainian population, its faith in its own strength, increased significantly. The existence of WUPR created a real basis for the future struggle for the restoration of the Ukrainian Cathedral State.

Key words: *Ukrainian Galician Army, Western Ukrainian People's Republic, military construction, Ukrainian state.*

Постановка проблеми. Проголошена у Львові 1 листопада 1918 року Західно-Українська Народна Республіка (далі ЗУНР) посідає важливе місце в історії Української революції. Епохальною подією в тисячолітній історії становлення країни стала реалізація права українського народу на побудову власної держави відповідно до тогочасних європейських і світових стандартів та традицій визнання суверенітету українського народу. Уперше з часів Київської Русі та Галицько-Волинської держави корінні жителі західноукраїнських земель після 570 років чужоземного панування відновили контроль над власною долею та проголосили свою національну незалежність (Тищик, 2004). Проголошена ЗУНР була повноцінною державою, яка керувала та узгоджувала інтереси різних суспільних груп, забезпечувала функціональність та можливості розвитку народу України.

ЗУНР має важливе історичне значення. Це була чергова спроба українського народу відновити свою державу, звільнитися від багаторічного чужоземного панування, яке різними способами нав'язувало свою владу, закони, ідеологію, історію. Великим плюсом є те, що ЗУНР з демократичної основи перетворилася на національну державу, де визначила народ джерелом влади, рівність всіх перед законом, прагнення забезпечити конституційне оформлення новоствореної держави, проголошення принципу поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову, гарантування широких політичних та культурних прав меншин тощо.

Аналіз досліджень. Питаннями створення ЗУНР займалися багато вчених, зокрема ґрунтовні дослідження у цьому напрямку здійснені такими науковцями як І. Бойко, Б. Гнатевич, М. Грушевський, І. Дацків, М. Кравчук, І. Крип'якевич, С. Макарчук, Б. Тищик, О. Удовиченко,

В. Ухач, М. Чубатий, Л. Цегельський, Н. Шумінська та інші.

Мета статті – висвітлення особливостей військового будівництва за часів ЗУНР.

Виклад основного матеріалу. Військо в українському державному будівництві займало визначальну роль, оскільки було основним такого будівництва. Часто армія виникала раніше самої держави. Така ситуація спостерігається і за розбудови української держави на західних землях України. Так, у створенні ЗУНР рушійною силою стали Українські Січові Стрільці. Виступ десятків тисяч галицьких українців добровольцями для визволення України окрилив весь народ. Створення першої української частини – Легіону Українських Січових Стрільців у складі австрійської армії було справді подією великого значення, оскільки ще з часів запорізького козацтва Українська держава свого війська не мала. А національне військо – це не лише реальна, організована сила будь-якого народу. Це і надія, символ захисту незалежності народу, втілення його свободи навіть тоді, коли немає потреби з кимось воювати (Кравчук, 1998).

Саме з ініціативи військових старшин Легіону Українських Січових Стрільців та за наполегливою пропозицією сотника Д. Вітовського було прийнято рішення про проголошення 1 листопада 1918 р. у Львові ЗУНР, всупереч нерішучій позиції галицьких політиків. Цей сміливий план був успішно реалізований і 1 листопада о 4 год. ранку на Львівській ратуші замайорів жовто-блакитний національний прапор, а о 7 год. Д. Вітовський доповідав К. Левицькому про встановлення в цілому місті української влади (Тищик, 2004).

Від початку діяльності ЗУНР опинилася на перехресті стратегічних інтересів великих держав і сусідів. У зовнішньополітичних планах Франції домінувала ідея створення «Великої Польщі», яка мала б стати стабілізуючим фактором для регіону, але Великобританія заявила про підтримку «Малої держави», тоді як Сполучені Штати Америки виступали за демократизацію Східної Європи при збереженні неподільності Росії (Дацків, 2009: 348).

Однак серйозною перешкодою державотворчій діяльності ЗУНР стала військова агресія з боку Польщі, а згодом і Румунії. Вже ввечері 1 листопада польські війська у Львові розпочали військовий похід проти ЗУНР. До них приєдналося понад 120 000 (з 240 000) польських цивільних у Львові. Розпочалася тривала збройна і кровопролитна боротьба, яка переросла у польсько-українську війну за Львів, Галичину та галицьку нафту

(Бориславсько-Дрогобицький басейн). Неодноразові звернення української влади до польського політичного представника у Львові з пропозицією сісти за стіл переговорів і мирно вирішити всі спірні питання не дали результату. Поляки не хотіли йти на переговори і називали корінне населення України, яке завжди становило більшість у Східній Галичині, «ордою варварів», «хлопськими бандами» тощо. Тому 5 листопада УНРада проголосила до українського населення Галичини заклик «До зброї!» (Тищик, 2015: 482–483).

З огляду на те, для української влади створення регулярної армії ставало дедалі актуальнішим. Так, було призначено Генерального отамана (командувача) українських військ. Ним став полковник Гнат Стефанів.

Важливою опорою Української держави та запорукою національного суверенітету ЗУНР були збройні сили під назвою Українська Галицька Армія. Для ЗУНР особливо гостро постала проблема створення власної армії, оскільки з агресією з боку сусідніх Польщі та Румунії доводилося боротися з самого початку.

13 листопада Державне секретарство видало важливий наказ. Вся територія Української держави була поділена на три військові округи «А» – Львів; «Б» – Тернопіль; «В» – Станіславів (сьогодні Івано-Франківськ). Кожна область поділялася на 4 військові округи. Також було оголошено часткову мобілізацію для тих, хто народився між 1883 і 1900 роками. Іншим довелося стати на військовий облік. Були звільнені від військової служби ті, хто займалися державними справами, судом, поштою, залізницею, учителюванням, за станом здоров'я. Мобілізація стосувалася не етнічних меншин, а лише українців (Тищик, 2004).

Таким чином, Легіон Українських Січових Стрільців був основою для створення армії ЗУНР – Української Галицької Армії – невеликої за кількістю, але сильною духом, готової пожертвувати собою в ім'я того, щоб Українська держава була незалежною. Діяльність цієї армії була найкращою пропагандою збройної боротьби за Українську державу з опорою на власне військо (Чупрінова, 2022).

Особливістю розвитку армії ЗУНР є те, що він відбувався під час польсько-української війни. Вже в день проголошення української влади у Львові поляки почали виступати проти українців, відбулися перші збройні сутички між поляками та українцями, впали перші жертви. Цей день став початком жорстокого військового протистояння між польськими та українськими військами (Кравчук, 1997).

Галичина залишилася одна у збройному протистоянні з перевагою польських загарбників, оскільки політична та соціально-економічна ситуація на сході України не сприяла допомозі у цій війні. З цієї причини створення регулярної армії, здатної захистити суверенітет країни, від початку було важливою частиною державотворення ЗУНР.

Особливістю цього військового нарощування було те, що влада ЗУНР визнавала формування власної армії найважливішим завданням держави, на відміну від соціалістичного керівництва Центральної Ради, яке засуджувало створення армії. Після початку інтервенції більшовицьких військ проти УНР, у тому числі й його власної, було ухвалено рішення Генерального Секретаріату про розпуск штабу кадрової армії та формування української міліційної армії.

Структура Української Галицької Армії спочатку включала такі види військ і служб, як піхота, кіннота, артилерія, медична та ветеринарна служба, військова юрисдикція, інтендантська служба та канцелярська служба. Потім, у грудні-січні, з'явилися інші види військ і служб, зокрема повітряні сили на чолі з сином Івана Франка Петром Франком.

Навесні 1919 р. Українська Галицька Армія зросла до 100 тис. осіб. Було розроблено організаційну структуру: рій – сотня – курінь – кіш – загін (сотня – батальйон – бригада – корпус); чітко визначено військові звання: стрілець, старший стрілець, десятник, бунчужний, хорунжий, поручик, сотник, підполковник, полковник, генеральські чини (Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923, 2009: 135). Таким чином, за короткий час сформувалися основні ланки державного механізму ЗУНР – центральні та місцеві органи державної влади та управління, правоохоронні органи та збройні сили.

Українську Галицьку Армію очолювала головна команда розвідки, зв'язку та летунства. З Великої України на цю посаду команди був запрошений бойовий генерал М. Омелянович-Павленко, а начальником штабу був полковник Є. Мишковський. Вони реформували структуру Української Галицької Армії відповідно до вимог війни. В рамках Української Галицької Армії було сформовано три корпуси. Перший корпус, що займав фронт по напрямку Сокаль – Жовква – Яворів, його очолював полковник В. Курманович. Другий корпус оточував Львів. Керував ним полковник М. Тарнавський. Третій корпус займав фронт від Львова до Карпат. Його очолював полковник Г. Коссак.

У середині 1919 р. Польща, яка була підтримана матеріально, дипломатично та озброєно

за допомогою Антанти, витіснила український уряд та Українську Галицьку Армію з Галичини на Велику Україну за Збруч. Потім, після падіння УНР, українська влада (президент, уряд, представники УНР, інші державні органи) переїхала до Відня і продовжила свою діяльність вже в еміграції. У Відні було розроблено проект конституції ЗУНР. Українська влада вимагала визнання ЗУНР країнами Антанти та виведення польського уряду та збройних сил з території ЗУНР. Проте 25 червня 1919 р. Верховна Рада Антанти вирішила «дозволити» польським військам (тимчасово) окупувати територію до остаточного вирішення питання про долю території ЗУНР (Східної Галичини). 25 липня 1920 року було утворено закордонний галицький уряд (уряд диктатора ЗУНР). Переселенська влада ЗУНР різко протестувала, але безрезультатно. Польща мала значно більшу силу і вплив в Антанті. Влада ЗУНР продовжувала активну (дипломатичну) роботу щодо визнання ЗУНР Антантою [Тищик, 2016: 318–325].

На посаді голови уряду ЗУНР К. Левицький забезпечував правове регулювання органів військової адміністрації та самоврядування існуючих національних територій Східної Галичини, уникаючи надмірної бюрократії та правового нігілізму. К. Левицький створив правову основу для організації збройних сил ЗУНР за національно-територіальною ознакою. Новостворену професійну армію, до складу якої входили представники кількох країн, що проживали в Галичині, підтримав увесь український народ і всі українські політичні партії. Плідна діяльність К. Левицького на посаді голови Ради Державних Секретарів стала вершиною всієї його державотворчої діяльності. Охарактеризував його М. Грушевський, підкресливши, що державний секретаріат досяг «значних успіхів у своїй роботі». Зокрема, він зауважив, що створення регулярної армії чисельністю 125 000 чоловік назавжди залишиться свідченням життєздатності та організаційної спроможності українського народу, коли його очолюють правильні люди (Грушевський, 1992: 181).

Українська Галицька Армія була регулярною, боєздатною армією, складеною з особового складу з єдиною національною свідомістю, палкою любов'ю до своєї країни. Це була проста і мужня селянська армія, яка виконувала накази начальства, не піддаючись революційному духу. Команда Української Галицької Армії була мішаною. Більшість вищого командно-штабного складу складали німці та австрійці, обізнані, працьовиті та енергійні елементи, які сумлінно виконували свої обов'язки. Для них характерні такі якості: організованість, дисциплінованість навіть у дрібницях, влучна стрільба,

упертість і наполегливість у боротьбі, поспішність в атаці (Удовиченко, 1995: 80–81).

Підсумовуючи зазначене вище, відзначимо, що основними причинами розпаду ЗУНР були військова агресія з боку Польщі та Румунії, надзвичайно складна міжнародна ситуація та післявоєнна підтримка Європою експансіоністських та агресивних дій Польщі та Румунії проти ЗУНР. Власне зовнішньополітичний чинник і став основною причиною падіння двох українських держав УНР та ЗУНР – через наступ російських більшовицьких військ, підтриманих місцевими більшовиками, які окупували значну частину українських земель УНР. Що стосується ЗУНР, то це конфіскація території Польщею та Румунією.

Висновки. Таким чином, можемо констатувати, що поразка Української Галицької Армії

проти більшої польської армії влітку 1919 р. та визнання союзниками 25 червня 1919 р. права Польщі на тимчасову окупацію східної Галичини призвели до розпаду ЗУНР. За часів військового будівництва ЗУНР значно зросла національна свідомість українського населення, його віра у власні сили. Існування ЗУНР створило реальне підґрунтя для майбутньої боротьби за відновлення Української Соборної Держави. Поразка армії ЗУНР була результатом багатьох причин, але головним з них було ігнорування європейськими державами найважливішого права будь-якої нації – права на самовизначення. Доцільно зауважити, що важливим чинником військового будівництва за часів ЗУНР була відсутність єдності українців, що підживляло їхні сили та призводило до втрат у боротьбі за створення Української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України. К.: Наук. думка, 1992. С. 181.
2. Дацків І. Діяльність дипломатичної служби Західно-Української Народної Республіки. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2009. Вип. 18. С. 346–352.
3. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Уряди. Постаті / упоряд. М. Литвин та ін. Л., 2009. С. 178.
4. Кравчук М. В. Правові основи будівництва Національних збройних Сил України в 1914–1993 рр. Івано-Франківськ: Плай, 1997. 292 с.
5. Кравчук М. В. Українські Січові Стрільці. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. 40 с.
6. Тищик Б. Й., Бойко І. Й. Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права. Львів: «Тріада плюс», 2004. 392 с.
7. Тищик Б. Й., Бойко І. Й. Західноукраїнська Народна Республіка. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. X.: Право, 2016. Т. 1. С. 318–325.
8. Тищик Б. Й., Бойко І. Й. Історія держави і права України: акад. курс: підручник. К.: Ін Юре, 2015. 808 с.
9. Чупрінова Н. Діяльність Легіону Українських січових стрільців – новий етап військового будівництва Української держави. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 55, том 3. С. 18–22.
10. Удовиченко О. І. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921 рр. К.: Україна, 1995. 206 с.

REFERENCES

1. Hrushevskiy M. S. *Iliustrovana istoriia Ukrainy* [Illustrated history of Ukraine]. K.: Nauk. dumka, 1992, p. 181. [in Ukrainian].
2. Datskiv I. *Diiialnist dyplomatychnoi sluzhby Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky* [Activities of the diplomatic service of the Western Ukrainian People's Republic]. Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood, 2009, vyp. 18, pp. 346–352 [in Ukrainian].
3. *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923* [Western Ukrainian People's Republic 1918–1923]. Uriady. Postati / uporiad. M. Lytvyn ta in. L., 2009, p. 178. [in Ukrainian].
4. Kravchuk M. V. *Pravovi osnovy budivnytstva Natsionalnykh zbroinykh Syl Ukrainy v 1914–1993 rr.* [Legal basis of the construction of the National Armed Forces of Ukraine in 1914–1993]. Ivano-Frankivsk: Plai, 1997, 292 p. [in Ukrainian].
5. Kravchuk M. V. *Ukrainski Sichovi Striltsi* [Ukrainian Sich Riflemen]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 1998, 40 p. [in Ukrainian].
6. Tyshchuk B. Y. *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika (1918–1923)* [Western Ukrainian People's Republic (1918–1923)]. History of the state and law. Lviv: “Triada plus”, 2004, 392 p. [in Ukrainian].
7. Tyshchuk B. Y., Boiko I. Y. *Zakhidnoukrainska Narodna Respublika. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t.* [Western Ukrainian People's Republic. Great Ukrainian legal encyclopedia: in 20 vols]. Kh.: Pravo, 2016, t. 1, pp. 318–325 [in Ukrainian].
8. Tyshchuk B. Y., Boiko I. Y. *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy: akad. kurs: pidruchnyk* [History of the state and law of Ukraine: Acad. course: textbook]. K.: In Yure, 2015, 808 p. [in Ukrainian].
9. Chuprinova N. *Diiialnist Lehionu Ukrainskykh sichovykh striltsiv – novyi etap viiskovoho budivnytstva Ukrainskoi derzhavy* [Activities of the Legion of Ukrainian Riflemen – a new stage in the military construction of the Ukrainian state]. *Current issues of humanitarian sciences*, 2022, vyp. 55, tom 3, pp. 18–22 [in Ukrainian].
10. Udovychenko O. I. *Ukraina u viini za derzhavnist. Istoriia orhanizatsii i boiovykh dii Ukrainskykh Zbroinykh Syl 1917–1921 rr.* [Ukraine in the war for statehood. History of the organization and combat operations of the Ukrainian Armed Forces 1917–1921]. K.: Ukraina, 1995, 206 p. [in Ukrainian].

UDC 343.976

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-6>

Denys SHPAK,

orcid.org/0000-0003-0545-6560

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of Philosophy, Theology and Church History

Ukrainian Institute of Arts and Sciences

(Bucha, Kyiv region, Ukraine) szpakdenys@gmail.com

Valentyn SHEVCHUK,

orcid.org/0000-0003-3434-4242

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of Philosophy, Theology and Church History

Ukrainian Institute of Arts and Sciences

(Bucha, Kyiv region, Ukraine) shevchukval61@gmail.com

SUBARCHITECTURE OF MARGINITY IN UKRAINE

The article proposes to consider the manifestations of the atmosphere of crime, drug addiction, and alcoholism in the housing stock, applying philosophical analysis to such locations and other places where drugs, alcohol, weapons, stolen property, and the like are consumed or stored. It has been established that, as an architectural object, brothels have certain features of the interior and location; unfavorable personalities, thanks to the expected vectors of thinking, choose the same unfavorable places that correspond to their state, mood, and character. Revealed logical reasons in the search and selection of objects dubious for comfort to escape, maintain anonymity and hide from law enforcement services and prying eyes. As a rule, these «godforsaken» places often become a refuge for certain social strata of society: homeless people, drug addicts, alcoholics, criminals, and the like. We will talk about brothels, sewers, stairwells, ruins of buildings, stopped factories, abandoned new buildings, the space under bridges as architectural locations. The specificity of the thinking of a person who finds himself in a lower social class is considered: the challenges posed to him, what determines his behavior; and, above all, how the environment is arranged, in particular, everyday life. The archetype of the lumpen was built as a socio-economic and cultural rogue who has a weakness in front of this or that dependence, does not have any form of property other than personal, lives by instincts. Also, a model of «marginal architecture» was invented, as the disharmony of art, which is necessarily found in architecture, influencing the consciousness of society and creating a vector towards its decline. Subcultures that have arisen on a social day strive to influence various spheres of life: art, everyday life, youth, even politics, and economics, but it is precisely their architectural manifestation in a culture that is taken within the framework of the study.

Key words: *sub-architecture, subculture, marginal, lumpen, brothel, marginal architecture.*

Денис ШПАК,

orcid.org/0000-0003-0545-6560

кандидат історичних наук,

доцент кафедри філософії, теології та історії церкви

Українського гуманітарного інституту

(Буча, Київська область, Україна) szpakdenys@gmail.com

Валентин ШЕВЧУК,

orcid.org/0000-0003-3434-4242

кандидат історичних наук,

доцент кафедри філософії, теології та історії церкви

Українського гуманітарного інституту

(Буча, Київська область, Україна) shevchukval61@gmail.com

СУБАРХІТЕКТУРА МАРГІНАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Стаття пропонує розглянути прояви атмосфери злочинності, наркоманії та алкоголізму в житлово-архітектурному фонді, застосовуючи філософський аналіз щодо таких локацій та інших місць вживання або зберігання наркотичних засобів, алкоголю, зброї, краденого майна, тощо. З'ясовано, що в якості архітектурного об'єкту, притони мають певні особливості інтер'єру та розташування; неблагоприємні особистості завдяки очікуваним налаштуванням мислення обирають такі ж неблагоприємні місця, відповідаючи їх стану, настрою

та характеру. Виявлені закономірні чинники у пошуку та виборі сумнівних для комфорту об'єктів в цілях втечі, збереження анонімності та переховування від правоохоронних служб і сторонніх очей. Зазвичай, ці «забуті Богом» місця часто стають притулком для певних соціальних кіл суспільства: безхатченків, наркоманів, алкоголіків, злочинців, тощо. Буде йти мова про такі об'єкти як притони, каналізації, сходові майданчики, руїни будівель, зупинені заводи, покинуті новобудови, площини під мостами як про архітектурні локації. Розглянуто специфіку мислення людини, що опинилась у нижчому соціальному класі: які виклики поставлені перед нею, чим обумовлена її поведінка і насамперед, як облаштовано її оточення, зокрема побутове. Побудовано архетип люмпена, як соціально-економічного і культурного провідника, що виявляє слабкість перед тою чи іншою залежністю, не володіє ніякою формою власності окрім особистої, живе інстинктами. Також, винайдено модель «маргінального зодчества», як дисгармонійного мистецтва, що обов'язково перебуває у архітектурі, впливаючи на свідомість соціуму і створюючи вектор в бік його занепаду. Субкультури, що виникли у соціальному дні, прагнуть до впливу на різноманітні сфери життєдіяльності: на мистецтво, побут, молодь, навіть на політику та економіку, але в рамках дослідження взято саме її архітектурний вияв у культурі.

Ключові слова: субархітектура, субкультура, маргінал, люмпен, притон, маргінальне зодчество.

The Problem Statement. Relevance follows from the obvious state of social reality in which certain social sentiments and subcultures are grown. In the study, sharply posed problems of class discord, criminalization of youth, marginalization of society, false urbanization, and other various factors in the emergence of the sub-architecture of the marginalized against the background of the housing stock of settlements. The resettlement of deviant groups in a certain area increases the level of its criminality, and which matches in destructive architecture they are a matter of social security and well-being. Having investigated the possible causes of the «architectural disease» of entire cities, the regularities of the formation and distribution of disadvantaged architectural units will be clarified; a theoretical model of «destructive architecture» is built as an architectural art that corresponds to the social position of the lower class. Such architecture has become an integral part of the housing and utilities fund because in one way or another it is located almost on every street, which means it surrounds everyone. We are talking about brothels, urban slums, entrances in poor condition, and any places that constitute a social danger and increase crime, youth drug addiction and alcoholism, and the like. The rapid development of socially disparate street subcultures into organized and systemic groups threatens the well-being of society in many of its aspects of life. To further avoid chaotic reformatting of districts into a cluster of dens of various categories, it is necessary to provide practical recommendations for stopping and liquidating them not only through law enforcement sanctions, but also the development of socio-economic strategies and changes in the philosophical paradigm of a marginal society. Therefore, we consider it relevant to consider a kind of dysfunctional architecture as the basis of a marginal atmosphere, its existence pushes the average population and is considered a problem by it.

The object of the research is determined by the negative deviant audience in the socio-philosophical dimension.

The subject is the sub-architecture of the marginals as an integral architectural and social concept.

The purpose of the article should be to consider the expansion of existing ideas about the architecture of the low social stratum and further deepening into the problem through studies of the marginalization of society.

The tasks were set as follows:

1. Define the concept of «sub-architecture» in the context of the research goal and determine the factors of its formation;
2. To study the level of spread of marginal subcultures against the background of the society of the population of Ukraine;
3. To determine the essential reasons for the formation and manifestation of the destructive decline in the housing stock of Ukrainian cities;
4. Describe the phenomenon of the rapid spread of the popularity of marginal subcultures and their impact on the housing well-being of cities;
5. To comprehend the patterns of manifestation of marginal «architectural art» in a socio-philosophical way.

The research methodology is aimed at the holistic perception and interaction of the described phenomena into a single system; explores the relationship between architecture and the impact of marginalization on it. Empirical methods are used to visually observe the influence and manifestations of the low social class on the urban environment; statistically tracks the magnitude of the impacts caused; with the help of the theoretical, a theoretical model of «sub-architecture» is created and the vision for the subject of research is expanded. On their basis, in the aggregate, practical recommendations will be given to reduce the harm caused to housing construction objects within the framework of the implemented results.

Architecture as a set of buildings and structures withstood the influence of different eras and styles. In the theory of architecture, an acceptable definition of such human activity, which is aimed at creating a

spatial environment for his life and activity (Иконников, 1970). Accordingly, architecture is related not only to buildings and structures but also to everything where a person creates and influences space. So, the marginalized, although they do not have the art of building, edit the architectural space in which they are, not caring for the aesthetic component. Therefore, it is proposed to define such influences as a sub-architecture – a materially organized environment, which corresponds to the socio-cultural state of a particular subculture; a certain architectural subsystem.

Expanding the understanding of architecture, it should be noted that it is not necessarily associated with the art of building, but implies human changes in space, aimed at their improvement. Based on the aesthetic tastes of a particular subculture, a sub-architecture is formed, which is its cultural expression. Both the subculture and the sub-architecture, respectively, are possessed by the marginal strata of the population, being the bearers of certain thinking and culture. Nevertheless, they cannot be called architects in the full sense because of the nature of the very influence on architecture, since they are not included in civilizational construction, do not aim to achieve architectural achievements (Иконников, 1970). Examples of marginal architecture can be seen in (Fig. 1).

Consequently, subcultures, by that time mainly formed from young people and formed in the wake of the collapse of the Soviet Union, were marginalized. For children of the generation of the 90s, there were no longer barriers to using the forbidden, their behavior was constantly becoming open and stubborn. Modern society still suffers from the influences of the older generation and gives «fruits» in the form

of criminalization of the social environment (Мацкевич, 2005).

Of course, late Soviet architecture, which is characterized by a lack of taste and multi-story panel buildings, in which Soviet citizens grew up for generations, negatively affect consciousness and aesthetic perception of reality. «Khrushchevkas», sleeping micro districts in which residents have to be crowded, create tension in the perception of the world (Денисов, 2003: 87–88). When the whole neighborhood is built with the same planning, a person starts to get tired of this situation. She has to get used to and cycle through a routine, with which young people did not want to agree. As a protest, a style of thinking was formed from those who disagreed, characterized by hopelessness, fatalism, unbelief, which was later expressed in the subculture «doomer», which is slang from the word doom – «death», «fate». They do not find a better lot for themselves than to accept or seek pleasure for themselves, where possible (Klee).

Marginal subcultures, such as drug addicts, alcoholics, criminals, and other informal representatives of society, subconsciously understanding their instincts of self-preservation, find places for temporary or permanent hiding, which most often become communal apartments, garages, basements, sheds, railway stations, sewer tunnels, etc.; less often – private houses with a backyard territory, secluded self-built buildings, landfills. The listed objects are used by low-social strata as accommodation, sometimes food, storage of material artifacts, and the like. Marginal people of any category, wherever they are, create a favorable environment for the development of domestic crime (Мацкевич, 2005). An example of an internal architecture can be seen in (Fig. 2).

Fig. 1. Appearance and interior of drug dens

Fig. 2. Living space of a drug addict

Subjects or groups of an unreliable environment, not always having a permanent place of residence or having their own in a neglected state, sacrifice comfort in their location here and now, because they do not show the desire to build perspectives, live in the moment, and strive to immediately achieve satisfaction. Being on the borderline state of personality (which follows from the definition of the psychological term «marginal») and being in a losing social status, a marginal individual is not able to understand himself and his purpose in the world, therefore, he is attracted by constant work, strong contacts with society refuses to study and sometimes to start family ties, because he is not used to taking responsibility, does not strive for self-development and refuses generally accepted life norms and values. Therefore, he does not see much sense in adhering to moral principles and subsequently goes to criminal and immoral actions. Being in spiritual and psychological decline, a person, surrounded by destructive actions, displays traits of negative deviant behavior (Шнейдер, 2005).

This situation leads to an obvious influence of consciousness on the matter – internal psychological processes reveal its state in mood and character, attracting the appropriate social environment and creating its everyday atmosphere. That is, there is a constant and complex interaction of the internal with the external, the psychological with the social. Due to the constant circulation of events and processes in life, their sensory perception, the corresponding beliefs, thinking, vision are fixed in the consciousness, fragmenting the worldview picture. So, when the development of the worldview does not occur, a hedonic attitude arises as an axiological guideline, therefore, not only mental but also moral regression follows (Змановская, 2003).

Thanks to the assertion of the ideology of individualism in the post-Soviet environment, the widespread tendencies of a free attitude towards

oneself: permissiveness, disrespect for elders, misanthropy, which together creates a social vacuum for the affected person (Павелків, 2015). From childhood, observing their peers, the child adopts not only their habits and behavior but also herd thinking. In the context of the propaganda of individualism, young people are not organized into friendly collectives, but more often than not they remain congestion of individuals, an uncontrollable mass, uniting around a single goal – to have fun. In the process of dubious youth entertainment, teenagers for the first time experience illegal substances: alcohol, tobacco, drugs. Such spending of free time is dictated by general boredom, lack of craving for life, spiritual weakness. Most often, such actions are held on premises where there is a free atmosphere and debauchery. That way they feel safe.

What remains from the end of the party is known – a complete mess. And this mess reveals the inner culture of their visitors. Soon, such places often become dens, where criminal environments flourish. This is how brothels are born, which are a vivid example of the sub-architecture of the marginalized. It should be distinguished by its intended use. The views of this architecture are shown in (Fig. 3).

Any house/apartment or place where the marginal environment can hide and feel free can become a brothel. If the property of this subculture turns out to be a favorable place for breeding at least one of the types of the brothel, it will certainly receive the features of the sub-architecture and marginality. Brothels also serve as shelters, serve as a meeting place (gathering) of members or leaders of organized criminal groups. Nearby brothels, hucksters make bookmarks (hiding places and Prikope) of narcotic drugs on a preliminary order, distributing and making it available. It is not uncommon for a drug-making laboratory to be set up in the brothels themselves. In (Fig. 4) shows the main factors contributing to the emergence of dens, and (Fig. 5) shows their typical characteristics.

Accordingly, dens damage the architectural stock of cities; they cause damage to the municipality (because taxes are not usually deducted from dens) and force law enforcement agencies to pay more attention to them and bring them to justice. It should be understood that their emergence and spread are due to economic destabilization, job crisis, social differentiation, the fall of public opinion into hopelessness, nihilism, and many similar factors. From the point of view of the public good, marginalization, which only harms society rather than supports it, is a dangerous element that needs re-education and social adaptation (Петров, 2002).

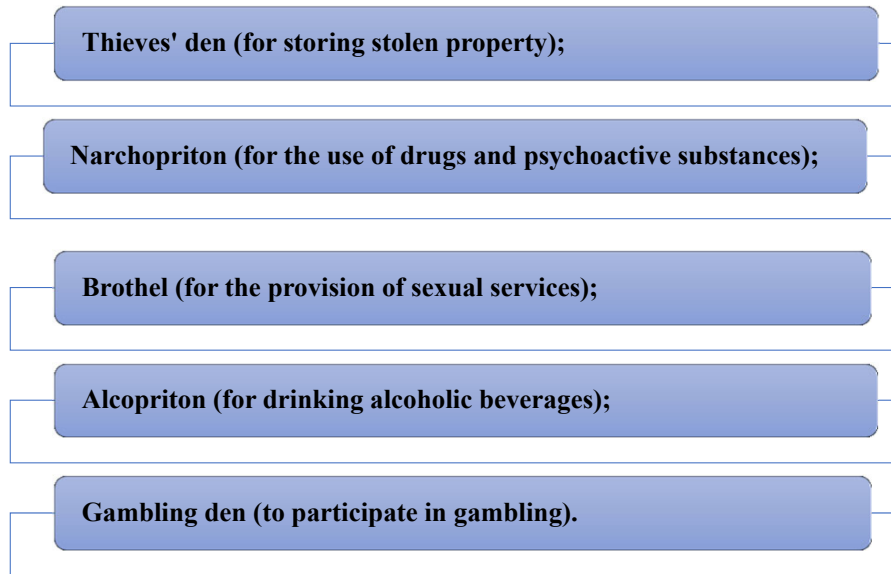

Fig. 3. Types of sub-architecture of marginals

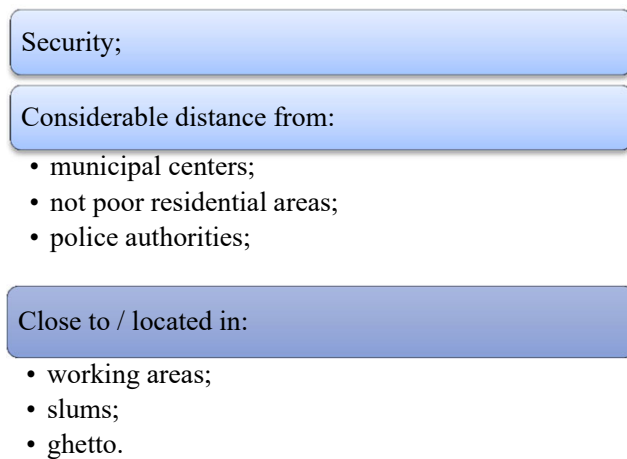

Fig. 4. The main factors contributing to the emergence of dens

It should be noted that the promotion of marginal minorities in society is becoming a powerful factor in its marginalization. Sub-architecture, as a reverse process of architecture as such, is due to the surge in crime, poverty, the spread of drug and alcohol abuse, and their social impact on housing and communal and other municipal facilities.

Conclusion. Thus, the study examines the manifestations of the atmosphere of crime, drug addiction, and alcoholism in the housing and architectural fund with the use of philosophical analysis. According to their intended use, the sub-architecture of the marginalized can be classified into five categories: thieves' dens, drug dens, brothels, alcohol dens, and game dens. Such facilities are usually located at a considerable distance from municipal centers, affluent housing, and police forces, and close to work areas, slums, and ghettos.

Fig. 5. Primary characteristics of typical brothels

Places of this type are characterized by regular noise, disharmonious state of the environment, unpleasant odors, chaotic arrangement of things and their inoperability, dust and dirt, improper condition of the interior and exterior, the spread of rats and cockroaches, dysentery, and more. The motivation

for choosing such places is their safety and relative desolation. The ruins of abandoned buildings, stopped factories, space under bridges, sewers, stairwells – all these are examples of the architecture of the marginalized. Given the fact that architecture is not necessarily related to the art of construction, but implies human changes in space, aimed at their well-being, the subculture of the marginalized is an example of disharmonious art that exists in every country.

BIBLIOGRAPHY

1. Бенюмов В. М., Костенко О. Р., Флоренсова К. М. Вред алкоголя, никотина и наркотиков: Пособие для учителя. Киев : Рад. шк., 1989. 123 с.
2. Гладкова Є. О. Субкультура наркоманів як об'єкт кримінологічного аналізу. *Supremația Dreptului. Verhovnenstvo Prava: mezhduar. nauch. zhurn.* 2019. № 1. С. 105–111.
3. Денисов Н. Л. Влияние криминальной субкультуры на становление личности несовершеннолетнего преступника : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Москва, 2003.
4. Змановская Е. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2003. 288 с.
5. Иконников А. В. Архитектура. *Большая Советская Энциклопедия* / ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. Москва, 1970. Т. 2 : Ангола – Барзас. С. 296–302.
6. Калуга В. Маргінальна особистість як предмет соціально-філософського аналізу : автореф. дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2004. URL: <http://alive-inter.net/ukr/referat-70426olzkm>
7. Мацкевич И. М. Криминальная субкультура. *Российское право.* 2005. № 1. С. 25–29.
8. Павелків В. Р. Вплив молодіжних субкультур на прояви рівня агресії у молодіжному середовищі. *Проблеми сучасної психології.* 2015. № 27. С. 380–394.
9. Петров Є. Маргінальна особистість. *Філософський енциклопедичний словник* / ред. В. І. Шинкарук. Київ, 2002. С. 360.
10. Шнейдер Л. Б. Девиантное поведение детей и подростков. Москва : Академичес. Проект, 2005. 336 с.
11. Klee M. 4chan's «Doomer» Memes Are a Strange Frontier in Online Extremism. *MEL Magazine.* URL: <https://melmagazine.com/en-us/story/4chan-doomer-gloomer-memes-music-playlists> (date of access: 12.01.2022).

REFERENCES

1. Benyumov V. M., Kostenko O. R., Florensova K. M. Vred alkogolya, nikotina i narkotikov: Posobie dlya uchitelya [The Harm of Alcohol, Nicotine, and Drugs: A Teacher's Guide]. Kiev : Rad. shk., 1989. 123 s. [in Russian]
2. Hladkova Ye. O. Subkultura narkomaniv yak obiekty kryminolohichnoho analizu [Drug subculture as an object of criminological analysis]. *Supremația Dreptului. Verkhovenstvo Prava: mezhduar. nauch. zhurn.* 2019. no. 1. S. 105–111. [in Ukrainian]
3. Denisov N. L. Vliyanie kriminalnoy subkulturyi na stanovlenie lichnosti nesovershennoletnego prestupnika [The influence of criminal subculture on the formation of the personality of a juvenile delinquent] : avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk : 12.00.08. Moskva, 2003. [in Russian]
4. Zmanovskaya E. Deviantologiya: (Psihologiya otklonyayuschegosya povedeniya): Ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeniy [Deviantology: (Psychology of deviant behavior): Proc. allowance for students. higher textbook establishments]. Moskva : Izdatelskiy tsentr «Akademiya», 2003. 288 s.
5. Ikonnikov A. V. Arhitektura. *Bolshaya Sovetskaya Entsiklopediya* / red. A. M. Prohorov. 3-e izd. Moskva, 1970. T. 2 : Angola – Barzas. S. 296–302. [in Russian]
6. Kaluha V. Marhinalna osobystist yak predmet sotsialno-filosofskoho analizu [Marginal personality as a subject of socio-philosophical analysis] : avtoref. dys. ... kand. filoz. nauk. Kyiv, 2004. URL: <http://alive-inter.net/ukr/referat-70426olzkm>. [in Ukrainian]
7. Matskevich I. M. Kriminalnaya subkultura [Criminal subculture]. *Rossiyskoe pravo.* 2005. no. 1. S. 25–29. [in Russian]
8. Pavelkiv V. R. Vplyv molodizhnykh subkultur na proiavy rivnia ahresii u molodizhnomu seredovyschi [The influence of youth subcultures on the manifestations of the level of aggression in the youth environment]. *Problemy suchasnoi psykholohii.* 2015. no. 27. S. 380–394. [in Ukrainian]
9. Petrov Ye. Marhinalna osobystist [Marginal personality]. *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk* / red. V. I. Shynkaruk. Kyiv, 2002. S. 360. [in Ukrainian]
10. Shneyder L. B. Deviantnoe povedenie detey i podrostkov [Deviant behavior of children and adolescents]. Moskva : Akademichesk. Proekt, 2005. 336 s. [in Russian]
11. Klee M. 4chan's «Doomer» Memes Are a Strange Frontier in Online Extremism. *MEL Magazine.* URL: <https://melmagazine.com/en-us/story/4chan-doomer-gloomer-memes-music-playlists> (date of access: 12.01.2022).

УДК 930(438):821.162.1.09(092)»19/20»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-7>

Тарас ЩЕРБАН,
orcid.org/0000-0002-9476-7768
аспірант кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) trpjavir@ukr.net

РЕЦЕНЦІЯ ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДАМА КРЕХОВЕЦЬКОГО (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

У статті досліджується реценція публіцистичної та громадської діяльності Адама Креховецького – польського письменника, драматурга та журналіста, що працював у жанрі історичної літератури. Встановлено, що Адам Креховецький – багатолітній редактор урядової «Gazety Lwowskiej» (1883–1919), який реалізував блискучу чиновницьку кар'єру у галицькому Намісництві, був однією з ключових фігур на соціокультурній мапі Львова кінця ХІХ – початку ХХ ст. Вперше, на підставі історіографічних джерел, здійснено спробу систематизувати оцінки творчого доробку та громадської активності Адама Креховецького, що відклалися у нарисах, дискусіях, критичних оглядах та наукових опрацюваннях. Показано, що визначальною рисою творчості Адама Креховецького була її публіцистична зорієнтованість, зумовлена впливом актуальних духовних потреб суспільства. Встановлено, що поєднання високого суспільного становища з літературним талантом та громадською активністю дозволило Адаму Креховецькому впливати на погляди цілих поколінь сучасних йому читачів.

Як зазначають дослідники, творчість Адама Креховецького мала утилітарний характер. Він був переконаний у значній ролі публіцистики та художньої літератури у формуванні національних настроїв. І саме проблеми, актуальні для польського суспільства зламу ХІХ–ХХ ст., визначали вибір ним тем та специфіку їх представлення сучасному читачу. Погляди, які він не міг розвинути як публіцист, представлялися ним у історичних романах та повістях. У поглядах на минуле Польщі і польської держави А. Креховецький знаходився під впливом «песимістичної» краківської історичної школи, вважаючи, що загальне виродження моральних устоїв шляхти, її некеріваність та хаотична боротьба за владу отруїли суспільно-політичну свідомість Речі Посполитої.

Ключові слова: журнал «Przewodnik Naukowy i Literacki», Адам Креховецький, історіографічний образ, польська історіографія.

Taras SHCHERBAN,
orcid.org/0000-0002-9476-7768
Graduate Student at the Department of History of Ukraine and Jurisprudence
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) mppjavir@ukr.net

RECEPTION OF PUBLICISTIC CREATIVITY AND PUBLIC ACTIVITIES OF ADAM KREHOVETSKY (END OF THE XIX – BEGINNING OF THE XXI CENTURY)

The article researches the reception of the journalistic and social activities of Adam Krechowicki, a Polish writer, playwright and journalist who worked in the genre of historical literature. It has been established that Adam Krekhovetsky, the long-time editor of the government newspaper “Gazety Lwowskiej” (1883–1919), who had a brilliant official career in the Galician Governorship, was one of the key figures on the socio-cultural map of Lviv in the late 19th and early 20th centuries. For the first time, on the basis of historiographical sources, an attempt was made to systematize the evaluations of Adam Krekhovetsky's creative output and public activity, which were presented in essays, discussions, critical reviews, and scientific studies. It is shown that the defining feature of Adam Krekhovetsky's work was its journalistic orientation, caused by the influence of the current spiritual needs of society. It has been established that the combination of a high social position with literary talent and public activity allowed Adam Krekhovetsky to influence the views of entire generations of his contemporary readers.

As the researchers note, Adam Krekhovetsky's work had a utilitarian character. He was convinced of the significant role of journalism and fiction in the formation of national attitudes. And it was precisely the problems relevant to Polish society at the turn of the 19th and 20th centuries that determined his choice of topics and the specificity of their presentation to the modern reader. Views that he could not develop as a publicist were presented by him in historical novels and novels. In his views on the past of Poland and the Polish state, A. Krekhovetsky was influenced by the “pessimistic” Krakow school of history, believing that the general degeneration of the nobility's moral foundations, its ungovernability, and the chaotic struggle for power poisoned the socio-political consciousness of the Polish-Lithuanian Commonwealth.

Key words: «Przewodnik Naukowy i Literacki» journal, Adam Krehovetsky, historiographic image, Polish historiography.

Постановка проблеми. Адам Креховецький – польський письменник, драматург та журналіст, що працював у жанрі історичної літератури. Багатолітній редактор урядової «Gazety Lwowskiej» (1883–1919), що зробив блискучу чиновницьку кар’єру у галицькому Намісництві, був однією з ключових фігур на соціокультурній мапі Львова кінця XIX–початку XX ст. Його активна громадсько-політична діяльність, підсилена публіцистичною риторикою, сприяла поширенню в Галичині польських національних наративів: «син учасника листопадового та січневого повстань, був вихований у патріотичному дусі і шані до всього польського і католицького» (Olszewska, 2019: 87).

Аналіз досліджень. Адам Креховецький не був фаховим істориком, проте у своїй творчості торкався історичної тематики. Це зумовило інтерес дослідників саме до проблеми дослідження історичних підстав його романів і повістей про минуле (Jopek, 1970). Відзначимо також, що значне зацікавлення дослідників викликала його діяльність у якості театрального критика та драматургічна творчість (Olszewska, 2019; Szydłowska, 1997). Ще один аспект представлення Адама Креховецького – його листування з сучасниками, публікування якого супроводжувалося розлогіми коментарями (Bostel, 1933; Rawita-Gawroński F., 2012; Rawita-Gawroński F. 2020). Означене вище дозволяє визначити можливі напрямки студій, присвячених Адаму Креховецькому, одним з яких вважаємо є осягнення публічного образу цього свого часу званого культурного та громадського діяча.

Мета статті полягає у реконструкції образу Адама Креховецького як публіциста та громадського діяча, сформованого дослідниками його життя та творчості впродовж кінця XIX – початку XXI ст.

Дослідницька новизна. Вперше, на підставі джерел, здійснено спробу систематизувати оцінки публіцистичного доробку та громадської активності Адама Креховецького, що відкритися у нарисах, дискусіях, критичних оглядах та наукових опрацюваннях.

Методи дослідження ґрунтуються на принципах історизму, системності, науковості, верифікації, авторської об’єктивності з використанням загальнонаукових та спеціально-історичних методів.

Виклад основного матеріалу. Виходець з Поділля – Адам Креховецький народився у 1850 році в селі Бережинці (сьогодні це Теофіпольський район на Хмельниччині), де на той час його батько Ян був держателем маєтку. Як вважають сучасні дослідники, атмосфера родинного

дому стала ключовою у формуванні світоглядних орієнтирів Адама Креховецького (Olszewska, 2019: 87; Rawita-Gawroński F. 2020: 198). Його батько Ян Креховецький походив з родини, що володіла землею в Ліщинівці на біля Умані, навчався в Уманській школі оо. Василіян, де потоваришував з Богданом Залеським, Міхалом Грабовським та Северином Гоцинським – майбутніми представниками «української» школи у польській літературі. Ян Креховецький відзначився як активний учасник боротьби поляків за відновлення власної держави. Був одним з організаторів Листопадового повстання 1830–1831 рр. на Правобережжі України (поранений у Дашівській битві 2 травня 1831 р.) та учасником таємних організацій у 1835–1838 рр. (Bielecki, 1995). Останнє стало причиною ув’язнення, заслання та втрати батьківського маєтку. Після повернення з заслання Ян Креховецький був керуючим маєтку, згодом працював архіваріусом у князів Сангушків та у патріотично-пропагандистській «Видавничій спілці» у Житомирі. Хвиля репресій після Січневого повстання (1863–1864 рр.) змусила його у 1865 р. емігрувати з родиною до Галичини де він працював скриптором у Оссолінеумі (Łopuszański, 1970, 263–264).

Відтак Адам, що розпочав своє навчання у Житомирській гімназії, вищу освіту отримав уже у Львові, де протягом 1869–1873 рр. студіював право в університеті. Свою працю він розпочав на чиновницькій ниві у Галицькому намісництві, де пройшов усі щаблі кар’єрного росту. Був референтом театрального мистецтва, згодом став членом Театральної комісії Крайового відділу. У подальшому його кар’єра йшла тільки вгору: з 1887 р. він секретар Намісництва, з 1889 р. – заступник старости, 1894 р. – радник, 1896 р. – підкоморний, а з 1902 р. – радник двору. У 1898 р. Адам Креховецький став кавалером ордену Залізної Корони третього ступеню, а згодом – камергером двору Франца-Йосифа.

Протягом тривалого часу (з 1883 по 1919 роки) він був головним редактором урядового а, отже, й найбільш масового видання – «Gazeta Lwowska» та її додатку «Przewodnika Naukowego i Literackiego». Водночас він реалізовував себе й у творчості: у публіцистиці, літературній діяльності, театральній критиці. Активний у суспільному та науковому житті краю, Адам Креховецький був серед засновників неформальної організації «Kółko Mickiewiczowskie» та очолював Товариство польських журналістів (1901–1915).

Багатолітня успішна редакторська діяльність Адама Креховецького стала підставою появи у

1908 р. літературного збірника на його пошану – на честь двадцятип'ятилітнього ювілею керування ним виданням «Gazeta Lwowska». У першій частині цієї пам'ятки зустрічаємо нариси А. Беньковського та Б. Губриновича про публіцистичну та письменницьку творчість ювіляра. Детальний аналіз цих нарисів дозволяє реконструювати основні наративи, що їх Адам Креховецький транслиував у тогочасний суспільно-інформативний простір, а також відтворити публічний образ цієї непересічної особистості.

У другій частині цієї ювілейної книги були вміщені невеликі публікації польських письменників та публіцистів – друзів Адама Креховецького (Г. Сенкевича, Е. Ожешковської, Л. Пініського, Г. Запольської, С. Сарнецького, Ф. Равіти-Гавронського, Е. Любовського, О. Баранського, В. Белзи, Т. Єске-Хоїнські, М. Ролле, С. Россовського, А. Висоцького, В. Врублевського).

Нарис історії публіцистичної діяльності А. Креховецького написав А. Беньковський – доктор права, чиновник та багатолітній член Товариства польських журналістів і співробітник «Gazety Lwowskiej». Саме А. Беньковський вперше відзначив, що його герой, попри високу чиновницьку посаду, літературну та драматичну творчість та суспільну діяльність, передовсім був публіцистом: «прямо чи опосередковано впливаючи на погляди цілих поколінь читачів і дописувачів газети» (Bieńkowski, 1908: VIII). А. Беньковський вважав, що Креховецький «був публіцистом і у своїх літературних і сценічних творах, у своїх рецензіях і дослідженнях», оскільки завжди «творив і писав під впливом безпосереднього відчуття духовних потреб суспільства в певний момент» (Bieńkowski, 1908: VIII). Відтак ця настанова залишила відбиток навіть на його історичних творах, які, попри мистецькі цілі, мали сигналізувати сучасному суспільству, пояснювати, повчати на підставі уроків минулого «відображати настрої душ і розуму даного моменту в даних колах» (Bieńkowski, 1908: VIII). Для того щоби пояснити, чим саме для А. Креховецького була публіцистика, він вдається до метафори, зауважуючи, що «поза редакційним бюро і поза літературною творчістю, цей чинник [публіцистика] в його публічному житті виконував роль цементу» (Bieńkowski, 1908: VIII).

Характеризуючи організаційно-редакторську діяльність А. Креховецького, А. Беньковський зауважував, що основним його завданням стало утримання високого рівня видання після вельми успішної діяльності Владислава Лозинського, який перетворив «Gazetu Lwowsku» з «урядової газетки» на провідне видання галицького краю.

Окрім цього А. Креховецькому довелося працювати у все більш зростаючій конкурентній боротьбі польської журналістики, коли за кожним проектом окреслювалася певна політична сила, а відносна свобода в імперії дозволяла піднімати резонансні теми, які не мали шансу обговорюватися на шпальтах фінансованого урядом видання. Так, наприклад, у листуванні з Ф. Равітою-Гавронським (лист від 20 липня 1891 р.) з приводу його публікації на сторінках часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki» бачимо як Креховецький переформує з приводу того, що змушений був у деяких місцях підправити текст, який містив «неполіторектні» висловлювання в стосунку до Росії: «Я був вимушений, всупереч власної волі, поправити кілька висловів, спрямованих проти московського народу як такого. «Gazeta Lwowska» має урядовий характер і має дотримуватися певних форм... міжнародної чести» (Rawita-Gawroński F., 2020: 208). Не маючи можливості грати на полі політичних тем, А. Креховецький зайняв нішу культури і економіки та утримував в ній вирішальний голос: «Gazeta...» може ретельно відслідковувати літературне, мистецьке та господарське життя, вона може слідкувати за всіма проявами суспільного життя і бути важливим регулятором цих і громадської роботи» (Bieńkowski, 1908: X-XI).

На шпальтах редагованої А. Креховецьким газети з'являлися літературні твори Г. Сенкевича і Е. Ожешкової, публіцистичні нариси С. Козьмяна і історичні розвідки В. Дідушицького. А. Беньковський зауважував, що «у цих напрямках «Gazeta Lwowska» не лише завжди йшла в ногу з іншими, першими польськими виданнями, але навіть випереджала їх» (Bieńkowski, 1908: XII). Це добре видно з листування головного редактора з Г. Сенкевичем про обговорення анонсів публікацій письменника і тих емоцій читачів, які доводилося погамовувати Креховецькому, якщо терміни зривалися (Bostel, 1933: 524).

Також, характеризуючи редакторську і публіцистичну діяльність свого героя, А. Беньковський зауважував, що саме він, маючи «чуття і смак», відслідковував високі мовні стандарти публікацій, намагаючись наповнити їх «польським духом». Йшлося не лише про мову, а, найперше, про польську тематику. А. Беньковський писав, що він зумів вивести на передній план ідею польськості, пронизуючи нею не просто видання назагал, але й кожен замітку зокрема: «Уважний, неупереджений читач мусив визнати, що навіть у статтях про стосунки у Франції чи Італії, не кажучи вже про інформативні статті та репортажі про політичні

справи в країні, завжди подавалися в контексті польських справ, що використані там аналогії і аллюзії, що окреслені там принципи та погляди відповідають потребам нашого суспільства та нації» (Bieńkowski, 1908: XII).

Пробував А. Беньковський зануритися і у психологічні підстави творчості А. Креховецького, акцентуючи на його «кресовому» походженні: «З українських степів і українських думок – так само, як і такий улюблений ним Богдан Залеський – він виніс сильну душу, сповнену туги, глибокої, майже піднесеної – якщо можна піднести такі почуття – любові до народу, країни, історії, національної літератури і віри батьків. Подальше життя, професія, драматургічна та історико-літературна творчість, а поруч із тим доля самого народу – закріпили й розвинули в ньому ці істотні риси його характеру як людини і як письменника. Він чудово розумів усі душевні процеси в інших і майстерно представляв їх у різних формах своїх романів, але сам залишався схожим на того шляхетного героя, гасконського лицаря, який у деяких питаннях, а саме, коли йдеться про націю та віру, не знає ніяких компромісів» (Bieńkowski, 1908: XXI).

На думку А. Беньковського, попри те, що А. Креховецький не був професійним журналістом, його діяльність вивела газету на високий рівень завдяки вродженому темпераменту і журналістській інтуїції, таланту оглядача та полемічним нахилам. Цікаво, що для того щоби підкреслити це А. Беньковський запроваджує навіть власну типологію журналістики, у якій його герой стає «яскравим представником такого типу польської журналістики, що поєднуючи в собі літературно-мистецькі якості з професійно-публіцистичними уявленнями про письменника та журналіста» (Bieńkowski, 1908: XII-XIII). На противагу цьому автор подає також і характеристику «зазвичай дуже несимпатичного закордонного типу журналістського «ремісника» – обмеженого професіонала, що не має а ні етичних принципів, а ні сумнівів, спричиняючись до перетворення преси з органу керування публічною думкою на інституцію з продукування сенсацій заради задоволення низьких інстинктів мас» (Bieńkowski, 1908: XII-XIII).

Характеризуючи громадську активність А. Креховецького А. Беньковський звертає увагу на його участь у «Kółku Mickiewiczowskim», що не було а ні науковим, а ні літературним товариством, але об'єднувало довкола себе як знаних у цих галузях людей, так і тих, хто просто цікавився польською літературою. «Kółko Mickiewiczowskie» стало чимсь на кшталт клубу, у якому А. Креховецький був одним із головних провідників: він,

зокрема, залучив до кола Ф. Равіту-Гавронського, по що останній писав у своїх спогадах (Rawita-Gawroński, 2012: 46–50). Тривалий час у кімнаті при готелі «Жорж», а згодом у ресторані «Під грушкою» (ще пізніше у пасажі Гаусмана) зустрічалися Роман Пилат, Людвік Фінкель, Жегот Закшевський, Владислав Белза, Францішек Равіта-Гавронський та ін. А. Креховецький разом із групою найближчих соратників у 1898 році розпочав видання «Rocznika Mickiewiczowskiego», який став головною літературною пам'яткою діяльності «Kółka...». Саме у цьому товаристві з'явилася ініціатива створення пам'ятника А. Міцкевичу у Львові. В історії спорудження цього пам'ятника А. Креховецький відіграв значну роль, розробивши не лише його концепцію (пам'ятник задумувався ним у вигляді колони), а й активно працюючи у комітеті з його спорудження (Центральний державний..., ф. 58, оп. 1, спр. № 1: 1–30).

Тривалою була співпраця А. Креховецького з Товариством польських журналістів у якому він був головою, переобираючись на цій посаді кілька разів поспіль. Ось як про це згадував Ф. Равіта-Гавронський: «Протягом кількох років існування Товариства я залишався поза ним, адже тоді керував долею організації (а при ній і своєю долею) великий шахрай Ліберат Заянчковський, до якого я не мав поваги. Після його смерті керівником став Адам Креховецький [1891 р.], поважний публіцист, вельми талановитий літератор, який власною працею заробив собі ім'я і визнання. Нас поєднувала взаємна повага, а, навіть, смію сказати – приязнь» (Rawita-Gawroński F., 2012: 101). У продовження цієї теми Ф. Равіта-Гавронський подавав також і характеристику А. Креховецького як керівника львівської журналістської організації: «Очевидно, що Товариство, що складалося з людей невиразного характеру не могло користуватися повагою. Його перекивав своєю особою Креховецький як голова. Кілька разів він поривався піти з посади, але сподіваючись на налагодження стосунків, залишався» (Rawita-Gawroński F., 2012: 102).

Масштабною була діяльність А. Креховецького як референта театрального мистецтва в Намісництві, особливо від часу створення при ньому мистецької ради. Від часу навчання в університеті він був глибоко заангажований у театральне життя Львова (Szydłowska, 1994; Szydłowska, 1995; Szydłowska, 1997). Вже у якості референта працював у мистецькій раді в Намісництві і приймав участь у виробленні рішень щодо театального репертуару. Багатолітньою була й його праця театального критика (провадив регулярну колонку у «Gazecie Lwowskiej», де з 1883 по 1905 pp. фік-

сувалися усі львівські театральні прем'єри), що дозволяло йому впливати на акторський склад, підбір режисерів та, навіть, директорів місцевих театрів (*Uzupełniony wykaz recenzji...*, 2018). За роки цих театральних рецензій нагромадилося доволі багато, а їх вивчення дозволяє реконструювати, найперше, різномірний репертуар та вивчити драматургічні смаки (*Bibliografia prac...*, 1908: 267–308).

Сучасники А. Креховецького відзначали, що він у був у Львові особою званою та шанованою. Цілком можливо, що він мав вплив не тільки на театральне, а й навколотеатральне життя, надихаючи інших критиків. Це, зокрема, прочитується у цитаті з «*Tygodnika Teatralnego*»: «Показав як мають писатися театральні рецензії, виховав ціле покоління наступників, яким прищепив любов до сценічного мистецтва. Його театральні замітки були свого часу дороговказом і випробуванням для львівської сцени» (*Orski*, 1912: 17).

Сучасні дослідники творчості А. Креховецького (наприклад, М. Ольшевська) пропонує характеристику його літературно-драматургічної діяльності розглядати у контексті всієї громадсько-публіцистичної діяльності. Адже у драматичних творах А. Креховецького (наприклад п'єса «Ми», що була своєрідною відповіддю на революційні події в Росії 1905 р.) (*Olszewska*, 2015: 130–157) обговорювалися актуальні політичні питання. Ця п'єса (як і критичний огляд «Легенд» А. Немоевського), стала приводом для нападок на А. Креховецького критиків з боку радикалів, що навіть призвело до скасування вистав.

М. Ольшевська вважає, що його п'єси, як і історичні твори, мали утилітарний характер. А. Креховецький піднімав у них питання, що, на його думку, були актуальні через їх суспільну

вагу: «Ціллю його висловлювань була, переконати, потреба діагностувати сучасність, переконати, здійснити вплив на громадську думку» (*Olszewska*, 2019: 89). Це, як вважає дослідниця, пояснює, чому питання естетики у творчості А. Креховецького відсувалися на другий план, а публіцистика стала одним з основних її елементів.

Висновки. Адам Креховецький – львівський чиновник, журналіст та літератор, що на зламі XIX–XX ст. відігравав значну роль у польському соціокультурному середовищі. Поєднання високого суспільного становища з літературним талантом та громадською активністю дозволило йому впливати на погляди цілих поколінь читачів. Визначальною рисою творчості Адама Креховецького була її публіцистична зорієнтованість, зумовлена впливом актуальних духовних потреб суспільства. Як зауважували сучасники, публіцистика була тим цементам, що скріплював його творче життя і соціальну діяльність, пронизані основним мотивом – ідеєю польськості.

Як зазначають дослідники творчість Адама Креховецького мала утилітарний характер. Він був переконаний у значній ролі публіцистики та художньої літератури у формуванні національних настроїв. І саме проблеми, актуальні для польського суспільства зламу XIX–XX ст., визначали вибір ним тем та специфіку їх представлення сучасному читачу. Погляди, які він не міг розвинути як публіцист, представлялися ним у історичних романах та повістях. У поглядах на минуле Польщі і польської держави А. Креховецький знаходився під впливом «песимістичної» краківської історичної школи, вважаючи, що загальне виродження моральних устоїв шляхти, її некеріваність та хаотична боротьба за владу отруїли суспільно-політичну свідомість Речі Посполитої.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Bibliografia prac Adama Krechowieckiego w 25 rocznikach „Gazety Lwowskiej”* (1 czerwca 1883 do 31 maja 1908 r.). *Adamowi Krechowieckiemu [księga jubileuszowa]*. Lwów, 1908. S. 267–308.
2. Bielecki R. *Krechowiecki Jan. Słownik biograficzny oficerów powstania listopadowego*. T.1. Warszawa, 1995. 410 s.
3. Bienkowski A. *Adam Krechowiecki jako publicysta. Adamowi Krechowieckiemu [księga jubileuszowa]*. Lwów, 1908.
4. Bostel F. *Z korespondencji Henryka Sienkiewicza. Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 1933, 30/1/4. S. 512–573.
5. Chmielowski P. *Powieści historyczne A. Krechowieckiego. Ateneum*. 1889. T. IV. S. 356–370.
6. Gubrynowicz B. *Adam Krechowiecki jako powieściopisarz. Adamowi Krechowieckiemu [księga jubileuszowa]*. Lwów, 1908.
7. Gubrynowicz B. *Krechowiecki jako powieściopisarz. «Gazeta Lwowska»*. 1919. Nr. 148.
8. Jopek A. *Adam Krechowiecki. Polski słownik biograficzny*. Wrocław, 1970. T. XV. S. 260–262.
9. Kłak Cz. «*Starosta zygwulski*» Adama Krechowieckiego czyli syndrom polski. *Pisarze galicyjscy. Szkice literackie*. (Galicja i jej dziedzictwo, t.5.) Rzeszów, 1994. S. 115–116.
10. Łopuszański B. *Krechowiecki Jan (1805–1885). Polski słownik biograficzny*. Wrocław, 1970. T. XV. S. 263–264.
11. *Olszewska M.J. Adama Krechowieckiego rozrachunki z rewolucją. Uwagi po lekturze dramatu „My”. W kręgu młodokonserwatywności warszawskiego 1876–1918*. Red. M. Gloger i W. Ratajczak. Bydgoszcz, 2015. S. 130–157.
12. *Olszewska M.J. Walka o godność małżeństwa, czyli Jeden dzień Adama Krechowieckiego. Kwartalnik Opolski*, 2019. 2/3. S. 87–100.
13. *Orski. Adam Krechowiecki Tygodnik Teatralny*, 1912. Nr. 17.

14. Rawita-Gawroński F. Ludzie i czasy mego wieku. Wspomnienia, wypadki, zapiski (1892–1914). Oprac., przedm. i przypisy E. Koko. Gdańsk: Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 2012. 265 s.
15. Rawita-Gawroński F. W kręgu bliskich, przyjaciół i znajomych. Z korespondencji Franciczka Rawity-Gawrońskiego. Oprac., przedm. i przypisy E. Koko. Gdańsk, 2020. 394 s.
16. Szydłowska M. Adam Krechowiecki – krytyk przełomu epok. *Polska krytyka teatralna w XIX wieku*, red. E. Udalska. Warszawa, 1994. 222 s.
17. Szydłowska M. Adam Krechowiecki – sylwetka cenzora lwowskiego. *Teatr polski we Lwowie*, red. L. Kuchtówna. Warszawa, 1997. 293 s.
18. Szydłowska M. Cenzura teatralna w Galicji w dobie autonomicznej 1860–1918. Kraków, 1995. 280 s.
19. Uzupełniony wykaz recenzji teatralnych pióra Adama Krechowieckiego. *Bibliografia recenzji teatralnych publikowanych w „Gazecie Lwowskiej” (1883–1908)*. Oprac. M. Szydłowska. Режим доступу: <http://encyklopediateatru.pl/> [dostęp: 1.06.2018].
20. Центральний державний історичний архів України у м. Львів. Ф. 58 Комітет зі спорудження пам'ятника Адаму Міцкевичу у Львові (1897–1904). Оп.1 Спр.№1. (Протоколи з засідань комітету та звіти про діяльність). Арк. 1–30.

REFERENCES

1. Bibliografia prac Adama Krechowieckiego w 25 rocznikach „Gazety Lwowskiej” (1 czerwca 1883 do 31 maja 1908 r.). [Bibliography of Adam Krechowiecki's works in 25 annuals of «Gazeta Lwowska» (June 1, 1883 to May 31, 1908)]. *Adamowi Krechowieckiemu [księga jubileuszowa]*. Lwów, 1908. S. 267–308. [in Polish]
2. Bielecki R. Krechowiecki Jan. [Krechowiecki Jan] *Słownik biograficzny oficerów powstania listopadowego*. T. 1. Warszawa, 1995. 410 s. [in Polish]
3. Bieńkowski A. Adam Krechowiecki jako publicysta [Adam Krechowiecki as a publicist]. *Adamowi Krechowieckiemu [księga jubileuszowa]*. Lwów, 1908. [in Polish]
4. Bostel F. Z korespondencji Henryka Sienkiewicza [From the correspondence of Henryk Sienkiewicz]. *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 1933, 30/1/4. S. 512–573. [in Polish]
5. Chmielowski P. Powieści historyczne A. Krechowieckiego [Historical novels of A. Krechowiecki]. *Ateneum*. 1889. T. IV. S. 356–370. [in Polish]
6. Gubrynowicz B. Adam Krechowiecki jako powieściopisarz [Adam Krechowiecki as a novelist]. *Adamowi Krechowieckiemu [księga jubileuszowa]*. Lwów, 1908. [in Polish]
7. Gubrynowicz B. Krechowiecki jako powieściopisarz [Krechowiecki as a novelist]. «*Gazeta Lwowska*». 1919. Nr. 148. [in Polish]
8. Jopek A. Adam Krechowiecki [Adam Krechowiecki]. *Polski słownik biograficzny*. Wrocław, 1970. T. XV. S. 260–262. [in Polish]
9. Kłak Cz. «Starosta zygwulski» Adama Krechowieckiego czyli syndrom polski [Adam Krechowiecki's «Starosta Zygwulski» or the Polish Syndrome.]. *Galicja i jej dziedzictwo, t.5: Pisarze galicyjscy. Szkice literackie*. Rzeszów, 1994. S. 115–116. [in Polish]
10. Łopuszański B. Krechowiecki Jan (1805–1885) [Krechowiecki Jan (1805–1885)]. *Polski słownik biograficzny*. Wrocław, 1970. T. XV. S. 263–264.
11. Olszewska M.J. Adama Krechowieckiego rozrachunki z rewolucją. Uwagi po lekturze dramatu „My” [Adam Krechowiecki settling accounts with the revolution. Comments after reading the drama «We»]. *W kręgu młodokonserwatyizmu warszawskiego 1876–1918*. Red. M. Gloger i W. Ratajczak. Bydgoszcz, 2015. S. 130–157. [in Polish]
12. Olszewska M.J. Walka o godność małżeństwa, czyli Jeden dzień Adama Krechowieckiego [The fight for the dignity of marriage, or One day by Adam Krechowiecki]. *Kwartalnik Opolski*, 2019. 2/3. S. 87–100. [in Polish]
13. Orski. Adam Krechowiecki [Adam Krechowiecki]. *Tygodnik Teatralny*, 1912. Nr. 17. [in Polish]
14. Rawita-Gawroński F. Ludzie i czasy mego wieku. Wspomnienia, wypadki, zapiski (1892–1914) [People and times of my age. Memories, accidents, notes (1892–1914)]. Oprac., przedm. i przypisy E. Koko. Gdańsk: Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 2012. 265 s. [in Polish]
15. Rawita-Gawroński F. W kręgu bliskich, przyjaciół i znajomych. Z korespondencji Franciczka Rawity-Gawrońskiego [In the circle of relatives, friends and acquaintances. From the correspondence of Franciszek Rawita-Gawroński]. Oprac., przedm. i przypisy E. Koko. Gdańsk, 2020. 394 s. [in Polish]
16. Szydłowska M. Adam Krechowiecki – krytyk przełomu epok [Adam Krechowiecki – critic of the turn of the epochs]. *Polska krytyka teatralna w XIX wieku*, red. E. Udalska. Warszawa, 1994. 222 s. [in Polish]
17. Szydłowska M. Adam Krechowiecki – sylwetka cenzora lwowskiego [Adam Krechowiecki – profile of the Lviv censor]. *Teatr polski we Lwowie*, red. L. Kuchtówna. Warszawa, 1997. 293 s. [in Polish]
18. Szydłowska M. Cenzura teatralna w Galicji w dobie autonomicznej 1860–1918 [Theater censorship in Galicia in the autonomous era 1860–1918]. Kraków, 1995. 280 s. [in Polish]
19. Uzupełniony wykaz recenzji teatralnych pióra Adama Krechowieckiego. *Bibliografia recenzji teatralnych publikowanych w „Gazecie Lwowskiej” (1883–1908)* [Completed list of theater reviews by Adam Krechowiecki. Bibliography of theater reviews published in «Gazeta Lwowska» (1883–1908)]. Oprac. M. Szydłowska. URL: <http://encyklopediateatru.pl/> [dostęp: 1.06.2018]. [in Polish]
20. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Lviv. F. 58 Komitet zi sporudzhennia pamiatnyka Adamu Mitskevychu u Lvovi (1897–1904). [Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv. F. 58. Committee for the construction of a monument to Adam Mickiewicz in Lviv (1897–1904)] Op.1 Spr.№1. (Protokoly z zasidan komitetu ta zvity pro diialnist). Ark. 1–30 [in Ukrainian]

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 745:67/987

DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-8

Володимир РОПЕЦЬКИЙ,
orcid.org/0000-0001-5700-8781
Заслужений діяч мистецтв України,
доцент кафедри графічного дизайну та мистецтва книги
Української академії друкарства
(Львів, Україна) vropetsky@gmail.com

ТРАДИЦІЙНИЙ ЛЕМКІВСЬКИЙ ОДЯГ ЯК ЧАСТИНА ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА

Узагальнено, що одним з важливих елементів етнічної культури й декоративно-ужиткового мистецтва лемків є одяг, що є основою традиції, акумулятором ментальності того чи іншого етносу. Одяг є не менш невід'ємною частиною повсякденного життя, спрямованою на життєзабезпечення, оскільки одяг виник у результаті адаптації людини до довкілля. Тому одяг у всі часи був найважливішим адаптивним елементом, що найбільш успішно допомагав людині освоюватися в нових умовах. Підсумовано, що традиційний одяг лемків як елемент повсякденної культури завжди відображає матеріальну (технологічну, виробничу, економічну) сферу суспільного життя, що дозволяє наблизитися до розуміння базових соціальних структур у їхньому історичному розвитку й інтегрує частину декоративно-ужиткового мистецтва.

Установлено, що особливістю традиційного одягу є те, що він, тісно пов'язаний з життям лемків, створювався не однією людиною, а був результатом колективної творчості лемків в сфері декоративно-ужиткового мистецтва. Тому основні елементи традиційного одягу лемків формою були загальними для всього етносу лемків і мали яскраво виражений етнічний характер. Традиційний одяг лемків відображав всі зміни повсякденного життя. Насамперед зміни в одязі пов'язані зі змінами типу господарської діяльності. Основною характеристикою традиційної одягу лемків є його стійкість на досить тривалому відрізку часу, але не можна стверджувати, що традиційний одяг не змінювався століттями.

Констатовано, що одяг лемків містить інформацію про вік і соціальний статус власника, про його статеву приналежність, місце проживання (етнос) і життєвий уклад, професію та звичаї, релігійні уявлення та епоху, втілюючи цілісну модель, що інтегрує універсали традиційної картини світу. Традиційний костюм лемків поряд з мовною культурою, усною народною творчістю, обрядовими традиціями утворює єдину знакову систему, відбиваючи певний спосіб життя. Розгляд традиційного одягу лемків як своєрідної мови культури можливий з точки зору витлумачення костюма як особливого виду семіотичної системи.

Ключові слова: лемки, етнічна група, традиційний лемківський одяг, традиційний костюм лемків, мистецтво.

Volodymyr ROPETSKYI,
orcid.org/0000-0001-5700-8781
Honoured Art Worker of Ukraine,
Associate Professor at the Department of Graphic Design and Book
Ukrainian Academy Printing
(Lviv, Ukraine) vropetsky@gmail.com

TRADITIONAL LEMKO CLOTHING AS A PART OF DECORATIVE AND APPLIED ART

It has been generalized that clothing is one of the most important elements of ethnic culture and decorative and applied art of Lemkos. That is the basic of tradition, accumulator of the mentality of one or another ethnic group. Clothing is no less an integral part of everyday life, aimed at providing life support, since clothing arose as a result of human adaptation to the environment. That is why clothing during all times was the most important adaptation element, which helped people more successfully get used to new conditions. It has been summarized that traditional Lemko clothing, as an element of everyday culture, always reflects material (technological, industrial, economic) sphere of social life that allows coming closer to understanding basic social structures in their historical development and integrates part of decorative and applied art.

It has been determined that the peculiarity of traditional clothing is also the fact that it closely related to life of Lemkos, was created not one person and became a result of collective creativity of Lemkos in the field of decorative and

applied art. That is why the main elements of traditional Lemko clothing were general for the whole Lemko ethnic group and had a clearly expressed ethnic nature. First of all, changes in clothing are related to the changes in practical activity type. The main description of traditional Lemko clothing is its stability over a fairly long period of time, but it cannot be argued that traditional clothing has not changed for centuries.

It has been stated that Lemko clothing contains information about age and social status of the owner, about his/her gender, place of living (ethnic group) and lifestyle, profession and traditions, religious ideas and era, embodying a holistic model that integrates the universals of the traditional world picture.

The traditional Lemko costume together with language culture, oral folk art, ritual traditions forms a single symbolic system, reflecting a certain way of life. Analysis of the traditional Lemko clothing as a kind of language of culture is possible from the point of view of interpreting the costume as a special kind of semiotic system.

Key words: Lemkos, ethnic group, traditional Lemko clothing, traditional Lemko costume, art.

Постановка проблеми. В останні роки в історичній науці та культурології зріс інтерес до проблем повсякденності, стали з'являтися дослідження з проблем побутової, декоративно-ужиткової культури, що виражає стійку типологічну визначеність конкретної історичної доби. Історія кожного етносу формувала унікальний культурний простір і спосіб життя, що втілювали базові уявлення епохи про світопорядок, вічність, життя та смерть. Вивчення повсякденності, втіленої в формах організації навколишнього простору, у створенні ідеальних канонів повсякденної поведінки людини, її зовнішнього вигляду, вводить ці явища в проблемне поле сучасної науки. Крім того, вивчення традиційної культури народів (національного характеру, психології, звичаїв та традицій, релігійних поглядів народу, особливостей повсякденної культури) – важлива складова національної політики. Такі дослідження збагачують як етнологію, й культурологічну науку загалом. Вивчення культурної спадщини лемків передбачає виявлення та наукове обґрунтування тих елементів традиційної й декоративно-ужиткової культури, які є специфічними. У традиціях проявляється народний характер, його своєрідність.

Одним з важливих елементів етнічної культури й декоративно-ужиткового мистецтва лемків є одяг, що є основою традиції, акумулятором ментальності того чи іншого етносу. А також одяг є не менш невід'ємною частиною повсякденного життя, спрямованою на життєзабезпечення, оскільки одяг виник у результаті адаптації людини до довкілля. Тому одяг у всі часи був найважливішим адаптивним елементом, що найбільш успішно допомагав людині освоюватися в нових умовах. Крім того, одяг має ще одну важливу властивість – можливість широко і миттєво реагувати на всі події, що відбуваються. Тобто він повною мірою відбиває зміни у культурному досвіді лемків на різних етапах історії їх існування, будучи своєрідною візитною карткою епохи. Все, чого могло досягти людство у різних сферах діяльності, знаходило своє відображення в одязі.

Лемки – найзахідніша частина русинів, та й взагалі всіх східних слов'ян. Вони в культурному, лінгвістичному та релігійному відношенні помітно відрізнялися від сусідніх народів. Що стосується походження цієї етнічної групи, то досі у науковому середовищі ведеться запекла полеміка між прихильниками місцевого та кочівного походження лемків. Сама назва «лемки» вигадана етнографами лише в XIX столітті, історично ці люди називали себе русинами, руснаками.

Життя лемків мало чим відрізнялося від історії інших українських земель. Примітним є той факт, що там національне відродження розпочалося у середині XIX століття. Як і вся українська інтелігенція на той час, лемки відчували себе частиною єдиного українського народу, послідовно відстоюючи концепцію слов'янської єдності, що знаходило відображення в традиційному одязі.

Аналіз досліджень. Проблематика дослідження традиційного лемківського одягу як частини декоративно-ужиткового мистецтва знайшла відображення в численних публікаціях сучасних дослідників. Так, М. Білан дослідив традиційний лемківський одяг в контексті вивчення українського строю загалом (Білан, 2011). Тоді як Л. Бурачинська вивчала питання складових та походження традиційного лемківського одягу як частини українського народного одягу (Бурачинська, 1992). Г. Ворочинська звернула свої розвідки на систематизацію інформації про українські народні жіночі прикраси XIX – початку XX століть лемків (Ворочинська, 2007). Натомість І. Грибанич вивчав специфіку народного одягу лемків Туринської та Ужанської долин кінця XIX – 40-х років XX ст. (Грибанич, 2010). У напрацюваннях В. Коцана знаходимо відомості про традиційний жіночий безрукавний одяг українців Закарпаття середини XIX – першої половини XX ст. (Коцан, 2012); традиційний народний одяг лемків Великоберезнянщини кінця XIX – першої половини XX ст. (Коцан, 2011).; традиційний народний одяг як джерело вивчення та популяризації культурної спадщини Закарпаття (Коцан,

2015). Привертають увагу висновки І. Красовського щодо дослідження матеріальної культури лемків північних схилів Карпат ХІХ – початку ХХ ст. (Красовський, 1988). Цікавими вважаємо напрацювання Л. Курись щодо визначення семантики лемківського костюму в контексті діалогу культур. (Курись, 2014). У науковій спадщині М. Петрякової знаходимо відомості про етно-мистецькі особливості чоловічого традиційного вбрання лемків. (Петрякова, 2006). Р. Пилип конкретизував місце художньої вишивки українців Закарпаття ХІХ – першої половини ХХ ст. (типологія за призначенням, художніми та локальними особливостями) в традиційному костюмі лемків (Пилип, 2012). Виваженістю відрізняються висновки М. Тиводара щодо етнографії Закарпаття в контексті вивчення традиційного лемківського одягу (Тиводар, 2011). Разом з тим проблема дослідження традиційного лемківського одягу як частини декоративно-ужиткового мистецтва залишається актуальною.

Мета статті – дослідити специфіку традиційного лемківського одягу як частини декоративно-ужиткового мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Традиційний одяг формується протягом усієї багатовікової історії народу і передається з покоління в покоління, забезпечуючи таким чином наступність етнокультурної інформації. Особливістю традиційного одягу певного етносу є те, що традиції його крою, декору є плодом колективної творчості, і він тісно пов'язаний із способом життя народу. Тому основні її елементи формою є загальними для всього етносу і мають яскраво виражений етнічний характер. Актуальність теми визначається ще й тим, що традиційний одяг, будучи однією зі складових культури повсякденності етносу, служить способом збереження, відтворення та трансляції етнічної культури під час зміни поколінь і має свої неповторні риси, що сформувалися під впливом багатьох факторів. Крім того, традиційний одяг лемків як елемент повсякденної культури завжди відображає матеріальну (технологічну, виробничу, економічну) сферу суспільного життя, що дозволяє наблизитися до розуміння базових соціальних структур у їхньому історичному розвитку й інтегрує частину декоративно-ужиткового мистецтва.

Історія одягу – це відображення історії людства, оскільки всі досягнення чи наукові відкриття, так чи інакше, знайшли своє застосування в одязі. Такими важливими віхами історії людства стали винахід ткацького верстата, швейної машини, початок виробництва синтетичних барвників і тканин тощо. Одяг дає уявлення про культурні та

економічні контакти народів, їх естетичні ідеали і звичаї, володіючи при цьому багатьма властивостями мови.

У цій якості одяг повідомляє «про людину, яка його носить, найрізноманітнішу інформацію, що дає уявлення не лише про властивості її характеру та звички, а й про те соціокультурне середовище, до якого ця людина належить» (Коцан, 2015). Будучи невід'ємним компонентом повсякденного життя людини – її побуту, навколишнього світу речей, одяг разом з тим відображає у собі явища іншого, вищого рівня, що належать сфері свідомості та поведінкових форм. Можна сміливо сказати, що зміни культури повсякденності народу чи певного етносу незмінно відбиваються у одязі, оскільки одяг у всі часи був найважливішим адаптивним елементом серед етносу.

Для кращого осмислення ролі одягу у повсякденному житті лемків визначимо поняття «одяг», «костюм», «традиційний одяг», оскільки залежно від напрямку дослідження різні автори по-різному трактують ці поняття. Відомий дослідник народного одягу М. Петрякова (2006) визначає костюм «у всіх сенсах цього терміну, тобто комплекс, до якого, крім власне одягу, входить головний убір, взуття, прикраси, а також зачіска, доповнення до костюма – його аксесуари» (Петрякова, 2006).

І. Красовський у своєму дослідженні костюма лемків як феномена культури, має на увазі під ним «все, що виключно змінює образ людини, перебуваючи на її тілі» (Красовський, 1988). Ураховували, що одяг складається з усіх речей, що оточують людину в повсякденному житті, найближче знаходиться до її тіла, будучи прошарком між людиною та середовищем її проживання.

З допомогою одягу людина адаптувалась до довкілля, під яким маються на увазі як природно-географічні, й історичні (соціальні, політичні, економічні) умови її буття. Тобто, одяг – це все речі, якими необхідно людині покрити своє тіло, пристосовуючись до довкілля. Порівняно з костюмом одяг має більш широкий зміст. Якщо костюму характерні комплексність, багатопредметність, з допомогою яких створюється певний образ людини. Тобто, костюм можна розглядати тільки у зв'язку з його носієм, то під одягом маємо на увазі величезний набір предметів різного призначення, призначених для покриття тіла, який можна класифікувати за різними ознаками.

Тоді як традиційний можна визначити той одяг, який мав стійкий характер досить довгий відрізок часу. Особливістю традиційного одягу є те, що він, тісно пов'язаний з життям лемків, створювався не однією людиною, а був результатом колективної

творчості лемків в сфері декоративно-ужиткового мистецтва. Тому основні елементи традиційного одягу лемків формою були загальними для всього етносу лемків і мали яскраво виражений етнічний характер. Повсякденні та святкові форми одягу, одяг бідняків та багатіїв відрізнялися лише якістю матеріалів та прикрас. Однак це не означає, що традиційний одяг лемків абсолютно схожий. Він дуже різноманітний, бо, представляючи колективну творчість, традиційний одяг залишав широкий простір для розвитку яскравої індивідуальності. Жоден предмет одягу, навіть однієї вікової групи і який був на одній і тій території, хоч і включав елементи загального типу, не повторював інший.

Крім того, не можна стверджувати, що традиційний одяг лемків не змінювався з плином часу. Як зазначалося вище, одяг завжди відбиває ті чи інші зміни культури повсякденності етносу. А інтенсивність цих змін у різні часові відтинки була різною, тому в різні періоди історії лемків характер змін у традиційному одязі був різним, залежним від різних чинників. Для аналізу ролі одягу у повсякденному житті певного етносу, необхідно спочатку вивчити специфіку культури повсякденності цього народу, оскільки від цих специфічних особливостей залежали і матеріали, що застосовуються для виготовлення одягу, та конструкція одягу, що диктуються умовами повсякденного життя, та декоративне оформлення одягу, що є етнічно характерною ознакою.

Традиційний одяг лемків відображав всі зміни повсякденного життя. Насамперед зміни в одязі пов'язані зі змінами типу господарської діяльності. Основною характеристикою традиційного одягу лемків є його стійкість на досить тривалому відрізку часу, але не можна стверджувати, що традиційний одяг не змінювався століттями. На нашу думку, одяг завжди відображає ті чи інші зміни культури повсякденності етносу. А інтенсивність цих змін в різні роки була різною, тому в різні періоди історії лемків характер змін у традиційному одязі був різним, й залежав від різних факторів. Відповідно змінювалися і численні функції одягу, які є одним із показників інтенсивності змін культури повсякденності етносу. Тому аналіз характеру трансформацій функцій одягу лемків дозволить виявити роль одягу у культурі цієї етнічної спільності, цим, відбиваючи її специфічні особливості.

Однією із головних відмітних ознак регіональної приналежності одягу лемків є його естетичне оформлення за допомогою різних декоративних прийомів та варіювання предметів одягу, взуття,

головних уборів, що особливо проявляється у святковому та обрядовому одязі.

У повсякденному житті лемків вікова функція одягу відображала перехід із одного вікового статусу до іншого. Особливо були помітні вікові відмінності у жіночому одязі. Одяг молодих жінок відрізнявся кольоровою насиченістю, великою кількістю вишивки та включенням додаткових елементів як власне одягу, так і прикрас. Тому костюм зрілої жінки істотно відрізнявся від одягу дівчат, а також бабусь. Не випадково, оскільки саме у такому віці жінка асоціювалася з образом берегині та продовжувачки роду.

Висновки. Як об'єкт матеріальної та духовної культури й частина декоративно-ужиткового мистецтва традиційний костюм лемків – явище настільки багатопланове та унікальне, що може розглядатися в контексті різних наукових, культурологічних, мистецтвознавчих та інших досліджень, відкриваючи великі можливості як для теоретичного осмислення, так і для практичного втілення. Одяг лемків містить інформацію про вік і соціальний статус власника, про його статеву приналежність, місце проживання (етнос) і життєвий уклад, професію та звичаї, релігійні уявлення та епоху, втілюючи цілісну модель, що інтегрує універсали традиційної картини світу. Традиційний костюм лемків поряд з мовною культурою, усною народною творчістю, обрядовими традиціями утворює єдину знакову систему, відбиваючи певний спосіб життя. Розгляд традиційного одягу лемків як своєрідної мови культури можливий з точки зору витлумачення костюма як особливого виду семіотичної системи. Очевидно, що традиційний костюм лемків виконував різноманітні функції, серед яких: практична, утилітарна, естетична, вікова, соціально-статева (функція костюма заміжньої жінки) і тісно пов'язану з нею моральну функцію, а також функцію святкового костюма, обрядову, професійну, функцію стану, функції, що вказують на рід занять, та регіональну функцію.

Традиційний народний костюм лемків сприяв взаємодії та адаптації культур, являючи собою своєрідний соціокод, який фіксує певні характеристики конкретної культури і, водночас, є посередником між типами культур різних хронологічних періодів та різних етносів, здійснюючи комунікацію, трансляцію та засвоєння певної, значимої для даної культури інформації.

На закінчення можна відзначити, що традиційний костюм лемків, який створювався протягом років, є невід'ємною частиною матеріальної та духовної культури й складником декоративно-ужиткового мистецтва лемків. Вивчення зразків

народної творчості переконає, наскільки органічно у народному вбранні поєднані функціональні, конструктивні, семіотичні та естетичні якості. Саме завдяки такому з'єднанню було

створено гранично доцільні речі. Декоративно-ужиткове мистецтво лемків формувалося протягом тривалої історії, зберігало все найцінніше та виправданіше життям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білан М. С. Український стрій. К. : Априорі, 2011. 267 с.
2. Бурачинська Л. Український народний одяг. Торонто-Філадельфія: Світова Федерація Українських Жіночих Організацій. Комісія Народного Мистецтва, 1992. 310 с.
3. Врочинська Г. В. Українські народні жіночі прикраси XIX – початку XX століть : монографія. К. : Родовід, 2007. 189 с.
4. Грибанич І. Народний одяг лемків Туринської та Ужанської долин кінця XIX – 40-х років XX ст. *Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею*. 2010. Вип. IX-X. С. 356–361.
5. Коцан В. В. Традиційний жіночий безрукавний одяг українців Закарпаття середини XIX – першої половини XX ст. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2012. Вип. 28. С. 124–135.
6. Коцан В. В. Традиційний народний одяг лемків великоберезнянщини кінця XIX – першої половини XX ст. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. Вип., 26. С. 220–232.
7. Коцан Василь Традиційний народний одяг як джерело вивчення та популяризації культурної спадщини Закарпаття. *Historical and Cultural Studies*. 2015. Vol. 2. №. 1. С. 53–60.
8. Красовський І. Матеріальна культура лемків північних схилів Карпат XIX – початку XX ст. *Науковий збірник української культури у Свиднику*. 1988. Вип. 13. С.301–361.
9. Курись Людмила Семантика лемківського костюму в контексті діалогу культур. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. Випуск 15. Частина 2. С. 222–228.
10. Петрякова М. Етномистецькі особливості чоловічого традиційного вбрання лемків. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтва*. 2006. № 9. С. 78–89.
11. Пилип Р. І. Художня вишивка українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст. (типологія за призначенням, художніми та локальними особливостями). Ужгород: ПП “Повч Р. М.”, 2012. 466 с.
12. Тиводар М. П. Етнографія Закарпаття: Історикоетнографічний нарис. Ужгород: Гражда, 2011. 416 с.

REFERENCES

1. Bilan M. S. Ukrainskyi strii [Ukrainian structure]. K. : Apriori, 2011. 267 s. [in Ukrainian].
2. Burachynska L. Ukrainskyi narodnyi odiah [Ukrainian folk clothes]. Toronto-Filadelfia: Svitova Federatsiia Ukrainskykh Zhinochykh Orhanizatsii. Komisiia Narodnoho Mystetstva, 1992. 310 s. [in Ukrainian].
3. Vrochynska H. V. Ukrainski narodni zhinochi prykrasy KhIKh – pochatku KhKh stolit [Ukrainian folk women's jewelry of the 19th and early 20th centuries]: monohrafiia. K. : Rodovid, 2007. 189 s. [in Ukrainian].
4. Hrybanych I. Narodnyi odiah lemkiu Turynskoi ta Uzhanskoi dolyn kintsia XIX – 40-ky rokiv XX st [Folk clothing of the Lemks of the Turin and Uzhan valleys of the end of the XIX – 40s of the XX century]. *Naukovyi zbirnyk Zakarpatskoho kraieznavchoho muzeiu*. 2010. Vyp. IKh-Kh. S. 356–361. [in Ukrainian].
5. Kotsan V. V. Tradytiini zhinochy bezrukavnyi odiah ukraintsiv Zakarpattia seredyny KhIKh – pershoi polovyny KhKh st [Traditional women's sleeveless clothing of Transcarpathian Ukrainians of the middle of the 19th – the first half of the 20th century]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. 2012. Vyp. 28. S. 124–135. [in Ukrainian].
6. Kotsan V. V. Tradytiini narodnyi odiah lemkiu velykobereznianshchyny kintsia XIX – pershoi polovyny XXst [Traditional folk clothing of the Lemkos of Velikobereznian region of the end of the 19th – the first half of the 20th century]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. 2011. Vyp., 26. S. 220–232. [in Ukrainian].
7. Kotsan Vasyl Tradytiini narodnyi odiah yak dzherelo vyvchennia ta populyaryzatsii kulturnoi spadshchyny Zakarpattia [Traditional folk clothing as a source of study and popularization of the cultural heritage of Transcarpathia]. *Historical and Cultural Studies*. 2015. Vol. 2. №. 1. S. 53–60. [in Ukrainian].
8. Krasovskyi I. Materialna kultura lemkiu pivnichnykh skhyliv Karpat XIX – pochatku XX st [Material culture of the Lemks of the northern slopes of the Carpathians of the 19th – early 20th centuries]. *Naukovyi zbirnyk ukraïnskoi kultury u Svidnyku*. 1988. Vyp. 13. S. 301–361. [in Ukrainian].
9. Kurys Liudmyla Semantyka lemkiuskoho kostiumu v konteksti dialohu kultur [Semantics of the Lemki costume in the context of the dialogue of cultures]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. 2014. Vypusk 15. Chastyna 2. S. 222–228. [in Ukrainian].
10. Petriakova M. Etnomystetski osoblyvosti cholovichoho tradytiinoho vbrannia lemkiu [Ethno-artistic features of men's traditional clothing of the Lemkos]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstva*. 2006. № 9. S. 78–89. [in Ukrainian].
11. Pylyp R. I. Khudozhnia vyshyvka ukraintsiv Zakarpattia KhIKh – pershoi polovyny KhKh st. (typolohiia za pryznachenniam, khudozhnimy ta lokalnymy osoblyvostiamy) [Artistic embroidery of Transcarpathian Ukrainians of the 19th – first half of the 20th centuries. (typology by purpose, artistic and local features).]. *Uzhhorod: PP “Povch R. M.”*, 2012. 466 s. [in Ukrainian].
12. Tyvodar M. P. Etnohrafiia Zakarpattia: Istorykoetnografichni narys [Ethnography of Transcarpathia: Historical Ethnographic Essay]. *Uzhhorod: Hrazhda*, 2011. 416 s. [in Ukrainian].

УДК 745/749

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-9>**Лариса САНДЮК,**

orcid.org/0000-0002-4702-4523

старший викладач кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) larisa.sandyuk71@gmail.com

Володимир САНДЮК,

orcid.org/0000-0003-4795-9553

доцент викладач кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) volodymyr.sandyuk@gmail.com

ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ В ПРОЕКТУВАННІ ВИРОБІВ З ХУТРА

У статті охарактеризовано поняття « композиція», « проектування», «контраст», «нюанс», «подоба», «стиль», «художня виразність», «хутро», «короткошерстні», «довгошерстні», «колекція», «дизайн».

Описано процес та етапи конструювання з врахуванням принципів та законів композиції (композиційного центру). Охарактеризовано три типи композиції в одязі: контраст, нюанс, подоба. Проаналізовано специфіку дизайну хутрових моделей, стилістичні особливості та вплив структури матеріалу, висоти ворсу, кольорової гами на силует та конструкцію. Також описано інноваційні конструктивні новації та фактурні поєднання в дизайні хутрових моделей. Визначено засоби художньої виразності дизайн виробів з хутра, їхні характеристики та взаємовпливи. Описано види та типи хутра за технологічними характеристиками, зовнішніми ознаками та кольоровою гамою та принципи застосування та поєднання їх в конструкції та образному вирішенні колекції хутрових виробів. Закцентовано на основних завданнях в хутровій індустрії – цілісність образу та проблеми в сучасному дизайні, з врахуванням вимог сьогодення та тенденцій моди, розвитком технологій та технічних новацій. Вказано на те, якими знаннями потрібно оволодіти, щоб успішно створити задуману колекцію та її дизайн, врахувати елементи і принципи композиції, характеристики засобів художньої виразності та закономірності їх гармонійного поєднання. Досліджено як у проектуванні хутрових моделей враховуються головні вимоги до якості виробу – функціональні, практичні, утилітарні, технологічні, естетичні, ергономічні, економічні, екологічні тощо, як вони взаємодіють і впливають на людину, її довкілля та навколишнє середовище. Зазначено важливе завдання в хутровій індустрії, яке стоїть перед дизайнером – підкреслити красу та індивідуальність людини, створивши досконалий образ і стиль.

Ключові слова: композиція, дизайн, хутро, образ, стиль, гармонія, конструкція, проектування, художня виразність.

Larysa SANDYUK,

orcid.org/0000-0002-4702-4523

Senior Lecturer at the Department of Fine and Decorative Arts and Restoration
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) larisa.sandyuk71@gmail.com

Volodymyr SANDYUK,

orcid.org/0000-0003-4795-9553

Associate Professor at the Department of Fine and Decorative arts and Restoration
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) volodymyr.sandyuk@gmail.com

MEANS OF ARTISTIC EXPRESSION IN DESIGNING FUR PRODUCTS

The article describes the definitions of the concepts of «composition», «designing», «contrast», «nuance», «likeness», «style», «artistic expression», «fur», «short-haired», «long-haired», «collection», «design».

The process and stages of construction are described, taking into account the principles and rules of composition (composition center). Three types of composition in clothes are characterized: contrast, nuance, likeness. The specifics of the design of fur models, stylistic features and the influence of the material structure, pile height, color range on the silhouette and construction were analyzed. Modern constructive innovations and textural combinations in the design of fur models are also described. The means of artistic expression, the design of fur products, their characteristics and

mutual influences are defined. The species and types of fur are described according to technological characteristics, external features and color range, and the principles of their application and combination in the design and visual solution of the collection of fur products. Focused on the main tasks in the fur industry – the integrity of the image and problems in modern design, paying attention to the requirements of today and fashion trends, the development of technologies and technical innovations. It is indicated what knowledge must be mastered in order to successfully create the intended collection and its design, to take into account the elements and principles of composition, the characteristics of the means of artistic expression and the rules of their harmonious combination. It was examined how in the process of designing of fur models are important the main requirements for the quality of the product – functional, practical, utilitarian, technological, aesthetic, ergonomic, economic, ecological, etc., how they interact and affect a person, her inner environment and the natural environment. An important task in the fur industry facing the designer is to emphasize the beauty and individuality of a person by creating a perfect image and style.

Key words: composition, design, fur, image, style, harmony, construction, designing, artistic expressiveness.

Постановка проблеми. Означення художньої виразності та композиційних принципів в проектуванні хутрових моделей. Стилiстичнi особливостi та вплив структури матерiалу на силует та конструкцiю.

Аналіз досліджень. Процес конструювання та моделювання є не простим і постійно змінюється з впливом нових тенденцій, розвитком технологічного прогресу та вимог моди. Дослідження полягають в означенні історико-культурних явищ, що впливають на його зміни, а також на особливості впливу матерiалу та його фактури на силует, конструкцiю та форму. Сьогодні процес конструювання полягає в вивченні ергономічних особливостей фігури людини і має індивідуальний підхід до конструювання та моделювання виробів з хутра.

Мета статті – розглянути конструктивні особливості впливу матерiалу, технологічних особливостей його структури на силует, конструкцiю та дизайн моделей з хутра з врахуванням принципів композиції, для створення досконалого образу.

Виклад основного матерiалу. В природі все створено гармонійно. Саме тому людина прагне мати довершений вигляд, а дизайнер створити та підкреслити красу людини, створивши досконалий образ і стиль. Адже людина зовні виражає себе через одяг доповнений аксесуарами, взуттям, зачіскою тощо. Велике значення в цьому образі має все: пропорції, силует, кольорова гама, фактура, матерiал тощо. Цілісність образу є головною умовою гармонії. Гармонія в одязі визначається правилами композиції. Термін «композиція» використовують для опису й аналізу засобів художньої виразності виробу. Правила композиції визначають гармонію в одязі. З латині – композиція – це об'єднання, з'єднання, поєднання всіх елементів що входять до образу в одне ціле (Мода і стиль принципи композиції в одязі, композиційний центр). Сюди відносять також головний убір, взуття та аксесуари. Всі елементи одного строю повинні підкорятися головному – центру композиції. Центр композиції є головним акцентом, який привертає до себе увагу, кольором, формою,

розміром, чи фактурою і є основним елементом образу, всі інші підпорядковані йому. Важливе значення має також розташування самого композиційного центру, він може бути один, або їх може бути декілька, пов'язаних між собою єдиним стильовим рішенням. Коли в образі немає композиційного центру – в ньому відсутня гармонія, він не буде завершеним та досконалим. Тому сучасні кутюр'є при створенні своїх колекцій використовують правило центру композиції.

Відомі три типи композиції в одязі: контраст, нюанс, подобою.

Контраст – (лат. контра старе) що означає протиставлення. Це протилежність, яка може бути виражена в формі, кольорі чи фактурі. Моделі побудовані на контрасті кольору – екстравагантні, елегантні, вишукані, виразні. Для хутра така композиція вибудовується на контрасті фактур та матерiалів, а також кольорової гами. Отже, використовують, поряд з хутром натурального окрасу також, фарбовані, або тоновані шкурки, різної висоти і густини ворсу, поєднавши їх з різноманітними матерiалами, фурнітурою тощо.

Нюанс – (франц. відтінок) тонка різниця, плавний перехід від контрасту до подоби. Характерна схожість в елементах композиції, м'які переходи кольорів та їх відтінків. Для хутра характерні в композиції з шкурок в натуральному окрасі, приблизно однакової висоти та щільності ворсу, тобто використовують або високошерстні, або короткошерстні хутра (стрижені чи щипані) та поєднують схожі фактури та матерiали. Такі моделі виглядають вишукано, м'яко за рахунок нюансу кольорової гами, плавності ліній силуету. Ще один принцип композиції – подоба – це подібність, повторення елементів композиції, витриманість в одному кольорі не тільки моделі, але й аксесуарів, що доповнюють образ. В силуеті виробу – це повторення ритму розкладок шкурок. Підбір кольорової гами може бути як з шкурок натурального окрасу, так і з фарбованих.

Для створення моделі дизайнери враховують різні принципи композиції. Все залежить від

вікової категорії для якої розробляється виріб, обраного хутра, вкладеної вартості виробу та поставленого перед собою завдання та визначеного стилю.

Стиль – це система засобів художньої виразності композиції в мистецтві та дизайні, яка характеризує певний культурно-історичний період, напрямок моди та її тенденції, або індивідуальне світосприйняття художника-дизайнера. Проектування, пошук нових композиційних та фактурних рішень є одним з найважливіших етапів сучасної дизайн-індустрії. Широкий асортимент та конкуренція спонукають до нових, сміливих та творчих проектів. Для досягнення оригінальних фактурних рішень дизайнери вдаються до художніх експериментів, які, в свою чергу, сприяють розвитку технологій та відкриттю нових засобів створення фактурних рішень та вдосконалення різних технологічних процесів. Створення дизайну колекції з хутра – це проектування нових моделей від художнього задуму до його реалізації; гармонійне поєднання елементів композиції, які відображають очікування споживача від дизайнерського продукту з врахуванням технологічних та конструктивних особливостей (Колосніченко М. В., Зубкова Л. І., Пашкевич К.Л., 2014: 386).

Слід зазначити, що матеріал, а саме вид хутра є одним з найефективніших засобів означення художньої виразності моделей їх силуетних, композиційних рішень. Він грає найважливішу роль у створенні фактури, так само як і техніка виконання та колірна гама. Для створення нових моделей, втілення задуму проекту, художник-дизайнер керується власною образною уявою, талантом, знаннями, естетичними та інтуїтивними відчуттями, при цьому вміло застосовує засоби художньої виразності композиції – її візуальні елементи, принципи їх організації та розміщення. До композиційних засобів художньої виразності як своєрідної художньої мови будь-якого твору мистецтва належать: елементи композиції (лінії, форма, силует, текстура, колір, фактура, матеріал тощо) і принципи їх поєднання та організації (симетрія, баланс, акцент, пропорція, ритм, динаміка, єдність тощо) творчий задум дизайнера. Сучасна практика моделювання та проектування виробів з хутра базується на широкому застосуванні різних видів хутра, шкіри та поєднанні різноманітних фактур, які можливі завдяки досягненню нових технологій. Це дозволяє не тільки оздоблювати хутровий виріб, але підсилює і збагачує його композицію, впливає на художньо-естетичне сприйняття, конструкцію та зовнішній вигляд. Проектуючи оригінальні моделі та колекції, дизайнер керується

композиційними засобами художньої виразності та знаннями різних технологій та наук – про моделювання, людину, екологію, мистецтво, загально-технічні дисципліни, кольорознавство тощо.

В проектуванні та побудові композиції нових моделей художник-модельєр використовує не тільки графічні чи кольорові зображення, але й вербальні описи. Як і в подальшому використовуються для патентування моделей промислового взірця. Творчі задуми та ідеї дизайнера втілюються у проектній документації: – графічних зображеннях (збір матеріалу, начерки, ескізи, технічний та художній малюнок, пошуковий макет-проект); – вербальних описах (письмове обґрунтування своїх ідей, опис моделі чи колекції). Графічні малюнки є формою візуального мистецтва, яке використовує певні техніки виконання та закони композиції. Для відображення ідеї проекту та творчого задуму художник використовує елементи композиції щоб створити цілісну, гармонійну та неповторну колекцію. Ці елементи в проектуванні можуть по-різному комбінуватися, змішуватися та об'єднуватися між собою, використовуватися в різних поєднаннях та варіантах для створення різних видів композиції. Власне, їх грамотне застосування, розуміння впливу кожного елемента на результат композиції, врахування особливостей матеріалу, а саме хутра, його пластичності, об'єму, фактур є запорукою ефективності роботи дизайнера, цілісності колекції та сприйняття споживачем. Щоб успішно створити задуману колекцію та її дизайн, необхідно оволодіти знаннями про елементи і принципи композиції, характеристиками засобів художньої виразності, закономірностями їх гармонійного поєднання. Досконалості композиції виробів з хутра дизайнери досягають завдяки художньому образу мислення, гармонійному поєднанні засобів художньої виразності та розумінні композиції. При цьому враховуються особливості світосприйняття та модні тенденції, вимоги і смаки замовника та середовища, для якого вони проектуються.

Важливу, якщо не одну з головних критеріїв художньої виразності в проектуванні відіграє колірна палітра. Акценти на основі контрасту кольору та фактури отримують в результаті застосування принципово різних за властивостями та характеристиками хутрової сировини критеріям, а саме: висота ворсу, пластика, колористична гама тощо. Розвиток хімічної промисловості та прогрес в технологіях фарбування шкірок дозволив розширити палітру кольорової гами, підняти на новий щабель характер та художні якості індустрії хутра.

За класифікацією хутрянйй напівфабрикат поділяють на різноманітні види: хутровий (пушнина), каракулевий, морський, хутряно-весняні підвиди (Класифікація хутрово-хутряного напівфабрикату. Асортимент та якість напівфабрикатів зимової та весняної групи. Шкурки морських звірів) В проектуванні моделей з хутра зчаста матеріал, а саме характер та довжина ворсу, м'якість та пластичність шкіряної тканини диктує та впливає на форму силуету, конструкцію, покрій виробу (Терская Л. А., 2005: 272). Композицію та конструктивне рішення моделі видозмінює напрямком розміщення шкурок, висота та фактура волосяного покриву, а також ступінь прилягання його до шкіри (для каракулів), адже саме ці ознаки впливають на візуальне сприйняття та зовнішній вигляд виробу.

Хутрову сировину, в залежності від висоти і якості ворсу, поділяють на два види, які дають варіативність створення різних силуетів. Низьковорсові або ті, що мають високу ступінь прилягання – більш вільні у виборі форм, проектуванні додаткових членувань та поєднанні конструктивно-декоративних елементів та фактур в композиції виробу. Довговорсові – обмежують вибір силуетів та форм, зводять їх до найпростіших з метою запобігання перенавантаження композиції, адже вони створюють більший об'єм та масу, безпосередньо впливаючи на просторову форму виробу. Але при менших технологічних та конструктивних засобах можна досягнути незвичайних візуальних ефектів саме завдяки довжині, пластичності та окрасу ворсу. З такого виду хутра здебільшого створюють одяг середніх об'ємних і простих форм, прямого або розширеного силуету. Технологія пошиву для пушнини є складною. Завдання стоїть в облегшенні та наданні більшої пластичності самих шкурок, тому їх розшивають тасьмою, або смужками шкіри. Виконується так званий розпуск шкіри як у висоту, так і в ширину. Це збільшує площу шкіри в два, а деколи і в три рази, якщо густина ворсу дозволяє розшивати і під кутом в поперек. Після розпуску шкурку набивають, вирівнюють і викроюють з неї по лекалах потрібну деталь. Така технологія дає крім збільшення площі ще й пластичність і дещо менший об'єм. А це в свою чергу збільшує можливість урізноманітнити і ускладнити композицію крою та розкладки шкурок в різних напрямках: вздовж, впоперек, під кутом, або поєднувати різні напрямки. Для підсилення ритмів поперечного крою хутро розшивають широкими смугами шкіри, замша, тасьми, або і смугами низьковорсового хутра, що надає більшого

ефекту рельєфного перепаду та зміни силуету та форми моделі. Деякі види довговорсового хутра мають неоднаковий волосяний покрив на окремих ділянках – це дає великі можливості для використання різноманітних ритмічних побудов в дизайні одягу і також створює певні особливості силуету. Кожна шкурка різниться між собою, тому в розкладці дотримуються встановлених алгоритмі, пропорційних та тональних співвідношень. Довговорсове хутро використовують і частково для оздоблення виробу, що надає ефектного зимового змісту виробу, збагачує силует. Інноваційним підходом до художнього проектування є можливість від'єднувати за допомогою замочків-блискавок, чи гудзиків це оздоблення і трансформувати виріб в осінньо-весняний, даючи йому більшу варіативність, що є привабливим для споживача.

Кольорова палітра пушнини здебільшого – натуральний окрас. Та з вимогами моди і розвитком технологій шкурки фарбують в різноманітні відтінки, що дає хутру екстравагантність та продовжує його вік. Так як натуральні відтінки, а особливо світлі з часом під впливом сонячного проміння жовтіють і втрачають свіжість кольору. Фарбування, або часткове тонування збільшують та урізноманітнюють кольорову гаму виробу. Фарбуванню підлягають не всі види шкурок, адже деякі, такі як соболь, рись, можуть втратити свій дорогий окрас.

Короткошерстні, або низьковорсові шкурки по фактурі більш наближені до тканини, а тому більш варіативні в силуетах, кроях та композиційних рішеннях. На них виконують різноманітні стрижки як по висоті так по фактурі (перші рельєфні стрижки були запатентовані на хутрофірмі Тисмениця) під вельвет, поперечна та поздовжна смужка різної ширини, клітка різних розмірів, стрижка під кутом тощо. В деяких видів напівфабрикату вищипують ость, залишаючи підпуш, яка є м'яка, ніжна та бархатиста. Різноманітна фігурна стрижка досягається шляхом різного за висотою вистигання ворсу і дозволяє також імітувати більш дорогі види хутра, в тому числі створювати складні візерунки та фактури. Це, здебільшого, шкурки норки, бобра, ондатри та деякі види нутрії, що мають велику густину ворсу. Зміна висоти або густоти ворсу впливає на тактильне сприйняття фактури матеріалу у виробі. Дозволяє змінити напрямком розміщення шкурок, що змінює їх відтінки та архітектоніку виробу. Фактури які досягають завдяки новим технологіям використовуються для виділення форми виробу або його частини, членування форми на частини, об'єднання частин форми, організації зорового

руху в певному напрямку на поверхні форми. Різноманітні не тільки декоративні техніки, а й засоби посилення художньої виразності виробу. Зчаста використовують поєднання різних типів короткошерстного хутра, а саме комбінується гладкошерстне хутро з завитковим, що надає фактурі полотна рельєфності, створює певний ритм та дозволяє урізноманітнити композицію виробу. Такі моделі носять новий зміст, підкреслюючи індивідуальний підхід до проектування.

Короткошерстне хутро здебільшого є фарбованим. Тільки деякі його види, більш дорогі, зберігаючи натуральний окрас. До таких видів відноситься норка, каракульча, соболь, шиншила тощо. Природний відтінок благородний, цінний, але його палітра значно вужча. При фарбуванні ж досягають різних кольорів та відтінків. Широка кольорова гама дозволяє виконувати цікаві та сміливі композиційні рішення, переносити на виріб будь-який задум та втілювати цікаві ідеї та поєднання. Фарбують, або принтують хутро також під окрас дорогіших шкур.

Інноваційним підходом до художнього проектування виробів з хутра є комбінування хутра з різноманітними матеріалами та тканинами: шовком, шифоном, мереживом, трикотажем та іншими матеріалами (Терская Л. А., 2005: 272). Останньою тенденцією моди є використання хутра, фарбованого у різноманітні, часто яскраві, кольори та сміливі їх поєднання.

Хутро може імітувати тканину і навпаки, тканина може імітувати хутро. Оригінальності композиційному рішенню, окрім забарвлення, стрижки та фактур, надає використання різноманітних накладних декоративних елементів (накладних кишень, хлястиків, клапанів, різних планок та декоративних накладок).

Аналізуючи колекції виробів з хутра Тисменицької хутрової фабрики та колекції сучасних дизайнерів на світових подіумах, можна зазначити що використання хутра вийшло за межі верхнього одягу. Незвичайні поєднання використовуються в нетрадиційному асортименті, наприклад, сукні з хутряною спідницею, пальта з хутряними рукавами та коміром або накладними кишнями, оздоблюється взуття та аксесуари.

Застосування нових винаходів, технік обробки, стрижки та комбінування хутра дало можливість дизайнерам досягнути нових властивостей, які досі були не притаманні хутру. Змінюючи фактуру та поверхню хутра, вдосконалюючи вичинку шкіряної тканини, стало можливим застосовувати його для нових видів асортименту одягу, аксесуарів, взуття та головних уборів.

Проектування нових фактурних рішень та нетрадиційних поєднань є одним з новаторських етапів сучасної дизайн-індустрії. До засобів створення фактур належать також текстильні матеріали, фурнітура, декор, нитки. До різновидів матеріалів для фактурного оздоблення відносяться стрічки, тасьми, шнури, бахрама, бейка, мереживо, гіпюр, шитво, бісер, блискітки тощо. Для надання моделям новизни, індивідуальності та художньої виразності часто використовують комбінування різноманітних засобів оздоблення. Поєднання одночасно різних за зовнішнім виглядом та властивостями матеріалів дає можливість пошуку нових фактурних та композиційних рішень. Крім того, елементи однієї фактури, чи матеріалу можуть відрізнитися за сировинним складом, призначенням, кольором, способом виготовлення тощо. Фактурні та композиційні рішення також можуть базуватися на використанні об'ємних елементів, що мають окрему конструкцію чи певну схему або технологію виконання. Асортимент оздоблення, яке використовують при пошитті сучасних моделей, досить різноманітний. Серед найбільш поширених засобів посилення художньої виразності хутрових виробів є вишивка, мереживо, гіпюр тощо; фурнітура, а саме гудзики, застібки-блискавки, пряжки, тасьми, шнури, зажими тощо; бейка, бахрама і деякі додаткові об'ємні деталі.

Застосовують також в проектуванні як традиційні матеріали і види оздоблення, давно відомі так і нові, нетрадиційні, пов'язані з появою нових технологій виготовлення оздоблення. Слід зазначити, що хутровий дизайн вільно експериментує з трикотажем, рослинними матеріалами, металом тощо. Застосування нетрадиційних матеріалів або їх масштабів поряд з традиційними засобами оздоблення є одним з основних принципів революції в світі дизайну та тенденціях моди ХХ століття. Сьогодні актуальними є й інноваційні матеріали, серед яких, наприклад, штучне хутро, та матеріали, що можуть змінювати колір під дією вологи, тепла та світла. Отже, саме на основі творчих експериментів, досліджень та накопиченого практичного досвіду роботи з різноманітними художньо-виразними засобами базуються нові проектні підходи до створення високоестетичних дизайнерських проектів та розробок в хутровій індустрії.

Особливої уваги заслуговують засоби оздоблення, та елементи дизайну, що дозволяють створювати об'ємні рухомі ефекти і, як результат, трансформаційну конструктивну форму, що змінюється залежно від потреби, наприклад, вкоро-

чується, подовжується, стягується тощо. Загальне сприйняття фактурного рішення дизайну моделі може змінюватися залежно і від варіантів комбінування матеріалів різного сировинного складу, розмірів шаблонів та площі шкурки, окрасу, текстури висоти ворсу, фурнітури, декору, оздоблення тощо. Важливо також враховувати співвідношення основних матеріалів та додаткових, оздоблення і декору, які можуть утворювати контрастне фактурне рішення або базуватися на м'яких нюансних відносинах кольору, фактури, рельєфів, ритму тощо. Слід також зауважити, що оздоблення не завжди є доцільним в дизайні хутрових моделей і може успішно застосовуватися в рівній мірі в будь-якому виробі. Невдало використаний декор, чи поєднання матеріалів здатні не тільки погіршити зовнішній вигляд виробу, але і зробити його антихудожнім та не практичним. Те, наскільки поєднання фактур та оздоблення прикрасить сучасний виріб, залежить значною мірою

від розуміння його призначення, раціональності використання та функціональності виробу. Нові тенденції в моді надихають дизайнерів на експерименти, показуючи можливість створювати з хутра одяг, який своїми властивостями і зовнішнім виглядом нагадує легкі мініатюрні сукні, спідниці, светри, костюми шалі, доповнюючи їх хутровими сумками, взуттям та аксесуарами. Пропонують широкий асортимент товарів, окрім класичних видів: топи, блузони, шарфи і снуди, светри та незвичні аксесуари.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що у проектуванні хутрових моделей враховуються головні вимоги до якості виробу – функціональні, практичні, утилітарні, технологічні, естетичні, ергономічні, економічні, екологічні тощо, як вони взаємодіють і впливають на людину, її довкілля та навколишнє середовище – ще одне важливе завдання, яке стоїть перед дизайнером.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Класифікація хутрово-хутрянного напівфабрикату. Асортимент та якість напівфабрикатів зимової та весняної групи. Шкурки морських звірів. *Продавець непродовольчих товарів 4 розряд* : веб-сайт. URL: http://comexpert-2.pto.org.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=1664:klasyfikatsiiakhutrovokhutrianohonapivfabrykatuasortymentaiakistnapivfabrykativzymovoitavesnianoihrupyshkurymorskykhzviriiv
2. Ергономіка і дизайн. Проектування сучасних видів одягу: навч. посіб. / М. В. Колосніченко та ін. К.: ПП «НВЦ «Профі», 2014. 386 с.
3. Moda і стиль принципи композиції в одязі, композиційний центр. *Waykun* : веб-сайт. URL: <https://ua.waykun.com/articles/moda-i-stil-principi-kompozicii-v-odjazi.php>
4. Терская Л. А. Технология раскроя и пошива меховой одежды. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Учебное пособие, 2005. 272 с.

REFERENCES

1. Klasyfikatsiya khutrovo-khutryanoho napivfabrykatu. Asortyment ta yakist' napivfabrykativ zymovoyi ta vesnyanoyi hrupy. Shkurky mors'kykh zviriv [Classification of fur and fur semi-finished products. Assortment and quality of semi-finished products of the winter and spring group. Skins of marine animals]. *Prodavets' neprodovol'chyykh tovariv 4 rozryad [Seller of non-food goods 4th grade]*: website. URL: http://comexpert-2.pto.org.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=1664:klasyfikatsiiakhutrovokhutrianohonapivfabrykatuasortymentaiakistnapivfabrykativzymovoitavesnianoihrupyshkurymorskykhzviriiv [in Ukrainian].
2. Erhonomika i dyzayn. Proektuvannya suchasnykh vydiv odyahu: Navchal'nyy posibnyk [Ergonomics and design. Designing modern types of clothing: Training manual] / M. V. Kolosnichenko and others. K.: PP «NVC «Profi», 2014. 386 p. [in Ukrainian]
3. Moda i styl' pryntsypy kompozytsiyi v odyazi, kompozytsiynny tseentr [Fashion and style principles of composition in clothes, composition center] *Waykun* : website. URL: <https://ua.waykun.com/articles/moda-i-stil-principi-kompozicii-v-odjazi.php> [in Ukrainian].
4. Terskaya L. A. Tekhnologiya raskroya i poshiva mekhovoy odezhdy [Technology of cutting and tailoring of fur clothes]. Ed. 2nd, revised and supplemented. Educational manual, 2005. 272 p. [in Russian]

УДК 78.01;78.03;
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-10>

Олександра САПСОВИЧ,
orcid.org/0000-0001-9175-1018

заслужена артистка України, кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри спеціального фортепіано
Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової
(Одеса, Україна) *sapsovich@gmail.com*

ЗВУКОТВОРЧА ПАМ'ЯТЬ МУЗИКАНТА-ВИКОНАВЦЯ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

У статті розглядається послідовний зв'язок таких двох феноменів, як професійна пам'ять музиканта-виконавця та техніка його звуковидобування. Простежується системне встановлення практичної кореляції цих двох початків, що здійснюється відповідно до поступового входження майбутнього музиканта до світу виконавчого мистецтва. Виявлено поліфонічну структуру алгоритму взаємодії та взаємозалежності таких аспектів професійної пам'яті музиканта-виконавця, як конструктивно-логічний та тактильний; у широкому сенсі – фізичний рівень сприйняття музичного тексту: рухова, або кінестетична пам'ять музиканта-виконавця розглянуті у зворотному русі – як те, що, з одного боку, передусь аналітичному «схоплюванню» горизонталі та вертикалі музичного полотна, а з іншого є прямим результатом відповідного логічного прочитання музичного тексту. Виокремлений такий надважливий параметр, як емоційна пам'ять музиканта. Простежене фактичне головування цього аспекту у становленні митця. У другій частині дослідження розглянуто багатокomпонентне поняття звукотворчої волі К. Мартінсена, на базі його теоретичних визначень сформовано практичне обґрунтування нашого формулювання звукотворчої пам'яті музиканта. З точки зору методології це досягається поступовим виокремленням паралелей між складовими звукотворчої волі К. Мартінсена та різноманітним аспектів професійної пам'яті музиканта. В результаті дослідження, надане робоче визначення синтезованого феномена звукотворчої пам'яті, згідно з яким ми, на відміну від К. Мартінсена, наполягаємо на первинності не слухової, а мнемонічної сфери у створенні музичного явища будь-якого порядку, і тому під звукотворчою пам'яттю розуміємо центральну, початкову і кінцеву силу виконавського творчості, відчуття якої культивується з перших миттєвостей спілкування з музикою і не залишає музиканта по всьому шляху його розвитку.

Ключові слова: звукотворча воля музиканта, звукотворча пам'ять, професійна пам'ять музиканта-виконавця, емоційна пам'ять, конструктивно-логічна пам'ять, звуковидобування, техніка музиканта.

Olexandra SAPSOVYCH,
orcid.org/0000-0001-9175-1018

Honored Artist of Ukraine, Phd in Art Studies, Associate Professor;
Associate Professor at the Special Piano Department
Odessa National A.V. Nezhdanova Music Academy
(Odesa, Ukraine) *sapsovich@gmail.com*

SOUND-CREATIVE MEMORY OF THE MUSICIAN-PERFORMER: TO THE ANALYSIS OF THE QUESTION

The article examines the sequential connection of such two phenomena as the professional memory of a musician-performer and his sound production technique. The systematic establishment of a practical correlation of these two categories is traced, which is carried out in accordance with the gradual entry of the future musician into the world of performing arts. The polyphonic structure of the algorithm of interaction and interdependence of such aspects of the professional memory of the musician-performer as constructive-logical and tactile are presented. In a broad sense – the physical level of perception of the musical text: motor or kinesthetic memory of the musician-performer is considered in reverse motion – as that which, on the one hand, precedes the analytical «grasping» of the horizontal and vertical of the musical canvas, and on the other hand is a direct result of the corresponding logical reading of the musical text. Such an important parameter as the musician's emotional memory is singled out. Traced the actual leadership of this aspect in the formation of the artist. In the second part of the study, K. Martinsen's multi-component concept of sound-creating will is considered, on the basis of his theoretical definitions, a practical justification for our formulation of a musician's sound-creating memory is formed. From the point of view of methodology, this is achieved by gradually distinguishing parallels between the components of K. Martinsen's sound-creating will and the variety of aspects of the musician's professional memory. As a result of the research, a working definition of the synthesized phenomenon of sound-creative memory is given, according to which, unlike K. Martinsen, we insist on the primacy of the mnemonic sphere, not the auditory one.

in the creation of a musical phenomenon of any order, and therefore we understand the the sound-creative memory as the central, initial and final power of performing creativity, the feeling of which is cultivated from the very first moments of communication with music and does not leave the musician throughout the entire path of his development.

Key words: *sound-creating will of a musician, sound-creating memory, professional memory of a musician-performer, emotional memory, constructive-logical memory, sound production, musician's technique.*

Постановка проблеми. Як часто, в середовищі тих, хто навчається музиці, під так званою «музичною пам'яттю» розуміється головним чином здатність вивчити текст напам'ять і зіграти його «без нот», і як часто, за всієї декларативності того, що звук кожного музиканта повинен відрізнятися різнохарактерністю та стабільністю якості, у загальній своїй масі виконавці *на практиці* його ототожнюють динамічному діапазону виконання. Риторичне питання, щоправда, полягає в тому, чи повинні взагалі вважатися музикантами люди, які розглядають наведені категорії суто в їхньому ремісничому ключі. Однак, якщо ми говоримо про клас професіоналів, які дійсно займаються музикою *для самої музики*, зазначені категорії відразу починають виявляти свою трансцендентність і такі поліфонічні властивості, що відкривають як для виконавців, так і для дослідників неймовірні горизонти пізнання.

У такому разі коли ми говоримо про професійну пам'ять музиканта, ми торкаємося феномена, що пронизує все його професійне життя.

Коли ж ми говоримо про творчий образ – творчий імідж виконавця, ми неминуче, серед іншого, торкаємося його «звуку» – тієї магічної властивості, яка є і даром, і системно вибудовуваним скіллою. Однак, при загальноприйнятому розумінні, що обидва ці початки найбільшою мірою піддаються процесу розвитку, ніхто чомусь не пов'язує їх в єдине, на практиці якраз таке, що паралельно реалізується, взаємно визначальне ціле. Як мінімум, обидва ці параметри мали б посідати місце серед так званих вихідних даних обдарування, але при цьому, у професійній літературі, рідко зараховуються навіть до базових музичних здібностей. Фактично, обидві ці сфери, що вимагають вищої міри усвідомленості – «розуміння» та загостреного «відчуття» самого себе, пускаються на самоплив. Але ж ці два колоси – пам'ять і звук – роблять музиканта.

Задля розкриття відзначеної думки у статті розглянуто алгоритм паралельного руху цих двох початків.

Аналіз досліджень: у статті послідовно проаналізовано багатокомпонентний феномен звукотворчої волі К. А. Мартінсена, на базі його теоретичних визначень сформовано практичне обґрунтування нашого формулювання звукотворчої пам'яті музиканта.

Мета статті: простежити взаємний вплив таких феноменів, як професійна пам'ять музиканта-виконавця та звуковидобування піаніста. Розробити теоретичну базу спільного знаменника для цих двох явищ.

Виклад основного матеріалу. З першої миті знайомства з музикою починається акумулювання (спочатку несвідоме) в особистому архіві майбутнього виконавця того пласта «наслуханості», без якого сам процес засвоєння гри на інструменті буде позбавлений фундаменту: перш ніж почати вчитися на будь-якому інструменті, чи то дитина, юнак чи дорослий – має вже духовно володіти якоюсь музикою; так би мовити, зберігати її у своїй свідомості (*або підсвідомості*) носити у своїй душі та чути своїм слухом. Останнє положення, на якому базується досить авторитетне аналітичне розуміння періоду першого спілкування з музикою, реалізується за допомогою багаторазового прослуховування різноманітної музики та відповідає ще «донотному», або «доігровому» періоду навчання. Вочевидь, своїм здійсненням дане положення *вже* запускає надважливий процес формування азів професійної пам'яті музиканта-виконавця, оскільки є синтезуванням таких її аспектів, як слуховий і емоційний.

На цьому ж етапі – паралельно з акумулюванням музичної підоснови всієї подальшої діяльності музиканта-виконавця, починається розмова про звук. Точніше, підготовка до його професійного втілення на інструменті (спочатку така ж несвідомо, як і у випадку з пам'яттю). Йде накопичення (знову-таки, у пам'яті) деяких прийомів моторики, що передують процес виховання туше, сприяють розвитку абсолютної розкутості плеча, ліктя, передпліччя та кисті.

Таким чином, згідно з нашими практичними спостереженнями, потреби «доігрового» періоду навчання музики зумовлюють паритетну роботу над первинним формуванням:

- а) мнемічних процесів виконавця, які спочатку полягають в аспектах слухової та емоційної пам'яті;
- б) основних навичок, що відповідають за свободу піанізму та природність звуковидобування.

Такі віхи найбільш сприятливого сценарію цього етапу у розвитку музиканта. Як бачимо, вже тут себе виявляє найтісніше сусідство двох сфер, що обговорюються.

Спочатку ці два явища – пам'ять і звук йдуть нарівні, хоч і не виявляють абсолютної взаємозалежності. А ось надалі починають переплітатися все тісніше і тісніше.

Фактично, відразу після закінчення доігрового періоду навчання музиканта починається його поступове входження в той теоретичний світ музики, який згодом відповідатиме за раціональний початок у сприйнятті ним структури нашого мистецтва, як такого. Спершу м'яко і непомітно, але потім все більш і більш ґрунтовно, виконавець починає свій шлях у бік грамотного читування побудови та логіки музичної мови. І через кілька років, приходиться усвідомлення того, що сила, що дозволяє з максимальним ступенем надійності виходити на сцену – називається конструктивно-логічною пам'яттю. Але ще важливіше є розуміння того, що цей надзвичайно специфічний аспект професійної пам'яті музиканта, який відповідає за раціональне сприйняття та відтворення тексту – послідовно реалізується саме у зв'язці з руховою та тактильною пам'яттю, та є, своєю чергою, основою звуковидобування.

Спираючись на практичний досвід, ми намагаємо, що працюючи над вишколом тексту, перехід від інтуїтивного і несвідомого в площину усвідомленого і не випадкового реалізується у вигляді раціонального осмислення та логічного прочитування музичної фактури. Не секрет, що рухова, або кінестетична пам'ять музиканта-виконавця, яка є для більшості музикантів найсильнішою, стає справжнім спільником артиста лише тоді, коли підкріплена не просто слуховим та зоровим аспектами «зрощування» з музичним твором (а слуховий, зоровий та руховий аспекти утворюють тріаду фізичного сприйняття музики), але й чітким конструктивно-логічним аналізом, що є аналітичним «схоплюванням» горизонталі та вертикалі музичного полотна. Освоєння та багаторазове опрацювання лінійної (інтервальної) та гармонійної (функціональної) структурної сітки кожного окремого твору виступає елементом роботи, здатним забезпечити такий рівень професіоналізму, при якому голова, керуючи руками, мінімізує білі текстові плями та сприяє особливому рівню надійності відтворення та довговічності збереження музичного тексту (Сапсович, 2021: 226-227).

Але якщо конструктивно-логічна пам'ять обумовлює надійність функціонування рухової, тактильної пам'яті то і фізичне *відчуття* вертикальної та горизонтальної позиції – пальці, що бачать її – значно посилюють сприйняття музикантом конструктивного – структурного елемента фак-

тури як такого. Ось це відчуття лінійного та гармонійно функціонального руху музичної думки, передчуття фактурного шаблону, що відповідно передбачається раніше архівованими в пам'яті блоками елементів, властивих композиторській мові в кожному окремому випадку – виявляє надважливий елемент зворотного руху від кінестетичної складової до раціональних шарів сприйняття та відтворення музичного тексту.

Аналогічно і технічна досконалість туше, а ширше – справді віртуозне володіння інструментом часто визначає глибину образно-семантичного прочитання музичного полотна.

Очевидно, мав рацію Г. Нейгауз, який відзначав таку надважливу та складну діалектику у співвідношенні змісту та засобів виконання, нагадуючи про те, що поряд з переоцінкою техніки існує і «... помилка, яка, що правда, зустрічається у інструменталістів значно рідкісніше і полягає в недооцінці трудності та величезності завдання повного оволодіння інструментом для самої музики. <...> чим ясніше мета (зміст, музика, досконалість виконання), тим ясніше вона диктує засоби її досягнення, <...> *Що* (курсив тут і далі наш) визначає як, хоча в останньому рахунку як визначає що» (Нейгауз, 1958: 11). Отже, якщо як визначає що – чи вірним буде припустити, що звук – майстерність звуковидобування, техніки піаніста, різною мірою реалізуючи будь-які змістовні та концептуальні знахідки, стоїть на п'єдесталі по відношенню до багат шаровості та поліфонічності емоційної пам'яті музиканта?

І справді, яка користь від ідеально прочитаної логіки музичного твору, від глибинного проникнення в риторичні та символічні шари музичного задзеркалля, якщо вони не підкріплені проникаючим у глиб душі втіленням музичного задуму. Що толку від всебічної роботи над емоційною пам'яттю виконавця, якщо технічні засоби її здійснення їй не відповідають?

Припустимо, що виконавець цілком реалізував в попередній роботі процес накопичення, усвідомлення та збереження досвіду пізнання об'єктивного композиторського, а також суб'єктивного особистісного сприйняття та переживання символів, що утворюють, зрештою, змістовну складову інтерпретації твору, та якою ж має бути звукова майстерність, щоб закладені в нас самих змістовні глибини та процес пізнання композиторських «ієрогліфів» не залишилися «рідчю в собі»?

Ці питання мають риторичний характер і навряд чи вимагають точної відповіді. Вони швидше змушують згадати, що теорія без прак-

тики сліпа, а практика без теорії глупа. Важливо розуміти, що і глибинне освоєння конструктивного елемента фактури, і емоційний сценарій виконання, і виконавські аспекти інтерпретації на її режисерському початку не просто уточнюють, роблять більш конкретними фізичні дії та рухові відчуття піаніста, вони ще й визначаються їх якістю – їх філігранністю.

Послідовне спостереження такого тісного взаємозв'язку – аж до розмиття кордонів – між різними аспектами професійної пам'яті музиканта-виконавця і майстерністю звуковидобування (що і є в широкому сенсі – техніка музиканта), наводить нас на думку про можливість розробки єдиного знаменника для обох цих феноменів, який можна було б ознаменувати словосполученням – а насправді *смыслосполученням* звукотворча пам'ять.

Важко не помітити тут вплив К. Мартінсена, який міркує у своїй книзі «Індивідуальна фортепіанна техніка» про таке явище, як звукотворча воля.

На думку К. Мартінсена, звукотворча воля – це те, що кожен істинний піаніст абсолютно безпосередньо відчуває в собі при виконавчій творчості як центральну, первинну силу (треба відзначити, що, перш за все, К. Мартінсен говорить тут про слуховий початок). Поділяючи свою концепцію на шість елементів, автор попереджає про помилковість сприйняття цілого як простого підсумовування його частин. Дослідник посилається на загальну психологію: «в галузі психіки продукт, що утворився з деякої кількості елементів, є більшим за просту суму цих елементів» (цит. по: Ципін, 1984: 28-29). Це положення відкриває опис шести окремих напрямків волі слухової сфери. Дослідник системно акцентує увагу, що кожен із сформульованих аспектів його системи – «звуквисотна воля», «звукотемброва воля», «лініє-воля», «ритмо-воля», «воля до форми» та «формуюча воля» – окремо не в змозі створити твір мистецтва, але в сукупності ці «компоненти» утворюють те ціле, яке більше, ніж їх сума, а саме – звукотворчу волю. Ми повністю переймаємо цей посил, підкреслюючи, що і на наше глибоке переконання, зазначені вище – слухова пам'ять, емоційна та конструктивно-логічна пам'ять, моторні та рухові можливості виконавця, його дотикові відчуття, його туше у поєднанні з особистісними психофізіологічними особливостями, не працюючи «окремо», але виступаючи в єдності, також утворюють цілісний феномен, куди більший за масштабом, ніж сама сума аспектів, які лягли в його основу, феномен, який, зрештою,

визначає буття музиканта в мистецтві – звукотворчу пам'ять.

Втім, спорідненість нашої концепції та ідей К. Мартінсена не вичерпується лише загальними формальними рисами.

Візьмемо перший елемент звукотворчої волі, що називається «звуквисотною волею».

«Звуквисотна воля виступає на кшталт абстрактного ставлення волі до царства звуків. Вона не спрямована ні на що інше, як тільки на певний звук, оскільки його висота відрізняє його від інших звуків. Ця здатність уявляти звук певної висоти, бажати появи такого, проявляється не в усіх музикантів однаково. У цьому відношенні існує два корінним чином різні типи обдарованості. Одні музиканти вміють одразу визначити висоту будь-якого з застосовуваних на практиці звуків, вміють його уявити собі і хотіти його, – інша – і таких, мабуть, більшість – можуть зробити це, тільки отримавши попередньо якийсь вихідний або порівняльний звук певної висоти. Перша категорія музикантів має абсолютний, а друга – відносний слух» На полях хочу нагадати, що останніх – тобто музикантів не з абсолютним, а з відносним слухом Мартінсен безпеліційно ставить на п'єдестал відносно тих, кому притаманний слух абсолютний – бо вважає, що є хіба що цінніше за *пошук*. Навіть якщо це пошук чистої інтонації. Саме процес невпинного пошуку, самоконтролю та самокоригування – може врешті решт бути одним з надважливих важелів успіху. (Мартінсен, 1966: 29-30). Отже, звуквисотна воля розглядається К. Мартінсен, як щось дане від природи. Так і щодо звукотворчої пам'яті – у тому її аспекті, що стосується безпосередньо туше – ще на рівні визначення задатків існують такі майбутні виконавці, що, від природи наділені прекрасним торканням і ті, для яких це не є чимось даним від початку. І як і у випадку зі звуквисотною волею – наявність цього природного задатка ще нічого не обіцяє. Набагато важливіше, що є виконавці, які несвідомо сприймають відтворюваний ними звук, як даність, і ті, що перебувають у беззупинному пошуку його кращих характеристик протягом усього життя.

Другим елементом звукотворчої волі К. Мартінсена є «звукотемброва воля». «Специфічне звукове забарвлення кожного інструменту є для виконавця переважно заздалегідь даним. І все ж таки всередині цього заздалегідь даного специфічного звучання рука майстра вміє на кожному інструменті змінювати в широких межах забарвлення звуку. Навчити вилучати з кожного інструменту оптимальну барвистість – завдання

інструментального – технічного та художнього – виховання. Звукотембровою воля є той елемент звукотворчої волі, який є передумовою для вирішення цього завдання. Такі музиканти мають виняткову активність критичного слуху щодо найтонкіших відтінків характеру звучання (Мартінсен, 1966: 31). Очевидно, що цей аспект корелює для нас із такою важливою для музичного виконавства категорією, як тембродинамічний слух – виступаючий однією з найвищих форм функціонування музичного слуху, бо сама його природа передбачає тут вимір категоріями художньо-естетичного порядку.

І ось тут рояль стає справжнім королем. Бо саме фортепіано – інструмент найбагатшого тембро-динамічного потенціалу. Колосальні ресурси гучної динаміки, величезний діапазон (близько 90 клавіш), педалі, що дозволяють створювати різноманітні мальовничо-колористичні ефекти, – все це дає підстави говорити, і без перебільшення, про калейдоскопічно багатобарвну звучність сучасного рояля. Ф. Бузоні підкреслював, що рояль – «чудовий актор»: йому дано імітувати голос будь-якого музичного інструменту, наслідувати будь-яку звучність. За К. Черні, на фортепіано можна отримати сто різних тембродинамічних градацій; його «опоненти» (Ф. Блуменфельд, А. Шнабель, В. Гізекінг) заперечували лише в тому відношенні, що рояль здатний не на сто, а на незліченну безліч тембро-динамічних нюансів (Цит по: Ципін, 1984: 68). Нарешті, як про «інтелектуальний» інструмент – про рояль висловлювався Г. Нейгауз: «Саме тому, що фортепіано, як мені здається, найінтелектуальніший інструмент і не має чуттєвої “плоти” інших інструментів, тому для повного розкриття всіх його найбагатших можливостей дозволено і треба, щоб в уяві граючого жили більш чуттєві і конкретні звукові образи, всі реальні різноманітні тембри і фарби, втілені в звуці людського голосу і всіх у світі інструментів» (Нейгауз, 1958: 63). Проте звідки ж їм братись – цим численним звуковим орієнтирам? Де існує та музична «скринька», з якої виконавець-музикант черпатиме різноманітність фарб для їх відтворення на інструменті? Очевидно, що в ієрархії звукотворчої пам'яті ця роль буде віддана слуховій та емоційній пам'яті (Сапсович, 2020) – категоріям, з яких почалося наше дослідження. І справді, повертаючись до методології «наслуханості», порушеної на початку нашого викладу – саме в ній криється ключ до створення того звукового контенту, який здатний стати невичерпною скарбницею звукових характеристик, фарб, відтінків та властивостей,

здатних режисерські (тобто передбачаючи відтворення звуку) впливати на його кінцевий вигляд. Не можна не відзначити ще й таку особливість: слухова пам'ять величезною мірою відповідає за внутрішній слух музиканта. А саме внутрішні звукові уявлення є певним простором архівації та розархівації тембро-динамічних властивостей звуку перед його конструюванням на інструменті.

Третій елемент звукотворчої волі К. Мартінсена називається лінієволею. Цей аспект дослідник визначає, як «перший з тих елементів, які з звуковисотної та звукотембрової волі утворюють музичне явище». Далі слідує практичне пояснення: «музичне завдання може бути внутрішньо вирішене двояко. Припустимо, що воно полягає у вибудовуванні тетраорда, у послідовності звуків до, ре, мі, фа. В одному випадку головним для слухової сфери буде шукання звуків самих по собі, в іншому випадку метою, яка живе у свідомості, буде *перехід* від звуку до звуку. У першому випадку слухова сфера свідомості обмежиться бажанням отримати по черзі звуки до, ре, мі, фа як деякі звукові точки; у другому випадку домінуючим уявленням є об'єднання цих звукових точок у мелодійну лінію (Мартінсен, 1966: 32). І дійсно, деякі музиканти ні в якому разі не усвідомлюють прірви між послідовністю звуків, далеко відставлених один від одного, не розуміють величини необхідного розмахового зусилля. «Інтерваліка» для них – лише слово, а не найсильніший елемент впливу на створення «вимовлення» музичного полотна. Справжнє звукове явище від них іноді жахливо далеко, тому що справжнє звукове явище не є рядом звуків, що виникають по черзі, точка за точкою, а те, що відбувається між звуками, тенденції устремління одного звуку до іншого, в чому полягає глибокий нерв музичного явища. Але підемо по порядку: у виконавському мистецтві за якісне подолання поштовхової – точкової природи рояля та вироблення горизонтального мислення відповідає внутрішній слуховий контроль, емоційна пам'ять і безпосередньо техніка музиканта. Ми не раз уже проводили думку, що звукова майстерність невіддільна від самої техніки у звичному розумінні цього слова: віртуозності, витривалості, швидкості та спритності. Отже і практичне вміння грати дійсно архітектонічно вибудовано – настільки важливе для категоризації лініє-волі за К. Мартінсеном, пов'язане з технікою в широкому розумінні, як такою, що, у свою чергу, виступає для нас саме категорією звукотворчої пам'яті. Щодо категорії інтерапліки, ще Р. Шуманом було дано заповіт піаністам вчитися у вокалістів характерному для них веденню

мелодії, «доставанню» потрібного інтервалу, який у своєму художньому початку практично завжди асоціюється з якимось риторичним забарвленням, тобто взаємопов'язаний саме з емоційною – афектаційною складовою, знову-таки, спочатку несвідомо, та потім і свідомо відкладеною у пам'яті.

«Ритмоволя» – наступний елемент системи – представляє собою ритмічну пульсацію рояля. К. Мартінсен посилається на Г. фон Бюлова: «спочатку був ритм», проводить історичні паралелі з «диригентським» початком клавесину, що хоч і був позбавлений можливості робити акценти, доступні роялю, але мав здатність до найточнішої артикуляції, яка і зробила клавесин керівником, зразком для решти інструментів. У звукотворчій пам'яті – у тому її аспекті, що стосується і технічного оснащення піаніста, і кінестетичної пам'яті – значну роль відіграє саме моторика, яка частково співвідноситься з думкою К. Мартінсена про ритмоволю. Моторна пам'ять, що виступає підрозділом рухової (кінестетичної) пам'яті, і утворює, з одного боку, точність просторової орієнтації при виконанні – створенні звуку, з іншого – пульсацію музичної лінії в часі, вимагає окремої методології освоєння, безумовно важлива і входить до конфігурації звукотворчої пам'яті окремою рядком.

«Воля до форми» та «формуюча воля» – дві останні грані звукотворчої волі К. Мартінсена відносяться, з одного боку, до музично-формальної сторони, а з іншого – до індивідуального змісту музичного виконання (Мартінсен, 1966: 33). «Воля до форми живе в душі композитора при творчому акті як свого роду загальний огляд твору, що народжується, чи то огляд ясно усвідомлений, як у Моцарта і напевно також у Баха і Генделя, або швидше спершу туманне, неусвідомлене прагнення, як у Бетховена. Такий загальний огляд підпорядковує всі деталі. Вони потрібні цілому лише остільки, оскільки ціле живе у кожній деталі» (Мартінсен, 1966: 34). Отже, на думку К. Мартінсена, воля до форми являє собою ту силу, яка жваво проявляється у творчому акті композитора. Проте цілком очевидно, що музичне виконання не мислиться за наявності однієї волі лише до форми твору самої по собі. Феноменологія переконливої передачі будь-якого твору завжди зводиться до наступного: воля до форми твору була внутрішньо відчута і виконана особистими душевними силами виконавця.

Останнє породжує Мартінсенське поняття «формуючої волі». Він каже: «навіть великому майстру було б складно, імовірно, ідеально вико-

нати, наприклад, окремо взяту другу частину так званої Лунної сонати Бетховена. Якщо ж він виконує цю частину в органічному зв'язку з усім твором, якщо демонічний початок її третьої частини зароджується ще в його виконанні першої частини, то середня частина майже сама розквітає під його руками, на думку Ф. Ліста, як «квітка між двома прірвами»» (Мартінсен, 1966: 35).

Отже, що таке «погляд» зверху на форму, навик «піднятися» над фактурою, щоб мати можливість оглядати музичне полотно наскрізь і ззовні, як не конструктивно-логічна пам'ять вищого порядку, яку ми могли б назвати конструктивно-логічним *оглядом*? «Звичайну» конструктивно-логічну пам'ять ми пов'язуємо з докладним дедуктивним сприйняттям – відтворенням музичного тексту з щомиттєвим аналізом структурних елементів його музичної фактури. Але розвиваючи цей посил углиб – ми чітко уявляємо собі, що будь-яка конструкція не може мислитись виключно у ракурсі своїх дрібних деталей. Часткове забов'язане служити цілому. Саме тому суто технічно конструктивно-логічна пам'ять спирається не лише на знання та архівацію елементів музичної мови на рівні мелодії та гармонії, а й на закони вибудовування музичної форми та драматургії. Іншими словами, конструктивно-логічний початок працює не лише щодо аналізу дрібних ланок текстологічного механізму музичного твору, а й щодо:

а) співвідношення деталей і цілого в масштабі однієї частини будь-якого твору;

б) у масштабі співвідношення всіх частин якогось єдиного циклу;

Висновки. Провівши такий поліфонічний розбір, що виявляє послідовну, хоч і не лінійну кореляцію компонентів звукотворчої волі К. Мартінсена та звукотворчої пам'яті в нашому розумінні, ми, по-перше, підтверджуємо те, що спорідненість наших понять не вичерпується лише формальними ознаками, а по-друге, можемо, на основі зробленого огляду, запропонувати робоче формулювання звукотворчої пам'яті як такої.

Визнаючи гостроту і ємність його формулювань, ми все ж наполягаємо на первинності не слухової, а мнемонічної сфери у створенні музичного явища будь-якого порядку, і тому під звукотворчою пам'яттю ми розуміємо центральну, початкову і кінцеву силу виконавського творчості, відчуття якої культивується з перших миттєвостей спілкування з музикою і не залишає музиканта по всьому шляху його розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мартинсен К. Индивидуальная фортепианная техника на основе звукотворческой воли. Москва: Музыка, 1966. 220 с.
2. Нейгауз Г. Об искусстве фортепианной игры. Записки педагога. Москва: Музыка, 1958. 207 с
3. Сапсович О. Системна організація конструктивно-логічного аспекту професійної пам'яті музиканта-виконавця. *Музичне мистецтво і культура: Науковий вісник ОНМА імені А. В. Нежданової*. 2021. Вип. 32/1. С. 215–228.
4. Сапсович О. Емоційна пам'ять музиканта-виконавця (до постановки питання). *Музичне мистецтво і культура: Науковий вісник ОНМА імені А. В. Нежданової*. 2020. Вип. 31/1. С. 147–160.
5. Ципин Г. Обучение игре на фортепиано: учебное пособие для студентов пед. институтов по специальности № 2119 «Музыка и пение». Москва: Просвещение, 1984. 176 с.

REFERENCES

1. Martinsen K. A. Individualnaya fortepiannaya tekhnika na osnove zvukotvorcheskoj voli. [Individual piano technique based on sound-creating will]. Moscow, Music, 1966, 220 p. [in Russian].
2. Neuhaus G.G. Ob iskusstve fortepiannoij igri. Zapiski pedagoga. [On the art of piano playing. Notes of the teacher]. Moscow, Music, 1958, 207 p. [in Russian].
3. Sapsovych O.A. Systemna organizatsiya konstruktivno-logichnogo aspektu profesijnoji pam'yati musicanta-vykonavtsya. [Systematic organization of the constructive and logical aspect of the professional memory of a musician-performer]. *Musical art and culture: Scientific bulletin of A. V. Nezhdanova ONMA*. 2021. Vol. 32/1. pp. 215–228 [in Ukrainian].
4. Sapsovych O.A. Emotsijna pam'yat musicanta-vykonavtsua (do postanovy pytannya). [Emotional memory of a musician-performer (to the analysis of the question)]. *Musical art and culture: Scientific bulletin of A. V. Nezhdanova ONMA*. 2020. Vol. 31/1. pp. 147–160 [in Ukrainian].
5. Tsy-pin G.M. Obuchenie igre na fortepiano. [Learning to play the piano]. Moscow: Education, 1984. 176 p. [in Russian].

Віра СИНЄОК,

orcid.org/0000-0003-0623-1718

заслужена артистка України,

доцент кафедри хореографії

Київського університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) v.synieok@kubg.edu.ua

Костянтин КАЛІЄВСЬКИЙ,

orcid.org/0000-0003-4202-4222

викладач кафедри хореографії

Київського університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) k.kaliievskiy@kubg.edu.ua

ВПЛИВ ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА НА РІВЕНЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ХОРЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

На сучасному етапі розвитку суспільства головною проблемою залишається висвітлення та втілення новітніх методів та принципів педагогічного впливу на виховання підростаючого покоління.

В статті проаналізовані головні аспекти впливу засобів хореографічного мистецтва на розкриття духовно-інтелектуального потенціалу молоді. В статті окреслені складові елементи фундаментальної гуманітарної освіти, які забезпечують загальнокультурну практичну підготовку фахівців хореографічного напрямку.

Розглянуті питання відтворення естетичного потенціалу, який покликаний впорядкувати мовлення та мислення, надати навчально-виховному процесу етико-естетичну цілісність.

Актуалізується проблематика і процес навчання з закладанням основ культури особистості та комунікативних чинників соціалізації молоді.

Демонструються різні алгоритми полі лінгвістичної культури викладача хореографії сьогодення як базової парадигми засвоєння національного мистецтва, традицій та звичаїв.

Розкриваються ідеї внутрішньої єдності духовних засад з усією культурою людства, розробки духовно-інтелектуальної теорії морального зростання творчої особистості на засадах хореографічного мистецтва.

В статті окреслені елементи акторської творчості, які є органічною частиною мистецтва риторики. Приділяється велика увага вигляду оратора, зокрема обличчю – «дзеркалу душі», рухам, жестам, голосу тощо.

Вчитель хореографічного мистецтва – це творча людина, яка весь час удосконалює себе, досліджує творчі доробки митців, спостерігає за розвитком найкращих хореографів та ніколи не задовольняється набутим рівнем майстерності, вперто і цілеспрямовано шукає шляхи її підвищення.

Рушієм цього подвижницького пошуку хореографа виступає його любов до мистецтва танцю, до вихованців, висока відповідальність перед Богом, власною совістю й людьми за посіяні зерна танцювального мистецтва. Тому педагогічна риторика викладача хореографії має виконувати серйозні навчально-виховні функції і постійно підвищувати рівень педагогічної майстерності.

Сучасні стандарти якості освіти, зокрема фахова підготовка викладачів хореографії, компетентнісна освітня парадигма, логіка поетапного розвитку хореографічних компетентностей, формування студента як суб'єкта свого хореографічного розвитку у контексті підвищення рівня своєї духовної, риторичної культури трактуються як утворювальні чинники системного підходу до підвищення ефективності професійної підготовки викладача хореографії в контексті інноваційності освіти та осучаснення освітньої діяльності на основі принципів культуро-відповідності та національної ідентичності.

Ключові слова: *риторика, хореографічна освіта, культура мовлення, особистість, викладач.*

Vira SYNIEOK,
 orcid.org/0000-0003-0623-1718
 Merited (Performing) Artist of Ukraine,
 Assistant Professor at the Department of Choreography
 Borys Grinchenko Kyiv University
 (Kyiv, Ukraine) v.synieok@kubg.edu.ua

Kostiانتyn KALIIEVSKIY,
 orcid.org/0000-0003-4202-4222
 Lecturer of Choreography at the Department of Choreography
 Borys Grinchenko Kyiv University
 (Kyiv, Ukraine) k.kaliievskiy@kubg.edu.ua

THE INFLUENCE OF ORATORY ART ON THE LEVEL OF PEDAGOGICAL SKILLS OF THE TEACHER OF CHOREOGRAPHIC DISCIPLINES

At the current stage of society's evolution, the principal issue remains the highlighting and implementation of the latest methods and principles of pedagogical influence on the education of the younger generation.

The article analyzes the main aspects of the influence of the means of choreographic art on revealing the spiritual and intellectual potential of young people. The article outlines the constituent elements of fundamental humanitarian education, which provide universal cultural practical training of choreographic specialists.

Considered issues of reproduction of the aesthetic potential, which is designed to organize speech and thinking, to provide the educational process with ethical and aesthetic integrity.

Issues and the process of learning are being updated with the establishment of the foundations of personality culture and communicative factors of youth socialization. Various models of the semilinguistic culture of today's choreography teacher are demonstrated as a basic paradigm for the assimilation of national art, traditions and customs.

The ideas of the inner unity of spiritual foundations with the entire culture of mankind, the development of a spiritual-intellectual theory of moral growth of a creative personality based on choreographic art are revealed.

The article outlines the elements of acting, which are an organic part of the art of rhetoric. Much attention is paid to the appearance of the speaker; in particular the face – the “mirror of the soul”, movements, gestures, voice, etc.

A teacher of choreographic art is a creative person who constantly improves himself, explores the creative works of artists, observes the development of the best choreographers and is never satisfied with the acquired level of skill, stubbornly and purposefully looking for ways to improve it.

The motive power of this ascetic search for a choreographer is his love for the art of dance, for his pupils, high responsibility before God, his own conscience and people for the sown seeds of dance art. Therefore, the pedagogical rhetoric of a choreography teacher should perform serious educational and educational functions and constantly raise the level of pedagogical skill.

Modern standards of the quality of education, in particular the professional training of choreography teachers, the competency-based educational paradigm, the logic of the step-by-step development of choreographic competencies, the formation of the student as a subject of his choreographic development in the context of raising the level of his spiritual and rhetorical culture are interpreted as forming factors of a systematic approach to increasing the effectiveness of professional training choreography teacher in the context of educational innovation and modernization of educational activities based on the principles of cultural relevance and national identity.

Key words: rhetoric, choreographic education, speech culture, personality, teacher.

Постановка проблеми. У статті розглянуте та проаналізоване питання вдосконалення викладацьких методів впливу на формування цілісної гармонійної людини. Також однією із головних проблем залишається процес духовно-інтелектуального зростання вихованців на засадах танцювальної культури України. Акцентується увага на мистецтві діяти даром слова на розум і волю підростаючого покоління та спонукати їх до високих моральних цілей.

Метою статті є відображення інтегративного процесу формування концептуально нових позицій розвитку хореографічної освіти в контексті взаємозалежності класичної риторики з освітньо-виховним процесом.

Завдання – висвітлити основні аспекти взаємодії риторичної культури з сценічною майстерністю. Проаналізувати навчально-виховні функції педагогічної риторики.

Актуальність статті. Актуалізуючий модус статті пов'язаний з необхідністю формування нової генерації викладачів хореографічних дисциплін, орієнтованих на збереження та розвиток національної хореографічної культури. Застосування наукових інструментів риторики задля торування новаційних шляхів в навчально-виховний процес здобувачів освіти.

Аналіз досліджень. Специфіку роботи викладача хореографічних дисциплін досліджували в

своїх працях Б. Колногузенко, С. Забрєдовський, І. Гутник. Проте, поза увагою дослідників залишився аналіз проблеми, пов'язаний з впливом риторики на виховний процес майбутнього хореографа – здобувача освіти.

Володіння навичками риторичного красномовства допоможуть викладачу хореографічних дисциплін зростити в душі вихованців вимір духовності, гуманізму із закладанням основ культури, що стане фундаторним підґрунтям для гармонійно розвиненої особистості.

Виклад основного матеріалу. Хореографічне мистецтво завжди впливало на людину і було могутнім засобом виховання. Для того, щоб глибше зрозуміти витвір мистецтва, потрібно отримати хореографічну освіту. Вчитель хореографії є тим фахівцем, який синтезує в своїй діяльності різноманітні засоби виховного впливу і формує у особистості гнучке мислення та творчу уяву. У роботі викладача однією з основних цілей є національне виховання, яке зорієнтоване на загально-людські цінності. Розвиток художньо-образного мислення, уявлення та сформованість морально-естетичних, гуманітарних основ є фундаторною складовою гармонійно розвиненої особистості. Єдність інтелекту душі, думки почуттів несе в собі хореографічне мистецтво.

Сучасні педагогічні дослідження присвячені різноманітним проблемам, зокрема фахової педагогіки викладачів хореографії. Процес формування та становлення викладача хореографічних дисциплін повинен базуватися на загально-естетичних засадах, мати в собі естетично-виховну складову з комплексними естетичними якостями, а саме: креативність, естетична емпатія, естетичний смак, педагогічний артистизм. Викладач має вкладати в хореографічне виховання спрямованість на озброєння учнів знаннями та переконаннями, які відповідають сучасним вимогам національної освіти, центризмом якої є загальнолюдські цінності.

Розглянемо один із аспектів впливу на людину – це СЛОВО! В святому Євангеліє від Іоана ми знаходимо такі рядки: «Спочатку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог. Воно спочатку було у Бога. Все через Нього почало бути...». (Біблія, 2009: 100). На підставі цих слів можна впевнено назвати Слово «божественним даром». Людська душа за своєю природою здатна чутливо відгукуватись на словесні промови, які пробуджують добро, красу та одвічні цінності людства.

Великий митець Тарас Григорович Шевченко так писав про слово:

«Ну що б, здавалося, слова...

Слова та голос – більш нічого.

А серце б'ється – ожива,
Як їх почує!.. Знать, од Бога
І голос той, і ті слова

Ідуть між люди!..» (Шевченко, 2003).

Великий Кобзар палко вірив у духовно-інтелектуальну силу й красу рідного українського слова, в його мудрість та милозвучність, в його любов і правду, яке є світовим вінцем духу. Мудра думка має здатність проникати в серце людини, завдяки своїй глибині, художній виразності, емоційному впливу, пробуджувати людську душу.

Професор риторики Києво-Могилянської академії Феофан Прокопович на початку XVIII століття визначав риторику як «царицю душі», княгиню мистецтва, а невідомий автор давньої книги «Сказання про сім вільних мудроців» визначав як «чесну й велику», «вільну мудрість», «джерело красномовства», «світлу славу й розумну силу», яка «молодих навчає й старих умудряє».

У трактаті Георгія «Похвала Олені» автор стверджує: «Славою служити місту – сміливість, тілу – краса, духу – розумність, мовленню наведеному – правдивість: все протилежне цьому – лише безславність».

Гармонійно розвинена людина цілеспрямовано рухається в напрямку духовно-інтелектуального зростання, плекає ідеї національного відродження та інтеграцію в світову цивілізацію. Поступово зростає духовно-інтелектуальний потенціал творчої особистості, яка прагне реалізувати свої потенції в нових соціально-економічних умовах розвитку задля блага суспільства.

Феофан Прокопович у роботі «Про ораторське мистецтво» стверджував, що дар переконливого мовлення є такий самий, що і дар лікування, адже лікування допомагає тілові, а переконливе мовлення лікує душу. (Прокопович, 1979).

Що ж таке риторика? Риторика – це наука і мистецтво одночасно, методами яких стають переконуючі комунікації, що зумовлюють фундамент професіоналізму вчителі, політика, юриста, менеджера та інших фахівців.

На сучасному етапі відродження національної культури, гуманізації освіти на авансцену виходять проблеми екології духу людини, роду, всього українського народу. Розвінчати ці виклики можливо через ґрунтовне опанування гуманітарною спадщиною людства (філософією, етикою, логікою, риторикою, естетикою, культурою тощо), через пізнання яких людина осягне моральні настанови і зможе осягнути засади буття з усіма етапами процвітання та криз. Маючи міцний фундамент, складений з гуманітарних наук, формується духовно-інтелектуальна особистість,

яка може досягнути моральну відповідальність за думки, слова та вчинки.

Новий концептуальний підхід в навчально-виховному процесі відтворює загальнолюдські й національні цінності, а саме милосердя, доброту, співчуття, добротворення, гуманізм. Філософський підхід до розуміння сучасного світу і тенденцій його розвитку є реальною умовою розкриття творчого потенціалу людини.

Стратегія розбудови демократичної держави полягає в оновленні національної системи освіти, формуванні духовно-інтелектуальної еліти, відтворенні етнонаціональних трансляцій культури в сучасний простір, формуванні інтелектуального потенціалу нації з постійним прагненням до здобуття знань та самовдосконалення.

Педагогічна риторика, яка ґрунтується на засадах світової та національної культури, здатна сформувати фахових спеціалістів, які інтегрують в собі професійні та гуманістичні знання, необхідні для виховання творчої особистості нової формації.

Психологічна культура викладача – невід’ємна риса його особистої культури, фундамент ефективного взаємозв’язку з вихованцями. Вчитель-професіонал постійно дбає про підвищення своєї психологічної компетентності з метою досягнення найкращого результату. Сучасний педагог, який хоче максимально ефективно вплинути на учнів повинен приділяти значну увагу своїй лінгвістичній компетентності, зокрема культурі українського мовлення, адже саме вона творить риторичну фахову культуру особистості. Полі-лінгвістична культура вчителя сьогодні – ознака його професіоналізму, толерантності, дипломатичної культури, важливий зв’язок ефективної співпраці з різними віковими категоріями в ім’я прогресу.

Одною із найважливіших творчих особливостей викладача є елемент сценічної майстерності. Тому він використовує ті компоненти, які забезпечують якість подання навчального матеріалу, значною мірою обумовлюють успіх заняття: робота над вимовою (дикцією), голосом (інтонацією, силою, висотою, польотністю тощо), управлінням мімікою, жестами, позою, ходом тощо; техніка входження в образ через систему сценічного переживання К. С. Станіславського.

Елемент акторської творчості є органічною частиною викладацької діяльності вчителя, який бере за взірць титанічну роботу над собою, а саме оволодіння бездоганною дикцією, голосом, багатством інтонування та акторського виконання з максимальною правдивістю, силою й красою. Жан Жак Руссо зазначав: «...Завдяки красномов-

ству нас може полонити людина, на яку ми звичайно не звертаємо уваги. Розум не лише одухотворює тіло, але повною мірою оновлює його; почуття й думки, які змінюють одне одного, оживляють обличчя і надають йому то один, то інший вираз; розумна промова надовго привертає увагу до однієї й тієї самої людини». (Сагач, 1993: 263)

Відомий ритор М. М. Сперанський рекомендував: «Хто має справу з людьми, той повинен мислити добре, але говорити ще краще». Від також приділяв велику увагу поглядів та обличчю – «дзеркалу душі», надавав великого значення рухам, жестам, голосу, який є даром природи.

Справжній вчитель, який прагне до досконалості, повинен бути творчою та енергійною людиною, яка постійно підвищує рівень своєї майстерності, цілеспрямовано шукає шляхи до її підвищення, постійно удосконалює себе, досліджує діяльність видатних колег задля осмислення кращих зразків досконалості. Вчитель – це людина з високою відповідальністю перед Богом, власною совістю й людьми: «Коли велика справа – панувати над тілом, то ще більша – керувати душами» (Сковорода, 1994: 172).

Вчитель хореографії має виконувати серйозні навчально-виховні функції і одночасно формувати в дітях комунікативні та мисленеві якості. Ці базові аспекти стають невід’ємними компонентами педагогічної майстерності. Великий Сократ звертався до своїх учнів словами: «Заговори, щоби я тебе побачив». Саме через думку і слово учнів Сократ прозирив у глибини інтелекту, серця і волі вихованців, цілеспрямовано виховуючи творчу гармонійно розвинену особистість.

Г. С. Сковорода плекав ідею формування високої душі дитини засобом «благородного» слова через розвиток духовного народження, завдяки засвоєнню нею культури-мови, мистецтва, традицій та звичаїв. Саме на основі засвоєння культури людства зростає в душі дитини вимір духовності та гуманізму.

Відомі українські педагоги А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський наполягали на розвитку теорії і практики живого мовлення у професійній підготовці майбутніх вчителів. В Україні на кафедрах педагогічної майстерності викладаються курси не лише педагогічної творчості, а й ораторського мистецтва, риторики, які формують творчу особистість і її комунікативну культуру.

Викладачі хореографічних дисциплін завдяки риторичним підходам виховують у здобувачів освіти культуру мислення (самостійність, само-

критичність, гнучкість. Оперативність, відкритість, ерудицію та ін.); культуру мовлення (виразність, точність, експресивність, доцільність); культуру поведінки (ввічливість, тактовність, коректність, розкутість); культуру спілкування (повага до співрозмовника, управління поведінкою аудиторії, відповідальність за риторичний вчинок). Отже, завдання викладача хореографії – закласти учням фундаментальні знання з базових гуманітарних наук, які спрямовані на особистісний розвиток людини.

Універсалізм здобутих вмій і навичок стають необхідними людині будь-якої професії, тому що єдність мисленево-мовлених і комунікативних аспектів дають можливість повніше реалізувати себе в обраній спеціальності та житті. Отже, хореографічна освіта систематизує процес навчання, оскільки через неї закладаються основи виховання культури особистості та усної переконуючої комунікації, які стають одним із важливих чинників соціалізації молоді.

Фахові компетентності викладача мають низку специфічних ознак: інтегративність, універсалізм, системність та моральна зумовленість. Хореографічне мистецтво стає складовим елементом фундаментальної гуманітарної освіти, забезпечуючи загальнокультурну, практичну підготовку фахівців, формуючи інтелектуальний потенціал нації – найвищої цінності суспільства.

Якщо розглядати античні постулати стародавньої риторики, то можна помітити гармонійну триєдність:

- 1) думка, потяг до істини;
- 2) моральна націленість до добра і правди;
- 3) краса, гармонія.

Класичний ідеал риторики слов'яни перейняли від Сократа, Аристотеля, які окреслили філософію життя й спілкування. Звернення до інтелектуальних коренів через вивчення античної філософії стає ознакою виховання високорозвиненої особистості, основою базових знань яких становить гуманітарна освіта з власною культурою та загальним світоглядом.

Духовно-інтелектуальна розкіш словесного спілкування стає істинною цінністю життя, повертає суспільство обличчям до своїх коренів. Відтворюється естетичний потенціал гармонії, який впорядковує мовлення і мислення. Порядок – це космос (грецьке «космос» означає прикрашене, впорядковане).

«Порядок», гармонія навчально-виховного процесу розглядається через призму багатьох факторів, зокрема таких, як помірність, міра (кількість викладеного матеріалу та поставле-

них завдань); змістовий параметр – стриманість, ясність думок, етичність позиції, яка виявляється перед вихованцем; обов'язок бути справедливим, добросчесним. Отже, стриманість, обов'язок, справедливість у виховній діяльності – це основа гарного навчального процесу.

Аналізуючи класичну категорію «гармонії» з порядком, стриманістю, моральним обов'язком, красою мовлення, можна вважати це етико-естетичною цінністю.

В. І. Андреев у роботі «Ділова риторика» (М., 1995) пояснює зростаючий інтерес молоді до ораторського мистецтва, до своїх можливостей в плані самовдосконалення, посилення ролі та значення гуманітарних та культурологічних знань у підвищенні якості вищої освіти. «Ділова риторика» В. І. Андреева орієнтована на творчий саморозвиток особистості, а саме виявлення ініціативи все робити з творчим підходом, розвивати індивідуальність, прагнути до гармонії, простоти та краси, здійснювати саморозвиток та безперервне самовдосконалення.

Кожна людина має «ген» риторичних здібностей, які потрібно розвивати та ефективно використовувати в творчих проектах, залучати мисленево-мовленнєві здібності задля кращої соціалізації та гармонізації відносин, досягати поставленої високої цілі служіння істині, добру та красі.

На думку Ч. Айтматової, саме творчі ресурси розуму і слова можна порівняти з енергетичним ресурсом Сонця.

В сучасному процесі розвитку людства аспект формування духовно-інтелектуальної особистості стає парадигмою духовності. Моральності та культурного зростання.

Нові соціальні завдання культурної освіти передбачають просякнення людини в культуру, освіту, науку задля гармонійного розвитку цивілізованого людства, зосередженого на моральних, духовних вимогах культурного середовища.

Соціокультурний процес формування духовної особистості втілює нові суспільні ролі, цінності, вивчає досвід попередніх поколінь, інтегрує національні цінності культури та освіти у всебічний розвиток та профорієнтацію молоді. Відомий український педагог Г. Ващенко, реформуючи національну систему освіти, вважав головним її елементом ідеалістичне світосприйняття, християнську мораль, високий рівень педагогічних наук. Українська педагогічна думка виховного ідеалу як образу ідеальної людини є наріжним каменем виховання молодого покоління.

Г. Ващенко розглядав головні джерела українського виховного ідеалу в релігійності та

патріотизмі. Плекання високого релігійно-морального рівня українського народу було першочерговим завданням Володимира Великого, Володимира Мономаха, Богдана Хмельницького, Григорія Сковороди та інших патріотів України.

Духовна людина несе в собі вищу іскру Боже-ства, розуму, прагне до зв'язку з духовним світом.

Як писав Г. Сковорода, людина народжується двічі – фізично і духовно. Біля духовної коліски людини стоїть вчитель, який прищеплює дитині високі моральні цінності, мудрість, віру, надію, любов, повагу до своєї землі, держави, мови та культури. шлях добра через усвідомлення істинної духовної природи людини формує в ній чистосердечність, доброзичливість, лагідність, щирість, доброту та порядність. Духовне народження відбувається також через засвоєння культури мови, релігії, мистецтва, науки, традицій та звичаїв.

Апостол правди і свободи Т. Г. Шевченко подавав світові пророче слово, яке сягає найпотамніших глибин людського духу, створив істинні шедеври українського мистецтва, залишивши безсмертні роздуми про істинну духовність людини.

Педагоги-хореографи творчо вирішують проблему формування духовності дитини, підростаючого покоління, зокрема засобами хореографічного мистецтва. Нині з'являються численні навчальні заклади з прогресивною методикою навчання, яке спрямоване на виховання креативної особистості, духовно багатой та гармонійно розвиненої.

Педагоги-новатори спрямовують свої творчі зусилля на плекання духовної особистості через забезпечення морального, психологічного, фізичного здоров'я дитини, через програми духовно-інтелектуального саморозвитку учня, виховання моральної культури через формування національної свідомості юного українця.

Вчитель-майстер прагне зробити уроки у найрізноманітніших формах, докласти до справи максимум вишуканого артистизму та творчо використати великий етико-естетичний потенціал театральної педагогіки – це і є пошук нових граней педагогічної творчості викладача сучасності.

Педагог-хореограф намагається навчити дітей творити духовне середовище в гармонії з однолітками, виховує любов до українського мистецтва через вивчення народних традицій і звичаїв, кращих здобутків національної теорії та практики. Могутній етико-естетичний, пізнавально-виховний потенціал вчителя, що був спрямований не лише на розум, а й на серце вихованця, справляє значний вплив на формування його як інтелектуально-гармонійну особистість. Педагогічна спад-

щина А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, С. П. Іванової та ін. заклали основи сучасної педагогічної майстерності вчителів мистецтва.

Українська хореографія плекає яскраві національні традиції і звичаї, виступає частиною національної духовної культури народу, його живим джерелом сили, життєдайності і краси.

Учитель-вихователю у своїй освітньо-виховній роботі повинен приділяти особливу увагу комунікативній культурі своїх учнів, процесу набуття знань, умінь, навичок у спілкуванні та взаєморозумінні під час творчого процесу.

Авторитет керівника хореографічного колективу відіграє вирішальну роль в успішній навчально-виховній та творчій роботі. Сьогодні викладач – це не тільки людина з хорошою професійною підготовкою, з досвідом артистичної й виконавської роботи, а ще й людина високої культури, особистість, яка має покликання до цього виду діяльності.

Найголовніша задача – закохати своїх вихованців в справу, якій ти віддав своє серце, і власним життям довести правильність свого вибору. Багато педагогічних знань не є кінцевою зупинкою справжнього викладача, тому що, хто навчає інших, ніколи не зупиняється сам. Майстер своєї справи відрізняється від дилетанта своєю пристрастю до роботи, любов'ю до вихованців, відповідальністю, витримкою й талантом, саме ці якості допомагають досягнути результативності в навчальному процесі.

Викладання матеріалу з потужною енергетикою створить емоційну атмосферу в танцювальному залі, яка допоможе донести думку й творчий задум до вихованців. Багатогранність керівника, різноманітність педагогічних прийомів, спонтанність, імпровізація, гра з аудиторією стають основними важелями ефективного викладання навчального матеріалу.

Відкритість, щирість та гумор ніколи не стануть на заваді дружньої колективної праці. Допомогти вихованцям розкрити свої емоції, залучити для цього винахідливість та креативність – ось що є невід'ємною частиною творчого розвитку колективу та дозволяє робити навчальний процес більш ефективним та цікавим.

Духовно-інтелектуальним орієнтиром можна вважати представників античної думки, а саме Сократа, який аналізував моральне буття людини і був першим моралістом-просвітителем. Він вважав, що моральна відповідальність є невід'ємною характеристикою особистості, як благо, справедливість, добродієність. Порушення моральної культури суспільства може

привести до деградації людини, втрати гармонійної єдності життєвих потреб і здібностей. Головну роль в моральному вдосконаленні особистості Сократ віддавав знанням та моральним цінностям, які мали ґрунтовне значення для формування духовного інтелекту людини.

Метод діалогу, вільної бесіди відомий як «сократівський метод» знаходження істини через творчий пошук у процесі розвитку, уточнення, вдосконалення, є дуже дієвим та продуктивним методом формування духовно-інтелектуальної особистості.

Авторитет вчителя перед учнями допомагає отримати ґрунтовну освіту, пізнати самого себе, відчувати міру в усьому через єдність слова та справи.

Узагальнюючі висновки. Отже, система професійної підготовки викладача хореографічних

дисциплін повинна базуватися не тільки на знаннях фахового напрямку, а й спиратися на концептуальні аспекти ораторського мистецтва.

Специфіка особистості викладача хореографії впливає з сукупності певних елементів її соціальної якості: мети діяльності, сукупності знань, рівня спеціальної підготовки, норм та цінностей, якими керується особистість в діяльності.

Ефективність діяльності викладача залежить від багатьох чинників. Поряд з хореографічною освітою він повинен мати високі моральні якості, певні організаторські здібності, визначатися загальною культурою, вміти працювати з дітьми, володіти розвиненим почуттям обов'язку, справедливостю та відповідальністю. Знання законів риторики є складовою частиною професійних якостей викладача хореографічних дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біблія. Переклад Огієнко І. К.: Українське біблійне товариство, 2009. 1375 с. ISBN 978-966-412-010-1
2. Прокопович Ф. Філософські твори. Т.1. Про риторичне мистецтво... К.: Наукова думка, 1979. 512 с.
3. Сагач Г. М. Золотослів. Навчальний посібник. К: Райдуга, 1993. 378 с. ISBN 5-7707-4823-0
4. Сагач Г. М. Похвальне красномовство: практичний посібник для вчителів, студентів середніх та вищих навчальних закладів. Київ: ІЗМН, 1996. 156 с. ISBN 5-7463-9328-0
5. Сковорода Г. Твори у двох томах. К.: АТ «Обереги», 1994. 528 с. + 480 с. ISBN 5-8104-0052-3, ISBN 5-8104-0053-1
6. Шевченко Т. Г. Зібрання творів у 6 т. К.: Наукова думка, 2003. 559 с. ISBN 978-966-00-1408-4

REFERENCES

1. *Biblia*. (2009) [Bible] Pereklad Ohiienko I. K.: Ukrainske bibliine tovarystvo. 1375 s. ISBN 978-966-412-010-1 [in Ukrainian].
2. Prokopovych F. (1979) *Filosofski tvory T.1. Pro rytorychne mystetstvo...* [Philosophical works V.1. About rhetorical art...] K.: Naukova dumka. 512 s. [in Ukrainian].
3. Sahach H. M. (1993) *Zolotosliv*. [Zolotoslov] Navchalnyi posibnyk. K.: Raiduha. 378 s. ISBN 5-7707-4823-0 [in Ukrainian].
4. Sahach H. M. (1996) *Pokhvalne krasnomovstvo*. [Laudatory eloquence] praktychnyi posibnyk dlia vchyteliv, studentiv serednikh ta vyshchikh navchalnykh zakladiv. Kyiv: IZMN. 156 s. ISBN 5-7463-9328-0 [in Ukrainian].
5. Skovoroda H. (1994) *Tvory u dvokh tomakh*. [Works in two volumes] K.: AT «Oberehy». 528 s. + 480 s. ISBN 5-8104-0052-3, ISBN 5-8104-0053-1 [in Ukrainian].
6. Shevchenko T. H. (2003) *Zibrannia tvoriv u 6 t.* [Collection of works in 6 v.] K.: Naukova dumka. 559 s. ISBN 978-966-00-1408-4 [in Ukrainian].

УДК 379.8:316.334.55

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-12>**Олександр СОЛДАТЕНКО,***orcid.org/0000-0001-7400-2779*

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри мистецьких дисциплін

Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

(Чернігів, Україна) *ssanya2012@ukr.net***Марина КОВАЛЬ,***orcid.org/0000-0003-4670-3230*

культурний організатор

Наумівського будинку народних традицій і дозвілля

(Наумівка, Чернігівська область, Україна) *koval-m-a@ukr.net*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОГО ДОЗВІЛЛЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НА ПРИКЛАДІ СЕЛА НАУМІВКА КОРЮКІВСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

У статті розглянуті питання організації культурно-дозвіллевої діяльності у сільській місцевості та її вплив на формування особистості громадян України, особливо дітей та молоді в наш час. Метою статті є розкриття та аналіз особливостей роботи з організації культурного дозвілля мешканців села Наумівка Корюківської ОТГ і обґрунтування перспективних напрямів її вдосконалення. У статті розглянуто проблему функціонування закладів соціокультурної сфери у сільській місцевості, що зумовлена стрімким ростом інформатизації українського суспільства та невідповідністю між сутністю соціокультурної діяльності й існуючими в реальній дійсності формами, методами її організації та проведення в об'єднаних територіальних громадах Чернігівської області. У статті проаналізована культурно-просвітницька робота Будинку народних традицій і дозвілля села Наумівка, що дає сільському населенню можливість задовольнити свої розважальні, духовні, пізнавальні, фізичні, художні, аматорські та ін. потреби. Автори діляться власним досвідом моніторингу думок місцевих мешканців після проведення масштабних свят. Вони звертають увагу на причини зменшення кількості відвідувачів соціокультурних заходів в останні роки. У статті акцентується увага на перспективних напрямках діяльності закладу культури: впровадження в закладі малих форм роботи; підлаштування під інтереси різних категорій населення; залучення до співпраці небайдужих односельців; PR-менеджмент; моніторинг якості послуг; співпраця з державними установами, органами самоврядування, громадськими організаціями, місцевим бізнесом; волонтерство. Автори роблять висновки, що для вирішення проблеми, потрібні спільні зусилля всіх рівнів влади, культурпрацівників і односельців та пропонують у майбутньому перетворити заклад культури у багатофункціональний культурно-освітньо-розважальний центр. На практиці результати даного дослідження можуть бути застосовані у роботі працівників закладів культури інших об'єднаних територіальних громад України та використані при навчанні студентів у галузі культури і мистецтва спеціальності 028 Менеджмент соціокультурної діяльності.

Ключові слова: сільський клуб, заклад культури, дозвілля, культурні заходи, соціокультурна діяльність.

Oleksandr SOLDATENKO,

orcid.org/0000-0001-7400-2779

*Candidate of Pedagogic Sciences (Ph.D. in Pedagogics),
Associate Professor at the Department of Art Disciplines
T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"
(Chernihiv, Ukraine) ssanya2012@ukr.net*

Maryna KOVAL,

orcid.org/0000-0003-4670-3230

*Cultural Organizer
Naumiv House of Folk Traditions and Leisure
(Naumivka, Chernihiv region, Ukraine) koval-m-a@ukr.net*

CURRENT PROBLEMS OF ORGANIZING CULTURAL LEISURE OF THE RURAL POPULATION ON THE EXAMPLE OF THE VILLAGE OF NAUMIVKA OF THE KORYUKIV UNITED TERRITORIAL COMMUNITY

The article deals with the organization of cultural and leisure activities in rural areas and its influence on the formation of the personality of citizens of Ukraine, especially children and youth. The purpose of the article is revealing and analyzing of the features of the work on organizing cultural leisure for the residents of the village of Naumivka, Koryukiv UTC and substantiate promising areas for its improvement. The article deals with the problem of the functioning of institutions of the socio-cultural sphere in rural areas, which is due to the rapid growth of informatization of Ukrainian society and the discrepancy between the essence of socio-cultural activities and the forms that exist in reality, the methods of its organization and implementation in the united territorial communities of the Chernihiv region. The article analyzes the cultural and educational work of the House of Folk Traditions and Leisure in the village of Naumivka, which gives the rural population the opportunity to satisfy their entertainment, spiritual, cognitive, physical, artistic, amateur and others needs. The authors share their experience of monitoring the opinions of local residents after large-scale holidays. They draw attention to the reasons for the decrease in the number of visitors to social and cultural events in recent years. The article focuses on the promising areas of activity of the cultural institution as: implementation in the institution of small forms of work; adjustment to the interests of various categories of the population; attraction to cooperation of caring fellow villagers; PR-management; service quality monitoring; cooperation with government agencies, self-government bodies, public organizations, local businesses; volunteering. The authors conclude that in order to solve the problem, joint efforts of all levels of government, cultural workers and fellow villagers are needed, and they propose to turn the cultural institution into a multifunctional cultural, educational and entertainment center in the future. In practice, the results of this study can be applied in the work of employees of cultural institutions of other united territorial communities of Ukraine and used in teaching students in the field of culture and art, specialty 028 Socio-cultural event management.

Key words: *country club, cultural institution, leisure, cultural events, social and cultural activities.*

Постановка проблеми. Дозвілля є важливою складовою життя людини і певною формою її самовираження. Його якість і різноманітність може впливати на здоров'я та відчуття добробуту людей.

Організація культурно-дозвіллевої діяльності у сільській місцевості має надзвичайний вплив на формування особистості, особливо в дитячому віці. Зараз важливо приділяти увагу родинам переселенням, особливо дітям, яким вкрай важливо відволікатися від теми війни, розслабитися і емоційно відпочити.

На сьогодні дозвілля і відпочинок молодих людей у сільській місцевості не часто асоціюється з культурними подіями і закладами. Відпочинок для них зазвичай відбувається у приватному просторі і пов'язаний з відновленням себе і власного ментального здоров'я; можливістю не працювати і задовольняти базові потреби, наприклад, сон. Крім цього, молоді люди майже не розділяють

поняття «відпочинок» і «дозвілля». Водночас дозвілля молоді часто пов'язують з публічними і громадськими просторами міст, а також із закладами культури (Cedos, 2022).

Саме тому тема організації дозвілля для вирішення культурних потреб мешканців сільської місцевості не втрачає своєї актуальності. Навпаки, ця суперечність ускладнюється та поповнюється все більшими протиріччями. Ці незлагодженості зумовлені насамперед невідповідністю між стрімким ростом інформатизації суспільства, сутністю культурно-дозвіллевої діяльності й існуючими в реальній дійсності формами і методами її організації та проведення у сільських об'єднаних територіальних громадах. Заклади культури дають сільському населенню можливість задовольнити свої розважальні, духовні, пізнавальні, фізичні, художні, аматорські та ін. потреби, тому проблема поліпшення якості дозвіллевої діяльності

в культурних установах територіальних громад є актуальною і соціально важливою в будь-який час, навіть при умовах пандемії і особливо війни (Cedos, 2022).

Аналіз досліджень. Аналітичний огляд наукової, педагогічної та фахової літератури показав, що сучасним підходом до вивчення поняття дозвілля є розгляд його не лише з точки зору вільного вибору, а й особистих зацікавлень людини. Дослідники в цій області також звертають увагу на структурні передумови доступності дозвілля для різних груп людей. На це впливають різні фактори, зокрема сфера зайнятості та умови праці, кількість вільного часу, рівень доходу, гендер, вік, місце проживання, наявність і доступність культурної інфраструктури.

Вітчизняні наукові дослідники А. П. Воловик та В. А. Воловик визначили принципи дозвіллевої діяльності як інтересу, єдності реакрації і пізнання та спільності діяльності (Воловик, 1999); І. В. Петрова розкрила організацію дозвілля в зарубіжних країнах, приділивши особливу увагу дозвіллевій діяльності закладів культури з урахуванням різних соціально-демографічних груп населення (Петрова, 2005); В. І. Білоконь виокремлює типи дозвілля залежно від його змісту, а також виділяє різні напрями дозвілля залежно від форм його проведення та організації (Білоконь, 2002).

Великий інтерес становлять роботи сучасних учених, які зробили вагомий внесок у розробку нових форм і методів культурно-дозвіллевої діяльності, пов'язаних з проблемами організації та раціонального використання вільного часу дітей та молоді. Організацію освітньо-дозвіллевої діяльності з молоддю досліджувала С. Ю. Пашенко (Пашенко, 2000); педагогічну модель організації дозвілля дітей та молоді української діаспори розрила О. П. Дибя (Дибя, 2005); питання організації та планування дозвіллевої діяльності дітей і підлітків висвітлені у працях О. В. Паскаль (Паскаль, 2007).

Дисертаційна робота С. І. Задворного присвячена дослідженню територіальної організації культурно-мистецької сфери Хмельницької області (Задворний, 2016); Л. Я. Бенювська здійснила класифікацію територіальних громад з виділенням специфічних ознак (Бенювська, 2018); Г. І. Слозанська висвітлила концептуальні засади організації соціальної роботи в територіальній громаді в Україні та схарактеризовано стратегію її розвитку в умовах децентралізації влади (Слозанська, 2018).

Також питання організації культурного життя для мешканців сільської місцевості активно дискутуються журналістами України в медіапрос-

торі, наприклад І. І. Славінська, продюсерка радіо «Культура», журналістка та перекладачка, пропагує ідею, що тільки культура дозволяє жити, співіснувати в територіальних громадах (Bazilik Media, 2022).

Натомість питання організації культурного дозвілля сільського населення в об'єднаних територіальних громадах залишилися поза увагою дослідників.

Метою статті є розкриття та аналіз особливостей роботи з організації культурного дозвілля мешканців села Наумівка Корюківської ОТГ і обґрунтування перспективних напрямів її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Сучасна соціокультурна ситуація в країні характеризується цілим рядом негативних процесів, які намітилися в сфері духовного життя українського суспільства: втратою духовно-моральних орієнтирів; відчуженням від культури і мистецтва дітей, молоді і дорослих; істотним зменшенням фінансової забезпеченості установ культури, у тому числі сучасних культурно-дозвіллевих центрів (Бочелюк, 2006: 5).

Важливим етапом в розвитку культури у територіальних громадах стало кардинальне реформування системи місцевого самоврядування, тобто децентралізації влади, передача повноважень і бюджетів з центру «на місця». Це певним чином вплинуло на фінансування роботи сільських закладів культури, кадрове питання і проведення заходів. У більшості областей та районів, у багатьох містах розроблені й затверджені регіональні програми розвитку культури. Ними передбачені завдання із зміцнення матеріально-технічної бази закладів культури, підтримки творчих спілок і творчої молоді, професійного мистецтва, підготовки кадрів, охорони культурної спадщини, організації дозвілля населення та ін..

Корюківську об'єднану територіальну громаду (ОТГ) теж торкнулась децентралізація. Після реформи до Корюківської ОТГ увійшло 66 населених пунктів і 20 закладів культури, які в умовах об'єднання змогли існувати і наразі надають культурні послуги більш як 21 000 сільським мешканцям.

Важливим нововведенням у територіальній громаді є регулярне проведення семінарів для клубних працівників на тему: «Організація дозвіллевої діяльності». На цих заходах учасники діляться новими враженнями, обмінюються досвідом впровадження у свою роботу інноваційних технологій у соціокультурній сфері, прослуховують лекції про сучасні форми і методи організації

заходів, вчать на написання проєктів, проводять тренінги, які допомагають зробити виховний процес більш цікавим і різноманітним.

Одним з сільських клубів, який увійшов до Корюківської ОТГ і успішно функціонує є Будинок народних традицій і дозвілля села Наумівка, що знаходиться за 8 кілометрів від районного центру міста Корюківка.

З часу заснування у 1983 році, дуже багато чого змінилося у діяльності цього закладу культури. Ще років 20–30 тому, життя в будинку культури вирувало: діяло 15 творчих колективів (чоловічих, жіночих та дитячих); проводились концерти, огляди, конкурси, а наповненість зали під час заходів була вище норми. Зараз стрімко знизилась не тільки кількість концертів, дискотек, вогників, народних гулянь, учасників художньої самодіяльності а й відвідуваність заходів, що негативно позначилася на гуртковій роботі. Важливими причинами цього на сьогодні є:

- пандемія та війна, що поставили певні рамки і вимоги як до працівників культури так і до всіх мешканців села (оскільки населений пункт знаходиться за 30 кілометрів від кордону з агресором);
- недостатнє впровадження інформаційно-комукаційних технологій, як в роботу закладів культури, так і повсякденне життя сільського населення об'єднаної територіальної громади;
- недостатнє фінансування соціокультурної сфери Корюківської ОТГ.

Керівництво Будинку народних традицій і дозвілля села Наумівка постійно організовує моніторинг думок місцевих мешканців після проведення масштабних свят, таких як: «День села», «Свято Івана Купала» і т. д., які щорічно проводяться в селі. По статистиці саме молодь є най-

більш масовим відвідувачем культурних закладів. Аналіз респондентів свідчить, що у 2018 році кількість відвідувачів «Дня села» склала близько 700 відвідувачів, а от цей самий захід в 2021 році при пандемії зібрав тільки близько 300 мешканців. Така тенденція спостерігається не тільки на масових заходах, а і на менших за кількістю відвідувачів: концертах, ярмарках, дитячих виставах. Проведене опитування серед місцевих жителів виявило, що:

- більшість мешканців села вже не має бажання відвідувати народні гуляння, культурні заходи де є масове скупчення людей, через нестабільну епідемічну ситуацію (COVID-19);
- частина респондентів надає перевагу спокійному сімейному відпочинку;
- молодь продемонструвала низьку зацікавленість роботою будинку культури через відсутність сучасного інноваційного мультимедійного та аудіовізуального обладнання для створення відеороликів, написання музики, перегляду фільмів та комп'ютерних ігор;
- невелика кількість селян не задоволена радянським підходом до роботи деяких працівників закладу.

Для узагальнення та візуалізації отриманих даних представили їх графічно (рис. 1).

Виникають також певні труднощі у працівників Будинку народних традицій і дозвілля села Наумівка по залученню учасників художньої самодіяльності до культурно-просвітницької діяльності. Перш за все вони обумовлені небажанням людей відвідувати заклад культури, в якому у зимовий період немає опалення. Другою причиною є те, що деякі працівники будинку культури все ще ментально залишаються людьми радянського

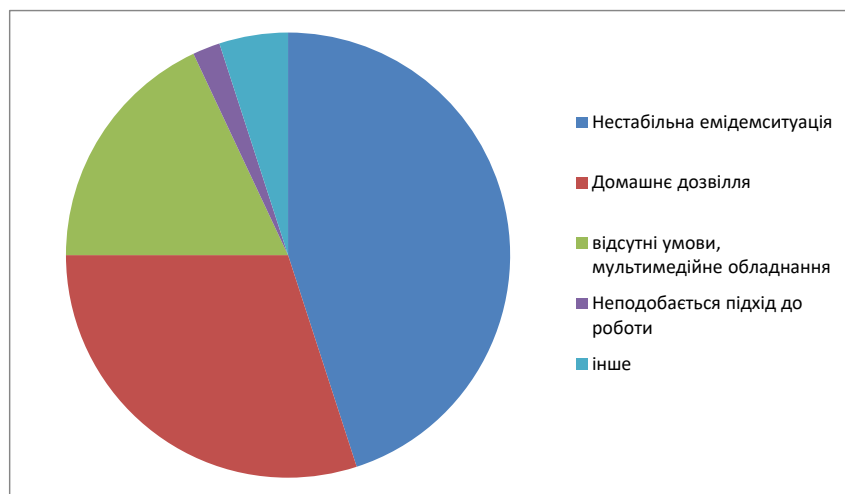

Рис. 1. Причини зменшення кількості відвідувачів соціокультурних заходів села Наумівка Корюківської ОТГ

виховання і тієї системи освіти, які не бажають йти в ногу з часом, втілювати в своїй роботі цікаві для молоді інноваційні методи, постійно підвищувати власну кваліфікацію.

Для залучення мешканців до художньої самодіяльності керівники гурткової роботи намагаються прислухатися до думок і рекомендацій кожного учасника, підлаштовуватись під них, бо чітко розуміють, що все це робиться на добровільній основі, і всі люди працюють та мають власні інтереси. Молоді спеціалісти, які працюють більше року, активно залучають дітей молодшого дошкільного та шкільного віку до самодіяльності, бо вони з більшою зацікавленістю проявляють інтерес до сцени і участі в заходах. Керівництво Будинку культури для своїх постійних учасників регулярно організовує вечори відпочинку, тематичні дні, гастрономічні вечорниці, вогники, тим самим через позитивні відгуки пробуджуючи в інших односельців цікавість до діяльності самодіяльних творчих колективів та роботи закладу культури в цілому.

Проведення того чи іншого заходу потребує залучення додаткових коштів, що надходять від постійних спонсорів та меценатів, які фінансово підтримують культурне життя свого села. Секрет успішної роботи сільського клубу, насамперед, це тісна співпраця влади, освіти, культури, місцевих бізнесменів.

Недостатнє сьогодні технічне оснащення є проблемою, яку намагається вирішити дирекція Будинку народних традицій і дозвілля села Наумівка, адже саме з мультимедійним обладнанням можна підняти активність закладу. Дане питання можна було б вирішити через подання на проекти бюджету, але умови війни вплинули на закупівлю оснащення, адже все фінансування спрямоване на допомогу ЗСУ.

Зараз, в умовах війни, активність будинку культури знизилась, через постійні і затьожні повітряні тривоги, що відлякують людей, наводять паніку, та проблему з укриттям, яке повинно відповідати вимогам ДСНС. Проте дирекція навіть в таких умовах проводить короткотривалі зустрічі з переселенцями, організовує майстер класи, соціально-важливі бесіди, фотовиставки та ін. Також іншим культурним фронтом, на якому заклад активно працює, є волонтерство. Спортивна зала, що входить до клубного закладу, була переоблаштована на центр з виготовлення сіток, окопних свічок, кікімор, плетення шкарпеток воїнам та збору посилок для ЗСУ та ін.

Враховуючи існуючі проблеми, дирекція Будинку народних традицій і дозвілля села Наумівка веде роботу у таких напрямках:

– впровадження в закладі малих форм робіт, наприклад, плануючи вогник, тематичний вечір, проведення нестандартного свята запрошується мала група людей, яким цікаво було б на цьому заході;

– поділ населення за віковими категоріями та підлаштування культурної діяльності під їхні інтереси;

– залучення до співпраці активних небайдужих односельців та цілих сімей на громадських засадах;

– покращення PR-кампанії роботи Будинку культури та програм заходів;

– покращення зворотного зв'язку керівництва закладу з працівниками;

– проведення моніторингу якості культурно-дозвілєвої діяльності закладу серед відвідувачів заходів після їх проведення;

– тісна співпраця с державними установами, органами самоврядування, громадськими організаціями, місцевими підприємствами та підприємцями;

– волонтерська діяльність під час військового стану.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що у вирішенні багатьох проблем, що сьогодні існують в організації культурного дозвілля сільського населення не можна покладатися лише на вище керівництво держави і галузі, а потрібні спільні зусилля всіх рівнів влади, культурпрацівників, та небайдужих людей.

Одним з варіантів вирішення проблеми у майбутньому мирному часі є трансформація закладу культури у багатофункціональний «хаб», тобто культурно-освітньо-розважальний центр, який об'єднував би в собі функції комп'ютерного клубу, громадського простору для спілкування, і місця для проведення культурно-розважальних заходів. Створення такого центру, сприяло б залученню людей до аматорської творчості, культурного відпочинку, підвищенню ефективності культурно-освітньої роботи.

Багато уваги працівникам Будинку народних традицій і дозвілля села Наумівка необхідно приділити створенню інформаційних продуктів для реклами клубу та підвищення мотивації до спільної діяльності відвідувачів: відеофільми; фотопрезентації; сучасні мультимедійні інтерактивні проекти, друкованої рекламної продукції (буклети, флаєри, листівки, оголошення, запрошення); інтернет-реклама через у всіх соціальних мережах: Facebook, TikTok, Instagram, Telegram та на офіційному сайті закладу.

Також важливим моментом, який суттєво підвищить якість в роботі закладу, може стати нефор-

мальна освіта працівників сільських клубів, які б самостійно могли пройти онлайн-курси, семінари, вебінари, ворк-шопи, майстер-класи для підвищення своєї компетентності, отримання якісних знань та нових навичок використання сучасних методів і форм роботи з населенням.

На практиці результати даного дослідження можуть бути застосовані у роботі працівників закладів культури інших об'єднаних територіальних громад України та використані при навчанні студентів у галузі культури і мистецтва спеціальності 028 Менеджмент соціокультурної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bazilik Media — медіа про комунікації. Я вірю, що культура народу розвивається у здатності створювати мистецтво. URL: <https://bazilik.media/ia-viriu-shcho-kultura-narodu-rozvyvaietsia-u-zdatnosti-stvoriuvaty-mystetstvo/> (дата звернення: 16.11.2022).
2. Cedos – Громадська організація «Центр дослідження суспільства». Дослідження дозвілля і культурних потреб міської молоді в Україні. URL: <https://cedos.org.ua/researches/doslidzhennia-dozvillia-i-kulturnykh-potreb-miskoi-molodi-v-ukraini/> (дата звернення: 16.11.2022).
3. MediaLab – проєкт Львівського медіафоруму. Як розповісти про локальну культуру. URL: <https://medialab.online/news/pro-lokalnu-kulturu/> (дата звернення: 16.11.2022).
4. Бенювська Л. Я. Територіальна громада як суб'єкт регулювання розвитку територій: теоретичні аспекти. *Регіональна економіка*. 2018. № 1(87). С. 30-39.
5. Берданова О. В., Вакулєнко В. М., Гринчук Н. М., Колтун В. С., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Управління розвитком об'єднаних територіальних громад на засадах громадської участі: навч. посіб. Київ, Рада Європи, 2017. 129 с.
6. Білоконь В. І. Культурно-дозвілєва діяльність. Мелітополь, 2002. 53 с.
7. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Дозвілєзнавство. Навчальний посібник. Київ, Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
8. Волинський обласний науково-методичний центр культури. Особливості організації культурно-дозвілєвої діяльності з дітьми та підлітками у літній період. URL: http://www.nmck-volyn.com.ua/scenarios_detail.php?id=219 (дата звернення: 16.11.2022).
9. Воловик А. П., Воловик В. А. Педагогіка дозвілля. Харків, 1999. 329 с.
10. Діба О. П. Педагогічні засади організації дозвілля дітей та молоді української діаспори: автореф. дис. ... канд. пед. Київ, 2005. 21 с.
11. Задворний С. І. Територіальна організація культурно-мистецької сфери регіону (на матеріалах Хмельницької області): автореф. дис. ... канд. геогр. наук. Львів, 2016. 22 с.
12. Паскаль О. В. Соціальна робота у сфері дозвілля: навч. посібник. Одеса: Поліграф, 2007. 120 с.
13. Пашенко С. Ю. Підготовка соціальних педагогів до організації освітньо-дозвілєвої діяльності учнівської молоді.: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2000. 23 с.
14. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах. Київ, 2005. 408 с.
15. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: моногр. Тернопіль, 2018. 382 с.

REFERENCES

1. Bazilik Media — media pro komunikatsii. Ya viriu, shcho kultura narodu rozvyvaietsia u zdatnosti stvoriuvaty mystetstvo. [I believe that the culture of the people develops in the ability to create art]. URL: <https://bazilik.media/ia-viriu-shcho-kultura-narodu-rozvyvaietsia-u-zdatnosti-stvoriuvaty-mystetstvo/> (Last accessed: 16.11.2022) [in Ukrainian].
2. Cedos – Hromadska orhanizatsiia “Tsentr doslidzhennia suspilstva”. Doslidzhennia dozvillia i kulturnykh potreb miskoi molodi v Ukraini. [Study of leisure and cultural needs of urban youth in Ukraine]. URL: <https://cedos.org.ua/researches/doslidzhennia-dozvillia-i-kulturnykh-potreb-miskoi-molodi-v-ukraini/> (Last accessed: 16.11.2022) [in Ukrainian].
3. MediaLab – proiekt Lvivskoho mediaforumu. Yak rozpovidaty pro lokalnu kulturu. [How to talk about local culture.]. URL: <https://medialab.online/news/pro-lokalnu-kulturu/> (Last accessed: 16.11.2022) [in Ukrainian].
4. Benovska L. Ya. Terytorialna hromada yak subiekt rehuliuвання rozvytku terytorii: teoretychni aspekty. [Territorial Society as a Subject of Territorial Development Regulation: Theoretical Aspects]. *Regional economy*, 2018. vol. 1(87). pp. 30-39 [in Ukrainian].
5. Berdanova O. V., Vakulenko V. M., Hrynchuk N. M., Koltun V. S., Kuibida V. S., Tkachuk A. F. Upravlinnia rozvytkom ob'iednanykh terytorialnykh hromad na zasadakh hromadskoi uchasti. navch. posib. [Management of the development of united territorial communities based on public participation]. Kyiv: Rada Yevropy, 2017, 129 p. [in Ukrainian].
6. Belokon V. I. Kulturno-dozvillieva diialnist. [Cultural and leisure activities]. Melitopol, 2002, 53 p. [in Ukrainian].
7. Bochelyuk V. I., Bochelyuk V. V. Dozvillieznavstvo. Navchalnyi posibnyk. [Leisure studies. Tutorial]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2006, 208 p. [in Ukrainian].
8. Volynskiy oblasnyi naukovo-metodychnyi tsentr kultury. Osoblyvosti orhanizatsii kulturno-dozvillievoi diialnosti z ditmy ta pidlitkami u litnii period. [Features of the organization of cultural and leisure activities with children and adolescents in the summer]. URL: http://www.nmck-volyn.com.ua/scenarios_detail.php?id=219 (Last accessed: 16.11.2022) [in Ukrainian].
9. Volovyk A. P., Volovyk V. A. Pedagogika dozvillia. [Leisure pedagogy]. Kharkiv: KhDAK, 1999, 329 p. [in Ukrainian].

10. Dyba O. P. Pedagogichni zasady orhanizatsii dozvillia ditei ta molodi ukrainskoi diaspori. [Pedagogical foundations for organizing leisure activities for children and youth of the Ukrainian diaspora]. , Kyiv: Kyivskiy nats. un-t kultury i mystetstv, 2005, 21 [in Ukrainian].
11. Zadvornyi S. I. Terytorialna orhanizatsiia kulturno-mystetskoj sfery rehionu (na materialakh Khmelnytskoi oblasti). [Territorial organization of the cultural and artistic sphere of the region (on the materials of the Khmelnytsky region)], (PhD Thesis), Lviv: LNU im. Ivana Franka, 2016, 22 [in Ukrainian].
12. Paskal O. V. Sotsialna robota u sferi dozvillia: navch. posibnyk. [Social work in the field of leisure: textbook. allowance]. Odesa: Polihraf, 2007, 120 p. [in Ukrainian].
13. Pashchenko S. Yu. Pidhotovka sotsialnykh pedahohiv do orhanizatsii osvithno-dozvillievoj diialnosti uchnivskoi molodi. [Training of social teachers for the organization of educational and leisure activities of young students], Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova, 2000, 23 [in Ukrainian].
14. Petrova I. V. Dozvillia v zarubizhnykh krainakh. [Leisure in foreign countries]. Pidruchnyk. Kyiv: Kondor, 2005, 408 p. [in Ukrainian].
15. Slozanska H. I. Sotsialna robota v terytorialnij hromadi: teorii, modeli ta metody. [Social work in a territorial society: theories, models and methods]: monohr. Ternopil: TNPU imeni V. Hnatiuka, 2018. 382 p. [in Ukrainian].

УДК 784:785:78.071.1Вериківський:821-1Шевченко(477)(043)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-13>

Володимир ТИШКОВ,
orcid.org/0000-0002-9895-339X
творчий аспірант кафедри історії світової музики
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна) vovatis92@gmail.com

«ЧЕРНЕЦЬ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА Й ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ПРОЧИТАННЯ МИХАЙЛОМ ВЕРИКІВСЬКИМ В ОДНОЙМЕННІЙ ВОКАЛЬНО-СИМФОНІЧНІЙ ПОЕМІ

Дослідження має на меті виявлення особливостей прочитання тексту поеми Тараса Шевченка «Чернець» Михайлом Вериківським в однойменному вокально-симфонічному творі. Охарактеризовано сучасні підходи до розуміння спадщини Тараса Шевченка. Зазначено, що усвідомлення сутності «коперніковського перевороту» (О. Забужко) в українській самосвідомості, який стався протягом одного покоління завдяки Слову Шевченка-пророка, визначає важливі перспективи розвитку сучасної гуманітарної науки. Зроблено аналіз поеми Шевченка «Чернець». В результаті аналізу виділено три образно-емоційні зони, що організують рух смислових потоків у тексті: 1) картина народних гулянь на Подолі (три перші строфи, які виконують функцію епічного зачину); 2) прощання старого козака зі світом (наступні дві строфи тексту); 3) спомини і молитва головного героя у келії («І тихнуть божії слова...»). Наголошено, що Михайло Вериківський глибоко відчуває структурні й смислові особливості тексту Кобзаря. Композитор зберігає загальні характеристики поетичного періоджерела, проте прочитує його з позиції митця іншої культурно-історичної доби. Він обирає для музичного прочитання жанр вокально-симфонічної поеми, який дозволяє максимально наблизитись до жанру думи, що є символічним уособленням історичної долі України. Зазначено, що у творі Вериківського можна виділити контрастні розділи, які об'єднуються логікою організації думи (вступ, основний розділ, заключення). У висновках наголошено, що посилюючи аналогії Шевченкового тексту з українськими думами, композитор використовує домінування сольного голосу (басу) і Шевченкового Слова у музичному творі. Проте, слідуючи за змінами образно-емоційних структур поетичного періоджерела, композитор по-новому розставляє драматургічні орієнтири. Його музичне прочитання увиразнює безперервний процес народження ідеального образу України. Наголошено, що готовність ченця молитися за Україну у фіналі поеми Шевченка і Вериківського символізує перехід у світ вічних духовних цінностей і передає високу духовну енергію легендарних представників української культури.

Ключові слова: Тарас Шевченко, Михайло Вериківський, вокально-симфонічна поема, поема «Чернець», музика і поезія, дума.

Volodymyr TISHKOV,
orcid.org/0000-0002-9895-339X
Creative Graduate Student at the Department of History of World Music
National Music Academy of Ukraine named after P.I. Tchaikovsky
(Kyiv, Ukraine) vovatis92@gmail.com

“THE MONK” BY TARAS SHEVCHENKO AND THE FEATURES OF ITS READING BY MYKHAILO VERYKIVSKY IN THE VOCAL-SYMPHONIC POEM

The purpose of the study is to reveal the peculiarities of reading the text of Taras Shevchenko's poem «The Monk» by Mykhailo Verikivskyi in the vocal-symphonic work of the same name. Modern approaches to understanding the legacy of Taras Shevchenko are characterized. It is noted that the awareness of the essence of the «Copernican revolution» (O. Zabuzhko) in Ukrainian self-awareness, which happened within one generation thanks to the Word of Shevchenko the prophet, determines important prospects for the development of modern humanitarian science. An analysis of Shevchenko's poem «Monk» was made. As a result of the analysis, three image-emotional zones were identified, which organize the movement of semantic flows in the text: 1) a picture of folk festivities in Podil (the first three stanzas, which perform the function of an epic beginning); 2) the old Cossack's farewell to the world (the next two stanzas of the text); 3) the memories and prayer of the main character in the cell («And God's words are silent...»). It is emphasized that Mykhailo Verikivskyi deeply feels the structural and semantic features of Kobzar's text. The composer preserves the general characteristics of the poetic primary source, but reads it from the standpoint of an artist of a different cultural and historical era. He chooses the genre of a vocal-symphonic poem for musical reading, which allows him to get as close as possible to the genre of *duma*, which is a symbolic personification of the historical fate of Ukraine. It is noted that in Verikivskyi's work, contrasting sections can be distinguished, which are united by the logic of the organization

of the Duma (introduction, main section, conclusion). The conclusions emphasize that, strengthening the analogies of Shevchenko's text with Ukrainian thoughts, the composer uses the dominance of the solo voice (bass) and Shevchenko's Word in the musical work. However, following the changes in the visual and emotional structures of the poetic primary source, the composer sets dramaturgical landmarks in a new way. His musical reading emphasizes the continuous process of birth of the ideal image of Ukraine. It is emphasized that the monk's willingness to pray for Ukraine in the finale of the poem by Shevchenko and Verikyvsky symbolizes the transition to the world of eternal spiritual values and conveys the high spiritual energy of the legendary representatives of Ukrainian culture.

Key words: Taras Shevchenko, Mykhailo Verikyvskyi, vocal-symphonic poem, poem «Monk», music and poetry, duma.

Постановка проблеми. XXI століття загрожує звучання питань, що виникають із глибини неповторного людського «я» і посилює значення таких артефактів й художніх явищ, які здатні відкрити нові перспективи духовного руху. Серед вражаючих своєю фундаментальністю та пророцькою сутністю культурних феноменів, що пропонують відповіді сучасній людині знаходяться твори Тараса Шевченка. За думкою О. Забужко, «рецепція Шевченка – це взагалі як температурна крива національного здоров'я. Себто по тому, як його читають чи не читають, інтерпретують чи дезінтерпретують, відчувають чи не відчувають, можна визначити стан суспільства» (Забужко, 2021). Певна річ, сучасна Україна концентрує увагу на проблемі вивчення Шевченкового доробку у цілісності його жанрових, філософських та етичних настанов для розуміння національної самосвідомості.

Невмируща актуальність творчості Шевченка видається ще більш вартою спеціальної уваги, коли йдеться про її художні відображення у сфері музичного мистецтва. Яскравим зразком оригінального прочитання поетичних текстів Кобзаря є вокально-симфонічна поема «Чернець» видатного українського композитора ХХ ст. Михайла Вериківського. Його твір був написаний у важкі воєнні роки (1942–1943) на основі однойменної поеми Шевченка і проявляє надзвичайну чуйність автора до всіх змістовних шарів поетичного першоджерела. Багатовимірний смисловий простір музичного твору Вериківського як віддзеркалення духовного простору поеми Шевченка і постає об'єктом дослідження у презентованій статті.

Аналіз досліджень. З кожним роком інтерес науковців до діяльності Вериківського як одного з найбільш значних репрезентантів української музичної культури ХХ століття зростає (Антонюк, 2011; Антропова, 2014; Бендасюк, 2016; Кармазін, 2021 та ін.). Серед найбільш цінних сучасних наукових розвідок особливо слід відзначити фундаментальну дисертацію А. Кармазіна «Національна історія в мистецьких образах як сутність композиторської творчості Михайла Вериківського» (Кармазін, 2021). Автор роботи вирішує вкрай актуальну задачу сьогоденного

українського музикознавства: вписати в загальний культурно-історичний контекст спадщину видатного українського митця і не тільки надати справедливую оцінку його художнім досягненням, але й виокремити індивідуальний смисловий шар філософсько-естетичних питань митця. За думкою А. Кармазіна таку сутність творчої діяльності Вериківського складає «парадигма національно-історичної тематики» (Кармазін, 2021: 2). Автор наголошує, що всі передумови формування особистості митця, «визначили індивідуальну картину світу М. Вериківського через утворення своєрідного синкретизму духовно-естетичного, семантико-міфологічного та морально-етичного ставлення до історичного матеріалу» (Кармазін, 2021: 92). Разом з тим, у цій масштабній роботі сучасного українського музикознавця відсутній аналіз вокально-симфонічної поеми «Чернець», не розглянуто її перетини із шевченківським першоджерелом, не виявлено аспекти музичної інтерпретації поетичного тексту, які й визначають основне спрямування представленої розвідки.

Виклад основного матеріалу. Зусилля шевченкознавців сьогодні об'єднує прагнення відкрити нові підходи до усвідомлення непересічної ролі Шевченка як поета і як пророка, якщо скористатися точним формулюванням Б. Грінченка: «Ми певні, що в українській літературі з'явиться ще багато діячів, рівних Шевченкові талантом, але не буде вже ні одного, рівного йому своїм значенням у справі нашого національного відродження: будуть великі письменники, але не буде вже пророків» (Забужко, 2017: 20, курсив автора. – В.Т.). Потужні наукові симпозиуми та міжнародні літературні конгреси (як-от Шевченківський міжнародний літературний конгрес, присвячений 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка у 2014 році в КНУ ім. Шевченка; Міжнародна науково-практична конференція «Концептуальна парадигма творчості Тараса Шевченка: філософський, лінгвістичний, історичний і мистецтвознавчий контекст» у Києві у 2015 році та ін.) концентрують устремління представників багатьох мовних ареалів та носіїв різних культурних традицій дослідити глибини Шевченкового етичного і художнього космосу. Проте, як наголошує Микола

Шлемкевич, навіть через 100 років після смерті поета багато запитань залишається без відповіді, а шлях до секретів музи Кобзаря ще не пройдений до кінця. Тож незважаючи на те, що Шевченкові студії «утворюють самостійний літературний шар, який заповнює цілу бібліотеку, мають такі видатні імена як Пантелеймон Куліш, Микола Костомаров, Олександр, Кониський, Михайло Драгоманов, Іван Франко, Василь Доманицький, Михайло Грушевський та Сергій Єфремов, <...> увійти крізь відчинені двері у Шевченкову поезику і зрозуміти “походження речей і вчинків” видатного українця й досі залишається мрією <...>» (Shlemkevich, 1962: 37).

Тож розуміння воістину «коперніковського перевороту» (О. Забужко) в українській самосвідомості, який стався протягом одного покоління завдяки Слову Шевченка-пророка і відкрив шлях у майбутнє для цілої нації, визначає важливі перспективи розвитку сучасної гуманітарної науки. У тому драматичному історичному контексті, в якому знаходиться Україна, гострою потребою є усвідомлення Слова Кобзаря у невичерпності його смислових обертонів і безмежності «того генетично закладеного в ньому надлишку інтерпретаційної свободи, який і робить його унікальним феноменом не лише літературної, а в найширшому значенні духовно культурної історії» (Забужко, 2017: 18). Спробуємо ж, спираючись на концепції видатних науковців, визначити основні складові смислового простору поеми Т. Г. Шевченка «Чернець».

Шевченко написав «Ченця» у 1847 році в Орській фортеці під час заслання, узявши за основу історію життя фастівського (білоцерківського) полковника Семена Палія – знаменитого козацького діяча доби Гетьманщини. У поемі поет поєднує справжні історичні факти із народними легендами про козака, відсторонений епічний тон розповіді – з особистісними переживаннями, утворюючи неповторний поетичний дискурс й втілюючи своє бачення долі історичного персонажа.

Написання «Ченця» відноситься до так званого періоду «невольничої музи», який називають кульмінацією творчості поета (Відоняк, 2001: 17). Власне створення поеми було виявленням справжньої духовної мужності митця. Арешт Шевченка як учасника Кирило-Мефодіївського товариства і його заслання визначили драматичний поворот у долі поета, який мав своє відображення і в його творах.

Шевченко спирається у поемі на фольклорні версії життя Семена Палія, презентовані у численних народних легендах і піснях, в яких йдеться

про те, що перед смертю славетний козак прийняв чернецтво у Межигірському монастирі. Тож у поемі Шевченка Палій перетворюється на ченця у Межигірському Спасо-Преображенському монастирі, хоча за розвідками істориків він був лише похований там. Очевидно, що поет накладає на образ Палія риси *власних переживань* і змінює контури реального життя знаменитого козака з метою відчутти і по-новому зрозуміти смислові обертони далеких подій, в яких сам є безпосереднім учасником.

На присутність *автобіографічних акцентів* в образі Семена Палія у поемі «Чернець» вказує, зокрема, авторитетний український дослідник В. Щурат, зазначаючи, що безпосередній поштовх для написання поеми «треба шукати в душевній настрою Шевченка, який запанував у него в першій добі його арешту. Давні мрії пригадалися знову, та надія на їх сповнене була вже дуже слаба. Шевченка обхопила туга за тими мріями, за тим идеалом, котрий він весь вік в своїй душі носив, а впливом тої туги була поема «Чернець»» (Щурат, 2022).

Шевченко будує композицію поеми в такий спосіб, який увиразнює його ідеальні уявлення про вільну Україну і втілює глибокі душевні переживання. Поет бачить славетний образ козацького очільника в широкому культурно-історичному контексті й використовує для його відтворення різнобарвну палітру художніх прийомів. Він майстерно об'єднує контрастні настрої й емоції, залучає фольклорний музичний шар та яскраві візуальні образи для того, щоб розгорнути перед читачем панораму козацького життя від п'янокої радості військових подвигів й веселих гулянь з товаришами до відстороненого молитовного благочестя й очищення душі у тиші монастиря.

У тексті «Ченця» можна виділити **три образно-емоційні зони**, що організують рух смислових потоків.

Перший образно-семантичний шар поеми – картина народних гулянь на Подолі. Його формують три перші строфи, які виконують функцію епічного зачину. Симптоматично, що Шевченко починає «Ченця» з яскравої замальовки народних гулянь у Києві. За думкою відомого дослідника української історичної давнини Д. Яворницького, це передає «своєрідне молодецтво й особливий, епікурейський погляд козаків на життя» (Огієнко, 2015: 51): «У Києві на Подолі / Козаки гуляють, / Як ту воду, цебром-відром / Вино розливають».

Так на початку поеми відбувається відхід від реального плану зображення до символічного, що перетворює події, про які йдеться у поемі,

на справжнє «іконне зображення» (Г. Грабович). Кожен елемент поетичного дискурсу підноситься до високого узагальнення. Весь початковий образно-емоційний шар розгортається як об'єктивована картина українського вільного життя, що презентує національні символи та знакові фольклорні елементи. Підкреслимо, що в організації перших трьох строф Шевченко вживає також поетичні розміри максимально наближені до фольклорних зразків. Він використовує силабо-тонічне віршування (так звані «Шевченків вірші»), яке виникає на фундаменті української народної пісенної традиції. Особливо виразно звучить третя строфа, яка відтворює поетичний ритм коломийки (4+6) і в такий спосіб ще більш тісно єднає картину гулянь на Подолі з образно-асоціативним шаром українських народних пісень.

Другий образно-семантичний шар поеми – прощання старого козака зі світом – утворюють наступні дві строфи тексту, що розпочинаються рядками: «В червоних штанях аксамитних/ Матнею улицю мете./ Іде козак». Тут уперше з'являється образ легендарного воїна, що утілює найбільш дорогоцінні для поета думки про ідеальну спільноту, якою є козацьке братерство. Погляд Кобзаря на героя поеми проступає через модифікацію поетичного ритму та раптове переключення епічного тону розповіді у суб'єктивний психологічний план: «Ох, літа! літа! Що ви творите?». Після цього поетичний дискурс миттєво повертається у русло розгортання у символічному й відстороненому ключі. Подібні зміни погляду на події є характерними для стилю Шевченка.

Другий розділ поеми експонує образ головного героя. Шевченко бачить його крізь власну мистецьку призму. За словами Г. Грабовича, його протагоніст – Семен Палій – «уособлює народні моральні уявлення про свободу й рівність, народні нестримні і щирі почуття і поділяє народні страждання. Моральні уявлення народу не просто пригаманні для нього, він їхній носій. <...> ці та інші риси дозволяють сприймати Палія, а також Полуботка та Дорошенка, як символічну проекцію самого Шевченка» (Грабович, 1998: 104). Тож тяжкі думи Кобзаря страшного періоду його власного життя резонують із долею героя «Ченця», яка поступово проступає перед читачем: старий козак «прощається із світом, танцюючи перед брамою монастиря, де проведе свої останні дні у молитвах і спокуті» (Грабович, 1998: 104).

Картина прощання козака зі світом є геніальним втіленням мислення Шевченка, який майстерно зміщує фокус уваги із зовнішнього на внутрішній план розгортання подій, щоб далі

знов повернути його назовні. Це дозволяє майстерно об'єднувати художні й історичні фактори в організації тексту. Власне рух головного героя до Спасо-Преображенського монастиря, що був духовним центром українського козацтва, набуває символічне значення наближення до найбільших духовних святинь української історії.

Щоб відобразити молодецький дух та залучити широке коло ідей, якими було оповите життя і смерть Семена Палія, Шевченко використовує синестезійні мнемонічні прийоми, поєднуючи «символічний рух – міміку, танець, пластику рухів – з кольором, світлом, та музикою» (Бовсунівська, 2015: 164). Така організація тексту відтворює оригінальність художніх рішень поета, його дар живописця та нерозривність поетичних, візуальних образів і музичного звучання. З метою посилення цього художнього ефекту синестезійного єднання виразових засобів, Шевченко включає в текст прямі цитати відомих народних пісень: «По дорозі рак, рак», «Посіяти мак, мак», «Ой високо сонце сходить, Низенько заходить» та ще й вводить рефрен: «Дам лиха закаблукам, / Дам лиха закаблам, / Останеться й передам!». В результаті виникає яскрава музично-поетична картина, що свідчить про невичерпний геній Кобзаря.

Третій образно-семантичний розділ – спомини і молитва ченця в келії – подає головного героя поеми у психологічному ключі: «І тихнуть божії слова / І в келії, неначе в Січі, / Братерство славне ожива». Тут відбувається переключення у глибоко суб'єктивний план розгортання дії, що виявляють думи і нашарування спогадів славетного козацького ватажка. Його спомини раптово перериваються тяжким зітханням: «Для чого я на світ родився, / Свою Україну любив?», яке звучить трагічно і переключає поетичний дискурс у новий образно-емоційний план. В серці сучасного читача тут народжуються інші геніальні рядки Кобзаря: «Думи мої, думи...», які заповнюють смисловий простір темної келії Спасо-Преображенського монастиря, що зливається із простором Орської фортеці, яка заживо «поховала» самого Шевченка на багато років. І далеким світлом надії і просвітлення відблискують останні рядки поеми: «До утрени завив з дзвіниці / Великий дзвін / <...> І за Україну молитись/ Старий чернець пошкандибав». Вони концентрують високу духовну напругу, яка «виводить» Шевченків текст у безмежний світ духовних цінностей.

Михайло Вериківський дуже глибоко відчуває структурні й смислові виміри тексту Кобзаря. Композитор зберігає загальні особливості поетичного першоджерела, проте прочитує його з пози-

цій митця іншої культурно-історичної доби. Він обирає для музичного прочитання жанр вокально-симфонічної поеми, який дозволяє максимально наблизитись до жанру *думи*, що є символічним уособленням історичної долі України. Як відомо, кобзарі, виконуючи думи, використовували своєрідну декламацію тексту, супроводжуючи її грою на кобзі, бандурі або лірі. Відтворення подібних функційних зв'язків сольної й інструментальної партій з домінуванням поетичного тексту спостерігаємо і в поемі Вериківського. Текст Шевченка у виконанні соліста (бас) постійно тримає увагу слухача і обумовлює музичну драматургію твору.

Певні паралелі з організацією дум проступають й у загальних композиційних принципах музичного твору. Переважно думи – це масштабні пісенно-розповідні композиції, що мають вступ (заспів), центральний розділ (розгортання сюжету) і завершення. Подібну композиційну логіку спостерігаємо у тексті Шевченка й у поемі Вериківського. Обидва твори на макрорівні проявляють зв'язок з фольклорною моделлю думи. Проте на відміну від лірико-епічного характеру звучання дум у народній практиці Вериківський насичує твір надзвичайно сильними образними контрастами. Звісно, композитор тут слідує за текстом поетичного першоджерела, але закладені в Шевченковій поемі емоційні переключення він загострює й максимально увиразнює. Очевидно, що Вериківський, як і Шевченко, вносить автобіографічні акценти у розуміння трагічної долі знаменитого козака.

Протягом усього твору відбувається динамічний рух від прозорих, світлих кольорів перших розділів, які відтворюють веселі ритуальні гуляння на Подолі у Києві, до тривожної картини церковного дзвону в останньому розділі («До утрени завив з дзвіниці/Великий дзвін...») й молитви за Україну). Подібно до кобзарського переказу подій у думі, Вериківський організовує виклад музично-поетичного матеріалу як контрастну-складову форму. Вона відтворює всі смислові зони вірша і має розгорнуті оркестрові епізоди (інтермедії), які чітко структурують художнє ціле.

У творі Вериківського можна виділити контрастні розділи, які об'єднуються логікою думи (вступ, основний розділ, завершення), а внутрішню цілісність форми посилює наявність оркестрових інтермедій.

Перший розділ поеми виконує функцію вступу. Він відкривається оркестровим вступом, включає сцену «У Києві на Подолі» (від ц. 2, у тричастинній формі) і завершується оркестровою інтерлюдією (ц. 6). Відзначимо, що Вериківський робить купюру перших двох строф

поетичного першоджерела і чітко виокремлює весь перший розділ інструментальними «нагашами». Таке скорочення епічного зачину Шевченкового тексту можна пояснити прагненням композитора скоротити художній час епічного розгортання дискурсу для того, щоб посилити далі лірико-драматичне начало.

Другий розділ твору Вериківського утворює яскраву картину народного весілля й включає монолог «В червоних штанях» (ц. 7), народну пісню «По дорозі рак, рак» (від ц. 10) і розгорнуту оркестрову інтермедію (від ч. 14 – до ц. 22). Композитор тут слідує за образно-емоційним змістом поетичного першоджерела і зберігає глибокий контраст між суб'єктивним риторичним запитанням «Ох, літа! літа! Що ви творите?» й динамічною руху веселої танцювальної пісні «По дорозі рак, рак». Загальна логіка організації цього розділу утворює крещендуючий вектор до ефектної кульмінації в оркестровій інтермедії, яка втілює найбільш світлі аспекти тексту Кобзаря, пов'язані з народними танцями й гуляннями як символом незламного духу вільного українського народу.

Третій розділ включає сцену «Аж до Межигірського Спаса» (від ц. 22, двочастинна форма); повтор оркестрового вступу (ц. 26); пісню «Ой високо сонце сходить» (від ц. 27, у тричастинній формі). Звернемо увагу на те, що Вериківський відділяє ці строфи поетичного першоджерела в окремий музичний розділ, хоча у Шевченка такої чіткої структурної межі немає. На нашу думку, композитор тут керується суто музичною логікою організації цілого і готує заключний розділ поеми, який буде її смисловою кульмінацією. Вериківський починає використовувати фактурні прийоми (органні пункти, характерні колискові мотиви в оркестровому супроводі), які далі будуть основою заключного розділу.

Заключний розділ включає оркестровий хорал (ц. 33), сцену «І тихнуть божії слова» (ц. 34); експресивний монолог «Бій поклони» (ц. 37) і фінал «До утрени завив з дзвіниці /Великий дзвін» (ц. 42). Картина колокольного дзвону, яка так і не реалізує на повну силу свій потенціал, посилює драматичний і навіть трагічний аспект історії про Семена Палія. Два останніх розділи є психологічною та смисловою кульмінацією поеми, в яких важливі драматургічні функції виконують суто оркестрові розділи. В цьому, а також у багатьох інтонаційних арках всередині музичного тексту проявляється мислення композитора, який прагне об'єднати наскрізними лініями вкрай контрастні музичні сцени твору.

Висновки. Поема «Чернець» Шевченка розкриває різні аспекти життя та служіння Україні Семена Палія і утворює складну поетичну структуру. Розуміння принципів її організації полегшують міркування шевченкознавців відносно загального прагнення Кобзаря об'єднати різні часові та просторові координати. Так Шевченків погляд у минуле перетворюється на пророцтво, спрямоване у майбутнє.

Образно-емоційні та композиційні особливості поеми стають справжнім викликом для будь-якого інтерпретатора. Цінним є звернення до тексту Тараса Шевченка видатного українського композитора ХХ ст. Михайла Вериківського, який тонко відчуває плетіння різних смислових та емоційних рівнів поетичного першоджерела, поєднання реального і наміряного, історичних фактів та їхнього вільного трактування і відтворює музичними засобами у своєму творі.

Вериківський повністю зберігає образні, емоційні та смислові модуляції у поетичному тексті, високий тон його філософського звучання і деталізацію у психологічному трактуванні образу Семена Палія. Посилуючи аналогії Шевченко-

вого тексту з українськими думами та практикою їхнього виконання, композитор використовує домінування сольного голосу (басу) і, відповідно, Шевченкового Слова у музичному творі. Проте, слідуючи за контрастом образно-емоційних структур поетичного першоджерела, уникаючи штучного перебільшення смислових акцентів чи надмірного патетичного пафосу, композитор по-своєму розставляє драматургічні орієнтири. Його музичне прочитання увиразнює присутній в тексті Шевченка *безперервний процес народження ідеального образу України*. Власне образний жанр вокально-симфонічної поеми дозволяє реалізувати такий наскрізний рух, а тонка взаємодія вокальної і оркестрової партій забезпечує його внутрішню логіку.

Готовність ченця молитися за Україну у фіналі поеми Шевченка і Вериківського символізує перехід у світ вічних духовних цінностей, які «зтягують» у кульмінаційний «вузол» емоційну напругу. Фінальна молитва Шевченка-Вериківського залишається зверненням до нас і передає високу духовну енергію славетних представників української культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк І. Ранні видання творів Михайла Вериківського у львівських збірках (до 115 роковин від дня народження). *М. Вериківський в контексті української музичної культури та освіти (до 115-ї річниці з дня народження)* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. Кременець : ВЦ КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2011. С. 18–24.
2. Антропова Т. Київські учні Болеслава Яворського: специфіка становлення композиторських індивідуальностей Пилипа Козицького та Михайла Вериківського на прикладі аналізу камерних творів 10–20-х років ХХ століття. *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. 2014. Вип. 112. С. 96–123.
3. Бендасюк І. Михайло Вериківський: становлення творчої особистості. *Михайло Вериківський у контексті української музичної культури та освіти* : зб. наук. пр. до 120-ї річниці з дня народження. Кременець: ВЦ КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2016. С. 3–9.
4. Бовсунівська Т. Поетика Тараса Шевченка. Вибрані статті. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 224 с.
5. Відоняк Н. Семен Палій у фольклорі та в поемі Т. Шевченка «Чернець». *Дивослово*. 2001. № 5. С. 16–18.
6. Грабович Г. Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка. 2-е випр. вид. : монографія. Київ : Часопис «Критика», 1998. 207 с.
7. Забужко Оксана. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. 5-те вид. Київ: Видавничий дім «Комора», 2017. 304 с.
8. Кармазін А. Національна історія в мистецьких образах як сутність композиторської творчості Михайла Вериківського : дис.... канд. мистецтвознавства : 17.00.03/ Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2021. 326 с.
9. Огієнко О. Історична основа поеми Т. Г. Шевченка «Чернець». *Творчі світи Тараса Шевченка* : зб. статей. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 50–55.
10. Оксана Забужко про Шевченка: «В Європі тоді ніхто ще так не писав» : інтерв'ю / провела Ю. Добуш. Локальна історія : Мультимедійна онлайн-платформа про минуле та сучасне України. 9 березня 2021. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/okšana-zabuzhko-v-ievropi-todi-nikhto-shche-tak-ne-pisav/> (дата звернення: 10.11.2022).
11. Щурат В. Замітки до поеми Т. Шевченка «Чернець». URL: <https://zbruc.eu/node/90661> (дата звернення: 23.10.2022).
12. Shlemkevich M. The Substratum of Ševčenko's View of Life. *Taras Ševčenko. 1814–1861*. Hague : A Symposium. Mouton & CO, 1962. P. 37–61.

REFERENCES

1. Antonyuk I. Ranni vydannya tvoriv Mykhayla Verykivs'koho u l'vivs'kykh zbirkakh (do 115 rokovyn vid dnya narodzhennya) [Early editions of Mykhailo Verykivsky's works in Lviv collections (to the 115th anniversary of his birth)]. *M. Verykivsky in the context of Ukrainian musical culture and education (to the 115th anniversary of his birth)*: coll. materials

of the All-Ukrainian science and practice confzb. Kremenets : Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy, 2011. pp. 18–24. [in Ukrainian].

2. Antropova T. Kyivski uchni Boleslava Yavors'koho : spetsyfika stanovlennya kompozytors'kykh individual'nostey Pylypa Kozyts'koho ta Mykhayla Verykivs'koho na prykladi analizu kamernykh tvoriv 10–20-kh rokiv KHKH stolittya [Kyiv pupils of Boleslav Yavorsky: the specifics of the formation of composer personalities of Pylyp Kozytsky and Mykhailo Verykivsky based on the example of the analysis of chamber works of the 10–20s of the 20th century]. *Scientific Bulletin of the P.I. Tchaikovsky National Academy of Music of Ukraine*. 2014. Vol. 112. pp. 96–123. [in Ukrainian].

3. Bendasyuk I. Mykhaylo Verykivs'ky : stanovlennya tvorchoyi osobystosti [Mykhailo Verykivsky: the formation of a creative personality]. *Mykhailo Verikivskyi in the context of Ukrainian musical culture and education*: collection. of science etc. to the 120th anniversary of his birth. Kremenets : Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy, 2016. pp. 3–9. [in Ukrainian].

4. Bovsuniv'ska T. Poetyka Tarasa Shevchenka. [Poetics by Taras Shevchenko]. Selected articles. Kyiv: Dmytro Burago Publishing House, 2017. 224 p. [in Ukrainian].

5. Vidonyak N. Semen Palii u fol'klori ta v poemi T. Shevchenka «Chernets» [Semen Palii in folklore and in T. Shevchenko's poem «Monk»]. *Divoslovo*. 2001. № 5. pp. 16–18. [in Ukrainian].

6. Hrabovych H. Poet yak mifotvorets'. Semantyka symboliv u tvorchosti Tarasa Shevchenka. [The poet as a mythmaker. Semantics of symbols in the work of Taras Shevchenko]. Kyiv : Magazine «Krytyka», 1998. 207 p. [in Ukrainian].

7. Zabuzhko Oksana. Shevchenkiiv mif Ukrayiny. Sproba filosof's'koho analizu. [Shevchenko's myth of Ukraine. An attempt at philosophical analysis]. Kyiv: Komora Publishing House, 2017. 304 p. [in Ukrainian].

8. Karmazin A. Natsional'na istoriya v mystets'kykh obrazakh yak sutnist' kompozytors'koyi tvorchosti Mykhayla Verykivs'koho [National history in artistic images as the essence of the composer's creativity of Mykhailo Verikivsky]: diss. ... art studies: 17.00.03/ Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, 2021. 326 p. [in Ukrainian].

9. Ohiyenko O. Istorychna osnova poemy T. H. Shevchenka «Chernets» [The historical basis of T. G. Shevchenko's poem «The Monk»]. *Creative worlds of Taras Shevchenko*. Zhytomyr : Zhytomyr Ivan Franko State University, 2015. pp. 50–55. [in Ukrainian].

10. Oksana Zabuzhko pro Shevchenka: «V Yevropi todi nikhto shche tak ne pysav» : interv"yu [Oksana Zabuzhko about Shevchenko: “Nobody wrote like that in Europe at the time”: interview]. Local History: Multimedia online platform about Ukraine's past and present. March 9, 2021. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/oksanazabuzhko-v-ievropi-todinihhto-shche-tak-ne-pisav/> (access date: November 10, 2022). [in Ukrainian].

11. Shchurat V. Zamitky do poemy T. Shevchenka «Chernets» [Notes to T. Shevchenko's poem “Monk”]. URL: <https://zbruc.eu/node/90661> (access date: 10/23/2022). [in Ukrainian].

12. Shlemkevich M. The Substratum of Ševčenko's View of Life. *Taras Ševčenko. 1814–1861*. Hague: A Symposium. Mouton &CO, 1962. pp. 37–61.

УДК 78.087.68:316.73

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-14>**Анна ТКАЧ,***orcid.org/0000-0001-9698-1605*

викладач кафедри музичного мистецтва

Київського національного університету культури і мистецтв

(Київ, Україна) *anna.arnasio@ukr.net*

НОВОРІЧНО-РІЗДВЯНІ ФЛЕШМОБИ ТА ЇХ РОЛЬ В ТРАДИЦІЙНІЙ НОВОРІЧНІЙ ОБРЯДОВІСТІ

В статті розглянуто специфіку новорічно-різдвяних флешмобів та розкрито їх роль у функціонуванні традиційної новорічної обрядовості. Зазначено, що сфера культури є такою, що гнучко реагує на зміни в соціумі. Форми презентації мистецького контенту модифікуються в залежності від суспільних потреб. Звичні (класичні) форми, які орієнтовані на подачу, в тому числі й музичного продукту, у наперед визначений час та у спеціалізованому просторі, наразі починають межувати з іншими, що мають більш стихійний характер. Саме тому на перший план виходять нові форми, як-от флешмоби. Їх проведення виступає практикою, що дозволяє інтенсифікувати мистецьке життя суспільства. Також вони можуть виконувати й інші функції, як-от пробудження інтересу до того чи іншого мистецького твору. Звертається увага на висвітленні ролі новорічно-різдвяних флешмобів задля розвитку та збереження фольклору. В них можуть приймати участь як професіонали, так і аматори. Зміст, формат проведення флешмобів можуть бути різними. Широкий спектр флешмобів охоплює як суто музичні, так і театралізовані форми. Їх проведення виступає потужним джерелом для активізації інтересу до фольклорного спадку, народних традицій тощо. Внаслідок вибору такої новітньої форми, яка має популярність серед молоді, відбувається залучення сучасної аудиторії до спадку предків, його активної циркуляції в контексті культури тощо. Найбільш часто упродовж останніх років в українському мистецькому просторі влаштовувались хорові флешмоби, які впроваджувались у торгівельно-розважальних центрах, вокзалах та інших публічних просторах. Відтворюються елементи новорічно-різдвяної обрядовості, яка включає найбільш популярні та відомі широкому загалу звичаї. Використання фольклорних традиційних форм сприяє їх включенню в життя сучасних українців та відродженню інтересу до них.

Ключові слова: фольклор, вплив, флешмоб, обрядовість, традиція, культура, музика.

Anna TKACH,*orcid.org/0000-0001-9698-1605*

Lecturer at the Department of Musical Art

Kyiv National University of Culture and Arts

(Kyiv, Ukraine) *anna.arnasio@ukr.net*

NEW YEAR'S AND CHRISTMAS FLASH MOBS AND THEIR ROLE IN TRADITIONAL NEW YEAR'S RITUAL

The article examines the specifics of New Year's and Christmas flash mobs and reveals their role in the functioning of traditional New Year's rituals. It is noted that the sphere of culture is such that it flexibly responds to changes in society. Forms of presentation of artistic content are modified depending on public needs. The usual (classical) forms, which are oriented towards the presentation, including the musical product, at a predetermined time and in a specialized space, are currently beginning to border on others that have a more spontaneous nature. That is why new forms, such as flash mobs, are coming to the fore. Their holding acts as a practice that allows to intensify the artistic life of the society. They can also perform other functions, such as awakening interest in a particular work of art. Attention is drawn to highlighting the role of New Year's and Christmas flash mobs for the development and preservation of folklore. Both professionals and amateurs can take part in them. The content and format of flash mobs can be different. A wide range of flash mobs includes both purely musical and theatrical forms. Their holding acts as a powerful source for activating interest in folklore heritage, folk traditions, etc. As a result of the choice of such a new form, which is popular among young people, the modern audience is attracted to the heritage of ancestors, its active circulation in the context of culture, etc. Choral flash mobs, which were implemented in shopping and entertainment centers, train stations and other public spaces, were most often organized in the Ukrainian artistic space in recent years. Elements of New Year's and Christmas rituals are reproduced, which includes the most popular and widely known customs. The use of folkloric traditional forms contributes to their inclusion in the lives of modern Ukrainians and the revival of interest in them.

Key words: folklore, influence, flash mob, ritualism, tradition, culture, music.

Постановка проблеми. Сучасне культурно-мистецьке життя формується з ряду заходів. Деякі з них організуються та проводяться з використанням «класичних» форм – концертів, фестивалів чи інших івентів. В них глядач налаштований на сприйняття мистецького контенту та має певні очікування щодо його змісту. Водночас набувають поширення й інші типи мистецьких практик, форма яких є новаторською та такою, що спрямована на появу несподіваної реакції. Зокрема до таких практик можна віднести флешмоби. Низку подібних заходів можна розподілити за типом мистецького контенту. Одну з груп будуть становити новорічно-різдвяні флешмоби, які мають певну часову визначеність та орієнтовані на специфічний музичний матеріал. Актуальним завданням є висвітлення їх значення та впливу на новорічну традиційну обрядовість.

Аналіз досліджень. Дослідження специфіки впливу глобалізації на розвиток культури окреслюється в статті А. Ткач (Ткач, 2022). Аналіз практик, які свідчать про відродження фольклору в контексті сучасної української культури, здійснено в попередній публікації автора (Ткач, 2020). Питання ролі та специфіки флешмобів за участю хорів розкриваються в статтях Н. Кречко (Кречко, 2021) та Ю. Соколової (Кречко&Соколова, 2021). Авторки визначають сутність флешмобів та наголошують увагу на модернізації класичних форм презентації музичного матеріалу. Театралізація хорових виступів та розвиток навичок режисури досліджується Н. Регешою та О. Скопцовою (Регеша & Скопцова, 2021) на прикладі сучасної виконавської практики. Значення та сучасний стан впровадження календарних свят в звичаєво-обрядовій культурі українців аналізуються в дисертаційному дослідженні Н. Стішової (Стішова, 2017). Авторка розкриває потенціал народної обрядовості в контексті української культури початку XXI століття.

Мета статті – дослідити специфіку новорічно-різдвяних флешмобів та розкрити їх роль у функціонуванні традиційної новорічної фольклорної обрядовості.

Виклад основного матеріалу. Сфера культури є такою, що гнучко реагує на зміни в соціумі. Форми презентації мистецького контенту модифікуються в залежності від суспільних потреб. Звичні (класичні) форми, які орієнтовані на подачу, в тому числі й музичного продукту, у наперед визначений час та у спеціалізованому просторі, наразі починають межувати з іншими, що мають більш стихійний характер. Мова йде про факт зіткнення глядача із музичним твором

у місці, що не призначене для цього та здійснюється неочікувано для реципієнта. Подібний розвиток презентації мистецьких практик спрямований на те, щоб викликати у глядача живу реакцію. Передумови для формування таких феноменів виникли ще від початку пандемії коронавірусу. Внаслідок цього трансформувались концертна діяльність різних закладів культури. «Обмеження, пов'язані з кількістю учасників культурно-мистецьких заходів як глядачів, так і музикантів, вплинули на можливість організувати ті форми виконавства, що мали традиційний характер» (Кречко, 2021: 153). Задля підвищення інтересу публіки використовуються різні засоби, серед яких можуть бути залучені такі форми, як флешмоби. Їх проведення виступає практикою, що дозволяє інтенсифікувати мистецьке життя суспільства. Також вони можуть виконувати й інші функції, як-от пробудження інтересу до того чи іншого мистецького твору.

Розглянемо більш детально специфіку флешмобів. Н. Кречко перераховує наступні характеристики флешмобів: «Зазвичай правилами флешмоб-акцій є: спонтанність, намагання учасників неочікувано з'являтися і так само несподівано «зникати», чітке дотримання сценарію, а також прагнення не порушувати законів і морально-етичних принципів, що панують у суспільстві. Флешмоби можуть організовуватись із приводу різних подій і проходити у хореографічній формі, можливі політ-моби чи соціальні моби» (Кречко, Соколова, 2021: 110). Флешмоб як форма мистецької презентації потребує наявності ретельної підготовки учасників (виконавців). Задля ефектної та несподіваної появи у певній локації музикантів, кожен крок та рух має бути зрежисований з урахуванням різних факторів. Серед таких чинників має бути врахована кількість публіки, траєкторія переміщення у просторі. Зокрема, більшість флешмобів проводяться у місцях великого скупчення людей, де вони зможуть віднайти свою аудиторію без попереднього розголосу чи інформування. Такі ознаки притаманні, насамперед, публічним просторам загального користування. До них можна віднести площі, вокзали, станції громадського транспорту, торгівельно-розважальні комплекси. В них скупчення людей є постійним. Водночас наповнення людьми в них дещо варіюється, в залежності від часу (добових, тижневих, сезонних ритмів) чи наявності певних свят. Найбільша кількість відвідувачів наявна у громадському транспорті у години пік – вранці та ввечері у будні дні. Натомість у торгівельно-розважальних комплексах потенційної публіки

буде більше у вихідні та ввечері у будні. Це саме буде стосуватись й таких місць загального користування, як площі. Всі ці чинники обумовлюють можливість презентації різного мистецького продукту у даних просторах. Відповідно, саме вони й використовуються задля проведення певних мистецьких акцій.

Більшість флешмобів орієнтовані на залучення різної аудиторії –дорослих, дітей, людей літнього віку. Причому з метою охоплення великої кількості учасників, найбільш доречними є ті заходи, що присвячені певним святкам. Саме у вихідні та святкові дні можливе зібрання значної глядацької аудиторії. А вже в залежності від календаря свят відбувається тематичне наповнення заходів. Велике значення відіграють заходи, що проводяться з нагоди святкування новорічних заходів. Вони дозволяють привертати увагу до специфічної новорічно-різдвяної обрядовості, що має традиційний характер.

Надзвичайно важливими є такі заходи, які включають елементи фольклору. Зокрема, упродовж останніх десятиліть було впроваджено ряд проєктів, спрямованих на активізацію інтересу до національної культурної спадщини. Причому їх організаторами виступають професіонали у різних сферах культури – й культурні менеджери, й етнографи та фольклористи. Вони прагнуть, насамперед, створювати можливість задля трансляції мистецьких форм українського народу. Дана характеристика підкреслюється сучасною дослідницею Н. Стішовою: «Щоб зберегти давні традиції і передати їх наступним поколінням, професійні етнологи, фольклористи, працівники культури намагаються відтворити святкову обрядову культуру використовуючи метод цілеспрямованої реконструкції календарних звичаїв» (Стішова, 2017: 176-177).

Якщо звернутись до аналізу календарно-обрядового циклу українців, то першими спадає на думку низка заходів, що проводяться взимку. Це й свято Різдва Христового, й святкування початку нового року, які є загальновідомими. Проте також можна виділити й ряд інших, що в меншій мірі відомі широкому загалу. В цей період в традиційних культурах проходили святкові масові гуляння, а також могли відбуватись невеликі групові заходи, що мали глибокий духовний зміст. Дівчата гадали на суженого, влаштовувались святки тощо. Кількість та характер свят, які проходять у даний період, є чималою. Зокрема, деякі свята сформувались ще під впливом язичницьких вірувань, натомість решта отримала вжиток завдяки поширенню християнського світогляду. Серед свят, які відбувались у

цей період, можна згадати Введення до Храму, День великомучениці Катерини, день святого Андрія Первозваного, день Святого Миколая, Свят-вечір, Різдво Христове, Щедрий вечір, Меланка, свято Василя, Водохреща, Стрітєння. Вони охоплюють зимовий період і включають в себе різні форми активностей. Зокрема, ряд з цих свят передбачають виконання специфічного музичного репертуару, який відображає релігійну обрядовість. Водночас чимало з них містять такі форми, що притаманні для традиційної фольклорної спадщини. Ряд зі звичаїв та обрядів внаслідок свого функціонування у «хатніх формах» збереглись, особливо коли мова йшла про життя великих родин, де одночасно проживало більше двох поколінь.

Цікавими для учасників були засівання, що відбуваються на свято Василя, коли до хат приходили щедрувальники. Василь був не лише богословом, а й вважався покровителем землеробів. Саме тому проходили щедрування. В ряді свят, як на Меланку, здійснювались перевдягання парубка на Меланку, а також формувався її супровід – ціла ватага, до складу якої входили орач, сівач, дід, циган, циганка, ведмідь, коза, журавель, чорт з різьками. Під час деяких святкувань проводились ворожіння – на день великомучениці Катерини, чи вечорниці – на Андрія. Широкий спектр таких дійств дозволяв відтворювати як їх елементи, так і прагнути показати їх цілісно, створюючи своєрідні театралізовані постановки. Обряди, що здійснювались у період новорічно-різдвяних свят, могли ставати тематикою флешмобів.

Роль таких заходів важко переоцінити, адже завдяки проведенню різдвяно-новорічних флешмобів відбувається ознайомлення з традиціями предків. Інтерес до них підживлюється не лише ініціативою поодиноких фахівців, а й планомірною державною політикою України в сфері культури, завдяки якій було впроваджено на національному рівні святкування з приводу найбільш важливих релігійних свят. Все це дозволяє відроджувати фольклорні традиції та надавати їм нового життя. «Отже, із здобуттям Україною незалежності, проведенням низки актів та із прийняттям ряду важливих державних постанов і документів національне, культурне, релігійне і календарно-обрядове життя українців відродилося та істотно покращилося» (Стішова, 2017: 180).

Більшість флешмобів, які організуються в українському мистецькому просторі, проводяться за участі різноманітних хорових колективів. Цей склад виконавців є доволі мобільним, що дозволяє передати не лише фрагменти народних новорічно-різдвяних дійств, а й показувати їх цілісно.

Значний інтерес до таких форм активізації культурно-мистецького життя суспільства спричинив появу цілої низки заходів. Тому доцільно звернути увагу на ті флешмоби, які було організовано в українському мистецькому просторі упродовж останніх років. Зокрема до їх проведення залучались професійні та студентські колективи, що функціонують при різних закладах освіти та культури. Проте також можливі й флешмоби, участь у яких приймали вокалісти-аматори, які прагнули популяризувати українську традиційну культуру. Саме такий різдвяний флешмоб-коляда під назвою «Україна чекає на тебе» провели 8 січня 2018 року у торговельно-розважальному центрі міста Тернопіль. До даної ініціативи долучились як дорослі, так і діти, заспівавши а капела колядку «Ой, радуйся, земле, Син Божий народився!», а потім «Нова радість стала» у супроводі інструментального ансамблю (скрипка, гітара, віолончель, бубен, баян). Даний флешмоб не лише постав чимось подібним до підготовленого концерту, а швидко перетворився на масове колективне виконання традиційних різдвяних пісень, до якого долучились відвідувачі торговельного центру.

Різдвяний флешмоб провели студенти Волинської духовної семінарії 9 січня 2019 року у торговельно-розважальному центрі «ПортСіті» (м. Луцьк). Як і у більшості флешмобів поява учасників здійснювалась неочікувано, де спочатку розпочинався спів невеликими групами, а вже згодом додавався весь хор. Вибір торговельно-розважального центру дозволяв охопити велику слухачську аудиторію. Для виступу було обрано колядку «Ой, радуйся, земле, Син Божий народився!», яка є однією з найбільш популярних та такою, що виконується під час різдвяних свят. Наступного дня (10 січня) цей колектив виступив у Луцькому ЦУМі, представивши вже цілу низку творів, що дозволило казати про створення цілісної святкової програми, де було виконано такі колядки, як «В темную нічку», «Ой, радуйся, земле, Син Божий народився!» та «У Віфлеємі». Окрім цього було використано елементи декламації, що традиційно включається у народних різдвяних дійствах.

Різдвяний Флешмоб проходив в 2020 році у місті Ковель. Місцем проведення було обрано приміщення залізничного вокзалу. В ньому прийняли участь люди з інвалідністю та аматорський народний хор працівників культури «Вишиванка». Було виконано як колядки, так і щедрівки «Нова радість стала», «Щедрий вечір» та ін. В Харкові 25 грудня 2021 року у торговельно-розважальному комплексі Nikolsky виступили 85 учасників. Серед них був духовий оркестр з Національної

академії Національної гвардії України, Студентський хор ХНУМ ім. І.П. Котляревського, які виконали разом «Carol of The Bells» («Щедрик»). Також оркестром було виконано ряд фрагментів українських танців.

Серед представників студентських спільнот нерідко облаштовувались флешмоби, пов'язані з відтворенням обрядовості, що здійснюється під час свята Андрія. Зокрема студентами КНУ імені Тараса Шевченка впроваджувались театралізовані флешмоби, що передавали святковий дух вечорниць на Андрія. В 2019 році у Луцьку молодь брала участь у Андріївських вечорницях, які проходили у Волинському краєзнавчому музеї. Подібні практики дають змогу казати «про відродження фольклору в просторі українців і його потенціал для подальшого дослідження та розвитку майбутнього мистецтва» (Ткач, 2020: 138).

Практика проведення флешмобів почала навіть замінювати таку «класичну» форму, як конкурс. На початку 2021 року було прийнято рішення про переформатування Всеукраїнського конкурсу «Різдвяні канікули» у флешмоб. Метою даного проєкту стало «формування у підростаючого покоління національно-культурної ідентичності, національно-патріотичного світогляду, та формування у дітей та молоді почуття власної гідності і поваги до національних традицій» (Різдвяні канікули). Завданням флешмобу «Різдвяні канікули» ЦТДЮГ Галичини стало створення роликів, в яких учасники мали відтворити різні елементи традиційних різдвяних свят. Це міг бути як музичний виступ (коляда або щедрівка), так і показ певного дійства (віншування, вертепи та літературно-музичні композиції). Подібні театралізовані виступи оцінювались журі та номінувались найкращі.

Аналіз різдвяно-новорічних флешмобів, які впроваджуються в українському просторі, дозволяє казати про наявність прагнення використовувати не лише традиційний музичний репертуар, а й елементів народного вбрання, святкової атрибутики тощо. «Рівень включення фольклору в музичну спадщину сьогодення підкреслює його домінуювальне, попри усі інші обставини, значення для української культури» (Ткач, 2022: 148). Водночас потрібно засвідчити про формування дещо хибного розуміння специфіки флешмобів. Адже нерідко даним терміном називають абсолютно різні форми активності, які не відповідають сутності та функціональному призначенню флешмобів.

Висновки. Можна спостерігати зростання інтересу до практики проведення флешмобів. В них можуть приймати участь як професіонали,

так і аматори. Зміст, формат проведення флеш-мобів може бути різним. Широкий спектр флеш-мобів охоплює як суто музичні, так і театралізовані форми. Їх проведення виступає потужним джерелом для активізації інтересу до фольклорного спадку, народних традицій тощо. Внаслідок вибору такої новітньої форми, яка має популярність серед молоді, відбувається залучення сучасної аудиторії до спадку предків, його активної циркуляції в контексті культури тощо. Най-

більш часто упродовж останніх років в українському мистецькому просторі влаштовувались хорові флешмоби, які впроваджувались у торговельно-розважальних центрах, вокзалах та інших публічних просторах. Відтворюються елементи новорічно-різдвяної обрядовості, яка включає найбільш популярні та відомі широкому загалу звичаї. Використання фольклорних традиційних форм сприяє їх включенню в життя сучасних українців та відродженню інтересу до них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Всеукраїнський конкурс «Різдвяні канікули» переформатовується у флешмоб. URL: <https://ctdug.lviv.ua/vseukrayinskyj-konkurs-rizdviani-kanikuly-pereformatovuyetsya-u-fleshmob/> (дата звернення: 15.09.2022).
2. Кречко Н. М. Онлайн-виступи хорових колективів: роль та значення в освітньому процесі. *Інноваційна педагогіка*, 2021. Вип. 33, т. 2. С. 150–153.
3. Кречко Н., Соколова Ю. Хорові флешмоби та їх роль у сучасній музичній культурі. *Імідж сучасного педагога*, 2021. № 5 (200). С. 109–112.
4. Регеша Н. Л., Скопцова О. М. Формування навичок режисури виконавського репертуару у студентів спеціалізації «народнохорове мистецтво». *Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство*, 2021. Вип. 44. С. 102–106. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.44.2021.235384>
5. Стішова Н.С. Календарні свята осіннього циклу в звичаєво-обрядовій культурі українців (XX – початок XXI століття). Дис. ... канд. історичних наук. Київ, 2017. 242 с.
6. Ткач А. Глобалізаційні процеси та їхній вплив на український музичний фольклор. *Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство*, 2022. Вип. 46. С. 145–149.
7. Ткач А. А. Відродження фольклору в сучасному просторі українців. *Мистецтвознавчі записки*. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. Вип. 37. С. 134–138.

REFERENCES

1. Vseukrainskyi konkurs «Rizdviani kanikuly» pereformatovuietsia u fleshmob [The All-Ukrainian competition “Christmas Vacation” is being reformatted into a flash mob]. URL: <https://ctdug.lviv.ua/vseukrayinskyj-konkurs-rizdviani-kanikuly-pereformatovuyetsya-u-fleshmob/> (data zvernennia: 15.09.2022) [in Ukrainian].
2. Krechko N. M. Onlain-vystupy khorovykh kolektyviv: rol ta znachennia v osvithomu protsesi [Online performances of choral groups: role and significance in the educational process]. *Innovatsiina pedahohika*, 2021. 33, Vol. 2, pp. 150–153 [in Ukrainian].
3. Krechko N., Sokolova Yu. Khorovi fleshmoby ta yikh rol u suchasni muzychnii kulturi [Choral flash mobs and their role in modern musical culture]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*, 2021, № 5 (200), pp. 109–112 [in Ukrainian].
4. Rehesha N. L., Skoptsova O. M. Formuvannia navychok rezhysury vykonavskoho repertuaru u studentiv spetsializatsii «narodnokhorove mystetstvo» [Formation of directing skills of the performing repertoire in students specializing in “folk choral art”]. *Visnyk KNUKіM. Serii: Mystetstvoznnavstvo*. 2021, Vyp. 44, pp. 102–106. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.44.2021.235384> [in Ukrainian].
5. Stishova N.S. Kalendarsni sviata osinnoho tsyклу v zvychaievo-obriadovii kulturi ukrainsiv (XX – pochatok XXI stolittia) [Calendar holidays of the autumn cycle in the customary and ceremonial culture of Ukrainians (XX – early XXI century)]. Ph.D. thesis. Kyiv, 2017. [in Ukrainian].
6. Tkach A. Hlobalizatsiini protsesy ta yikhniy vplyv na ukrainskyi muzychnyi folklore [Globalisation processes and their impact on Ukrainian musical folklore]. *Visnyk KNUKіM. Serii: Mystetstvoznnavstvo*, 2022, Vyp. 46, pp. 145–149 [in Ukrainian].
7. Tkach A. A. Vidrodzhennia folkloru v suchasnomu prostori ukrainsiv [Revival of folklore in the modern space of Ukrainian]. *Mystetstvoznnavchi zapysky*. Kyiv: IDEIA PRYNT, 2020, Vyp. 37, pp. 134–138 [in Ukrainian].

УДК 78.05:784

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-15>

Вероніка ТОРМАХОВА,

orcid.org/0000-0003-3821-0655

кандидат мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри музичного мистецтва

Київського національного університету культури і мистецтва

(Київ, Україна) *nikusya2008@ukr.net*

Юліана ЦУЛУН,

orcid.org/0000-0003-1120-188X

магістр кафедри музичного мистецтва

Київського національного університету культури і мистецтва

(Славутич, Київська область, Україна) *yulianatsulun@gmail.com*

Ісус ЧОРНИЙ,

orcid.org/0000-0003-0488-9401

магістр кафедри музичного мистецтва

Київського національного університету культури і мистецтва

(Лубни, Україна) *fto31008@gmail.com*

ТВОРЧИСТЬ ЛАРИ ФАБІАН В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

В статті окреслені основні стильові напрямки творчості видатної співачки Лари Фабіан, окреслено особливості її вокальної манери та пісень. Зазначено, що європейська поп-музика початку XXI століття являє собою культурний простір, де поєднуються різні традиції: від легкої диско-музики до драматичної пісні шансон, від блюзової і соул-традиції співу, що походить з США до латиноамериканської вокально-танцювальної композиції. Топ-вокалісти поєднують в своїй творчості найкращі зразки різних вокальних традицій. Лара Фабіан є співачкою, що опанувала такі стильові напрямки, як: диско, шансон, денс-поп, класичний кросовер, латино та створила інтерпретації пісень видатних співачок XX ст. – Едіт Піаф, Даліди та ін. Ларі Фабіан вдається поєднувати у своїй творчості стиль співу французького шансону та американської поп-пісні. Її дебютний альбом «Lara Fabian» включав зразки шансону з його характерним акустичним звучанням (вокал та рояль), відсутністю бек-вокалу, а також яскраво вираженою ліричністю та драматичним напруженням. Для пісень такого типу характерні відсутність чіткої ритмічної пульсації, декламаційність, велика кількість агогічних прийомів. Її акторський талант знайшов втілення у яскравих відеокліпах до власних пісень. Співачка також є композиторкою і авторкою текстів. За весь період творчої діяльності їй вдалось випустити 19 альбомів, пісні з яких очолювали вершини хіт-парадів у різних країнах. Творча діяльність Фабіан охоплює різні сфери: участь у вокальних конкурсах, виступи на вокальних і танцювальних шоу. Її творча майстерність може розглядатись як зразок для наслідування молодим виконавцям. Системний характер діяльності дозволяє Ларі Фабіан створювати цілісні музичні твори, в яких кожна деталь музичного образу та його візуального сценічного втілення є взаємопов'язаними.

Ключові слова: Лара Фабіан, шансон, стиль, вокал, класичний кросовер, диско, денс-поп, кавер.

Veronika TORMAKHOVA,*orcid.org/0000-0003-3821-0655**Candidate of Art (Ph.D.), Associate Professor;
Associate Professor at the Music Department
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) nikusya2008@ukr.net***Yuliana TSULUN,***orcid.org/0000-0003-1120-188X**Master's student of the Music Department
Kyiv National University of Culture and Art
(Slavutich, Kyiv region, Ukraine) yulianatsulun@gmail.com***Isus CHORNII,***orcid.org/0000-0003-0488-9401**Master's student at the Music Department
Kyiv National University of Culture and Art
(Lubny, Kyiv region, Ukraine) fto31008@gmail.com*

CREATIVITY OF LARA FABIAN IN THE CONTEXT OF MODERN MUSIC

The article outlines the main stylistic directions of the work of the outstanding singer Lara Fabian, outlines the features of her vocal manner and songs. It is noted that European pop music of the beginning of the 21st century is a cultural space where various traditions are combined: from light disco music to dramatic chanson songs, from blues and soul singing traditions originating from the USA to Latin American vocal and dance compositions. Top vocalists combine the best examples of various vocal traditions in their work. Lara Fabian is a singer who has mastered such styles as: disco, chanson, dance-pop, crossover, Latin and created interpretations of songs by outstanding singers of the 20th century – Edith Piaf, Dalida and others. Lara Fabian manages to combine the singing style of French chanson and American pop song in his work. Her debut album “Lara Fabian” included samples of chanson with its characteristic acoustic sound (vocals and piano), the absence of backing vocals, as well as pronounced lyricism and dramatic tension. Songs of this type are characterized by the absence of a clear rhythmic pulsation, declamation, and a large number of agogic techniques. Her acting talent was embodied in bright video clips for her own songs. The singer is also a composer and lyricist. During the entire period of her creative activity, she managed to release 19 albums, the songs from which topped the charts in different countries. Fabian's creative activity covers various areas: participation in vocal competitions, performances at vocal and dance shows. Her creative skill can be considered as a role model for young performers. The systematic nature of the activity allows Lara Fabian to create complete musical works in which every detail of the musical image and its visual stage embodiment are interconnected.

Key words: *Lara Fabian, chanson, style, vocals, crossover, disco, dance-pop, cover.*

Актуальність проблеми. Сучасна поп-музика представлена багатьма стильовими напрямками, серед яких в останній час є поширеними диско, денс-поп, шансон, класичний кросовер. Проте виконавців, які майстерно володіють в однаковій мірі здатністю виконання пісень в різних стилях не так багато. Серед них вирізняється професійністю, вокальними і акторськими даними Лара Фабіан. Співачка здійснює багатогранну творчу діяльність. Вона приймала участь у зйомках кліпів, що проходили на території Київської області й у Львові. У неї є творчі контакти та спільні проєкти з українськими виконавцями. Поодинокі роботи присвячені її вокальному виконавству та опису життєвого і творчого шляху. Водночас творчість Лари Фабіан не була достатньо висвітлена у вітчизняному музикознавстві, що й актуалізує дослідження її творчості.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. В українському музикознавстві є ряд публікацій,

проблематика яких дотична темі дослідження. Стаття А. Попової присвячена розгляду традиції виконання французького шансону і внеску творчої особистості Едіт Піаф у розвиток цього жанру. В роботі В. Тормахової розкриваються особливості будови сучасних поп-пісень і продемонстровано їх розвиток наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. У довіднику В. Откидача наявна інформація щодо основних стильових напрямків естрадної музики. Упродовж останніх років було опубліковано ряд інтерв'ю з виконавицею, де описано різні періоди життя і творчості співачки. Водночас у вітчизняному музикознавстві творчість Лари Фабіан до сьогоднішнього дня не була глибоко досліджена. Недостатньо висвітлені її авторські здобутки, акторська майстерність та тренерська діяльність у сучасних вокальних шоу.

Мета статті полягає у висвітленні специфіки творчої діяльності відомої співачки Лари Фабіан.

Вклад основного матеріалу. Лара Фабіан – відома франко-бельгійська співачка, яка походить з родини музикантів: італійки та бельгійського француза. Своє ім'я вона отримала завдячуючи захопленню матері романом «Доктор Живаго», де одним з персонажів була – Лара. Справжнє прізвище виконавиці – Крокер. Вона є не тільки відомою у всьому світі співачкою, а й також талановитою актрисою, авторкою текстів до пісень та композиторкою. Творча діяльність даної особистості охоплює різні сфери: участь у вокальних конкурсах, виступи на різних вокальних і танцювальних шоу. Колись свою творчу діяльність Лара Фабіан розпочала з конкурсу нових талантів в Брюсселі і піднялась до тренерського крісла вокального шоу «Голос Франції». Вона приймала участь у такому музичному конкурсі, як «Свробачення» в 1988 році, де представила композицію «Stoïge», представляючи Люксембург та зайняла почесне четверте місце. Творче надбання співачки складається з 14 студійних та 5 концертних альбомів. Її перший альбом одразу став популярним і приніс їй міжнародну славу. Він став bestseller-ом у 1998 році. Лара Фабіан зазначала, що вона обрала творчу діяльність і професію, бо це її моя пристрасть, через яку вона отримую порцію любові під час виходу на сцену.

Авторський стиль Лари Фабіан походить від поєднання сучасної поп-музики і традиційного французького шансону. В. Откидач зазначає, що даним терміном можна позначити французьку пісню у всіх її жанрових іпостасях. «Шансон – це у широкому сенсі французька пісня в усіх її історичних і жанрових різновидах від найдавніших часів до наших днів» (Откидач, 2019: 245). У вокальному стилі співачка орієнтується на творчий досвід європейського естрадного напрямку: Едіт Піаф, Даліди, також її кумирами є Селін Діон і Барбара Стрейзанд, що представляють американську поп-традицію. Її голос з діапазоном в чотири октави сформувався завдяки класичній підготовці, яку вона отримала в бельгійській консерваторії.

Ларі Фабіан вдається поєднувати у своїй творчості стиль співу французького шансону та американської поп-пісні. Її дебютний альбом «Lara Fabian» включає зразки шансону з його характерним акустичним звучанням (вокал та рояль), відсутністю бек-вокалу, а також яскраво вираженою ліричністю та драматичним напруженням. Для пісень такого типу характерні відсутність чіткої ритмічної пульсації, декламаційність, велика кількість агогічних прийомів. Манера виконання наслідує стиль Едіт Піаф. Мистецтво шансоньє

полягає в тому, щоб показати «міні виставу», де співак не тільки виконує пісню, а й «проживає» її. Саме таким чином Лара Фабіан виконує свої франкомовні пісні з різних альбомів. Авторкою багатьох текстів пісень є сама співачка. Навіть стриманий стиль у сценічному одязі і мінімум жестикуляції під час концертів Фабіан можна розглядати як наслідування традиції Едіт Піаф. «Її творчим кредо було прагнення створювати цілісну картину, сцену або мініспектакль з пісні. Для виконавського іміджу співачки, візуальне модне оформлення було не суттєвим чинником» (Попова, 2015: 133).

Лара Фабіан виконує англомовні пісні в манері, що нагадує Селін Діон, яка є однією з її кумирів. У її першому англомовному альбомі «Lara Fabian» були представлені популярні стилі кінця ХХ ст., такі як: поп-рок, диско, соул, завдяки яким альбом став «золотим» у Канаді, Швейцарії, Німеччині й Норвегії, а платиновий – у Бельгії, Бразилії, Франції й Португалії.

Другий альбом співачки зайняв високі позиції у чартах Бельгії, Франції, Німеччини, Фінляндії, Швейцарії, Нідерландах, США. Це стало можливим завдяки співавторству з Ріком Елісоном та іншими авторами. Пісні, що увійшли до альбому «A wonderful life» здобули значної популярності серед публіки. Однією з композицій альбому є «No big deal». Твір представляє собою зразок класичного поп-хіта з хуковим приспівом, яскравою мелодією та вираженою танцювальною ритмікою. Такий тип композиції нерідко використовується в сучасній поп-музиці, де «...приспів, або іноземний відповідник даного терміну – хорус... – це частина пісні, яка з'являється більше ніж один раз в пісні, містить основну ідею» (Тормахова, 2020: 229).

Також треба приділити увагу однойменній пісні з альбому «A wonderful life», яка є інтерпретацією ліричної балади британського гурту «Black», створеною Коліном Вернкомбом (Colin Vearncombe) у 1986 році. Лара Фабіан у своїй виконавській версії більше приділяє уваги тексту, таким чином надаючи мелодії ознак декламаційності і збагачує виконання приспіву більшою емоційністю. Співачка у завершеннях фраз використовує дрібну мелізматіку, характерну для вокальної манери соул, але при цьому не порушує ритмічну основу пісні. Під час співу вона використовує вокальний прийом субтон, який надає теплому звучанню композиції. Виконання Лари Фабіан нагадує ліричну сповідь, у якій вона спірається на вербальний текст, малюючи різні відтінки відчуттів, якими передається емоційний стан пісні. Саме тому ця виконавська версія пісні

стала цікавою та сподобалась слухачам, зайнявши високі позиції в чартах Німеччини, Нідерландів та Бельгії.

Звертаючись до особливостей змістовного наповнення текстів, треба приділити увагу яскравим образам, на яких будується драматургія пісні. Наприклад, таким є твір «Mademoiselle Hyde», що присвячений темі боротьби світла та темряви в особі однієї людини, яка все повністю усвідомлює, але не може протистояти цьому. На відміну від роману XIX століття Роберта Луїса Стівенсона «Mr. Hyde», що надихнув співачку, основною героїнею є жінка. Текст насичений амбівалентним ставленням до головної героїні, підкреслюється її «The dark evil side» (темна сторона зла). Текст цієї пісні був пропущений авторкою крізь призму власного світобачення, вона в ній розкривається, як вразлива та романтична натура. Разом з нею ми занурюємось у світ закоханої людини, що бореться сама з собою заради свого щастя. У 2013 році українським режисером Аланом Бадоевим був знятий відеокліп на пісню «Мадемуазель Хайд» з іншою назвою «Морфій», що став однією з новел фільму «Мадемуазель Живаго» (Бадоев зробив...).

Лара Фабіан проявляє себе не лише у музичній сфері. Вона випустила тексти до власних пісень, а також збірку поезій під назвою «Les paroles de 74 chansons». Також варто відзначити, що Лара Фабіан відома у музичному світі тепер не тільки як співачка, а і як професійний вокальний тренер. Вона була наставницею талановитого французького виконавця Грегорі Лемаршала. Під час виконання ними пісні «Ave Maria» співачка допомагала розкритися молодому артисту, надаючи йому емоційну підтримку. В коді цієї пісні вона створювала такі імпровізаційні фрази, які учень зміг повторити, співаючи з нею в діалозі, щоб максимально продемонструвати потенціал його голосу.

Аналізуючи багатогранність Лари Фабіан необхідно розглянути її акторську майстерність, яка проявилася у фільмі «Мадемуазель Живаго», що був створений українським режисером-кліпмейкером Аланом Бадоевим. За задумом режисера планувалося створити 12 новел, де дії будуть відбуватися в минулому, теперішньому і майбутньому, охоплюючи XIX–XXI століття. Протагоністом у даній картині була представлена Лара Фабіан. В її особі втілена жінка, що страждає у фашистському концтаборі, в концертному залі, захопленому терористами, або у фантастичному світі майбутнього.

Замовником картини був Universal Music France – французький підрозділ найбільшої світової звукозаписної компанії Universal Music Group

International. В основі проекту – пісні створені на чотирьох європейських мовах: англійській, французькій, італійській та іспанській. Відеоряд до пісень був знятий у різних частинах України, зокрема під Києвом та у Львові. На всіх локаціях доводилося будувати складні декорації, що було можливим завдяки професійній роботі художників-декораторів. У проекті приймали участь українські відомі хореографи: Олена Коляденко, Назар Дідик та Костянтин Гордієнко.

Пісні, що входять до проекту є дуже драматичними та різностильовими. Кожна пісня представляє собою маленьку історію, яку пережила головна героїня. Серед них є пісні, що представлені масовими сценами, а в деяких увага зосереджена на самотніх персонажах, талановито втілених Ларою Фабіан. Однією з таких є «Winter's Bouquet» – четверта пісня з альбому і дев'ята історія з музичного фільму «Мадемуазель Живаго» Лари Фабіан, де її партнером був Макс Барських. Як висловлювалася співачка, їй було дуже приємно працювати з українським виконавцем. Кохання французької жінки до молодого солдата в окупованій Франції перетворює зимовий Париж на сонячне весняне місто, але любов завжди супроводжує смерть.

Вербальний текст до композиції, як і до всіх пісень альбому, співачка написала сама. Аналізуючи текст пісні, не можна напевне стверджувати, що він присвячений конкретній життєвій історії. Скоріше за все, це спогади з минулого героїні, які час від часу пробуджуються в її серці яскравими спалахами. Сама мелодія композиції переносить нас в атмосферу меланхолійності і мрійливості та повертає нас у потаємні закутки душі, де ми зберігаємо ті моменти нашого життя, які є для нас безцінними. Можна припустити, що пісня і є діалогом героїні з її минулим, за яким вона сумує.

Розпочинається музична композиція з «гострих» коротких звуків фортепіано, які нагадують дрібний падаючий сніг, що відблискує різними кольорами на сонці у зимовий морозний день. В оркестровому вступі звучить мелодія французького шансону, який перегукується з конкретною музикою, що була нав'язана атмосферою вулиці. «Конкретна музика полягає в записі на магнітофонну плівку, монтажі, трансформації та змішуванні природних чи штучних звучань докільця, що до цього визнавалися “не музичними”» (Українська музична енциклопедія, 2008: 547). Лірична мелодія, підтримана чітким ритмом з рисами танцювальності; емоційна композиція; відвертість почуттів – усе це являє собою справжній французький шансон. Після нього звучить фрагмент

приспіву, за яким настає пауза і пісня звучить в іншій тональності. Основна тема написана в гармонічному мінорі з використанням низхідних секвенцій, що нагадує мелодію шансону. Початковий мотив побудований на оспівуванні інтонації малої сексти з секвенціями і налаштовує на сумний образ пісні. Незабаром Лара Фабіан розпочинає свій внутрішній діалог. Тембр її голосу тут надзвичайно теплий, легкий, прозорий, що звучить з динамікою – *piano*. Надалі приспів набуває невеликого емоційного піднесення, яке відчувається у зростанні динаміки від *piano* до *mezzo forte*, але все ж таки зберігаючи ту «акуратність» і камерність в голосі, які були на початку. Другий куплет з приспівом вже звучить більш драматично. Це проявляється у більш яскраво вираженому вібрато в голосі, емоційності, наявності придихання. У вокальній партії розгортається історія кохання, а в інструментальній частині пісні – її драматична розв'язка. Другою кульмінацією пісні є проведення мелодії танго, побудованого на іншій темі. Пісня скомпонована на чергуванні заспіву з приспівом і оркестровій кульмінації, що з'являється після другого приспіву. Важливою частиною композиції є інструментальний епізод із соло альту, саме тут набуває сили кульмінація твору. Альт нагадує друге приховане «я» героїні, яке страждає і плаче за пережитим минулим, що неможливо повернути назад. Надалі й до кінця пісні голос співачки та інструменту перебувають у постійному діалозі один з одним. Світлий, душевний тембр Лари Фабіан переплітається з мелодією альту, створюючи ефект ностальгії. Закінчується пісня проведенням приспіву у скороченому вигляді зі зміною вербального тексту, що символізує повернення до суворой реальності з країни мрій головної героїні. Слід відзначити оркестровку цієї пісні, яка зроблена для естрадно-симфонічного складу і включає багато епізодів наслідування різних стилів і жанрів, зокрема: танго, оперної увертюри, шансону.

«Музика – це суть моєї творчої ідентичності і також це частина мого характеру. Я спілкуюся з людьми через музику, і це спілкування є причиною, чому я займаюся цією роботою. Я ніколи не уявляла життя без музики. Жити без музики означає відкинути себе» (Kirci, 2016). Ці слова співачка неодноразово зазначала щодо своєї творчості. Лару Фабіан як вокалістку не можна відносити до якогось одного напрямку. Вона повноцінно розкривається як блискуча творча особистість у різних стилях, таких як: класичний кросовер, шансон, диско, соул, поп-денс.

Визначним прикладом композиції у стилі поп-денс є пісня «I am who I am», яка має 5 реміксів,

7 офіційних версій та кліп. Денс-поп – стиль електронної танцювальної музики і під-жанр поп-музики, який поєднував танцювальні ритми зі стилями поп, хаус та сучасним ритм-н-блюзом. З'явившись в середині 1980-х років, цей стиль став відображенням спроб композиторів висловити потенціал поп-музики за допомогою нових електронних інструментів. У цьому творі це висвітлено через партію клавішних інструментів та програмування на барабанах. Також в фонограмі звучить гітара, яка відтворює своїми фігураціями іспанські мотиви та чудово поєднується з електроінструментами. Назва твору «Я та хто я є» та текст пісні – це заява для світу від Лари Фабіан. Лара знає, що для більшості людей музична індустрія – це гра, але вона не збирається в неї грати. Співачка каже світові не намагатися обдурити її або грати з нею в ігри, тому що це не спрацює, вона саме така, яка вона є. Це показує, що у Лари справжній характер і робить її музику більш відкритою для її шанувальників. Пісня є рухливою, з яскраво-вираженою танцювальною ритмікою в супроводі. Цікавою особливістю даної композиції постає контраст між активним супроводом та плавністю вокальної лінії. Лара Фабіан може зі смаком поєднати кілька вокальних технік в одній пісні, як це і робиться в «I am who I am». Мелодія пісні створена з коротких мотивів, відокремлених паузами, які легко запам'ятовуються. Приспів побудований за принципом діалогу, але виконаний однією людиною. Це робить пісню справжнім хітом. Серед вокальних прийомів переважають белтінг, тванг, соул. Виконавиця у цій пісні наслідує манеру співу Селін Діон. Бути людиною, якою вона є, і бути вірною собі означає, що її музика завжди відображатиме чесність і порядність її аудиторії. І хоча пісня зазнала критики та не підкорила усі чарти, вона посідає вагоме місце в становленні американської кар'єри та підтвердженні слів співачки – вона та, хто вона є.

Одна з провідних тем пісень Лари Фабіан є монолог самотньої закоханої жінки. Важливе місце у творчості співачки належить інтерпретаціям хітів її кумирів, зокрема Едіт Піаф, Даліди, Барбрі Стрейзанди. Однією з таких пісень є композиція французького співака й поета С. Лами на музику А. Дона «Je suis malade» («Я хворію»), або більш змістовним перекладом буде «Я хворий (хвора) тобою»). Виконана у 1973 році автором, пісня не отримала великої популярності, у тому ж році кавер-версію композиції виконала французька співачка Даліда й, нарешті, у 1994 році свою інтерпретацію пісні запропонувала Лара Фабіан. Її версія композиції набула популярності й викликала

захоплення самого С. Лами. Пісня присвячена трагедії нерозділеного, забороненого кохання, яке стає для ліричного героя прокляттям та хворобою.

Структура пісні є, на перший погляд досить типова для французького шансону: вступ, два куплети – приспів (який являє собою період повторної будови), третій та четвертий куплети – приспів – п'ятий куплет – приспів – програш – два приспіви. Можна трактувати куплети 1-2 та куплети 3-4 як один куплет, написаний в двочастинній формі, тоді схема буде виглядати ще більш «стандартно»: «куплет-приспів-куплет-приспів-скорочений куплет-два приспіви», але для подальшого аналізу більш зручним є перший варіант трактування форми.

Проаналізувавши відео та аудіо записи виконання пісні «Я хвора тобою» Ларою Фабіан неможливо не помітити, що на різних релізах та живих виступах співачка виконує цю композицію по-різному. Співачка додає у свій кавер повільний восьмитактовий вступ в партії солюючого фортепіано. У версії, записаної для альбому «*Carpe Diem*» у 1994 році Л. Фабіан починає співати після паузи. У цій версії – перші два куплети та приспів саме співаються короткими фразами. Друге речення приспіву стає емоційним вибухом, виконується дуже гучно, звучить як крик душі. Третій, четвертий та п'ятий куплети Лара Фабіан виконує додаючи до співу немусичні звуки – плач, зітхання, шепіт, схлипування.

Одною з головних відмінностей усіх версій співачки є виконання першого речення останнього приспіву а *carpella*: цей прийом ще більше підкреслює «епізод *subito piano*»: голос співачки ніби звучить у пронизливій тиші, що дуже влучно виражає відчуття самотності героїні й після цього ще більш драматично та емоційно звучить фінальне проведення приспіву з динамікою *fortissimo* на фоні *tutti* інструментального супроводу (у ансамбль в першій версії пісні входять клавішні, солююче фортепіано, ударні, гітара).

Найбільш пронизливим та вражаючим є виконання пісні, що записане на концертному альбомі співачки 2003 року. Цього разу композиція стає справжньою сповіддю, співачка постає перед слухачами ніби емоційно оголеною, й більшу частину композиції виконує за допомогою чергування прийомів речитативу та мелодекламації, часто доручаючи мелодичну функцію солюючому роялю. Пісня перетворюється на яскравий трагічний монолог справжньої драматичної актриси. Ще одна відмінність цієї версії – п'ятий куплет та фінальний приспів повністю виконуються Л. Фабіан а *carpella*; співачка досягає небаченого напруження без підтримки інструментального супроводу, лише силами власного голосу: відчай і самотність у цьому варіанті досягають свого апогею.

Висновки. Сучасна поп-сцена ХХІ ст. представлена різноманітними музичними стильовими напрямками, які представляють в своїх піснях європейські виконавці. Одною з них є Лара Фабіан, що поєднує в своїй особі співачку, актрису, авторку пісень, віршів та вокального тренера. Характерною рисою творчості Фабіан є широкий стильовий діапазон і поєднання американської вокальної школи з традицією співу французького шансону. Особливістю Лари Фабіан-актриси – є створюваний нею лірико-драматичний образ на сцені, що продовжує традиції Едіт Піаф. Унікальність співачки полягає в тому, що вона співає і вільно розмовляє багатьма мовами: англійською, французькою, італійською, іспанською. Це дозволяє їй з легкістю писати тексти пісень на цих мовах, висловлюючи щирі почуття, що переважають з філософськими роздумами. Сценічний образ Фабіан доволі стриманий, а в її відеокліпах розкривається акторський талант виконавиці. Вона є зразком артистки, що не прагне до часом марної та тимчасової популярності, а слідує тим шляхом, який вважає своїм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадоев зробив з прекрасної Лари Фабіан рудоволосу вампіршу. URL: https://gazeta.ua/articles/celebrities/_badoyev-zrobiv-z-prekrasnoyi-lari-fabian-rudovolosu-vampirshu-foto/345009 (дата звернення 27.11.2022).
2. Откидач В. Музична естрада: довідник : у 4-х т. Т. 1 : словник термінів. Харків: Лідер, 2019. 259 с.
3. Попова А. Особливості вокальної манери та сценічного образу Едіт Піаф. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*, 2015, Вип. 9. С. 129-134.
4. Тормахова В. Еволюція куплетної форми в рок- та поп-музиці. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал*. Київ. 2020. № 3. С. 226-230.
5. Українська музична енциклопедія. Том 2. Київ. 2008. 664 с.
6. Kirci S. Passionately in love with music: Lara Fabian. 2016. URL: <http://www.raillife.com.tr/en/passionately-in-love-with-music-lara-fabian/> (дата звернення: 27.11.2022)

REFERENCES

1. Badoiev zrobyv z prekrasnoi Lary Fabian rudovolosu vampirshu [Badoev turned the beautiful Lara Fabian into a red-haired vampire]. URL: https://gazeta.ua/articles/celebrities/_badoiev-zrobiv-z-prekrasnoyi-lari-fabian-rudovolosu-vampirshu-foto/345009 (data zvernennia 27.11.2022) [in Ukrainian].
2. Otkydach V. Muzychna estrada: dovidnyk : u 4-kh t. T. 1 : slovnyk terminiv [Musical variety: a guide: in 4 vols. Vol. 1: a dictionary of terms]. Kharkiv: Lider, 2019. 259 p. [in Ukrainian].
3. Popova A. Osoblyvosti vokalnoi manery ta stsenichnoho obrazu Edit Piaf [Peculiarities of Edith Piaf's vocal manner and stage image]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Filozofia, kulturolohiia, sotsiolohiia*, 2015, Vyp. 9. pp. 129-134 [in Ukrainian].
4. Tormakhova V. Evoliutsiia kupletnoi formy v rok- ta pop-muzytsi [Evolution of the verse form in rock and pop music]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv: nauk. zhurnal*. Kyiv. 2020. № 3. pp. 226-230 [in Ukrainian].
5. Ukrainska muzychna entsyklopediia [Ukrainian music encyclopedia]. Tom 2. Kyiv. 2008. 664 p. [in Ukrainian].
6. Kirci S. Passionately in love with music: Lara Fabian. 2016. URL: <http://www.raillife.com.tr/en/passionately-in-love-with-music-lara-fabian/> (data zvernennia: 27.11.2022)

УДК 7.012:76(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-16>**Ірина ТЮТЮННИК,***orcid.org/0000-0003-3321-4729*

кандидат мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри образотворчого мистецтва, дизайну та методики їх навчання
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) tyutyunnik@gmail.com**Наталія ДОБРЯНСЬКА,***orcid.org/0000-0002-8401-5685*

студентка II курсу магістратури факультету мистецтв

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) dobranska89@gmail.com

КОМПОЗИЦІЙНЕ ТРАКТУВАННЯ ГРАФІЧНИХ ОБРАЗІВ Г. СКОВОРОДИ

У статті розглянуто графічні образи Г. Сковороди, створені вітчизняними художниками другої половини ХХ – початку ХХІ ст. ст., проаналізовано поширені сюжети, прийоми композиції та манери технічного виконання.

Для аналізу в основному були залучені графічні листи, виконані близько 1972 року, коли відмічався 250-річний ювілей з дня народження Г. Сковороди. Також розглядалися і пізніші твори. Розглянуто міні-композиції (екслібри-си), портретні зображення, ілюстрації та сюжетна станкова графіка. У групі портретних образів окреслено два виразних варіанти. Перший з них – це доволі лаконічні зображення, де основну увагу приділено портретній схожості та реалістичному виконанню (твори П. Мецзякова, В. Чебаніка, В. Касіяна, В. Бистрякова, В. Лопати та ін.). Інші – більш образні (портрети у виконанні М. Жука, М. Безпальківа, М. Лисенка, І. Стаханова, Ю. Головаша, О. Смородіна).

Об'єктом нашого дослідження стали сюжетні композиції як виразники композиційної варіативності та складності сюжетного твору (роботи Л. Левицького, В. Губенка, М. Попова, Ю. Любавіна, В. Віхтинського, О. Губарева, Г. Галкіна, В. Кузнєцова, О. Возіянова, В. Лопати, В. Варєци, Є. Трегуба, Р. Браїлова та ін.).

Визначено, що характерною рисою розглянутих сюжетних графічних творів другої половини ХХ ст. є переважаючий жанрово-оповідний характер розкриття сюжету. Відмітною рисою розглянутих сюжетних графічних творів другої половини ХХ ст. є переважаючий жанрово-оповідний характер розкриття теми. Попри їх певні стереотипні зображальні вирішення, повторювану тематику, відзначено велику різноманітність композиційних прийомів цих переважно складних фігуративних композицій. Серед них – спосіб виділення композиційного центру контрастами величини, тонального вирішення, другорядність вираження простору, його умовність. Спільними стилістичними рисами графічних аркушів можна назвати реалістичне трактування образів, художню правдивість, монументальне узагальнення, високу технічну майстерність виконання.

У графіці початку ХХІ ст. художники часто застосовують тонкий асоціативний зв'язок з реальними предметами, гру ліній і фактур, які відображають випадкові та несподівані ефекти технологічного процесу.

Ключові слова: сюжетна графіка, образ Г. Сковороди, композиція, графічні техніки.

Iryna TIUTIUNNYK,*orcid.org/0000-0003-3321-4729*

PhD in Arts, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Fine Arts, Design and Methodology of Teaching
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) tyutyunnik@gmail.com**Nataliia DOBRIANSKA,**Master's Student at the Department of Fine Arts, Design and Methodology of Teaching
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
(Ternopil, Ukraine) dobranska89@gmail.com

COMPOSITIONAL INTERPRETATION OF GRAPHIC IMAGES BY H. SKOVORODA

The article examines the graphic images of H. Skovoroda, created by domestic artists of the second half of the 20th and the beginning of the 21st centuries, and analyzes common plots, composition techniques, and the manner of technical execution.

For the analysis, graphic letters made around 1972, when the 250th anniversary of the birth of H. Skovoroda was celebrated, were mainly involved. Later works were also considered. Mini-compositions (bookplates), portrait images, illustrations, and plot easel graphics were considered. Two expressive options are outlined in the group of portrait images. The first of them are quite laconic images, where the main attention is paid to portrait resemblance and realistic execution (works by P. Meshcheryakov, V. Chebanyk, V. Kasiyan, V. Bystryakov, V. Lopaty, etc.). Others are more figurative (paintings performed by M. Zhuk, M. Bezpalkiv, M. Lysenko, I. Stakhanov, Y. Holovash, O. Smorodin).

The object of our research was plot compositions as expressions of the compositional variability and complexity of the plot work (works by L. Levytskyi, V. Gubenko, M. Popov, Y. Lyubavin, V. Vikhtynskyi, O. Gubarev, H. Galkin, V. Kuznetsov, O. Vozianova, V. Lopaty, V. Varetsky, E. Treguba, R. Brailova, etc.).

It was established that a characteristic feature of the considered plot graphic works of the second half of the 20th century is a prevailing narrative genre nature of the plot unfolding. A distinctive feature of the considered plot graphic works of the second half of the 20th century is a predominant genre-narrative nature of the topic development. Despite their certain stereotypical pictorial solutions, repeated themes, in great variety of compositional techniques of these mostly complex figurative compositions was noted. Among them, the method of highlighting the compositional center by contrasts of magnitude, tonal resolution, secondary expression of space, its conventionality. The common stylistic features of graphic sheets can be called realistic interpretation of images, artistic truthfulness, monumental generalization, high technical skill of execution

In the graphics of the beginning of the 21st century, artists often use a subtle associative connection with real objects, a game of lines and textures that reflect the random and unexpected effects of the technological process.

Key words: plot graphics, image of H. Skovoroda, composition, graphic techniques.

Постановка проблеми. Цього року українці святкують 300-ту річницю пам'яті видатного українського просвітителя та філософа Григорія Сковороди. До вшанування його творчості часто звертаються і відомі художники, і студенти художніх спеціальностей. Автори публікації також планують висвітлити образ Г. Сковороди у творчій магістерській роботі, виконаній однією з графічних технік. Тому виникає потреба систематизувати та проаналізувати існуючу образотворчу сковородіану.

Аналіз досліджень. Вагомим дослідженням образотворчої сковородіани є стаття Д. Степовика 1972 року, де він в хронологічному порядку описує твори українських художників, присвячені постаті Г. Сковороди (Степовик, 1972). Першими зображеннями українського мислителя були портрети (живописні та графічні), а пізніше почали з'являтися і сюжетні роботи. Автор доводить, що картина Івана Іжакевича «Мандрівний філософ Сковорода» 1894 року поклала початок розробці зображення постаті філософа у жанровому мистецтві (Степовик, 1972: 27). З цього часу утверджується трактовка образу Сковороди як мандрівника. Особливо характерною стала реалістична зображальна основа картини, її виразне тематичне спрямування та складна фігуративна композиція саме в радянській образотворчій практиці.

Потрібно зауважити, що багато творів образотворчого мистецтва було виконано 1972 року чи напередодні, коли відзначався 250-річний ювілей з дня народження Г. Сковороди. Тоді ж був заснований Меморіальний музей Г. С. Сковороди, видано збірки творів філософа, часто ілюстровані, проведено тематичні експозиції та конференції. Так, важливою подією в образотворчій сковоро-

діані була ювілейна виставка у Києві 1972 року, де експонувалося 235 творів 129-ти митців (Антонович, 1993). З цієї нагоди було видано альбоми творів київських та харківських художників (Григорій Сковорода: альбом-виставка, 1972; Естампи графіків Києва до ювілею Григорія Сковороди: альбом, 1972).

Публікації про творчість художників, які опрацьовували образ Г. Сковороди знаходимо у доробку співробітників літературно-меморіального музею Г. С. Сковороди (Дудко, 2001; Радіоненко, 2019). Так, Тетяна Радіоненко характеризує серію акварелей Георгія Ткаченка 1972 року, присвячених видатному українському філософу, шість з яких постійно експонуються у Меморіальному музеї Г. С. Сковороди («Портрет Г. Сковороди», «На цвинтарі», «На пасіці», «Пам'ятник біля дуба», «Могила Г. С. Сковороди», «Повернення на батьківщину») (Радіоненко, 2019).

Метою статті є спроба розглянути графічні образи Г. Сковороди, створені вітчизняними художниками другої половини ХХ – початку ХХІ ст.ст., проаналізувати поширені сюжети, прийоми композиції та манеру їх технічного виконання.

Виклад основного матеріалу. 2001 року у Харкові вийшов альбом екслібрисів, присвячених Г. Сковороді (Григорій Сковорода в екслібрисах харків'ян, 2001). Тут представлені 24 роботи тринадцятиох авторів, виконаних переважно технікою ліногравюри. Особливо виділяється графіка Юрія Киянського, яка демонструє інспірацію авангардівськими супрематичними композиціями: тут бачимо нарбутівські трикутники, відповідний шрифт, динамічні діагональні лінії, оперування геометризваними площинами. Сміливе

узагальнення природи, відмова від надмірної деталізації дозволяють Ю. Киянському оперувати чорними і білими площинами, які стають головними виражальними засобами. Як справедливо зауважує дослідник екслібриса Петро Нестеренко, «майстерно вирішені співвідношення чорного й білого, доведені до віртуозного звучання гнучкі лінії, міцна композиція – усе це робить екслібрис динамічним і експресивним» (Нестеренко, 2011). Вишукане вертикальне спрямування мають міні-композиції Олександра Киянського.

Окрему групу графічних зображень українського філософа становлять його портрети, які часто призначались для ілюстрування книг, створення плакатів, марок або ж були станковими. Більшість з них є доволі лаконічними, де основну увагу приділено портретній схожості та реалістичному виконанню. Такими є гравюра Петра Мещерякова (1814–1822, яка, як стверджує Д. Степовик, виконана за олійним прижиттєвим портретом Г. Сковороди живописця Лук'янова), листівка Василя Чебаніка (ліногравюра, 1966, із серії «Класики української літератури»), поясне графічне зображення Василя Касіяна, двоколірний плакат Віктора Бистрякова (обидва 1972), портрет для банкноти гривні номінальною вартістю у 500 гривень Василя Лопати (туш, перо, 1992.) та ін.

Більш образним є портрет Г. Сковороди у виконанні Михайла Жука (літографія, 1923), де на тлі зображений пейзаж. Легкі графічні психологічні образи виконали Михайло Безпальків (туш, перо, 1972) та Микола Лисенко (папір, кулькова ручка, 2020), розмістивши погруддя мислителя на тлі ідилічної української природи. Цікавою є також ліногравюра Ігоря Стаханова, де тло розроблене бароковим орнаментом, доповнене написом афоризму філософа, сама постать відділена від фону широкою білою смугою-контуром. Бачимо гарний контраст суцільно чорного одягу, волосся із детально проробленими штрихами руки, обличчя, візерунку, літер. Юрій Головаш подав портрет Г. Сковороди на тлі українського народного орнаменту, обрисів земної кулі, розгорнутої книги, сувою паперу, каламаря з пером і атомного ядра. Тут автор використав прийом контрасту великої і малих форм. Чудовий портрет тушшю і пером виконав і Олександр Смородін («Протистояння у віках», 2022), працюючи легким нашаруванням тонких плутаних ліній та крапок. Мерехтлива і пульсуюча розробка тла відсилає нас до історичних перипетій, комічного розсипу зірок, постатей на тлі пройденого часу. Саме зображення обличчя вписано в овал, який виступає композиційним

центром, воно гарно вписується у навколишній простір, неначе виринаючи з марева.

З приводу портретних зображень Сковороди вийшла критична стаття Дмитра Шупти, де вони розглядаються щодо відповідності відомим прижиттєвим зображенням мислителя та стверджується важливість своєрідної «канонізації» його правдивого образу (Шупта, 2019).

Другу, більшу групу складають сюжетні композиції, які ілюструють біографічні віхи життя мислителя, показують природу і побут Слобідської України XIX століття. Саме вони є об'єктом нашого дослідження як виразники композиційної варіативності та складності багатопланового твору.

Одним з перших сквородинівську тематику у сюжетній графіці підняв Леопольд Левицький. Відомими є композиції 1960-х років «Григорій Сковорода» та «Григорій Сковорода у Переяславському колегіумі (лекція поетики)». Цим творам притаманна експресивна манера виконання із сильною геометризацією та плоскісним трактування форм, що загалом характерно для творчості Левицького як представника модерністичної течії українського образотворчого мистецтва. Різномасштабні округлі форми (дерев, хмар, куполів церкви, селянських хат, зображення постаті Сковороди, фігур студентів), обведені чорним контуром, суцільно заповнені паралельними чи перехрещеними рисками-штрихами, дрібними цятками, створюють суцільну градацію сірих тонів. Відсутність чорних та білих плям, а також композиційний прийом так званої близькодії (дуже близького розміщення мотивів практично без вільного тла) створює ефект вітражності, орнаментальності, декоративності.

У цей період опрацьовував образ Г. Сковороди і Віталій Губенко. 1966 року, будучи студентом, він виконав дипломну роботу «Григорій Сковорода», яка складалася із чотирьох літографічних аркушів: «Пілігрим», «Сільський спокій», «Світ ловив мене, але не спіймав», «Всякому городу нрав і права» (Дьомін, 2019). На них показано постать філософа у різній обстановці – на полі при зустрічі з паном, у сільській хаті, серед гурту козаків і селян та самотньо крокуючого шляхом. Ці основні теми опрацьовуватимуть художники і надалі. Губенко подає композиційний центр – ключову фігуру та частину фону біля неї – як однорідну в тоні пляму, протиставляючи їй контрастну за світлотою решту тла.

Міцним реалістичним рисунком характеризуються роботи з графічної серії «Г. С. Сковорода» (1972) Миколи Попова. У картині «Все для людей» зображено майже посередині аркуша (але

дещо зміщено вліво) постать Сковороди з торбою на плечі та палицею. За змістом фігура ніби розділяє два світи – багатого світського життя, розміщеного за спиною мандрівника, та світу науки, вільного творчого буття, яке чекає попереду. Тут використано прийом контрасту – великої постаті Сковороди та дрібніших фігур натовпу. Тонально тло поділено на світлу і темну половини, що дозволяє уникнути відчуття пустоти та урізноманітнює композицію. Мистецтвознавець П. Говдя відзначає у художника використання прийомів монументальних технік, а саме узагальненість образу, уникнення зайвої дрібності, майже плакатні узагальнення мотивів, часте використання прийому низького горизонту, що дозволяє краще підкреслити монументальність постаті головного героя (Говдя, 1974).

Виділення постаті філософа сильнішим тоном та розміром спостерігаємо і у творі Юрія Любавіна «Повернення Г. Сковороди з-за кордону» (1972). Динамізму постаті додає її легкий розворот та вписування у вигнуту смугу. Харківський художник Віктор Віхтинський виконав графічний лист «Г. С. Сковорода біля колегіуму», застосувавши контраст масштабу центральних трьох фігур та натовпу при низькому горизонті. Художник зібрав темні тони на передніх фігурах та підтримав їх темними силуетами дерев зліва а також невеликими деталями заднього плану. Ретельно та реалістично пророблені об'єми фігури, одягу, рефлексії, м'яка градація тонів, продумане чергування світлих та темних місць дозволяє говорити про майстерне володіння авторами прийомами класичної графіки другої половини ХХ століття.

Перспективу з низьким горизонтом використовує і Олександр Губарев у ліногравюрах «Сковорода і кобзарі» та «Сковорода у Видубичах» (1972). Чіткої конструктивної основи зображенням надає характер білих штрихів, які наносяться майже паралельно чи перехрещено. Тут образи героя також монументальні, сповнені суворой краси, досить лаконічні.

Харківський художник Григорій Галкін 1972 року виконав ліногравюру «Струмок Г. Сковороди». Тут композиційний центр виділений контрастним протиставленням темної плями свити і білої сорочки. Таким же контрастом вирішений і струмок внизу аркуша. Гравюра захоплює тонкою графічною розробкою, увагою до деталей. Відомим є ще один твір цього автора, виконаний технікою олівцевої графіки – «Меморіальний музей Г. Сковороди», де Г. Галкін використав розміщення зображень способом колажування. В обох творах тематичним центром композицій

став образ великого старого дуба, під яким часто сидів у роздумах Сковорода.

Увагу психологічній характеристиці героїв приділив Володимир Кузнецов у творі «Г. С. Сковорода у лаврі» (1972). Тут художник протиставив світлу фігуру філософа та двох темних постатей священників. Дія розгортається в інтер'єрі, на який подано лише натяк, самі ж постаті займають майже весь формат листа.

Олександр Возіанов виконав кольорову багатофігурну ліногравюру, де тло поділене на ліву і праву та верхню і нижню частини. Велике поясне зображення Сковороди в нижній частині листа додає композиції статичності. Світлі блоки фігур селян та обличчя Сковороди формують діагональ, яка першою впадає у вічі глядачу. Темна пляма постатей чиновників, священнослужителів зрівноважує цю велику світлу масу. Сірий тон замінений охристою барвою, який відіграє в роботі роль півтіні та колористично збагачує зображення. Композиція поєднує декілька незалежних сюжетів, пов'язаних спільною ідеєю.

Василь Лопата 1972 року виконав різцеві гравюри із серії «Життя і творчість Г. Сковороди». У роботі «Філософ і імператриця» зображено дві рівноцінні фігури на тлі фронтального інтер'єру. Композиція побудована за принципом дотримання симетрії та статичності. Замкнутості простору додає своєрідне обрамлення по периметру – зверху подана орнаментально вигнута стрічка, знизу шаховий візерунок підлоги. У гравюрі «Г. Сковорода в Троїце-Сергієвій лаврі» постать доповнює зображення будівлі, формуючи виразний масивний блок композиційного центру. Тут застосовано такий ж спосіб оформлення верху композиції, а внизу подана тонка падаюча тінь від предметів, які ніби знаходяться за межами картинної площини. Стилiстику бароко підтримує також вишукана манера штриха з легким намічанням тіней, прозоре, світле тло.

У літографії Валентина Варечи також розкрита тема діалогу Сковороди з представником імператорського двору. Композиційним центром виступають дві постаті, між якими на дальньому плані вписано зображення карети, дія розгортається на тлі пейзажу. Подібна манера окреслення лише світла і тіні, без півтіней добре передає реалістичну анатомічну будову, рух головних складок одягу. Тінь виглядає легко, прозоро, бо виконана короткими, практично паралельними рисками. Лише тонкий чорний контур злегка окреслює фігури, додаючи зображенню чіткості.

Тонкою лінійною графікою характеризується і лист Євгена Трегуба «Останні дні Сковороди»

(1972). Постаць закомпоновано в умовне біле тло, де поодинокі дерева ніби формують структуру орнаменту.

У техніці офорту в другій половині 1970-х років виконав серію ілюстрацій за мотивами художнього життєпису «Григорій Сковорода» українського письменника Івана Пільгука (Київ, 1971) Рюрик Браїлов. Листи «Сковорода в келії», «Сковорода з другом» мають виразне діагональне спрямування. У творі «Роздуми» спостерігаємо вписування елементів композиції у коло, яке символізує земну кулю, широкий кругозір та відсутність перепон у світі для розумної людини. Верхівки будівель спрямовуються у центр цього кола, там ж розміщене зображення голови Сковороди. Схожою є розкладка мотивів на фронтисписі – верба, хата, селянин на пасіці, криниця, верба тощо укладені по умовному колу, в центрі якого сидить мислитель. Його велика темна постаць, доповнена зображенням хреста позаду утворює чіткий композиційний центр. Стилiстику Браїлова характеризує вільна, «живописна» манера штриха, пульсування темних плям, згущених і розріджених за тоном.

Харківський художник Валентин Чернуха проілюстрував книгу «Байки харківські. Афоризми» (Харків: Прапор, 1972), де подав два зображення образу мислителя за роботою. Ці композиції виконані тушшю пером та пензлем. У першому варіанті художник працював однією за товщиною лінією, швидко намічаючи зигзагоподібні складки, промінці від свічки, візерунок деревини столу. В другій роботі, такій ж за рисунком, вже виконано заливку тла, тіней фігури та антуражу. Гарно виділяються залишені світлі місця фігури та згортка паперу, а світлі за тоном скинутий верхній одяг на кріслі і сувій з написом створюють композиційну рівновагу темнішим зображальним плямам.

Такий ж образ сидячого мислителя змальовано і в центрі графічного листа «Сатира Сковороди» у формі медальйону (1972). Обабіч нього на темному тлі подані лінійні малюнки фігур за темою композиції, що підтримують симетрію рисунка. Загалом скупі засоби графіки В. Чернухи створюють виразний в манері виконання і гумористичний за змістом сюжет.

Художник Сергій Артюшенко 1983 року проілюстрував книгу портретом Г. Сковороди та п'ятьма сюжетними ліногравюрами із зображенням філософа. Перша титульна композиція зображає Сковороду у повен зріст по центру листа, обабіч показані невеликого масштабу будівлі, які символізують світське життя, пов'язане з його навчанням та вчителюванням. Вони вибудовані вертикально, відділяючись від постаті широким

білим ореолом. Чорно-білі тони ілюміновані бордовим та охристим кольорами. Дві наступні композиції зображають сидячого мислителя на тлі сільського пейзажу. Інша робота показує півфігуру Сковороди, який піднятою рукою ніби відгороджується від суєти оточуючого його світу – марнославства, багатства, чинів. Остання робота показує Сковороду також на тлі будівель. Тут художник використав ті ж вирізані елементи, що і для титульної композиції, також показав Сковороду з палицею та торбиною, але саму постаць вирішив як півфігуру та форму вирізав дещо по іншому. Аналізуючи усі ліногравюри, бачимо відточену практикою граничну лаконічність виконання, коли кожен рух різцем зроблений ніби на одному диханні. Точно поставлений крупний штрих добре натякає на об'єм фігур. Невеликого діапазону товщини ліній майстру достатньо, щоб чітко окреслити усі елементи. Тут відсутні великі локальні плями чорного чи білого тла, лише світлий ореол навколо головної постаті чітко відділяє композиційний центр, другорядні елементи укладені вертикально. Композиції виконані без дотримання плановості та перспективи, що часто є характерним для графіки.

Подібними за стилістикою є ілюстрації Адама Крвавича до роману Василя Шевчука «Григорій Сковорода» (1969). Тут застосовано таку ж лаконічну «штриховку» різцем, проте розробка мотивів більш геометризována а самі ліногравюри менш оповідні.

Іван Литвин виконав ілюстрації до книги «Григорій Сковорода. Сад божественних пісень» (Київ, 1988) у техніці обрізної гравюри. Тут вираженню простору відводиться другорядне місце, ним виступає білий колір паперу, якого автор залишає доволі багато. Художник тяжіє до поділу формату листа на дві частини – верхню і нижню, надаючи одній з них більшої ваги за розміром зображень, тоном, наявністю контрастів. Композиції набувають динамічності, вертикального спрямування завдяки напрямку та великому діапазону товщини витких, плавних ліній.

Гравюри Юрія Логвина «Сковорода. Літо» і «Сковорода. Сопілка» (1971–1972) – це композиції з відкритим панорамним простором, майже силуетною, контражурною подачею дрібних фігур. Тут художник оспівує ідилію рідної природи та душевного спокою людини.

Привертає увагу серія графічних робіт Ярослава Музики «Символи Г. Сковороди», 1971, яка складається з семи аркушів. Тут немає традиційної оповідності про життя мислителя, а увага акцентується на виокремленні ключових філософських

проблем. Художниця мислить алегорично, висвітлює символічний зміст ідей Сковороди та фрагментарно повторює формальне вирішення образів, виконаних самим просвітником (Кузіч, 2008). Техніка ліногравюри дозволяє мисткині лаконічно, мінімальними засобами крупної лінії, майже силуетного зображення виразити головну думку філософії Сковороди, передати в мотивах колосків, яблуні, корабля з ангелами тощо образи сили, мудрості, сердечності. Композиції укладені в квадратах, в які вписані кола, що пасує до цих емблематичних, медальйонних малюнків.

Оригінальною графікою виконав образ Сковороди Сергій Якутович (туш, перо, 1995). Композиційний центр виділено лише розміром фігури та її наведенням грубшими лініями, які м'яко окреслюють постать Сковороди, відділяючи його від зображення дуба на задньому плані. Автор є віртуозом реалістичної графічної подачі, майстерно варіюючи товщину плавних ліній.

Графіки початку XXI ст. часто оперують кольором, колажуванням фрагментів, їх повтором, мінімалістичним трактуванням природи, відволіканням від фігуративності і конкретності фону, формульністю композиції, випадковими і несподіваними ефектами технологічного процесу.

Так, киянка Ганна Лук'яненко створила серію станкових ліногравюр за тематикою творчості Г. Сковороди. У диптиху «Що таке добродієство? Г.С.Сковорода» (2016). вона використала поширений в сучасному мистецтві прийом повтору фрагментів – віртуозного нашарування зображень портрету Г.Сковороди, гривневих банкнот та інших мотивів. У такій ж стилістиці виконані два інші диптихи «Сад Божественних Пісень. Г. Сковорода. Пісня 4-а» (2019) та «Сад Божественних Пісень. Г.Сковорода. Пісня 10-та» (2021). Ці графічні листи – це барвисті фрагменти, майстерно закомпоновані в динамічні колажі. Художниця обирає яскраві світлі кольори – блакитний, рожевий, жовтий та темніші – бордовий, коричневий, фіолетовий. Відтіняють композиції світлі плями з фразами з поезій мислителя. Техніка виконання нескладна – одноколірний друк, проте віртуозні легкі, плавні хвилеподібні лінії, виконані різцем, реалістичне трактування мотивів, асиметричність розкладки колажних елементів, різнобарвність створюють вишукану сучасну графіку.

З 2022 року сучасне мистецтво не оминула тема жаху війни. Літографія Владислава Христенка 2022 року ілюструє подію знищення Національного літературно-меморіального музею Григорія Сковороди в селі Сковородинівка внаслідок військових дій. Композиційним центром є скульп-

тура Г.Сковороди, яка вціліла після руйнувань. Вона зображена на світлому тлі поряд хрестом, який у роботі має виразне символічне значення. Художнику вдалося домогтися драматизму чорно-білого контрасту прямокутника світлого неба та темної «рамки», утвореної руїнами будівлі.

Денис Стадник зобразив постать, яка нагадує Сковороду з валізою-будинком, показуючи власні роздуми про сумні реалії сьогодення. М'які градації чорного кольору натякають на об'єми обличчя, шиї, рук, одягу. Сама постать виконана силуетно, узагальнено, увага ж акцентується на будинку, який хочеться врятувати і забрати з собою.

Сучасна ілюстративна графіка представлена роботами Інокентія Коршунова, Юрія Журавля, Назара Дубіва, Марисі Рудської, Сергія Майдукова та інших митців, які по новому інтерпретують образ відомого українського мислителя, додаючи інших смислів та роблячи несподівані акценти відповідно до вимог нашого часу.

Висновки. Відмітною рисою розглянутих сюжетних графічних творів другої половини XX ст. є переважаючий жанрово-оповідний характер розкриття теми. Попри їх певні стереотипні зображальні вирішення, повторювану тематику, відзначимо велику різноманітність композиційних прийомів цих переважно складних фігуративних композицій. Серед них – спосіб виділення композиційного центру контрастами величини, тонального вирішення, другорядність вираження простору, його умовність. Спільними стилістичними рисами графічних аркушів можна назвати реалістичне трактування образів, художню правдивість, монументальне узагальнення, високу технічну майстерність виконання. Тут головні образи розміщуються ближче до центральної частини графічного листа, приближені до зорового центру, а другорядні приглушені шляхом пом'якшення контрастів. У більшості творів спостерігаємо дотримання закону єдності дії, коли фігури включені в одну дію. Вона, як правило, обмежується однією сценою, або яка трактується як наскрізна в різних сценах. У цих двофігурних чи багатофігурних композиціях переважає статика та замкнутість простору (коли дія розгортається за принципом кільця чи триптиху). Якщо порівнювати графічні твори з живописом, то бачимо зазвичай слабо виражений об'єм об'єктів, підпорядкованість зображень площині паперу, колір якого сам набуває цінності.

У графіці початку XXI ст. художники часто застосовують тонкий асоціативний зв'язок з реальними предметами, гру ліній і фактур, які відображають випадкові та несподівані ефекти технологічного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Є. А. Скворода у мистецтві. *Григорій Скворода і сучасність*: тези доповідей науково-практичної конференції, присвяченої 270-річчю від дня народження Григорія Сквороди. м. Івано-Франківськ, 8 грудня 1992 р. Івано-Франківськ, 1993. С. 69–70.
2. Григорій Скворода в екслібрисах харків'ян / Уклад. Л. Г. Надєждіна, Н. Ф. Коваленко; під ред. В. П. Бурмаки. Харків : Харківський клуб екслібрисів, 2001. 52 с.
3. Григорій Скворода. (Художники Харкова до 250-річчя з дня народження Григорія Савича Сквороди. Альбом-виставка. Ред. Колегія : Є. Трегуб (голова) та інші. Харків, 1972. 24 естампа в обкладинці.
4. Дудко Д. М. Мудрець біля світового дерева : образ Григорія Сквороди у фольклорі та мистецтві (спроба інтерпретації). Обрії комунікації та інтерпретації : Матеріали VIII Харківських міжнародних Сквородинівських читань. Харків : Екограф, 2001. С. 108–109.
5. Дьомін М. Національні витоки творчості Віталія Губенка. *Світогляд*. 2019. № 1 (75). С. 47–53.
6. Естампи графіків Києва до ювілею Григорія Сквороди. Альбом. Київ : Мистецтво, 1972.
7. Климчук А. М. Григорій Савич Скворода на портретах. *Вертоградар української духовності* : збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої всебічному осмисленню постаті Г. С. Сквороди (ОКЗ «НЛММГ. С. Сквороди», 18 травня, 2013 року). Харків : Майдан, 2013. С. 129–131.
8. Кузіч Р. Інспірація барокової символіки в серії графічних робіт Ярослави Музики «Символи Григорія Сквороди». *Народознавчі зошити*. 2008. № 3–4. С. 294–301.
9. Микола Попов. Каталог / упоряд. В. М. Верба, вступ. стаття П. Говді. Київ, 1974. 52 с.
10. Нестеренко П. На чорно-білій межі: історія в екслібрисах. URL : <http://slovoprosvity.org/2011/07/29/na-chornobilyi-mezhi-istoriia-v-ekslibry/> (дата звернення: 20.11.2022)
11. Проців І. «Тематична картина» у радянській системі та умовах свободи творчості. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2010. Вип. 21. С. 146–154.
12. Радіоненко Т. Життєвий шлях Григорія Сквороди в акварелях Георгія Ткаченка. *Переяславські сквородинівські студії*. 2019. Вип. 6. С. 315–320.
13. Степовик Д. В. Григорій Скворода й образотворче мистецтво. *Образотворче мистецтво*. 1972. № 6. С. 26–27.
14. Шупта Д. Канонна ідентифікація портретних зображень Г. С. Сквороди. *Переяславські Сквородинівські студії* : зб. наук. пр. / ДВНЗ «Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-т ім. Г. Сквороди», Центр Сквородинознавства. Ніжин, 2019. Вип. 6. С. 349–355.

REFERENCES

1. Antonovych Ye. A. Skovoroda u mystetstvi [Skovoroda in art]. *Hryhorii Skovoroda and modernity: theses of the reports of the scientific and practical conference dedicated to the 270th anniversary of the birth of Hryhorii Skovoroda*. m. Ivano-Frankivsk, 8 hrudnia 1992 r. Ivano-Frankivsk, 1993, pp. 69–70. [in Ukrainian].
2. Hryhorii Skovoroda v ekslibryсах kharkivian [Hryhorii Skovoroda in bookplates of Kharkiv residents] / Uklad. L. H. Nadiezhhdina, N. F. Kovalenko; pid red. V. P. Burmaky. Kharkiv : Kharkiv club of ex-librists, 2001, 52 p. [in Ukrainian].
3. Hryhorii Skovoroda. Khudozhnyky Kharkova do 250-richehia z dnia narodzhennia Hryhoriia Savycha Skovorody [Hryhorii Skovoroda. Artists of Kharkiv to the 250th anniversary of the birth of Hryhorii Savich Skovoroda]. Albom-vystavka. Red. Kolehiia : Ye. Trehub (holova) ta inshi. Kharkiv, 1972. 24 estampa v obkladynsi [in Ukrainian].
4. Dudko D. M. Mudrets bilia svitovoho dereva : obraz Hryhoriia Skovorody u folklori ta mystetstvi (spoba interpretatsii) [The sage near the world tree: the image of Grigoriy Skovoroda in folklore and art (an attempt at interpretation)]. *Frontiers of communication and interpretation: Materials of the VIII Kharkiv international Skovorodiniv readings*. Kharkiv : Ekohraf, 2001, pp. 108–109 [in Ukrainian].
5. Domin M. Natsionalni vytoky tvorchoosti Vitaliia Hubenka [National origins of Vitaly Gubenko's creativity]. *Svitoglyad*, 2019, Nr 1 (75), pp. 47–53 [in Ukrainian].
6. Prints of Kyiv graphs for the anniversary of Hryhorii Skovoroda. Albom, Kyiv: Art, 1972. [in Ukrainian].
7. Klymchuk A. M. Hryhorii Savych Skovoroda na portretakh [Hryhorii Savych Skovoroda in portraits]. *Vertogradar of Ukrainian spirituality: a collection of materials of the All-Ukrainian scientific conference dedicated to a comprehensive understanding of the figure of H. S. Skovoroda (OKZ «NLMMH. S. Skovorody», 18 travnia, 2013 roku)*. Kharkiv : Maidan, 2013, pp. 129–131 [in Ukrainian].
8. Kuzich R. Inspiratsiia barokovoi symboliky v serii hrachnykh robit Yaroslavy Muzyky «Symvoly Hryhoriia Skovorody» [The inspiration of baroque symbolism in the series of graphic works by Yaroslava Muzika «Symbols of Grigory Skovoroda»]. *Ethnological notebooks*, 2008, Nr 3–4, pp. 294–301 [in Ukrainian].
9. Mykola Popov. Katalog [Catalog] / uporiad. V. M. Verba, vstup. stattia P. Hovdi. Kyiv, 1974, 52 p. [in Ukrainian].
10. Nesterenko P. Na chorno-bilii mezhi: istoriia v ekslibryсах [On the black and white border : history in bookplates]. URL : <http://slovoprosvity.org/2011/07/29/na-chornobilyi-mezhi-istoriia-v-ekslibry/> (reference date : 20.11.2022) [in Ukrainian].
11. Protsiv I. «Tematychna kartyna» u radianskii systemi ta umovakh svobody tvorchoosti [«Thematic picture» in the Soviet system and conditions of creative freedom]. *Bulletin of the Lviv National Academy of Arts*, 2010, issue. 21, pp. 146–154 [in Ukrainian].
12. Radionenko T. Zhyttievyi shliakh Hryhoriia Skovorody v akvareliakh Heorhiia Tkachenka [The life path of Grigory Skovoroda in watercolors by Georgy Tkachenko]. *Pereyaslav Pandoniniv studios*, 2019, issue. 6, pp. 315–320 [in Ukrainian].
13. Stepovyk D. V. Hryhorii Skovoroda y obrazotvorche mystetstvo [Hryhorii Skovoroda and fine art]. *Fine art*, 1972, Nr 6, pp. 26–27 [in Ukrainian].
14. Shupta D. Kanonna identyfikatsiia portretnykh zobrazhen H. S. Skovorody [Canonical identification of portrait images of H. S. Skovoroda]. *Pereyaslavsk Skovorodinivsk studios*: coll. of science Ave. / «Pereyaslav-Khmelnyts School state ped. University named after G. Skovorody», Center of Skovorodynostivstva. Nizhyn, 2019, issue. 6, pp. 349–355 [in Ukrainian].

УДК 793.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-17>

Євгенія ФІЛІМОНОВА-ЗЛАТОГУРСЬКА,

orcid.org/0000-0001-7588-8209

аспірантка кафедри режисури та хореографії

Львівського національного університету імені Івана Франка

(Львів, Україна) geniya.zlata@ukr.net

ТВОРЧІ КОЛЕКТИВИ НАРОДНОГО ТАНЦЮ ХОРЕОГРАФІЧНОГО ВІДДІЛУ ВІННИЦЬКОГО ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ МИСТЕЦТВ ІМЕНІ М. Д. ЛЕОНТОВИЧА

У статті зосереджено увагу на творчих колективах народного танцю, що функціонували на протязі усього періоду існування хореографічного відділу Вінницького фахового коледжу мистецтв імені М. Д. Леонтовича, охарактеризовано їх репертуар, сценічний досвід та творчі здобутки під керівництвом провідних викладачів відділу.

Народно-сценічне мистецтво Вінниччини представлено діяльністю багатьох аматорських ансамблів народного танцю. Особливе місце серед них займають творчі студентські колективи при мистецьких навчальних закладах, що у свої діяльності мають хореографічний відділ та готують фахівців за напрямом «Народна хореографія». Важливе місце у підготовці професійного артиста балету ансамблю народного танцю, розвитку його артистичних та виконавських здібностей має участь студентів хореографічного відділу у творчих хореографічних колективах, що мають на меті ознайомлення із особливостями роботи в ансамблі народного танцю та досвід практичної, у тому числі концертної діяльності.

Високий рівень виконавської майстерності студентів-учасників колективів народного танцю, сформувався за більше ніж за 20 років існування хореографічного відділу та відпрацьовувався щоденною кропіткою працею їх талановитих керівників, викладачів хореографічного відділу Вінницького фахового коледжу мистецтв імені М. Д. Леонтовича.

На протязі двадцяти двох років існування хореографічного відділу Вінницького фахового коледжу мистецтв були створені та працювали творчі колективи народного танцю: «Театр народного танцю» під керівництвом Анатолія Кондюка та Людмили Кондюк; ансамбль народного танцю «Добродар» під керівництвом Сергія Берези; ансамбль народного танцю «Зорецвіт» під керівництвом Устима Кондюка та ансамбль народного танцю «Подолляни», під керівництвом Євгенії Філімонової-Златогурської.

Питання діяльності вищезазначених колективів потребує детального дослідження, оскільки їх функціонування не лише є визначальною у фаховій підготовці майбутніх професійних виконавців Вінниччини, але і осередком створення найкращих хореографічних зразків народно-сценічного танцю, та потужним засобом у пропагуванні народного хореографічного мистецтва Вінницької області на території України та за її межами.

Ключові слова: хореографія Вінниччини, народно-сценічний танець, Вінницька область, хореографічне мистецтво.

Yevheniia FILIMONOVA-ZLATOHURSKA,

orcid.org/0000-0001-7588-8209

PhD student at the Department of Directing and Choreography

Ivan Franko National University of Lviv

(Lviv, Ukraine) geniya.zlata@ukr.net

FOLK DANCE CREATIVE TEAMS OF THE CHOREOGRAPHIC DEPARTMENT OF THE VINNYTSIA SPECIALIZED COLLEGE OF ARTS NAMED AFTER M. LEONTOVYCH

The article focuses on the creative collectives of folk dance that functioned throughout the entire period of existence of the choreographic department of the Vinnytsia College of Arts named after M. D. Leontovych, characterized their repertoire, stage experience and creative achievements under the leadership of the department's leading teachers.

The folk art of Vinnytsia is represented by the activities of many amateur folk dance ensembles. A special place among them is occupied by creative student collectives at art educational institutions, which have a choreographic department in their activities and train specialists in the field of «Folk Choreography». An important place in the training of a professional ballet dancer of a folk-dance ensemble and the development of his artistic and performing abilities is the participation of students of the choreographic department in creative choreographic teams, which aim to get acquainted with the peculiarities of working in a folk-dance ensemble and experience practical, including concert, activities.

The high level of performance skills of students participating in folk dance groups was formed over more than 20 years of the existence of the choreographic department and was developed through the daily painstaking work of their talented managers, teachers of the choreographic department of the Vinnytsia Professional College of Arts named after M. D. Leontovich.

During the twenty-two years of the existence of the choreographic department of the Vinnytsia College of Arts, creative collectives of folk dance were created and worked: «Theatre of Folk Dance» under the leadership of Anatoly Kondyuk and Lyudmila Kondyuk; folk dance ensemble «Dobrodar» led by Serhiy Bereza; folk dance ensemble «Zoretsvit» under the direction of Ustym Kondyuk and folk-dance ensemble «Podolyany» under the direction of Yevheniia Filimonova-Zlatohurska.

The question of the activity of the above-mentioned collectives requires detailed research, since their functioning is not only decisive in the professional training of future professional performers of Vinnytsia region, but also a center for the creation of the best choreographic samples of folk and stage dance, and a powerful means of promoting the folk choreographic art of Vinnytsia region on the territory of Ukraine and abroad.

Key words: *choreography of Vinnytsia region, folk stage dance, Vinnytsia region, choreographic art.*

Постановка проблеми. Народо-сценічний танець, що проходить складний шлях трансформації від фольклорного джерела до сценічної форми, в сучасних складних політичних та соціально-економічних умовах являє собою один із засобів самовизначення та популяризації української культури в світовому культурному просторі. Переважна кількість хореографічних колективів Вінниччини, що працюють у галузі народного хореографічного мистецтва та творять сучасну українську духовну культуру залишаються осторонь наукового дослідження. Аналіз творчої діяльності хореографічних колективів Вінницького фахового коледжу мистецтв, які є невід'ємною частиною мистецького життя Вінниччини на протязі більш ніж двох десятиліть, потребує наукового дослідження.

Аналіз досліджень. Діяльність хореографічних колективів різних регіонів України, що створені та провадять свою творчу діяльність при навчальних закладах фахової передвищої освіти культурно-мистецького профілю, під керівництвом викладачів хореографічних дисциплін та, як результат, презентують яскраві зразки народного хореографічного мистецтва, досліджені у наукових працях українських дослідників. Серед них наукові праці А. Підлипського (Підлипський, 2020: 162–167; 2021: 75–81, Л. Щур (Щур, 2020: 183–188), О. Квецко (Квецко, 2021), О. Плахотнюк (Плахотнюк, 2018: 27–34) та багатьох інших.

Мета статті – дослідити діяльність хореографічних колективів Вінницького фахового коледжу мистецтв ім. М. Д. Леонтовича, їх сценічну діяльність та фестивально-конкурсний досвід, особливості їх функціонування під керівництвом викладачів фахових дисциплін хореографічного відділу ВФКМ ім. М. Д. Леонтовича.

Виклад основного матеріалу. Хореографічна культура Вінницького регіону налічує велику кількість хореографічних колективів, значне місце серед яких займають ансамблі народного танцю. Особливу увагу привертають колективи,

у складі яких в безперервному творчому процесі виховувалися майбутні професійні виконавці народного танцю. Особливістю таких колективів є те, що формально вони існують як студентські аматорські колективи, але їх специфіка полягає у тому, що їх учасники навчаючись за спеціальністю «Народна хореографія» набувають високого виконавського рівня та артистичної виразності, а також часто приймають участь у різноманітних конкурсах у категорії «Професіонали».

Творчі колективи народного танцю почали формуватися одразу після відкриття хореографічного відділу в 2000 році на базі Вінницького училища культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича (зараз це Вінницький фаховий коледж мистецтв ім. М. Д. Леонтовича). Нова, належна чином підготовлена матеріально-технічна база училища створила умови для практичних занять студентів, у тому числі ансамблю народного танцю. Таким був «Театр народного танцю» училища, керівником якого став Анатолій Кондюк, він же на той час очолював і новостворений хореографічний відділ. Під керівництвом творчого, талановитого педагога ансамбль вдало представляв яскраві хореографічні зразки не лише на звітних концертах училища, але приймав участь у різноманітних міських та обласних культурно-мистецьких заходах, провадив активну конкурсно-фестивальну діяльність. Так, проіснувавши всього 3 роки, у 2003 році колектив взяв участь у творчому звіті майстрів мистецтв і творчих колективів Вінниччини, що проходив у місті Києві (50 років Вінницькому училищу культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича, 2008: 141).

З 2004 року завідувачкою відділу стала Людмила Кондюк, що носить звання заслуженої артистки України, вона продовжила сімейну справу та стала керівником «Театру народного танцю» Вінницького училища культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича. За її керівництва було створено безліч різноманітних хореографічних

композицій. Особливим колоритом відрізнялися такі хореографічні твори, як український народний танець «Гопак», «Карпатська сюїта», що була представлена на музичному фестивалі присвяченому 55-річчю Вінницького училища культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича. У жовтні 2009 року ансамбль під керівництвом заслуженої артистки України Людмили Кондюк отримав подяку за активну участь у підготовці та проведенні творчого звіту майстрів мистецтв та художніх колективів Вінницької області «Благословенна земля моя, Вінниччина!», що проводився в рамках Фестивалю мистецтв України. Під її ж керівництвом театр народного танцю брав участь у різноманітних конкурсах і фестивалях, так у 2011 році колектив здобув Гран-Прі у Міжнародному фестивалі-конкурсі «Осінні зірки», що проходив у місті Ялті, Крим. У творчій співпраці подружжя Людмили та Анатолія Кондюків ансамбль народного танцю Вінницького училища культури та мистецтв ім. М. Д. Леонтовича представило хореографічні композиції «Український кручений», «Козачий перепляс» та «Полька через ніжку» на Всеукраїнському фестивалі-конкурсі «Танцювальний оберіг» у 2016 році в місті Вінниці.

Особливим колоритом та авторським стилем відрізнявся ансамбль народного танцю «Добродар» Вінницького училища культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича, керівником якого став викладач хореографічного відділу, Сергій Береза. Високий виконавський рівень танцівники ансамблю демонстрували у таких хореографічних постановках: «Сільські гуляння», «Гопак», «Танець бессарабських циган», «Козацькі розваги», «Буковинські притупи» та інші. Ансамбль неодноразово на протязі чотирьох років, з 2014 по 2017 рік, давав власні звітні концерти, де окрім вищезазначених постановок глядачі могли побачити і інші творчі роботи колективу. Всього за роки діяльності ансамблю під керівництвом Сергія Берези було створено більше 30 хореографічних постановок (Назарець, 2017: 54).

Важливою характеристикою ансамблю було й те, що окрім виступів в концертах училища, колектив неодноразово приймав участь у культурних заходах міста Вінниці та Вінницької області. Так, у 2016 році ансамбль народного танцю «Добродар» Вінницького училища культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича був відзначений подякою управління культури і мистецтв Вінницької облдержадміністрації Вінницького обласного центру народної творчості за участь у концертній програмі VI Всеукраїнського свята народного мистецтва «Великодня писанка».

Варто зазначити, що «Добродар» плідно працював не лише у напрямку концертної діяльності, але і успішно виступав на різноманітних Всеукраїнських та Міжнародних конкурсах (Сідлецька, 2020: 190). Так у 2014 році ансамбль став переможцем II-го регіонального туру IV-го Всеукраїнського конкурсу народної хореографії ім. Павла Вірського. У 2014 році у місті Вінниця колектив здобув 1 місце в номінації «Народна хореографія» на престижному обласному конкурсі хореографічного мистецтва ім. Володимира Румянцева. Дипломом 1 ступеня у 2017 році ансамбль «Добродар» був нагороджений за участь та перемогу у Всеукраїнському фестивалі-конкурсі хореографічного мистецтва «Миколаївські зорі», тощо. Варто також зазначити, що в 2016 році ансамбль «Добродар» приймав участь у Всеукраїнському фестивалі-конкурсі «Танцювальний оберіг», що був заснований та вперше проводився в місті Вінниця за підтримки Національної хореографічної спілки України. Серед конкурсних хореографічних постановок, що представив творчий колектив були: хореографічна композиція «Буковинські притупи», «Сільські гуляння» та хореографічна картинка «Пліткарки». У 2017 році у місті Шаргород ансамбль приймав участь у фестивалі національних культур «Всі ми діти твої, Україно!».

Починаючи з 2018 року керівництво ансамблем навчального закладу перейняв наймолодший на той час викладач хореографічного відділу Устим Кондюк. Ансамбль був перейменований на ансамбль народного танцю «Зорецвіт». У його творчому доробку були такі хореографічні композиції як «Українська святкова», «Прогулянка», «Козацькі жарти», тощо. Ці роботи були представлені на звітних концертах хореографічного відділу відповідно у 2018-2019 роках. Також на базі цього творчого колективу були створені і хореографічні композиції «Чарівний віночок» у постановці заслуженої артистки України Людмили Кондюк та «Гопак» у постановці заслуженого артиста України Анатолія Кондюка. 24-25 листопада 2018 році у місті Києві ансамбль народного танцю «Зорецвіт» прийняв участь у Всеукраїнському фестивалі-конкурсі «Танцювальний оберіг», на якому колектив представив хореографічну композицію «Козацькі жарти» під хореографічною редакцією Бориса Проводнікова, балетмейстером-постановником виступив Заслужений артист України Анатолій Кондюк (Танцювальний оберіг. Козацькі жарти, АНТ «Зорецвіт»).

З 2020 року творчий колектив коледжу очолила викладач Євгенія Філімонова-Златогурська, яка розпочала свою педагогічну діяльність на той

час вже у Вінницькому фаховому коледжі культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича у 2018 році. Активна постановочно-репетиційна діяльність колективу дозволила йому вже в перший рік свого існування взяти участь та отримати перемогу у II турі IV Всеукраїнського фестивалю-конкурсу народної хореографії імені Павла Вірського у червні 2021 році. Варто зазначити, що це єдиний хореографічний колектив, що представляв Вінницьку область у III турі цього конкурсу. А також керівник колективу, Євгенія Філімонова-Златогурська була нагороджена подякою від управління культури та креативних індустрій Вінницького обласного осередку Національної хореографічної спілки України «За значний внесок у збереження і розвиток народних традицій хореографії професійного і аматорського мистецтва, підвищення художнього рівня балетмейстерських постановок та участь у II регіональному турі VI Всеукраїнського фестивалю-конкурсу народної хореографії імені Павла Вірського» (АНТ «Подільяни». VI Всеукраїнський фестиваль-конкурс народної хореографії ім.-Павла Вірського 8.10.2021).

Високі вимоги до виконавського рівня учасників колективу та кропітка, систематична праця керівника та студентів вже за перших два роки функціонування колективу принесла високі результати, колектив здобув велику кількість премог у Всеукраїнських та Міжнародних конкурсах, у тому числі і Гран-Прі. Серед них: Міжнародний конкурс-фестиваль мистецтв «Яскраві таланти зими», що проводився у місті Івано-Франківськ у січні 2021 року, в якому ансамбль здобув Гран-прі;

Міжнародний дистанційний мистецький фестиваль-конкурс «GRAND FEST WINTER», що відбувся у місті Кам'янець-Подільський взимку 2021 року, за участь у якому ансамбль отримав диплом лауреата 1 ступеня. А також, відкритий двоетапний патріотичний фестиваль-конкурс «Народ-герой героїв проявляє», в якому колектив здобув 1 місце у номінації «Хореографічне мистецтво: народно-сценічний танець» в категорія «Професіонали» 24 серпня 2022 року, що проводився на базі Київського університету імені Бориса Грінченка; Міжнародний конкурс мистецтв «На хвилі творчості», що відбувся у місті Києві 30 вересня 2022 року, в якому колективом було здобуто найвищу нагороду – Гран-Прі, та багато інших.

Висновки. Хореографічні колективи Вінницького фахового коледжу мистецтв ім. М. Д. Леонтовича за час свого існування зайняли гідне місце у народному хореографічному середовищі Вінниччини. Високий рівень виконавської майстерності та акторської виразності стали визначальними векторами у діяльності творчих колективів коледжу, що підтверджується багаточисельними здобутками та перемогами досліджуваних колективів. «Театр народного танцю», ансамбль народного танцю «Добродар», ансамбль народного танцю «Зорецвіт» та ансамбль народного танцю «Подільяни» стали взірцями народного хореографічного мистецтва для багатьох аматорських колективів Вінниччини. Вивчення діяльності вищезазначених творчих колективів відіграє визначальну роль у дослідженні народного хореографічного мистецтва України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 50 років Вінницькому училищу культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича. Вінницьке училище культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича. Вінниця: ДП «ДКФ», 2008. 176 с.
2. АНТ «Подільяни». VI Всеукраїнський фестиваль-конкурс народної хореографії ім. Павла Вірського 8.10.2021. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8XVnBHzU3CE&t=7s> (дата звернення 30.11.2022).
3. Квецко О. Хореографічна культура бойків на Прикарпатті кінця XX – початку XXI століть: автореф. дис. ... канд. мистецтвозн.: 26.00.01. Київ, 2021. 18 с.
4. Танцювальний оберіг. Козацькі жарти, АНТ «Зорецвіт». URL: https://www.youtube.com/watch?v=VLDnj7W_HeE (дата звернення 30.11.2022).
5. Назарець О. Народна хореографія – сенс мого життя. Світлиця: альманах. 2017. № 1(56). С. 3–56.
6. Підлипський А. Творчість хореографів Тербовлянського культосвітнього училища Анатолія та Олександри Поліщуків. *Мистецтвознавчі записки: збірник наукових праць*. 2021. № 39. С. 75–81.
7. Підлипський А. Тербовлянський коледж культури і мистецтв – осередок народно-сценічної хореографії Тернопільщини. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. № 2. Київ, 2020. С. 162–167.
8. Плахотнюк О. Сторінки творчої біографії Едуарда Бутинця. *Танцювальні студії*. 2018. № 2. С. 27–34.
9. Сідлецька Т. Вінницький коледж культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича – головний осередок професійної мистецької освіти міста. Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя (VIII школа методичного досвіду): матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції з міжнар. участю (м. Вінниця, 24-25 лист. 2020 р.). Вінниця, 2020. С. 189–192.
10. Щур Л. Традиційний народний танець у репертуарі хореографічних колективів західного Поділля. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2020. № 36. С. 183–188.

REFERENCES

1. 50 rokiv Vinnytskomu uchylyshchu kultury i mystetstv im. M. D. Leontovycha. [50 years of the Vinnytsia School of Culture and Arts named after M.D. Leontovich]. Vinnytske uchylyshche kultury i mystetstv im. M. D. Leontovycha. Vinnytsia: DP «DKF», 2008, pp. 176 [In Ukrainian]
2. ANT «Podolyany». VI Vseukrainskyi festyval-konkurs narodnoi khoreohrafii im. Pavla Virskoho 8.10.2021. [ANT «Podolyany». VI All-Ukrainian festival-competition of folk choreography named after Pavlo Virskyi 8.10.2021]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8XVnBHzU3CE&t=7s> (access date 30.11.2022) [In Ukrainian].
3. Kvetso O. Khoreohrafichna kultura boikiv na Prykarpatti kintsia XX – pochatku XXI stolit: avtoref. dys. ... kand. mystetstvozn.: 26.00.01. [Choreographic culture of boyky in Prykarpattia at the end of the 20th – beginning of the 21st centuries]. Kyiv, 2021, pp. 18. [In Ukrainian].
4. Kozatski zharty, ANT «Zoretsvit». Tantsiuvalnyi oberih. [Dancing amulet. Cossack jokes, ANT «Zoretsvit»]. URL: https://www.youtube.com/watch?v=VLDnj7W_HeE (access date 30.11.2022) [In Ukrainian].
5. Nazarets O. Narodna khoreohrafiia – sens moho zhyttia. [Folk choreography is the meaning of my life]. 2017, Nr 1(56), pp. 53–56 [In Ukrainian].
6. Pidlypskyi A. Tvorchist khoreohrafiv Terebovlianskoho kultosvitnoho uchylyshcha Anatoliia ta Oleksandry Polishchukiv. [The creativity of the choreographers of the Terebovlyan School of Cults, Anatoly and Oleksandra Polishchuk]. Mystetstvoznavchi zapysky: zbirnyk naukovykh prats. 2021, Nr 39, pp. 75–81 [In Ukrainian].
7. Pidlypskyi A. Terebovlianskyi koledzh kultury i mystetstv – osередok narodno-stsenichnoi khoreohrafiï Ternopilshchyny. [Terebovlya College of Culture and Arts is a center of folk and stage choreography in the Ternopil region]. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv. Kyiv, 2020, Nr 2, pp. 162–167 [In Ukrainian].
8. Plakhotniuk O. Storinky tvorchoi biohrafii Eduarda Butyntsia. [Pages of the creative biography of Eduard Butynets]. Tantsiuvalni studii. 2018, Nr 2, pp. 27–34 [In Ukrainian].
9. Sidletska T. Vinnytskyi koledzh kultury i mystetstv im. M. D. Leontovycha – holovnyi osередok profesiinoi mystetskoï osvity mista. [Vinnytsia College of Culture and Arts named after M.D. Leontovych is the main center of professional art education in the city]. Aktualni problemy mystetskoï pidhotovky maibutnoho vchytelia (VIII shkola metodychnoho dosvidu): materialy Vseukrainskoï nauk.-prakt. konferentsii z mizhnar. uchastiu. (m. Vinnytsia, 24–25 lyst. 2020 r.) Vinnytsia, 2020, pp. 189–192 [In Ukrainian].
10. Shchur L. Tradytiini narodnyi tanets u repertuari khoreohrafichnykh kolektyviv zakhidnoho Podillia. [Traditional folk dance in the repertoire of choreographic groups of western Podillia]. Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku. 2020, Nr 36, pp. 183–188 [In Ukrainian].

УДК 73.03(477)“20”

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-18>**Катерина ЦИГИКАЛО,**
*orcid.org/0000-0003-1958-1768**аспірантка кафедри теорії та історії мистецтва
Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури
(Київ, Україна) katia2304@gmail.com***Ольга ДЕНИСЮК,**
*orcid.org/0000-0002-8196-8608**кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри теорії та історії мистецтва
Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури
(Київ, Україна) olyadenysiuk@gmail.com*

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СКУЛЬПТУРИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

У статті проаналізовано та охарактеризовано історіографію дослідження української скульптури кінця ХХ – початку ХХІ століть. Систематизовано наявні на сьогодні в мистецтвознавчому наративі дослідження, які допоможуть визначити місце наукового осмислення скульптури як в локально українській перспективі так і світовій, допоможуть означити актуальність таких праць в глобальному мистецькому процесі та окреслити рівень розвитку, можливості для подальшого розвитку цього напрямку в Україні.

У даній розвідці аналізуються праці, які фокусуються як на загальній історії скульптури України окресленого періоду, так і на концептуальному та ідейному ключі окремих скульпторів. Загальний перелік літератури з теми дослідження доволі обширний: у його вмісті як енциклопедичні видання з історії українського мистецтва, монографії про окремих скульпторів, публікації у книгах, що присвячені українському мистецтву скульптури, статті в популярних та наукових журналах провідних мистецтвознавців і дослідників з даної теми. Значну частку його складають каталоги та альбоми виставкових проєктів та творчості окремих скульпторів.

В дослідженні використані теоретичні джерела українських та зарубіжних дослідників. Серед них: М. Протас, Л. Лисенко, О. Голубця, Г. Склярєнко, А. Гончаренко, Д. Степовика, О. Федорука, В. Сидоренка, Д. Кравича, Г. Вишеславського, В. Одрехівського, Д. Корсуня та роботи інших дослідників, які так чи інакше торкалися досліджуваної теми. Саме їхні праці дають можливість оцінити стан розвитку української скульптури та сформулювати контекст, в рамках якого буде пролягати дослідження. Мистецтвознавчі розвідки скульптури українських дослідників, безумовно, стануть основою для подальших наукових здобутків наступних поколінь мистецтвознавців України. Це підтверджує проаналізований творчий доробок.

Ключові слова: українська скульптура, історіографія, Національна академія образотворчого мистецтва та архітектури, мистецтвознавче дослідження.

Kateryna TSYHYKALO,
*orcid.org/0000-0003-1958-1768**Graduate student at the Department of Theory and History of Art
National Academy of Fine Art and Architecture
(Kyiv, Ukraine) katia2304@gmail.com***Olha DENYSIUK,**
*orcid.org/0000-0002-8196-8608**Associate Professor at the Department of Theory and History of Art
National Academy of Fine Art and Architecture
(Kyiv, Ukraine) olyadenysiuk@gmail.com*

HISTORIOGRAPHY OF THE RESEARCH OF UKRAINIAN SCULPTURE OF THE END OF THE 20TH – 21 CENTURY

The article analyzes and characterizes the historiography of the study of Ukrainian sculpture of the late 20th–21st century. The understanding and systematization of research and trends available today in the narrative of art history will help to determine the place of scientific understanding of sculpture both in the local Ukrainian perspective and to

determine the relevance of such works in the global art world, and to outline the level of development, opportunities for further growth of this direction in Ukraine.

This survey analyzes works that focus both on the general history of Ukrainian sculpture of the outlined period, and on the conceptual and ideological key of individual sculptors. The general list of literature on the topic is quite extensive: it includes encyclopedic publications on the history of Ukrainian art, monographs on individual personalities, publications in books devoted to Ukrainian art, articles in popular and scientific journals by leading specialists and experts in this topic, art historians and researchers. In addition, catalogues and albums of exhibition projects and works of individual sculptors make up a large part.

The research uses theoretical sources from Ukrainian and foreign researchers. Among them: M. Protas, L. Lysenko, O. Golubtsia, H. Sklyarenko, D. Stepovyk, O. Fedoruk, V. Sydorenko, D. Kravych, D. Korsun, and the works of other researchers who in one way or another touched on the researched topic. It is their works that make it possible to assess the state of development of Ukrainian sculpture and form the context within which the research will take place. Art studies of sculpture by Ukrainian researchers became the basis for further scientific achievements of subsequent generations of art historians of Ukraine. This is confirmed by the analyzed creative output.

Key words: *Ukrainian sculpture, historiography, National Academy of Fine Arts and Architecture, art research.*

Постановка проблеми. Дослідження української скульптури ХХ століття має досить коротку історію. Свого часу, через той факт, що скульптура як вид мистецтва була дуже заідеологізована, чимало дослідників надавали перевагу іншим сферам дослідження. Тому активне написання статей та поява праць з історії української скульптури актуалізувалося тільки в період незалежності України. Опрацьовуючи наукові роботи українських мистецтвознавців ми отримуємо нагоду більш повно розкрити процес розвитку української сучасної скульптури, її зв'язок з деякими традиціями та тенденціями, започаткованими в радянський період. Сьогодні, перетнувши тридцяті річницю незалежності України, стикнувшись з повномасштабною військовою агресією з боку російської федерації, питання про віднайдення та усталення самобутнього українського мистецтва постає як ніколи актуальним. То ж і пошук зв'язків нового покоління скульпторів зі старшим актуалізується.

З набуттям Україною незалежності поступово наростало питання створення і виокремлення власне національної школи скульптури, що якісно відрізнялася б від російської, чи то болгарської, чи то якоїсь іншої, які вийшли з лона колишніх союзних республік. Власне питання про те, чи вдалося за тридцять років незалежності сформулювати чітко означене поняття такої національної школи, залишається відкритим. Проте вагомий вклад вітчизняних скульпторів у створенні їх «київської школи» беззаперечний.

Історія української скульптури ще не вивчена на належному рівні. Протягом останніх 30 років, коли фактично українська скульптура тільки повернула на шлях ствердження унікальної незалежної історії, дослідники зверталися переважно до вивчення і характеристики окремих напрямків, тем, з якими працюють скульптори. Проте створений ними масив інформації не є вичерпним і потребує подальшого дослідження.

Аналіз досліджень. Безспірним є те, що до останнього часу увага мистецтвознавців, авторів монографій, оглядів здебільшого зосереджувалась на окремих аспектах творчості деяких скульпторів та аналізі їхньої творчості. Сьогодні, коли відбувається переоцінка ряду явищ українського мистецтва, що мали місце в мистецтві радянського періоду, важливо прослідкувати канву формування певних тенденцій, напрямків у творчості плеяди українських скульпторів доби незалежності або ж навпаки констатувати їх відсутність, чи відхід від них.

Дослідженням української скульптури, її розвитком та історією займалося чимало вчених. Немало праць фокусуються на історії, концептуальному та ідейному ключі деяких скульпторів. Загальний перелік таких робіт доволі обширний. До нього входять і історичні огляди, енциклопедичні видання про історію українського мистецтва, монографії про окремі персоналії, публікації у книгах, присвячених українському мистецтву, статті в популярних та наукових журналах провідних спеціалістів та експертів у даній темі. Крім того важливу роль у дослідженні відіграють каталоги та альбоми присвячені виставковим проектам та творчості окремих скульпторів.

Вагомою джерельною базою даної розвідки є праці таких відомих українських мистецтвознавців як: М. Протас, Л. Лисенко, О. Голубця, Г. Скляренко, Д. Степовика, О. Федорука, Г. Вишеславського, В. Сидоренка, Д. Кравича, Д. Корсуня та інших. У своїх працях вони розглядають проблематику української скульптури, найважливіші тенденції українського мистецтва та дають можливість оцінити стан розвитку української скульптури.

Мета статті – розглянути історіографію дослідження української скульптури за означений період та охарактеризувати основні праці, присвячені даній темі.

Виклад основного матеріалу. Теоретичною базою дослідження даної теми стали, в першу чергу, наявні переважно вітчизняні узагальнюючі праці з історії українського мистецтва та скульптури. Розкриваючи творчість окремих художників дослідники прагнули зрозуміти та осягнути ті історичні реалії, в яких вони творили, а також витоки, що безумовно сягають коренями в класичне академічне мистецтво, домінуючі тенденції, взаємозв'язки та взаємовпливи у розвитку мистецтва, зокрема скульптури.

Зокрема, послідовно історію розвитку та трансформації української скульптури викладено в 5 томі «Історії українського мистецтва». В ґрунтовній праці про українське мистецтво ХХ століття докладно, наскільки цього дозволяє формат книги, розглянуто етапи розвитку мистецтва скульптури. Автори Л.О. Лисенко та М.О. Протас логічно та послідовно виклали основні віхи становлення та розвитку цього виду образотворчого мистецтва України. Даючи характеристику розвитку скульптури останньої третини ХХ ст., автори пишуть, що «починаючи з другої половини 1970-х традиційні і єдино можливі образи робітників, колгоспниць, героїв революцій та воєн, видатних діячів культури стали поступово співіснувати з замріяними витонченими дівчатами, мутантами, балеринами. Молоде покоління спробувало протиставити героїчному – ліричне, типовому – одухотворене, монументальному – камерне» (Лисенко, Протас, 2007: 807). В розділі, присвяченій 1980–1990-м рокам, автори розглядають через історичну та політичну призму важливий в контексті дослідження новий підйом мистецтва скульптури. Адже здобуття Україною незалежності відкрило перед скульпторами нові можливості та простори для творчості, до того обмеженими досить жорсткими ідеологічними рамками, дозволило по-іншому працювати з формою. Нові історичні реалії спонукали прорив у сфері скульптури, коли форма почала трактуватися за постмодерністською парадигмою (Лисенко, Протас, 2007: 802).

Серед праць, які розглядають мистецтво України в поступовому його розвитку протягом ХХ-ХХІ століть важливо згадати працю Аліси Ложкіної «Перманентна революція. Мистецтво України ХХ – початку ХХІ століття». В ній авторка досліджує як змінювалося українське мистецтво впродовж тривалого періоду минулого століття, зробивши відповідні акценти на часи незалежності України. А. Ложкіна накладає на карту мистецького життя події суспільно-політичного характеру, формуючи таким чином зв'язки впли-

вів тієї чи іншої події (на кшталт революції) на творчі висловлювання творців. Варто зазначити симптоматичне явище для подібних видань. Адже скульптурі в книзі приділено досить мало уваги. Фактично розповідь сфокусована на живописних та графічних творах, фотографії. Окремо приділено увагу акціям нонконформістів, хепенінгам та перформансам останніх десятиліть. Виділяється і поняття інсталяції. Авторка широко розкриває тему відлиги 1960-х, коли «у мистецтво поступово повертаються імена культурних діячів, репресованих у 1930-х. <...> завдяки старанням мистецтвознавців в офіційному дискурсі відбуваються певні поступки модернізму. У 1966–1969 роках виходить друком шеститомна «Історія українського мистецтва» за редакцією авторитетного офіційного літератора, колишнього футуриста Миколи Бажана. П'ятий том дослідження присвячено мистецтву початку ХХ століття» (Ложкіна, 2019: 181). Це дає більш глибоке розуміння певних процесів, які вливали на мистецтво кінця ХХ століття. Проте скульптура, як надзвичайно сильний вид мистецтва, який в радянський час ніс чи не головну ідеологічну функцію, описаний за залишковим принципом.

В контексті розгляду цього періоду мистецтвознавиця Людмила Лисенко аналізує та акцентує увагу на важливості окремих імен для цього нового витка українського мистецтва у статті «У пошуках загублених зв'язків» для журналу Образотворче мистецтво. Наприклад, не раз вона згадує ім'я О. Кухаря та О. Сухоліта, зокрема, «відверто-аналітичну» дипломну роботу О. Сухоліта – «Очікування» (1986). Авторка зазначає, що фігуративна скульптура, часто створювана на замовлення державного апарату, в цей період відійшла на другий план і дала початок новому світобаченню (Лисенко, 1993: 23). В цьому ж контексті Л. Лисенко пише про основні проекти, які стали знаковими для розвитку тогочасного мистецтва. Це проекти творчої групи у складі О. Сухоліта, О. Рідного, А. Полоника, С. Дзюби, Р. Кухаря: «Ієрархія простору» (1992), «Адамове дерево» (1993) (Лисенко, 1993: 24). Вона не аналізує детально ці проекти, а лише стисло окреслює їх місце в історії розвитку мистецтва скульптури в українському творчому ареалі кінця ХХ століття.

Ще однією ґрунтовною працею, яка дає можливість всебічно та повно осягнути історію української скульптури кінця ХХ століття є праця мистецтвознавиці Марини Протас. У своїй ґрунтовній роботі «Українська скульптура ХХ століття» вона визначає мистецтво скульпторів останньої чверті століття як період зародження нових модерніст-

ських ідей, протистояння соцреалізму, західним колегам. На 1990-ті рр. припадає пік найпотужніших експериментів, серед яких проєкт «Азбука» (1991) ініційований групою художників, до якої увійшли О. Сухоліт, А. Полоник, А. Кухар, І. Дзюба та О. Рідний. Це була подорож углиб віків, де автори намагалися знайти відповіді на запитання «Що таке скульптура?» (Протас, 2006: 182)

У статті «Стилістико-парадигмальна дихотомія української скульптури в контексті культурно-мистецьких явищ ХХ ст.» М. Протас вказує на коливання української скульптури другої половини 80-х років між двома вісями зауважуючи, що «прихильники ренесансних парадигм формотворення переглядали на різноманітних індивідуально-модерністських засадах морфологію скульптури, оминаючи ідеологію і акцентуючи нормальні аспекти творчості; тоді як радикальні новатори прилинули в царину об'єктних інсталяцій, концептуальних проєктів, відмовляючи традиційним способам моделювання, образності взагалі і фактично залишаючи видову галузь скульптури» (Протас, 2003: 100). Дослідниця згадує імена таких скульпторів як П. Антип та О. Рідний, та вказує на утвердження в їх роботах та творчості інших скульпторів принципів декоративізму, а також вільного і розкутого ставлення до простору, а також до фактури.

Марина Протас в іншій своїй статті «Українська скульптура в контексті інтеграційних явищ світової культури», розкриваючи тему розвитку української скульптури, наголошує на зміні «психології творчості» українських скульпторів, особливо серед молодих, підтверджуючи цю тезу згадкою про «метаморфози пластичного мислення» групи «Азбука» виставкою «Ієрархія простору», що стало локальним етно-національним явищем (Протас, 2008: 142).

Окремої уваги заслуговують праці мистецтвознавиці Галини Скляренко, яка повсякчас публікує книги та статті, які висвітлюють мистецтво України в різних його іпостасях. Предметом її досліджень часто виступає українське мистецтво ХХ століття. Проте загалом в своїх дослідженнях вона не обмежується певними хронологічними рамками, а зосереджується на цілісному розкритті певного феномену.

В своїх працях вона часто приділяє увагу мистецтву скульптури та скульпторам. Наприклад, у книзі «Сучасне мистецтво України. Портрети художників», вона подає короткі есе зі стислим описом творчого підходу основних віх діяльності та біографій художників. Галина Скляренко в огляді українського мистецтва

1980-х – 2000-х рр. визначила важливість нових «дослідницьких» проєктів, які показали поворот в мистецтві наприкінці ХХ ст. (Скляренко, 2018: 224). Авторка визначає етапні проєкти на шляху актуалізації сучасного мистецтва та її первинних витоків. Наведені в книзі есеї про 25 художників України умовно формують портрет українського мистецтва, його часовий зріз. Серед представлених імен тексти про таких художників та скульпторів є актуальними для дослідження власне історії української скульптури: Олександр Дяченко та Олександр Сухоліт як скульптори, та Олександр Бабак та Віктор Сидоренко, як художники, чия творчість фокусується не стільки на скульптурі, але вони активно включають інсталяції та віртуальну реальність у свої проєкти, що стає частиною актуального процесу розвитку київської школи скульптури.

Схожим за принципом структурної побудови з попереднім виданням є праця Г. Скляренко «Нова українська скульптура» опублікована у 2021 році. В ній авторка теж уміщає ряд коротких есе про митців та аналізує окремі їх роботи. Авторка стверджує, що скульптура належить сьогодні до того виду мистецтва, де інноваційні процеси відбуваються чи не найпомітніше, залучаючи до її образного світу широкий діапазон нових тем, мотивів, художніх мов, матеріалів та засобів виразності (Скляренко, 2021: 7). Авторка намагається відслідкувати ці процеси в сучасній українській скульптурі та показати, які ідеї, образи, формальні новації пропонують її автори. Книга присвячена творчості нового покоління українських митців, яке активно заявило про себе в останні десятиліття, суттєво змінивши традиційні візії не лише скульптури, а й українського мистецтва в цілому. В книзі проаналізовано творчість Назара Білика, Дмитра Грека, Петра Гронського, Єгора Зігури, Олексія Золотарьова, Іллі Новгородова, Віталія Протосені, Даніїла Шуміхіна. Дана праця хоч дає певний зріз і погляд на українських скульпторів, проте підбірка персоналій в ній досить обмежена та не є в повній мірі репрезентативною для відображення актуальної ситуації художньої сцени 2020-х років.

Не можна обминути увагою ще декілька праць Галини Скляренко: це «Українські художники: з відлиги до незалежності» та збірник її статей «На берегах. Нотатки до українського мистецтва ХХ століття». Перша з них фактично подає історію українського мистецтва між 1960-ми та 1990-ми роками. Авторка здійснює аналіз даного періоду, звертається до життя та творчості окремих персоналій, зауважуючи, що «саме з 1960-х

в нашій культурі розпочалася нова «доба репродукцій», коли часто за чорно-білими фото у зарубіжних журналах художники намагалися зрозуміти, що відбувається у світовому мистецтві» (Скляренко, 2018: 14). Саме тоді почалася доба індивідуальностей (які суворо придушувалися в Радянському Союзі і особливо в Україні – авт.), коли саме власні шляхи та особливості бачення і розуміння мистецтва стали рушійними для мистецтва. Книга також поділена на окремі есе про персоналії, що творили в зазначений час. Зокрема, в книзі розглянуто творчість скульптора Михайла Грицюка.

В іншому вищезгаданому виданні «На берегах. Нотатки українського мистецтва ХХ століття» Г. Скляренко зібрала під однією обкладинкою близько 40 статей і нарисів, опублікованих в українських та зарубіжних виданнях з кінця 1980-х. За словами автора передмови до збірника ці статті «фактично становлять у своїй сукупності концепт нової історії нового українського мистецтва представленого у широкому світовому контексті» (Скляренко, 2007: 6).

На наш погляд, доречним буде також згадати і видання довідникового типу. Такими є, наприклад, «Скульптура. Словник термінів» (Скульптура. Словник, 2005) виданий Державною академією керівних кадрів культури і мистецтв у 2005 році, а також «Термінологія сучасного мистецтва. Означення, неологізми, жаргонізми сучасного візуального мистецтва України» (Вишеславський, Сидор-Гібелінда, 2010) за авторством мистецтвознавців Г. Вишеславського та О. Сидора-Гібелінди. Остання є колективною монографією, яка висвітлює етапи розвитку сучасного мистецтва на прикладах художніх практик вітчизняних українських художників, відсилками до аналогічних практик у світовій практиці.

Варто також відмітити одне із найбільш актуальних на сьогодні видань – «Словник сучасного мистецтва» виданий за підтримки Українського культурного фонду (Словник сучасного мистецтва, 2021). Це також колективне видання, де авторами стали К. Бадянова, Є. Белорусець, О. Брюховецька, А. Дорошенко, А. Калугер та інші. Саме видання не має ознак власне словника, кожен із співавторів – автор статті про явище в українському мистецтві, яке досліджує. Цікавими серед інших цікавими в контексті заданої теми видаються статті Л. Лозового «Національне представництво», у якій він вказує на характерні ознаки впливу національної ідеї на художника чи художницю та місце останніх у понятті національного представництва. (Словник сучасного мистец-

тва, 2021:106-107); та Є. Белорусець під назвою «Скандальний художник» (Словник сучасного мистецтва, 2021: 134-135), в якій вона визначає основні характеристики такого сьогодні актуального на українській арт сцені поняття як «скандальний художник», даючи основні принципи поведінки художників з таким «званням», а також вказуючи на дії тих чи інших структур (галерей, університетів та їх керівництва), які спонукають художника до супротиву. Такі джерела хоч і не основними для дослідження української скульптури кінця ХХ-ХХІ століття, але допомагають зрозуміти реальні умови творчості українських митців, всього творчого процесу в Україні.

Над дослідженням теми української та світової скульптури також активно працює мистецтвознавець О. Голубець. У праці «Мистецтво ХХ століття: український шлях» (Голубець, 2012) в трьох розділах представлено його погляд на історію українського мистецтва ХХ століття. Інша книга «Магія третього виміру» фокусується принципово лише на скульптурній пластиці. Автор подає історію світового мистецтва скульптури ХХ ст. Окремий розділ присвячено сучасній українській скульптурі. На тлі динамічних подій кінця ХІХ – початку ХХІ століття досліджено шляхи розвитку мистецтва скульптури в Україні. О. Голубець дає характеристику подій 1990-х в Україні, які призвели до проголошення історичного акту незалежності України. Це відобразилося і на мистецькій спільноті, зокрема, в ній активно відроджувалися в цей період неформальні мистецькі об'єднання: знамениті «Погляд» (1987), «Живописний заповідник» (1992) в Києві, «Шлях» у Львові, «Хоругва» у Тернополі та ін. Також художники отримали можливість спілкуватися із західними колегами, робити спільні проекти, переймати кращий мистецький досвід. Автор вказує на продовження певних традицій західно-європейського кшталту, при цьому ці новачки насаджувалися на радянську модель розуміння скульптури. «Іноді вони навіть не зауважували, що вибір «новітніх монументів» відбувається згідно зі застарілими вимогами радянських часів» (Голубець, 2020: 116). О. Голубець також вказує на різницю між поняттям «монументальної скульптури», яка більше резонує з минулим соцреалістичним досвідом країни та поняттям «публічної скульптури» в українському мистецтві. Гігантоманія, привита скульпторам радянським художнім замовленням, залишає для свого означення «монументальна скульптура»; ті ж нові монументи, які не мали на меті пригнічення людини та були співрозмірні їй, фахівці почали називати «публічною скульпту-

рою» або «скульптурою у публічному просторі» (Голубець, 2020: 118). Автор надає перелік характерних пам'яників та монументів для обох цих видів, аналізує детально окремі твори.

Джерелознавчий та історіографічний опис даної розвідки беззаперечно буде неповним без аналізу праць та досліджень, які висвітлюють становлення та історію формування та розвитку скульптурного факультету Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури (далі – НАОМА). Академія мистецтва в Києві з часу появи на мистецькій царині стала найважливішим центром художньої освіти в Україні. Перипетії її створення, існування в умовах евакуації, зміни навчальних планів та переворот у ідейному спрямуванні виховання авторів дозволяють відтворити ланцюжок подій та персоналій, які стояли у витоків української скульптури.

Одним з найбільш ранніх праць на цю тему можна назвати книгу автора-упорядника П. Говді «Вірність традиціям». Автор наводить основні віхи становлення художньої школи в Україні за роки радянської влади. До висвітлення історії скульптурного факультету зверталися вже згадана вище дослідниця Людмила Лисенко та Людмила Сак у їхній статті «Історія скульптурного факультету Київського державного художнього інституту (1917–1992). Частина І». Потрібно відзначити, що текст містить скорочений і уточнений в деталях рукописний варіант історії скульптурного факультету, написаний Л. Сак у 1966, доповнений у 1974 р. До нього також було додано матеріали окремих студентських робіт: матеріали І. Савіної до її магістерської роботи 2017 р. і роботи бакалавра 2016 р. Н. Сьоміної. У статті присвяченій історії скульптурного факультету автори висвітлюють основні віхи його формування, дають короткий аналіз творчості професорів факультету, тих основних ідей, які вони сповідували як викладачі, програми курсу (Лисенко, Сак, 2018).

На окрему згадку заслуговують скульптурні факультети Львівської та Харківської академії мистецтв. Ці дві академії поруч з Київською складають кістяк художньої освіти в Україні. Кожен зі своїм унікальним спрямуванням. І якщо в Києві ми можемо спостерігати відданість традиції класичної академічної школи, що збережена до сьогодні, то Львів відзначається більшим спрямуванням до західних напрямів мистецтва, а Харків, навпаки, вирізняється прибічником конструктивістських форм та цікавих формальних рішень.

Кафедра скульптури Львівської академії мистецтва була заснована у 1946 році, та фактично є досить молодою. Навчально-творчі програми

кафедри базуються на традиціях класичної європейської та української скульптури, а також постійно удосконалюються з огляду на сучасні мистецькі тенденції.

Харківська школа скульптури має глибоке коріння та традиції. Започаткувала її Е. Блох – відома скульпторка та педагог. З огляду на те, що Е. Блох була ученицею відомого французького скульптора О. Родена через призму її бачення відбувалося становлення українських скульпторів з традиціями європейської пластики. Про харківських митців інформацію можна почерпнути у альбомі «Гармонія пластики». Як зазначено у альбомі зазначено, що лише 1995 року вперше за 70 років випускники харківського художньо-промислового інституту влаштували виставку (Мартиняк, 2006: 7-8). Цей момент нерозривно пов'язаний з Харківською муніципальною галереєю.

Щодо Львова, то основним дослідником «львівської школи скульптури» можемо з впевненістю назвати вже згаданого вище доктора мистецтвознавства, професора О. Голубця. За його словами, наприкінці 1980-х – початку 1990-х років почалися швидкі зміни у мистецькому середовищі. Проте він зазначає, що для українських і, зокрема львівських митців, процес пізнання цих нових форм скульптури почався лише у 1990-х (Голубець, 2015).

Українська скульптура, за останні тридцять років, неодноразово ставала темою ґрунтовних дисертаційних досліджень. Зокрема, важливим джерелом знань, що присвячене дослідженню історії скульптурного факультету НАОМА є робота Ц. Цоневої «Концепція і методика викладання скульптури в Українській академії мистецтва» (пер. з рос. К. Цигикало керівник П. Білецький). У дисертації авторка дає розгорнуту історію формування скульптурного факультету. Основною фігурою скульптурного факультету визначає М. Лисенка. Окрім того вона також виділяє постать учня М. Лисенка – В. Бородая, описуючи його життєвий та творчий шлях. Саме ці два скульптори, на думку авторки, і є тими посталями-стержнями, які стали обличчям скульптурного факультету художнього інституту в післявоєнний період. Авторка формує цілісну картину виховання скульптора в Київському художньому інституті (НАОМА) до початку 1990-х (Цонева, 1995: 5-6).

Дисертаційне дослідження вище згаданої вже дослідниці української скульптури М. Протас «Тенденції розвитку сучасної української станкової скульптури. 1970–1990 роки», що була

захищена у 1994 році також є вагомим внеском до історії української скульптури. Авторка зачіпає початок 1990-х та презентує повний огляд тенденцій української скульптури не фокусуючись на окремому осередку чи школі, а розкриваючи тенденції скульптури різних регіонів.

Одне із останніх дисертаційних досліджень, що були захищені в НАОМА та присвячені українській скульптурі – «Українська скульптура кінця ХХ – початку ХХІ століття: трансформації монументального формотворення» В. Одрехівського, в якому зібрано і систематизовано наявний матеріал з окресленої теми, узагальнено та проаналізовано джерела досліджень українських та зарубіжних науковців, котрі торкалися вивчення монументальної скульптури. Серед інших праць, в яких широко розкривається історія української скульптури також можна назвати працю Г. Вишеславського «Нова хвиля» у візуальному мистецтві України кінця 1980-х – початку 1990-х (соціокультурний аспект)». Автор вводить в науковий контекст раніше (до 2014 року. – авт.) маловідомі факти з мистецького життя Львова, Івано-Франківська, Одеси, Харкова та Києва. Підтримує та

певною мірою доповнює це дослідження праця А. Гончаренко «Трансформації розвитку української скульптури (в контексті культурно-мистецьких процесів 1990-х – 2000-х рр.)», в якій вона розглядає, як соціокультурні процеси вплинули на станкову та монументальну скульптуру, які техніко-інноваційні рушення сталися в українській скульптурі протягом 1990–2000-х років.

Висновки. Історія розвитку скульптури України не завжди була головною в оптиці дослідників-мистецтвознавців. Часто це було пов'язано з ідеологічним забарвленням, яке мала скульптура в радянський період. Тобто ні художник, ні дослідник не мали доволі свободи аби творити чи аналізувати скульптури без звернення до певних ідеологізованих радянських кліше. Лише з проголошенням Україною незалежності, незалежним стало і мистецтво. З цього часу з'являється мистецтво, вільне від держзамовлення та політики. Сучасні мистецтвознавчі розвідки скульптури українських дослідників стали основою для подальших наукових здобутків наступних поколінь мистецтвознавців України. Це підтверджує проаналізований нами їх творчий доробок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вірність традиціям: живопис, графіка, скульптура, архітектура. Альбом / Ав.-уп. П.І. Говдя. Київ : Мистецтво, 1982. 175 с.
2. Вишеславський Г., Сидор-Гібелінда О. Термінологія сучасного мистецтва. Париж-Київ: Terra Incognita, 2010. 416 с.
3. Вишеславський Г.А. «Нова хвиля» у візуальному мистецтві України кінця 1980-х – початку 1990-х (соціокультурний аспект). автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. мист-ва: 26.00.01. Київ, 2014. 20 с.
4. Гармонія пластики. / авт.-уп. О. Мартиняк. Харків : Колорит, 2006. 120 с.
5. Голубець О. Магія третього виміру: скульптурна пластика кінця ХІХ – початку ХХІ століття: монографія / ред. Г. Голубець, У. Крук; Пер. О. Безугла. Львів : Колір ПРО, 2020. 142 с.
6. Голубець О. Мистецтво ХХ століття – український шлях. Львів : Колір ПРО, 2012. 199 с.
7. Голубець О. Сучасна скульптура Львова. Львів: БаК, 2015. 143 с.
8. Гончаренко А.О. Трансформації розвитку української скульптури (в контексті культурно-мистецьких процесів 1990-х – 2000-х рр.). автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. мист-ва: 26.00.01. Івано-Франківськ, 2015. 16 с.
9. Лисенко Л., Протас М. Скульптура. *Історія українського мистецтва: у 5 т. Т. 5: Мистецтво другої половини 1950-х – 1980-х років*. Київ : НАН України, ІМФЕ ім. М. Рильського, 2007. С. 802-827.
10. Лисенко Л. У пошуках загублених зв'язків. *Образотворче мистецтво*. 1993. № 2. С. 22-25.
11. Лисенко Л. Сак Л. Історія скульптурного факультету Київського державного художнього інституту (1917–1992). Ч. І. : Веб сайт. URL : <https://arthoda.com.ua/2018/05/08/istoriia-skulpturnoho-fakultetu-ky/> (Дата звернення 28.11.2022)
12. Ложкіна А. Перманентна революція. Мистецтво України ХХ – початку ХХІ століття. Київ : ArtHuss, 2019. 544 с.
13. Одрехівський В.В. Українська скульптура кінця ХХ – початку ХХІ століття: трансформації монументального формотворення. Київ, 2018. 456 с.
14. Протас М.О. Українська скульптура ХХ ст. Київ: ППСМ АМУ, Інтертехнологія, 2006. 278 с.
15. Протас М.О. Українська скульптура в контексті інтеграційних явищ світової культури. *Українське мистецтво*. 2008. № 4. С. 140-144.
16. Протас М.О. Тенденції розвитку сучасної української станкової скульптури. 1970 – 1990 рр. автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. мист-ва : 17.00.04. Київ : 1994. 20 с.
17. Скляренко Г. Нова українська скульптура. Київ : ArtHuss, 2021. 304 с.
18. Скляренко Г. На берегах. Нотатки до українського мистецтва ХХ ст.: зб. статей. Київ : Софія-А, 2007. 336 с.
19. Скляренко Г. Сучасне мистецтво України. Портрети художників. Вид. 3, доп. Київ : ArtHuss, 2018. С. 224-331.
20. Скляренко Г. Українські художники: з відлиги до незалежності. Київ : ArtHuss, 2018. 288 с.
21. Скульптура: Словник термінів / укл. В.А. Онищенко. Київ : Державна академія керівних кадрів України, 2005. 44 с.
22. Словник сучасного мистецтва. Посібник. Випуск 1. / упор. К. Бадянова, Л. Наконечна. Київ : ФОП Лопатіна О.О., 2021. 144 с.

23. Цонєва Ц. Концепция и методика преподавания скульптуры в Украинской академии искусства. автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. мист-ва : 17.00.04. Київ, 1995. 16 с.

REFERENCES

1. Virnist tradytsiiam: zhyvopys, hrafika, skulptura, arkhitektura. Albom [Faithfulness to traditions: painting, graphics, sculpture, architecture. Album] / Avt.-up. P.I. Hovdia. Kyiv: Mystetstvo, 1982. 175 p. [in Ukrainian]
2. Vysheslavskiy H., Sydor-Hibelinda O. Terminolohiia suchasnoho mystetstva. [Terminology of modern art]. Paris-Kyiv: Terra Incognita, 2010. 416 p. [in Ukrainian]
3. Vysheslavskiy H.A. «Nova khvyliia» u vizualnomu mystetstvi Ukrainy kintsia 1980-kh – pochatku 1990-kh (sotsio-kulturnyi aspekt). Avtoref. dys. na zdobuytiia nauk. st. kand. myst-va : 26.00.01. [«New wave» in the visual art of Ukraine of the late 1980s – early 1990s (sociocultural aspect). Abstract for obtaining the scientific degree of candidate of art history: 26.00.01] Kyiv: IPSM. 2014. 20 p. [in Ukrainian]
4. Harmoniia plastyky [Harmony of the plastic]. / avt.-up. Martyniak O. Kharkiv: Koloryt. 2006. 120 p. [in Russian]
5. Holubets O. Mahiia tretoho vymiru: skulpturna plastyka kintsia XIX – pochatku XXI stolittia: monohrafiia [The magic of the third dimension: sculptural plastic of the end of the XIX – beginning of the XXI century: monograph] / red. H. Holubets, U. Kruk; Per. O. Bezuhla. Lviv: Kolir PRO, 2020. 142 p. [in Ukrainian]
6. Holubets O. Mystetstvo XX stolittia – ukrainskyi shliakh [Art of the 20th century – the Ukrainian way]. Lviv: Kolir PRO, 2012. 199 p. [in Ukrainian]
7. Holubets O. Suchasna skulptura Lvova [Lviv contemporary sculpture]. Lviv: BaK, 2015. 143 p. [in Ukrainian]
8. Honcharenko A.O. Transformatsii rozvytku ukrainskoi skulptury (v konteksti kulturno-mystetskykh protsesiv 1990-kh – 2000-kh rr.). Avtoref. dys. na zdobuytiia nauk. st. kand. myst-va : 26.00.01. [Transformations in the development of Ukrainian sculpture (in the context of cultural and artistic processes of the 1990s – 2000s). Abstract for obtaining the scientific degree of candidate of art history : 26.00.01]. Ivano-Frankivsk, 2015. 16 p. [in Ukrainian]
9. Lysenko L., Protas M. Skulptura / Istoriia ukrainskoho mystetstva: u 5 t. [Sculpture / History of Ukrainian art: in 5 volumes]. T. 5: Mystetstvo druhoi polovyny 1950-kh – 1980-kh rokiv [Art of the second half of the 1950s – 1980s]. Kyiv: NAN Ukrainy, IMFE im. M. Rylskoho., 2007. pp. 802-827. [in Ukrainian]
10. Lysenko L. U poshukakh zahublenykh zviyazkiv [In Search of Lost Connections]. *Obrazotvorche mystetstvo*. 1993. № 2. pp. 22-25. [in Ukrainian]
11. Lysenko L. Sak L. Istoriia skulpturnoho fakultetu Kyivskoho derzhavnogo khudozhnogo instytutu (1917–1992). Ch. I [History of the Sculpture Faculty of the Kyiv State Art Institute (1917–1992). Part I]. Web site. URL : <https://arthoda.com.ua/2018/05/08/istoriia-skulpturnoho-fakultetu-ky/> (data zvernennia 28.11/2022) [in Ukrainian]
12. Lozhkina A. Permanentna revoliutsiia. Mystetstvo Ukrainy XX – pochatku KhKhI stolittia [Permanent revolution. Ukrainian art of the 20th and early 21st centuries]. Kyiv: ArtHuss, 2019. 544 p. [in Ukrainian]
13. Odrekhivskiy V.V. Ukrainska skulptura kintsia XX – pochatku XXI stolittia: transformatsii monumentalnogo formotvorennia [Ukrainian sculpture of the late 20th and early 21st centuries: transformations of monumental form-making]. Kyiv, 2018. 456 p. [in Ukrainian]
14. Protas M.O. Ukrainska skulptura XX st. [Ukrainian sculpture of the 20th century] Kyiv: IPSMAMU, Intertekhnolohiia, 2006. 278 p. [in Ukrainian]
15. Protas M.O. Ukrainska skulptura v konteksti intehratsiinykh yavlyshch svitovoi kultury [Ukrainian sculpture in the context of integration phenomena of world culture]. *Ukrainske mystetstvo*. Kyiv, 2008. № 4. pp. 140-144. [in Ukrainian]
16. Protas M.O. Tendentsii rozvytku suchasnoi ukrainskoi stankovoi skulptury. 1970 – 1990 rr. Avtoref. dys. na zdobuytiia nauk. st. kand. myst-va : 17.00.04 [Trends in the development of modern Ukrainian easel sculpture. 1970–1990. Author's abstract of the dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of art history]. Kyiv: 1994. 20 p. [in Ukrainian]
17. Skliarenko H. Nova ukrainska skulptura [New Ukrainian sculpture]. Kyiv: ArtHuss, 2021. 304 p. [in Ukrainian]
18. Skliarenko H. Na berehakh. Notatky do ukrainskoho mystetstva KhKh st.: zb. statei [On the shores. Notes on Ukrainian art of the 20th century: coll. articles]. Kyiv: Sofiia-A, 2007. 336 p. [in Ukrainian]
19. Skliarenko H. Suchasne mystetstvo Ukrainy. Portrety khudozhnykiv [Modern art of Ukraine. Portraits of artists]. Vyd. 3. Kyiv: ArtHuss, 2018. pp. 224-331. [in Ukrainian]
20. Skliarenko H. Ukrainski khudozhnyky: z vidlyhy do nezalezhnosti [Ukrainian artists: from the thaw to independence]. Kyiv: ArtHuss, 2018. 288 p. [in Ukrainian]
21. Skulptura: Slovnyk terminiv [Sculpture: Glossary of terms] / Ukl. V.A. Onyshchenko. Kyiv: Derzhavna akademiia kerivnykh kadrov Ukrainy, 2005. 44 p. [in Ukrainian]
22. Slovnyk suchasnoho mystetstva. Posibnyk [Dictionary of contemporary art]. Vypusk 1. / Upor. K. Badianova, L. Nakonechna. Kyiv: FOP Lopatina O.O., 2021. 144 p. [in Ukrainian]
23. Tsonieva Ts. Kontseptsyiia i metodika prepodavaniia skulptury v Ukrainskoi akademii iskusstva. Avtoref. dys. na zdobuytiia nauk. st. kand. myst-va : 17.00.04 [The concept and methodology of teaching sculpture at the Ukrainian Academy of Art. Abstract of the dissertation for obtaining the scientific degree candidate of art history : 17.00.04]. Kyiv: NAOMA, 1995. 16 p. [in Russian]

УДК 7.036:323.2(477.411)»2004/2014»
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-19>

Дарина ЯКИМОВА,
 orcid.org/0000-0002-5133-791X
 аспірантка кафедри теорії та історії мистецтва
 Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури
 (Київ, Україна) yakimova.d@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО АКТИВІЗМУ В КИЄВІ (2004–2014)

Суспільно-політичні та революційні зміни, а також глобалізаційні процеси, що відбулися в країні у 2004 році під час Помаранчевої революції, заклали основи трансформації образотворчого мистецтва у нові форми художньої практики та візуальної мови, спричинивши кардинальний перехід до нового етапу становлення сучасного мистецтва в Україні.

Політичний активізм, соціальна ангажованість, постколоніальні, гендерні, феміністичні дискурси поставили перед сучасними художниками нові питання формування візуальної культури XXI століття.

Тенденції становлення мистецтва XXI століття обумовлено потужними факторами – політика, економіка, ідеологія. Покоління митців 2000–2010-х стало активним гравцем змін на мистецькому ландшафті, яке маніфестувало суб'єктність та почало транслювати свою політичну позицію в творчості та поза ним. В мистецтві відбувається помітний політико-соціальний поворот. У цей період у творчій практиці художників виникають нові форми та напрями, що спрямовано на рефлексію політичних та соціальних змін у суспільстві та світі, а також на переосмислення вітчизняної та західноєвропейської мистецької спадщини. Особливого значення набуває мистецтво політичного активізму.

Цей період, зокрема, позначено реактуалізацією творчих колективів та об'єднань, горизонтальної низової форми співтворчості, а також комунітарного виробництва. Важливою складовою мистецької практики молодих художників стає самоосвіта та освітні ініціативи.

Процеси формування вітчизняного мистецтва 2000–2010-х налічують майже десятиліття та отримали ряд ґрунтовних теоретичних напрацювань. Проте саме політичний вимір сучасного мистецтва і досі потребує досліджень та теоретичного обґрунтування. Починаючи з 2000-х, переважний обсяг теоретичних праць, присвячених політичному та соціально-критичному мистецтву, опубліковано здебільшою у каталогах виставок, в Інтернет-ресурсах, авторських маніфестах. Досі специфіка вітчизняного сучасного мистецтва, його типологізація не отримала належного історико-культурного й мистецтвознавчого осмислення, теоретичного обґрунтування та цілісного висвітлення в наукових розвідках.

Ключові слова: політично-ангажоване мистецтво, сучасне мистецтво і активізм, протестне мистецтво, акціонізм, перформанс.

Daryna YAKIMOVA,
 orcid.org/0000-0002-5133-791X
 PhD student at the Department of Theory and History of Arts
 National Academy of Fine Arts and Architecture
 (Kyiv, Ukraine) yakimova.d@gmail.com

THE SPECIFIC OF FORMING OF ART ACTIVISM IN KYIV (2004–2014)

Socio-political and revolutionary changes, as well as the globalization processes that took place in the country in 2004 during the Orange Revolution, laid the foundations for the transformation of fine art into new forms of artistic practice and visual language, causing a radical transition to a new stage of the formation of contemporary art in Ukraine.

Political activism, social engagement, post-colonial, gender, and feminist discourses posed new questions of shaping the visual culture of the 21st century to young artists.

The trends in the formation of art of the 21st century are determined by the powerful factors – politics, economics, ideology. The generation of artists of the 2000-2010s is becoming an active player in the changes in the artistic landscape, who began to broadcast their political positions in the cultural field. A noticeable political and social turn is taking place in art. During this period, numerous forms and directions appeared in the creative practice of artists, aimed at reflecting the political and social changes in society and the world, as well as the reconsideration of the national and Western European artistic heritage. The art of political activism is gaining special importance.

This time is marked by the reactualization of art groups and associations, the horizontal forms of co-creation, as well as communitarian production. Self-education and educational initiatives become an important component of the artistic practice of young artists.

The processes of formation of the contemporary art of the 2000s-2010s cover almost a decade and have received a number of thorough theoretical studies. However, the political dimension of the contemporary art still needs research and theoretical justification. Since the 2000s, the majority of theoretical works devoted to the political and socio-critical art appeared mostly in the exhibition catalogs, publications in Internet resources, and author's manifestos. Until now, the specificity of contemporary art in Ukraine, its typology, has not received proper historical-cultural and art-historical understanding, theoretical justification, and holistic coverage in scientific research.

Key words: *politically engaged art, contemporary art and activism, protest art, actionism, performance art.*

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Одним із наслідків революційних подій 2004 року стала радикальна політизація молодого покоління художників, які сформували нові концептуальні рамки та категорії в сучасному мистецтві. Нова реальність вимагала від митців нових художніх форм та засобів виразності. Найвідповіднішими революційним подіям художніми практиками стали акціонізм та арт-активізм, що позиціонують себе критичними щодо владної позиції в соціально-культурному контексті, а також є альтернативними за формою і радикальними за змістом.

Помаранчева революція 2004 року стала імпульсом виходу в публічний простір активістських художніх практик. Вона спричинила піднесення молодого покоління художників та мистецьких колективів, передусім: Р.Е.П., SoSka, Худрада, Tanzlaboratorium, Група предметів, тощо.

Дослідження нових форм художньої діяльності в Україні позначене певними складнощами у намаганні виробити критерії оцінки «мистецькості» художнього твору. Традиційний формально-стильовий аналіз засвідчує неспроможність пояснити феномен сучасного мистецтва.

У другій половині ХХ століття поняття художнього твору вийшло за межі зображальності та стало включати в себе взаємовідносини, які виникають між автором, твором, глядачем і контекстом його створення.

Аналіз досліджень. У вітчизняному мистецтвознавстві на сьогодні спостерігається помітний брак текстів, в яких було б проаналізовано визначення самого терміну політично-ангажованого або політичного мистецтва.

Вальтер Беньямін писав: в той момент, коли мірило справжності перестає працювати в процесі створення об'єкта мистецтва, перетворюється вся соціальна функція мистецтва. Місце ритуальної основи займає інша практична діяльність: політична (Беньямін, 2015: 87).

Феномену політичного мистецтва присвячена стаття Бориса Гройса «Мистецтво демократії» у книзі «Коментарі до мистецтва». Автор викладає власне бачення мистецької функції політичної репрезентації. Художня практика «політичної репрезентації» підважує сталість соціальних і

політичних ідентичностей, вважаючи такі позиції штучними конструктами, що підлягають формальному й ідеологічному переосмисленню. Борис Гройс пише, що мистецтво несе політичну функцію репрезентації всього, що не може бути репрезентовано політично. На його думку, сучасне мистецтво є таким саме універсалістським, як і демократичний устрій (Гройс, 2003: 41).

Для розуміння природи політичного мистецтва засадничим є праці одного з провідних французьких теоретиків мистецтва та сучасного політичного філософа Жака Рансьєра. Він наголошує на тезі, що політичне може виражатися в синтезі естетичного та політичного тільки через внутрішньо присутнє естетичне в ньому. О.Радинський зауважує, що Жак Рансьєр у тексті «Естетичне як політика» вважає поняття «заангажованості» мистецтва позбавленим сенсу як з естетичного, так і з політичного погляду (Радинський, 2007). Жак Рансьєр пише, що ангажованість не є естетичною категорією. «Це не означає, що мистецтво є аполітичним. Це означає, що мистецтво має свою власну політику, або метаполітику» (Рансьєр, 2007: 176).

У дослідженні «Політика та мистецтво» доктора Франка Меллера (Школа соціальних і гуманітарних наук Університету Тампере, Фінляндія), автор пропонує розглядати політично-ангажоване мистецтво як форму політичного дискурсу; як описове, інтерпретаційне або явно критичне наближення; або як засіб, за допомогою якого можна вийти за межі політичного. Мистецтво ускладнює наше розуміння та сприйняття світу, змінюючи дискурсивні рамки, в яких обговорюється політичне (Möller, 2016).

Загалом дослідження політики та мистецтва аналізують взаємодію мистецтва з політикою та його бачення світу, внесок мистецтва як у наше розуміння політики, так і в потенційне вирішення соціальних проблем. В сучасних дослідженнях також аналізовано критичні й емансипаційні можливості мистецтва. Такі дослідження є міждисциплінарними та відкритими для методологічного плюралізму й інновацій.

У сфері вітчизняного мистецтвознавства на сьогодні бракує комплексних досліджень та систематизації художнього акціонізму, його

типологічних особливостей в їхній сукупності та послідовності.

Разом з тим, варто згадати окремі напрями, що дістали фахового опрацювання. Дослідженнями сучасного мистецтва кінця 1980-х – 2000-х, що викладені у наукових збірках, займаються Олександр Соловійов, Гліб Вишеславський, Галина Склярєнко, Вікторія Бурлака, Леся Смирна. Інститутом проблем сучасного мистецтва НАМ України регулярно публікуються видання та статті.

До спроби написати та осмислити історію українського мистецтва кінця XIX – початку XXI століття вдалася історикиня мистецтва Аліса Ложкіна у книзі «Перманентна революція» (2019).

У 2021 році дослідницький колектив Метод-Фонд видав книгу «Словник сучасного мистецтва» – видання, що було підготовлене у межах освітнього проєкту «Курс мистецтва» (2020).

Важливою джерельною базою є тексти та есеї самих художників, що мають розглядатися на рівні їхніх мистецьких практик як формотворчі елементи моделі сучасного мистецтва: Нікіти Кадана, Миколи Рідного, Лади Наконечної, Євгенії Белорусець, Лариси Венедиктової тощо. Варто відзначити теоретичні тексти та статті культурологів/нь та кураторів/ок Тамари Злобіної, Олеси Островської-Ліутої, Олексія Радинського, Василя Черепаніна та ін., що охоплюють мистецькі процеси другої половини 2000-х.

Систематичний і критичний огляд сучасних соціокультурних подій в Україні пропонували онлайн журнали KRAM (Критика актуального мистецтва), Prostory, Політична критика та Korydor, що виникли у середині 2000-х.

Мета дослідження. Висвітлення політично-ангажованого мистецтва як одного із напрямів сучасного мистецтва в Україні на прикладі діяльності художньої групи Р.Е.П. та творчого колективу Худрада, що були засновані у другій половині 2000-х. Зокрема, у статті проаналізовано взаємодію мистецтва та політики, визначено причини виникнення художнього колективізму та засад комунітарного виробництва, викладено загальну характеристику мистецтва у його політичному вимірі.

Виклад основного матеріалу. Під політичним мистецтвом авторка статті пропонує розглянути вітчизняні художні практики, які позиціонують себе критичними щодо владної позиції в соціально-культурному контексті, які є альтернативними за формою і радикальними за змістом.

На мистецькому ландшафті середини 2000-х, що був позначений певною постакадемічною стагнацією, на перший план виходять самоорганізовані

мистецькі колективи та спільноти: Р.Е.П., SoSka, Худрада, Tanzlaboratorium, Група предметів.

Разом із тим дефіцит критичного дискурсу, рудиментарна академічна художня освіта й невідповідність мистецтва художників Паризької комуні викликам часу мали певний вплив на вибір альтернативного концептуального методу наступним поколінням митців.

Як писав Борис Гройс: «Митець діє на одній території з ідеологією. Тому стверджувальний і критичний потенціал мистецтва проявляє себе набагато потужніше і продуктивніше в контексті політики, ніж у контексті ринку» (Groys, 2008: 8).

Хаос, розгубленість, політична нерозбірливість, абсурдизм та глибинні деструктивні процеси, що оприявнилися під час Помаранчевої революції, знайшли відображення у мистецтві того періоду. Революційні події, що згадується на офіційному сайті групи Р.Е.П., стали тим досвідом, що сформував покоління митців та мисткинь, які почали розвивати нові моделі функціонування мистецтва, візуальної мови, співпраці художників та мистецьких інституцій.

Поширення лівого дискурсу в середовищі молодих художників та інтелектуалів унаочнило думку марксистів, що мистецтво є формою, а його змістом – соціально-політичні процеси (Гутов, Лифшиц, 1933: 176–190). Мистецтво молодими художниками/цями тепер розуміється як інструмент критики влади та радикальних соціокультурних трансформацій, а художник – суб'єкт, громадянин і безпосередній учасник цих перетворень.

Художні колективи Р.Е.П. (Київ), SoSka (Харків) та Худрада стали флагманами змін у сучасному мистецтві України, взяли курс на формування політично ангажованого й соціально-критичного мистецтва. Окрім виставкових проєктів художники/ці ініціювали також і публічні освітні та дискусійні програми про сучасне мистецтво, політичність фігури художника та його громадянську відповідальність.

Через швидкі зміни соціально-політичних подій мистецтво набувало певної реактивності, а не аналітичності, воно більше фіксувало, а не виробляло власні погляди та концепції. Мистецтво молодих художників працювало із оточуючою дійсністю, підважуючи її системи. Таким чином, обраний «метод швидкої перформативності» став для перших художніх акцій групи Р.Е.П. найвідповіднішим.

Одним із предметів інтересу молодого покоління художників стала мова «вуличної демократії», а цехова солідарність і прагнення до самоорганізації – важливою складовою їхньої діяльності.

Інтервенції в простір політичних мітингів раніше за інші проявили себе як основний вид їхньої художньої практики.

Якщо мистецтво колективів Р.Е.П. і Худрада заперечувало естетичну програму покоління художників 1990-х, то з колом художників московських та одеських концептуалістів, Харківської школи фотографії, творчістю Федора Тетянича, Фонду Мазоха, а також з мистецтвом авангарду в його радикальному прояві, можна говорити про формування певної спадковості. Ця тяглість була продемонстрована у виставковому проєкті «У темряву», яка відбулася 2016 року у Відні й яку курував творчий колектив Худрада. Виставка презентувала документацію перформативних акцій, що відбувалися здебільшого на території України у 1980-х та 1990-х та акціоністські висловлювання періоду 2010-х. Поруч із творами художників критичного спрямування на виставці були репрезентовані акції Федора Тетянича, Юрія Лейдермана та Фонду Мазоха. Виставка презентувала умовне коло авторів різних поколінь, об'єднаних і споріднених концептуально.

«Політичний поворот» у сучасному мистецтві України можна розглядати ще 1963 року в Харкові. Тоді художник Вагрич Бахчанян створив першу концептуальну авторську книгу «100 людей на прізвище Солженіцин», в якій використав фото-портрети людей з прізвищем опального письменника. Бахчанян також відомий тим, що розмальовував портрети Сталіна, Хрущова та Брежнєва. На заводі «Поршень», де він працював художником-оформлювачем, він провів «скандальну акцію». Під його «керівництвом» робітники виконали «дріпінг» на заводській підлозі з дірявих відер із фарбою. Такий оммаж Джексона Поллоку був категорично засуджений і став причиною звільнення художника і подальшого його переслідування. Через цензуру та постійний нагляд КДБ у 1970-х Вагрич Бахчанян емігрував до США. Прикметно, що назва групи молодих художників із Харкова SoSka була запозичена із назви методу SoSреалізм, який створив В. Бахчанян як критику соцреалізму.

Наприкінці 1970-х ключовою стала гостроактуальна діяльність харківської групи «Время» (Олег Мальований, Борис Михайлов, Геннадій Тубалєв, Олександр Супрун, Юрій Рупін, Євген Павлов та Олександр Ситниченко). Тетяна Павлова зазначає: «вони активно відстоювали свою точку зору, обстоюючи «теорію удару» й активну фотографію, що мовби «атакує» глядача. На рівні сюжету йшлося про роботу з табу («темними», непарадними моментами життя), на рівні

форми – про вжиток різноманітних прийомів (зйомка ширококутним об'єктивом, застосування світлофільтрів, колаж і монтаж, зокрема, «накладання») (Павлова, 2019).

1994 року художники харківської «Групи швидкого реагування» (Сергій Братков, Борис Михайлов, Сергій Солонський, Віта Михайлова) створили інсталяцію й організували перформанс «Ящик для трьох літер». Митці зреагували на чергові зміни політичного клімату та зафіксували процес заміни старих ідеологічних символів на нові. Так політика українізації у 1990-х була проявлена у всій своїй хаотичності та абсурдності.

Харківські митці сформували не тільки нові фотографічні прийоми, а й запропонували нову для радянського мистецтва соціально-критичну тематику, що їй підхопило молоде покоління художників не тільки Харкова, а й України в цілому.

В Одесі наприкінці 1980-х Леонід Войцехов став одним із перших художників, який почав організовувати вуличні акції. Вони не мали чіткої та артикульованої політичної позиції стосовно існуючого ладу з очевидних причин, проте в іронічний прихований формі апелювали до абсурду радянської дійсності. Так, 1984 року Л. Войцехов провів акцію «Вони нам за це відплатять». Акція відбулася в період стихійного лиха в Одесі, коли місто цілий тиждень було позбавлено електроенергії і водопостачання через сильний буревій. Багато дерев було повалено. Учасники акції пройшлися точками завалів і фотографувались із плакатом із написом «Вони нам за це відплатять». На питання, кого він мав на увазі під словом «вони», Войцехов послідовно відповідав: «Сили природи». Л. Войцехов використав метод абсурдизму та деконструкції, що його сповідували художники-концептуалісти, уникаючи прямих висловлювань про політичну ситуацію.

1984 року в Одесі Юрій Лейдерман разом із Ігорем Чацкіним реалізували перформанс «Способи вбивства прапором». В основі перформансу – прапор як недоторканий і сакральний символ державності, перетворився на засіб вбивства людини, способи якого послідовно демонструють художники. Художники, таким чином, дають критичну-іронічну оцінку дійсності і політичної ситуації.

Львівський колектив художників Фонд Мазоха (Ігор Подольчак, Ігор Дюрич, Роман Віктюк), що підіймав складні, табуовані теми в мистецтві також обирали мову акціонізму. Одним із хрестоматійних прикладів мистецтва, що рефлексує над українськими соціополітичними реаліями стала акція «Мавзолей для президента» (1994) та «Останній єврейський погром» (1995).

Акції Фонду Мазоха визначають собою естетику взаємодії або реляційну естетику, як це артикулює французький теоретик мистецтва Ніколя Бурріо. Він зазначав, зокрема, що теоретичним горизонтом мистецтва взаємодії слугує сфера людських взаємовідносин з її соціальним контекстом (Бурріо, 2016: 15).

Мистецтво покоління молодих художників звернулося також і до досвіду радикальних авангардних практик дадаїстів, сюрреалістів, апропрійювавши їхню стратегію, що отримала нового звучання. Художники маніфестували зміну світоглядних, естетичних, культурних та політичних цілей художньої діяльності, що, на думку Паскаля Гілена, була пов'язана з зародженням культури глобального міста та із розповсюдженням цієї міської моделі майже на всю сукупність культурних феноменів (Гілен, 2015: 157).

Принцип контингентності та співпричетності, що став частиною художньої практики молодих митців, мав наголосити, що в сучасному мистецтві завжди має бути місце іншим поглядам, думкам та інтерпретаціям. Сучасне мистецтво подібно демократії є поліфонічним і постфундаментальним (Гілен, 2015: 157).

Молоде покоління митців запропонувало нову модель художника – політичну фігуру автора та мистецтво, яке не може існувати поза політичним контекстом та яке звертається до суспільно-значущих проблемних тем. Їхнє мистецтво є актом громадянського жесту, що виробляє власні стосунки із глядачем, інституціями та суспільством.

Польський художник, куратор, публіцист Артур Жмієвський, ставши куратором 7-мої Берлінської бієнале 2012 року, присвятив її феномену політичного мистецтва, ініціювавши ряд акцій та подій, що проходили в різних містах та країнах і які транслювалися онлайн. Мета цього проекту – уявити та представити реальний зріз того, що відбувається сьогодні у мистецтві, виявити мистецтво маргіналів, витіснене з громадського простору та надати йому інституційної підтримки.

Ідеї політичного мистецтва були викладені, зокрема, і в маніфесті Артура Жмієвського «Забути страх», в якому художник закликає митців позбутися страху бути звинуваченими в ідеологічній ангажованості та взяти нарешті відповідальність у свої руки, позбувшись ілюзії імунітету мистецтва (Жмієвський, 2012).

Дослідниця сучасного мистецтва Тамара Злобіна у статті «Художні групи і соціальне замовлення» (Злобіна, 2010) зазначає, що найближчими до громадянського мистецтва є мистецькі групи, які намагаються виконати альтернативне

соціальне замовлення на проблемні проекти, створення критичного середовища, самоосвіту та комунікацію. Група односторонців, об'єднана у колектив зі спільною назвою, виконує одразу кілька компенсаторних функцій – освітньої лабораторії, дискусійного клубу, первинної критики, менеджерської ланки. Її учасники організують спільні проекти, пишуть дослідницькі статті. Як пише соціолог мистецтва Паскаль Гілен, демократія приходить у занепад тоді, коли не вдається розробити законопроекти, які б захищали меншини. Це, в свою чергу, може призвести до інтелектуального зубожіння культурного та медійного ландшафту, в результаті чого громадяни стануть жертвами дезінформації, а голос критики буде приглушуватись розвагами. Саме тому при демократії фундаментальними є колективні механізми солідарності соціальних класів, поколінь, чоловіків та жінок, тощо (Гілен, 2015: 150).

Прикладом такої творчої солідаризації є група Р.Е.П. Саме вони в подальшому суттєво вплинули на формування «соціально-критичного повороту» та подальшу політизацію фігури художника в українському мистецтві початку 2010-х.

Анна Лазар у вступній статті до книги «Р.Е.П.: Революційний експериментальний простір» зазначає: Р.Е.П. виробив таку модель комунікації і співпраці, яка найяскравіше унаочнюється під час революції, є її суттю: відсутність ієрархій, відсутність лідерів і лідерок, робота, яку виконують добровільно в результаті порозуміння, зрештою – толерантність.

Перші акції групи – переважно реакція на політичні події зими 2005 року – інтервенції в публічний простір демонстрацій та мітингів, що апропрійювали політичну мову агітації та протестів. Це не перетворює мистецтво на політику, проте вводить у поле «політичного» як «вираження форми спільнот», як це пояснював Жак Рансьєр.

У 2005–2009 роках група реалізує серію акцій під назвою «Інтервенція», що відсилають до формату вуличних протестів. Акції стали реакцією на політизацію публічного простору у «постпостмаранчевій» Україні та викривали пафос мови громадянського протесту та політичної пропаганди через іронічні й почасти абсурдистські дії в дусі дадаїстів нашого часу. Серія «Інтервенція» складалася із наступних акцій: «We will Р.Е.П. you» (2005), «Партія Р.Е.П.» (2006), «Акція без назви» (2006), «Галерея Р.Е.П.» (2006) і остання – «Сцена» (2009), – сценічна конструкція, що стояла порожньою та займала приміщення Центру сучасного мистецтва при НаУКМА як завершальний акорд акціоніського періоду митців.

Анна Лазар там же зазначає, що серія акцій «Інтервенція» стосувалася зовнішньої пропагандистської діяльності. Р.Е.П. використав стратегії вуличної агітації, з одного боку, щоб інформувати про своє існування і джерела натхнення, з іншого – аби показати поверховість цих стратегій, редукцію сенсів чи відверту маніпуляцію.

Відсутність державних інституцій та підтримки сучасного мистецтва в Україні була однією з наскрізних тем, яку Р.Е.П. послідовно втілювати на початку своєї діяльності. Інституційна критика художників/ць проявилася в акції «Галерея» (2006), що відбувалася біля фасаду Національного художнього музею України під час відкриття виставки грузинського художника Ніко Піросмані. Художники/ці поставили свою палатку з назвою «Галерея». Роблячи акцент на відсутності нових прогресивних інституцій, створена групою інституція-паразит з'являється на презентаціях в респектабельних музеях та галереях, використовуючи їхні ресурси (медіа підтримку, загальновідому прихильність та публіку) (Лазар, 2015: 18).

Відсутність інституційної підтримки сучасних мистецьких практик в Україні стала одним із чинників, що вплинули на формування художніх колективів та вироблення ними способу комунітарного художнього виробництва, що проявився в ряді виставкових проєктів. У тексті «Нове українське мистецтво» Нікіта Кадан говорить про доцільність подібних практик: «Роботу незалежних виставкових просторів та кураторських колективів визначає комунітарність як найбільш виправданий та ефективний у сьогоденній місцевій ситуації тип взаємодії. Комунітарний виставковий проєкт представляє сам спосіб свого виробництва. Ті відносини, які стоять за експозиційним цілим, виявлені нарівні з ідейною платформою учасників» (Кадан, 2007).

Горизонтальні низові ініціативи стають тими умовними інституціями, що закладають базис для подальшого переосмислення політик вже існуючими художніми інституціями. Таке переосмислення власної місії художніми інституціями призведе на початку 2010-х до музеєфікації сучасного мистецтва, його презентації та осмислення.

Російський куратор та теоретик сучасного мистецтва Віктор Мізіано, який запросив Р.Е.П. взяти участь у своїй виставці «Неможлива спільнота» (2011), аналізує феномен спільнот і зазначає, що на черговому етапі глобалізації постало питання щодо політичного об'єднання світу. Ця дискусія апелює до оновлення демократії, збереження публічного простору, свободи міграції тощо. Активно включившись у цю дискусію, сучасне

мистецтво відмовилося від культу унікального, самобутнього, автентичного та розкрило у собі ресурс універсального. Розроблена групою Р.Е.П. мова великих суспільних послань цілком відповідає завданням часу, які Зігмунд Бауман сформулював як «повернення на агору», тобто як повернення до глобального публічного простору (Мізіано, 2015: 112).

2008 року група Р.Е.П. виступає ініціатором створення міждисциплінарного кураторського об'єднання Худрада, до якого також приєднуються архітектори, перекладачі, дизайнери, культурні менеджери, активісти: Лариса Бабій, Катерина Бадянова, Євгенія Белорусець, Олександр Бурлака, Лариса Венедиктова, Олександр Володарський, Леся Хоменко, Нікіта Кадан, Юрій Кручак, Юлія Кострева, Ксенія Гнилицька, Влад Голдаковський, Володимир Кузнецов, Анна Лазар, Наталя Чермалих, Василь Лозинський, Анна Звягінцева, Антон Смірнов.

За словами Нікіти Кадана, у інтердисциплінарній роботі на перший план виходить поняття досвіду, мистецтво перестає бути щитом, художній досвід зустрічається з активістським чи дослідницьким, досвідом архітекторів чи перекладачів. Досвід постає у своїй оголеності – він відкритий погляду більш ніж будь-коли (Кадан, 2007).

Худрада стала не тільки кураторською групою, а освітньою спільнотою, в якій в умовах перманентних дискусій генеруються мистецькі проєкти, що набувають форми як дослідження чи публічної акції, так і дискусійної платформи чи художньої виставки на території культурних інституцій.

Спроба дослідити політичну складову у творчості молодих художників була зроблена на виставці «Погляди», яку курував колектив Худрада у 2009 році разом із Фондацією Центр Сучасного Мистецтва. У виставці взяли участь художники/ці з України, Таджикистану та Німеччини. Формат міжнародної виставки сприяв розгляду локальних актуальних художніх практик в глобальному контексті, виявляв спільні теми та відмінності, переосмислював засади творчості, а також вивів на перший план питання про роль художника/ці, його обов'язки в соціокультурному контексті.

Така саморефлексивність і перманентний перегляд фігури сучасного художника стали принциповою для українського сучасного мистецтва практикою.

Висновки. Досліджуючи мистецтво другої половини 2000-х, можемо констатувати появу принципово нового покоління художників, які переосмислили засади творчості та роль

художника в сучасних реаліях, виробили нову мову та форму художніх практик, а також моделі взаємодії. Мистецтво, а саме його політичний вимір, що вийшло у публічний простір та функціонує на межі громадянського активізму, розширило мистецькі, інституційні та теоретичні межі, сформувало в подальшому широке дискусійне поле, що мало на меті аналіз сучасності, функцій мистецтва, політичної ролі художника, самоорганізованих спільнот і низових ініціатив. Мистецтво стало тим медіумом, що сформувало нові зв'язки всередині художньої спільноти та із соціумом у цілому.

Мистецтво акціонізму, що вийшло у публічний простір та функціонує на межі громадянського

активізму, розширило мистецькі, інституційні та теоретичні межі, сформувало в подальшому широке дискусійне поле, що мало на меті аналіз сучасності, функцій мистецтва, політичної ролі художника, самоорганізованих спільнот і низових ініціатив.

Художники/ці «покоління нульових» запропонували критичний та теоретичний інструментарій аналізу сучасного мистецтва, досліджуючи його в локальному та глобальному контекстах.

Аналіз художніх соціально-політичних практик та запропоновані художниками/цями нові для українського мистецтва дискурсивні напрямки, що стали засадничими для наступного покоління митців 2010-х, потребують сьогодні подальшого докладного вивчення та систематизації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беньямин В. *Произведение искусства в эпоху его технической воспроизводимости. Краткая история фотографии*. Москва: Ад Маргинем Пресс, 2015. 240 с.
2. Буррио Н. *Реляционная эстетика. Постпродукция*. Москва: Ад Маргинем Пресс, 2016. Сер.: Garagepro. 216 с.
3. Гилен П. *Бормотание художественного множества. Глобальное искусство, политика и постфордизм*. Москва: Ад Маргинем Пресс, 2015. 288 с.
4. Гройс Б. *Комментарии к искусству*. Москва: ХЖ, 2003. 174 с.
5. Гутов Д., *Лифшиц М. Карл Маркс и вопрос об исторических судьбах искусства. Красная новь*. 1933. № 3. С. 176–190.
6. Жмієвський А. *Забуди страх*. Політична критика. 2012. № 4. С. 238–243.
7. Злобіна Т. *Художні групи і соціальне замовлення*. 2010 р.: веб-сайт. URL: <http://www.kram.in.ua/article/64> (дата звернення: 29.11.2022).
8. Злобіна Т., Кадан М. *Р.Е.П. Революційний експериментальний простір*. Berlin: The Green Box Kunst Edition, 2015. С. 58.
9. Кадан М. *Худрада. Школа взаємодії*: веб-сайт. URL: <http://moscowartmagazine.com/> (дата звернення: 29.11.2022).
10. Кадан Н. *Нове українське мистецтво*. 2007 р.: веб-сайт. URL: <http://moscowartmagazine.com/> (дата звернення: 29.11.2022).
11. Лазар А. *Р.Е.П. Революційний експериментальний простір*. Berlin: The Green Box Kunst Edition, 2015. С. 18.
12. Матеріали дослідницької платформи ПАЦ: веб-сайт. URL: <https://archive.pinchukartcentre.org/artists/leonid-vojtsehov> (дата звернення: 29.11.2022).
13. Мізіано В. *Дискусія: Мистецтво множин*. Р.Е.П. Революційний експериментальний простір. Berlin: The Green Box Kunst Edition, 2015. С. 112.
14. Павлова Т. *До історії Харківської школи фотографії. Група «Время»*. 2019: веб-сайт. URL: <http://www.korydor.in.ua/ua/context/11657> (дата звернення: 29.11.2022).
15. Р.Е.П. Революційний експериментальний простір. Berlin: The Green Box Kunst Edition, 2015. С. 16.
16. Радинський О. *Мають очі, щоб не бачити. Парадокси критичного мистецтва в Україні*. 2009 р.: веб-сайт. URL: <https://commons.com.ua/> (дата звернення: 29.11.2022).
17. Рансьєр Ж. *Разделяя чувственное*. Санкт-Петербург: Издательство Европейского университета, 2007. 264 с.
18. Рансьєр Ж. *На краю политического*. Москва: Праксис, 2006. 240 с.
19. Groys B. *ArtPower*. MIT Press, Cambridge, Mass., 2008. P. 8.
20. Moller F. *Politics and Art*. 2016: веб-сайт. URL: <https://academic.oup.com/> (дата звернення: 29.11.2022).
21. Ranciere J. *Estetyka jako polityka*. Warszawa, Krytyka Polityczna, 2007. P. 208.

REFERENCES

1. Benjamin W. *Proizvedeniye iskusstva v epokhu ego tekhnicheskoy vosproizvodimosti. Kratkaya istoriya fotografii* [A work of art in the era of its technical reproducibility. Brief history of photography]. Moscow: Ad Marginem Press, 2015, 240 p. [in Russian].
2. Burrio N. *Relyatsionnaya estetika. Postproduksiya* [Relational Aesthetics. Post-production]. Moscow: Ad Marginem Press, 2016. Ser.: Garagepro, 216 p. [in Russian].
3. Gielen P. *Bormotaniye khudozhestvennogo mnozhestva. Globalnoye iskusstvo. Politika i postfordizm* [The mumbling of art set. Global Art, Politics and Post-Fordism]. Moscow: Ad Marginem Press, 2015, 288 p. [in Russian].
4. Groys B. *Kommentarii k iskusstvu* [Comment son art]. Moscow: HZh, 2003, 174 p. [in Russian].
5. Gutov D., *Lifshitz M. Marks K. i vopros ob istoricheskikh sudbakh iskusstva* [Lifshits M., Marx K. and the question of the historical fate of art] *Rednew*, 1933, Nr 3, Pp. 176–190 [in Russian].
6. Zhmievsky A. *Zabuty strakh* [Forget fear]. *Political Critic*. 2012. Nr 4, Pp. 238–243 [in Ukrainian].

7. Zlobina T. Khudozhni grupy ta sotsialne zamovlennia [Art groups and social order. 2010. Retrieved from: <http://www.kram.in.ua/article/64> [in Ukrainian].
8. Zlobina T., Kadan M. *R.E.P. Revoliutsiyni eksperymentalnyi prostir* [R.E.P. Revolutionary experimental space]. Berlin: The Green Box Kunst Edition, 2015, P. 58 [in Ukrainian].
9. Kadan M. *Khudrada. School of Interaction*. Retrieved from: <http://moscowartmagazine.com/> [in Ukrainian].
10. Kadan N. *New Ukrainian Art*, 2007. Retrieved from: <http://moscowartmagazine.com/> [in Ukrainian].
11. Lazar A. *R.E.P. Revoliutsiyni eksperymentalnyi prostir* [R.E.P. Revolutionary experimental space]. Berlin: The Green Box Kunst Edition, 2015, P. 18 [in Ukrainian].
12. Materials of the PAC research platform. Retrieved from: <https://archive.pinchukartcentre.org/artists/leonid-vojtsehov> [in Ukrainian].
13. Miziano V. *Dyskusiia: Mystetstvo mnozhyn R.E.P. Revoliutsiyni eksperymentalnyi prostir* [Discussion: The art of plurals. R.E.P. Revolutionary experimental space]. Berlin : The Green Box Kunst Edition, 2015, P. 112 [in Ukrainian].
14. Pavlova T. *To the history of the Kharkiv school of photography. Group «Vryemya»*, 2019. Retrieved from: <http://www.korydor.in.ua/ua/context/11657.html> [in Ukrainian].
15. *R.E.P. Revoliutsiyni eksperymentalnyi prostir* [R.E.P. Revolutionary experimental space]. Berlin: The Green Box Kunst Edition, 2015, P. 16 [in Ukrainian].
16. Radynskyi O. *They have eyes so as not to see: Paradoxes of critical art in Ukraine*, 2009. Retrieved from: <https://commons.com.ua/> [in Ukrainian].
17. Ranciere J. *Razdelyaya chuvstvennoye* [Sharing the Sensual]. St. Petersburg: Publish house of the European University, 2007, 264 p. [in Russian].
18. Ranciere J. *Na krayu politicheskogo* [On the edge of the political]. Moscow: Praxis, 2006, 240 p. [in Ukrainian].
19. Groys B. *Art Power*. MIT Press, Cambridge, Mass., 2008. P. 8.
20. Moller F. *Politics and Art*, 2016. Retrieved from: <https://academic.oup.com/>
21. Ranciere J. *Estetyka jako polityka*. Warszawa, Krytyka Polityczna, 2007. P. 208.

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-20>

Олена ПОНОМАРЕНКО,

orcid.org/0000-0003-2890-3853

кандидат філософських наук,

доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна) angelinakovalski@ukr.net

Оксана ЛОБОВА,

orcid.org/0000-0002-4499-8939

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(Харків, Україна) ksunchiklobova@gmail.com

Владислав КУКУШКІН,

orcid.org/0000-0002-3444-8810

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(Харків, Україна) vladkarma@ukr.net

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ У ЗВО

Стаття присвячена вивченню та аналізу методики викладання англійської мови як другої іноземної. Методи навчання, зокрема іноземних мов, є одним із найцікавіших аспектів їх дослідження. У статті здійснено аналіз, який показує, що сьогодні викладання іноземної мови складається з мозаїки методів, починаючи від перекладацької граматики та закінчуючи застосуванням комунікативного підходу. Такий аналіз розкриває сутність лінгвістичних, психолінгвістичних та навіть філософських поглядів, що впливають на появу та розвиток різних методів викладання іноземних мов.

У ході дослідження застосовувалася сукупність загальнонаукових методів, таких як аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, історичний та спостереження. Автори розглядають питання, пов'язані з проблемою викладання англійської мови як другої іноземної на базі німецької мови як першої іноземної. На думку авторів, досліджуваний процес є складним, тому необхідно враховувати мовний досвід здобувачів освіти і вдаватися до порівняльного аналізу мов, що застосовуються в навчальному процесі: англійської, німецької та рідної – української. У статті цей процес трактується як освітня багатомовність, що характеризується ознаками інтерференції та перенесення.

Автори доводять, що для удосконалення процесу навчання необхідно застосовувати порівняльно-співставне вивчення мовних явищ двох іноземних мов. Встановлено, що виявлення схожих та відмінних рис двох мов дозволяє викладачеві оптимізувати навчання другої іноземної мови.

У статті зроблено спробу пояснити ефективність застосування методу порівняльно-співставного аналізу іноземних мов під час навчання. Подаються приклади вправ для застосування порівняльно-співставного аналізу німецької та англійської мов на рівні лексики, граматики, словотвору тощо.

Ключові слова: граматичні явища, інтерференція, метод порівняльно-співставного аналізу, перенесення, мовні вміння.

Olena PONOMARENKO,
orcid.org/0000-0003-2890-3853

*PhD in Philosophy,
Associate Professor at the Department of English Language for Non-philological Specialities
Oles Honchar Dnipro National University
(Dnipro, Ukraine) angelinakovalski@ukr.net*

Oksana LOBOVA,
orcid.org/0000-0002-4499-8939

*PhD in Philological Sciences,
Associate Professor Associate Professor at the Department of English Philology
and Foreign Language Teaching Methods
V.N. Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine) ksunchiklobova@gmail.com*

Vladyslav KUKUSHKIN,
orcid.org/0000-0002-3444-8810

*PhD in Philological Sciences,
Associate Professor Associate Professor at the Department of English Philology
and Foreign Language Teaching Methods
V.N. Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine) vladkarma@ukr.net*

METHODS OF TEACHING ENGLISH AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

The article is devoted to the study and analysis of the methodology of teaching English as a second foreign language. Teaching methods, in particular foreign languages, are one of the most fascinating aspects of their study. The article presents an analysis that shows that at present the teaching of a foreign language consists of a mosaic of methods, ranging from translation grammar to communicative approaches.

Such an analysis reveals linguistic, psycholinguistic and even philosophical approaches that influence the emergence and development of various methods of teaching foreign languages. The study used a set of general scientific methods, such as analysis, synthesis, induction, deduction, generalization, historical, observation. The author considers issues related to the problem of teaching English as a second foreign language on the basis of German as a first foreign language.

The process being studied is complex, it is necessary to take into account the language experience of the student and resort to a comparative analysis of the languages that come into contact in the educational process: English, German and native Ukrainian. This process can be called the emerging educational multilingualism, characterized by signs of interference and transfer. The author proves that in order to improve the learning process, a comparative study of the linguistic phenomena of two languages is necessary. It has been established that the identification of similar and distinctive features of two languages allows the teacher to optimize the teaching of a second foreign language.

The article attempts to explain the need to use the method of comparative analysis of languages in teaching foreign languages. The article provides examples of exercises for applying comparative analysis of German and English languages at the level of vocabulary, grammar, and word formation.

Key words: *grammatical phenomena, interference, method of comparative analysis, transfer, language skills.*

Постановка проблеми. Викладання двох і більше іноземних мов стало нагальною потребою сучасного суспільства. Враховуючи високу мобільність та комунікабельність більшості населення планети, володіння однією іноземною мовою не завжди достатньо, якщо людина хоче бути затребуваною та рентабельною на ринку праці (Kirkpatrick, 2007). Без знання англійської мови неможливо уваяти багато сфер життя людини, з огляду на це у всіх ЗВО України викладаються дві та більше іноземні мови, серед яких визначальне місце посідає англійська (Хоменко, 2013). Будучи трудомістким процесом, навчання

двом і більше мовам вимагає від викладачів іноземної мови різних підходів до їх викладання, тому предметом дослідження є спосіб підвищення ефективності методів навчання англійської мови як другої іноземної на основі використання транспозиції при обмеженні інтерференції першої іноземної та української мов.

Пошуки універсальної правильної методології навчання іноземної мови, що сягають 16 століття, історично стосувалися не тільки педагогів, а й особливо лінгвістів, психологів та інших фахівців. Завдяки цим зусиллям викладання англійської мови має давню традицію, і сьогодні ця методо-

логія репрезентує мозаїку методів, від граматики перекладу до комунікативних підходів (Вугат, 2015; Mart, 2013). Особливого значення в цьому сенсі мають лінгвістичні, психологічні і навіть філософські аспекти, що вплинули на появу різних методів навчання.

Вивчення іноземних мов спочатку зводилося до заучування і повторення – нудних і нецікавих для здобувачів освіти процесів. Але ХХ століття стало свідком вибуху нових методологій, орієнтованих на творчі та захоплюючі підходи. Ця низка методів навчання мови, також відома як традиційний метод, була вперше розроблена В. Мейдінгером (1756–1822), який вважається творцем методу і робота якого була пов'язана з викладанням французької мови. Йоганн Крістіан Фік (1763–1821) написав перший у своєму роді курс для викладання англійської мови, який був опублікований в німецькому журналі *Enlargen*, створеному за зразком Мейдінгера, як впливає з назви роботи: *Praktische englische Sprachlehre für Deutsche beiderlei Geschlechts, nach der in Meidingers französische Grammatik befolgten Methode* (Практичний курс англійської мови для всіх німців, на базі методу французької граматики Мейдінгера). На основі цього методу виник новий, «традиційний», суть якого зводилася до вивчення граматики та перекладу. Розроблений у ХІХ столітті прямий метод є покращеною версією методу граматичного перекладу, який дозволяє встановити прямий зв'язок між значеннями або об'єктами рідною мовою здобувача освіти та англійською мовою без перекладу; викладачі та здобувачі освіти використовують на уроках лише англійську мову, а нові матеріали ілюструються діями або зображеннями (Althaqafi, 2018; Mart, 2013). У певному сенсі цей метод має об'єктивну цінність. Застосовуючи вищезгадані методи на заняттях з англійської мови доцільно звертати увагу на те, що у навчанні другої іноземної мови необхідно апелювати до знань здобувачів освіти, які вони отримали, вивчаючи першу іноземну мову, адже порівняння або співставлення різних іноземних мов допоможе краще зрозуміти систему мов, що вивчаються.

Аналіз досліджень. Фахівці у галузі методики викладання іноземних мов постійно шукають шляхи найбільш ефективних методів викладання, відзначаючи той факт, що, незважаючи на перманентність появи нових методів навчання іноземних мов, зараз у ЗВО найчастіше використовуються традиційні методи, до яких належать зокрема граматико-перекладний, прямий та комунікативний (Saydaliyeva et al., 2020; Нікіфорова та ін., 2019). Іншої думки дотримується Стрикін

(2019), яка вважає, що саме комплексний підхід навчання іноземної мови є найбільш успішним та результативним, а не застосування якогось окремого методу. З огляду на зміни у житті сучасного суспільства перевага надається також використанню інформаційно-комп'ютерних технологій, що в період дистанційного навчання, спричиненого пандемією та російсько-українською війною, показало ефективність і зручність (Марєєв та ін., 2022). Ми погоджуємося з думкою М. Байрама (Вугат, 2015), який зазначав, що поєднання використання першої мови та іноземної мови здобувачів освіти через порівняльний аналіз забезпечить інтегративний підхід до викладання та вивчення мови і культури. Попри істотну кількість розвідок, присвячених пошуку найбільш результативного методу викладання іноземних мов, зокрема другої іноземної, невирішеним залишається питання оптимальної методики викладання англійської мови як другої іноземної на базі німецької мови як першої іноземної мови.

Мета статті полягає в тому, щоб дослідити процес навчання англійської мови як другої іноземної на базі німецької мови як першої іноземної, яка має, на нашу думку, базуватися на порівняльно-співставному аналізі мов, що вивчаються, результати такого аналізу формують основу навчального процесу, і допомагають викладачам скоординувати їх роботу та досягти позитивних результатів.

Виклад основного матеріалу. Поява кожної нової методики навчання іноземної мови означає, що викладачі прагнуть знайти та освоїти ще одну невикористану сферу можливостей розвитку комунікативної компетенції іноземною мовою. Аналіз іншомовних текстів, розвиток мовлення, інтенсивне чи усвідомлене вивчення мови, розробка проблемних методів навчання – усе це важливі віхи в історії розвитку методів навчання іноземної мови. Кожен метод має об'єктивну цінність за певних обставин. Якщо говорити про викладання англійської мови як другої іноземної, то найкращим методом для її викладання та вивчення є, на нашу думку, метод порівняльно-співставного аналізу. Подібності та відмінності в фонетичних, лексичних і граматичних системах мов, що вивчаються паралельно не тільки допомагають здобувачам освіти краще зрозуміти і засвоювати мовні явища і процеси, а й допомагають їм розвивати лінгвістичну здогадку, розширювати кругозір та підвищувати мотивацію. Крім того, порівняльне вивчення двох іноземних мов також допомагає глибше зрозуміти мовні явища та процеси, що відбуваються в українській

мові. Однак доцільно пам'ятати, що кожную мову необхідно розглядати як цілком самодостатню, і лише тоді можна порівнювати дві мовні системи у методологічних цілях. На думку багатьох вчених (Althaqafi, 2018; Zare-Behtash et al., 2017), включення методу порівняльно-співставного аналізу до процесу навчання двом і більше іноземним мовам прискорює та поглиблює процес розуміння, запам'ятовування, автоматизації мовних і мовленнєвих навичок та умінь здобувачів освіти. Щоб застосовувати метод порівняльно-співставного аналізу у навчанні іноземної мови, перш за все, необхідно визначати подібності та відмінності між мовами, що порівнюються. Після цього необхідно визначити тип міжмовної інтерференції та які проблеми можуть виникнути внаслідок міжмовних відмінностей. Завершальним етапом має стати створення системи вправ з урахуванням міжмовних порівнянь як методу навчання іноземним мовам. Порівнюючи мови, що вивчаються у навчальних цілях, викладачі можуть виявити проблеми, пов'язані з мовними особливостями різних систем, та знайти шляхи їх подолання. Крім того, у процесі навчання іноземної мови здобувачів освіти, необхідні такі матеріали, які засновані на порівняльно-співставному аналізі та враховують відмінності та подібності мов, що вивчаються.

Теоретичною проблемою навчання двом і більше іноземним мов одночасно займається «мультилінгводидактика», тобто теорія полімовної освіти. Її предметом є оптимальні методи, прийоми та способи навчання декількома іноземним мовам для різних цілей навчання у різних умовах, дослідження способів вивчення слів одночасно чи послідовно. Принципи полімовної освіти, що становлять основу професійної підготовки сучасних полімовних лінгвістів, представлені принципом інтегрованого навчання кількома мовами, принципом одночасного вивчення кількох мов, принципом опори на лінгвістичний досвід здобувачів освіти, принципом пізнавальної спрямованості процесу навчання іноземної мови, принципом міжкультурної спрямованості у процесі навчання іноземної мови (Saydaliyeva, 2020; Zare-Behtash et al., 2017).

На відміну від рідної мови, іноземні мови представляють для здобувачів освіти специфічні соціальні, культурні та пізнавальні реалії, з якими вони не завжди мають можливість зіткнутися у реальному житті. У цьому контексті вчені визначають цей вид полімовності як штучний (Zare-Behtash et al., 2017). Одна з основних вимог методики – створювати на занятті природні ситуації для іншомовного спілкування. Однак сьогодні, з

широким використанням мультимедійних та технічних засобів навчання, викладачі мають можливість створювати автентичне мовне середовище на заняттях з іноземної мови (Mart, 2013). Процес вивчення більш ніж однієї мови складний і потребує багато часу.

Вивчення першої іноземної мови завжди ґрунтується на передачі конкретних мовних та мовленнєвих навичок та умінь з рідної мови. У деяких випадках це явище дає позитивний ефект (феномен перенесення), але в більшості випадків має негативний результат (феномен інтерференції) та перешкоджає правильному сприйняттю матеріалу. Стосовно другої іноземної мови подвійний вплив мають навички та вміння, які здобувач освіти набуває щодо першої іноземної мови, і мовний досвід, який він формує з урахуванням рідної мови. У процесі вивчення іноземних мов існує явище, зване транспозицією – перенесення знань, навичок і умінь здобувача освіти рідною мовою на мову, що вивчається, з використанням наявного мовного досвіду у навчанні іноземної мови без порушення норм мови, що вивчається (Kirkpatrick, 2007). Крім перенесення, при навчанні одночасно двом мовам має місце інтерференція, що виявляється у порушенні норм іноземної мови, під впливом мовних явищ рідної чи іншої мови, що вивчається. Як показує досвід, що більше відмінностей між мовними системами, то частіше спостерігається інтерференція. Явище інтерференції спостерігається у процесі навчання фонетиці, лексиці, граматиці. До того ж, інтерференція часто проявляється на соціокультурному рівні через відсутність достатньо глибоких знань про культурні особливості країни мови, що вивчається. Подібні реалії різних культур, явища та норми поведінки (наприклад, неоднакові форми мовного етикету) можуть викликати інтерференцію. Наприклад, в українській мові «*будь ласка*» використовується як ввічлива формула, що означає «*нема за що*», і як відповідь на «*дякую*». В англійській та німецькій мовах «*please*» та «*bitte*» не мають цих значень. Слід звертати увагу здобувачів освіти на те, що в англійській мові слово «*будь ласка*» має кілька варіантів залежно від ситуації: *Not at all.* – Будь ласка (не варто); *Here you are.* – Будь ласка (коли віддають якусь річ), *Please* – вживається у ввічливому проханні.

Процесу вивчення фонетичних структур англійської мови часто заважає вплив німецької мови. Наприклад, таке мовне явище, як твердий приступ (*harter Einsatz*), характерне для німецької мови, але відсутнє в англійській, створює складнощі для здобувачів освіти не лише на початкових

етапах навчання англійської мови як другої іноземної на базі німецької мови. Ще однією проблемою є оглушення дзвінких приголосних у кінці слова або морфеми в англійській мові за аналогією з німецькою.

Лексична інтерференція – це використання іншомовної лексики у діалогах чи монологів рідною чи першою іноземною мовою. При вивченні англійської мови як другої іноземної на базі німецької як першої джерелом інтерференції, як правило, є перша іноземна мова. Оскільки деякі лексичні одиниці в іноземних мовах дуже схожі, ймовірність такої інтерференції за подібних умов вивчення лексем є досить великою. Поширеним прикладом лексичної інтерференції є німецьке дієслово *bekommen* (одержувати), яке набуває у мові здобувача освіти значення «ставати» за аналогією з англійським дієсловом *to become*. В обох мовах є безліч лексем, що повністю узгоджуються за обсягом семантики, як-то назви днів тижня, назви місяців, пори року, деяких чисел, деяких дієслів тощо (*Monday – Montag; Winter – Winter; May – Mai; four – vier; hundred – hundert; to dance – tanzen*). Зазначені шари лексики легко запам'ятовуються здобувачами освіти-лінгвістами без потреби у спеціальних поясненнях, що пришвидшує процес навчання.

Граматичні явища другої іноземної мови також необхідно зіставляти з вже відомими явищами першої іноземної мови. При навчанні англійської мови на основі першої німецької, тобто при вивченні двох германських мов, здобувачі освіти дуже багато дізнаються про англійські правильні та неправильні форми дієслів за аналогією з німецькими сильними і слабкими дієсловами, що сприяє їх легкому запам'ятовуванню. Наприклад, англійському дієслову *to have – had – had* відповідає німецьке дієслово *haben – hatte – gehabt* (мати щось, володіти чимось). Або, порівнюючи англійське дієслово *to be* з німецьким *sein*, здобувачам освіти неважко запам'ятати форму і зрозуміти значення цього дієслова та його функцію. З цієї причини нескладно вивчити ступені порівняння прикметників, наприклад: англійський прикметник *many / much – more – the most* відповідає німецькому *viel – mehr – am meisten*. Деякі англійські граматичні конструкції також легко запам'ятовуються здобувачами освіти подібно до німецьких: *It is warm – Es ist warm; There is / are ... – Es gibt ...* Однак можуть виникнути деякі труднощі при навчанні англійської мови як другої іноземної через невідповідність деяких граматичних явищ. Наприклад, у німецькій мові чотири відмінки, а в англійській – два; кількість

часів – у німецькій мові їх п'ять, в англійській – 16; різні артиклі для іменників чоловічого, жіночого та середнього роду в німецькій мові (*der/ein, die/eine, das/ein*) та один в англійській (*a/an, the*). Ще один приклад протиріччя граматичних явищ двох мов: дотримання рамкової побудови речення за наявності складних присудків у німецькій мові на відміну від прямого порядку слів в англійській мові. Наприклад: *Er hat gestern die Hausaufgabe nicht gemacht. He did not do his homework yesterday.*

Щоб зробити процес навчання ефективнішим, необхідно підготувати спеціальні вправи та завдання, які допоможуть поступово зменшити ефекти інтерференції першої іноземної та рідної мов. Для подолання інтерференції потрібні спеціально підібрані вправи, складені однією іноземною мовою з обов'язковим зверненням до другої іноземної мови. Таким чином, здобувачі освіти можуть переносити свої знання з однієї мови на іншу та порівнювати їх подібності та відмінності.

Розглянемо деякі приклади вправ, розроблених для застосування порівняльно-співставного аналізу щодо англійської мови на базі німецької мови як першої іноземної.

1. Підкресліть суфікси та визначте, до яких частин мови належать слова. Перекладіть українською і німецькою мовами та порівняйте способи утворення нижченаведених частин мови у зіставлених мовах.

2. З наведених нижче прислів'їв виділіть антонімічні пари слів. Підберіть до них українські та німецькі аналоги, прокоментуйте відмінності та подібності у їхніх значеннях.

3. Перекладіть речення українською та німецькою мовами, поясніть причину відмінностей у вживанні граматичних часових форм.

4. Перекладіть речення з української мови на англійську та німецьку. Порівняйте та поясніть уживання прийменників у трьох мовах.

5. Поставте запитання до виділених слів в англійських та німецьких реченнях. Поясніть, у чому полягає різниця в утворенні питальних речень в обох мовах.

Такі вправи сприяють розвитку мовної здогадки, полегшують процес запам'ятовування та прискорюють вивчення матеріалу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна зробити висновок, що викладання англійської мови як другої іноземної буде успішнішим при застосуванні порівняльно-співставного аналізу, який дозволяє здобувачам освіти виявити як подібності, так і відмінності між трьома мовами, які застосовуються в процесі навчання. Порівняння та зіставлення мовних

явищ має здійснюватися на всіх мовних рівнях та на всіх етапах навчання. Опанування кількома іноземними мовами – це не ізольований процес, а одночасне вивчення мов на основі результатів порівняльно-співставного аналізу та мовного досвіду здобувачів освіти.

Розглянуті у роботі аспекти можуть слугувати підґрунтям для подальших досліджень, зокрема в контексті розроблення методичних рекомендацій щодо організації навчання англійської мови як другої іноземної мови на базі німецької як першої іноземної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Марєєв Д., Геворґян К., Колодіна Л. Сучасні методики викладання іноземних мов у ЗВО. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2022. Вип. 1. С. 257–265.
2. Нікіфорова С. М., Пивоварова Н. І., Пивоварова О. І. Еволюція методів навчання іноземної мови. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2019. Вип. 46. С. 70–91.
3. Стиркіна Ю. С. Сучасне і традиційне навчання іноземної мови: переваги і недоліки. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2019. Вип. 20. С. 161–170.
4. Хоменко О. Роль англійської мови в умовах глобалізації. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр. (203–217)*. Слов'янськ: ДДПУ, 2013. С. 61.
5. Althaqafi A. S. A Critical Review of Grammar Teaching Methodologies in the Saudi Context. *English Language Teaching*, 2018. P. 65.
6. Byram M. Culture in foreign language learning – The implications for teachers and teacher training. *Culture and Foreign Language Education* (Ed. by W. M. Chan, S. K. Bhatt, Nagami M., I. Walker). Berlin: De Gruyter Mouton, 2015. P. 34–58.
7. Kirkpatrick A. *World Englishes: Implications for International Communication and English Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
8. Mart C. T. The Grammar-translation Method and the Use of Translation to Facilitate Learning in ESL Classes. *Journal of Advances in English Language Teaching*. 2013. Pp. 103–105.
9. Saydaliyeva M. A., Atamirzayeva E. B., Dadaboyeva F. X. Modern methods of teaching English in Namangan state university. *International Journal on Integrated Education*. 2020. Vol. 3. № 1. P. 8–9.
10. Zare-Behtash E., Zadeh O. K., Banaruee H. A Comparative Study of Teaching Methods in ESP Courses. *European Journal of English Language Teaching*. 2017. Pp. 1–15.

REFERENCES

1. Mareev, D., Gevorgyan, K. & Kolodina, L. (2022). Suchasni metodyky vykladannya inozemnykh mov u ZVO [Modern methods of teaching foreign languages in higher education institutions]. *Academic studies. Series "Humanities", 1*, 257–265 [in Ukrainian].
2. Nikiforova, S. M., Pyvovarova, N. I. & Pyvovarova, O. I. (2019). Evolyutsiya metodiv navchannya inozemnoyi movy [Evolution of foreign language teaching methods]. *Theory and methods of teaching and education*, 46, 70–91 [in Ukrainian].
3. Styrkina, Yu. S. (2019). Suchasne i tradytsiynе navchannya inozemnoyi movy: perevahy i nedoliky [Modern and traditional teaching of a foreign language: advantages and disadvantages]. *Aesthetics and ethics of pedagogical action*, 20, 161–170 [in Ukrainian].
4. Khomenko, O. (2013). *Rol' anhlijs'koi movy v umovakh hlobalizatsii* [The role of the English language in the conditions of globalization]. *Humanizatsiia navchal'no-vykhovnoho protsesu: zb. nauk. pr.*, 61, 203–217 [in Ukrainian].
5. Althaqafi, A. S. (2018). A Critical Review of Grammar Teaching Methodologies in the Saudi Context. *English Language Teaching*, 11(11), 65.
6. Byram, M. (2015). Culture in foreign language learning – The implications for teachers and teacher training. In W. M. Chan, S. K. Bhatt, M. Nagami, I. Walker (Eds.) *Culture and Foreign Language Education*. Berlin: De Gruyter Mouton
7. Kirkpatrick, A. (2007). *World Englishes: Implications for International Communication and English Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Mart, C. T. (2013). The Grammar-translation Method and the Use of Translation to Facilitate Learning in ESL Classes. *Journal of Advances in English Language Teaching*. 1(4), 103–105.
9. Saydaliyeva, M. A., Atamirzayeva, E. B. & Dadaboyeva, F. X. (2020). Modern methods of teaching English in Namangan state university. *International Journal on Integrated Education*, 3(1), 8–9.
10. Zare-Behtash, E., Zadeh, O. K. & Banaruee, H. (2017). A Comparative Study of Teaching Methods in ESP Courses. *European Journal of English Language Teaching*. 2, 1–15.

УДК 811.161.2'373.23

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-21>

Лілія ПРИЙМАК,
orcid.org/0000-0003-1683-271X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов і країнознавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) liliyaklid1@ukr.net

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Стаття присвячена вивченню методичних засад навчання іноземної мови майбутніх фахівців сфери обслуговування. Мета дослідження полягає у пошуку ефективних методів навчання іноземним мовам здобувачів освіти сфери обслуговування. Опанування іноземною мовою є одним з пріоритетних елементів підготовки конкурентоспроможних спеціалістів сфери послуг.

У статті проаналізовано ключові вміння та навички професійної іноземномовної комунікації, які необхідні майбутнім фахівцям у сфері обслуговування, а також основних методів їх навчання. Володіння іноземною мовою традиційно належить до основних вимог у підготовці фахівців високого рівня, які можуть бути рентабельними на ринку праці.

Встановлено, що викладання іноземної мови має бути орієнтовано на розвиток комунікативної компетентності та міжкультурну взаємодію. У процесі дослідження доведено, що для формування необхідних комунікативних компетентностей слід застосовувати комбінований підхід у виборі методів навчання, приділяти увагу інтерактивному спілкуванню з носіями іноземної мови. У статті запропоновано деякі види роботи на занятті, які сприяють розвитку професійної мовленнєвої компетентності майбутніх спеціалістів у сфері обслуговування.

Автор наголошує на необхідності опанування штампами професійного етикету спілкування, набуття навичок усного і письмового мовлення, слухового сприйняття повідомлення і відповідної реакції на нього, розвитку перекладацьких умінь, формування вміння вести ділову бесіду, уміння вести та аналізувати професійну документацію, вести ділове листування та обмінюватися інформацією телефоном.

Моделювання ситуацій реального спілкування під час вивчення іноземної мови сприяє розвитку необхідних навичок та вмінь, практиці використання мовних форм та мовленнєвих кліше для потреб професійної діяльності.

Ключові слова: іноземні мови, методи навчання, професійна підготовка, ситуативний метод, сфера обслуговування.

Liliia PRYIMAK,
orcid.org/0000-0003-1683-271X
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Country Studies
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) liliyaklid1@ukr.net

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FOREIGN LANGUAGE TRAINING FOR FUTURE SERVICE PROFESSIONALS

The article is devoted to the study of the methodological principles of foreign language training for future specialists in the field of service. The purpose of the research is to find effective methods of teaching foreign languages to future service professionals. Mastering a foreign language is one of the priority elements of training competitive specialists in the service sector.

The article analyzes the key abilities and skills of professional foreign language communication, which are necessary for future specialists in the field of service, as well as the main methods of their training. Proficiency in a foreign language is traditionally one of the main requirements in the training of high-level specialists who can be profitable on the labor market.

It was established that teaching a foreign language should be focused on the development of communicative competence and intercultural interaction. In the research process, it has been proven that for the formation of the necessary communicative competences, a combined approach should be used in the selection of teaching methods, paying attention to interactive communication with speakers of a foreign language. The article offers some types of work in the classroom, which contribute to the development of professional speech competence of future specialists in the field of service.

The authors emphasize the need to master the stamps of professional communication etiquette, acquire oral and written communication skills, auditory perception of a message and the corresponding reaction to it, development of

translation skills, formation of skills to conduct a business conversation, the ability to maintain and analyze professional documentation, conduct business correspondence and exchange information by telephone.

Modeling situations of real communication during learning a foreign language contributes to the development of necessary skills and abilities, the practice of using language forms and speech clichés for the needs of professional activity.

Key words: *foreign languages, professional training, service sphere, case-method, teaching methods.*

Постановка проблеми. Розвиток української системи освіти, який орієнтується на європейський рівень, сприяє підвищенню інтересу до опанування іноземними мовами. Знання іноземних мов як засобів спілкування необхідне для набуття студентами відповідних навичок та умінь (Бондар, 2019: 8). Володіння іноземною мовою традиційно належить до основних вимог у підготовці фахівців високого рівня, які можуть бути рентабельними на ринку праці. Знання іноземних мов дозволяє підвищувати свій професіоналізм та набувати нового досвіду на міжнародних конференціях, спілкуватися із закордонними колегами, ділитися власним досвідом, просувати свої послуги за межі України.

Відповідний рівень володіння іноземною мовою серед працівників сфери обслуговування справить гарне враження на іноземних клієнтів та партнерів, позитивно вплине на розвиток бізнесу, адже «професіоналізм персоналу, зайнятого у сфері обслуговування, є показником конкурентоспроможності організації» (Сарновська, 2018: 251). Закордонні гості, яких обслуговують їх рідною мовою, рекомендуватимуть такі заклади своїм знайомим, що без сумніву, позитивно вплине на репутацію тих, хто надає ці послуги. Дослідники вважають, що «закордонні клієнти побоюються, що не зможуть належним чином висловити свої бажання та потреби мовою країни, у якій перебувають, а тому можуть відчувати стрес, замість комфорту» (Tziota, Giovanis & Paracharalabous, 2016: 90).

Науковцями доведено, що власники та менеджери закладів сфери обслуговування, обираючи персонал, звертають увагу на те, чи володіє потенційний співробітник іноземними мовами, оскільки «недостатній рівень підготовки ускладнює роботу з іноземними туристами» (Sañas & Pérez, 2014). Окрім того, незнання іноземних мов може призвести до нерозуміння потреб гостя та міжкультурного непорозуміння, як наслідок, бізнес може втратити клієнтуру або ж «набути негативної реклами» (Tziota, Giovanis & Paracharalabous, 2016: 93).

Як відомо, сьогодні у всьому світі англійська мова має статус «глобальної мови» або ж мови міжнародного спілкування. Цією мовою спілкуються бізнесмени, науковці, спортсмени, журналісти, вона активно використовується у «сфері

інформаційних технологій, туризму та розваг» (Кудрик, 2015: 72). Однак було б неправильним вважати, що лише знання англійської мови потребують професіонали. У Європі розмовляють більш ніж 200 мовами і багато європейців є білінгвалами. З огляду на це, сфера обслуговування потребує не лише професіоналів зі знанням англійської мови.

Аналіз останніх досліджень. Специфіка викладання іноземних мов фахівцям сфери обслуговування досліджувалась такими науковцями, як І. Біла О. Шестель, Н. Івасів, С. Мединська, Н. Василюшина, К. Кудрик, Н. Сарновська та ін. Слід зазначити, що ці розвідки здебільшого присвячені питанням підготовки фахівців сфери туризму та готельно-ресторанного бізнесу.

Незважаючи на низку праць, присвячених проблемі іншомовної підготовки майбутніх фахівців у різних сферах, та враховуючи розширення контактів із закордонними партнерами, вивчення особливостей формування професійної комунікативної компетентності фахівців у сфері обслуговування залишається актуальним.

Мета дослідження полягає у пошуку ефективних методів навчання іноземним мовам майбутніх фахівців сфери обслуговування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Очевидно, що опанування будь-якою іноземною мовою є важливою складовою професійної підготовки. Конкурентоспроможні професіонали мають володіти декількома іноземними мовами, адже іноземні мови – це інструменти для успішного спілкування на різних рівнях та у різних професійних галузях. У цьому контексті, «постає питання змісту іншомовної компетентності та спектра умінь і навичок, необхідних фахівцю» сфери обслуговування для подальшої професійної діяльності (Мединська, 2016: 233).

Рівень сформованості іншомовної компетентності фахівця сфери обслуговування допомагає визначити спроможність здійснювати професійну діяльність іноземною мовою. У першу чергу, професійне навчання передбачає вивчення спеціальної лексики та граматики в контексті сфери обслуговування. У цьому аспекті гарно розглянуто вимоги до навчання професійної діяльності у роботі Б. Кукса «Сучасні дослідження проблеми навчання міжкультурного ділового спілкування майбутніх фахівців у галузі туризму», у

якій наголошується про необхідність опанування «штампів професійного етикету спілкування, набуття навичок усного і письмового мовлення, слухового сприйняття повідомлення і відповідної реакції на нього, розвиток перекладацьких умінь, формування вміння вести ділову професійно орієнтовану бесіду, вміння здійснювати публічний виступ, уміння вести та аналізувати професійну документацію, вести ділове листування та обмінюватися інформацією телефоном, оволодіння методикою та прийомами самоосвіти тощо» (Кукса, 2019: 4).

При цьому слід враховувати, що професійна комунікація іноземною мовою в сфері обслуговування має певні особливості. Пріоритетним є вільне володіння усним спілкуванням майбутніми співробітниками сфери обслуговування. Очевидно, що успіх у роботі із закордонними гостями та партнерами залежить як від гарного володіння іноземною мовою, так і «від уміння працювати в міжнародному середовищі на основі позитивного ставлення до інших культур, розуміння місцевих і професійних традицій інших країн, розпізнавання міжкультурних проблем у професійній практиці» (Сарновська, 2018: 254).

Студенти напряму підготовки сфери обслуговування повинні створювати під час спілкування психологічний комфорт, вміти встановлювати ділові контакти, вибудовувати стосунки із співрозмовниками, а також усвідомлювати специфіку іншомовного спілкування, «ментальну своєрідність та норми мовленнєвого етикету носія мови» (Василишина, 2020: 100). Для досягнення високого рівня володіння іноземною мовою необхідно звертати увагу не лише на традиційні методи навчання, але й враховувати сучасні підходи, які будуть ефективними для майбутніх фахівців у сфері обслуговування.

З огляду на це, головним методом навчання іноземної мови для таких студентів буде моделювання на занятті ситуацій реального спілкування, яке ґрунтується на комунікативному підході. Здобуваючи професію, майбутні фахівці у сфері обслуговування повинні готуватися до щоденної комунікації, як це вимагає їх спеціальність. Моделювання ситуацій реального спілкування під час вивчення іноземної мови уможливує «цілеспрямований розвиток необхідних навичок та вмінь, практику використання мовних форм та мовленнєвих кліше для потреб професійної діяльності» (Прадівлянний, 2017: 170).

Застосування методу комунікативно-ситуативного навчання передбачає моделювання максимально наближених до реальних ситуацій, як-то

бронювання номеру в готелі, виклик таксі, прийняття замовлення в ресторані, реакція на подяку за гарне обслуговування або ж адекватна реакція на рекламу або скарги тощо. Перед виконанням таких завдань у нагоді стане перегляд студентами навчальних фільмів, у яких відтворюються подібні ситуації. Під час перегляду фільмів студентам можна запропонувати виписати кліше, які використовують персонажі у відеоролику, наприклад, менеджер та клієнт. Після перегляду студенти можуть інсценувати подібні ситуації або відтворити побачене.

В граматичному аспекті слід звернути особливу увагу на питальні та спонукальні речення, багатозначність локальних та темпоральних прийменників, форми герундія (для англійської мови) та кон'юнктиву (для німецької мови).

Викладачі сьогодні активно використовують на заняттях так званий «метод кейсу», або «метод ситуативного навчання». Він полягає у вирішенні студентами професійних завдань, рішення яких можуть бути студентами невідомими або частково відомими. Звісно, проблема вирішується іноземною мовою. Студенти знаходять власний спосіб розв'язання проблеми, використовуючи ті знання та вміння, якими вони вже володіють. Це дуже важливо, адже майбутні фахівці зможуть у режимі «реального часу» побачити, по-перше, для чого їм на практиці потрібна іноземна мова. По-друге, розуміння того, що вони можуть користуватися іноземною мовою, підвищить їхню мотивацію.

На заняттях з іноземної мови для студентів нефілологічних спеціальностей необхідно використовувати «компетентнісний підхід, за якого увага спрямовується на ті мовні навички, які потрібні для функціонування в професійному контексті: вміння складати резюме та вести діалог з потенційним роботодавцем» (Старинець, 2016: 120–121).

Імітуючи професійну діяльність, студент вчиться висловлювати власну думку з певної професійної теми, «відстоювати свою позицію, прогнозувати результати діяльності та націлюватися на подальший професійний розвиток» (Івасів, 2020: 148–149). Такий вид мовленнєвої діяльності сприяє розвитку організаційних навичок, подоланню бар'єру між вивченням мови та її практичним застосуванням. Слід також пам'ятати і про культурний бар'єр, який студентам подолати складніше, ніж мовний. Міжкультурна комунікація досягається шляхом інтерактивних контактів з носіями мови, що вивчається.

Дієвим в цьому випадку стане перебування закордоном під час навчання при проходженні

практики або участь у програмах академічної мобільності студентів. Це допоможе познайомитися з культурою та звичаями країни, мова якої вивчається, а також сприятиме розвитку іншомовної комунікативної компетентності. За неможливості відвідати закордон, стануть у нагоді для іншомовної підготовки інтернет-ресурси. Додатковим джерелом мовленнєвої підготовки може стати участь у вебінарах, інтернет-конференціях, навчальних курсах, які проводяться іноземною мовою (Івасів, 2020: 147).

Симбіоз різних методів у навчанні іншомовної професійної підготовки є найбільш ефективним засобом мотивації та формування необхідних

комунікативних компетентностей у майбутніх фахівців сфери обслуговування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування професійної іншомовної компетентності є важливим елементом підготовки майбутніх спеціалістів у сфері обслуговування. Викладання іноземної мови для таких студентів ґрунтується на формуванні комунікативної компетентності та міжкультурній взаємодії. Для досягнення цієї мети необхідно комбінувати застосування ситуативного та компетентнісного підходів, приділяти увагу інтерактивному спілкуванню з носіями іноземної мови, залучати студентів до участі в програмах академічної мобільності та до міжнародної практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар Н. Міжкультурна комунікація як передумова іншомовної підготовки фахівців сфери туризму. *Актуальні проблеми філології та методики викладання іноземних мов у сучасному мультилінгвальному просторі : матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції*. Вінниця, 2019. С. 8–9.
2. Сарновська Н. Формування іншомовної комунікативної компетентності у майбутніх фахівців сфери туристичного бізнесу. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. № 2(61). С. 251–256.
3. Tziora N., Giovanis N., Papacharalabous C. *The role of foreign languages in hospitality management. International Journal of Language, Translation and Intercultural Communication*. 2016. Vol. 4. P. 89–97. DOI: <https://doi.org/10.12681/ijltic.10353>
4. Cañas J., Pérez L. *Language strategy in the hospitality sector*. 2014. URL: <https://www.languageonthemove.com/language-strategy-in-the-hospitality-sector/>
5. Кудрик К. О. Англійська мова та міжнародний туризм: сучасні тенденції розвитку та взаємодії. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2015. Вип. 125. С. 71–82.
6. Мединська С. І. Формування іншомовної компетентності як компонента професійної підготовки фахівців у галузі туризму. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2016. № 2(12). С. 233–237.
7. Кукса Б. В. Сучасні дослідження проблеми навчання міжкультурного ділового спілкування майбутніх фахівців у галузі туризму. *Іноземні мови*. 2019. № 4. Р. 3–8. DOI: <https://doi.org/10.32589/im.v0i4.149713>
8. Василишина Н. М. Сучасна актуальність іншомовної підготовки фахівців сфери туризму в міжкультурній взаємодії. *Діалог культур у Європейському освітньому просторі : матеріали V Міжнародної конференції*. Київ: КНУТД, 2020. С. 99–104.
9. Прадівляний М. Г., Бондар Н. Д. Стратегії формування професійної компетентності фахівців сфери туризму в процесі вивчення іноземних мов. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2017. № 6. С. 168–174.
10. Старинець О. А. Використання методу ситуативного навчання у викладанні іноземної мови за професійним спрямуванням. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Педагогіка, Психологія*. 2016. Вип. 8. С. 120–125.
11. Івасів Н. С. Організаційний компонент формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із туризмознавства в процесі іншомовної підготовки. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 22. Т. 1. С. 146–149. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-1.32>

REFERENCES

1. Bondar N. (2019). Mizhkulturna komunikatsiia yak peredumova inshomovnoi pidhotovky fakhivtsiv sfery turyzmu [Intercultural communication as a prerequisite for foreign language training of tourism professionals]. In: Aktualni problemy filolohii ta metodyky vykladannia inozemnykh mov u suchasnomu multylinhvalnomu prostori : materialy Vseukrainskoi naukovo-teoretychnoi konferentsii, 8–9. Vinnytsia. [in Ukrainian]
2. Sarnovska N. (2018). Formuvannia inshomovnoi komunikativnoi kompetentnosti u maibutnikh fakhivtsiv sfery turystychnoho biznesu [Formation of foreign language communicative competence in future specialists in the field of tourism business]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V.O. Sukhomlynsko. Pedagogichni nauky*, 2(61), 251–256. [in Ukrainian]
3. Tziora N., Giovanis N., Papacharalabous C. (2016). The role of foreign languages in hospitality management. *International Journal of Language, Translation and Intercultural Communication*, 4, 89–97. DOI: <https://doi.org/10.12681/ijltic.10353>
4. Cañas J., Pérez L. (2014). Language strategy in the hospitality sector. Retrieved from: <https://www.languageonthemove.com/language-strategy-in-the-hospitality-sector/>
5. Kudryk K. O. (2015). Anhliiska mova ta mizhnarodnyi turyzm: suchasni tendentsii rozvytku ta vzaiemodii [English language and international tourism: current trends in development and interaction]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedagogichni nauky»*, 125, 71–82. [in Ukrainian]

6. Medynska S. I. (2016). Formuvannia inshomovnoi kompetentnosti yak komponenta profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv u haluzi turyzmu [Formation of foreign language competence as a component of professional training of specialists in the field of tourism]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia «Pedahohika i psykholohiia»*, 2(12), 233–237. [in Ukrainian]
7. Kuksa B. V. (2019). Suchasni doslidzhennia problemy navchannia mizhkulturnoho dilovoho spilkuvannia maibutnikh fakhivtsiv u haluzi turyzmu [Modern research of the problem of teaching intercultural business communication of future specialists in the field of tourism]. *Inozemni movy*, 4, 3–8. DOI: <https://doi.org/10.32589/im.v0i4.149713> [in Ukrainian]
8. Vasylyshyna N. M. (2020). Suchasna aktualnist inshomovnoi pidhotovky fakhivtsiv sfery turyzmu v mizhkulturnii vzaiemodii [The current relevance of foreign language training of tourism professionals in intercultural interaction]. In *Dialoh kultur u Yevropeiskomu osvithomu prostori: materialy V Mizhnarodnoi konferentsii*, pp. 99–104. Kyiv: KNUTD. [in Ukrainian]
9. Pradivliannyi M. H., Bondar N. D. (2017). Stratehii formuvannia profesiinoi kompetentnosti fakhivtsiv sfery turyzmu v protsesi vyvchennia inozemnykh mov [Strategies for the formation of professional competence of tourism specialists in the process of learning foreign languages]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, 6, 168–174. [in Ukrainian]
10. Starynets O. A. (2016). Vykorystannia metodu sytuatyvnoho navchannia u vykladanni inozemnoi movy za profesiinym spriamuvanniam [Using the method of situational learning in teaching a foreign language in a professional direction]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriiia: Pedahohika, Psykholohiia*, 8, 120–125. [in Ukrainian]
11. Ivasiv N. S. (2020). Orhanizatsiinyi komponent formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv iz turyzmoznavstva v protsesi inshomovnoi pidhotovky [Organizational component of forming communicative competence of future specialists in tourism in the process of foreign language training]. *Innovatsiina pedahohika*, 22(1), 146–149. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-1.32> [in Ukrainian]

Oksana PRYSIAZHNIUK,

orcid.org/0000-0001-7357-5516

Kandydat nauk filologicznych, Docent,

Docent w Katedrze Języków Obcych Wydziałów Humanistycznych

Odeski Uniwersytet Narodowy im. Ilji Miecznikowa

(Odesa, Ukraina) prysokyar@ukr.net

Kostiantyn PRYSIAZHNIUK,

orcid.org/0000-0002-1757-7709

Starszy wykładowca w Katedrze Farmacji

Instytut Technologii Chemicznej i Farmacji

Uniwersytetu Narodowy “Odeska politechnika”

(Odesa, Ukraina) k.o.prysiashniuk@opu.ua

СПОЉЕЧНА ТОЉСАМОЃ МОВЫ НА ВЫСПАХ БРЫТЫЙСКІХ

W ciągu ostatnich dziesięcioleci nastąpił zwrot w światowej nauce od lingwistyki strukturalnej do gramatyki generatywnej i fonologii generatywnej, po którym powstał trend w fonologii, który zwrócił się w stronę socjofonetyki, skupiając się na zdolnościach poznawczych osoby, która jest native speakerem i na tych społeczeństwach, w których odbywa się jego komunikatywna aktywność mowy. Opierając się na współczesnych poznawczych teoriach zmienności, autorzy ujawniają rolę segmentowych i suprasegmentalnych cech identyfikacji w procesie komunikacji głosowej, która wyraża się w określeniu takich parametrów jak ustalenie poprzez przynależność do określonego terytorium, klasy społecznej, wieku i genderu. Na podstawie materiału mowy brzmiącej w języku angielskim ujawniają się główne cechy tożsamości narodowej wymowy. Tożsamość społeczna jest badana i porównywana w mowie.

Autorzy skupiają się na podejściu socjofonetycznym, uwzględniającym zwracanie uwagi na jednostkę jako członka pewnej wspólnoty mowy, która podobnie jak cała grupa społeczna charakteryzuje się pewnymi cechami fonetycznymi i fonologicznymi, których połączenie z jej indywidualną jednostką cechy stanowią cechę jej tożsamości, która kształtuje się od wczesnego dzieciństwa i przez całe życie jednostki.

Badania prowadzone w ramach teorii stratyfikacji społecznej opracowanej przez Labova ujawniają znaczenie takich czynników społecznych, jak klasa społeczno-ekonomiczna, wiek i gender w kształtowaniu zachowań mowy i społecznej identyfikacji komunikatorów.

Autorzy mówią o znaczeniu socjofonetyki, która opisuje poziom fonetyczno-fonologiczny języka w określonym okresie historycznym, wskazując, kto tym językiem lub jego dialektem posługuje się, z kim, w jakim celu i w jakiej sytuacji. W odniesieniu do osobowości każdego komunikatora lub grupy komunikatorów ważne jest, aby wziąć pod uwagę pochodzenie geograficzne, klasę społeczno-ekonomiczną, zawód, poziom wykształcenia, pochodzenie etniczne, wiek i gender. Zmienność sytuacyjna poszczególnych cech zależy od sfery komunikacji, kanału komunikacji, sytuacji, relacji z partnerem komunikacji, stopnia przygotowania wypowiedzi oraz pragmatycznych zadań mówcy.

Słowa kluczowe: status społeczny, rola społeczna, sytuacja, socjofonetyka, tożsamość społeczna, komunikacja głosowa, klasa społeczno-ekonomiczna, wiek, gender.

Оксана ПРИСЯЖНЮК,

orcid.org/0000-0001-7357-5516

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

(Одеса, Україна) prysokyar@ukr.net

Костянтин ПРИСЯЖНЮК,

orcid.org/0000-0002-1757-7709

старший викладач кафедри фармації

Інституту хімічних технологій та фармації Національного університету «Одеська політехніка»

(Одеса, Україна) k.o.prysiashniuk@op.edu.ua

СОЦІАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ МОВЛЕННЯ НА БРИТАНСЬКИХ ОСТРОВАХ

За минулі десятиліття відбувся поворот у світовій науці від структурної лінгвістики до генеративної граматики та генеративної фонології, після чого виник напрям у фонології, який звернувся до соціофонетики,

зосередивши свою увагу на когнітивних можливостях людини – носія мови та на тих соціумах, у яких протікає мовленнєва діяльність. Спираючись на сучасні когнітивні теорії варіативності, автор виявляє роль сегментних та супrasegmentних характеристик ідентифікації у процесі мовної комунікації, що виявляється у визначенні таких параметрів, як встановлення належності до певної території, соціального класу, віку та гендеру. На матеріалі англійської мови виявлено основні ознаки національної ідентичності вимови. Соціальна ідентичність вивчена та зіставлена у мові. Автори роблять акцент на соціофонетичному підході, з урахуванням уваги до індивіда як члена певного мовного співтовариства, якому властиві, як і всій соціальній групі, певні фонетико-фонологічні характеристики, поєднання яких з його індивідуальними одиничними рисами, становить особливість його ідентичності, яка формується з раннього дитячого віку та протягом усього життя індивіда. Дослідження, що проводяться в рамках теорії соціальної стратифікації, розробленої Лабовим, розкривають значущість таких соціальних факторів, як соціально-економічний клас, вік та гендер у формуванні мовної поведінки та соціальної ідентифікації комунікантів. Автори говорять про важливість соціофонетики, яка описує фонетико-фонологічний рівень мови в конкретний історичний період часу із зазначенням того, хто говорить цією мовою або її діалектом, з ким, з якою метою та в якій ситуації. Щодо особистості кожного комуніканта чи групи комунікантів, важливо враховувати географічне походження, соціо- економічний клас, рід занять, рівень освіти, етнос, вік та стать. Ситуативне варіювання індивідуальних характеристик залежить від сфери спілкування, каналу зв'язку, обстановки, відносин із партнером з комунікації, ступеня підготовленості мови та прагматичних завдань мовця.

Ключові слова: соціальний статус, соціальна роль, ситуація, соціофонетика, соціальна ідентичність, мовленнєва комунікація, соціально-економічний клас, вік, гендер.

Oksana PRYSIAZHNIUK,

orcid.org/0000-0001-7357-5516

Candidate of Philology, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages for the Humanities

Odessa I.I. Mechnikov National University

(Odesa, Ukraine) prysokyar@ukr.net

Kostiantyn PRYSIAZHNIUK,

orcid.org/0000-0002-1757-7709

Senior Lecturer at the Department of Pharmacy

Institute of Chemical Technology and Pharmacy of Odessa Polytechnic National University

(Odesa, Ukraine) k.o.prysiashniuk@op.edu.ua

SOCIAL IDENTITY OF SPEECH IN THE BRITISH ISLES

Over the past decades, there has been a turn in world science from structural linguistics to generative grammar and generative phonology, after which a trend in phonology turned to sociophonetics, focusing on the cognitive capabilities of a person who is a native speaker and on those societies in which his communicative speech activity arises. Based on modern cognitive theories of variability, the authors reveal the role of segmental and suprasegmental characteristics of identification in the process of speech communication, which is expressed in the determination of such parameters as belonging to a certain territory, social class, age and gender. Based on the material of English sounding speech, the main features of the national identity of pronunciation are revealed. Social identity is studied and compared in speech. The authors focus on the sociophonetic approach, taking into account the attention to the individual as a member of a certain speech community, which, like the entire social group, is characterized by certain phonetic and phonological characteristics, the combination of which, with its individual features, constitutes a feature of its identity, which is formed from early childhood and throughout the life of the individual. The research carried out within the framework of the theory of social stratification developed by Labov, reveals the significance of such social factors as socioeconomic class, age and gender in the formation of speech behavior and social identification of the communicants. The authors talk about the importance of sociophonetics, which describes the phonetic-phonological level of language in a specific historical period of time, indicating who speaks this language or its dialect, with whom, for what purpose and in what situation. With the regard to the personality of each communicator or group of communicators, it is important to consider geographic origin, socioeconomic class, occupation, level of education, ethnicity, age and gender. Situational variation of individual characteristics depends on the sphere of communication, the communication channel, the situation, relations with a communication partner, the degree of preparedness of speech and the pragmatic tasks of the speaker.

Key words: social status, social role, situation, sociophonetics, social identity, speech communication, socio-economic class, age, gender.

Sformułowanie problemu. W literaturze językoznawczej ostatnich dziesięcioleci coraz częściej stosuje się pojęcia „situacji społecznej”, „kontekstu

społecznego”, „uwarunkowania komunikacji przez określoną sytuację społeczną”, stwierdza się, że analizując akty komunikacyjne, należy brać pod uwagę

nie tylko sposoby kształtowania mowy, ale także sytuację komunikacji.

Analiza badań. Konieczność uwzględniania czynnika sytuacyjnego w badaniu komunikacji mowy zauważana jest nie tylko w pracach językoznawczych (Arnold, 1991; Gumperz, 2008), ale także w dyscyplinach pokrewnych językoznawstwu – psycholingwistyce (George A. Miller, 1991), socjolingwistyce (Bell, 1980; Van Deik, 2000; Shveytser, 2012; Fasold, 1984; Gumperz, 1964; Deckert, 2011; Bernstein, 1967), a także w socjologii, czyli w teorii ról (Eagly, 2011), oraz teorię kultury mowy, która sąsiaduje z badaniami nad formami etykiety mowy i regulacjami mowy (Cook-Gumperz, 2008).

Cel artykułu. Celem niniejszego artykułu jest rozważenie społecznej sytuacyjnej zmienności mowy, która odzwierciedla funkcjonalne zróżnicowanie różnych typów wymowy w sferach publicznej, a tym samym komunikacyjnej, w zależności od stopnia formalności sytuacji w obrębie jednej sfery, ze względu na charakter sytuacji, relacji społecznych rozmówców, tematycznej treści wypowiedzi. Zmienność sytuacyjna ujawnia kompetencje komunikacyjne osoby, jej zdolność do „dostrojenia społecznego” do sytuacji jako całości, do rozmówcy, do zmiany innych warunków komunikacji. Wszystko to decyduje o aktualności tego badania.

Prezentacja głównego materiału. L.V. Shcherba zwrócił uwagę, że mowa zawsze zmienia się w zależności od tego, z kim komunikacja werbalna ma miejsce, w jakich warunkach i w jakim celu (Shcherba, 1958), podkreślając tym samym główne komponenty sytuacji, które we współczesnych badaniach określone są jako uczestnicy komunikacji i ich relacje, środowisko i cel komunikacji. Oceniając stopień wpływu czynników sytuacyjnych na intonację, badacze na podstawie danych eksperymentalnych ustalili następującą hierarchię: rola społeczna > sytuacja > temat (Shveytser, 2012; Hudson, 1996). Oznacza to, że najważniejszym czynnikiem jest charakter relacji społecznych między uczestnikami rozmowy. Jednocześnie mowa każdego mówcy, w tym jego intonacja, jest wynikiem interakcji tych krzyżujących się, nawarstwiających się czynników w procesie komunikacji interpersonalnej.

T.I. Szewczenko w swoich badaniach stwierdziła, że w warunkach dyglosji na Wyspach Brytyjskich istnieje funkcjonalne zróżnicowanie różnych typów wymowy (Shevchenko, 1990).

Dane uzyskane w socjolingwistyce (Hughes, Trudgill, 1996: 75; Labov, 1991, 1992) wyjaśniają, w jaki sposób rozkładają się główne funkcje komunikacyjne w całej Anglii: 1) RP (Received Pronunciation) – ortoepicka norma angielskiej wymowy

literackiej pełni funkcje narodowe, to znaczy jest to wymowa, którą wypowiadają się osoby publiczne, arystokraci, prawnicy, urzędnicy kościelne, bankierzy, dyplomaci, prezenterzy telewizyjni i radiowi, ludzie o elitarnym wykształceniu itp.; 2) regionalny standard literacki, taki jak szkocki lub irlandzki, ma bardziej ograniczony zakres w danym regionie, ale obejmuje również wszystkie funkcje administracyjne, kulturowe i rytualne, natomiast 3) społeczno-terytorialne typy wymowy mają ograniczenia regionalne, ponieważ, na przykład akcent Liverpoolu, a pod względem użytkowym koncentracja głównie na polu komunikacji przemysłowej i rodzinnej.

Najważniejsza zatem zasada podziału o charakterze funkcjonalnym i stylistycznym opiera się na podziale sfer działania różnych formacji językowych w całym państwie, co oczywiście jest zgodne z polityką klasową klasy panującej i pośrednio koreluje z klasową strukturą społeczeństwa. Na przykład w Szkocji od XIV wieku język angielski stopniowo zastępował gaelicki, przemieszczając się z południowego wschodu na północny zachód. Wprowadzono na siłę język klasy rządzącej, niemniej jednak w północno-wschodniej Szkocji, w Sutherland, w wiosce rybackiej, która przez długi czas była odizolowaną społecznością mowy, przetrwał do dziś gaelicki, będąc symbolem najbiedniejszej ludności tego obszaru. Przed rybakami przedostatnią grupą, która utraciła gaelicki, byli drobni rolnicy i robotnicy rolni, a ostatnimi sferami gaelickiego użytkowania był kościół i sfera przemysłowo-gospodarcza (McKinnon, 1994: 55).

Wraz ze wzrostem mobilności ludności, naruszeniem izolacji stabilnej wspólnoty językowej, gaelicki traci również te pozycje, wycofując się w sferę rodzinnej i codziennej komunikacji, gdzie młodzi ludzie często tylko biernie znają swój język ojczysty, gdyż rodzice mówią ze sobą po gaelicku, a z dziećmi starają się mówić po angielsku. W pracy rybacy posługują się w miarę równo angielskim i gaelickim, w zależności od tego, z kim się komunikują, wybierając w ten sposób język solidarności etnicznej i pracowniczej (gaelicki) lub język prestiżu społecznego (angielski). Jednocześnie, mówiąc po gaelicku, posługują się znacznie większą liczbą zapożyczeń z języka angielskiego niż na odwrót (Hudson 1996; Wardhaugh, Fuller, 2015).

Badanie „zmiany kodu” w zakresie dyglosji prowadzone jest z reguły według metody J. Gumperza, opisaną w jego słynnej pracy o zmianie dialektu i języka literackiego w jednej wsi w północnej Norwegii (Gumperz, 1971: 23). W komunikacji interpersonalnej ważny okazał się temat rozmowy: gdy rozmowa dotyczyła sportu i lokalnych wiadomości,

ludzie mieli tendencję do ograniczania się do form dialektowych; gdy rozmówcy przeszli do bardziej abstrakcyjnych tematów związanych z polityką, problemami administracyjnymi, to w wypowiedziach większości uczestników rozmowy pojawiał się duży procent form literackich języka, zarówno gramatycznych, jak i wymowy.

Według tej techniki, za J. Gamperzem, przeprowadzono wiele badań. Badania potwierdziły istotność czynników wpływających na zróżnicowanie dźwięku w mowie mieszkańców posługujących się dwiema terytorialnymi formami wymowy: uczestnika rozmowy (angielski lub lokalny), temat rozmowy (praca, polityka lub wiadomości lokalne), mówca ambicje, zainteresowania (Coupland, 1988; Trudgill, 2016). Poczyniono nowe obserwacje na temat procesu adaptacji społecznej, nastroju psychicznego mówców podczas długiej rozmowy: po pierwszej godzinie miejscowi zapomnieli, że obecny badacz jest Anglikiem i przeszli na lokalny dialekt. Ujawniono obecność szeregu form przejściowych wariacji diafonicznej, co obala opinię o istnieniu uproszczonego schematu przechodzenia z formy gwarowej na standardową poprzez zastąpienie jednej jednostki dyskretną drugą.

Tematyczne odniesienie mowy jest jednym z istotnych czynników sytuacji mowy, ponieważ jest ściśle związane z celem komunikacji i odpowiednio rodzajem działalności. Rodzaj działalności określa zakres możliwych celów komunikujących się, ale nie określa dokładnie, jaki cel zostanie im postawiony. W takim przypadku temat rozmowy może nakierować rozmówców na wyjaśnienie celów. Biorąc pod uwagę przecinający się charakter różnych czynników sytuacyjnych, należy zauważyć, że czynnik tematyczny jest ściśle powiązany z czynnikiem relacji społecznych między rozmówcami. Zmiana parametru „relacja oficjalna/nieoficjalna” z tym samym tematem wpływa na wybór np. skodyfikowanego języka literackiego lub mowy potocznej. Temat w dużej mierze determinuje słownictwo, strukturę gramatyczną wypowiedzi, stylistyczne użycie języka, a w niektórych sytuacjach temat determinuje wybór opcji wymowy dla poszczególnych słów oraz pewne parametry intonacyjne, w szczególności tempo mowy (Labov, 2011: 67).

Powyższe fakty pokazują, że w rzeczywistości wiele osób w swojej codziennej praktyce mowy wykazuje znaczną zmienność, która w warunkach dyglosji może przypominać stan dwujęzyczności, kiedy osoba kilkakrotnie w ciągu dnia przechodzi z jednego typu wymowy na inny, co odpowiada przede wszystkim zmianie sfer aktywności komunikacyjnej. Jednocześnie widać, że niektóre formacje językowe,

w tym typy wymowy, współistnieją w tej samej sferze komunikacji. W tym przypadku mamy już do czynienia z działaniem takich czynników jak: 1) stosunek statusów, czyli role społeczne rozmówców w tej sytuacji; 2) temat rozmowy, który koreluje z powyższymi obszarami komunikacji; 3) indywidualne ustalenie mówcy, jego cel w tym akcie komunikacji, w tym takie zadania jak chęć zaimponowania osobie wykształconej, szanowanej (społeczna ocena kompetencji), uczciwej, szczerzej, przyzwoitej, odważnej (specyficzne cnoty męskie) (Wardhaugh, 1914: 56). I nawet te czynniki można sklasyfikować według jednej podstawowej zasady: sfera oficjalna – sfera nieoficjalnej komunikacji. Oznacza to, że im wyższy status rozmówcy, tym większe prawdopodobieństwo przejścia na ton oficjalny, w którym dominują znormalizowane formy wymowy literackiej. Temat związany ze strukturą państwa, polityką, kulturą ustanawia użycie tych samych form. I wreszcie osoba, która chce otrzymać wysoką ocenę społeczną w odniesieniu do swoich kompetencji, intelektu i poziomu kulturowego, będzie dążyła do tych samych form.

W badaniu zmienności stylistycznej w pracach językoznawców główny nacisk kładzie się na badanie zmienności mowy w zależności od konkretnej sytuacji komunikacji interpersonalnej. Przeważnie mamy na myśli „styl kontekstowy”, który zmienia się w zależności od czynników sytuacyjnych: formalności/niefORMALności sytuacji, struktury ról, tematu komunikacji i w tym zakresie odzwierciedla wzorce doboru środków językowych. Zmienność sytuacyjna jawi się jako stylistyczna (Trudgill, 2010), w niektórych opracowaniach stosowane jest pojęcie „rejestrów” w odniesieniu do poszczególnych sytuacji (Wardhaugh, 2015). Zwykle wyróżnia się 5 rejestrów: zdecydowanie oficjalny, oficjalny, neutralny, wyluzowany, intymny. Ostatnie trzy rejestry są połączone pod ogólną nazwą „niefORMALNY angielski”. W realnej rzeczywistości mowy różne stopnie oficjalności można zilustrować następującymi gatunkami: proklamacja oficjalna, wykład, konsultacja, rozmowa oficjalna, rozmowa przyjacielska (Hughes, Trudgill, 2002: 67).

Jakościowe zmiany samogłosek i spółgłosek podczas przejścia od niefORMALnego do oficjalnego stylu mowy ilustrują terytorialną, a raczej historyczną i geograficzną warunkowość funkcjonalnego zróżnicowania różnych typów wymowy: na przykład dialekt szkocki jest dalej ze szkockiego standardu regionalnego niż język londyński z normy ortoepicznej RP.

Umiejętność zmiany różnych form mowy w zależności od funkcji komunikacyjnych może być warunkiem pomyślnej aktywności zawodowej danej osoby. W praktycznej analizie mowy zarejestrowanej w miejscu pracy jednego pracownika w Cardif-

fie (Walia), N. Coupland znalazł co najmniej cztery „style” mowy, którymi posługiwał się w ciągu dnia, w zależności od połączenia takich elementów sytuacji społecznej, jak: uczestników, kanał komunikacji i temat. Analiza pięciu zmiennych językowych, głównie fonetycznych, wykazała, że spośród czterech stosowanych przez niego stylów tylko trzy charakteryzowały się istotnymi różnicami językowymi: 1) styl swobodny do ogólnych rozmów z kolegami; 2) znacznie dokładniejszy styl omawiania spraw biznesowych ze współpracownikami oraz; 3) formalny styl komunikacji przez telefon (Coupland N., 2018: 107).

Język jako najważniejszy środek komunikacji międzyludzkiej spełnia swoje główne funkcje komunikacyjne, przede wszystkim w procesie wspólnych działań ludzi w celu nawiązania kontaktu, osiągnięcia wzajemnego zrozumienia i wykonywania określonych zadań produkcyjnych. Zmienność funkcjonalno-stylistyczna zależy od współdziałania wielu czynników, wśród których decydującą rolę odgrywają relacje społeczne. W komunikacji interpersonalnej na formalność wypowiedzi ma wpływ stopień znajomości rozmówców: jeśli nie są zaznajomieni, cała sytuacja jest oficjalna (Deckert, Vickers, 2011: 59).

Ustawienie jest ważne dla określenia mowy jako formalnej lub nieformalnej. Obecność otoczenia dla oficjalnej komunikacji (biznesowej, zawodowej), nawet z czynnikami sprzyjającymi łatwości sytuacji (przyjazne stosunki między komunikującymi się, brak osób z zewnątrz), z reguły ma ostry wpływ na rozmówców. W ich wypowiedzi następuje przejście z formy potocznej na literacką.

Badania socjolingwistyczne nad charakterystycznymi cechami zmienności językowej w formalnej/nieformalnej naturze mowy mówią o dyglosji, przełączaniu dwujęzycznym i zmienności stylistycznej. Najwyraźniejszą różnicę między oficjalnym a nieformalnym charakterem wypowiedzi obserwuje się w społecznościach z dyglosją (Labov W., 1991), w których forma „wysoka” jest używana w kontekście publicznym, biznesowym, pisanym oraz potocznym w komunikacji codziennej. W tego typu wspólnotach językowych zachodzą wysoce przewidywalne związki między formami języka a sytuacją społeczną, a wybór wariantów literackich lub potocznych jest bezpośrednim wyznacznikiem odpowiednio formalności lub nieformalności sytuacji.

Przejście z jednego wariantu językowego na inny następuje w społecznościach wielojęzycznych lub wielodialektowych, w zależności od ról społecznych komunikujących się i ich relacji. W odniesieniu do sytuacji na Wyspach Brytyjskich można stwierdzić, że jeśli mówca posiada społeczno-terytorialny typ wymowy i regionalny standard, to mówi się o prze-

ściu z jednego typu wymowy na inny. Jeśli mówimy o osobach, które posiadają tylko normę RP lub tylko dialekt, to istnieje zróżnicowanie stylistyczne. Warunkowy charakter takiego podziału jest oczywisty, ponieważ różnica między tymi przypadkami przejawia się jedynie w stopniu ekspresji funkcjonalnego zróżnicowania wymowy. Angielscy socjolingwiści wielokrotnie podkreślają jedność repertuaru wymowy we wszystkich klasach, z wyjątkiem „wyższej średniej” (mówcy RP, 3% populacji) oraz różnicy w proporcjach form znormalizowanych i niestandardizowanych w repertuarze przedstawicieli różnych klas, co jest szczególnie widoczne, gdy zmienia się stopień formalności sytuacji mowy (Fasold, 2014; Trudgill, 2016).

O wyborze stylu wypowiedzi decyduje przede wszystkim sytuacja komunikowania się w ramach określonego pola działania. Sytuacja komunikacji jest aktem realizacji relacji społecznych, w które interlokutorzy wchodzą jako jednostki „społecznie zorganizowane” (Milburn, 2004), pełniące swoje role społeczne. Wchodząc w relacje społeczne z innymi ludźmi w procesie działania, jednostka „traci” różne role społeczne. Pojęcie roli społecznej umożliwia prześledzenie powiązań między strukturą klasy społecznej a systemem orientacji działań społecznych jako różnych aspektów struktury społecznej społeczeństwa. Każda rola społeczna zakłada określoną pozycję społeczną, pozycję zajmowaną przez jednostkę w systemie stosunków społecznych. Pozycja społeczna (status) to miejsce jednostki w określonej strukturze społecznej. Ze względu na złożoność relacji społecznych, każda osoba zajmuje kilka stanowisk: nauczyciela – stanowisko zawodowe, ojciec – stanowisko rodzinne. Osoba zajmująca określone stanowisko pełni określoną rolę. Rola jest rozumiana jako funkcja, normatywnie zaakceptowany sposób zachowania oczekiwany od wszystkich osób zajmujących to stanowisko (Trudgill, 2011).

Każdy rozwinięty język ma udogodnienia, które na różne sposoby „służą” rolom społecznym. Czyli na przykład przy równej dobrej znajomości dialektu i języka literackiego, mówiący posługuje się pierwszym jako członek rodziny (jeśli inni członkowie rodziny mówią tym samym dialektem), a drugim – grając rolę kolegi, kupca, pacjenta itp (Trudgill, 2011). W tym przypadku znajdujemy związek roli społecznej z pewną sferą komunikacji.

Tak więc oficjalny/nieformalny charakter sytuacji podkreśla charakter relacji ról. W społeczeństwie angielskim najbardziej powszechnym i kontrastującym typem relacji pod względem ekspresji intonacyjnej jest relacja wyższości / podporządkowania. W zespole środków intonacyjnych wiodącą

rolę odgrywają różnice zakresowe w połączeniu z cechami tempowymi (Trudgill, 2016).

Jak ustaliła T.I. Szewczenko, społeczne role rozmówców znacząco modyfikują projekt intonacji mowy. Porównanie wyników badań według rodzajów ról społecznych umożliwia ujawnienie istnienia pewnych stereotypów intonacyjnych związanych z określonym zawodem („mówi jak nauczyciel”, „ton prokuratorski”) lub z odzwierciedleniem relacji wyższości/podległości, co jest szczególnie wyraźne w mowie mówców pełniących różne role społeczne ze względu na różnice w statusie społecznym (Shevchenko, 1990: 89). Jednocześnie ważne jest podkreślenie współzależności ról społecznych, a także dynamiki redystrybucji ról w procesie komunikacji. Podsumowując, mówi o potrzebie rozważenia komunikacji jako procesu, w którym zachowanie mowy każdej osoby musi być skoordynowane poprzez „dostosowanie społeczne” w stosunku do innych uczestników komunikacji. Taki proces, gdy jednostki zmieniają swoją mowę i zbliżają się do „stylu” wypowiedzi rozmówcy, nazywany jest „konwergencją” i jest przedmiotem badań w teorii adaptacji interpersonalnej (Hudson, 1996). Ta teoria ma na celu opisanie sposobów, w jakie mówcy używają do zwiększania lub zmniejszania dystansu społecznego między nimi a rozmówcą. Na poziomie fonetycznym adaptacja przejawia się w chęci mówienia w podobny sposób pod względem wymowy, czasu trwania wypowiedzi i pauz.

Teoria akomodacji zakłada, że osoby przyjmujące strategię akomodacji są pozytywnie oceniane przez ich rozmówców. Badacze obejmują rozmowy osoby dorosłej z dzieckiem, młodzieży z osobami starszymi, rozmowy z obcokrajowcem. W związku z tym interesujące są inne dane dotyczące adaptacji w wymowie rozmówców. W niektórych rejonach Wielkiej Brytanii, gdzie mówi się lokalnymi dialektami, mówcy zbliżają swoją wymowę do prestiżowej RP, jeśli ich rozmówca mówi z tym akcentem. W takich przypadkach dochodzi do „zmiany kodów” – przejścia z opcji regionalnej na standardową, podejścia do prestiżu jako wskaźnika czynników społeczno-psychologicznych, stopnia „ambicji społecznych”. Podobną zmianę obserwuje się również w intonacji mówiących, gdy jeden z rozmówców „dostraja” intonację swojego przemówienia do intonacji rozmówcy. W eksperymencie T.I. Szewczenko, mówiąc z najmniej oczywistym akcentem regionalnym w rozmowie z mówcą, który ma wyraźny regionalny typ wymowy

z charakterystycznymi skalami falistymi i przesuwanymi, zwiększył ich liczbę w swojej mowie, „dostosowując się” do rozmówcy (Shevchenko, 2015: 134).

Ponadto jednostki mają tendencję nie tylko do dostosowywania się do swojego rozmówcy, ale odwrotnie – do wyróżniania się w celu zachowania swojej indywidualności, kojarzenia ich z określoną grupą społeczną. Socjolingwiści uogólniają strategię w rozmowie z nieznaną lub nieznana osobą: najpierw rozmówcy starają się dowiedzieć, co ich łączy, a co różni (wspólny język, repertuar ról, narodowość, zawód, płeć, wiek, stan cywilny, czyli wszystkie istotne czynniki społeczne), a następnie wybierają jedno z dwóch ustawień: solidarność/prestiż lub solidarność/uprzejmość, co determinuje wybór środków językowych (Labov, 1997; De Fina, Georgakopoulou, 2011).

Oba typy znaczników mowy (adaptacja i akcentowanie) odzwierciedlają pragnienie mówiącego, aby wskazać swój stan psychiczny, wyrzucić na rozmówcy określone wrażenie, na przykład przedstawić siebie jako osobę pewną siebie lub ukryć swój status społeczny lub pochodzenie. Pomyślnie wdrożenie procesu komunikacji zależy od tego, w jakim stopniu rozmówca zaakceptuje oferowaną mu rolę zgodnie z wizerunkiem, który próbuje stworzyć drugi uczestnik komunikacji. Z fonetycznego punktu widzenia ważne jest prawidłowe posługiwanie się dźwiękowymi środkami tworzenia „obrazu społecznego” oraz umiejętność odczytywania w głosie rozmówcy istotnych informacji społecznych, odpowiednio modyfikując własną intonację.

Wnioski. Można więc stwierdzić, że społeczne normy komunikacji zależą od charakteru stosunków społecznych uczestników komunikacji, które wpływają zarówno na formalność całej sytuacji jako całości, oraz o formach przejścia od bardziej formalnych do mniej formalnych tematów rozmowy. W ten sposób przejawia się związek między statusem jako stałą cechą mówcy a rolą społeczną w określonej sytuacji, pełnioną zgodnie z wypracowanymi w społeczeństwie zaleceniami ról, etykietą mowy. Pojęcie roli społecznej pozwala prześledzić związek między strukturą klasy społecznej a systemem orientacji działań społecznych jednostki. Związek ten jest pośredni: w swej uogólnionej formie przejawia się w opozycji wszystkich ról wyższych (autorytet, wysoki status społeczny) do wszystkich ról niższych (stosunkowo niski status społeczny) w zakresie szeregu wskaźników intonacyjnych: melodyki, tempa, tembru.

WYKAZ LITERATURY I INNYCH ŹRÓDEŁ

1. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике. М., 1991. 230 с.
2. Белл Р.Т. Социоллингвистика. Цели, методы и проблемы. М.: Международные отношения, 1980. 320 с.

3. Ван Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. Б.: БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. 308 с.
4. Швейцер А.Д. Современная социолингвистика. Теория, проблемы, методы. Изд. 4-е. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 176 с.
5. Шевченко Т.И. Социальная дифференциация английского произношения. М.: Высшая Школа, 1990. 144 с.
6. Шевченко Т.И. Социофонетика. Национальная и социальная идентичность в английском произношении [Текст]. Москва: URSS, 2015. 222 с.
7. Щерба Л.В. Избранные работы по языкознанию и фонетике/ Л.: ЛГУ, 1958. Т.1. 182 с.
8. Bernstein Basil B. Elaborated and restricted codes: their social origins and some consequences. 1967. Bobbs-Merrill. Pp. 55–67.
9. Bernstein B. Some sociological determinants of perception: An enquiry into sub-cultural differences. *British Journal of Sociology*. 9 (2). 1958. Pp.159-174.
10. Coupland N. *Dialect in Use: Sociolinguistic variation in Cardiff English*. Cardiff: University of Wales press, 1988. 175 p.
11. Deckert Sharon K., Caroline H. Vickers. *An Introduction to Sociolinguistics: Society and Identity*. 2011. P. 59.
12. De Fina A., Georgakopoulou A. *Analyzing narrative: Discourse and sociolinguistic perspectives*. Cambridge University Press, 2011. P. 32.
13. Eagly A., Wendy W. Social role theory. *Handbook of Theories of Social Psychology: Volume 2*. 540 p.
14. Fasold R. *The Sociolinguistics of society*. Blackwell, 2014. 180 p.
15. Gumperz J.J. *Language in Social groups: Essays*. Stanford, 1971. 350 p.
16. Gumperz J.J., Cook-Gumperz J. Studying language, culture, and society: Sociolinguistics or linguistic anthropology? *Journal of Sociolinguistics*. 12 (4). 2008. Pp. 532–545.
17. Gumperz J. Linguistic and social interaction in two communities. *American Anthropologist*. 66 (6, part 2). 1964. Pp. 137–153.
18. Halliday M.A.K. *Language as social semiotic*. London: Arnold, 1978. 256 p.
19. Hudson R.R. *Sociolinguistics*. Cambridge University Press, 1996. 279 p.
20. Hughes A., Trudgill P. *English accents and dialects: An introduction to social and regional variants of British English [3d edn.]*. London, 1996. 142 p.
21. Labov W. *Sociolinguistic Patterns [11th edn.]*. Philadelphia, 1991. 344 p.
22. Labov W. *Principles of linguistic change*. Blackwell, 1992. 250 p.
23. McKinnon K. *Gaelic Language Use in the Western Isles*. Edinburgh, 1994. 160 p.
24. Milburn T. Speech Community: Reflections Upon Communication. *Annals of the International Communication Association*. 28 (1). 2004. Pp. 411–441.
25. Miller G. *Psychology: The Science of Mental Life*. 1991. Penguin Books. 416 p.
26. Trudgill P. *Dialect in contact*. Oxford: Blackwell, 1986. 174 p.
27. Trudgill P. *Introducing language and society*. Penguin, 1992. 79 p.
28. Trudgill P. *The Lesser-Known Varieties of English: An Introduction (with Daniel Schreier, Edgar W. Schneider)*. 2010. 312 p.
29. Trudgill P. *Sociolinguistic Typology: Social Determinants of Linguistic Complexity* Oxford University Press. 2011. 236 p.
30. Trudgill P. *Dialect matters: respecting vernacular language*. Cambridge University Press. 2016. 250 p.
31. Wardhaugh R. *An Introduction to sociolinguistics*. Oxford, 2015. 380 p.

REFERENCES

1. Arnold I.V. *Osnovy nauchnykh issledovaniy v lingvistike [Fundamentals of scientific research in linguistics]*. М., 1991. 230 s. [in Russian]
2. Bell R.T. *Sotsiolingvistika. Tseli, metody i problemy. [Sociolinguistics. Goals, methods and problems.]*. М.: Mezhdunarodnyye otnosheniya, 1980. 320 s. [in Russian]
3. Van Deyk T.A. *Yazyk. Poznaniye. Kommunikatsiya [Language. Cognition. Communication]* Б.: BGK im. I.A. Boduena de Kurtene, 2000. 308 s. [in Russian]
4. Shveytser A.D. *Sovremennaya sotsiolingvistika. Teoriya, problemy, metody. Modern sociolinguistics [Theory, problems, methods]*. Izd. 4-ye. М.: Knizhnyy dom «LIBROKOM», 2012. 176 s. [in Russian]
5. Shevchenko T.I. *Sotsial'naya differentsiatsiya angliyskogo proiznosheniya. [Social differentiation of English pronunciation]*. М.: Vysshaya Shkola, 1990. 144 s. [in Russian]
6. Shevchenko T.I. *Sotsiofonetika. Natsional'naya i sotsial'naya identichnost' v angliyskom proiznoshenii [Text]*. [Sociophonetics. National and social identity in English pronunciation] [Text]. Москва: URSS, 2015. 222 s. [in Russian]
7. Shcherba L.V. *Izbrannyye raboty po yazykoznaniiyu i fonetike. [Selected works on linguistics and phonetics]*. L.: LGU, 1958. Т.1. 182 s. [in Russian]
8. Bernstein Basil B. *Elaborated and restricted codes: their social origins and some consequences*. 1967. Bobbs-Merrill. Pp. 55–67.
9. Bernstein B. *Some sociological determinants of perception: An enquiry into sub-cultural differences*. *British Journal of Sociology*. 9 (2). 1958. Pp.159-174.
10. Coupland N. *Dialect in Use: Sociolinguistic variation in Cardiff English*. Cardiff: University of Wales press, 1988. 175 p.

11. Deckert Sharon K., Caroline H. Vickers. *An Introduction to Sociolinguistics: Society and Identity*. 2011. P. 59.
12. De Fina A., Georgakopoulou A. *Analyzing narrative: Discourse and sociolinguistic perspectives*. Cambridge University Press, 2011. P. 32.
13. Eagly A., Wendy W. Social role theory. *Handbook of Theories of Social Psychology: Volume 2*. 540 p.
14. Fasold R. *The Sociolinguistics of society*. Blackwell, 2014. 180 p.
15. Gumperz J.J. *Language in Social groups: Essays*. Stanford, 1971. 350 p.
16. Gumperz J.J., Cook-Gumperz J. Studying language, culture, and society: Sociolinguistics or linguistic anthropology? *Journal of Sociolinguistics*. 12 (4). 2008. Pp. 532–545.
17. Gumperz J. Linguistic and social interaction in two communities. *American Anthropologist*. 66 (6, part 2). 1964. Pp. 137–153.
18. Halliday M.A.K. *Language as social semiotic*. London: Arnold, 1978. 256 p.
19. Hudson R.R. *Sociolinguistics*. Cambridge University Press, 1996. 279 p.
20. Hughes A., Trudgill P. *English accents and dialects: An introduction to social and regional variants of British English* [3d edn.]. London, 1996. 142 p.
21. Labov W. *Sociolinguistic Patterns* [11th edn.]. Philadelphia, 1991. 344 p.
22. Labov W. *Principles of linguistic change*. Blackwell, 1992. 250 p.
23. McKinnon K. *Gaelic Language Use in the Western Isles*. Edinburgh, 1994. 160 p.
24. Milburn T. Speech Community: Reflections Upon Communication. *Annals of the International Communication Association*. 28 (1). 2004. Pp. 411–441.
25. Miller G. *Psychology: The Science of Mental Life*. 1991. Penguin Books. 416 p.
26. Trudgill P. *Dialect in contact*. Oxford: Blackwell, 1986. 174 p.
27. Trudgill P. *Introducing language and society*. Penguin, 1992. 79 p.
28. Trudgill P. *The Lesser-Known Varieties of English: An Introduction* (with Daniel Schreier, Edgar W. Schneider). 2010. 312 p.
29. Trudgill P. *Sociolinguistic Typology: Social Determinants of Linguistic Complexity* Oxford University Press. 2011. 236 p.
30. Trudgill P. *Dialect matters: respecting vernacular language*. Cambridge University Press. 2016. 250 p.
31. Wardhaugh R. *An Introduction to sociolinguistics*. Oxford, 2015. 380 p.

UDC 821.111(73)-31

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-23>

Maryna RYZHENKO,

orcid.org/0000-0002-0961-3351

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

(Kharkiv, Ukraine) marina.ryzhenko.89@ukr.net

Olena ANISENKO,

orcid.org/0000-0003-3266-4584

Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

(Kharkiv, Ukraine) anisenko.e@gmail.com

Lyudmyla SEMENOVA,

orcid.org/0000-0001-9644-0868

Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

(Kharkiv, Ukraine) slyudmila036@gmail.com

AUTOBIOGRAPHICAL FEATURES OF F.S. FITZGERALD'S NOVEL "THE GREAT GATSBY"

An autobiographical novel is a novel in which the author's life experiences are reflected and reproduced. F. Scott Fitzgerald's novel "The Great Gatsby" is an autobiographical novel that depicts many of Fitzgerald's personal life circumstances and experiences. Therefore, in this study, paying attention to autobiographical elements, we try to analyze the characters of Nick Carraway and Jay Gatsby, the main characters of the novel. To do this effectively, it is necessary to consider the biography of the author in comparison with the characters being studied.

This article is devoted to the work of the great American writer Frank Scott Fitzgerald. The purpose of the article is the analysis of autobiographical features in the novel "The Great Gatsby", which is considered the best work of the writer. The relevance of our article stems from the growing enthusiasm for the work of F.S. Fitzgerald as one of the greatest writers of the 20th century. The main content of our work is the study of autobiographical motifs in the novel, based on the autobiographical articles of F.S. Fitzgerald and his collection of letters. In the end, we conclude that in the process of analyzing the novel "The Great Gatsby" it is possible to trace the image of the writer's personality and his vision of the world.

The article notes how skillfully the author described the events that he experienced in his personal life.

The article describes not only the emotional side of life, which is reflected in the author's works. Most of his works, namely the novel "The Great Gatsby" have autobiographical similarities, real events are the basis of this great work happened to the writer himself.

However, perhaps, the most direct parallel with real life can be found in the invincible pursuit of elusive love. One day, returning home from college, young Fitzgerald met a sixteen-year-old beauty named Giverna King. In the novel, Gatsby meets Daisy as a child. Like Daisy Fay in Gatsby, Giverna was rich and far superior in status to Fitzgerald. She had a sense of privilege and innate superiority, as well as sensual, seductive manners, like Daisy's.

"The Great Gatsby" is an autobiographical novel in many senses. The author depicted the life of the 1920s as he saw and lived. The two main characters (Nick and Gatsby) carry the same energy and depth as the author himself. That is why both characters outlive the other.

Key words: *Fitzgerald, autobiographical features, "The Great Gatsby", the rich, symbolism, interaction, American dream.*

Марина РИЖЕНКО,

orcid.org/0000-0002-0961-3351

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

(Харків, Україна) *marina.ryzhenko.89@ukr.net*

Олена АНІСЕНКО,

orcid.org/0000-0003-3266-4584

старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

(Харків, Україна) *anisenko.e@gmail.com*

Людмила СЕМЕНОВА,

orcid.org/0000-0003-0872-9966

старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

(Харків, Україна) *slyudmila036@gmail.com*

АВТОБІОГРАФІЧНІ МОТИВИ У РОМАНІ Ф.С. ФІЦЖЕРАЛЬДА «ВЕЛИКИЙ ГЕТСБІ»

Автобіографічний роман – це роман, в якому відображені та відтворені життєві переживання автора. Роман Ф. Скотта Фіцджеральда «Великий Гетсбі» – роман автобіографічний, у ньому відбито багато особистих життєвих обставин і переживання Фіцджеральда. Тому в цьому дослідженні, звертаючи увагу на автобіографічні елементи, ми намагаємося проаналізувати характери Ніка Керрауея та Джейса Гетсбі, головних героїв роману. Щоб зробити це ефективно, необхідно розглянути біографію автора порівняно з персонажами, що вивчаються.

Ця стаття присвячена творчості великого американського письменника Френка Скотта Фіцджеральда. Метою статті є аналіз автобіографічних мотивів у його романі «Великий Гетсбі», який по праву вважається найкращим твором письменника. Актуальність нашої статті впливає з зростання інтересу до творчості Ф.С. Фіцджеральда як одного з найвидатніших письменників ХХ століття. Основний зміст нашої роботи становить вивчення автобіографічних мотивів у романі, з опорою автобіографічні статті Ф.С. Фіцджеральда та збірка його листів. Наприкінці нами робиться висновок у тому, що у процесі аналізу роману «Великий Гетсбі» можна простежити образ особистості самого письменника та її бачення світу.

У статті наголошується як уміло автор описував ті події, які він сам пережив у своєму особистому житті.

У статті описана не тільки емоційна сторона життя, яка знайшла своє відображення в творах автора. Більшість його творів, а саме роман «Великий Гетсбі» мають автобіографічну схожість, в їх основі цього великого твору лежать реальні події, які трапилися з самим письменником.

Але, мабуть, саму пряму паралель з його реальним життям можна знайти в непереможній погоні за невловимою любов'ю. Якось, повертаючись додому з коледжу, юний Фіцджеральд зустрів шістнадцятирічної красуні на ім'я Джейнєрва Кінг. У романі Гетсбі зустрічає Дейзі у дитинстві. Як і Дейзі Фей у «Гетсбі», Гієрва була багата і набагато перевершувала за статусом Фіцджеральда. У неї було почуття привілейованості та вродженої переваги, а також чуттєві, спокусливі манери, як і у Дейзі.

«Великий Гетсбі» – автобіографічний роман у багатьох сенсах. Автор зобразив життя 1920-х років таким, яким він його бачив та проживав. Двоє головних героїв (Нік та Гетсбі) несуть у собі ту саму енергію та глибину, що й сам автор. Саме тому обидва персонажі живіші, ніж інші.

Ключові слова: Фіцджеральд, автобіографічні мотиви, «Великий Гетсбі», багатії, символізм, взаємодія, Американська мрія.

Problem statement. Fitzgerald's novel "The Great Gatsby" is a work that determined many trends in the development of culture and society in the 20th and 21st centuries. This novel is not just part of the Anglo-American culture. This is a unique phenomenon that can be analyzed as a precedent text of the entire modern civilization. It is no coincidence that he has become one of the most quoted in culture, and has also been repeatedly filmed.

The autobiographical theme is very important in the work of any writer, since its disclosure involves the reflection in the works of events experienced by the author himself. Personality as a social phenomenon, a product of the historical development of society and as a carrier of human social properties is the conceptual center of any work. The author creates characters, describes their life path often based on the events that took place in his own life. In any work

of art, there is always an autobiographical representation of the personality created by the writer in the form of a monologue or through the autobiographical genre of the work itself.

Review or recent research and publications.

The methodological basis of the work was the works of well-known native and foreign literary scholars (M. Bakhtin, D. Lykhachev, V. Parrington, S. Aninkelstein, L. Romanchuk, T. Kazieva, etc.) and American scholars (A. Maizener, G. Payner, Ya. Zasurskiy, V. Kukhalashvili, Yu. Lydskiy, A. Gorbunov, T. Denisova, etc.). Native and foreign researchers studied the work and life of Fitzgerald, the prerequisites for writing his works, the features of the "jazz era", which formed the characteristic features of the writer's works. Therefore, the works of these scientists became sources for writing the following article.

The aim of this article is to analyze the autobiographical features of F.S. Fitzgerald's novel «The Great Gatsby». Much attention is given to the research of autobiographical features in the novel, which is carried out with the help of some autobiographical essays, written by F.S. Fitzgerald, as well as the collection of his letters.

The main body. The great American writer Francis Scott Fitzgerald (1896–1940) went down in history as the chronicler of the Jazz Age, that is, the period of American history from the end of World War I to the Great American Depression of the 1930s. Describing this time, the writer speaks of "the thirst for pleasures that swept the whole country and the pursuit of pleasures" (Fitzgerald, 1995:4). At the center of almost all of his works are successful rich men or beautiful women, surrounded by luxury and attention. Fitzgerald was able to portray the world of high society so accurately and vividly that he won the fame of a writer who bows to the rich.

Most of the critics considered him only a singer of the "Jazz Age" who sang of the fun of young millionaires and aroused in young people a craving for the "sweet life" and a desire to imitate the attractive "burners" of life (Горішна, 2016:33). At first glance, the writer's work really makes such an impression. However, in order to understand well the real prerequisites for writing works of art, it is necessary first to analyze the biography of the author.

From the first novel *This Side of Paradise* (1920) to the unfinished, posthumously published *The Last Tycoon* (1941), F.S. Fitzgerald to the rich. The veil of external brilliance and luxury of their lives, as the plot of each work of the author develops, opens slightly, demonstrating the indifferent and spoiled by boredom and satiety face of high society.

Fitzgerald's novel *The Great Gatsby* was published in April 1925, and the author began work on this work in 1923. Fitzgerald was inspired to create the greatest of his creations by the story of the Fuller-McGee case that thundered throughout New York. This New York broker declared himself bankrupt, but, as the investigation found out, the management of the Fuller-McGee firm illegally used the funds of its shareholders for a risky exchange game. In 1922, Fitzgerald spent the summer on Long Island – next door to Fuller's villa, which explains the writer's increased interest in this matter. This episode allows us to draw an unconditional analogy between Gatsby and Fuller.

The prototype of Gatsby is the writer himself. Starting with the description of the hero's childhood, it is impossible not to notice the autobiographical features in the novel. Gatsby's parents, like the author's own family, were forever haunted by failure and poverty. "Gatsby is in my heart. I lost him for a while, but now I know that he is with me again," Fitzgerald writes in his letter to Perkins. "The image of Gatsby is fuzzy, because at first he was conceived as one of my acquaintances, and then turned into me" (Bloom, 2006:65).

The plot of the novel "The Great Gatsby", which is rightfully called the pinnacle of the writer's work, largely repeats the circumstances of the writer's acquaintance with his future wife. Like the protagonist of the novel, Fitzgerald is taken to the front as soon as the United States enters the war, but he never manages to take part in hostilities. In 1917, the writer was sent to a military camp in Alabama. While serving, Fitzgerald meets Zelda Sayer, Daisy Buchanan's prototype. Like Gatsby, Francis Scott spends all summer with his beloved. Like Gatsby, Fitzgerald is incredibly lucky: after the publication of his first novel, the next day he wakes up rich and famous.

The main idea of "Gatsby" is to debunk the injustice in which a poor young man cannot marry his beloved, but rich girl. "This topic pops up in me again and again, because I experienced it", writes Fitzgerald himself (Fitzgerald, 1995:8). Scenes of parties at Jay Gatsby's house looming brightly in *The Great Gatsby*, probably a reflection of the lifestyle the young Fitzgerald led during their early years together. In the newspapers, the life of the writer was often described as an ongoing carnival: bright, extravagant outfits, a crowd of random guests, a sea of gin, crazy antics, scandals, unbridled fun. Fitzgerald's phrase – "I don't know if Zelda and I are real people or characters in my books" – will later become proof of the inseparability of both life and fictional realities. Years later, in a letter to his daughter, Fitzgerald acknowledges their

marriage to Zelda, a woman “brought up to idle”, as his greatest mistake (Fitzgerald, 1995:34).

Realizing that his whole life is a struggle for the lives of loved ones, for the right to create literary masterpieces, while other minions of fate wallow in boredom and dubious entertainment, Fitzgerald not only did not agree that the rich are “the same people”, but sometimes came to the conclusion that they are, in a sense, “not human at all” (Fitzgerald, 2004:165).

Some critics believe that even though Gatsby is the prototype of the writer himself, Fitzgerald does not at all show him as a positive character. For example, the writer more than once in the novel draws attention to the dubious and even criminal way of earning Gatsby. Unlike the protagonist of the work, the author himself achieved popularity and wealth with the help of labor and his writing talent. “When I could consider my main goals, love and money, achieved, when the first intoxication of fragile fame had passed, whole years were opened before me, which I was free to waste and which, in all conscience, I regret,” writes Fitzgerald in the article “Early success” (Fitzgerald, 1995:38). He admits that the pursuit of money killed not only Gatsby, but also himself.

The constant choice of any writer – either “to write well”, to write for the soul, or to write “badly”, to write for the sake of money – results in an attempt to saddle both horses at once. In this case, Fitzgerald is no exception, and the autobiographical novel *The Great Gatsby* is a kind of cultural and personal self-reflection of the writer. The novel does not just create an image of the whole personality of the writer, it personifies those forms of the author’s interaction with the world that are most relevant and significant for him.

The feeling of impending disaster or catastrophe is one of the most characteristic features of Fitzger-

ald’s works. He admitted that all the ideas that ever came to his mind had a connotation of disaster. Perhaps this attitude was a retribution for the illusions generated from the creative collision of strict reality and Fitzgerald’s dream. Therefore, new peaks were given to him at the highest price. He waged a grueling struggle for the opportunity to belong to the elite. Without noticing, he betrayed his tastes and himself, imitating the manners of behavior and perception of the life of his environment, forgetting about his hatred for their world. All his life he put into practice the illusion of lightness and carelessness of his existence, while the reality was completely different. However, what Fitzgerald wrote about rich people and their lives was usually critical and sober. As a true artist, he has always been exceptionally honest and open to readers. His best books have remained in literature as a true confirmation of the failure of petty-bourgeois ideals, the collapse of the “American dream” and the tragedy of people who followed imaginary ethical guidelines.

Conclusions. The foregoing allows us to conclude that this work of art is not only associated with the self-disclosure of the personality against the background of a certain historical and cultural context, but also plays a key role in the writer’s creative biography. Closely intertwined with autobiography, the author’s philosophy of creativity reflects the complex multifaceted reality of human life.

The foregoing testifies to the uniqueness of the creative vision of the writer F.S. Fitzgerald and about the continuity of the autobiographical tradition common to the literary process of the 20th century, with its inherent alloy of both individual and universal human traits and personality traits.

BIBLIOGRAPHY

1. Bloom, Harold. Bloom’s Guides: F. Scott Fitzgerald’s the Great Gatsby. New York, NY: Chelsea House. 2006.
2. Fitzgerald, Scott. F. *The Great Gatsby*. New York: Scribner. 2004.
3. F. Scott Fitzgerald: A Life in Letters: A New Collection Edited and Annotated by Matthew J. Bruccoli Paperback – Illustrated, May 3, 1995.
4. Горішна Л. В. Портрет у романах Ф.С. Фіцджеральда «Ніч ніжна», «Великий Гетсбі». Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Літературознавство. 2016. № 1 (76). С. 25–35.
5. Денисова Т. П. Фіцджеральд і американська мрія. Роман і романісти США ХХ століття. Київ: 1990. 363 с.
6. Фіцджеральд Ф.С. Великий Гетсбі. Роман. Харків: 2016. 256 с.

REFERENCES

1. Bloom, Harold. Bloom’s Guides: F. Scott Fitzgerald’s the Great Gatsby. New York, NY: Chelsea House, 2006.
2. Fitzgerald, Scott. F. *The Great Gatsby*. New York: Scribner, 2004.
3. F. Scott Fitzgerald: A Life in Letters: A New Collection Edited and Annotated by Matthew J. Bruccoli Paperback – Illustrated, May 3, 1995.
4. Horishna L. V. Portret u romanakh F.S. Fitsdzheralda «Nich nizhna», «Velykyi Hetsbi». [Portrait in the novels of F.S. Fitzgerald “The Night is Tender”, “The Great Gatsby”]. Scientific notes of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Literary studies. 2016. Nr 1 (76). P. 25-35 [in Ukrainian].
5. Denysova T. P. Fitsdzherald i amerykanska mriia. Roman i romanisty SShA XX stolittia. [Fitzgerald and the American Dream. The novel and novelists of the USA of the XX century]. Kyiv. 1990. 363 p. [in Ukrainian].
6. Fitsdzherald F.S. Velykyi Hetsbi. [Great Gatsby]. Novel. Kharkiv. 2016. 256 p. [in Ukrainian].

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-24>

Ольга РОМАНЧУК,

orcid.org/0000-0001-8215-9741

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української та іноземних мов
Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського
(Львів, Україна) olgabrvska@gmail.com*

Ростислав КОВАЛЬ,

orcid.org/0000-0001-9284-7505

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземних мов
Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського
(Львів, Україна) kovalrostyslav@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ МЕДИЧНИХ АБРЕВІАТУР В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто особливості медичних аббревіатур в українській мові. Встановлено, що сьогодні у вітчизняній лексикографії немає відповідних словників-довідників, а також, окрім поодиноких винятків, праць, де б комплексно були представлені лексичні, функціональні та структурні дослідження цієї лексики. Тому практичні результати нашої роботи розглядаємо як один із етапів підготовки такої необхідної для української медичної сфери праці. Водночас, вони також спрямовані на те, аби розширити комунікативні компетентності студентів медичних та спортивних закладів вищої освіти з української мови професійного спілкування, пропедевтики, історії медицини, медичного права та інших профільних предметів і будуть корисними для лікарів, наукових працівників, викладачів. Ми виявили, що аббревіатури представлені в усіх галузях і напрямках медицини, зокрема, в анатомії та фізіології, хірургії, кардіології, фізичній терапії, ерготерапії, спортивній медицині, травматології та ортопедії, ембріології, біохімії, гістології, діагностиці, онкології, радіології, нефрології, пульмонології, фтизіатрії, паліативній та хоспісній допомозі, стоматології, педіатрії та неонатології, геріатрії та геронтології, урології та гінекології, генетиці тощо. Ми встановили, що найчастіше вони використовуються для найменування українських та міжнародних професійних спілок, асоціацій, товариств та інститутів; класифікацій; анатомічних понять; вад, порушень і захворювань; методів, засобів та способів діагностики і тестування; лікування, реабілітації та відновлення; закладів системи охорони здоров'я. Функціонують також однолітерні аббревіатури; аббревіатури, що мають кілька варіантів свого розшифрування. Маємо приклади аббревіатур, що належать до військово-медичної сфери. Епонімічні та топонімічні медичні терміни також утворюють відповідні аббревіатури. Перспективи подальших досліджень спрямовані на аналіз структурних особливостей українських медичних аббревіатур, а також на способах їхнього перекладу іноземними мовами.

Ключові слова: аббревіатура, медицина, галузь, українська мова, термінологія.

Olha ROMANCHUK,

orcid.org/0000-0001-8215-9741

*Sc. D. (Pedagogy), Professor,
Head of Ukrainian and Foreign Languages Department
Lviv Ivan Bobersky State University of Physical Culture
(Lviv, Ukraine) olgabrvska@gmail.com*

Rostyslav KOVAL,

orcid.org/0000-0001-9284-7505

*Ph. D. (Philology), Associate Professor,
Associate Professor of Ukrainian and Foreign Languages Department
Lviv Ivan Bobersky State University of Physical Culture
(Lviv, Ukraine) kovalrostyslav@gmail.com*

FEATURES OF UKRAINIAN MEDICAL ABBREVIATIONS

The article presents the peculiarities of medical abbreviations in the Ukrainian language. It has been established that in the modern national lexicography, there are no appropriate reference dictionaries, and, there are just a few works

where lexical, functional and structural studies of this vocabulary is systematically presented. Therefore, we consider the practical results of our research as one of the stages of preparation for such a work in the Ukrainian medical field. At the same time, the practical results are also aimed at expanding the communicative competence of students of medical and sports institutions of higher education in Ukrainian Language for Special Purpose, Propaedeutic, Medicine History, Medical Law and other specialized subjects and they also would be useful for doctors, researchers and teachers. It has been found that the abbreviations were represented in all branches and directions of medicine, in particular, in anatomy and physiology, surgery, cardiology, physical therapy, occupational therapy, sports medicine, traumatology and orthopedics, embryology, biochemistry, histology, diagnostics, oncology, radiology, nephrology, pulmonology, palliative and hospice care, dentistry, pediatrics and neonatology, geriatrics and gerontology, urology and gynecology, genetics, etc. It has been established that they were used more often to name Ukrainian and international professional unions, associations, societies and institutes; classifications; anatomical concepts; defects, disorders and diseases; methods, tools and methods of diagnosis and testing; treatment, rehabilitation and recovery; institutions of the health care system. There are also one-letter abbreviations; abbreviations with several interpretation variants and abbreviations belonging to the military-medical field. Eponymy and toponymical medical terms also form corresponding abbreviations. The prospects for further research are aimed at analyzing the structural features of Ukrainian medical abbreviations, as well as methods of their translation into foreign languages.

Key words: abbreviation, medicine, field, Ukrainian language, terminology.

Постановка проблеми. Скорочування виразів і їх поєднань таке ж давнє, як і письмо, оскільки люди завжди враховували принцип економії мовних засобів (Микульчик, 2005). Абревіації розглядають як один із видів оптимізації мовного повідомлення, оскільки інформація передається меншим числом знаків, тому об'ємність кожного знака більша ніж у відповідних багатоконпонентних номінаціях (Запоточна, 2014). Сьогодні одним із пріоритетних завдань науковців є укладання словника-довідника найуживаніших українських медичних абревіатур з усіх відповідних галузей. Практичні результати такої роботи спрямовані на те, аби розширити комунікативні компетентності студентів медичних та спортивних закладів вищої освіти з української мови професійного спілкування, пропедевтики, історії медицини, медичного права та інших профільних предметів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роман Микульчик проаналізував проблематику абревіатур у сучасному українському мовознавстві, приділяючи увагу їх класифікації, морфологічним характеристикам та відабревіатурному словотворенню (Микульчик, 2005), Лариса Запоточна розглянула абревіацію в системі сучасної кардіологічної термінологічної номінації (Запоточна, 2014), дисертація Анни Кукаріної присвячена магістральним способам перекладу абревіатур англomовного та україномовного медичного дискурсу (Кукаріна, 2017). Однак, нам не вдалося знайти праць, де б комплексно були представлені дослідження лексичних, структурних чи функціональних особливостей українських медичних абревіатур. Перелічені фактори зумовили вибір теми дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета роботи полягає в аналізі лексичних особливостей медичних абревіатур в українській мові.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У процесі аналізу ми виявили, що найчастіше українські медичні абревіатури використовуються для найменування як вітчизняних: АКУ – Асоціація кардіологів України; ДСМКУ – Державна служба медицини катастроф України; ЗУСДМЦ – Західноукраїнський спеціалізований дитячий медичний центр; ІЕПОР – Інститут експериментальної патології, онкології і радіобіології; ІПКТМ – Інститут патології крові та трансфузійної медицини; МОЗ – Міністерство охорони здоров'я; НАІУ – Національна Асамблея людей з інвалідністю України; НАМН – Національна академія медичних наук; НСЗУ – Національна служба здоров'я України; НСОЗ – Національна служба охорони здоров'я; УАФТ – Українська Асоціація фізичної терапії; УЛТ – Українське лікарське товариство; УТФРМ – Українське товариство фізичної та реабілітаційної медицини, так і міжнародних професійних спілок, асоціацій, товариств та інститутів: АТТ – Американське торакальне товариство; ВМА – Всесвітня медична асоціація; ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я; ЄААКІ – Європейська академія алергології та клінічної імунології; ЄСК – Європейська спілка кардіологів; МАПХД – Міжнародна Асоціація паліативної та хоспісної допомоги; МСБТЛЗ – Міжнародний Союз з боротьби з туберкульозом і легеневиими захворюваннями; СКФТ – Світова конфедерація фізичної терапії та інші.

Встановлено, що абревіатури також активно застосовуються для найменування анатомічних термінів: АВ – атріовентрикулярний; АК – аортальний клапан; БН – блукаючий нерв; БП – барабанна перетинка; ВВ – великий вертлюг; ВГК – великогомілкова кістка; ВДШ – верхні дихальні шляхи; ВКК – велике коло кровообігу; ВМА – верхня мозочкова артерія; ВНС – вегетативна нервова

система; ВПВ – велика підшкірна вена; ВСА – внутрішня сонна артерія; ВСВ – внутрішній сфінктер відхідника; ВСШ – верхні сечові шляхи; ВЩ – верхня щелепа; ГК – грудна клітка; ГМ – головний мозок; ГСК – головка стегнової кістки; ДК – довга кістка; ДМС – дистальний міжфаланговий суглоб; ДПК – дванадцятипала кишка; ДС – дихальна система; ЕШМ – епітелій шийки матки; ЖВС – жовчовивідна система; ЖВШ – жовчовивідні шляхи; ЖМ – жовчний міхур; ККС – крижово-клубовий суглоб; КМ – кістковий мозок; МШП – міжшлунково-перегородка; НСС – нижній стравохідний сфінктер; НЩ – нижня щелепа; ОГК – органи грудної клітки; ОГП – органи грудної порожнини; ОК – ободова кишка; ОМТ – органи малого таза; ПМФ – проксимальний міжфаланговий суглоб; ПЧС – передня черевна стінка; СК – сигмоподібна кишка; СМ – сечовий міхур; СНЩС – скронево-нижньощелепний суглоб; ССС – серцево-судинна система; СХ – суглобовий хрящ; ТК – товста кишка; ТС – травна система; ЦСР – цереброспинальна рідина; ЧП – черевна порожнина; ШКТ – шлунково-кишковий тракт та інші.

Важливу роль аббревіатури відіграють для найменування вад, порушень та захворювань: АГ – артеріальна гіпертензія; АДПКН – ауто-сомно-домінантний полікістоз нирок; АІТ – ауто-імунний тиреоїдит; АО – абдомінальне ожиріння; АР – аномалія розвитку; АТЕС – аортальний тромбоемболічний синдром; АХП – алкогольна хвороба печінки; АШ – анафілактичний шок; БА – бронхіальна астма; БОС – бронхообструктивний синдром; ВВР – вроджена вада розвитку; ВМК – внутрішньомозкові крововиливи; ВПЛ – вірус папіломи людини; ВХ – виразкова хвороба; ГІ – геморагічний інсульт; ГП – гострий ішемічний інсульт; ГІМ – гострий інфаркт міокарда; ГК – гіпертонічний криз; ГКХ – гострий калькульозний холецистит; ГНН – гостра ниркова недостатність; ГП – госпітальна пневмонія; ГПМК – гостре порушення мозкового кровообігу; ГРВІ – гостра респіраторна вірусна інфекція; ГРЗ – гострі респіраторні захворювання; ДДЗ – дегенеративно-дистрофічні захворювання; ДМВ – діабет, пов'язаний з муковісцидозом; ДН – дихальна недостатність; ДЦП – дитячий церебральний параліч; ЗГМ – забій головного мозку; ЗПР – затримка психічного розвитку; ІП – інтелектуальні порушення; ІС – ідіопатичний сколіоз; КВІ – коронавірусні інфекції; КППР – коморбідні психічні розлади; МВ – муковісцидоз; НК – недостатність кровообігу; НЛ – набряк легень; ОА – остеоартроз; ОХ – остеохондроз; ППР – порушення інтелектуального розвитку; ПН – панкреатична недостатність; ПОД – поліор-

ганна дисфункція; ПТ – політравма; РЗ – респіраторні захворювання; РПЗ – рак підшлункової залози; САК – субарахноїдальний крововилив; СДГ – субдуральна гематома; СДС – синдром діабетичної стопи; СЕВ – синдром емоційного вигорання; СІДО – синдром інтестинальної дистальної обструкції; СКХ – сечокам'яна хвороба; СЛН – серцево-легенева недостатність; ССД – системна склеродермія; ТШ – травматичний шок; ХЛН – хронічна легенева недостатність; ХНН – хронічна ниркова недостатність; ХОЗЛ – хронічне обструктивне захворювання легень; ЦД – цукровий діабет; ЦІ – церебральний інсульт; ЮРА – ювенільний ревматоїдний артрит та інші.

Для найменування різноманітних процедур та способів діагностики і тестування в українській мові функціонують такі аббревіатури: АКТ – автокоагуляційний тест; АОП – активна ортостатична проба; АФП – анатомо-функціональний показник; БАК – біохімічний аналіз крові; ГТТ – глюкозотолерантний тест; ДА – діагностика ангіопатій; ДЕС – діагностика емоційного стресу; ЕОД – електроодонтодіагностика; ЕФД – електрофізіологічне дослідження; ЗАК – загальний аналіз крові; ЗАС – загальний аналіз сечі; ІРМА – імунорадіометричний аналіз; ІСТ – інсуліновий супресивний тест; ІТТ – інсуліновий тест толерантності; ІФА – імуноферментний аналіз; КМД – комп'ютерна медична діагностика; КОП – кліноортостатична проба; КТ – комп'ютерна томографія; МД – молекулярна діагностика; ММТ – мануально-м'язове тестування; МРТ – магнітно-резонансна томографія; МХ – медикаментозна проба; НС – неонатальний скринінг; ОГТТ – оральний глюкозотолерантний тест; РА – репродуктивний аналіз; РАСТ – радіоалергосорбентне тестування; РД – рентгенологічна діагностика; РНД – радіонуклідна діагностика; РП – ротаційна проба; СТ – стресовий тест; ТАНК – тест ампліфікації нуклеїнових кислот; ТДФН – тест з дозованим фізичним навантаженням; ТМЧ – тест медикаментозної чутливості; ТШП – туберкулінова шкірна проба; УЗД – ультразвукова діагностика та інші.

Зазначимо, що в цій тематичній групі одним із опорних термінів є «індекс»: АІ – ацетабулярний індекс; БІС – біспектральний індекс; ВІ – вегетативний індекс; ГІ – гігієнічний індекс; ДІД – добовий індекс діастолічний; ДІС – добовий індекс систолічний; ДКІ – дикротичний індекс; ЕІ – еозинофільний індекс; ІА – індекс адаптації; ІАН – індекс активності нейтрофілів; ІВР – індекс вегетативної рівноваги; ІГ – індекс гіпоксії; ІГА – індекс гістологічної активності; ІГР – індекс гормональної рівноваги; ІЗПС – індекс застою портальної

системи; ІКІ – інтегральний кортикальний індекс; ІНОК – індекс негативного об'ємного кровоплину; ІНП – індекс негативного прогнозу; ІРО – індекс резистентності організму; ІРОПЗ – індекс руйнування оклюзійних поверхонь зубів; ІФМ – індекс функції міокарду; КТІ – кардіоторакальний індекс; ЛІ – лімфоцитарний індекс; ЛЛІ – лейкоцитарний індекс інтоксикації; ПТІ – протромбіновий індекс; СИІ – систолічний індекс; СІ – серцевий індекс; ЦІ – циркадний індекс та інші. Доволі часто аббревіатури використовуються для найменування різноманітних медичних класифікацій: АКМІ – Австралійський класифікатор медичних інтервенцій; МКМВ – Міжнародна класифікація медичних втручань; МКПМ – Міжнародний класифікатор процедур у медицині; МКФ – Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я; МКХ – Міжнародна класифікація хвороб та інші.

Важливу роль аббревіатури відіграють у найменуванні процесів лікування, реабілітації та відновлення: ААД – асистований аутогенний дренаж; АБТ – антибактеріальна терапія; АГ – аутогенне тренування; АД – аутогенний дренаж; АКШ – аортокоронарне шунтування; АМБТ – антимікобактеріальна терапія; БМШ – бімарне шунтування; ВААРТ – високоактивна антиретровірусна терапія; ВА-ЕКМО – вено-артеріальна екстракорпоральна мембранна оксигенація; ВВ-ЕКМО – вено-венозна екстракорпоральна мембранна оксигенація; ДД – долікарська допомога; ДРТ – допоміжні репродуктивні технології; ЕАП – електроакупунктура; ЕБ – еластичне бинтування; ЕСТ – електросудомна терапія; ЗГТ – замісна гормональна терапія; ЗРВ – загальноорозвиваючі вправи; ЗТПФ – замісна терапія ферментами; ІПР – індивідуальна програма реабілітації; ЛДНХ – лікувальна дозована нордична ходьба; ЛПМД – локальний протокол медичної допомоги; МЛТ – магнітолазерна терапія; МПР – медико-психологічна реабілітація; МСР – медико-соціальна реабілітація; НЕЛТ – низькоенергетична лазерна терапія; НЗТ – ниркова замісна терапія; НМВЛ – неінвазивна механічна вентиляція легень; ПВТ – протівірусна терапія; ПДЛ – протокол діагностики та лікування; ППД – програма профілактики діабету; ПХТ – поліхіміотерапія; СПД – стаціонарна паліативна допомога; УЗТ – ультразвукова терапія; ФВ – фізичне виховання; ХТ – хіміотерапія; ШМД – швидка медична допомога та інші.

Українські аббревіатури застосовуються для найменування медичних приладів та апаратів: АЗД – автоматичний зовнішній дефібрилятор;

АЗФ – апарат зовнішньої фіксації; ВЕМ – велоергометр; ДАІ – дозовані аерозольні інгалятори; ІКД – імплантований кардіовертер-дефібрилятор; КТ – комп'ютерний томограф; НГЗ – назогастральний зонд та інші. Використання цифрових технологій призвело до утворення таких аббревіатур: ЕМА – електронний медичний архів; ЕМК – електронна медична картка; ЕПМЗ – електронні персональні медичні записи; ЕСОЗ – електронна система охорони здоров'я; ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології; МПКС – медичні приладо-комп'ютерні системи та інші. Низка аббревіатур використовується для найменування медичних препаратів: ААП – антиаритмічні препарати; АБ – антибіотик; АГЛЗ – антигіпертензивні лікарські засоби; АД – антидепресанти; АМП – антимікробні препарати; АНПП – ациклічні нуклеозидні протівірусні препарати; ІБП – імунобіологічні препарати; ЛЗ – лікарський засіб; ЛП – лікарський препарат; НПА – наркотичні і психотропні анальгетики; НПЗП – нестероїдні протизапальні препарати; ПЕП – протиепілептичні препарати та інші.

В українській мові активно функціонують аббревіатури для найменування різних типів медичних закладів: АПУ – амбулаторно-поліклінічна установа; ДКЛ – дитяча клінічна лікарня; ДЛ – дільнична лікарня; ІРЦ – інклюзивно-ресурсний центр; КАД – клініка амбулаторної допомоги; КДЦ – консультативно-діагностичний центр; КЛЗ – комунальний лікувальний заклад; КЛПЗ – комунальний лікувально-профілактичний заклад; КЛПУ – комунальна лікувально-профілактична установа; КЛПУ – комунальна лікувально-профілактична установа; КМКЛШМД – комунальна міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги; ЛДЦ – лікувально-діагностичний центр; ЛЗ – лікувальний заклад; ЛОКЛ – Львівська обласна клінічна лікарня; ЛПУ – лікувально-профілактична установа; ЛФД – лікарсько-фізкультурний диспансер; ЛШМД – лікарня швидкої медичної допомоги; МГЦ – медико-генетичний центр; МДЛ – міська дитяча лікарня; МКЛ – міська клінічна лікарня; НРЦ – навчально-реабілітаційний центр; ОД – онкологічний диспансер; ОДКЛ – обласна дитяча клінічна лікарня; ПТД – протитуберкульозний диспансер; ПЦ – перинатальний центр; РЦ – реабілітаційний центр; РЦПО – ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти; ФАП – фельдшерсько-акушерський пункт; ЦОЗ – Центр охорони здоров'я; ЦРЛ – центральна районна лікарня; ЦФР – центр фізичної реабілітації; ШВД – шкірно-венерологічний диспансер; ШВЛ – шкірно-венерологічна лікарня та інші.

Поширеними є аббревіатури військово-медичної сфери: ВГ – військовий госпіталь; ВЛЕ – військово-лікарська експертиза; ВЛК – військово-лікарська комісія; ВМ – військова медицина; ВМГ – військовий мобільний госпіталь; ВМЛ – військова медична лабораторія; ВМУ – військове медичне управління; ВПХ – військово-польова хірургія; ГВКГ – Головний військовий клінічний госпіталь; ГВМКЦ – Головний військово-медичний клінічний центр; СМВ – сумка медична військова; УВМА – Українська військово-медична академія; ЦВКС – центральний військовий клінічний санаторій та інші.

Однією з особливостей українських медичних аббревіатур є те, що вони можуть мати кілька варіантів свого розшифрування: ЕА – електрична активність / епідуральна анестезія; ІПП – інгібітор протонної помпи / індекс периферичної перфузії / індекс позитивного прогнозу / індивідуальний перев'язувальний пакет / індивідуальний протихімічний пакет; КТГ – кардіотахограма / кардіотокограма / кардіотокографія; МК – мальформація Кіарі / масивна крововтрата / медицина катастроф / медичний коледж / механічна компресія / мітральний клапан / мозковий кровообіг / молочна кислота / мукоциліарний кліренс / муніципальна клініка; МП – магнітне поле / максимальна пауза / маса плода / матково-плацентарний / медичне право / медичний пункт / медичні послуги / мертвий простір / міопія; МС – материнська смертність / медичне сортування / медичне страхування / медичний стандарт / метаболічний синдром / механічна стабільність / мітральний стеноз; МТ – мануальна терапія / маса тіла / масивна трансфузія / медикаментозна терапія / медичні технології / механічна травма; НС – надзвичайна ситуація / неонатальний скринінг / нервова система / нестабільна стенокардія / нетримання сечі / нефротичний синдром / нутритивний статус; ПК – під'язикова кістка / плазма крові / показник конфліктності / полікістоз / приватна клініка / природня катастрофа / прогностичний коефіцієнт / пряма кишка / психіатрична коморбідність / пупо-

винна кров; ПП – паліативний пацієнт / партнерські пологи / передчасні пологи / плодово-плацентарний / пневмоперитонеум / порушення постави / праве передсердя / простатопротектори; ТМО – тверда мозкова оболонка / територіальне медичне об'єднання та інші.

Функціонують також однолітерні аббревіатури: А – адреналін; Е – епілепсія; Е – естрадіол; І – інсулін; К – карієс; П – прогестерон; Т – тестостерон; Ф – фібробласт; Ф / ФГ – фібриноген та інші. Додамо, що медичні епоніми і топоніми формують низку відповідних аббревіатур: АГ – апарат Гольджі, від імені італійського науковця, гістолога та патолога Camillo Golgi (1843–1926); Гр – грей, від імені англійського фізика, фахівця із радіобіології Louis Harold Gray (1905–1965); ЕДС – синдром Елерса-Данлоса, від імен данського дерматолога Edvard Laurits Ehlers (1863–1937) та французького дерматолога Henri-Alexandre Danlos (1844–1912); Зв – зіверт, від імені шведського радіофізика Rolf Maximilian Sievert (1896–1966); КЛ – клітини Ларгенганса, від імені німецького анатома та гістолога Paul Langerhans (1847–1888); МОЯЖ – Міннесотський опитувальник якості життя; НХ – нордична ходьба; ТТ – тест Тіффно, від імені французького фармаколога та фахівця із проблем дихальної системи Robert Tiffeneau (1910–1961); ТФ – тетрада Фалло, від імені французького патологоанатома Étienne-Louis Arthur Fallot (1850–1911); ШКГ – шкала коми Глазго та інші.

Висновки. Медичні аббревіатури української мови найчастіше використовуються для найменування вітчизняних та міжнародних професійних спілок, асоціацій, товариств та інститутів; класифікацій; анатомічних понять; вад, порушень і захворювань; методів, засобів та способів діагностики і тестування; лікування, реабілітації та відновлення; закладів системи охорони здоров'я. Епонімічні та топонімічні медичні терміни також утворюють відповідні аббревіатури.

Перспективи подальших досліджень спрямовані на аналіз структурних особливостей цих аббревіатур, а також на способах їхнього перекладу іноземними мовами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гістологія. Цитологія. Ембріологія: підручник / за ред. О. Д. Луцика, Ю. Б. Чайковського. Вінниця: Нова Книга, 2018. 592 с.
2. Загальна хірургія: підручник / С. Д. Хіміч, М. Д. Желіба, І. Д. Герич та ін.; за ред. С. Д. Хіміча, М. Д. Желіби. 3-є вид., переробл. і доповн. Київ: ВСВ «Медицина», 2018. 608 с.
3. Запоточна Л. Аббревіація в системі сучасної кардіологічної термінологічної номінації. Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. № 1. 2014. С. 71–77.
4. Зіменковський Б. С., Музиченко В. П. Біоорганічна хімія. Львів: ПП «Кварт», 2009. 402 с.
5. Ковальський О. В., Мечев Д. С., Данилевич В. П. Радіологія. Променева терапія. Променева діагностика: підручник для студ. вищ. мед. навч. заклад. Вінниця: Нова Книга, 2013. 512 с.

6. Кукаріна А. Д. Способи перекладу абrevіатур в англomовному та українomовному медичному дискурсі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Херсон: Херсонський державний університет, 2017. 261 с.
7. Литвиненко Н. П., Місник Н. В. Тлумачний словник медичних термінів. Київ: Перун, 2018. 848 с.
8. Медична мікробіологія, вірусологія та імунологія: підручник для студ. вищ. мед. навч. заклад. За ред. В. П. Широбокова. 3-тє вид., оновл. та доповн. Вінниця: Нова Книга, 2021. 920 с.
9. Микульчик Р. Сучасні українські абrevіатури: перспективи і стан дослідження. Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». № 538. 2005. С. 11–15.
10. Нейрохірургія: підручник / [В. І. Цимбалюк, В. В. Медведєв, М. О. Марущенко та ін.]; за ред. акад. В. І. Цимбалюка. 2-е вид., доповн., переробл. Вінниця: Нова Книга, 2020. 360 с.
11. Онкологія: підручник / Б. Т. Білінський, Н. А. Володько, А. І. Гнатишак, О. О. Галай та ін.; За ред. проф. Б. Т. Білінського. 3-є вид. Київ: Здоров'я, 2004. 528 с.
12. Основи реабілітації, фізичної терапії, ерготерапії: підруч. для студентів I рівня вищ. освіти: галузь знань 22 «Охорона здоров'я», спец. 227 «Фізична терапія, ерготерапія» / за заг. ред. Л. О. Вакуленко, В. В. Клапчука. Тернопіль: ТДМУ «Укрмедкнига», 2020. 372 с.
13. Педіатрія: підручник / С. К. Ткаченко, Р. І. Поцюрко, Ю. С. Коржинський та ін.; за ред. С. К. Ткаченко, Р. І. Поцюрка. 3-є вид., переробл. та доп. Київ: Здоров'я, 2003. 752 с.
14. Попадюха Ю. А. Сучасні технічні та ортопедичні засоби у реабілітації, фізичній терапії, ерготерапії. Київ: Центр учбової літератури. 2020. Т. 1. 563 с. Т. 2. 673 с.
15. Романчук О. В., Коваль Р. С., Макух Г. В. Структурні особливості абrevіатур у терміносистемі муковісцидозу в українській мові. Нова Філологія. № 80, Т. 2. 2020. С. 189–195.
16. Серцево-судинні захворювання. Класифікація, стандарти діагностики та лікування / За ред. В. М. Коваленка, М. І. Лутая, Ю. М. Сіренка, О. С. Сичова. 4-тє вид., переробл. і доповн. Київ: МОРІОН, 2020. 240 с.
17. Травматологія та ортопедія: підручник для студ. вищ. мед. навч. заклад. / За ред. Г. Г. Голки, О. А. Бур'янова, В. Г. Климовицького. Вінниця: Нова Книга, 2013. 400 с.
18. Французько-український та українсько-французький словник термінології фізичної та реабілітаційної медицини / Р. С. Помірко, Р. С. Коваль, О. В. Романчук, О. І. Тиравська; за ред. Р. С. Помірка. Львів: Галицька видавнича спілка, 2019. 236 с.

REFERENCES

1. Histologhiia. Tsytolohiia. Embriologhiia [Histology. Cytology. Embryology] / za red. O. D. Lutsyka, Yu. B. Chaikovskoho. Vinnytsia: Nova Knyha, 2018. 592 s. [in Ukrainian].
2. Zahalna khirurghiia [General surgery] / S. D. Khimich, M. D. Zheliba, I. D. Herych ta in.; za red. S. D. Khimicha, M. D. Zheliby. K.: VSV «Medytsyna», 2018. 608 s. [in Ukrainian].
3. Zapotochna L. (2014). Abreviatsiia v systemi suchasnoi kardiologichnoi terminologichnoi nominatsii [Abbreviation in the System of Modern Cardiological Nomination]. Current issues of social sciences and history of medicine. № 1. S. 71–77. [in Ukrainian].
4. Zimenkovskiy B. S., Muzychenko V. P. (2009). Bioorhanichna khimiia [Bioorganic chemistry]. Lviv: PP «Kvart». 402 s. [in Ukrainian].
5. Kovalskiy O. V., Mechev D. S., Danylevych V. P. (2013). Radiologhiia. Promeneva terapiia. Promeneva diahnozyka [Radiology. Radiation therapy. Radiation diagnostics]. Vinnytsia: Nova Knyha. 512 s. [in Ukrainian].
6. Kukarina A. D. (2017). Sposoby perekladu abreviatur v anhlovmovnomu ta ukrainomovnomu medychnomu dyskursi [Translation of Abbreviations in English and Ukrainian Medical Discourse]: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.16. Kherson: Kherson State University. 261 s. [in Ukrainian].
7. Lytvynenko N. P., Misnyk N. V. (2018). Tlumachnyi slovnyk medychnykh terminiv [Explanatory dictionary of medical terms]. K.: Perun. 848 s. [in Ukrainian].
8. Medychna mikrobiologhiia, virusologhiia ta imunologhiia [Medical microbiology, virology and immunology]. Za red. V. P. Shyrobokova. Vinnytsia: Nova Knyha, 2021. 920 s. [in Ukrainian].
9. Mykulchyk R. Suchasni ukrainski abreviatury: perspektvyv i stan doslidzhennia [Modern Ukrainian abbreviations: perspectives and state of research]. Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series «Problems of Ukrainian terminology». № 538. 2005. S. 11–15. [in Ukrainian].
10. Neirokhirurhiia [Neurosurgery] / V. I. Tsymbaliuk, V. V. Medvediev, M. O. Marushchenko ta in.; za red. akad. V. I. Tsymbaliuka. Vinnytsia: Nova Knyha, 2020. 360 s. [in Ukrainian].
11. Onkologhiia [Oncology] / B. T. Bilynskiy, N. A. Volodko, A. I. Hnatyshak, O. O. Halai ta in.; Za red. prof. B. T. Bilynskoho. K.: Zdorovia, 2004. 528 s. [in Ukrainian].
12. Osnovy rehabilitatsii, fizychnoi terapii, erhoterapii [Basics of rehabilitation, physical therapy, occupational therapy] / za zah. red. L. O. Vakulenko, V. V. Klapchuka. Ternopil: TDMU «Ukrmedknyha», 2020. 372 s. [in Ukrainian].
13. Pediatriia [Pediatrics] / S. K. Tkachenko, R. I. Potsiurko, Yu. S. Korzhynskiy ta in.; za red. S. K. Tkachenko, R. I. Potsiurka. K.: Zdorovia, 2003. 752 s. [in Ukrainian].
14. Popadiukha Yu. A. (2020). Suchasni tekhnichni ta ortopedychni zasoby u rehabilitatsii, fizychnii terapii, erhoterapii [Modern technical and orthopedic means in rehabilitation, physical therapy, occupational therapy]. K.: Tsentru uchbovoi literatury. 2020. T. 1. 563 s. T. 2. 673 s. [in Ukrainian].

15. Romanchuk O. V., Koval R. S., Makukh H. V. (2020). Strukturni osoblyvosti abreviatur u terminosystemi mukovistsydozu v ukrainskii movi [Structural features of abbreviations in the cystic fibrosis term system in Ukrainian language], *New Philology*, № 80 (2). 2020. S. 189–195. [in Ukrainian].
16. Sertsevo-sudynni zakhvoriuvannia. Klasyfikatsiia, standarty diahnozyky ta likuvannia [Cardiovascular diseases. Classification, standards of diagnosis and treatment] / Za red. V. M. Kovalenka, M. I. Lutaia, Yu. M. Sirenka, O. S. Sychova. K.: MORION, 2020. 240 s. [in Ukrainian].
17. Travmatolohiia ta ortopediia [Traumatology and orthopedics] / Za red. H. H. Holky, O. A. Burianova, V. H. Klymovytskoho. Vinnytsia: Nova Knyha, 2013. 400 s. [in Ukrainian].
18. Francuzko-ukrainskyi ta ukrainsko-francuzkyi slovnyk terminolohii fizychnoi ta reabilitatsiinoi medytsyny [French-Ukrainian and Ukrainian-French Dictionary of Physical and Rehabilitation Medicine Terminology] / R. S. Pomirko, R. S. Koval, O. V. Romanchuk, O. I. Tyravska; za red. R. S. Pomirka. Lviv: Halytska vydavnycha spilka, 2019. 236 s. [in Ukrainian].

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-25>**Ольга РУДЬ,***orcid.org/0000-0002-5985-2422**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка
(Суми, Україна) olgarud2017@ukr.net***Ангеліна СКЛЯР,***orcid.org/0000-0003-4419-2932**студентка II курсу магістратури факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка
(Суми, Україна) anhelinasklyar8@gmail.com*

ЕПІТЕТИ В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ І ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Стаття присвячена структурно-семантичному та функціональному аналізу епітетів у поетичному мовленні Агатангела Кримського. Висвітлено різні трактування епітета сучасними лінгвістами. Зауважено, що епітет розглядається у складі епітетного словосполучення, його значення розкривається лише у зв'язку з означуваним словом, яке розширює семантику означення.

Поставлено за мету здійснити структурно-семантичний та функціональний аналіз епітетів у поетичному мовленні А. Кримського. Встановлено, що епітетні словосполучення утворені за структурними моделями: «прикметник + іменник», «дісприкметник, віддієслівний прикметник + іменник», «іменник + іменник», «дієслово + іменник у формі орудного відмінка», «прислівник + дієслово». Найбільш уживаними є прикметникові епітети, оскільки саме прикметнику притаманне значення статичної ознаки і зв'язок з іменником, предметність якого він конкретизує через свою атрибутивну семантику. Проаналізовано складні прикметники у функції епітетів, які підкреслюють певні риси характеру, психічний стан, почуття, емоції людини, зовнішню ознаку предмета, темпоральну ознаку тощо.

Серед епітетів моделі «іменник + іменник» виокремлено два типи: прикладкові сполуки з препозитивною прикладкою; прикладкові сполуки з постпозитивною прикладкою. Зауважено, що залежно від контексту кожен із цих двох іменників може бути і прикладкою, і означуваним словом.

З'ясовано, що серед прислівникових епітетів переважають якісні прості прислівники на –о. Проаналізовано епітети таких семантичних груп: слова, що називають психічний стан людини, її риси характеру; прислівники способу дії; епітети звукової семантики.

Наголошено, епітети А. Кримського яскраві, багатопланові, вони виділяються різністю структурних моделей, своїм лексико-семантичним складом, особливою експресією та емоційністю. Авторські епітети свідчать про тонкий мовний смак поета, високий рівень його творчої майстерності.

Ключові слова: епітет, епітетні словосполучення, поетичне мовлення, Агатангел Кримський, структурна модель, семантика епітетів, стилістичні функції епітетів.

Olha RUD,

orcid.org/0000-0002-5985-2422

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Ukrainian Language and Literature Department
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko
(Sumy, Ukraine) olgarud2017@ukr.net*

Anhelina SKLYAR,

orcid.org/0000-0003-4419-2932

*Student of the 2nd Year of the Master's degree at the Faculty of Foreign and Slavic Philology
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko
(Sumy, Ukraine) anhelinasklyar8@gmail.com*

EPITHETS IN THE POETIC SPEECH OF AHATANHEL KRYMS'KYY: STRUCTURAL-SEMANTIC AND FUNCTIONAL ASPECTS

The article is devoted to the structural-semantic and functional analysis of epithets in poetic speech of Ahatanhel Kryms'kyy. Different interpretations of the epithet by modern linguists are considered. It is noted that the epithet is considered as part of an epithet phrase, its meaning is revealed only in connection with the signified word, which expands the semantics of the meaning.

The aimed goal is to carry out structural-semantic and functional analysis of epithets in poetic speech of A. Kryms'kyy. It has been established that epithet phrases are formed according to the structural models: 'adjective + noun', 'adverb, adverbial adjective + noun', 'noun + noun', 'verb + noun in ablative case', 'adverb + verb'. The most used are adjectival epithets, since it is the adjective that has inherent meaning of a static sign and the connection with the noun, the objectivity of which it concretizes through its attributive semantics. Complex adjectives in the function of epithets, which emphasize certain character traits, mental state, feelings, emotions of a person, external feature of an object, temporal feature, etc., are analyzed.

Among epithets of 'noun + noun' mode, two types are distinguished: adverbial compounds with a prepositive suffix; adverbial compounds with a postpositive affix. It is noted that, depending on the context, each of these two nouns can be both an attributive and a signified word.

It was found out that among adverbial epithets, qualitative simple adverbs ending with -o prevail. Epithets of the following semantic groups were analyzed: words that name mental state of a person, its character traits; adverbs of action; epithets of sound semantics.

It is emphasized that A. Kryms'kyy's epithets are bright, multifaceted; they are distinguished by a variety of structural models, their lexical-semantic composition, special expression and emotionality. The author's epithets testify to the fine language taste of the poet and a high level of his creative skills.

Key words: *epithet, epithet phrases, poetic speech, Ahatanhel Kryms'kyy, structural model, semantics of epithets, stylistic functions of epithets.*

Постановка проблеми. Епітети є одним із основних мовно-виражальних засобів поетичної мови, що надають їй образності, емоційності, увиразнюють предмет зображення. Вони допомагають майстру слова виокремити певне явище з-поміж інших, створити виразний за змістом художній образ, точніше передати думки. У системі епітетів відбивається ціла епоха, певний літературний напрям, найвиразніше передаються особливості жанру та художньої мови відповідного періоду, пізнається індивідуальний стиль письменника (Красавіна, 2018: 141).

Поетична мова Агатангела Кримського насичена епітетними конструкціями, що увиразнюють думку автора, підкреслюють особливості його світосприйняття. Епітети митця досить різноманітні, вирізняються своїм лексико-семантичним складом, особливою стилістикою і експресією. С. Єрмоленко, аналізуючи художній наратив Агатангела Кримського-філолога, зазначає, що він

«своєю мовною практикою репрезентує характерні ознаки структури української мови, різноманітність її лексичного складу, словотвірний потенціал, синтаксично-стилістичні можливості висловлення думки» (Єрмоленко, 2021: 133).

Аналіз досліджень. Епітет як поліфункціональний художній засіб досліджується багатьма вченими. Природу епітетів у різні часи вивчали Аристотель, Цицерон, О. Веселовський, О. Потебня, Л. Булаховський, В. Ващенко, В. Чабаненко, І. Чередниченко, І. Грицютенко, І. Качуровський, В. Русанівський та інші. Основні шляхи еволюції епітета в українській поезії, його семантика, граматичне вираження і функціонування розглядають Т. Берест, О. Волковинський, В. Дятчук, С. Єрмоленко, О. Лавер, О. Лисицька, Л. Пустовіт, Л. Рожило, Л. Савченко, Н. Сидяченко та інші. Епітет як засіб вираження ідіотилію певного письменника аналізують С. Бибик, М. Братусь, Л. Горніцька-Пархонюк, Л. Зіневич,

В. Красавіна, А. Мойсеєнко, О. Сидоренко, Н. Сологуб, Л. Ставицька, О. Турчак, Л. Шутова та інші.

Мова художніх творів Агатангела Кримського стала об'єктом наукових дослідження таких мовознавців, як С. Єрмоленко, С. Бирик, Л. Лисиченко, Н. Данилюк, Л. Голоюх, О. Кір'янова, Б. Стельмах, О. Тележкіна та інші. Зокрема, С. Бирик розглядає лексико-фразеологічну основу малої прози у дзеркалі мовно-культурної ідентичності; Л. Голоюх на матеріалі мови оповідань письменника простежує інтелектуалізацію української літературної мови у зв'язку з художньо-естетичною традицією кінця XIX ст.; О. Тележкіна і О. Кір'янова аналізують художньо-виражальні засоби поетичних творів митця; наукові розвідки Б. Стельмах присвячені вивченню емотивної лексики як ознаки індивідуально-авторського стилю А. Кримського.

Водночас граматичне вираження епітетів поетичного мовлення Агатангела Кримського, їх семантика та функціональне навантаження потребують більш ретельного вивчення. Водночас сучасна мовознавча і літературознавча наука не має достатньо розробленої теорії епітета та єдиної термінології для характеристики різних видів епітетів. Та і саме поняття «епітет» потребує уточнення (Рудь, 2020: 17).

Мета дослідження – здійснити структурно-семантичний та функціональний аналіз епітетів у поетичному мовленні Агатангела Кримського. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) розглянути потрактування поняття «епітет» у сучасній науковій літературі; 2) виявити епітети, характерні для поетичних текстів Агатангела Кримського; з'ясувати структурні моделі епітетних словосполучень; 3) окреслити семантичні групи епітетів, описати їх функціональне навантаження у поезії митця.

Виклад основного матеріалу. Вивчення епітета як універсальної категорії, як системоутворюючого центру тропіки, до якого зводяться шляхом трансформації інші тропи (Онопрієнко, 2001), має давні традиції. Про джерела і причини виникнення епітетів, їх функції, призначення й особливості розмірковують у своїх творах античні мислителі Аристотель, Деметрій, Цицерон, Квінтіліан та інші. Як зазначає Т. Онопрієнко, термін «епітет» як один з найдавніших термінів філології довгий час означав два явища: означення (епітет необхідний) і власне епітет (епітет прикрашаючий) (Онопрієнко, 2001). На сьогодні у науковій літературі епітет розглядається як змістовне явище у різних аспектах – лінгвістичному, літературознавчому, логічному, психологічному тощо.

Сучасні науковці потрактовують епітет по-різному. Наведемо декілька визначень: «Епітет – один із основних тропів поетичного мовлення, призначений підкреслювати характерну рису, визначальну якість певного предмета або явища і, потрапивши в нове семантичне поле, збагачувати це поле новим емоційним чи смисловим нюансом» (Літературознавчий словник, 1997: 245); «Епітет – це стилістичний засіб передачі власного світобачення письменника, художнє образне означення, яке викликає певне емоційне ставлення до предмета опису в читача» (Юріна, 2016: 91); «слово (рідше сукупність слів), що виступає означенням опорної лексеми, називаючи найбільш показові елементи змісту, характеризуються узагальненістю семантики, тісним поєднанням із означуваним, постійністю, повторюваністю, відтворюваністю у процесі мовлення, деякими специфічними способами граматичного оформлення (короткі та повні форми прикметників, прикладка тощо)» (Данилюк, 2010: 202). Як бачимо, кожен дослідник виявляє нові аспекти у вивченні цього тропа і дає своє визначення.

Українські лінгвісти С. Єрмоленко, Л. Мацько, А. Мойсеєнко та інші розглядають епітет у складі епітетного словосполучення, оскільки «він набуває конкретного значення лише у зв'язку з означуваним словом, яке розширює семантичне поле означення, що, у свою чергу, висвітлює нові, іноді несподівані, семантичні властивості самого описуваного слова» (Красавіна, 2018: 141). В. Красавіна, Л. Зіневич наголошують, що саме «контекст стає тим чинником, що перетворює логічне означення в епітетне словосполучення, яке, функціонуючи в художньому тексті, набуває додаткових конотацій» (Красавіна, 2018: 141–142).

У поетичному мовленні Агатангела Кримського виявлено епітетні словосполучення, утворені за такими структурними моделями: «прикметник + іменник», «дієприкметник, віддієслівний прикметник + іменник», «іменник + іменник», «дієслово + іменник у формі орудного відмінка», «прислівник + дієслово». Прикметникові епітети найбільш уживані, оскільки саме прикметнику притаманне значення статичної ознаки і зв'язок з іменником, предметність якого він конкретизує через свою атрибутивну семантику (Лавер, 2022).

Яскравим образним засобом у поезії Агатангела Кримського є постійні епітети, що виступають репрезентантами національної культури, звичаїв і традицій народу, його історії. Вони традиційно підкреслюють «узагальнену віками», характерну ознаку предмета, явища, безвідносно до особливостей контексту: *сиві діди*, *маленькі*

хлопчики, білі сорочки, густий ліс, великий шлях, рідне село, дрібненькі дітки, синє море, чисте поле тощо. Такі епітети збагачують поетичне мовлення автора, відображають уявлення народу про певні предмети, явища, розуміння внутрішньої і зовнішньої краси тощо. Наприклад: «Двоє хлопчиків *маленьких*, / В *білих* сорочках, / Скрізь *гайсають по травиці* / *Верхи на дрючках*» (Кримський, 1968: 36); «Твоя доля *неслась*, / *Мов ріка золота*. / По *току*, по *полях*, / По *великім* шляху, / По *містах*, між *міщан*, / І по *ріднім* селі» (Кримський, 1968: 39–40).

Для надання поетичному тексту піднесеного, урочистого звучання, для передачі народнопісенного колориту Агатангел Кримський широко використовує повні нестягнені форми прикметників, що характерні для народної творчості. Висока творча майстерність митця виявляється у незвичному поєднанні з іменниками стилізованих під фольклор прикметникових епітетів: *наркотичній* гвоздики, *сивая* маслина, *смолистая* кедрина, *золотая* тканина, *прихильній* рядки, *запашній* ночі, *загробная* мова, *глухее* воркотіння, *дикая* печаль, *смутная*, *тужная*, *журливая* пісня, *запашній* ночі, *росистій* ранки тощо. Наприклад: «– *Viglietto dolce!* – коло мене мова. / Я ж, *паленіючи*, *розгортую* листки, / І *п'ю* нове життя з *кожнісінького* слова, / І *перечитую* *прихильній* рядки» (Кримський, 1968: 63); «*Чи ні, вітрецю!* ти *виводь* *заколисню*, / *Смутную*, *тужную*, *журливаю* пісню» (Кримський, 1968: 78). Особливої експресії автор досягає, використовуючи повні нестягнені форми прикметників при змалюванні природи країн Сходу: «Є *й* *мигдаль* *ясно-зелений*, / *Єсть і сивая* маслина, / І *акація* *рожева*, / І *смолистая* кедрина» (Кримський, 1968: 57). Народнопісенні епітети у поетичному мовленні розширюють свою сполучуваність, набуваючи нового значення. Традиційно епітет *сивий* означає іменники *волосся*, *коси*, *борода*, *чоловік*, *жінка*, *голуб*, *кінь* тощо. В аналізованому тексті *сивий*, поєднуючись із іменником *маслина*, набуває значення «сірий із синюватим або голубуватим відтінком».

Образністю, емоційністю зображення відзначаються індивідуально-авторські епітети, які передають неповторний світ митця, його думки, переживання, почуття й емоції: *чарівні* огні, *перловий* рядок, *свята* колиска, *золота* ріка, *теплий* промінь, *буденний* бруд, *фантастичний* флер, *сріблястий* етер, *місячний* етер, *кудратий* бір, *ніжні* чари, *солодкі* пахоці, *бальзамисті* пуп'яхи, *чарівна* задуха, *таємні* сни, *золоті* сни, *чорні* думи, *холодна*, *мокра* сутінь, *непривітний* кактус, *щетинястий* ліс, *думні* лаври, *манячли-*

вий кипарис, *мрійливий* туман, *марне* кохання, *нерозумне*, *дивне*, *мерзенне* кохання, *дрібні*, *прозайчні* розмови, *гарячий*, *наркотичний* аромат, *бірюзова* даль, *щасливий* страх тощо. Такі епітети в поезії Агатангела Кримського вживаються для підкреслення особливої, оригінальної ознаки предмета, явища, яку помітив тільки автор і яка розкривається, деталізується в конкретному тексті. Наприклад, коли говорять про шалене кохання, то, як правило, мають на увазі нестримне, непереборне, всепоглинальне, піднесене почуття. У поетичних рядках «*Розум* *зважив*: *се* кохання – *марне*, / *Нерозумне*, *дивне* *та й мерзенне*, – / *Дак чого ж мене не хоче* кинуть / *Чуття шалене?*» (Кримський, 1968: 64) автор за допомогою епітетів *марне*, *нерозумне*, *дивне*, *мерзенне* конкретизує семантику епітетного словосполучення *шалене чуття*, негативно оцінюючи почуття глибокої сердечної прихильності.

У поетичному мовленні Агатангела Кримського привертають увагу складні прикметники у функції епітетів. Переважно це композитні утворення, які підкреслюють певні риси характеру, психічний стан, почуття, емоції людини, сприйняття предметів, явищ тощо (*стоуста* гадина, *божевільні* дурниці, *благородний* напиток, *всесвітнє* світило), зовнішню ознаку предмета (*благородний* вид, *струнковитий* нарциз, *повновиди* рожка), темпоральну ознаку (*сьогосвітнє й тогосвітнє* життя, *довголітня* юрба), ознаку за відношенням до предмета, явища (*літописній* згадки) тощо. Наприклад: «*Нудьга* мене *гризе*, *мов гадина стоуста*, / І *мозок* *виїда*, і *серце* *пригаша*» (Кримський, 1968: 71); «*Я забув і сьогосвітнє й тогосвітнє* життя: / *Ти – єдина* в мене *пані*, *сам в ярмо* *хлюся* я» (Кримський, 1968: 277) тощо. «Виникнення індивідуально-авторських композитних прикметників у поетичній мові зумовлено намаганням поета відкрити в слові нові значення, необхідністю передати одним словом складну ознаку, властивість, прагненням донести до читача всю складність і багатогранність поетичного образу, сповненого експресії і глибокого соціального змісту» (Рудь, 2020: 33).

Юкстапозитні епітети автор утворює шляхом повторення одного і того ж слова (*довга-довга* *тінь*, *темне-темне* *море*) чи поєднання семантично різних основ чи слів (*шановливо-привітний* погляд, *тонко-глибокі* *чуття*, *наївно-щирі* *вірші*, *тонко-естетичні* *чуття*, *тонкий-низький* *моріг*, *таємно-могутня* *пісня*) тощо. Епітети-юкстапозити інформують про психологічне сприйняття автором навколишнього світу, його почуття, емоції, душевний стан тощо. При цьому

поет вдається до детального опису предметів дійсності, зовнішнього вигляду ліричного героя, елементів одягу, використовуючи прості епітети різних структурних моделей: «*Були помальовані пишні куліси / Під стиль романтично високий; / Виблискував золотом плащ мій лицарський, / Чуття ж були тонко-глибокі*» (Кримський, 1968: 83).

Фантастичність і таємничість країн Сходу, їхню дику і чарівну природу, а також своє захоплення східною дівочою красою Агатангел Кримський передає через епітети-кольоропозначення, які у поетичному тексті увиразнюють колірну ознаку, індивідуалізують її. Зауважимо, використання колірних епітетів у поетичному тексті є давньою традицією української літературної мови. Колір належить до основних зорових відчуттів і може впливати на душевний і фізичний стан людини (Пискач, 2012: 189). У досліджуваних поетичних текстах кольоративи вживаються переважно в прямому значенні, вказуючи на колір певного предмета: *темне віконце, голубеє море, зелений Кавказ, рожева акація, бірюзову даль*. Наприклад: «*Голубеє море і Кавказ зелений / Чаром, мов кадилом, дихають на мене. / Я дивлюсь, дивлюся в бірюзову даль...*» (Кримський, 1968: 89). Для відтворення емоційного ставлення до зображуваного, особливостей індивідуально-авторського сприйняття митець вдається до концентрації в одному контексті простих і складних колірних епітетів, чим досягає увиразнення колірної ознаки. Наприклад: «*Білий-ясний в небі повний місяць: / Біле личенько твоє – ясніше. / Темна-чорна – темрява нічна: / Чорні кучері твої – темніші*» (Кримський, 1968: 271).

Л. Мацько наголошує, що кольористичні епітети «здатні розвивати переносні значення, в яких виникають образи, і окремі з них закріплювати як символічні» (Мацько, 2003: 343). Символіка кольору відбиває світоглядні уявлення народу, його історико-культурні традиції, психологічне сприйняття кольору тощо. Так, *чорний* колір традиційно символізує темні сили, горе, нещастя. Семантика кольоративи часто конкретизується в поетичному контексті, наприклад: «*Ні, я знаю, чом нудьгую, / Ні, я знаю, звідки сум: / То розлука, зла гадюка, / Вся причина чорних дум*» (Кримський, 1968: 58). *Чорні думи* в поета символізують сум, журбу, печаль. Ця семантика увиразнюється іменниками *сум, розлука, гадюка* та дієсловом *нудьгую*, за допомогою яких досягається нагнітання психологічної атмосфери.

Епітети, виражені дієприкметниками і віддієслівними прикметниками, у поетичному мовленні

Агатангела Кримського становлять поодинокі випадки вживання: *розламаний стіл, живо-творний промінь, закурене віконце, пахуча казка, палючий жар, примучена душа, журкотливий фонтан, блискучії очі, задумане дерево, похилені берізки, загублений скарб* тощо. Як зауважує О. Лавер, «функціонування епітетів, виражених дієприкметниками та віддієслівними прикметниками, пов'язане з транспозицією динамічних ознак. Ця міжкатегорійна транспозиція може мати завершений і незавершений характер. Процес транспозиції завершено у віддієслівних прикметниках: динамічна ознака нейтралізується, перетворюється в статичну (жартівливий, верткий, змарнілий). Епітети-дієприкметники не втрачають динамічної семантики, зберігають дієслівну категорію часу і стану» (Лавер, 2022: 98). Митець часто вдається до нанизування в поетичному тексті епітетів, виражених прикметниками та дієприкметниками різної семантики. Наприклад: «*Поєзіє! супутнице моя! / Ти – теплий, живо-творний промінь сонця. / Ти – тихий місяць, що в тюрмі сія / З закуреного, темного віконця*» (Кримський, 1968: 47); «*А з похилених берізок / Свіжий ладан капотить*» (Кримський, 1968: 47). Епітети-дієприкметники забезпечують динаміку поетичного образу, його локалізацію в часовій площині.

Прикрашальними засобами поетичного мовлення Агатангела Кримського є образно насичені прикладкові епітети: *друг-прихильник, джерело-криниця, дітки-малеча, ум-голова, думи-зміюки, сум-гад, сонце-цар, вії-шовк, щоки-квітки, течія-дзюркотонька, грім-буря, листя-виноград, базар-торговиця, намітка-хустка, квітка-гвоздика, дукач-червінець, бей-серденятко, гори-нетрі, щастя-радість, кобзар-співомовець, вітер-легот, рожа-красуня, рожа-цариця, самоцвіт-рубін, рубіни-губки, жінка-базарниця, птиця-нічниця, лінох-школяр* тощо. Переважно це індивідуально-авторські епітети, за якими пізнається ідіостиль митця, його творча манера, художні уподобання.

Серед епітетів-прикладок, виявлених у поетичних текстах Агатангела Кримського, виділяємо два типи: 1) прикладкові сполуки з препозитивною прикладкою: *ум-голова, самоцвіт-рубін, рубіни-губки, лінох-школяр* тощо; 2) прикладкові сполуки з постпозитивною прикладкою: *друг-прихильник, дітки-малеча, думи-зміюки, сум-гад, сонце-цар, вії-шовк, щоки-квітки, течія-дзюркотонька, бей-серденятко, кобзар-співомовець* тощо. Водночас погоджуємося із думкою А. Бровка, який наголошує, що «лише контекст може служити основою для правильного розуміння того, який з двох імен-

ників є прикладкою, а який – означуваним словом, тому що за відповідних умов кожний із цих двох слів може бути і тим, і іншим» (Бровко, 1970: 23).

Прикладкові епітети Агатангела Кримського є образним засобом відображення культури, звичаїв і побуту народу Сходу, посилюють експресивність поетичного тексту, увиразнюють мовлення митця. Наприклад: «*На базарі-торговиці в Пері / Походжає дівча чарівне*» (Кримський, 1968: 158); «*Рожу в глечку постановив я / Посередині у саді: / Дукача-червінця я навесив / На чоло моїй принаді*» (Кримський, 1968: 162); «*Небо зорями — намистом золотим укрито; / Милий бей мій од'їжджає, їде до Єгипту. / Хоч би сніг мені був по коліна, / Я за беєм-серденятком навздогін полину*» (Кримський, 1968: 163).

У поетичних текстах Агатангела Кримського виявлено епітети у формі іменника орудного відмінка: *мигають роями; линули дощем; рознесли перловим рядком; квітнуть райським садом; горить огнем; сиджу самотником; виблискував золотом; закручує путами; стане глиною; полину вітром; полину ароматом; стався птахом; палився огнем; зробився насінням; грає рубінами; загориться самоцвітом-рубіном; будь вітром; стелиться порохом; крутиться лихом; простеляться порохом; зробився рабом* тощо. Переважно це субстантивні епітети, що виникли на основі орудного порівняння чи перевтілення. «Такий епітет сформувався на синкретизмі двох субстантивів, що мають спільну ознаку. Проте для одного субстантива ця ознака спільна, а для другого – тимчасова, на час дії, за якою йде порівняння» (Мацько, 2003: 356). Дослідники наголошують, що в українській мові орудний порівняння є живим функціональним різновидом орудного відмінка, що розвивається за рахунок створення розгорнутих конструкцій орудного іменника з означальним словом та частково шляхом розширення кола семантичних груп дієслів (Мацько, 2003: 357).

Субстантивні епітети у формі орудного порівняння чи перевтілення сполучаються здебільшого з дієсловами на позначення руху, стану, переміщення тощо. Наприклад: «*Минає півгода. Мене з'їдає мука. / Сиджу самотником і не знаходжу лік*» (Кримський, 1968: 70); «*Кипарис уквітчала гірляндами / Чайная рожка. / Бідне серце закручує путами / Вродниця гожа*» (Кримський, 1968: 87); «*Нехай самоцвітом-рубіном У кухлях вино загориться!*» (Кримський, 1968: 261) тощо. Епітети у формі орудного відмінка іменника в поетичному мовленні Агатангела Кримського часто підсилюються прикметниковими, внаслідок

до чого створюються оригінальні, нестандартні епітетні конструкції. Наприклад: «*Де Кавказькі гори / Квітнуть райським садом, / Там я розлучився / З давнім сумом-гадом*» (Кримський, 1968: 85); «*Навкруги рознесли краплі / Перловим рядком*» (Кримський, 1968: 36); «*Хай моя любов Затрепеще знов / Братнім серцем, мріями безвинними!*» (Кримський, 1968: 108) тощо.

Серед прислівникових епітетів у поетичному мовленні Агатангела Кримського переважають якісні прості прислівники на –о (*весело кричали, весело дивлюся, ярко вигрива, велично тоне, солодко спочити, сумно вертав, гірко вертати, тихо дивляться, голосно повідають, любо б'ється, мирно говорим, недвижно стоять* тощо). Деякі прислівники ускладнені суфіксами пестливості –*есеньк-*, –*еньк-*: *забриніла тихесенько, знав гарненько*. Прислівникові епітети на –*е* (*ледве-ледве повіва*), –*а* (*тягнуть стиха*), –*ом* (*співають хором, нишком висміває*) вживаються зрідка. Спостережено поодинокі випадки вживання складних прислівників, які утворені повторенням основ (*гірко-гірко плачу, кріпко-кріпко обіймиться*) чи шляхом зближення семантично різних основ (*гірко-важко здихнув, засміявся гірко-терпко, солодко-радісно прокинутися*).

За семантикою прислівникові епітети, виявлені у поезії Агатангела Кримського, можна поділити на три групи: 1) слова, що називають психічний стан людини, тварини, її настрій, риси характеру: *весело кричали, весело дивлюся, сумно вертав, гірко вертати, гірко-гірко плачу, тупо дивився, цікаво позирнув, щиро стиснув, жалібно тріпоче, допитливо стинились* тощо; 2) прислівники способу дії: *солодко спочити, гарненько гулятися, широко розкрили, щиро летіть, машинально подають, машинально кидають, незбудно заснути* тощо; 3) епітети звукової семантики: *голосно заплакали*.

Епітети-прислівники, виступаючи виразниками динамічної ознаки, додають оригінальних ознак, характеристик, властивостей. У поетичних рядках «*На городах та й любисток / Зелених... / Ох коли б нам кріпко-кріпко, / Кріпко обіймиться!*» (Кримський, 1968: 161) епітетний прислівник виконує функцію епаналепсиса – композиційної фігури поетичної мови, що «утворюється повторенням у наступному віршованому рядку, переважно на його початку, слів, фраз або їх частин, якими закінчується попередній рядок» (Літературознавчий словник, 1997: 39). Шляхом повторення прислівника *кріпко*, що в загально-мовному словнику подається з позначкою «розм., рідко» (Великий тлумачний словник, 2005: 589),

автор досягає лексико-композиційної зли-тості строфи, ритмомелодійності вірша. Таким чином митець вдається до підсилення ознаки дії, підкреслення сильного почуття кохання ліричного героя.

У поетичному контексті прислівникові епітети, характеризуючи ознаки динамічної семантики дієслів (Мацько, 2003: 46), часто набувають переносного, метафоричного значення. Наприклад: «Коли в поета **щиро** летіється спів, / Дак що йому ваш сміх або ваш гнів?!» (Кримський, 1968: 48); «Дивлюсь на ті пам'ятки змудженим оком / Та й в коминок кидаю їх. / Тріщать, **полохливо палають** обломки / Нещастів і щастів моїх» (Кримський, 1968: 135). У загальномовному словнику української мови значення словосполучення *солодкий сон* тлумачиться як «спокійний, глибокий, безтурботний» (Великий тлумачний словник, 2005: 1355). Метафоричний епітет *солодко* у віршових рядках «Заблищить тут серп наш, / Забринять тут коси. / **Солодко спочити** / На снапах важкеньких» (Кримський, 1968: 38) підкреслює стан спокою і задоволення ліричного героя.

Характерною рисою мовотворчості Агатангела Кримського є незвичне поєднання структурно

і семантично різних епітетів, чим створюється багатоплановий образ, що впливає на свідомість людини, її розум, почуття, відбиває і конкретизує її життєвий досвід, зорові, чуттєві, слухові враження, узагальнює і доповнює його. Наприклад: «Є в тому гурті і жартун **немовчуший**, / Ну хоч би Хафиз **ніжномовний**; / І сяє **прещедре** **всесвітнє** світило – / Хаджі наш, **Кивам благо-родний**» (Кримський, 1968: 255); «**Послужливий** чашиник, з устами як сахар. / **Кобзар-співомовець** **принадний**. / **Сусіда застольний, увічливий, щирий**, / **Товариш правдивий, незрадний**» (Кримський, 1968: 255) тощо.

Висновки. Епітетні словосполучення є важливим елементом поетичного мовлення Агатангела Кримського, виражальним засобом його ідіостилію. Епітети митця яскраві, багатопланові, вони виділяються різністю структурних моделей, своїм лексико-семантичним складом, особливою експресією та емоційністю. Індивідуально-авторські епітети свідчать про тонкий мовний смак поета, високий рівень його творчої майстерності. Перспективи дослідження вбачаємо в аналізі всієї тропеїчної системи поетичного мовлення митця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бровко А. С. Розмежування означуваного слова і прикладки. *Українська мова і література в школі*. 1970. № 3. С. 20–23.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпін' : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Данилюк Н. Поетичне слово в українській народній пісні. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 511 с.
4. Єрмоленко С. Художній наратив Агатангела Кримського-філолога. *Культура слова : Збірник наукових праць. Випуск 95*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. С. 132–145.
5. Красавіна В. В., Зіневич Л. В. Структурно-семантичні, стилістичні та текстові функції епітета в новелі Олесе Гончара «За мить щастя». *Феномен Олесе Гончара в духовному просторі українства : збірник наукових статей*. Полтава : ПНПУ, 2018. С. 140–148.
6. Кримський А. Поезії. Київ : Радянський письменник, 1968. 339 с.
7. Лавер О. В. Граматичне вираження епітетів у творах Петра Скунця. С. 93–101. URL: <https://ling-ejournal.cdu.edu.ua> (дата звернення: 20.10.2022)
8. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Горомяк, Ю. І. Ковалів та ін. Київ : ВЦ «Академія», 1997. С. 245.
9. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : підручник / За ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
10. Онопрієнко Т. М. Епітет як первісний троп і системоутворюючий центр тропіки. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2001. Вип. 8. С. 127–130.
11. Пискач О. Структурно-семантичні та стилістичні особливості епітетів у поезії Петра Скунця (на матеріалі збірки «Один»). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 28*. Ужгород, 2012. С. 188–190.
12. Рудь О. М. Складні прикметники поетичної мови ХХ століття : монографія. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2020. 248 с.
13. Юріна Ю. М. Ідіостиль Олени Теліги. Дис. ...канд. філол. наук. 10.02.01 – українська мова. Херсон, 2016. 194 с.

REFERENCES

1. Brovko A. S. Rozmezhuвання oznachuvanoho slova i prykladky [Differentiation of main word and apposition]. *Ukrainian language and literature at school*. 1970. № 3. P. 20–23 [in Ukrainian].
2. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrains'koi movy (z dod. i dopov.) [A large explanatory dictionary of modern Ukrainian language (with appendices and additions)]. / resp. ed. V. T. Busel. Kyiv; Irpin' : Publishing and Trading Firm 'Perun' Ltd, 2005. 1728 p. [in Ukrainian].

3. Danyliuk N. Poetychne slovo v ukrains'kii narodnii pisni [A poetic word in a Ukrainian folk song]. Luts'k : Lesya Ukrainka Volyn National University, 2010. 511 p. [in Ukrainian].
4. Yermolenko S. Khudozhnii naratyv Ahatanhela Kryms'koho-filoloha [The artistic narrative of Agathangel Kryms'kyi – philologist]. *The culture of the word: Collection of scientific works. Issue 95*. Kyiv : Dmytro Burago Publishing House, 2021. P. 132–145. [in Ukrainian].
5. Krasavina V. V., Zinevych L. V. Strukturno-semantychni, stylistychni ta tekstovi funktsii epiteta v noveli Olesia Honchara «Za myt' shchastia» [Structural-semantic, stylistic and textual functions of the epithet in Oles Honchar's short story 'For a Moment of Happiness']. *The phenomenon of Oles Honchar in the spiritual space of Ukraine: a collection of scientific articles*. Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, 2018. P. 140–148. [in Ukrainian].
6. Kryms'kyi A. Poezii [Poetry]. Kyiv : Radians'kyi pys'mennyk, 1968. 339 p. [in Ukrainian].
7. Laver O. V. Hramatychnye vyrazhennia epitativ u tvorakh Petra Skunetsia [Grammatical expression of epithets in the works of Peter Skunets]. P. 93–101. URL: <https://ling-ejournal.edu.edu.ua> [in Ukrainian].
8. Literaturoznavchy slovnyk-dovidnyk [Literary dictionary-reference]. R. T. Horomiak, Y. I. Kovaliv and others. Kyiv : Publishing center 'Akademiia', 1997. P. 245. [in Ukrainian].
9. Mats'ko L. I., Sydorenko O. M., Mats'ko O. M. Stylistyka ukrains'koi movy [Stylistics of the Ukrainian language] : Textbook / Ed. L. I. Matsko. Kyiv : Higher School, 2003. 462 p. [in Ukrainian].
10. Onopriienko T. M. Epitet yak pervisnyi trop i systemoutvoriuiuchy tse centr tropiky [The epithet as the original trope and the system-forming center of the tropics]. *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*. Zhytomyr, 2001. Issue 8. P. 127–130. [in Ukrainian].
11. Pyskach O. Strukturno-semantychni ta stylistychni osoblyvosti epitativ u poezii Petra Skunetsia (na materialy zbirky «Odyn»). [Structural, semantic and stylistic features of epithets in the poetry of Peter Skunets (based on the material of the collection 'The One')]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology. Social communications. Issue 28*. Uzhhorod, 2012. P. 188–190. [in Ukrainian].
12. Rud' O. M. Skladni prykmetnyky poetychnoi movy XX stolittia : monohrafiia [Complex adjectives of the poetic language of the 20th century : monograph]. Sumy : A. S. Makarenko SSPU, 2020. 248 p. [in Ukrainian].
13. Yurina Y. M. Idiostyl' Oleny Telihy [Idiostyle of Olena Teliga]. Thesis ... Candidate of Philol. Science 10.02.01 – Ukrainian language. Kherson, 2016. 194 p. [in Ukrainian].

УДК 355.321

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-26>**Анжела СВЯРИЧЕВСЬКА,***orcid.org/0000-0002-0954-101X*

кандидатка педагогічних наук,

доцентка кафедри мовної підготовки

Інституту Військово-Морських Сил Національного університету

«Одеська морська академія»

(Одеса, Україна) rugena@ukr.net

ДЖЕРЕЛА ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто джерела та шляхи формування військово-морської термінології української мови. Встановлено, що у військово-морській термінології використовуються різноманітні іноземні запозичення, жаргонізми, емоційно-забарвлені елементи військової лексики. Військово-морська термінологія інтегрує в собі загальноморську та загальновійськову лексику (термінологію), які є взаємозумовленими та взаємозалежними. Формування військово-морської термінології здійснюється з урахуванням запозиченої з європейських мов (англо-саксонські, латинські та скандинавські запозичення, запозичення з грецької, італійської, голландської, іспанської, німецької та інших мов) лексики та міжнародної термінології. Ядро військово-морської термінології становлять запозичення з низки європейських мов та латинська основа. Крім того, її формують терміни англійської мови. Запозичені терміни стають джерелом створення численних похідних, що поповнюють і розширюють військово-морську термінологічну систему української мови.

Узагальнено, що військово-морська термінологія відображає ту частину морської та військової лексики, що співвіднесена з поняттями та реаліями військово-морського флоту, визначеними нормативними документами, зокрема Конвенцією про Міжнародне морське право. На основі запозичень з європейських мов утворюється термінологія кораблебудування, судноплавства та військово-морської служби. Визначено, що військово-морська термінологічна система української мови має певні особливості – у ній мінімізовані парадигматичні зв'язки, слабо представлені синонімічні, паронімічні, омонімічні відносини в термінології. Встановлено, що військово-морська терміносистема української мови характеризується міжгалузевою термінологічною синонімією. Багато термінів є одночасно і морськими, і військовими, і військово-морськими, однак у терміносистемі виникає значна кількість і власне військово-морських слів (торпеда, лінкор, ракетноносець).

Ключові слова: українська мова, військово-морська термінологія, терміносистема, запозичення, формування.

Anzhela SVARYCHEVSKA,*orcid.org/0000-0002-0954-101X*

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Language Training

Naval Institute of the National University «Odessa Maritime Academy»

(Odessa, Ukraine) rugena@ukr.net

SOURCES AND WAYS OF FORMATION OF THE UKRAINIAN LANGUAGE MILITARY NAVAL TERMINOLOGY

Article deals with the sources and ways of formation of the Ukrainian language military naval terminology. It has been determined that various foreign loanwords, jargons, connotative elements of the military lexicon are being used in the military naval terminology. The military naval terminology integrates in itself the general naval and general military lexicon (terminology), which are interrelated and interdependent. Formation of the military naval terminology is carried out taking into account borrowed from European languages (Anglo-Saxon, Latin and Scandinavian loanwords, loanwords from Greek, Italian, Dutch, Spanish, German and other languages) of lexicon and international terminology. The core of the military naval terminology consists of loanwords from a number of European languages and a Latin base. Beside that, English terms form it. Borrowed terms become a source for creating numerous derivatives that supplement and expand the military naval terminological system of the Ukrainian language

It has been summarized that the military naval terminology reflects the part of naval and military vocabulary that is correlated with the concepts and realities of the military naval fleet defined by regulatory documents, in particular the Convention on the Law of the Sea. Based on the loanwords from European languages the terminology of shipbuilding, shipping and military naval service is being created. It has been found that the Ukrainian language military naval terminological system has some peculiarities – it minimizes paradigmatic connections, weakly represented synonymous,

paronymic, homonymic relationships in terminology. It has been determined that the Ukrainian language military naval terminological system is characterized with the interdisciplinary terminological synonymy. Many terms are both naval, military, and naval military at the same time, but a significant number of actually military naval words (torpedo, battleship, missile carrier) appear in terminological system.

Key words: *the Ukrainian language, military naval terminology, terminological system, loanwords, formation.*

Постановка проблеми. Розвиток та вдосконалення військової науки, озброєння та техніки спричинюють утворення нової військової термінології. Не є виключенням і військово-морська термінологія української мови, яка пов'язана з соціально-історичним розвитком, розвитком військово-морської справи, науки та освіти. З моменту народження українського морського флоту і на всьому шляху його формування словниковий запас української мови активно поповнювався і поповнюється військово-морською лексикою. Становлення та розвиток системи української військово-морської термінології зумовлені екстра- та інтралінгвістичними чинниками. Причиною стає поява нових видів озброєння, нововведень у галузі матеріалів та спорядження, поява нових стратегій та методів ведення бою, розвиток кораблебудування, виникнення нових типів суден та деталей до них. У таких умовах військово-морська термінологія потребує дослідження шляхів її формування, певного унормування та подальшої імплементації у практичну діяльність військ та освітню діяльність вищих військових навчальних закладів.

Аналіз досліджень. У сучасних дослідженнях існує низка наукових пошуках, які присвячені формування морської термінології (Б. Богородський, С. Розан), де розкрито питання щодо: вивчення лінгвістичного аналізу термінів українського мовознавства (А. Бурячок, І. Кочан, Г. Мацюк, А. Москаленко, Т. Панько, Б. Якимович); розгляду морської термінології окремих періодів (княжої та козацької доби) (А. Варинська, А. Генсьорський, В. Горобець, П. Ковалів, Н. Корнодудова, М. Рогаль, Г. Халимоненко, М. Худаш та ін.); становлення і функціонування морської терміносистеми працював (Т. Михайленко); періодизації української морської термінології (Л. Туровська); етапи формування та семантики військово-морської термінології (О. Андріянова). Однак недостатньо вивченими залишаються деякі аспекти загальної проблеми української морської термінології та терміносистеми, зокрема джерела та шляхи формування військово-морської термінології української мови.

Метою статті є визначення шляхів формування військово-морської термінології української мови та потенційних джерел її поповнення.

Методи дослідження. У статті використано сукупність загальнонаукових методів (індукція та дедукція, методи аналізу та синтезу); власне лінгвістичні методи (метод дефінітивного аналізу), а також описовий метод та метод класифікації, які передбачають узагальнення та систематизацію аналізованого матеріалу з проблеми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Питання щодо місця термінології у системі загальної мови залишається дискусійним у сучасному мовознавстві. Науковці розподіляють словниковий склад мови на загальну та спеціальну лексику та відносять термінологію до спеціальної лексики, вважаючи її вторинною стосовно загальної, оскільки вона створюється штучно (Корнодудова, 2010). Однак, як доцільно зазначає О. Андріянова, хибним є твердження, що між термінологією і нетермінологією існує непрохідна прірва, що терміни складаються з інших звуків і не підпорядковуються граматичним законам цієї мови. Якби це було так, то термінологія не належала б цій мові і взагалі була б іншою мовою (Андріянова, 2011: 7).

Термінологія будь-якої галузі знань – це невід'ємна частина словникового складу мови. Вона не розвивається ізольовано, а функціонує з іншими пластами лексики. Тут відбуваються практично ті ж лексико-семантичні процеси, що й у загальній лексиці, однак з певними специфічними особливостями. Тобто термінологія – це частина загальнолітературної мови, що є джерелом поповнення її словникового складу, збагачення слів, які набувають спеціального значення. Термінологія є підсистемою лексики літературної мови, характер якої найповніше виявляється власне у термінології (Bowyer, 2004).

Термінологія, на думку І. Фоміної, є сукупністю термінів певної галузі науки, що пов'язана з відповідною системою понять (Фоміна, 2018: 76). Кожне нове поняття у спеціальній сфері позначається терміном – словом чи словосполученням, яке повинно точно позначити поняття та його співвідношення з іншими поняттями у межах спеціальної сфери (Дакі, 2016: 126). Терміни існують лише в межах певної термінології (Дакі, 2016: 127).

У фокусі статті знаходиться спеціальна термінологія, що функціонує у військовій сфері життя українського суспільства. Військова термінологія –

це впорядкована сукупність військових термінів мови, що відображають поняттєвий апарат військової науки та пов'язані з формами та способами ведення війни, з питаннями стратегічного використання Збройних Сил України, а також оперативно-тактичного застосування об'єднань, з'єднань, частин та підрозділів, з їхньою організацією, озброєнням та технічним оснащенням (Фролов, Крилов, 2021). Натомість військовий термін – це слово чи словосполучення, яке вживається для вираження певного поняття, що стосується військової науки або техніки (Петрова, 2018).

З огляду на те, що сфера військової діяльності дуже велика і розподіляється на різноманітні самостійні галузі знання, існує безліч тактичних, організаційних, військово-технічних термінів, а також термінів, що належать до різних родів військ та видів збройних сил (Удовіченко, 2020). Для кожної з перерахованих сфер характерна власна термінологія. У науковій літературі існує класифікація військової термінології з огляду на галузеві групи («терміносфери»): терміносфера родів військ та видів Збройних Сил; терміносфера військової техніки; організаційна терміносфера; загальнотактична терміносфера; штабна терміносфера; військово-політична терміносфера; командно-стройова терміносфера; військово-топографічна терміносфера (Словник військових термінів, 2020).

Натомість Р. Боуер (R. Bowyer) пропонує власну класифікацію термінів військової сфери, що ґрунтується на різновиді Збройних Сил, яка охоплює:

- терміни сухопутних військ (зокрема терміни механізованих, танкових, аеромобільних та інших військ);
- терміни військово-морських сил (зокрема терміни надводних, підводних сил, морської піхоти тощо);
- терміни військово-повітряних сил (зокрема терміни винищувальної, розвідувальної, бомбардувальної, військово-транспортної авіації);
- терміни військового зв'язку;
- терміни інженерних військ (Bowyer, 2004).

Наведена класифікація засвідчує, що у кожного виду Збройних Сил існує власна термінологія. Військово-морські сили не є виключенням. Військово-морська термінологія є одним із різновидів військової термінології. Військово-морська термінологія, на думку О. Андріянової, є сукупністю моногалузевих і полігалузевих спеціальних найменувань, що співвідносяться з конкретними поняттями та реаліями військово-морської сфери й утворюють відповідну терміносистему (Андрі-

янова, 2011). Українська морська терміносистема відображає терміни, які обслуговують військово-морську, морську і річкову сфери: судноплавство, електромеханічне устаткування, суднобудування, судноремонт і портова мережа (Дакі, 2015, с. 98). Військово-морські терміни, як і всі інші терміни, що стосуються певних сфер знань, відображають слова та словосполучення спеціальної мови, що вживаються для позначення логічно точно сформульованих понять цієї галузі знань. Найхарактернішими ознаками військово-морської термінології як окремої одиниці наукових знань є насамперед, однозначність, системність, точність, відсутність емоційного забарвлення, стислість, безсинонімічність.

Військово-морська терміносистема належить до однієї з найдавніших, однак в українській мові військово-морські формування функціонували лише на певних етапах історії України, й тому розвиток військово-морської термінології здійснювався хвилеподібно. Одним зі способів формування і поповнення військово-морської термінології в українській мові є запозичення (Яремко, 2013). Саме запозичені слова з ранніх етапів формування військово-морської терміносистеми міцно зайняли у ній своє місце.

Загалом розвиток термінології військово-морської справи здебільшого пов'язаний з розвитком військової та морської справи в Україні та розширенням міжнародних контактів з державами, що мають військово-морський флот. У своєму становленні військово-морська термінологія української мови почала формуватися в давньоруській мові на основі морехідної та військової лексики, властивої сухопутному війську. Далі, з розвитком власного військово-морського флоту формування військово-морської термінології української мови здійснювалося з урахуванням запозиченої з європейських мов лексики (Яремко, 2013, с. 159). У європейських мовах уже склалася міжнародна термінологія, і українська мова впроваджувала цей міжнародний фонд у власну мовну систему.

Значна кількість запозичень прийшли у військово-морську лексику шляхом посередництва інших мов у результаті специфічної діяльності військових моряків на основі міжнародних контактів, суднобудування, кораблебудування, теорію та практику морського бою, виконання аварійно-рятувальних робіт на воді. Саме тому сучасній військово-морській термінології притаманне використання питомої лексики, давніх та нових запозичень. Кількісний пріоритет термінолексем становлять запозичення з голландської, французької, латинської, німецької, англійської, грецької

мов (Яремко, 2013, с. 122). У військово-морській термінології української мови значущу роль відіграють інтернаціоналізми.

Досліджуючи етапи формування та семантику військово-морської термінології української мови О. Андріянова на сучасному етапі виокремлює питому лексику, давні та нові запозичення. Авторка зазначає, що питома лексика в українській військово-морській термінології української мови кількісно обмежена й трапляється у таких тематичних групах термінів: назви приміщень спеціального призначення; назви морехідних, бойових і тактичних властивостей корабля; назви на позначення дій; назви на позначення процесуальних ознак і результатів узагальненої дії. Запозичення в українській мові з'являються з розвитком мореплавства. До давніх запозичень належить українська військово-морська термінологія, яка сягає княжої та козацької доби. До нових – військово-морські терміни, що з'явилися в українській мові з кінця XVII ст. Кількісно пріоритетними є запозичення з голландської, французької, латинської, німецької, англійської, грецької мов (Андріянова, 2011, с. 10).

Нова термінологічна лексика зумовлена не лише створенням флоту, а і його модернізацією. Саме безперервний розвиток Збройних Сил є тригером постійної видозміни складу військово-морської лексики, «вмирання» тих чи інших слів, «народження» нових, зміни значень термінів та терміносистеми загалом. У сучасних умовах військово-морська термінологія охоплює сферу розробки новітніх видів зброї, радіоелектронних та інших технічних засобів. Наприклад, терміни, пов'язані з реорганізацією з'єднань сухопутних військ та органів вищого управління, терміни, пов'язані зі зміною деяких важливих положень (доктрин) в тактиці та оперативному мистецтві (лазерний далекомір, керована ракета, зараження радіоактивними продуктами ядерного вибуху, активно-реактивний снаряд; наведення по променю; центр управління тилом; електронний опір). Багато термінів є одночасно і морськими, і військовими, і військово-морськими (компас, штурман, штурвал, гаубиця) Разом з тим у терміносистемі виникає значна кількість і власне військово-морських слів (торпеда, лінкор, ракетно-сець та багато інших).

Вимогами до терміна є стислість та однозначність, однак у військово-морській термінології української мови до 10% термінів не мають однозначності в окремій сфері військової справи (наприклад, контррозвідка, бойове забезпечення). В результаті військово-морський термін виявля-

ється неоднорідним, що спричинює його неправильне тлумачення й унеможливує його семантичну точність.

Військово-морські терміни становлять систему, яка відображає класифікацію речей і явищ, які ними позначаються. На основі стилів уможливується виокремлення окремих груп військово-морських термінів: терміни, що належать до тактики, стратегії, способів ведення війни/бою, підготовки до війни/бою (наприклад, виявлення і засікання цілей), терміни, пов'язані з озброєнням, технічним оснащенням армії/флоту (наприклад, оборонні споруди, інфрачервоні прилади), терміни, що відображають дипломатичну та організаційну сферу застосування (наприклад, положення про військове діловодство та дисциплінарні стягнення) (Bowyer, 2004).

Таким чином, військово-морська термінологія ґрунтується на загальноморській та загальновійськовій термінології, які є взаємозумовленими підсистемами. Варто відзначити, що військово-морська термінологія відображає ту частину морської та військової термінології, яка співвіднесена з поняттями та реаліями військово-морського флоту, певними нормативними документами, зокрема й Конвенцію про Міжнародне морське право.

Висновки. Військово-морська термінологія, яка реалізується за допомогою лексичних одиниць та характеризує поняття та явища сфери військово-морської справи, у своїй сукупності є системою, що динамічно розвивається – терміносистемою, яка відрізняється логічністю, структурованістю та належністю до системи знань щодо кораблебудування, судноплавства та військово-морської служби. Військово-морська термінологія та військово-морська терміносистема – елементи ширшого поняття «військова лексика», оскільки не завжди слова, що стосуються військової сфери, можуть відповідати визначенню «термін» (наприклад, оціночні, зменшувальні, складові, стилістично марковані тощо номінації), проте вони належать до військово-морської лексики. Однак, основу військово-морської лексики становлять саме термінологічні одиниці, тобто терміни.

Сучасна військово-морська термінологія української мови зберігає здебільшого запозичену лексику, не втративши власної самобутності. Характерно, що на сучасному етапі запозичена військово-морська термінологія міцно увійшла до лексичної системи української мови, набувши українські парадигми та породивши безліч дериватів вже на ґрунті української.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андріянова О. Я. Військово-морська термінологія української мови: формування та семантика: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Запорізький нац. ун-тет, Запоріжжя, 2011. 21 с.
2. Дакі О. А. Тематичні групи в українській морській терміносистемі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологія.* 2015. Вип. 54. С. 97–100.
3. Дакі О. А. Українська морська терміносистема: предметно-семантична організація. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки.* 2016. Вип. 38. С. 126–130.
4. Корнодудова Н. Походження, склад і функціонування морської термінології в українській літературній мові. *Мовознавчий вісник.* 2010. Вип. 10. С. 280–284.
5. Петрова Т. О. Українська термінографічна критика: від витоків до сучасності. *Науковий вісник Нац. ун-ту біо-ресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки.* 2018. Вип. 292. С. 208–217.
6. Словник військових термінів та скорочень (абrevіатур). Київ : ВНУ ГШ ЗС України, 2020. 52 с.
7. Удовіченко Л. Українська військова лексика: діакронія мовознавчих студій. *Лінгвістичні дослідження.* 2020. Вип. 52. С. 81–90.
8. Фоміна І. Л. Формування української морської термінології та перші джерела її поповнення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2018. Вип. 37 (1). С. 76–78.
9. Фролов С. М., Крилов І. О. Класифікація тематичних груп військово-морських термінів. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.* 2021. Вип. 1 (71). С. 134–138.
10. Яремко Я. П. Нариси з історії української військової термінології: монографія. Дрогобич: Посвіт, 2013. 411 с.
11. Bowyer R. Campaign. Dictionary of Military Terms. Macmillan, Bloomsbury, 2004. 280 p.

REFERENCES

1. Andriianova O. Ya. Viiskovo-morska terminolohiia ukrainiskoi movy: formuvannia ta semantyka [Military terminology of the Ukrainian language: formation and semantics]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Zaporizhkyi nats. un-tet, Zaporizhzhia, 2011. 21 s [in Ukrainian].
2. Daki O. A. Tematychni hrupy v ukrainiskii morskii terminosystemi [Thematic groups in the Ukrainian maritime terminology system]. Scientific notes of the National University «Ostroh Academy». Series: Philology. 2015. Vyp. 54. S. 97–100 [in Ukrainian].
3. Daki O. A. Ukrainaska morska terminosystema: predmetno-semantychna orhanizatsiia [Ukrainian maritime terminology system: subject-semantic organization]. Scientific works of Kamianets-Podilskiy National University named after Ivan Ohienko. Philological sciences. 2016. Vyp. 38. S. 126–130 [in Ukrainian].
4. Kornodudova N. Pokhodzhennia, sklad i funktcionuvannia morskoi terminolohii v ukrainiskii literaturnii movi [The origin, composition and functioning of maritime terminology in the Ukrainian literary language]. Linguistic Bulletin. 2010. Vyp. 10. S. 280–284 [in Ukrainian].
5. Petrova T. O. Ukrainaska terminohrafichna krytyka: vid vytokiv do suchasnosti [Ukrainian terminographic criticism: from the origins to the present]. Scientific Herald of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Philological Sciences. 2018. Vyp. 292. S. 208–217 [in Ukrainian].
6. Slovnyk viiskovykh terminiv ta skorochen (abreviatur) [Dictionary of military terms and abbreviations]. Kyiv: VNU HSh ZS Ukrainy, 2020. 52 s [in Ukrainian].
7. Udovichenko L. Ukrainaska viiskova leksyka: diakhroniia movoznavchykh studii [Ukrainian military vocabulary: diachrony of linguistic studies.]. Linguistic studies. 2020. Vyp. 52. S. 81–90 [in Ukrainian].
8. Fomina I. L. Formuvannia ukrainiskoi morskoi terminolohii ta pershi dzherela yii popovnennia [The formation of Ukrainian maritime terminology and the first sources of its replenishment.]. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Philology. 2018. Vyp. 37 (1). S. 76–78 [in Ukrainian].
9. Frolov S. M., Krylov I. O. Klyasyfikatsiia tematychnykh hrup viiskovo-morskykh terminiv [Classification of thematic groups of naval terms]. Collection of scientific works of the Center for Military and Strategic Studies of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky. 2021. Vyp. 1 (71). S. 134–138 [in Ukrainian].
10. Yaremko Ya. P. Narysy z istorii ukrainiskoi viiskovoi terminolohii [Essays on the history of Ukrainian military terminology]: monohrafiia. Drohobych: Posvit, 2013. 411 s [in Ukrainian].
11. Bowyer R. Campaign. Dictionary of Military Terms. Macmillan, Bloomsbury, 2004. 280 p.

Тетяна СПІЛЬНИК,
orcid.org/0000-0002-1913-010X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України
(Харків, Україна) rosinka725@gmail.com

ГЕНДЕРНО-КОРЕКТНІ НОМІНАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТЕКСТАХ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕМАТИКИ

Стаття присвячена виявленню гендерно-коректних мовних засобів для найменувань військовослужбовців у німецькомовних текстах військової тематики.

У ході аналізу військових текстів було виокремлено шість груп мовних засобів, які дозволяють дотримуватись гендерної симетрії в номінаціях військовослужбовців. До першої групи віднесено парні номінації військовослужбовців, тобто паралельне використання форм чоловічого і жіночого роду. Парні найменування військовослужбовців можуть мати як повні, так і скорочені форми. Повні форми поєднуються сполучниками *und, oder, beziehungsweise (bzw.)*. Графічними знаками для поєднання скорочених форм слугують дефіс, слеш, велика літера «I», зірочка, а також двокрапка. Встановлено, що, окрім іменників, паралельними формами для називання військовослужбовців можуть виступати також і займенники. До другої групи досліджуваних мовних засобів належать номінації, які не містять вказівки на стать військовослужбовця. Це слова *die Person, der Mensch*, а також збірні іменники із компонентом *-kraft/-kräfte* у своєму складі. Третю групу утворюють гендерно-нейтральні субстантивовані прикметники та дієприкметники (*Partizip I* та *Partizip II*), які здебільшого мають форму множини. Якщо слово має форму однини, то вказівкою на те, що йдеться про чоловіка-військовослужбовця й жінку-військовослужбовця виступає відповідний артикль. До складу четвертої групи входять мовні засоби, які виступають віддієслівними абстрактними іменниками із суфіксом *-ung*. П'ята група складається з іменників, що означають колективні найменування. Використання цих позначень називає групу військовослужбовців без вказівки на їх стать. До шостої групи віднесено прикметники *männlich* і *weiblich*, використання яких сприяє досягненню гендерної симетрії в номінаціях військовослужбовців.

З'ясовано, що серед описаних мовних засобів автори текстів військової тематики здебільшого віддають перевагу парним номінаціям порівняно з іншими мовними засобами. Однак словоформи, які не вказують на стать військовослужбовців, тобто є гендерно-нейтральними, також поступово входять до активного вжитку.

Ключові слова: гендерна симетрія, гендерно-коректні мовні засоби, номінації військовослужбовців, тексти військової тематики.

Tetiana SPILNYK,
orcid.org/0000-0002-1913-010X
PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philology, Translation and Strategic Communication
National Academy of the National Guard of Ukraine
(Kharkiv, Ukraine) rosinka725@gmail.com

GENDER-CORRECT NOMINATIONS OF MILITARY PERSONNEL IN GERMAN TEXTS ON MILITARY SUBJECT MATTERS

The article is devoted to the identification of gender-correct linguistic means for naming military personnel in German-language texts on military subject matters.

In the course of the analysis of military texts, six groups of linguistic means have been singled out, which allow maintaining gender symmetry in the nominations of military personnel. The first group includes paired nominations of military personnel, i.e. parallel use of masculine and feminine forms. Paired names of military personnel can have both full and abbreviated forms. Full forms are combined with the conjunctions *und, oder, beziehungsweise (bzw.)*. The hyphen, slash, capital letter «I», asterisk, and colon serve as graphic signs for combining abbreviated forms. It has been established that, in addition to nouns, pronouns can also be used as parallel forms for naming military personnel. The second group of researched language means includes nominations that do not contain an indication of the gender of the serviceman. These are the words *die Person, der Mensch*, as well as collective nouns with the component *-kraft/-kräfte* in their composition. The third group consists of gender-neutral substantive adjectives and verbs (*Partizip I* and *Partizip II*), which mostly have a plural form. If the word has a singular form, then the corresponding article indicates that it is about

male and female service members. The fourth group includes language tools that act as verbal abstract nouns with the suffix -ung. The fifth group consists of nouns that mean collective names. The use of these designations refers to a group of military personnel without specifying their gender. The sixth group includes the adjectives männlich and weiblich, the use of which contributes to the achievement of gender symmetry in the nominations of military personnel.

It has been found that among the described linguistic means, the authors of military-themed texts mostly prefer paired nominations compared to other linguistic means. However, gender-neutral word forms that do not indicate the gender of servicemen are also gradually entering into active use.

Key words: gender symmetry, gender-correct language means, nominations of military personnel, texts on military subject matters.

Постановка проблеми. Питання досягнення гендерної коректності в мові на сьогодні є одним із популярних напрямів досліджень різних галузей наук, зокрема й лінгвістики. На матеріалі різних мов науковці вивчають особливості функціонування фемінітивів – слів жіночого роду, які є альтернативними або парними «аналогічним поняттям чоловічого роду (які зазвичай використовуються до всіх людей незалежно від їхньої статі)» (Шевченко, 2016: 255). Не є винятком також і німецька мова.

Аналіз досліджень. У німецькій мові фемінітиви неодноразово ставали предметом спеціальної уваги як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Так, учені вивчають способи творення фемінітивів (Мацкевич, Флакман, 2015; Ivashkevych, 2015), засоби досягнення гендерної коректності в сучасній німецькій мові (Слаба, 2020; Березинська, 2020; Гойда 2021), особливості відтворення сучасних німецьких назв професій українською мовою (Івашкевич, 2015), особливості німецько-українського перекладу військових звань та посад жінок-військовослужбовців (Спільник, 2020).

Актуальність цієї розвідки зумовлена посиленням інтересом лінгвістів до гендерної проблематики, а також тим, що мовні засоби, за допомогою яких досягається гендерна рівноправність у номінаціях військовослужбовців у німецькій мові, не потрапляли до поля зору мовознавців і до сьогодні залишаються не вивченими.

Мета статті – виявити гендерно-коректні мовні засоби для найменування військовослужбовців у німецькомовних текстах військової тематики.

Виклад основного матеріалу. З того часу, як жінки в Німеччині отримали право проходити військову службу в бойових підрозділах видів збройних сил, не припиняється дискусія навколо питання про те, чи доцільною є фемінізація військових звань та посад. Так, прихильники використання жіночої форми військових звань обстоюють ту позицію, що військове звання жінки чи займана нею посада обов'язково має експліцитно відобразитися в мові. На їхню думку, найменування військових звань чи посад військовослужбовців повинні бути рівнозначними й відрізнятися

лише за ознакою статі. Противниками жіночих варіантів військових звань виступають насамперед самі жінки-військовослужбовці, зауважуючи, що, незалежно від того, військовослужбовцем є чоловік чи жінка, військові звання повинні залишатися традиційними, без будь-яких маркувань (Bombeke, 2020). При звертанні ж до жінки-військовослужбовця достатнім є використання перед військовим званням лексеми „Frau”, і жодних інших граматичних показників жіночого роду у військовому званні не потрібно (Wie spricht man, 2022). Крім того, висловлюється також застереження, що перш ніж вводити так звані жіночі військові звання, варто бути уважним, щоб останні не були комічними й не стали предметом глузувань (Weibliche Dienstgrade, 2020).

Можливо те, що фемінізація військових звань не тільки в Німеччині, а й інших німецькомовних країнах не знаходить однозначної підтримки не лише серед військових, а й в громадськості, і зумовлює збереження форми чоловічого роду для військових звань. Хоча іноді трапляються поодинокі випадки, коли автори статей усе ж вдаються до використання форми жіночого роду на позначення військового звання, як у реченні: *Trotzdem hielt sie daran fest und ist heute Majorin bei der Bundeswehr* (7). Попри те, що в текстах подекуди можна зустріти такі фемінітиви, однак широкого розповсюдження вони поки не знаходять.

На відміну від військових звань військові професії й назви посад військовослужбовців у німецькій мові можуть мати форму як чоловічого, так і жіночого роду. Інакше кажучи, рух у напрямку гендерно-коректного найменування військовослужбовців поступово продовжується. Про це свідчить дослідження німецькомовних текстів військової тематики, автори яких намагаються дотримуватися принципу гендерної коректності в номінації військовослужбовців.

У результаті аналізу згаданих текстів були виявлені мовні засоби, які сприяють так званій мовній симетрії при називанні військовослужбовців. Усі засоби були розподілені на шість груп. Так, до першої групи належать парні номінації військовослужбовців. Під парними номінаціями

розуміється паралельне використання форм чоловічого та жіночого роду, наприклад: *Erstmals lasen ein Rekrut und eine Rekrutin gemeinsam den Text vor* (11); *Ein Zeitsoldat oder eine Zeitsoldatin der Laufbahn der Mannschaften muss sich für mindestens zwei Jahre verpflichten* (5); *Als Kampfpilotin bzw. Kampfpilot fliegen Sie ein hochmodernes Jagdflugzeug in Luftverteidigungs- und Luftangriffseinsätzen, bei Tag und Nacht und bei jedem Wetter* (8). У наведених прикладах представлені повні форми обох родів для позначення осіб військовослужбовців. Повні парні номінації військовослужбовців, як правило, поєднуються сполучниками *und*, *oder*, *beziehungsweise* (bzw.).

Окрім повних форм, існують також і скорочені форми парних найменувань, наприклад: *Ein Schwerpunkt der Zusammenarbeit in der Cyber Community ist die Kooperation in derzeit sechs fachlich und thematisch ausgerichteten Arbeitskreisen, welche paritätisch besetzt jeweils von einer aktiven Soldatin/einem Soldaten und einer Reservistin/einem Reservisten geleitet werden* (5); *BerufssoldatInnen sind hauptberuflich beim österreichischen Bundesheer tätig* (1); *Für die Fähnriche, so der Dienstgrad der Offiziersanwärter*innen, eine einmalige Gelegenheit, ihr erlerntes Wissen anzuwenden und Erfahrungen in der Praxis zu machen* (13); *Insgesamt 450 Soldat:innen trainieren ... im Salzburger Flachgau...* (20); *Berufsunteroffiziere und -offizierinnen sind für die technische Ausbildung von Armee-Angehörigen in Rekruten- und Kadernschulen verantwortlich* (3); *Sie arbeiten mit Offizieren/Offizierinnen und anderen Unteroffizieren/-offizierinnen zusammen und befehligen Rekruten/Rekrutinnen und niedrigere Dienstränge* (2). Графічними знаками для поєднання скорочених форм слугують здебільшого дефіс і слеш. Рідше можна спостерігати використання всередині слова таких знаків, як велика літера «I» (das Binnen-I), зірочка чи двокрапка, як у словах *BerufssoldatInnen*, *Offiziersanwärter*innen*, *Soldat:innen*.

Якщо порівнювати частотність використання повних і скорочених форм досліджуваних іменників, то спостереження доводять, що автори все ж віддають перевагу використанню повних форм. Натомість скорочені форми використовуються значно рідше.

У ході дослідження було з'ясовано, що не існує усталеності у використанні в парних найменуваннях військовослужбовців на першому місці форми чоловічого або жіночого роду. Навіть в одному й тому самому реченні чи тексті автори часто не дотримуються єдиної обраної послідовності щодо називання осіб військовослужбовців, наприклад:

Für jeden Rekruten und für jede Rekrutin ist das Gelöbnis der eigentliche Übergang ins Leben als Soldatin oder Soldat (16).

Прикладами речень одного тексту, у яких не збережено порядок називання форм чоловічого та жіночого роду, слугують такі: *Wer Offizier oder Offizierin werden will, bewirbt sich zunächst auf den Rang statt auf ein Studienfach* (17); *Wer über ein Studium bei der Bundeswehr nachdenkt, muss zudem bereit sein, sich bundesweit versetzen zu lassen und als Soldatin oder Soldat an Auslandeinsätzen teilzunehmen* (17). Подані приклади демонструють, що в одному реченні автор спершу подає форму чоловічого роду, а потім жіночого. В іншому реченні в цьому ж тексті форма жіночого роду передує формі чоловічого роду.

Дослідження доводить, що паралельними формами для називання військовослужбовців можуть виступати не лише іменники, а й займенники, як у реченні: *Sie werden das Gefühl nicht los, dass mit Ihrer Kameradin oder Ihrem Kameraden ... etwas nicht stimmt, seit sie oder er aus dem Einsatz zurück ist?* (5). Як можна бачити з прикладу, особові займенники *sie* і *er* використовуються для позначення осіб різної статі.

До другої групи віднесено номінації, які, хоча й називають особу, проте не містять вказівки на стать військовослужбовця. Такими, зокрема, є слова *die Person*, *der Mensch*, а також збірні іменники, які містять компонент *-kraft/-kräfte*, наприклад: *Mehrere Gruppen bilden bei Heer und Luftwaffe einen Zug, der bis zu vierzig Personen umfasst* (5); *Wir bieten unseren Studierenden Außergewöhnliches: Eine Ausbildung zur Führungskraft und zum Offizier* (19); *Was bringen Sie den künftigen militärischen Spitzenkräften konkret bei?* (18).

Третю групу утворюють гендерно-нейтральні субстантивовані прикметники та дієприкметники, як у реченнях: *Während die Teileinheitführenden ihre Befehle für den Tag entgegennehmen, organisieren sich die Soldatinnen und Soldaten in ihren „Nestern“, dem Lager der jeweiligen Gruppen* (5); *Freiwillig Wehrdienstleistende dienen in der Mannschaftslaufbahn* (5); *Armeeangehörige sollen künftig die Schweizer Messaging-App Threema für die dienstliche Kommunikation nutzen* (14); *Schiesspflichtige haben die Schiesspflicht in einem anerkannten Schiessverein zu erfüllen* (12); *Beschäftigte in Uniform und zivil arbeiten hier eng zusammen* (5). У наведених прикладах субстантивованими прикметниками виступають слова *Armeeangehörige*, *Schiesspflichtige*, а субстантивованими дієприкметниками (Partizip I та Partizip II) – *Teileinheitführende*, *Wehrdienstleistende*, *Beschäftigte*.

Аналіз гендерно-нейтральних позначень цієї групи свідчить про те, що в текстах вони використовуються переважно у формі множини. У такому разі відсутня вказівка на належність особи до чоловічої чи жіночої статі. Якщо ж слово має форму однини, то вказівкою на те, що йдеться про чоловіка-військовослужбовця й жінку-військовослужбовця виступають відповідні артикли, наприклад: *Der oder die Dienstgradhöchste davon ist der Truppführer oder die Truppführerin* (5).

Звертає на себе увагу той факт, що субстантивовані прикметники та дієприкметники для найменування військовослужбовців превалюють зазвичай у військових текстах Швейцарії, тоді як паралельне використання форм чоловічого та жіночого роду властиве для текстів військової тематики Німеччини.

До складу четвертої групи входять мовні засоби, які виступають віддієслівними абстрактними іменниками із суфіксом *-ung*, як-от: *Teamleitung*. Попри те, що використання цих назв у мові військових зазнає критики, усе ж у досліджуваних текстах іноді зустрічаються такі гендерно-нейтральні формулювання. Прикладами можуть слугувати номінації в реченнях: *Als Teamleitung der Panzertruppe geben Sie im Kampfpfanzern „Leopard 2“ den Ton an und leiten die Panzerbesatzung* (8); *Gleichzeitig soll die Truppführung Informationen aus ihrem Bereich so aufbereiten und weitermelden, dass die nächsthöhere Ebene damit arbeiten kann* (5).

П'ята група гендерно-коректних мовних засобів складається з іменників, що означають колективні найменування, якими виступають: *Personal*, *Reserve*, *Team*. Використання цих позначень називає групу військовослужбовців без вказівки на їх стать, наприклад: *Dem Kommandanten steht zur Erfüllung von Führungsaufgaben ein Stab zur Verfügung, in dem das notwendige Führungs- und Unterstützungspersonal zusammengefasst ist* (15); *Hauptziel war das Zusammenspiel der Kommandanten mit ihrem Stabspersonal* (4); *Die Reserve der Luftwaffe ist integraler Bestandteil unseres Teams* (5).

Мовні засоби шостої групи відрізняються від тих, які описані в попередніх п'яти групах. Йдеться, зокрема, про те, що на відміну від попередніх груп, де мовними засобами, які сприяють гендерно-коректному найменуванню військовослужбовців, виступають іменники, цю групу утворюють прикметники *männlich* і *weiblich*, наприклад: *Momentan hat die Bundeswehr 213 männliche und drei weibliche Generale* (6); *Die Altersadjustierung für männliche und weibliche Soldaten ist bis*

zum 36. Lebensjahr stabil (10); *Doch was müssen Bewerber – egal ob männlich oder weiblich – mitbringen, um beim Militär Karriere zu machen?* (9). Як можна бачити з прикладів, використання прикметників *männlich* і *weiblich* дозволяє уникнути гендерної асиметрії.

Щодо частотності використання тих чи тих мовних засобів на позначення військовослужбовців, то дослідження довело, що автори текстів здебільшого віддають перевагу парним номінаціям порівняно з іншими мовними засобами. Однак дедалі частіше можна спостерігати використання слівформ, які не вказують на стать військовослужбовців, тобто є гендерно-нейтральними.

Варто звернути увагу також на те, що в Німеччині в 2018 році був прийнятий закон про зміну норм, які регулюють порядок внесення записів до книги реєстрації актів про народження („Gesetz zur Änderung der in das Geburtenregister einzutragenden Angaben“), який поряд з реєстрацією чоловічої і жіночої статі уможливив також позначення „divers“ (Gesetz zur Änderung, 2018). Із 2019 року відповідно до рішення Федерального Конституційного суду Німеччини (Bundesverfassungsgericht, 2019) поряд з названими вакансіями роботодавці обов'язково повинні подавати також гендерні маркери „m/w/d“. Не є винятком також і назви професій на офіційному сайті збройних сил Федеративної Республіки Німеччини, наприклад: *Drohnepilotin/Drohnepilot (m/w/d)*; *Soldatin/Soldat (m/w/d) der Panzertruppe*. (5). Видається, такі зміни в назвах професій та посад взагалі, і у військових зокрема, на лінгвістичному рівні спричинять певні труднощі. Йдеться насамперед про те, що найменування професії варто буде подавати не лише у формі чоловічого й жіночого роду, а й формі, яка була б гендерно-нейтральною.

Висновки. Таким чином, результати аналізу німецькомовних текстів військової тематики дозволяють стверджувати, що попри специфіку військової сфери, яка завжди вважалася лише чоловічою, а отже всі номінації, як-то військові звання, посади чи професії військовослужбовців традиційно мали форму чоловічого роду, усе ж і в ній можна спостерігати тяжіння до гендерно-коректних найменувань військовослужбовців. Виявлені мовні засоби не вичерпують усього переліку засобів, які допомагають уникнути прояву гендерної асиметрії. Вивчення цих засобів у текстах військової тематики й могло б стати перспективною подальших розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березинська Н. О. Розвиток і популяризація гендерно-коректної мови в Німеччині. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасних університетів: зб. матеріалів VI Міжнар. наук. конф. III Міжнар. наук. конгресу Society of Ambient Intelligence 2020, м. Київ (2–10 квіт. 2020 р.)*. Київ: КНЕУ, 2020. С. 74–78.
2. Гойда О. І. Гендерно коректна політика німецької мови в різних формах її узусу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 32 (71). № 3. 2021. С. 104–109.
3. Івашкевич Л. С. Труднощі відтворення сучасних німецьких назв професій українською мовою. *Філологічні трактати*. 2015. Т. 7. № 4. С. 29–37.
4. Мацкевич Е. Э., Флакман А. А. Гендерное равноправие в немецком языке (на материале юридических текстов немецкоязычных стран). *Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Лингвистика*. 2015. № 5. С. 119–124.
5. Слаба О. В. Засоби досягнення гендерної коректності у сучасній німецькій мові. *Львівський філологічний часопис*, (6), 2020. С. 192–196. URL: <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/philology/article/view/1724>
6. Спільник Т. М. Військові звання жінок-військовослужбовців в аспекті німецько-українського перекладу. *Науковий вісник херсонського державного університету серія «Германістика та міжкультурна комунікація»*, 2020. Вип 2. С. 144–148.
7. Шевченко З. В. Словник гендерних термінів. Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2016. 336 с.
8. Bombecke Y. Nach heftigen Protesten: Weibliche Dienstgrade sind vom Tisch. URL: <https://www.dbwv.de/aktuelle-themen/blickpunkt/beitrag/nach-heftigen-protesten-weibliche-dienstgrade-sind-vom-tisch>.
9. Bundesverfassungsgericht https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2017/10/rs20171010_1bvr201916.html
10. Gesetz zur Änderung der in das Geburtenregister einzutragenden Angaben <https://dip.bundestag.de/vorgang/gesetz-zur-%C3%A4nderung-der-in-das-geburtenregister-einzutragenden-angaben/239069>
11. Ivashkevych L. Feministische Wortbildung in der deutschen Sprache: *Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернетконференції студентів, аспірантів і молодих учених (28 квітня 2015 р.)*. Маріуполь: МДУ, 2015. Частина I. С. 46–49.
12. Weibliche Dienstgrade: Nur eine Phantomdiskussion? URL: <https://www.bundeswehr-journal.de/2020/weibliche-dienstgrade-nur-eine-phantomdiskussion>
13. Wie spricht man eine Frau beim Militär an? URL: <https://www.isteshaltbar.de/faq/wie-spricht-man-eine-frau-beim-militaer-an>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. BerufssoldatIn. URL: <https://bis.ams.or.at/bis/beruf/1179-BerufssoldatIn>
2. Berufsunteroffizier*in. URL: <https://www.bic.at/berufsinformation.php?brfid=1331>
3. Berufsunteroffizier/in ausbilden, führen, leiten, organisieren, koordinieren. URL: <https://www.gateway.one/de-CH/berufe-von-a-z/berufsbeschreibung/berufsunteroffizier-in.html>
4. Bundesheer-Offiziere übten in der Schweiz. URL: <https://www.bundesheer.at/cms/artikel.php?ID=10196>
5. Bundeswehr. URL: <https://www.bundeswehr.de>
6. Bundeswehr-journal. URL: <https://www.bundeswehr-journal.de/2020/weibliche-dienstgrade-nur-eine-phantomdiskussion>
7. Eine Vermittlerin zwischen Welten. URL: <https://www.konradsblatt.de/detail/nachricht/id/163819-eine-vermittlerin-zwischen-welten/?cb-id=12279868>
8. Karriere bei der Bundeswehr. URL: <https://www.bundeswehrkarriere.de/ihre-berufung/suche?hashtag=alle>
9. Karriere bei der Bundeswehr – Infos für den erfolgreichen Start. URL: <https://www.einstieg.com/ausbildung/news/karriere-bei-der-bundeswehr-infos-fuer-den-erfolgreichen-start.html>
10. Körperlich fit für den Einsatz? URL: https://wmm.pic-mediaserver.de/index.php?f=artikel&a=202005_202005_wmm202005_S170_Praeventivmed_Scheit
11. Nationalfeiertag: Mehr als 1.000 Rekruten am Wiener Heldenplatz angelobt. URL: <https://www.vienna.at/nationalfeiertag-mehr-als-1-000-rekruten-am-wiener-heldenplatz-angelobt/6403655>
12. Obligatorische Schiessen 2022. URL: <https://www.fr.ch/de/polizei-und-sicherheit/militaer/obligatorische-schiessen-2022>
13. Offiziersanwärter*innen im Einsatz. URL: <https://www.fachhochschulen.ac.at/stories/offiziersanwaerterinnen-im-einsatz>
14. Schweizer Armee verbietet Whatsapp und Co. URL: <https://www.srf.ch/news/schweiz/threema-setzt-sich-durch-schweizer-armee-verbietet-whatsapp-und-co>
15. Sommergewitter 21 – Der Bataillonsstab. URL: <https://www.jgbw2.at/sommergewitter-21-der-bataillonsstab>
16. „Treue bedeutet: Verfassungstreue“. URL: <https://www.bmvg.de/de/aktuelles/treue-bedeutet-verfassungstreue-592244>
17. Was ein Studium bei der Bundeswehr bedeutet. URL: <https://azubistartpunkt.de/was-ein-studium-bei-der-bundeswehr-bedeutet>
18. Was kann ein General besser als ein Politiker, Herr Kohl? URL: <https://www.manager-magazin.de/karriere/militaerische-fuehrung-ungewissheit-fuehrt-bei-uns-nicht-zu-schockstarre-sondern-zu-aktivitaet-a-5270325b-c0f4-4ea8-b33e-40ecd3ebe14b>

19. Wir bilden Führungskräfte seit 1752. URL: <https://www.milak.at/ausbildung-an-der-milak/aus-und-weiterbildung>
 20. 450 Soldat: innen bei Miliz-Übung im Flachgau. URL: <https://www.salzburg24.at/news/salzburg/schutzschild-22-450-soldatinnen-bei-miliz-uebung-im-flachgau-119292127>.

REFERENCES

1. Berezynska N. O. Rozvytok i populyaryzatsiia henderno-korektnoi movy v Nimechchyni [Development and popularization of gender-correct language in Germany]. *Strategii mizhkulturnoi komunikatsii v movnii osviti suchasnykh universytetiv: zb. materialiv VI Mizhnar. nauk. konf. III Mizhnar. nauk. konhresu Society of Ambient Intelligence 2020, m. Kyiv (2–10 kvit. 2020 r.) – Strategies of intercultural communication in language education of modern universities: collection of materials of the VI International Scientific Conference of the III International Scientific Congress Society of Ambient Intelligence 2020*. Kyiv: KNEU, 2020. P. 74–78. [in Ukrainian].
2. Bombeke Y. Nach heftigen Protesten: Weibliche Dienstgrade sind vom Tisch [After violent protests: Female ranks are off the table]. URL: <https://www.dbwv.de/aktuelle-themen/blickpunkt/beitrag/nach-heftigen-protesten-weibliche-dienstgrade-sind-vom-tisch> [in German].
3. Bundesverfassungsgericht [Federal Constitutional Court]. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2017/10/rs20171010_1bvr201916.html [in German].
4. Gesetz zur Änderung der in das Geburtenregister einzutragenden Angaben [Law amending the information to be entered in the birth register]. URL: <https://dip.bundestag.de/vorgang/gesetz-zur-%C3%A4nderung-der-in-das-geburtenregister-einzutragenden-angaben/239069> [in German].
5. Hoida O. I. Henderno korektna polityka nimetskoi movy v riznykh formakh yii uzusu [Gender-correct policy for the German language in various forms and usage]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka – Scholarly notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Series: Philology. Journalism*. Tom 32 (71). № 3. 2021. P. 104–109. [in Ukrainian].
6. Ivashkevych L. Feministische Wortbildung in der deutschen Sprache [Feminist word formation in the German language]: *Materialy I Vseukrainskoi naukovopraktychnoi internetkonferentsii studentiv, aspirantiv i molodykh uchenykh (28 kvitnia 2015 r.) – Materials of the 1st All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference of Students, Graduate Students and Young Scientists (April 28, 2015)*. Mariupol: MDU, 2015. Chastyna I. P. 46–49. [in German].
7. Ivashkevych L. S. Trudnoshchi vidtvorennya suchasnykh nimezkykh nazv profesiy ukrainskoyu movoyu [Difficulties in reproducing modern German names of professions in Ukrainian]. *Philologichni traktaty – Philological treatises*. 2015. T. 7. № 4. P. 29–37. [in Ukrainian].
8. Matskevych E. E., Flaksman A. A. Hendernoie ravnopravie v nemetskom yazyke (na materiale yuridicheskikh tekstov nemetskoiazychnykh stran) [Gender equality in the German language (based on the legal texts of German-speaking countries)]. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Serii: Lihvistika – Bulletin of the Moscow State Regional University. Series: Linguistics*. 2015. № 5. P. 119–124. [in Russian].
9. Slaba O. V. Zasoby dosiahnennia gendernoi korektnosti u suchasni nimetskii movi [Means of achieving gender correctness in the modern German language]. *Lvivskiy filolohichnyi chasopys – Lviv Philological Magazine*, (6), 2020. P. 192–196. URL: <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/philology/article/view/1724> [in Ukrainian].
10. Shevchenko Z. V. Slovnyk gendernykh terminiv [Dictionary of gender terms]. Cherkasy: vydavets Chabanenko Yu., 2016. 336 p. [in Ukrainian].
11. Spilnyk T. M. Viiskovi zvannia zhinok-viiskovosluzhbovtiv v aspekti nimetsko-ukrainskoho perekladu [Military titles of female military personnel in the aspect of German-Ukrainian translation]. *Naukovyi visnyk khersonskoho derzhavnoho universytetu serii «Hermanistyka ta mizhkulturna komunikatsiia» – Scientific Bulletin of Kherson State University, series «German Studies and Intercultural Communication»*, 2020. Vyp 2. P. 144–148. [in Ukrainian].
12. Weibliche Dienstgrade: Nur eine Phantombdiskussion? [Female ranks: Just a phantom discussion]. URL: <https://www.bundeswehr-journal.de/2020/weibliche-dienstgrade-nur-eine-phantombdiskussion> [in German].
13. Wie spricht man eine Frau beim Militär an? [How to address a woman in the military] URL: <https://www.isteshaltbar.de/faq/wie-spricht-man-eine-frau-beim-militaer-an> [in German].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. BerufssoldatIn [Professional soldier]. URL: <https://bis.ams.or.at/bis/beruf/1179-BerufssoldatIn> [in German].
2. Berufsunteroffizier*in [Career non-commissioned officer]. URL: <https://www.bic.at/berufsinformation.php?brfid=1331> [in German].
3. Berufsunteroffizier/in ausbilden, führen, leiten, organisieren, koordinieren [Training, leading, directing, organizing, coordinating career non-commissioned officers]. URL: <https://www.gateway.one/de-CH/berufe-von-a-z/berufsbeschreibung/berufsunteroffizier-in.html> [in German].
4. Bundesheer-Offiziere übten in der Schweiz [Armed Forces officers practiced in Switzerland]. URL: <https://www.bundesheer.at/cms/artikel.php?ID=10196> [in German].
5. Bundeswehr. URL: <https://www.bundeswehr.de> [in German].
6. Bundeswehr-journal. URL: <https://www.bundeswehr-journal.de/2020/weibliche-dienstgrade-nur-eine-phantombdiskussion> [in German].
7. Eine Vermittlerin zwischen Welten [A mediator between worlds]. URL: <https://www.konradsblatt.de/detail/nachricht/id/163819-eine-vermittlerin-zwischen-welten/?cb-id=12279868> [in German].

8. Karriere bei der Bundeswehr [Career in the German Armed Forces]. URL: <https://www.bundeswehrkarriere.de/ihre-berufung/suche?hashtag=alle> [in German].
9. Karriere bei der Bundeswehr – Infos für den erfolgreichen Start [Careers in the Bundeswehr – information for a successful start]. URL: <https://www.einstieg.com/ausbildung/news/karriere-bei-der-bundeswehr-infos-fuer-den-erfolgreichen-start.html> [in German].
10. Körperlich fit für den Einsatz? [Physically fit for use] URL: https://wmm.pic-mediaserver.de/index.php?f=artikel&a=202005_202005_wmm202005_S170_Praeventivmed_Scheit. [in German].
11. Nationalfeiertag: Mehr als 1.000 Rekruten am Wiener Heldenplatz angelobt [National holiday: More than 1,000 recruits sworn in at Vienna's Heroes Square]. URL: <https://www.vienna.at/nationalfeiertag-mehr-als-1-000-rekruten-am-wiener-heldenplatz-angelobt/6403655> [in German].
12. Obligatorische Schiessen 2022 [Mandatory shooting 2022]. URL: <https://www.fr.ch/de/polizei-und-sicherheit/militaer/obligatorische-schiessen-2022> [in German].
13. Offiziersanwärter*innen im Einsatz [Officer candidates in action]. URL: <https://www.fachhochschulen.ac.at/stories/offiziersanwaerterinnen-im-einsatz> [in German].
14. Schweizer Armee verbietet Whatsapp und Co [Swiss army bans Whatsapp and Co]. URL: <https://www.srf.ch/news/schweiz/threema-setzt-sich-durch-schweizer-armee-verbietet-whatsapp-und-co>. [in German].
15. Sommergewitter 21 – Der Bataillonsstab [Summer Storm 21 – The Battalion Headquarters]. URL: <https://www.jgbw2.at/sommergewitter-21-der-bataillonsstab> [in German].
16. „Treue bedeutet: Verfassungstreue“ [Loyalty means loyalty to the constitution]. URL: <https://www.bmvg.de/de/aktuelles/treue-bedeutet-verfassungstreue-592244> [in German].
17. Was ein Studium bei der Bundeswehr bedeutet [What studying at the Bundeswehr means]. URL: <https://azubistartpunkt.de/was-ein-studium-bei-der-bundeswehr-bedeutet> [in German].
18. Was kann ein General besser als ein Politiker, Herr Kohl? [What can a general do better than a politician, Herr Kohl]. URL: <https://www.manager-magazin.de/karriere/militaerische-fuehrung-ungewissheit-fuehrt-bei-uns-nicht-zu-schockstarren-sondern-zu-aktivitaet-a-5270325b-c0f4-4ea8-b33e-40ecd3e14b> [in German].
19. Wir bilden Führungskräfte seit 1752 [We have been training leaders since 1752]. URL: <https://www.milak.at/ausbildung-an-der-milak/aus-und-weiterbildung> [in German].
20. 450 Soldat: innen bei Miliz-Übung im Flachgau [450 soldiers at a militia exercise in Flachgau]. URL: <https://www.salzburg24.at/news/salzburg/schutzschild-22-450-soldatinnen-bei-miliz-uebung-im-flachgau-119292127> [in German].

УДК 811.161.2'38:070.41

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-28>

Юлія СТЕПЧУК,

orcid.org/0000-0002-2825-2299

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри мовознавства

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

(Хмельницький, Україна) *Yulia_Koruniak@ukr.net*

Лідія ВЕРБИЦЬКА,

orcid.org/0000-0003-0329-4553

кандидат філологічних наук,

завідувач кафедри українознавства та міжкультурної комунікації

Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

(Львів, Україна) *lidaverbitska2017@gmail.com*

Віктор ВИХОП,

orcid.org/0000-0001-8175-1866

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри української мови та культури

Національного авіаційного університету

(Київ, Україна) *v-viktor@i.ua*

ПРОБЛЕМИ КАНЦЕЛЯРИЗМУ В УКРАЇНСЬКІЙ ДІЛОВІЙ МОВІ

Стаття присвячена вживанню канцеляризмів в офіційно-діловому стилі, їх недоречності в літературній та розмовній мовах, а також неприйняттю ділового мовлення від їх зловживання. Проблематика вивчення канцеляризмів не нова, проте вона привертає увагу сучасних дослідників, які завзято борються за чистоту української мови. Канцеляризм давно вийшов за межі чиновницького середовища і проникнув у всі сфери, тому часто на сайтах новин можна побачити насичений казенними виразами текст. Ймовірно, автори таких текстів вважають, що це має справляти враження солідності, надійності, серйозності. Актуальність дослідження зумовлена насиченістю уживання канцеляризмів в різних функціональних стилях та необхідністю «боротьби за повнозначне поновлення втрат української мови». У офіційно-ділового стилю є свої специфічні риси – ясність викладу, максимальна стандартизація у відборі мовних засобів, логічність та точність, відсутність двозначності, нелітературних слів та емоційно-експресивних конструкцій. У статті доведено, що зловживання канцеляризмами та іншими кліше призводить до надмірності. Спроби надати більшого значення висловлюванням дуже часто надають простим ідеям складні словесні форми, в результаті чого зміст речення втрачає ясність і зрозумілість. З'ясовано, що вживання канцеляризмів, характерне для офіційно-ділового стилю, призводить до появи небажаних явищ, таких як мовні кліше, «слова-паразити», тавтологія, плеоназми тощо. Авторами встановлено різницю між поняттями «канцеляризм» та «канцелярит». На прикладах доведено, що надмірне вживання канцеляризмів в офіційно-ділових текстах може призвести до втрати стилю та перетворити інформацію на незрозумілу для реципієнта або на таку, що важко сприймається.

Ключові слова: ділова українська мова, офіційно-діловий стиль, канцеляризм, канцелярит, функціональний стиль.

Yulia STEPCHUK,

orcid.org/0000-0002-2825-2299

PhD in Philology,

Senior Lecturer at the Department of Linguistics

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

(Khmelnytsky, Ukraine) Yulia_Koruniak@ukr.net

Lidiia VERBYTSKA,

orcid.org/0000-0003-0329-4553

Candidate of Philological Sciences,

Head of Ukrainian Studies and Intercultural Communication Department

Institute of Psychology and Social Protection of Lviv State University of Life Safety

(Lviv, Ukraine) lidaverbitska2017@gmail.com

Viktor VYKHOR,

orcid.org/0000-0001-8175-1866

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department Ukrainian Language and Culture

National Aviation University

(Kyiv, Ukraine) v-viktor@i.ua

PROBLEMS OF OFFICES WORDS IN UKRAINIAN BUSINESS LANGUAGE

The article is devoted to the use of offices words in an official business style, their inappropriate use in literary and colloquial languages, as well as the rejection of business speech from their excessive use. The problem of studying offices words is not new, but it attracts the attention of modern researchers who are stubbornly fighting for the purity of Ukrainian speech. Clericalisms has long gone beyond the bureaucratic environment and has penetrated into all areas, so often on the websites of companies or news you can see a text saturated with official expressions. Probably, the authors of such texts believe that this should give the impression of solidity, reliability, serious activity. The relevance of the study is determined by the saturation of the use of offices words in various functional styles and the necessity of fighting for a full renewal of the losses of the Ukrainian language. The official-business style has its own specific features – rigor of presentation, maximum standardization in the selection of language means, logic and accuracy, lack of ambiguity, non-literary words and emotionally expressive constructions. The article proves that the abuse of offices words and other clichés leads to redundancy. Attempts to give greater meaning to statements very often give simple ideas complex verbal forms, as a result of which the meaning of the sentence loses clarity and comprehensibility. It was found that the use of offices words, characteristic of the official business style, leads to the appearance of undesirable phenomena, such as language clichés, «parasite words», tautology, pleonasm, etc. The authors established the difference between the concepts of «offices words» and «officialese». The examples prove that the oversaturation of official business texts with offices words can lead to a loss of style and turn the information into something that is incomprehensible to the recipient or difficult to perceive.

Key words: *business Ukrainian language, official-business style, offices words, officialese, functional style.*

Постановка проблеми. Проблема функціонування канцеляризмів та канцеляритів викликає інтерес в наукових колах в умовах сучасної мовної ситуації, оскільки вони є небезпечними через вплив на побутову, публіцистичну, навіть на літературну мову. Ми розділяємо ці два поняття – «канцеляризм» та «канцелярит», хоча у мовознавців існують різні погляди на це питання. Деякі вчені вважають канцеляризм не лише поняттям офіційно-ділового стилю, а й наділяють його негативною конотацією. Інші фахівці дотримуються думки, що це поняття суто офіційно-ділового стилю і не має негативного відтінку, а лише поза вказаним стилем канцеляризм перетворюється на канцелярит.

У роботі ми дотримуємося другої точки зору. На нашу думку, використання мовних засобів,

закріплених за офіційно-діловим стилем, за його межами призводить до засмічення мови – канцеляриту. В електронному словнику «Словник.ua» знаходимо таке визначення канцеляриту: «розм., жарг. Особлива мова (жаргон) канцелярських працівників (бюрократів), що представляє собою спотворену модифікацію літературної мови, що базується на канцеляризмах» (Словник.ua).

Канцелярит існує в інформаційних текстах, використовується з метою маніпуляції аудиторією, для евфемізації дійсності. На жаль, носії української мови не вміють розмежовувати літературну мову та розмовну. Користуючись літературною мовою, сучасні українці орієнтуються на норми засобів масової інформації, тому помилки у мовленні журналістів, громадських діячів,

політиків сприймаються ними як зразок. Наприклад, часто можна почути фразу «мною було прийнято рішення» замість простого словосполучення «я вирішив». Окрім того, замінюються українські слова на іноземні, наприклад, «електорат» замість «виборці». Все це ускладнює мову, робить її негарною і незграбною, відволікає від змісту сказаного або написаного.

Аналіз досліджень. Українські філологи досліджують питання особливостей ділового спілкування в різних аспектах, борються за красу мови, що засвідчує низка праць, присвячених цій темі. Наукову парадигму ділового спілкування вивчали О. М. Семенов (2020), Р. С. Кацавець (2010), Л. В. Литвинова (2018) та Ю. П. Сурмін (2008). С. В. Шевчук (2019) та І. В. Клименко (2019) розглядали ділове спілкування в аспекті дослідження професійної української мови. Водночас недостатньо вивченими залишаються такі лінгвістичні особливості офіційно-ділового стилю, як канцеляризм та канцелярит.

Мета дослідження полягає у визначенні специфіки вживання канцеляритів у сучасній українській мові.

Виклад основного матеріалу. Релевантним для нашого дослідження є функціонування канцеляриту в публіцистиці, публічних виступах, як в усній, так і в письмовій формі, стосовно статусу та особливостей якого досі не існує єдиної думки. Канцелярит є досить поширеним серед носіїв української мови. Подекуди він не дуже помітний у мовленні, адже поєднується з лексикою інших стилів. Сьогодні, на жаль, українська мова не відрізняється чистотою. Один філософ наголошував, що мова – це наш дім буття, адже чистота мовлення є проявом охайності мовця, тож людина має бути акуратною в усьому, особливо у висловлюваннях. Слова Ліни Костенко змушують замислитись над питанням культури мови українців: *«Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову. Ми повинні бути свідомі того, що мовна проблема для нас актуальна і в XXI столітті, і якщо ми не схаменемося, то матимемо дуже невтішну перспективу»*.

Загрозу українській мові становить стилістично невмотивоване вживання таких шарів лексики, як діалектизми, жаргонізми, сленгізми, протесторічні слова, суржик, а також канцеляризми.

Слід зазначити, що питання канцеляриту в українській мові цікавить не лише філологів. У медійному просторі можна знайти багато статей, присвячених цій темі, які написані не мовознавцями, а людьми різних професій. Цікава, написана простою і зрозумілою мовою є стаття

«Плекаймо мову! – професор права Зорислава Ромовська про українську мову та знущення з неї» (Ромовська, 2022), у якій авторка називає канцелярит «ворогом краси української мови» та наводить приклад зі своєї практики: *«Відірвано нижню ліву кінцівку» – так пишуть експерти, а за ними слідчі, прокурори, судді. Чи не варто давно прибрати цей заявлений канцелярит і повернутися до живої мови: відірвано ліву руку, пошкоджено праву ногу»*.

Не оминув своєю увагою канцелярит і кореспондент АрміяInform, Антон Печерський, у статті *«Як мова конструює реальність війни»* (2022). Євген Ніколаєв, кандидат економічних наук, освітній експерт, також звертає увагу на канцелярити, зокрема у сфері освіти, дещо іронічно, у статті під назвою *«Євген Ніколаєв: як я побував держслужбовцем у Міносвіти»* (2022).

Олександр Северин, кандидат юридичних наук, у статті *«Право на звернення: капосні дрібнички, які псуєть справу»* привертає увагу до канцеляризму «ПБ»: *«І пощо в Україні, де ніколи не було традицій звертання до особи “по батькові”, полишати у канцеляриті оце “ПБ” (причому саме у такому совковому порядку – “Северин Олександр Євгенович”, а не, як би це було по-людськи, “Олександр Євгенович Северин”), а не писати українською “пане Олександрє”?»* (2022).

Аналіз медійних текстів дозволив виокремити найбільш яскраві особливості канцеляриту, які трапляються у сучасному українському мовленні: номіналізація, відіменні прийменники, лексичні штампи тощо.

Процес номіналізації полягає у заміні дієслова віддієслівними іменниками, дієприкметниками, складеними дієслівно-іменними сполученнями. Канцеляризми, представлені віддієслівними іменниками, часто мають суфікси *-ення, -ання*, наприклад, *засвідчення, застосування, зберігання, намагання, використання, забезпечення, закріплення*. Номіналізація орієнтована здебільшого на норми документа. Сьогодні подібна заміна дієслівних форм іменними функціонує, як доводять приклади, у мовленні професійних журналістів, політиків та пересічних громадян. Наприклад, *зростання цін, здорожчання пального, нормалізація обстановки, збиття літака, зняття блокади, здешевлення вартості, регулювання цін, відновлення роботи, моніторинг ситуації, прискорення процесу, питання кредитування, обговорення цієї проблематики, обсяги продажу, звернення громадян* тощо.

Розглянемо функціонування канцеляризмів на прикладі публікації від 30 травня 2022 року

Михайла Радуцького, голови Комітету Верховної Ради України з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування. У наведеному нижче контексті ужито віддієслівні іменники із суфіксами *-ення* та *-ання* «звернення» та «зростання»: *«До Комітету та до мене особисто надходять звернення українців щодо зростання цін на ліки в аптеках»* (Радуцький, 2022).

У подальшому контексті автор використовує низку номіналізованих слів, що робить текст важким для сприйняття: *«Але є низка інших факторів, які впливають на формування вартості медичних препаратів. Зокрема, падіння курсу гривні по відношенню до долара та євро, зростання вартості палива, ускладнення логістики імпортованих лікарських засобів»* (Радуцький, 2022).

Далі у тексті трапляється іменник «проблема», який так подобається посадовцям, адже він, на думку автора, надає офіційності їхньому мовленню: *«Ще одна проблема – відсутність обігових коштів у аптечних мережах. <...>. «Так чи інакше проблема здорожчання медичних препаратів повинна залишатись у фокусі державних структур»* (Радуцький, 2022). Стилисти рекомендують опускати цей іменник або замінювати його дієсловом, що відповідає змісту. Якщо у вище наведеному прикладі не вжити слово «проблема», то зміст не те що не зміниться, він стане кращим для сприйняття. За нашими спостереженнями, уживання іменників «питання», «проблема» призводить до так званого нанизування відмінків, здебільшого родового, а це у свою чергу – до неприйняття інформації аудиторією.

Віддієслівні іменники можуть вживатися у сполученні з відіменними прийменниками, які також функціонують доволі часто у діловому мовленні. До таких прийменників належать: *у справі, на випадок, на адресу, на користь, на честь, в інтересах, за винятком, у вигляді, за допомоги, на відміну від, у зв'язку з, у разі, з огляду на, за рахунок, з приводу, в галузі, з метою, на чолі, на випадок і под.*

Відіменні прийменники зафіксовано в аналізованому зверненні: *«Надіслав до відомства депутатське звернення з метою дізнатись, чи проводяться такі перевірки, та які їхні результати»* (Радуцький, 2022).

Лексичні штампи легко сприймаються і засвоюються аудиторією, адже не вимагають глибокого осмислення, але при цьому впливають на формування ціннісних орієнтирів адресата (*слуги народу, взяти під контроль, стрімкі темпи, передові позиції*). Вживання лексичного штаму *взяти під контроль* зафіксовано в назві статті *«Взяти під контроль розпад «ядерної» Росії. Експертний звіт США пояснив нетипове турне світом керівника ЦРУ»*. Це словосполучення повторюється у тексті основної події, взаємодіючи з іменником «неконтрольованість» у реченні *«Воно може свідчити, що США хоче взяти під контроль внутрішню ситуацію в Росії, щоб не допустити неконтрольованості, що трапилася при розпаді СРСР.»* З розвитком змісту повідомлення фіксуємо лексичні одиниці «контролювати», «неконтрольований», «контроль»: *«Саме США найбільше вимагали, щоб ядерна зброя залишилися тільки в Росії, щоб її можна було контролювати в межах однієї країни. <...> Петро Черник висловив схоже припущення: на його думку, світового рішення про розвал РФ це нема, адже на території Росії перебувають близько 6 тисяч неконтрольованих снарядів тактичної ядерної зброї. <...> Без контролю, у результаті розпаду РФ, вони можуть потрапити до рук терористичним організаціям, які забажають скористатися ситуацією»*. Частотність уживання лексичних одиниць із семою «контроль» засвідчує те, що штамп «взяти під контроль» є ключовим в аналізованому новинному повідомленні, а тому сприймається як вираз із конкретним семантичним навантаженням.

З огляду на це, можна стверджувати, що не всі словосполучення, які зазвичай сприймаються як штампи, можуть ними бути. Все залежить від контексту, у якому вони вживаються.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Канцеляризми – поняття офіційно-ділового стилю, однак зловживання канцеляризмами та іншими кліше призводить до надмірності. Поза межами офіційно-ділового стилю канцеляризми перетворюються на канцелярити, що роблять мову важкою для сприйняття.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні функціонування канцеляризмів у науковому стилі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Взяти під контроль розпад «ядерної» Росії. Експертний звіт США пояснив нетипове турне світом керівника ЦРУ.* URL: <https://www.nta.ua/vzyaty-pid-kontrol-rozpad-yadernoyi-rosiyi-eksprozvidnyk-ssha-poyasnyv-netypove-turne-svitom-kerivnyka-czru/>

2. Кацавець Р. С. Українська мова: усна і писемна (ділове спрямування). Навчальний посібник. Київ: Алерта. 2020. 264 с.

3. Литвинова Л. В. Комунікативна культура публічних службовців у контексті професіоналізації публічної служби. *Актуальні питання підготовки фахівців у сфері публічного управління та адміністрування: матеріали щоріч. наук.-практ. конф. за міжнар. участю* (Київ, 1–2 листоп. 2018 р.): у 2 т. / ред. колегія: В. С. Куйбіда та ін. Київ: НАДУ, 2018. Т. 1. С. 208-211.
4. Ніколаєв Є. *Євген Ніколаєв: як я побував держслужбовцем у Міносвіти*. URL : <https://osvita.ua/blogs/77679/>
5. Печерський А. *Як мова конструює реальність війни*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/08/26/yak-mova-konstruyuye-realnist-vijny/>
6. Радутький М. URL : <https://www.facebook.com/radutskyi/posts/577001640615765/>
7. Ромовська З. *Плекаймо мову! – професор права Зорислава Ромовська про українську мову та знуцання з неї*. URL: <https://racurs.ua/ua/2501-plekaymo-movu-profesor-prava-zoryslava-romovska-pro-ukrayinsku-movu-ta-znuschannya-z-neyi.html>
8. Северин О. *Право на звернення: капосні дрібнички, які псують справу*. URL: <https://www.prostir.ua/?blogs=pravo-na-zvernennya-kaposni-dribnychky-yaki-psuyut-spravu>
9. Семенов О. М. *Культура наукової української мови: навч. посіб.* К.: ВЦ “Академія”, 2010. 216 с.
10. Словник. ua. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%9A%D0%90%D0%9D%D0%A6%D0%95%D0%9B%D0%AF%D0%A0%D0%98%D0%A2>
11. Сурмін Ю. П. *Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: навч.-метод. посіб.* Київ: НАДУ, 2008. 184 с.
12. Шевчук С. В., Клименко І. В. *Українська мова за професійним спрямуванням: підручник. 5-е вид., виправл. і доповн.* Київ: Алєрта, 2019. 640 с.

REFERENCES

1. *Vziaty pid kontrol rozpad «iadernoї» Rosii. Eksrozvidnyk SShA poiasnyv netyrove turne svitom kerivnyka TsRU* [Take control of the collapse of «nuclear» Russia. An ex-US intelligence officer explained the unusual world tour of the head of the CIA]. URL: <https://www.nta.ua/vzyaty-pid-kontrol-rozpad-yadernoyi-rosiyi-eksrozvidnyk-ssha-poyasnyv-netyrove-turne-svitom-kerivnyka-czru/> [in Ukrainian].
2. Katsavets R. S. *Ukrainska mova: usna i pysemna (dilove spriamuvannia)*. [Ukrainian language: spoken and written (business direction)]. *Navchalnyi posibnyk*. Kyiv: Alerta. 2020. 264 s. [in Ukrainian].
3. Lytvynova L. V. *Komunikatyvna kultura publichnykh sluzhbovtiv u konteksti profesionalizatsii publichnoi sluzhby*. [Communicative culture of public servants in the context of professionalization of public service]. *Aktualni pytannia pidhotovky fakhivtsiv u sferi publichnoho upravlinnia ta administruvannia: materialy shchorich. nauk.- prakt. CONF. za mizhnar. uchastiu* (Kyiv, 1–2 lystop. 2018 r.): у 2 т. / ред. kolehiia: V. S. Kuibida ta in. Kyiv: NADU, 2018. Т. 1. S. 208-211 [in Ukrainian].
4. Nikolaiev Ye. *Yevhen Nikolaiev: yak ya pobuvav derzhsluzhbovtsem u Mynosvity*. [Evgen Nikolaev: how I was the Ministry of Education as a civil servant]. URL : <https://osvita.ua/blogs/77679/> [in Ukrainian].
5. Pecherskyi A. *Yak mova konstruiiue realnist viiny*. [How language constructs the reality of war]. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/08/26/yak-mova-konstruyuye-realnist-vijny/> [in Ukrainian].
6. Radutskyi M. [Radutskyi M.]. URL: <https://www.facebook.com/radutskyi/posts/577001640615765/> [in Ukrainian].
7. Romovska Z. *Plekaimo movu! — profesor prava Zoryslava Romovska pro ukraїnsku movu ta znuschannia z nei* [Let’s cherish the language! – law professor Zoryslava Romovska about the Ukrainian language and its abuse]. URL: <https://racurs.ua/ua/2501-plekaymo-movu-profesor-prava-zoryslava-romovska-pro-ukrayinsku-movu-ta-znuschannya-z-neyi.html> [in Ukrainian].
8. Severyn O. *Pravo na zvernennia: kaposni dribnychky, yaki psuiut spravu* [The right to appeal: petty little things that spoil the case]. URL: <https://www.prostir.ua/?blogs=pravo-na-zvernennya-kaposni-dribnychky-yaki-psuyut-spravu> [in Ukrainian].
9. Semenov O. M. *Kultura naukovoї ukrainskoї movy* [Culture of scientific Ukrainian language]: navch. posib. K.: VTs “Akademiiia”, 2010. 216 s. [in Ukrainian].
10. Slovyk. ua. [Dictionary. ua]. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%9A%D0%90%D0%9D%D0%A6%D0%95%D0%9B%D0%AF%D0%A0%D0%98%D0%A2> [in Ukrainian].
11. Surmin Yu. P. *Naukovi teksty: spetsyfika, pidhotovka ta prezentatsiia* [Scientific texts: specifics, preparation and presentation]: navch.-metod. posib. Kyiv: NADU, 2008. 184 s. [in Ukrainian].
12. Shevchuk S. V., Klymenko I. V. *Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam* [Ukrainian language for professional direction]: pidruchnyk. 5-e vyd., vypravl. i dopovn. Kyiv: Alerta, 2019. 640 s. [in Ukrainian].

Альона ТАРАНЕНКО,
orcid.org/0000-0002-5357-4759
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна) Taranenko_AV@i.ua

АЛЬТЕРНАТИВНЕ ПРОЧИТАННЯ НАРАТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ ПОВІСТІ «ЧАС ГЛИБОКОЇ ОСЕНІ» С. НОСАНЯ

У пропонованій науковій студії висвітлено питання альтернативного прочитання / перепрочитання специфіки наративної складової (принаймні деяких елементів) повісті «Час глибокої осені» черкаського письменника Сергія Носаня, чий «слід на землі – чистий і чесний» (М. Жулинський).

Обраний текст «Час глибокої осені» (1979) – один із ранніх творів С. Носаня, який заклав міцний естетичний фундамент для подальшої творчої реалізації, проте ще й досі чекає на свого справедливого і глибокого дослідника. Хоча повість важко оцінити однозначно, оскільки в деяких місцях наявний брак письменницької майстерності (зокрема, коли йдеться про «кольорову палітру» епітетів), подеколи виокремлюється соціалістична поетика (яку вкрай складно було обійти у ті непрості часи) тощо. Проте прямотинність і однозначність уналежнюємо переважно лише до мовленнєвого оформлення твору, які перестають бути акцентовано відчутними з розгортанням сюжету.

Під наративним кодом у студії розуміли дескриптивну організацію повісті, за допомогою якої оприявлюються його ключові й семантичні вузли, а також встановлюється взаємодія між автором, наратором та реципієнтом як основними учасниками процесу інсталяції наративної площини.

Щодо загальної наративної концепції твору, відзначено, що оповідь ведеться ніби двопланово: про відпочинок Максима на природі та філософський підтекст, що змінює світогляд героя, а на підтекстовому рівні ще й відчутні паралелі-алюзії до класичних творів радянського часу.

С. Носань у повісті поступово вводить в оповідь нових епізодичних героїв: одні діють, про інших – лише згадується, але кожна фігура відповідає певній проблемі, яка названа, проте не розкрита. У цьому й полягає одна з особливостей наративної стратегії твору. Завдяки наголошенню на багатоаспектній проблематиці текст «Час глибокої осені» набуває онтологічної багатовимірності, метафізичної насиченості.

Акцентовано, що обрана для аналізу повість С. Носаня, на перший погляд, створює враження камерного твору, адже події, крім постпозиції, відбуваються на природі поблизу сторожки, у якій живе дядько Йосип, протягом кількох днів. Чіткого зазначення, що і в який день – немає. Час визначений як двадцять вісім днів відпустки Максима. Однак панорамність зображення досягається введенням до сюжету другорядних персонажів, які розповідають якісь історії, щось пригадують, узагальнюють, і перед читачем постають картинки від давно минулих часів до історичних і сучасних.

Ключові слова: соціалізм, повість, підтекст, наратив, заголовок, композиція, контраст, прислів'я, афористичні вислови, пора року, осінь.

Alona TARANENKO,
orcid.org/0000-0002-5357-4759
Candidate of Science (Philology),
Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature
Oles Honchar Dnipro National University
(Dnipro, Ukraine) Taranenko_AV@i.ua

ALTERNATIVE READING OF THE NARRATIVE COMPONENT OF THE STORY “TIME OF DEEP AUTUMN” BY S. NOSAN’

The research under consideration highlights the problem of an alternative reading / rereading of the specifics of the narrative component (at least some elements) of the story “Time of Deep Autumn” by the Cherkasy writer Serhiy Nosan, whose “footprint on earth is pure and honest” (M. Zhulynskyi).

The selected text “Time of Deep Autumn” (1979) is one of S. Nosan’s early works, which laid a solid aesthetic foundation for further creative realization, but it is still waiting for its fair and deep researcher. Although it is difficult to evaluate the novel clearly, since in some places there is a lack of writing skill (in particular, when it comes to the “color palette” of epithets), sometimes socialist realist poetics (which was extremely difficult to bypass in those difficult times)

and so on are highlighted. However, we attribute directness and ambiguity mainly only to the speech design of the work, which cease to be accentuated and noticeable as the plot unfolds.

In the research the narrative code is understood as the descriptive organization of the work, with the help of which its key and semantic nodes are revealed, as well as the interaction between the author, the narrator and the recipient as the main participants in the process of installing the narrative plane is established.

As for the general narrative concept of the work, it is noted that the story is conducted in two ways: about Maxim's recreation in nature and a philosophical subtext that changes the worldview of the hero, and at the subtextual level there are also tangible parallels-allusions to the classic works of the Soviet era.

In the story, S. Nosan gradually introduces new episodic characters into the story: some act, others are only mentioned, but each figure corresponds to a certain problem, which is named, but not revealed. This is one of the features of the story's narrative strategy. Due to the emphasis on multifaceted issues, the work "Time of Deep Autumn" acquires ontological multidimensionality and metaphysical saturation.

It is emphasized that S. Nosan's story chosen for analysis, at first glance, creates the impression of a work with a few characters, because the events, in addition to the postposition, take place in nature near the guardhouse where Uncle Yosyp has been living for several days. There is no clear indication of what and on what day. The time is defined as twenty-eight days of Maxim's vacation. However, the panorama of the image is achieved by the introduction of secondary characters into the plot, who tell some stories, recall something, summarize, and the reader is presented with pictures from long ago to historical and modern times.

Key words: social realism, story, subtext, narrative, title, composition, contrast, proverb, aphoristic sayings, season, autumn.

Постановка проблеми. Вже багато років поспіль актуальним питанням сучасного літературознавства є «розкодування» текстів української літератури радянських часів і повернення давно забутих, а нерідко – несправедливо забутих імен письменників України. До тих, хто свого часу творив історію регіональної літератури, уналежнюємо Сергія Носаня. Останній – письменник неспокійного ХХ віку, чия творчість може бути художньо якісним матеріалом заявленого літературознавчого аспекту. С. Носань, чий «слід на землі – чистий і чесний» (М. Жулинський), – творча особистість, яка добре відома черкащанам, адже саме на Черкащині він жив, творив, про неї писав. Героями його творів нерідко були звичайні місцеві жителі, які переймалися проблемами власного життя загалом і свого краю зокрема, виходячи на універсальний, всезагальний рівень.

Сергій Носань свого часу щиро зізнавався, що «завдяки їй – рідній родинній землі, своїм країнам і народу я став письменником. Я казково багата і щаслива людина, бо в мене є моя Україна, її народ і мій глибинний козацький родовід у ньому, є безмірна і світла любов до цієї святої землі, біль і тривога за неї, і все це виповнює моє серце і думи, визначає мою дорогу, діла і вчинки...» (Носань, 2009: 19).

Твір «Час глибокої осені» (1979) – один із ранніх текстів С. Носаня, який заклав міцний естетичний фундамент для подальшої творчої реалізації.

Аналіз досліджень. Творчий спадок Сергія Носаня чималий, так само як і увага до нього літературознавців. Черкащани зробили багато для збереження пам'яті про свого земляка. Зокрема, у 2009 році видано біобібліографічний покажчик

«Струни творчості Сергія Носаня» (Савчук, 2009). Про вагомість творчості письменника вдало сказав класик – М. Жулинський: «І все це відкриває читачеві світ неповторної естетичної насолоди, будить роздуми і просвітлює душу» (Жулинський, 2009: 21).

Про оригінальність письменницького почерку С. Носаня свого часу писали як провідні літературознавці, так і початківці: Ю. Безхутрий, Л. Бондаренко, О. Гончар, В. Дончик, М. Жулинський, В. Захарченко, А. Костецький, П. Линовицький, В. Малик, М. Негода, В. Поліщук, В. Положій, А. Романенко, Г. Сергієнко, О. Шолудько та ін.

М. Жулинський, залишаючи нащадкам спомин про письменника, справедливо акцентував на тому, що в С. Носаня «...чудова поетична мова, прозорий стиль, яскрава й оригінальна художня палітра бачення людських характерів і земного життя взагалі з притаманним авторові філософським заглибленням і осмисленням. А яке мальовниче і свіже зображення природи! Ніби побіжний штрих, але за ним постає ціла картина – одухотворена, жива...» (Жулинський, 2009: 21).

Сам же С. Носань зазначав: «Ми доти залишаємось живими і духовно повноцінними людьми, допоки жива наша пам'ять... Допоки болять у душах трагедії і біди далекого і близького минулого, болять муки і горе, що випали на долю попередникам, болять, як застереження, як поклик до здорового глузду жити в любові і єдності, в гармонії з природою і з Богом – Творцем Всевишнім у душі...» (Носань, 2009: 19), а «Все, що відбувається в житті, – відбувається в Слові...» (Носань, 2009: 19).

Обрана для аналізу повість майже не досліджена (за винятком студій М. Суховецького

(«Використати запас висоти»), П. Линовецького («Час глибоких роздумів»), В. Положія («Перед третьою сходинкою») та ін.). Проте питання нарративної концепції, її своєрідності в тексті повісті «Час глибокої осені» досі не потрапило на маргінес літературознавчого осмислення, що й спонукало нас до наукових пошуків.

Сучасний стан наратології як дисципліни здебільшого стабільний і водночас помірковано динамічний, адже в цілому проблемні питання, що донедавна були суцільною загадкою, стали ґрунтовніше осмислюватися (зоосібно, це засвідчено працями Р. Барта, І. Денисюка, Р. Гром'яка, Ж. Женетта, Ю. Коваліва, Л. Мацевко-Бекерської, І. Папуші, М. Ткаченка, В. Шміда, Ф. Штанцеля та багатьох інших), але не можна говорити про наратологію як про вичерпно досліджену царину, оскільки низка векторів із семним наповненням «нарратив» залишаються і досі в центрі літературознавчих пошуків.

Загальновідомо, що об'єктом дослідження у наратології є нарративи. На думку автора-укладача «Літературознавчої енциклопедії» Ю. Коваліва, нарратив – це «логоцентричне розповідання (оповідання, повість, роман тощо) із відповідною структурою та процесом самоздійснення як способу буття оповідного тексту, одночасно об'єкт і акт повідомлення про справжні чи фіктивні події, здійснюваний одним (кількома) нараторами, адресований іншому (чи кільком) наратору» (Ковалів, 2007: 89). Однак, на переконання Ю. Коваліва, «нарратив не обмежений лише оповіддю (від першої особи), композиційним складником. Йдеться про особливе утворення події у тексті як концептуального бачення людини, як найменшої його структурної одиниці, про втілення її в нарративних дискурсах на рівні синхронії та відмінності від ненаративних елементів (опис, аргументація, коментар тощо)» (Ковалів, 2007: 89). Л. Герман і Б. Вервек, наприклад, уважають, що варто звертати увагу на три константи: час (тривалість, порядок, частота), характеротворення (пряме, непряме, аналогія), фокалізація (типи, властивості) (Herman, Vervaeck, 2005: 59–60).

Процес нарації сприймається як різнопланове поняття, адже, з одного боку, це загальна дефініція на позначення оповіді як такої у літературознавстві; з іншого – це індивідуально психологічна стратегія побудови різних текстових матеріалів, кожен з яких характеризується унікальністю й оригінальністю думок автора, наратора та реципієнта, які на певному етапі побудови чи сприйняття тексту вносять індивідуальні вкраплення-маркери, що у своїй сукупності складають репрезентативну специфіку тієї чи тієї моделі тексту.

Під нарративним кодом будемо розуміти дескриптивну організацію твору, за допомогою якої оприявлюються його ключові й семантичні вузли, а також встановлюється взаємодія між автором, наратором та реципієнтом як основними учасниками процесу інсталяції нарративної площини.

Мета статті – дослідити своєрідність художнього виокреслення окремих нарративних ходів у повісті Сергія Носаня «Час глибокої осені».

Виклад основного матеріалу. Обрану для аналізу повість «Час глибокої осені» С. Носаня важко оцінити однозначно, оскільки в деяких місцях відчувається брак письменницької майстерності (особливо коли йдеться про «кольорову палітру» епітетів, наприклад: «Коли повертали назад, з-за сизих та фіалкових далей, притрушених пурпуровим попільцем вранішнього серпанку, по-лебединому повільно й велично впливало на бузкову гладінь крайнеба огнисте, свіже, скупане у нічних росах сонце» (Носань, 1979: 108). Подеколи – добре відчутна соцреалістична поетика (хоч у ті часи уникнути або обійти її було вкрай непросто), зокрема, трафаретні конструкції «...бадьора й весела музика радісних думок і почуттів...» (Носань, 1979: 103) або неоконвірний психологізм, як-от: «Сиділи радісні й зворушені новим знайомством з людьми щирими й привітними...» (Носань, 1979: 104), чи так звані «обов'язкові» фрази: «Гордо й незалежно, немов над усім світом, над землею, над коричневим розгоном Кремлівської стіни стрімко злітають у небо, а злетівши, завмирають рубіново-палаючі зірки, виспівані з каменю працюючими руками...» (Носань, 1979: 109). Такі маркери епохи «провели» б твір крізь будь-якого цензора, але зауважимо, що пряmolінійність і однозначність стосуються переважно лише мовленнєвого оформлення повісті й перестають бути акцентовано відчутними з розгортанням сюжету.

Позитивними елементами, що привертають увагу читача, стають світоглядні, емоційні та моральні доміанти. Однак дидактизм не є показовим елементом поетики. Навпаки, він прихований за загальним настроєм та експресивністю оповіді. На передній план винесено авторський настрій, його емоцію. Цьому сприяють як загальна архітектоніка повісті, так і нарративна стратегія, чітке композиційне вирішення.

Контраст – один із основних оповідних та композиційних прийомів у творі. Насамперед відчувається контрастність назви повісті та зачину. Назва налаштовує на подвійне її розуміння: з одного боку, мова може йти про пору року – осінь, а з

іншого – в радянській літературі традиційно осінь сприймалася як специфічна паралель до літнього (зрілого) віку людини, коли надходить час підводити підсумки, аналізувати пройдений життєвий шлях. Останнє прочитання назви, на нашу думку, в пріоритеті, адже й головним героєм, крім образу розповідача Максима – кореспондента обласної газети у відпустці, є Йосип Федорович – досвідчений сімдесятирічний військовий у відставці. Саме він робить певні життєві висновки. Але в нарративному аспекті цей герой є каталізатором для усвідомлення моральних істин розповідачем. Останній емоційно сприймає світ, навколишню дійсність. Можливо, саме налаштуванням на емоційність як домінуючу ознаку нарації можна пояснити певну сентиментальність експозиції твору, що майже повністю витримана у фольклорному стилі: «Так свіжо, так просторо тут. Так легко дихається і так радісно дивляться очі на все, що довкола тебе. Струнки високі верби, під якими напнуто намет, молодий листатий очерет з пухкими охристими головками над присивлено-темною зеленню, білі піски, лагідна синь води, село вдалині, що дивує м'якою білістю чепурних будиноків на тлі садів, – і все це під безмежною голубінню високого неба породжує в душі відчуття волі, солодкого щастя...» (Носань, 1979: 91–92). Цей опис ніби передає «весняні» почуття героя з піднесено-пісенним сприйняттям навколишньої краси, тим більше, що й кольорова гама скоріше відповідає весняному малюнку. Однак герой-розповідач – радянська людина, представник молодого покоління, якому властиве активніша діяльність і оптимістичне світосприйняття. Письменник не зупиняється на однозначному трактуванні цього образу. Під нього підводиться інша основа, і виразником її стає дядько Йосип. Саме в його уста вкладено фрази, що є ключовими для розуміння смислу повісті та світогляду, який пропонується як правильний. Якщо образ розповідача відповідає за емоційну тональність повісті, то образ Йосипа – за розкриття метафізичної проблематики.

Зав'язка твору налаштовує на те, що герої мають «переконувати читача» в перевагах життя в селі, зважаючи на фразу, з якої власне й починається дія. У відповідь на запитання розповідача, чому він не живе в місті, де має нову двокімнатну квартиру, відповідає: «Завдяки цьому, – він поглянув на луки, на воду, на очерети, – я й тримаюся ще на землі і не розумію тих, для кого світ обмежується балконом...» (Носань, 1979: 92). До того ж одразу наводиться негативний приклад – образ сусіда дядька Йосипа, також колишнього військо-

вого, який змінив активне життя на відпочинок на балконі й наразі має «Вже сто десять кілограмів у вазі наспочивав. За серце хапається, “швидко допомогу” безперервно викликає... <...> а так сам себе занедбав...» (Носань, 1979: 93).

Якщо говорити про загальну нарративну концепцію твору, то можна зазначити, що оповідь ведеться ніби двопланово: оповідь про відпочинок Максима на природі та філософський підтекст, що змінює світогляд героя, а на підтекстовому рівні ще й відчутні паралелі-алюзії до класичних творів радянського часу. З одного боку, це «Тронка» Олеся Гончара, а з іншого – «Записки мисливця» Івана Тургенєва. В усіх текстах йдеться про єднання людини з природою. В Олеся Гончара оспівується природне начало в людині як таке, що є дійсно справжнім, опоетизовується сама дійсність, природа. І. Тургенєв по-іншому бачить «природну» людину-селянина, якого оцінює особистістю з високою культурою, вихованням, котра, у свою чергу, не належить природі, але може її зрозуміти, на відміну від селян, які не здатні усвідомити те, що їм дано. Герої С. Носаня – люди нового покоління, нової формації. Вони наділені здатністю розуміти, аналізувати (як мисливець І. Тургенєва) і «переживати» природу, як герої О. Гончара.

В обраному для аналізу творі С. Носаня посту-пово вводить в оповідь нових епізодичних героїв, одні діють, про інших – лише згадується, але кожна фігура відповідає певній проблемі, яка названа, проте не розкрита. У цьому й полягає одна з особливостей нарративної стратегії повісті. Завдяки наголошенню на багатоаспектній проблематиці твір набуває онтологічної багатомірності, метафізичної насиченості. Однією з проблем є культурологічно-екологічна. Щоб її репрезентувати, автор уводить згадку про легендарного чоловіка. Оскільки його вміння властиві героям легенд, а не пересічним жителям історичного часу. Ця людина жила давно. Так давно, що, може, ще й за часів запорозького козацтва (у такий спосіб паралельно легендаризується й опоетизовується через утаємниченість історичних реалій образ козацтва). Юхим Решето – «маленький такий, швидкий, очі гострі-гострі. Гляне – і ніби голками кольне. Так він ні невода, ні ятерів, навіть вудки не визнавав, – без будь-якого знаряддя рибу ловив. Лини, карасі, окуні такі приносив, що всі тільки руками розводили. Першосортну рибу. До того ж ловив стільки, скільки було необхідно» (Носань, 1979: 96). У такий спосіб автор виявляє дидактичну спрямованість повісті. Він безпосередньо вчить майбутнього дорослого громадянина – свого читача,

як треба ставитися до природи: «Коли є гості – більше, а як удома тільки вдвох з бабою, то найчастіше лина і два карасі приносив. Лин, каже, на борщ, а карасі – засмажити в сметані. А як гості, то ще й окунів на юшку. На кожного гостя по окуню. Більше не брав...» (Носань, 1979: 96).

Подальша оповідь, у якій автор не збирається ставити крапку в екологічній тематиці, ніби реалізує, розгортає популярне прислів'я: у житті завжди є місце для дива. Оминаючи логічний перехід, автор переводить ситуацію на розмову між героями про аграрний талант дядька Йосипа, як він на прибережних пісках виростив все, що йому потрібно для життя, – справжнє натуральне господарство. Дядько Йосип – своєрідний Робінзон, який показує П'ятниці свої володіння. Він тепер – часточка природи, через що тварини не бояться його: «Тільки ми відійшли, як на столі з'явилися дві синички, горобець і ще якась рухлива пташка. Видзьобують крихти, які дядько навмисне лишив. // – А то що за птаха? – вказую на незнайомку. // – То?.. Очеретянка. Вона теж у мене столується. А гніздо її за кілька кроків од кухні, в очереті. Вже малі пташенята вивелись. Другий рік як оселилась. // – Дива!.. // – Звичайне життя» (Носань, 1979: 96–97).

Це звичайне життя треба відчутти як дар, як диво, щоб бути щасливим. І саме це відбувається з розповідачем під впливом дядька Йосипа. Максим помічає красу навколо себе, цілющу силу природи. Такі моменти автор іноді подає в стилізації під билину, зокрема зображення героя саме як билинного, що бере свою силу в матінки-землі: «Потім напився води, холодної, що аж у зуби заходить, з терпкуватим присмаком опалого листя, глибин землі та коріння дерев і трав...» (Носань, 1979: 103).

Мораль у повісті часто подається через пригадування героями прислів'їв або афористичних висловів. Наприклад, дядько Йосип згадує слова батька Максима, який загинув на війні і якого син майже не пам'ятає: «Йосипе, не з тієї людини сміються, яка не вміє щось робити, а з тієї, що вміє, та лінується...» (Носань, 1979: 114), «Людина все зможе, було б тільки бажання, як кажуть...» (Носань, 1979: 97), «Все на цій землі пов'язане між собою. Одне з одного виростає. А надто людська жага до прекрасного...» (Носань, 1979: 116), «Ухопилось коріння за землю. А буде корінь живий – і листя сипоне!..» (Носань, 1979: 123), «Хай посидять самі, а я походжу нічним берегом, подумаю-поміркую про них і про себе, як жив, живу тепер і як маю жити далі...» (Носань, 1979: 126).

Обрана для аналізу повість, на перший погляд, створює враження камерного твору, адже події, крім постпозиції, відбуваються на природі поблизу сторожки, у якій живе дядько Йосип, протягом кількох днів. Чіткого зазначення, що і в який день – немає. Час визначений як двадцять вісім днів відпустки Максима. Однак панорамність зображення досягається введенням до сюжету другорядних персонажів, які розповідають якісь історії, щось пригадують, узагальнюють, і перед читачем постають картинки від давно минулих часів («Дядькові руки випростано припали до землі, припали, немов дослухаються до биття її серця, що лине десь із глибини віків, з грудей всіх поколінь, всіх тих, що колись пройшли по цій землі у небуття: наші діди, прадіди...» (Носань, 1979: 115)) до історичних (фінська, громадянська, Велика Вітчизняна війни) і сучасних, подумки герої заглядають і в майбутнє (апокаліптичний мотив простежуємо в одкровенні Максима: «І враз ця тиша, цей спокій вражають мене острахом і болем: “Господи, та це ж така тиша, така мертвість стояли й сковували льодом землю тоді, коли ще не було на ній життя, не було людини... І чи не це чатує на землю попереду?”...» (Носань, 1979: 132)).

Географія, що згадується в повісті, досить широка: це міста Радянського Союзу (Ленінград, Світловодськ, Курськ, Липецьк) з їх визначними атрибутами (Кремлівська стіна, зірки на баштах Кремля, крейсер «Аврора»), союзні республіки («А як море оце стріли... Миру того було! І чуваші, і казахи, і латиші, і росіяни, і одесити...»), «Мов одна сім'я жили. У мене Ванько з Брянська і Мамед з Єревана квартирували...» (Носань, 1979: 138)), іноді автор виходить за межі країни, згадуючи події фінської, другої світової воєни чи линуци подумки до часів, коли «безіменні тисячі тисяч рабів...<...> вершили єгипетські піраміди...» (Носань, 1979: 127).

Якщо говорити про приховану суперечку з владою на сторінках повісті, то можемо припустити, що вона знаходиться за невинним діалогом, у якому дядько Йосип і його гість Іван Петрович згадують дитинство. Вони жили в селі Дубинці, що підлягало затопленню, коли створювалися штучні моря. Наприкінці повісті автор оспівує творчу працю будівників цих морів, але тут відчутною є і ностальгія за тим часом, за тими місцями: «А знаєш, як ото ми ще малими телят пасли, там, де вода, де море тепер... Ох і любили сало смажене на шпичках, еге?» (Носань, 1979: 124). Автор вдало переводить розмову зі слизької доріжки інакодомства в безпечний

«кулінарний» напрям. І трохи далі письменник знову згадує Дубинці, а після того подає в рецепції Максима мрії тоді ще дітей Йосипа та Івана: «...і я жив тоді, в їхні часи, вудив красноперів, пас телят, мріяв відкопати золото на Круковій могилі, битися з ворогами, що нападали на рідну землю...» (Носань, 1979: 125). Відповідно постають питання: яка земля рідна, від яких ворогів її треба боронити і чому автор поставив трикрапку, ніби не завершив думку? Іншим варіантом є роздуми героя про роль людини у світі. На той час уважалося, що людина – це безликий гвинтик у механізмі держави, а також була популярною думка, що людина – піщинка, яка настільки мала, що губиться у Всесвіті. С. Носань зображує героя, який спостерігає за нічним небом: «Я полишаю дивитися на мертво світило, полишаю, бо здаюся собі занадто крихітним, роздавленим нічним громадям неба... // Я – піщинка!.. // Я – пилінка!.. // Мене немає, немає, немає... // Хіба?! // Ні, ні... Я – є-є!.. // То лише на тлі величі всесвіту я оцінюю себе як людину...» (Носань,

1979: 130–131). Герой не погоджується з тим, що йому нав'язують, але оскільки у творі не зазначено, що й кому нав'язується, то й суперечки начебто немає, а є внутрішнє сум'яття персонажа. І як моральний підсумок можна сприйняти тост одного з епізодичних героїв, який підводить до фіналу історію відпустки Максима: «Вип'ємо за наше життя, за те, щоб ми завжди і скрізь лишалися людьми, щоб ніколи не черствіли, не міліли наші душі, щоб завжди вони були в розлив доброті й щедрості, як ці плеса при сході сонця...» (Носань, 1979: 139).

Висновки. Досліджуючи деякі наративні ходи твору «Час глибокої осені» Сергія Носаня, дійшли висновків, що текст нібито не складний за типом наративу і однозначний за смислом, але під час перепрочитання із сучасних позицій відкриває для дослідників нові перспективи й варіанти інтерпретацій. На поетику повісті значно вплинули канони соцреалістичного письма, проте письменник, який хотів щось сказати, звернувся до інакомовлення, до підтексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жулинський М. «...мудра й зірка душа!» Слово про Сергія Носаня. *Струни творчості Сергія Носаня: біобібліографічний покажчик* / Уклад. Т. Савчук. Черкаси: ОУНБ, 2009. С. 21.
2. Струни творчості Сергія Носаня: біобібліографічний покажчик / Уклад. Т. Савчук. Черкаси: ОУНБ, 2009. 68 с.
3. Носань С. Більшого щастя немає, як бути з народом. *Струни творчості Сергія Носаня: біобібліографічний покажчик* / Уклад. Т. Савчук. Черкаси: ОУНБ, 2009. С. 19–20.
4. Ковалів Ю. Наратив. *Літературознавча енциклопедія: у 2 т.* / Автор-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. С. 89–91.
5. Носань С. Час глибокої осені. *Час глибокої осені: повісті*. Київ: Молодь, 1979. С. 91–142.
6. Herman L., Vervaeck B. Handbook of Narrative Analysis. Lincoln and London: University of Nebraska Press, 2005. 243 p.

REFERENCES

1. Zhulynskiy M. «...mudra y zirka dusha!» Slovo pro Serhiia Nosania [“...Wise and star soul!” A word about Serhiy Nosan]. *Struny tvorchosti Serhiia Nosania: biobibliografichnyi pokazhchyk* / Uklad. T. Savchuk. Cherkasy: OUNB, 2009. P. 21 [in Ukrainian].
2. Struny tvorchosti Serhiia Nosania: biobibliografichnyi pokazhchyk [Strings of Serhiy Nosaniy's creativity: a bibliographic index] / Uklad. T. Savchuk. Cherkasy: OUNB, 2009. P. 5–18 [in Ukrainian].
3. Nosan S. Bilshoho shchastia nemaie, yak buty z narodom [There is no greater happiness than to be with the people]. *Struny tvorchosti Serhiia Nosania: biobibliografichnyi pokazhchyk* / Uklad. T. Savchuk. Cherkasy: OUNB, 2009. P. 19–20 [in Ukrainian].
4. Kovaliv Yu. Naratyv [Narrative]. *Literaturoznavcha entsyklopediia: u 2 t.* / Avtor-uklad. Yu. I. Kovaliv. Kyiv: VTs «Akademii», 2007. T. 2. P. 89–91 [in Ukrainian].
5. Nosan S. Chas hlybokoi oseni [Deep autumn time]. *Chas hlybokoi oseni: povisti*. Kyiv: Molod, 1979. P. 91–142 [in Ukrainian].
6. Herman L., Vervaeck B. Handbook of Narrative Analysis. Lincoln and London: University of Nebraska Press, 2005. 243 p.

УДК 82.09

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-30>

Maryna TARNAVSKA,

orcid.org/0000-0002-5476-911X

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Translation, Applied and General Linguistics

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

(Kropyvnytsky, Ukraine) tarnavsky78@gmail.com

UNCONSCIOUSLY CREATED SUBTEXT: METHODOLOGY OF IMPLICIT MEANING IDENTIFICATION AND INTERPRETING IN THE ARTISTIC TEXTS

A truly artistic text is an extremely complex and multifaceted system, which is created and artistically powered due to the writer's talent. Implicit meanings of a work of art are both its integral part and an indicator of high artistic quality. However, the nature of these hidden planes in high artistic quality literary works, as the research proves, can be of a different kind. Thus, there are artistic texts with consciously created hidden meaning, which is carefully drawn by the artist's talented hand. Identifying and analyzing such subtexts is often extremely difficult, because, firstly, it is not always possible to find evidence that the implicit meanings are the purposeful work of the writer; and secondly, the nature of hidden meanings makes them hard to identify and analyse. «Unconsciously» created subtexts, that is, those which exist in the text not because the author intended to create them; they arise and manifest themselves owing to the extraordinary skill of artistic writing, the «depth» of the author's text, its emotional and pictorial power; in fact, owing to the genius of their creator. Such a premise allows us to put forward the assumption that hidden meanings, both «consciously» and «unconsciously» created, arise due to the author's use of such linguistic and artistic means which are able to generate a high degree of drama, psychology, to strengthen certain moods and ideas of the work, thereby opening the way for the reader «deep» into the text. He given means include repetitions of various kinds and at different language levels, artistic details, «strong positions» of the work, such as the title and the ending. However, there are less researched, but no less effective in creating hidden meanings ones: these are «associative networks», «leitmotifs», and «suggestion», that is, gradual reinforcement of an emotional mood. Having in the arsenal the whole set of important subtext tools, it seems possible to carry out an effective and completely reliable analysis of the creation and functioning mechanisms even of the «unconsciously» created subtext. Hryhir Tyutyunnyk's stories are ideal material for the study, since it is known that he did not create various layers of his works consciously, but their careful reading allows one to discover numerous subtextual planes, which together with the explicit meaning, create a powerful and highly artistic text. The study proves that «unconsciously» created hidden meanings can be identified and analyzed, and this, in turn, opens the way to a deeper understanding of what a «genius» work actually is. The research also makes it possible to significantly improve the quality of the process of a literary text interpretation, and therefore, potentially the quality of its translation.

Key words: «consciously» and «unconsciously» created subtext, implicit meaning, suggestion, associative network, leitmotif, text interpretation.

Марина ТАРНАВСЬКА,

orcid.org/0000-0002-5476-911X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

(Кропивницький, Україна) tarnavsky78@gmail.com

НЕСВІДОМО ТВОРЕНИЙ ПІТЕКСТ: МЕТОДОЛОГІЯ ВИЯВЛЕННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПРИХОВАНИХ СМИСЛІВ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Художній текст – надзвичайно складна та багатопланова система, яка створюється та набуває мистецької сили завдяки таланту письменника. Імпліцитні смисли художнього твору – це, водночас, і невід’ємна його складова, і показник високої художньої якості. Проте природа цих прихованих планів у творах високого мистецького татунку, як доводять дослідження, може бути різного характеру. Так, існують художні тексти зі свідомо твореним прихованим смислом, який ретельно вимальовується талановитою рукою митця. Ідентифікувати та проаналізувати такі підтексти часто буває надзвичайно складно, адже, по-перше, не завжди можна знайти докази того, що імпліцитні смисли – це цілеспрямована робота письменника, а, по-друге, природа прихованих смислів робить їх такими, що важко піддаються ідентифікації та аналізу. «Несвідомо» творені підтексти, тобто ті, що існують у тексті не тому, що автор задумав їх створити; вони виникають та проявляють себе від надзвичайної майстерності художнього письма, «глибинності» авторського тексту, його

емоційної та зображальної потужності, фактично від геніальності їх творця. Така передумова дозволяє нам висунути припущення про те, що приховані смисли, як «свідомо» так і «несвідомо» створені, виникають завдяки використанню автором таких мовних та художніх засобів, які здатні згенерувати високий ступінь драматизму, психологічності, підсилити певні настрої та ідеї твору, тим самим відкривши читачеві шлях «углиб» тексту. До таких засобів відносяться повтори різного роду та на різних мовних рівнях, художні деталі, «сильні позиції» твору, такі як заголовок та кінцівка. Проте є і менш досліджені, але від того не менш дієві щодо створення прихованих смислів: це і «асоціативні сітки», і «лейтмотиви», і «сугестія», тобто поступове навіювання емоційного настрою. Маючи в арсеналі весь набір важливих підтекстових засобів, видається можливим здійснити ефективний та цілком достовірний аналіз механізмів творення та функціонування навіть «несвідомо» твореного підтексту. Оповідання Григора Тютюнника є ідеальним матеріалом для подібного дослідження, оскільки відомо, що він не створював багатошаровість своїх творів свідомо, проте їх уважне прочитання дозволяє відкрити численні підтекстові плани, які разом з поверхневим смислом створюють потужний високохудожній текст. Дана розвідка доводить, що «несвідомо» творені приховані смисли піддаються ідентифікації та аналізу, а це, у свою чергу, відкриває шлях до більш глибокого пізнання того, що ж власне є «геніальний» високохудожній твір. Подібне дослідження дозволяє також суттєво підвищити якість процесу інтерпретації літературного тексту, а, значить, потенційно і якість його перекладу.

Ключові слова: «свідомо» та «несвідомо» творений підтекст, імпліцитний смисл, сугестія, асоціативна сітка, лейтмотив, інтерпретація тексту.

Problem under consideration. Dealing with the question of subtext generation and functioning, one cannot help arguing that it is an extremely subtle and vague phenomenon. Yet, it seems quite possible to study and analyse not only its nature but also the ways it works in a literary text. With the help of the so-called consistent holistic method, carefully revealing all the stylistic means responsible for subtext creation and performance, we might be able to explain it in a more versatile way as well as improve the overall quality of text interpretation and translation. In previous studies we have investigated the subtext which was purposefully created by the writers (Tarnavska, 2020; Tarnavska, 2022), now we would like to look into the issue of the «consciously» built hidden meaning to see if similar strategies can be implied to this type subtext.

The latest research analysis. Literary subtext from the point of view of its generation and interpreting was studied by numerous scholars belonging to the so-called «traditional school» (Haleeva N. L., Halynska I. L., Hrintser P. A., Zorivchak R. P., Kukharenko V. A., and others), though one might find a lot of deeper insights into the nature of hidden meanings as well as their connection to the other text and supertext elements (Fateeva N. A., Kondratenko N. V., Pryhodko V. B., Hrek L. V., and others). The subject matter of subtext is still quite popular among scholars as its studies give way to better understanding of the nature of a text in a broad sense as well as of its interpretation and translation.

The article is aimed at the deeper study into the «unconsciously» created subtext in Hryhir Tyutyunyk's works to better understand the way it is constructed, that is, to identify stylistic literary means used to build up the hidden meaning and to analyse the ways they work together to lead the reader into the depth of the text. The next step of the investigation is

to reveal and interpret the subtext in order to prove the possibility to make up a comprehensive strategy for hidden meaning study and to apply it to the literary interpretation analysis of other literary texts.

The main body of the article. Throughout his creative life, Hryhir Tyutyunyk wrote relatively little, but each of his works is an example of the true art. The author worked on his stories and novels for a long time, carefully choosing almost every word. Tyutyunyk's diaries testify to his enormous work. Amazing integrity of the writer's works is characterized by the high functionality of every, as a rule, very «disguised», outwardly imperceptible expressive and pictorial technique. Yet, the most important thing is that all the works of the artist are rich in implicit meanings, which give them amazing artistic energy and make them attractive to the reader.

Emotional «mood», the possibility of ambiguous interpretations – all these are signs of the presence of the implicit sphere in literary works. Many researchers of Tyutyunyk's writings, like Taras Avrakhov, claim that the author often uses «the forms which enable double reading», and «the absence of a direction is generally very characteristic of the writer». This, in turn, allows «the complex of the reader's far-reaching reflections to spin to infinity» (Аврахов, 1992: 46-48). Inna Prykhodko emphasizes the mastery of Hryhir Tyutyunyk in creating an artistic detail that can develop into a symbol and even into a subtext, as well as «create a general mood, determine the tonality» of the work. (Приходько, 2003 59-60).

We have already stated that the nature of the implicit meanings of the writer's works as well as of their generation differs from the hidden meanings of J. D. Salinger's and V. Shevchuk's writings. After all, as it is confirmed by the diary entries, epistolary and numerous memories of the writer, Hryhir

Tyutyunnyk never thought about subtexts and their meaning in the literary text. Nevertheless, each of his works contains a hidden idea (and often more than one), which prompts the reader to think and as the reader goes deeper into its essence, the idea unfolds, revealing new meanings of what is being read. That is why we can claim that implicit meanings in Hryhir Tyutyunnyk's works exist, but they can be called unconsciously created, since the writer did not build hidden meaning planes thoughtfully, as Salinger and Shevchuk did.

Umberto Eco characterized a literary work endowed with high artistic qualities as «open». The «openness» of the work is achieved with the help of «unidentified prompting» (that is, understatements in the text) and «emotional triggering» (that is, the creation of additional emotions in the process of text perception). Another important feature of an open literary work is «offering tense situations in which unresolved problems collide and where the way out must be sought» (Еко, 1996: 412-414). In the short story «Try Zozuli z Poklonom» («Three Cuckoos with a Bow») the idea of text openness is realized at the level of implicit meanings, because «mysteriousness», «unpredictability» and «emotional triggering» provide the possibility of deep and endless reader interpretations.

The idea of the story, its main pathos, is expressed in the dedication of the work: «Dedicated to the Love Supreme». Let's turn to the author's own understanding of love. The word «love» is one of the most important words in Hryhir Tyutyunnyk's philosophy of life: it is love in the broad, comprehensive meaning of this word, love for friends, for women, for people in general («The main thing in literature is human», said Tyutyunnyk (Григорів, 1988: 189). The writer also had a special love «for words, for sentences, for good, precise prose. (...) And again: prose begins with a word, with a sentence, and it must be born in a loving soul, in a passionate, caring heart» (Стеблина, 1988: 397). The theme of Love is an «eternal» theme for the artist, it «leads and fuels» his creativity (Шурай, 1988: 480). So, for Hryhir Tyutyunnyk, love is one of the most important concepts of being, the principle of human existence. At the same time, love is not only joy and excitement, it is also self-sacrifice, loyalty, which often requires suffering, it is pain. «A writer is born from love and torment – there is no other way for him» (Шевченко, 1988: 453). These are the words of Hryhir Tyutyunnyk in his memoirs by A. Shevchenko.

Let us follow the way the author's concept of love is realized in the subtext of the story. There are few characters, and they are detailed quite discreetly.

The central images embodying the hidden idea of the writing are Marfa and Mykhailo. Marfa is an image of a woman hopelessly in love with a married man. Marfa knows that Mykhailo loves his family, his wife and son, and will never leave them. When Mykhailo is sent to Siberia, to the Stalin's camps, he occasionally writes letters to his wife, but Marfa feels in a strange, almost mystical way that a letter has arrived, and waits for the postman to ask him to hold a letter from her beloved in her hands, even if it is not addressed to her. Mykhailo is an honest, loyal person. Family is his sanctuary. On the other hand, he sees and feels very well what is happening to Marfa. And most importantly, he understands her feelings and suffering, and tries to ease this pain. Thus, the story of strong but unrequited love is displayed before the reader and the implicit sphere of the story opens up with a deeper understanding of the essence of the main characters.

Marfa is a sensitive person. She perceives the world in an acute and subtle way, her feelings are extremely bright and strong. She seems to be «woven» with emotions. Her exceptional emotionality is revealed in the portrait image: she is «thin, fragile, in a delicate embroidered shirt and a voluminous skirt over her bare feet...». This is how we see her at the threshold of the village post office, to which she ran, intuitively sensing that a letter had arrived from Mykhailo. The analysis of this portrait image is capable of demonstrating the very essence of the writer's creation of a text endowed with a rich implicit meaning. At first glance, it is an ordinary portrait. However, its implicit reading truly reveals a deep meaning which is inaccessible to the «naked eye». Marfa's physical fragility testifies to the superiority of the spiritual over the material («body»). She, as they say, «lives in spirit», like a hypersensitive membrane, she vibrates with sensuality. The poor embroidered shirt testifies to both the poverty of her «collective farm» life and her natural Ukrainian character, while the «abundant skirt over her bare feet» literally suggests an impression of femininity and a kind of defenselessness, vulnerability opposing the world.

The verbal portrait of Marfa, as well as all other portraits by Hryhir Tyutyunnyk, is an example of the text endowed with high artistic informativeness, or, in other words, high content density, which is the creative principle of the author. Despite the fact that this text is endowed with all the signs of «genius simplicity», its full perception requires a thorough reader who is able to detect implicit meanings. And this is natural, because a highly informative, content-dense text always contains semantic depths. Almost mystical, at first glance, Marfa's ability to feel the arrival of letters from her beloved is explained by her

heightened perception of the world, her ability to have sincere and strong feelings and the ability to feel the mood of other people. Such hypersensitivity is often determined physiologically and is characteristic of creative, open, exceptionally sensitive people. Marfa is an extremely «feminine» image. Mykhailo is the embodiment of an ideal man. But the most important thing is that this attractiveness frames and highlights the features of his character. Mykhailo is sensitive to what is happening around him, and he is especially perceptive to other people's pain and sufferings, he notices and perfectly understands Marfa's feelings, respects these feelings and tries to ease her pain. This nobility is complemented by his love for work. He does not only loves what he does, but also wants it to be beautiful. With great pain, he writes from the camp about how devoid of beauty are the wooden things he had made: «...my heart aches when I think that this is what comes out of my hands» (Тютюнник, 1984: 284). The most important feature of Mykhailo's character, necessary for understanding the hidden idea of the story, is revealed in the culminating episode of the novel: «Sonya! Do not judge me bitterly. But I have never lied to anyone and I won't tell anyone now: I hear every day that Marfa's unhappy soul is walking somewhere near me. Sonya, come to her and tell her that I sent her, as the blind man sang at the Zinkivsky bandurist fairs, I sent three cuckoos with a bow, but I don't know whether they will fly over unpassable Siberia or they will fall in the frost. («unpassable Siberia» was crossed out by an indecisive hand in thick black ink, and above the same hand wrote again: «unpassable Siberia»). go, Sonya, my only beloved in this world! Maybe she will call her soul back and then oblivion will come to me at least for a moment. I embrace you and carry the cradle with my son in my arms as long as I live...» (Тютюнник, 1984: 285). Even as he endures terrible suffering, both mental and physical, in a camp in faraway Siberia, exhausted, he remembers his wife and son, who have become the most important duty of his life. And this is not surprising, because Mykhailo is a man of his word, of duty that he will never betray. Yet again, why does he feel the presence of «Marfa's unhappy soul» near him every single day? We find the answer to this question by turning to the subtext of Marfa's image, to her emotional hypersensitivity. Mykhailo, like Marfa, has a keen sense of life around him: he subtly reacts to the feelings of other people, as if living them through himself. One might say that he feels the world in the same way as Marfa, and that is why he is able to feel her – they seem to be «tuned» to the same emotional wave, and this reveals the kinship of their souls.

Thus, the author created two ideal images – Marfa's and Mykhailo's – images of «femininity» and «masculinity». These are people endowed with extraordinary emotional sensitivity, able to delicately feel the surrounding world and each other, and at the same time they demonstrate the highest degree of spiritual nobility. They are two halves of one whole. The author created an ideal image of love. For Marfa, this love is self-denial, complete dedication to her own feelings; for Mykhailo it is loyalty to the family, sympathy for those who suffer, love for people. But all these are manifestations of true «supreme» love, which fills human life with meaning. This is the hidden idea of the story: to show the power and mystery of love in all its manifestations, to show the connection between humanity and the ability for true, deep feeling. It reveals the high humanistic pathos of the writer. One of the most important implicit meanings lies in the interpretation of love as a highly spiritual phenomenon. Only spiritually elite people are capable of true love.

We cannot help mentioning strong positions of the story, as the work is given a certain «openness» by its title «Try Zozuli z Poklonom» («Three Cuckoos with a Bow»), because it is not just an important artistic detail, it is a complex and deep symbol. The compositional technique of placing the symbol in the title also testifies to its importance for understanding the implicit scope of the story. The image of the cuckoo is both a symbol of idleness, envy and adventurism and a symbol of spring, summer, new life, as well as stability and obstacles overcoming. In Ukrainian folklore, the cuckoo is a symbol of longing, prophecy (Плачинда, 1993: 28). As we can see, the image of «three cuckoos with a bow» seems to be possible to consider exclusively as a single whole, because none of the different interpretations explains the riddles present in the story.

To understand the title of the novel, it is necessary to turn to its subtext and remember Mikhail's extraordinary sensitivity. Sensitivity in the perception of the surrounding world, as a rule, is characteristic of artistically gifted, emotional, vulnerable people. That's exactly what Mykhailo was. In his letter to his wife, he talks about his vivid dreams, full of bright, emotional memories of his home. It becomes clear from the letter that Mykhailo is well aware of the impossibility of his returning home, and, since he feels the world better than others, that is how it really is. Therefore, anticipating the inevitable, Mykhailo calls to Marfa's feelings, calls mentally, though extremely expressively. He imagines the cuckoos, which are so numerous in his native land and which, of course, do not live in Siberia, and through the cuckoo he seems

to get a piece of himself back to his Motherland. This comeback is mournful, because it foreshadows his quick death. However, Mykhailo does not betray himself even in such a desperate situation – he thinks about the people he knew and loved, he feels his, albeit involuntary, guilt in Marfa's suffering. In his message, he respects Marfa's feelings, bowing to her, asks for forgiveness, and says goodbye: here they are, the real «three cuckoos with a bow», the most sincere expression of true love, respect for love and for the people he loves. This artistic detail seems to sound like a final, powerful chord in the work, in which Tyutyunnyk glorified the mystery and power of true love.

Let's summarize the features of creation and manifestations of implicit meanings in the short story «Try Zozuli z Poklonom». Like in Salinger's works, the reader is immersed in the subtext through the mysteries, unanswered questions and problems raised in the text. However, unlike Salinger, who consciously created the subtext of his works, which means he purposefully created riddles, questions to which he did not give comprehensive answers, Tyutyunnyk did not aim to «hide» the ideas of the story in the subtext. On the contrary, the epigraph to the novel already sets the reader up for its perception, creating a «certain emotional mood».

Riddles in Tyutyunnyk's story arise, first of all, through a masterly laconic depiction of events and images that provoke thought and leave room for «guessing». The author describes only those events, images and details which are enough to direct the reader's thoughts into the essence of what is happening. This explains the extraordinary functional load of artistic techniques that working together to reveal a hidden idea even deeper. Thus, the artistic details in the story are single-vectored, that is, clearly aimed at showing the depth and multifacetedness of

the idea of true love existence and of its manifestations. More than that, it is necessary to note the high content density of the artistic text created by Tyutyunnyk, as we are profoundly convinced that a highly informative artistic text is always rich in implicit meanings.

Secondly, riddles in the novel occur because of the mystery of the very problem of love. This is a riddle that does not have and cannot have a single answer, a single idea about its nature, manifestations and role in human life. Everyone finds (or does not find) this answer for himself. The writer only offers a situation, gives an impetus to the reader's thoughts, and thereby stimulates their deepening into the problem. Riddles are also present in many other works by Tyutyunnyk, and all of them come out as an attempt to understand human relationships, which have always been «the most incomprehensible mystery of the world» (Марко, 2003: 219).

Conclusions and further research prospects.

To sum up, the mechanism of the implicit meanings in Tyutyunnyk's works can be described as follows: deeply penetrating into life, the author directs the reader's thoughts to understand the essence of a problem or a phenomenon. Since the ideas that are explicated from hidden motives belong to the philosophical, universal ones, they are able to generate numerous additional ideas and opinions with the readers, which will be different for each of them. This allows us to speculate on such essential features of Tyutyunnyk's subconsciously created subtexts as «openness», that is, the possibility of numerous individual reader interpretations, and «depth», thanks to which endless reflections on the ideas expressed in the story are generated. Obviously, those are not the only techniques to create unconscious subtexts in Tyutyunnyk's work, further interpretation analysis of his writings might be our goal for the nearest future.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврахов Т. Екзистенція в художньому слові Григора Тютюнника. *Українська мова та література в школі*. 1992. № 9–10. С. 46–48.
2. Григорів М. Щедрість. *Вічна загадка любові: Літ. спадщина Григора Тютюнника, спогади про письменника / упор. А. Я. Шевченко*. Київ: Рад. письменник, 1988. С. 186–196.
3. Еко Умберто. Поетика відкритого твору. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / За редакцією Марії Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С. 408–417.
4. Марко В. Із студій над творами Григора Тютюнника. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (літературознавство)*. Кіровоград, 2003. Вип. 50. С. 210–220.
5. Пlachинда С. П. Словник давньоукраїнської міфології. Київ: Укр. письменник, 1993. 63 с.
6. Приходько І. Майстер художньої деталі. *Українська література: Григир Тютюнник*. 2003. Вип. 10. С. 59–60.
7. Стеблина М. І слово озветься. *Вічна загадка любові: Літ. спадщина Григора Тютюнника, спогади про письменника / упор. А. Я. Шевченко*. Київ: Рад. письменник, 1988. С. 393–402.
8. Тютюнник Г. М. Твори. Книга 1: Оповідання / упор. А. Шевченко. Київ: Молодь, 1984. 328 с.
9. Шевченко А. Талант любові: життєвий і творчий шлях Григора Тютюнника. *Вічна загадка любові: Літ. спадщина Григора Тютюнника, спогади про письменника / упор. А. Я. Шевченко*. Київ: Рад. письменник, 1988. С. 439–454.
10. Шугай О. «Все живе – тепле...». *Вічна загадка любові: Літ. спадщина Григора Тютюнника, спогади про письменника / упор. А. Я. Шевченко*. Київ: Рад. письменник, 1988. С. 465–481.

11. Tarnavska M. Consciously Created Subtext in Works by Valeriy Shevchuk as a Mediator of the Implicit Meanings Interpretation Problem in the Artistic Texts. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 52. Том 3. С. 130–136.

12. Tarnavska M. Literary Subtext Interpretation: the Power of Suggestion. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Кропивницький: Видавництво «КОД», 2020. Вип. 187. С. 623–628.

REFERENCES

1. Avrakhov T. Ekzystentsiia v khudozhnomu slovi Hryhora Tiutiunnya [Existence in the Literary Word by Hryhir Tyutyunyk]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*. 1992. № 9-10. pp. 46–48 [in Ukrainian].

2. Eko Umberto. Poetyka vidkrytoho tvoriv [Poetics of the Open Work]. *Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st. [The Antology of the World Literary Critical Thought of the 20th Century]* / Edited by Mariia Zubrytska. Lviv: Litopys, 1996. pp. 408–417 [in Ukrainian].

3. Hryhoriv M. Shchednist [Generosity]. *Vichna zahadka liubovi: Lit. spadshchyna Hryhora Tiutiunnya, spohady pro pysmennyka [The Eternal Mystery of Love: Literary Heritage of Hryhir Tyutyunyk, Memories of the Writer]* / comp. by A. Shevchenko. Kyiv: Rad. Pysmennyk, 1988. pp. 186–196 [in Ukrainian].

4. Marko V. Iz studii nad tvoramy Hryhora Tiutiunnya [From the Studies on Hryhor Tyutyunyk's Works]. *Research Bulletin. Series: Philological Sciences (Literature Studies)*. Kirovohrad, 2003. Issue 50. pp. 210–220 [in Ukrainian].

5. Plachynda S. P. Slovyk davnoukrainskoi mifolohii [The Dictionary of the Ancient Ukrainian Mythology]. Kyiv: Ukr. pysmennyk, 1993. 63 p. [in Ukrainian].

6. Prykhdok I. Maister khudozhnoi detali [The Master of an Artistic Detail]. *Ukrainska literatura: Hryhir Tiutiunyk*. 2003. Issue 10. pp. 59–60 [in Ukrainian].

7. Shevchenko A. Talant liubovi: zhyttievui i tvorchii shliakh Hryhora Tiutiunnya [The Talent for Love: Hryhor Tyutyunyk's Life and Creative Path]. *Vichna zahadka liubovi: Lit. spadshchyna Hryhora Tiutiunnya, spohady pro pysmennyka [The Eternal Mystery of Love: Literary Heritage of Hryhir Tyutyunyk, Memories of the Writer]* / comp. by A. Shevchenko. Kyiv: Rad. Pysmennyk, 1988. pp. 439–454 [in Ukrainian].

8. Shuhai O. "Vse zhyve – teple..." [Everything Alive is Warm]. *Vichna zahadka liubovi: Lit. spadshchyna Hryhora Tiutiunnya, spohady pro pysmennyka [The Eternal Mystery of Love: Literary Heritage of Hryhir Tyutyunyk, Memories of the Writer]* / comp. by A. Shevchenko. Kyiv: Rad. Pysmennyk, 1988. pp. 465–481 [in Ukrainian].

9. Steblyna M. I slovo ozovetsia [And the Word Will Echo Back]. *Vichna zahadka liubovi: Lit. spadshchyna Hryhora Tiutiunnya, spohady pro pysmennyka [The Eternal Mystery of Love: Literary Heritage of Hryhir Tyutyunyk, Memories of the Writer]* / comp. by A. Shevchenko. Kyiv: Rad. Pysmennyk, 1988. pp. 393–402 [in Ukrainian].

10. Tiutiunyk H. M. Tvory. Knyha 1: Opovidannia [Works. Volume 1. Stories] / comp. by A. Shevchenko. Kyiv: Molod, 1984. 328 p. [in Ukrainian].

11. Tarnavska M. Consciously Created Subtext in Works by Valeriy Shevchuk as a Mediator of the Implicit Meanings Interpretation Problem in the Artistic Texts. *Humanities Science Current Issues: Interuniversity Collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers*. Drohobych: «Helvetyka» Publishers, Issue 52. Vol. 3. pp. 130–136.

12. Tarnavska M. Literary Subtext Interpretation: the Power of Suggestion. *Research Bulletin. Series: Philological Sciences*. Kropyvnytskyi: «KOD» Publishers, 2020. Issue 187. pp. 623–628.

УДК 811.161.2:811.112.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-31>

Марія ТКАЧІВСЬКА,
orcid.org/0000-0001-9989-9156
доктор філологічних наук,
завідувачка кафедри іноземних мов і перекладу
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) maria.tkachivska@pnu.edu.ua

Анна ТРЕТЯК,
orcid.org/0000-0001-9762-7026
студентка II курсу магістратури факультету іноземних мов
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) anait.t28@ukr.net

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Р. ЗОННТАГА «СКАНЕРИ»

Наукова розвідка присвячена дослідженню перекладацьких трансформацій у романі «Сканери», перекладеного українською мовою Любою-Парасковією Стринадюк. У статті подано коротку довідку про письменника і журналіста, автора роману Роберта Мартіна Зоннтага та германістку, письменницю й перекладачку Л.-П. Стринадюк. У науковій розвідці наголошено на значенні перекладів як невід'ємної складової міжкультурного спілкування та зміцнення міжкультурних зв'язків, на важливості перекладів творів художньої літератури у розширенні світогляду та збагаченні знаннями про інші лінгвокультури, де визначальним фактором якісного перекладу є особистість перекладача. Розглянуто класифікації перекладацьких трансформацій, обґрунтовано важливість та особливості використання лексико-семантичних трансформацій у процесі перекладу художньої літератури. Акцентовано на тому, що нерідко через неможливість добору словникових відповідників, перекладач змушений вдаватися до інших способів перекладу, обираючи, наприклад, калькування, транскрипцію, описовий переклад тощо. На основі наявних наукових розвідок визначено специфіку перекладацьких трансформацій та наведено приклади їхнього використання в українському перекладі. На основі зіставлення тексту оригіналу і тексту перекладу антиутопічного роману «Сканери» здійснено порівняльний аналіз та підсумовано використання перекладачем низки лексико-семантичних перекладацьких трансформацій: генералізації, конкретизації, модуляції, вилучення, додавання, дислокації, антонімічного перекладу, транскрипції та транслітерації. Окреслено перспективи подальших досліджень, які передбачають аналіз перекладу інших типів перекладацьких трансформацій роману «Сканери».

Ключові слова: переклад, перекладацька трансформація, художній переклад, німецька література, лексико-семантичні трансформації.

Mariya TKACHIVSKA,
orcid.org/0000-0001-9989-9156
Doctor of Philology, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Languages and Translation
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) mariatkachivska@gmail.com

Anna TRETIAK,
orcid.org/0000-0001-9762-7026
Student of the 2nd year of the Master's Degree at the Faculty of Foreign Languages
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) anait.t28@ukr.net

LEXICAL AND SEMANTIC TRANSFORMATIONS IN THE TRANSLATION OF R. SONNTAG'S NOVEL "DIE SCANNER"

The research is devoted to the study of translational transformations in the popular novel by German writer R. Sonntag "Die Scanner" translated into the Ukrainian language by Liubov-Paraskoviia Strynadiuk. It offers concise information about Robert Martin Sonntag, translator, journalist, and author of this novel, and German studies scholar;

writer, and translator, L.-P. Strynadiuk. The article emphasizes the importance of translated literature for the development of intercultural relations, the place of literary translation in expanding the worldview and enriching knowledge about other linguistic cultures, where the defining factor of a quality translation is the personality of the translator; it presents classifications of translation transformations available in translation studies, and substantiates the importance and features of using lexical and semantic transformations in the process of translating German fiction. It is emphasized that due to the impossibility of selecting respondents, as well as the need to choose different ways of transmitting information, the translator is forced to resort to other methods, choosing, for example, descriptive translation, tracing, transcription, etc. Based on the analysis of scientists' works, the tasks and specifics of translation transformations are determined and examples of their use in the Ukrainian translation are given. Using specific examples from the text of the original language, the use of certain transformations is analyzed. A comparative analysis of the original text and the translated text was carried out and the use of a number of lexical and semantic translation transformations by the translator was summarized: generalization, concretization, modulation, omission, addition, dislocation, antonymic translation, transcription and transliteration. The article also outlines prospects for further research, which involve the analysis of the translation of other types of translation transformations of the novel "Die Scanner".

Key words: translation, translation transformation, artistic translation, German literature, lexical and semantic transformations.

Постановка проблеми. Переклад творів іншомовних письменників різних літератур і культур є важливою і невід'ємною складовою міжкультурного спілкування. Незважаючи на те, що українська література щороку поповнюється перекладами зі світових літератур, твори багатьох сучасних німецьких письменників ще досі залишаються маловідомими для українського читача. Тому кожен новий переклад – це подія для української літератури, що відкриває читачеві нове ім'я, новий твір, зміцнює культурні зв'язки та сприяє отриманню нових фонових знань про німецьку культуру.

Антиутопічний роман Роберта М. Зоннтага «Die Scanner» – один із захоплюючих детективів, який розкриває проблеми сучасного «цифрового суспільства», перекладений українською мовою Л.-П. Стринадюк. Роман відразу викликав зацікавленість і здобув успіх в українських читачів. Стаття пропонує дослідження лексико-семантичних трансформацій цього перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перекладацькі трансформації, які відіграють одну з найважливіших ролей при здійсненні перекладу, досліджували Т. Володіна, М. Гарбовський, В. Демецька, М. Джонсон, Р. Зорівчак, Дж. Катфорд, І. Корунець, В. Карабан, А. Карабан, Дж. Лакофф, І. Литвин, Ю. Найда, А. Нойберт, О. Ребрій, О. Рудківський, О. Чередниченко та багато інших дослідників. Проте ця тема досі залишається в полі зору науковців.

Метою нашої статті є дослідження перекладацьких трансформацій у перекладі роману німецького письменника Р. Зоннтага «Сканери», здійсненого українською мовою Л.-П. Стринадюк.

Виклад основного матеріалу дослідження. Авторка перекладу роману «Сканери» Люба Параскевія Стринадюк – прикарпатська перекладачка й письменниця, випускниця львівської

школи германістів (закінчила магістратуру на факультеті іноземних мов Львівського університету ім. І. Франка), відома прозовими творами «У нас, гуцулів» (2014), «До данцу» (2015), «Вивчєрики» (2016), «Як я 'му жити на полонині» (2018) та «З-за гір'я. Щоденник любові» (2019). Крім власних творів, вона здійснила низку перекладів німецьких письменників. Як зауважує Ю. Кіщук, «...переклад для Л.-П. Стринадюк – найбільше кохання, а письмо – це вона сама» (Кіщук, 2021).

Її перший переклад побачив світ у 2015 році. Це був роман Мартіна Поллака про долю галицьких емігрантів «Kaiser von Amerika: Die große Flucht aus Galizien» («Цісар Америки. Велика втеча з Галичини»). З 2015 по 2020 р.р. вийшли переклади її подорожніх розповідей про життя на сході Словаччини Карла-Маркуса Гауса «Собакоїди та інші люди», книжки Лізи Галлаунер для дітей дитячого віку «Гаф-пайп – старт Леона-новачка, «Пробні ночі німецьких сільських дівчат» Фрідріха Крістофа Й. Фішера та трилогії Арно Каменіша «Сец Нер», «Позаду вокзалу» «Усе допито».

Роман «Сканери» перекладений українською мовою в 2018 році і вийшов у видавництві "Discursus". Автор роману Р. М. Зоннтаг (справжнє ім'я – Мартін Шойбле) – відомий німецький журналіст і письменник, твори якого перекладені багатьма мовами світу. Дія в проникливій детективній антиутопії для підлітків відбувається у 2035 року в ізольованому місті, де фактично все залежить від електроенергії.

Вважаємо, що успішний переклад завжди потребує трансляторного аналізу, зокрема, з метою накопичення важливого досвіду для перекладознавчих студій. Особливої уваги потребує аналіз перекладацьких трансформацій.

Відомо, що жоден переклад художнього твору не може бути цілковитою копією тексту оригіналу, що зумовлене низкою причин (відмін-

ності у системах мов, розбіжність у баченні тексту через призму різних культур, відмінність у виборі стратегії, способу перекладу тощо). Через неможливість перманентного добору словникових відповідників і потребу вибору різних шляхів відтворення тексту, перекладач змушений вдаватися до різних способів перекладу, обираючи, до прикладу, описовий переклад, калькування, транскрипцію тощо. «Переклад завжди трансформує вихідний текст через неминуче втручання перекладача, який стає «видимим/помітним» у цільових версіях» (Засекін, 2021: 22). Відповідно не варто кваліфікувати «як зраду» перекладача внесення в текст перекладу тих чи інших змін та «здійснення трансформацій (замін, вилучень, додавань, перестановок) там, де вони необхідні» (Гарбовський, 2007: 107). Адже зрозумілим є той факт, що під час перекладу текст неодмінно піддається як міжмовним, так перекладацьким змінам (трансформаціям), які простежуються «на різних рівнях мовної діяльності (фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному та текстовому)» (Кияк, 2006: 537).

Сьогодні існують різні підходи до аналізу перекладацьких трансформацій, де науковці обирають «різні ключові слова, класифікуючи їх у залежності від своїх наукових поглядів, від розуміння сутності самого процесу перекладу та його моделювання» (Кучер, 2019: 107). Безсумнівно, що виокремлення типів перекладацьких трансформацій є умовним, оскільки вони зазвичай вважаються комплексними перетвореннями (порівн.: Кияк, 2006; Оніщенко, 2017: 148).

В. І. Карабан та А. В. Карабан вважають, що наявні класифікації перекладацьких трансформацій у перекладацькій науці здебільшого базуються на такій характеристиці, як мовний рівень. Опираючись на дослідження інших науковців, вони розрізняють лексичні, граматичні, стилістичні та змішані перекладацькі трансформації. Наголошуючи на корисності такої класифікації, вчені зауважують, що вона «...не враховує те, що мова – явище багатоаспектне, і складається не тільки з мовної системи, а й представлена також мовною нормою, мовно-комунікативними параметрами та таким важливим аспектом, як мовний узус <...>. Тому класифікацію перекладацьких трансформацій доцільно здійснювати не тільки на підставі мовно-системних характеристик, а й на інших підставах, зокрема, виокремлюючи мовно та немовно зумовлені трансформації, оскільки саме мовний матеріал є основою будь якого мовленнєвого продукту, якими є оригінал та переклад (Карабан, 2018: 186).

К. Матвєєва та О. Мікрюков окреслюють лексичні трансформації на рівні форми (транскрипція, транслітерація, калькування) та значення (конкретизація, генералізація, модуляція) лексичних одиниць (Матвєєва, 2014).

Т. Кияк, О. Огуй, А. Науменко зауважують, що «трансформації реалізуються в ПТ (перекладному тексті) за допомогою відповідних способів <...>, які допомагають зберегти риси авторського стилю при відповідному відтворенні змісту ПТ». (Кияк, 2006: 537). Вчені виокремлюють фонетично-імітаційні, морфолого-категорійні, лексико-семантичні та синтаксичні трансформації (Оніщенко, 2017: 148; Кияк, 2006). Для дослідження перекладу роману «Сканери» обираємо тільки один із типів трансформацій – лексико-семантичні трансформації.

Порівняльний аналіз тексту-оригіналу і тексту-перекладу виявляє використання перекладачем таких лексико-семантичних перекладацьких трансформацій: генералізація, конкретизація, модуляція, вилучення, додавання, дислокація, антонімічний переклад, транскрипція/транслітерація.

1. Генералізація та конкретизація (родо-видова заміна).

Генералізація реалізується за допомогою заміни лексичної одиниці (далі – ЛО) «з вузьким предметно-логічним значенням на ЛО з ширшим значенням; узагальнення (використання загального поняття, гіпероніма)» (Ткачівська, 2021а: 215). Наприклад: *Dickschädel brauchten über eine Minute* (Sonntag, 2018: 17) – *Половину того часу я проводив у вбиральні* (Зоннтаг, 2018: 16). Аналізуючи приклад, простежуємо, що німецька ЛО *Minute* у мові перекладу зазнала родо-видової зміни, конвертуючись на ширше поняття *час*, що призвело до узагальнення значення, хоча не вплинуло на загальний зміст висловлення.

Конкретизація реалізується в перекладі у вигляді заміни «ЛО з широким предметно-логічним значенням на ЛО з вузьким значенням, уточнення (використання більш конкретного поняття, гіпоніма)» (Ткачівська, 2021а: 215). Наприклад: *„Die vielen Kurven machten mir schwer zu schaffen“* (Sonntag, 2018: 11) – *«На безкінечних поворотах мені страшенно паморочилось у голові»* (Зоннтаг, 2018: 10).

Введенням додаткових компонентів *безкінечні та страшенно паморочилось у голові*, яких немає у тексті оригіналу, перекладачка конкретизує значення, тобто, наголошує, що на поворотах ставало погано, чи, навіть, нудило. Використовуючи цю перекладацьку трансформацію, перекладач надає

можливість читачеві краще уявити події, описані автором роману.

Аналіз прикладів демонструє, що конкретизація та генералізація не змінюють задуму автора.

2. Антонімічний переклад – це заміна форми лексичної одиниці мови оригіналу на протилежну за значенням у мові перекладу (зміна позитивного значення на негативне або навпаки). Застосування цієї трансляторної трансформації належить до частотних у перекладі роману «Сканери». Наприклад: *Keine Ahnung, woher das B-Zonen-Joni wusste. In der B-Zone lebte sie sicher nicht* (Sonntag, 2018: 15) – **Цікаво**, звідки Джоні з В-зони знав про це (Зоннтаг, 2018: 14).

Елімінація заперечення і його заміна на позитивне висловлення дещо змінює емоційну тональність висловлення, проте не трансформує авторської думки.

Відповідність оригіналові із застосуванням антонімічного перекладу спостерігаємо в наступному прикладі: „Dort wiederholte er Seminar für Seminar den Satz: **«Denkt an unseren Traum!»**“ (Sonntag, 2018: 16) – «Там на кожному семінарі він товкмачив: „**Не забувайте** про нашу мрію!“» (Зоннтаг, 2018: 15). Дієслово *denken* у наказовому способі відтворене за допомогою наказового способу дієслова *забувати* із заперечною часткою *не* (антоніми – *пам'ятати*, *пригадувати*). Припускаємо, що використання антонімічного перекладу в наказовому способі із заперечною часткою *не* дещо додає висловлюванню емоційності та при цьому цілком відтворює авторський задум. Подібним є наступний приклад: *Jojo suchte nach einer passenden Reaktion* (Sonntag, 2018: 21) – **Джоджо не знав як відреагувати** (Зоннтаг, 2018: 20).

3. Модуляція (смісловий розвиток, в якому часто передбачені причинно-наслідкові зв'язки, що впливають зі значень співвіднесених слів в оригіналі і перекладі) розглядається як «заміна слова, чи словосполучення мови оригіналу одиницею мови перекладу, значення якої можна вивести логічним шляхом із значення вихідної одиниці» із пошуком «більш точних і семантично більш містких контекстуальних лексичних засобів» (Матвеева, 2014). Наприклад: *In wenigen Tagen sollte das alles für mich Altwissen sein* (Sonntag, 2018: 11) – **Через кілька днів я *nonprociatюся* з цією роботою раз і назавжди** (Зоннтаг, 2018: 10). При відтворенні текстового фрагмента перекладач використовує додаткові лексичні одиниці, які певним чином розвивають зміст тексту перекладу. Подібну ситуацію прослідковуємо в такому прикладі: *Der hatte entweder schon genug davon, oder er war ein Fanatiker* (Sonntag, 2018: 17) – **Він або *вже***

мав купу грошей, або був фанатиком (Зоннтаг, 2018: 16) – Безсумнівно, використання смислового розвитку (*вже мав купу грошей*) сприяє кращому розумінню змісту.

4. Додавання/вилучення (лінійне розширення/лінійне звуження висловлення).

Вилучення – це лінійне звуження висловлення за допомогою елімінації окремих слів, словосполучень, речень, які, на думку перекладача, не належать до значущих елементів тексту чи є надлишковими, але їхнє вилучення не змінює авторську інтенцію. Наприклад: *Würde sagen, ich gebe Ihnen einen Zehner* (Sonntag, 2018: 16) – **Пропонує вам десятку** (Зоннтаг, 2018: 15). Приклад слугує ілюстрацією того, що вилучення елемента тексту *würde sagen* не змінює загальний зміст речення.

Додавання – це лінійне розширення висловлення у вигляді збільшення кількості лексичних одиниць чи словосполучень, які обширніше розкривають висловлення, вкладене автором у коротшу форму. Наприклад: *Vielleicht haben wir aber nicht exakt Ausgabe und exakt diese Auflage* (Sonntag, 2018: 21) – **Однак, можливо, в нас немає саме цього видання і саме цього накладу** (Зоннтаг, 2018: 19). Вплітаючи в текстове полотно додаткове вставне слово *однак*, перекладачка вказує на те, що персонаж роману сумнівається у наявності певного видання. Вважаємо, що ця лексична одиниця наділяє текст емоційним забарвленням і ніяким чином не змінює контекст.

Розширення тексту за допомогою додаткових фраз сприяє конкретизації висловлення. Наприклад: *Woche zu Woche spürten Jojo und ich weniger auf* (Sonntag, 2018: 13) – **Кожного наступного тижня ми з Джоджо дедалі менше давали собі раду з пошуками** (Зоннтаг, 2018: 11). Введення додаткової фрази *давати собі раду з пошуками*, перекладачка конкретизує відтворений зміст.

5. Транскрипція/транслітерація.

Транскрипція – відтворення звукової форми, а транслітерація – відтворення графічної форми однієї чи кількох лексем за допомогою літер мови реципієнта. Особливості звучання кожної мови не дають можливості точного відтворення звукової форми слова. Це стосується і транслітерації (наприклад, графічне оформлення латиниці кирилицею). Оскільки відтворення слова/слів за допомогою літер залишає поза увагою зміст висловлення, така форма відтворення не завжди є пріоритетною і стосується окремих перекладознавчих категорій. Наприклад, слів-реалій, пов'язаних із соціально-історичним і культурним контекстом, чи різних класів власних назв, для відтворення яких у перекладі тринскрипція/транслітерація є неодмінною. У романі «Сканери» також

надibuємо на використання перекладачкою транскрипції. Наприклад: *Nach meinem Studienabbruch fand ich dank Jojo immerhin dieses Buchagenten-Ding* (Sonntag, 2018: 14) – *Після того, як покинув навчання, завдяки Джоджо я таки влаштувався на роботу книжкового агента* (Зоннтаг, 2018: 13). Антропонім *Jojo* відтворений за допомогою транскрипції *Джоджо*. При цьому перекладачка надає перевагу звуковій *дж*, а не *й*. Припускаємо, що таке перекладацьке рішення пов'язане із милозвучністю імені *Джоджо*. Варто зауважити, що в російському перекладі воно звучить як *Йойо*.

Значна частина імен транскрибується із додаванням флексій, властивих для мови-реципієнта. Наприклад: *Nomos'* – родовий відмінок *Номоса* (*Nur auf diesen Arne Bergmann nicht, der Nomos' Namen kannte* (Sonntag, 2018: 21) – *Лише до цього*

Арне Бергманна – ні, він знав ім'я Номоса (Зоннтаг, 2018: 20). Таке відтворення є узвичаєним для багатьох антропонімів.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Порівняльний аналіз тексту оригіналу і тексту перекладу антиутопії Р. М. Зоннтага «Сканери» виявляє використання перекладачем низки лексико-семантичних трансформацій, до яких належить генералізація, конкретизація, антонімічний переклад, модуляція, вилучення, додавання, транскрипція із додаванням/без додавання флексій цільової мови. Вони не порушують авторської інтенції та сприяють природності звучання тексту, що засвідчує успішність перекладу.

Перспективою дослідження є аналіз перекладу інших типів перекладацьких трансформацій роману «Сканери», здійсненого Л.-П. Стринадюк.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Володіна Т. С., Рудківський О. П. Загальна теорія перекладу для першого (бакалаврського) рівня. К. : Вид. центр КНЛУ, 2017. 296 с.
2. Гарбовский Н. К. Теория перевода. М. : Моск. ун-т, 2007. 544 с.
3. Засєкін С. Перекладацька етика та добросовісність. *Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу*: тези доповідей XI наукової конференції з міжнародною участю. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 143 с. Електронне видання (15–16 квітня 2021 р., м. Харків, Україна). С.21-22. URL: <http://foreign-languages.karazin.ua/resources/1d0b11a9fb78751de5c18e0a270a1652.pdf> (дата звернення: 15.11.2022).
4. Карабан В. І. Узусні перекладацькі трансформації / В. І. Карабан, А. В. Карабан // *Стиль і переклад*. 2018. Вип. 1. С. 186-204.
5. Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М. Теорія та практика перекладу (німецька мова). Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова книга, 2006. 592 с.
6. Кішук Ю. Стринадюк Люба-Параскевія. Жити (з) мистецтвом. 2021. URL: <https://livingbyart.online/istorii/literatura/lyuba-paraskeviya-strynadyuk/> (дата звернення: 23.09.2022).
7. Кухар А. Непромінальні тексти: погляд перекладачів із німецької. URL: <https://litakcent.com/2017/02/10/neromynalniteksty.html> (дата звернення: 10.05.2022).
8. Кучер З.І., Багач І.Г. Використання морфолого-категорійних трансформацій в процесі перекладу художнього твору. *«Молодий вчений»*. Філологічні науки. № 1 (65) січень, 2019 р. С. 107-110.
9. Матвєєва К.В., Мікрюков О.О. Типи лексичних трансформацій при перекладі художніх творів (на матеріалі творів Ф.С. Фіцджеральда «Tender is the night» та «The Great Getsby»), 2014. URL: http://www.rusnauka.com/3_ANR_2014/Philologia/7_156404.doc.htm (дата звернення: 02.11.2022).
10. Оніщенко Н. А. Ептоніми О. Вайлда в німецькій мові: еколінгвістичний підхід. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Іноземна філологія*. 2017. Вип. 86. С. 144–151.
11. Ткачівська М.Р. Культурно-емотивні закономірності відтворення лексики обмеженого вжитку в українсько-німецькому художньому перекладі. Спеціальність 10.02.16 – перекладознавство. Івано-Франківськ, Харків, 2021. Дис. ... д-ра філол. наук. 674 с.
12. Ткачівська М.Р. Культурно-емотивні закономірності відтворення лексики обмеженого вжитку в українсько-німецькому художньому перекладі. Спеціальність 10.02.16 – перекладознавство. Автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Харків, 2021. 36 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. Sonntag R. Die Scanner. Frankfurt am Main : CPI books GmbH, 2018. 191 S.
14. Зоннтаг Р. Сканери : роман. / Переклад з німецької Л.-П. Стринадюк. Брустурів : Дискурсус, 2018. 192 с.

REFERENCES

1. Volodina T. S., Rudkivskiy O. P. Zahalna teoriia perekladu dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia [General theory of translation for the first (bachelor) level]. K.: Vyd. tsentr KNLU, 2017. 296 s. [In Ukrainian].
2. Harbovskiy N. K. Teoriya perevoda [Theory of translation]. M. : Mosk. un-t, 2007. 544 s. [In Russian].
3. Zasiakin S. Perekladatska etyka ta dobrochesnist [Translation ethics and integrity]. *Aktualni problemy perekladознавства та metodyky navchannia perekladu*: Tezy dopovidei XI naukovoї konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2021. 143 s. Elektronne vydannia (15–16 kvitnia 2021 r., m. Kharkiv, Ukraina). S. 21-22. URL:

<http://foreign-languages.karazin.ua/resources/1d0b11a9fb78751de5c18e0a270a1652.pdf> (data zvernennia: 15.11.2022) [in Ukrainian].

4. Karaban V. I. Uzusni perekladatski transformatsii [Narrow translation transformations] / V. I. Karaban, A. V. Karaban // *Styl i pereklad*. 2018. Vyp. 1. S. 186-204 [in Ukrainian].

5. Kyiak T. R., Ohui O. D., Naumenko A. M. Teoriia ta praktyka perekladu (nimetska mova) [Theory and practice of translation (German language)]. Pidruchnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv. Vinnytsia: Nova knyha, 2006. 592 s. [In Ukrainian].

6. Kishchuk Yu. Strynadiuk Liuba-Paraskeviia. Zhyty (z) mystetstvom [To live (with) art]. URL: <https://livingbyart.online/istorii/literatura/lyuba-paraskeviya-strynadyuk/> (data zvernennia: 23.09.2022) [in Ukrainian].

7. Kukhar A. Nepromynalni teksty: pohliad perekladachiv iz nimetskoi. URL: litakcent.com/2017/02/10/nepromynalniteksty.html (data zvernennia: 10.05.2022) [in Ukrainian].

8. Kucher Z. I., Bahach I. H. Vykorystannia morfoloho-katehoriinykh transformatsii v protsesi perekladu khudozhnoho tvoriv [The use of morphological-categorical transformations in the process of translating a work of art]. *Molodyi vchenyi*. *Filolohichni nauky*. № 1 (65) sichen, 2019 r. S. 107-110 [in Ukrainian].

9. Matvieieva K.V., Mikriukov O.O. Typy leksychnykh transformatsii pry perekladi khudozhnykh tvoriv (na materialii tvoriv F.S. Fitsdzheralda «Tender is the night» ta «The Great Gatsby») [Types of lexical transformations in the translation of artistic works (based on the works of FS Fitzgerald «Tender is the night» and «The Great Gatsby»)]. 2014. URL: http://www.rusnauka.com/3_ANR_2014/Philologia/7_156404.doc.htm (data zvernennia: 02.11.2022) [in Ukrainian].

10. Onishchenko N. A. Eptonimy O. Vailda v nimetskii movi: ekolinhvistychnyi pidkhid [Eponyms of O. Wilde in the German language: an ecolinguistic approach]. *Visnyk KhNU im. V.N. Karazina. Inozemna filolohiia*. 2017. Vyp. 86. S. 144-151 [in Ukrainian].

11. Tkachivska M.R. Kulturno-emotyvni zakonmirnosti vidtvorennia leksyky obmezhenoho vzhytku v ukrainsko-nimetskomu khudozhnomu perekladi [Cultural and emotional regularities of the reproduction of vocabulary of limited use in Ukrainian-German artistic translation]. *Spetsialnist 10.02.16 – perekladoznavstvo*. Ivano-Frankivsk, Kharkiv, 2021. Dys. ... d-ra filol. nauk. 674 s. [In Ukrainian].

12. Tkachivska M.R. Kulturno-emotyvni zakonmirnosti vidtvorennia leksyky obmezhenoho vzhytku v ukrainsko-nimetskomu khudozhnomu perekladi [Cultural and emotional regularities of the reproduction of vocabulary of limited use in Ukrainian-German artistic translation]. *Spetsialnist 10.02.16 – perekladoznavstvo*. Avoref. dys. ... d-ra filol. nauk. Kharkiv, 2021. 36 s. [In Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

13. Sonntag R. *Die Scanner*. Frankfurt am Main : CPI books GmbH, 2018. 191 S.

14. Sonntag R. *Skanery : roman [Scanners: a novel]* / Pereklad z nimetskoi L.-P. Strynadiuk. Brusturiv : Dyskursus, 2018. 192 s.

УДК [81'42:[37.0:80]]:004

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-32>

Наталія ЯРЕМЕНКО,
orcid.org/0000-0003-2834-0894
кандидат філологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри української та світової літератури
Криворізького державного педагогічного університету
(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) yartala28@gmail.com

Наталія КОЛОМІЄЦЬ,
orcid.org/0000-0001-5455-2538
кандидат філологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри української та світової літератури
Криворізького державного педагогічного університету
(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) kolomiets_n1@ukr.net

КРЕОЛІЗОВАНІ ТЕКСТИ ЯК СКЛАДОВА ДИДАКТИЧНОГО ДИЗАЙНУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

Мета статті полягає в тому, щоб окреслити стратегії використання креолізованих текстів для моделювання сучасного дидактичного дизайну літературознавчих дисциплін. У статті застосовано комплексну методику, в основі якої елементи семантичного аналізу, аналіз наукової літератури, осмислення та узагальнення засадничих моментів досліджуваної проблеми; метод типологічного зіставлення, спостереження за освітнім процесом на заняттях (аудиторних, факультативах, гурткових). У дослідженні розглянуто мультимодальні стратегії навчання, спрямовані на трансляцію філологічних знань засобами ІКТ. Авторами акцентовано на тому, що технологічні зміни детермінували появу нових смислів на основі діалогу різних дисциплін та поповнили арсенал технічних засобів реалізації різних семіотичних кодів. Використання на заняттях з літературознавчих дисциплін креолізованих текстів дає можливість застосовувати зорові асоціації, створювати просторові образи, які увиразнюють важливі властивості об'єкта. Вагомою умовою інтеграції цих технологій до філологічної освітньої галузі є сформованість інформаційно-комунікаційної компетентності як у викладачів закладів вищої освіти, так і у студентів-філологів.

Авторами відзначено, що залучення креолізованих текстів у процес викладання літературознавчих дисциплін створює низку переваг, а саме: сприяє формуванню ключових компетентностей, зокрема ціннісно-сміслової, навчально-пізнавальної, комунікативної, інформаційної; залучає до сприйняття навчального матеріалу різні семіотичні системи, надаючи можливість максимально інтегровано й інтенсивно засвоювати інформацію; реалізує міжпредметний підхід, спонукає до системної проектної діяльності; інтенсифікує процес взаємодії учасників навчального процесу, сприяє покращенню якості комунікативних співдій, розвиває емоційний інтелект, облаштовуючи для студента сприятливий для особистісного зростання простір.

Ключові слова: креолізований текст, літературознавчі дисципліни, дидактичний дизайн, мультимодальність, ІКТ, когнітивна візуалізація.

Natalia YAREMENKO,*orcid.org/0000-0003-2834-0894*

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Ukrainian and World Literature
Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) yartala28@gmail.com*

Nataliia KOLOMIETS,*orcid.org/0000-0001-5455-2538*

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Ukrainian and World Literature
Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) kolomiets_n1@ukr.net*

CREOLIZED TEXTS AS A COMPONENT OF THE DIDACTIC DESIGN OF LITERARY COURSES

The purpose of the article is to outline strategies for using realized texts to model the modern didactic design of literary disciplines. The article uses a complex methodology, which is based on elements of semantic analysis, analysis of scientific literature, understanding and generalization of the fundamental points of the investigated problem; the method of typological comparison, observation of the educational process in classes (auditory, optional, group). The article emphasizes that technological changes determined the emergence of new meanings based on the dialogue of various disciplines and replenished the arsenal of technical means of implementing various semiotic codes. The use of realized texts in classes on literary disciplines provides an opportunity to apply visual associations, create spatial images that emphasize the important properties of the object. An important condition for the integration of these technologies into the field of philological education is the formation of information and communication competence both among teachers of higher education institutions and among philological students.

The authors noted that the involvement of realized texts in the process of teaching literary disciplines creates a number of advantages, namely: it contributes to the formation of key competencies, in particular, value-semantic, educational-cognitive, communicative, informational; involves various semiotic systems in the perception of educational material, providing the opportunity to absorb information in the most integrated and intensive manner; implements an interdisciplinary approach, encourages systemic project activity; intensifies the process of interaction of the participants of the educational process, contributes to the improvement of the quality of communicative interactions, develops emotional intelligence, arranging for the student a space favorable for personal growth.

Key words: *realized text, literary disciplines, didactic design, multimodality, ICT, cognitive visualization.*

Постановка проблеми. В умовах сучасного глобалізованого світу, де через потужні інформаційні потоки повсякчас зростають темпи оновлення знань, створюється нагальна потреба реформувати традиційну освітню систему, розбудувати модернізовану інформатизовану модель. На базі крос-дисциплінарного діалогу технологічні зміни та виклики сформували нові завдання спрямовані на залучення технічних засобів для освоєння нових семіотичних кодів. А отже навчальний процес поступово перетворюється на діяльність із залученням різних комунікаційних форм. Це спричиняє оновлення дидактичної матриці, яке базується на збільшенні сегменту креативного компонента, розширенні кутів життєтворчості, конструюванні оновленого комплексу смислів.

Чи не найвагомішим національним ресурсом України, що робить її конкурентоспроможною в сучасному світі, є інтелект. Соціальні трансформації спричиняють зміну освітньої парадигми,

яка «буде спрямована на генерування інформації та продукування креативних ідей у тому числі, залучаючи потенціал інформаційних технологій» (Yaremenko, Kolomyetz, 2021 : 491). У сфері філологічних дисциплін використання ІКТ має певну методичну специфіку. Для моделювання вираженого ефективного дидактичного дизайну літературознавчих дисциплін слід актуалізувати низку компетентностей, що виходять за межі філологічних знань. Хоча саме аудіо-графічні модули увиразнюються завдяки залученню ІКТ, потенціал зваженого використання медіатехнологій на заняттях із курсів «Історія української літератури», «Історія зарубіжної літератури», «Теорія літератури» достатньою мірою не застосовується. Тому залучення креолізованих текстів в дидактичному дизайні літературознавчих дисциплін під час підготовки вчителів-словесників, коли студенти та викладачі під час занять вільно оперують цифровими технологіями видається перспективним.

Аналіз досліджень. Полімодальні дидактичні стратегії, в яких застосовуються ІКТ перебувають у полі зору багатьох дослідників. Так питання залучення відеоконтенту в освітньому процесі вишів розглядається у працях W. Laaser, E. A. Toloza (Laaser, Toloza, 2007), P. Rice, P. Beeson, J. Blackmore-Wright (Rice, Beeson, Blackmore-Wright, 2019) та ін. Переваги ж використання креолізованих текстів під час викладання дисциплін гуманітарного циклу окреслено в роботах A. Oskoz, I. Elola (Oskoz, Elola, 2016), E. Domínguez Romero, J. Bobkina, S. Stefanova (Domínguez Romero, Bobkina, Stefanova, 2018) та ін. Варто також зауважити, що низку досліджень присвячено саме вивченню дидактичних стратегій підготовки майбутніх учителів-словесників із використанням ІКТ. Так, мультимодальний підхід під час організації колаборованої роботи здобувачів вищої освіти із використанням інструментів Web 2.0 розглянуто в статті J. A. Prieto-Velasco, A. Fuentes-Luque (Prieto-Velasco, Fuentes-Luque, 2016). У дослідженні акцентовано на провідних вимогах до викладачів університетів, які готують фахівців обізнаних у сфері сучасних інформаційних технологіях.

Мета дослідження полягає у тому, щоб окреслити стратегії використання креалізованих текстів для моделювання сучасного дидактичного дизайну літературознавчих дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Парадигма філологічної освіти, в основі якої мономодальність поступається тій, що базується на інтеграції різних способів репрезентації навчального навчального контенту. Синтез візуального та вербального рядів, визнання графічних, образотворчих елементів як самодостатніх носіїв певної реальності обумовили знаковий поворот (Boehm, Mitchell, 2009: 104). Сприйняття навчальної інформації покращується за умов поєднання вербальної, візуальної, аудіо- й тактильної складових. Освітня модель мультимедійного навчання CTML (The Cognitive Theory of Multimedia Learning), розроблена Richard E. Mayer (Mayer, 2010: 32) переконує, що процес засвоєння інформації утворює і вербальна, і візуальна складові. Навчання поєднує фільтрацію, сепарацію та інтеграцію отриманої інформації на базі вже наявних знань. Щоб студенти максимально коректно засвоїли матеріал, не перенавантажуючи візуальний канал трансформацією знаків із символічного у квазіфонетичний канал, варто уникати застосування значних масивів друкованого тексту.

Сучасна філологічна освіта спирається на лінгводидактичні та технологічні чинники. Використання ІКТ дає можливість застосовувати зорові асоціації, створювати просторові образи, які увиразнюють важливі властивості об'єкта, а динамічна візуалізація (анімація) також дозволяє рельєфно його окреслити. Вагомою умовою інтеграції цих технологій у філологічну освітню галузь є сформованість ІТ-компетентності як у викладачів закладів вищої освіти, так і у студентів-філологів, майбутніх педагогів середньої ланки освіти. Мультимодальна стратегія вивчення гуманітарних дисциплін із застосуванням ІКТ дозволяє залучити в навчальний процес медійні АРТ-об'єкти, тривимірні АРТ-об'єкти, прикладне мультимедіа, комп'ютерну графіку й анімацію тощо. Візуалізацію розглядаємо як винесення в процесі навчальної діяльності ментальних образів із внутрішнього на зовнішній план шляхом асоціативних проєкцій. При цьому враховуємо, що створення креалізованих текстів у навчальному процесі сприяє інтенсифікації сприйняття та залучає до активної роботи уяву, мислення, особистий досвід та пам'ять.

Робота з креалізованими текстами створює підґрунтя для формування низки професійних компетентностей майбутнього учителя. Аудіо-візуальні образи, що є складовими інтерактивної інсталяції, допомагають звільнитися від інформаційного шуму, актуалізувати найпотрібнішу на часі інформацію. Серед засобів когнітивної візуалізації провідною є інтерактивна вітрина (інтерактивна стіна, сенсорна вітрина, інтерактивний екран). Інтерактивні інсталяції дають можливість взаємодіяти з контентом у будь-якому форматі: навчальному, інформаційному, розважальному. Для їх створення використовуються інтерактивні столи або вітрини, тачскрін і відеомеппінг та інше обладнання. Інсталяції, створені за допомогою технології доповненої реальності, дозволяють показати уявні об'єкти, створити часову або просторову ілюзію, трансформувати контент, актуалізуючи необхідну інформацію.

Конструктивним різновидом інсталяції є інтерактивний плакат, робота з яким дозволяє задіяти візуальний, аудіальний, вербальний канали сприйняття інформації (Яременко, Дремлюх, 2020: 7). Як комплексний дидактичний інструмент, інтерактивний плакат дає можливість зіставляти поняття та процеси, аналізувати явища, уточнювати й коригувати інформацію. Це стимулює педагогів та студентів до активної творчої колаборації в процесі аналізу та моделювання оптимальних смислових конструктів. Дидактичні переваги інтерактивного плакату:

- коректний і простий інтерфейс, створений за принципом єдиного екрану;
- максимальна активізація візуального каналу сприйняття;
- створення умов для повноцінної взаємодії викладача і студентів;
- можливість реалізувати індивідуальний і груповий підходи в навчальному процесі;
- навчальна інформація сконструйована у вигляді компактних, логічно завершених блоків.

Створення інтерактивного плакату можливе на різних платформах. Охарактеризуємо кілька, на нашу думку, найбільш оптимальних. **Glogster** – сервіс, що дає можливість створити ефектний продукт, залучаючи графічні, відео-, аудіо-, текстові складові, використати готові шаблони, оформити гіперпосилання елементів. Платформа **Thing Link** дозволяє зробити звичайні картинки інтерактивними, що досягається шляхом додавання міток із текстовою інформацією чи підказками, посиланнями на аудіо-, відео- або зображення. Створений інтерактивний плакат легко вбудовується у блог або сайт. Він може бути відредагований іншими користувачами або залишатися приватним. Інтерактивна дидактична одиниця **ArcGIS Online** дозволяє на основі різноманітних веб-карт створювати візуальні історії. Принцип роботи сервісу базується на використанні базових карт, шарів даних, легенди та навігаційних інструментів. Сервіс містить значну кількість фізичних, політичних, історичних карт, супутникових знімків тощо. Для роботи на цьому майданчику потрібна реєстрація за допомогою соцмереж або **Goggle +ArcGIS Online** дозволяє створити пробну безкоштовну версію. Існує варіант для мобільних пристроїв Android і ОС IOS. Для моделювання історій на основі панорамної фотографії використовуються сервіс **Round Me**. Зокрема така форма проектування актуальна при вивченні біографічних матеріалів, сюжетотворюючих конструктів та хронотопу творів літератури. На зображенні можна розмістити необмежену кількість інтерактивних міток із невеликими текстами й малюнками. Цей інструмент дає можливість викладачу створити інтерактивну багатовимірну модель навчального епізоду.

Готові шаблони для моделювання інтерактивного контенту містить зручний дидактичний конструктор **H5P**. Майданчик дозволяє створювати вправи, ігри, вікторини, відео, презентації, інтерактивні плакати, колажі й аудіоплеєри. Сервіс безкоштовний, кількість створюваних робіт у ньому не обмежена. **H5P** містить ряд вдалих інструментів для гейміфікації навчального процесу та дозво-

ляє вбудовувати власний конструкт у ряд LMS або веб-сторінки за допомогою Embed-кода. За допомогою цих сервісів можна моделювати мультимедійні карти-подорожі письменників або літературних героїв. Наприклад, під час вивчення творчості А. Міцкевича, Т. Шевченка, Лесі Українки, Вольтера, Й.-В. Гете та ін. репрезентація життєпису за допомогою інтерактивної мапи дозволяє візуалізувати сукупність міждисциплінарних знань. На заняттях із курсу «Історія зарубіжної літератури» (епоха Середньовіччя) елементом інтерактивного плакату «Архаїчний епос» може бути мультимедійна карта-подорож. У процесі її створення студенти укладають таблицю-характеристику міфологічних персонажів кельтського епосу, порівнюючи їх із міфологічними образами інших народів на теренах Європи (за вибором).

Створити діяльнісне медіасередовище дозволяє кроссенс. Ця асоціативна головоломка сприяє актуалізації фонових знань, включає учасників обговорення в процес аналізу зв'язків між поняттями, виявляє нові нюанси та відтінки їхніх смислів тощо. Кроссенс можна використовувати на будь-якому етапі вивчення теми, адже він дозволяє перевірити знання текстів, виявити рівень засвоєння студентами теоретико-літературних понять, поглибити вміння аналізу поетикальної системи творів тощо. Зважаючи на те, що зображення з текстом суттєво змінює сприйняття його змісту, здійснюючи більш глибокий емоційний вплив, ґрунтований на тісному взаємозв'язку вербальних і візуальних складників, креалізація внутрішньої форми лексем певної групи дозволяє простежити конотативні відтінки з урахуванням екстралінгвістичних детермінацій.

Кроссенси можна конструювати за допомогою програмного забезпечення для створення колажів. Більшість програмних продуктів функціонують онлайн. Так, безкоштовний сервіс для компіляції колажів **mycollages.ru** дозволяє моделювати композиції з зображень і на комп'ютері, і на смартфоні (без необхідності встановлювати додаток з App Store). Потужним сервісом для створення колажів також є **Fotor**. Крім класичних, він містить і оригінальні художні шаблони, які індивідуально налаштовуються (стікери, текст, кастомізація тла) (рис. 1).

Значний обсяг оптимально структурованої інформації транслюється за допомогою ментальної карти. Створення цього дидактичного об'єкта дозволяє наочно уявити смислові логічні зв'язки між частинами навчального матеріалу, задіяти особистісний досвід та активізувати логічне мислення студентів. Опорні конспекти у вигляді мен-

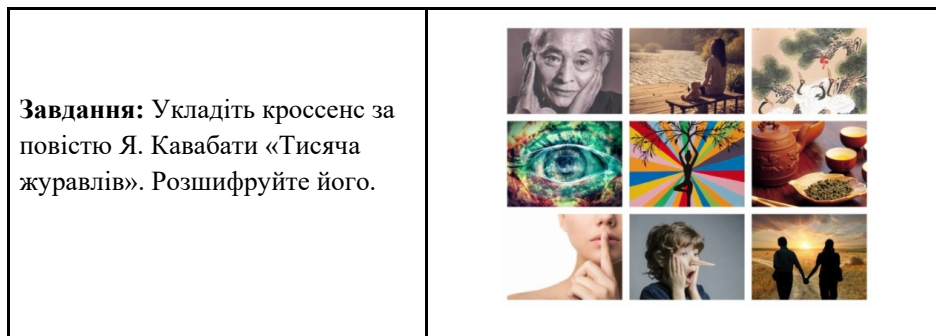

Рис. 1. Приклад завдання із використанням кроссенсу

тальних карт відтворюють цілісну картину культурного явища, що вивчається. Радіальна форма запису сприяє фокусуванню уваги на концептуальному понятті. Слова-асоціації, графічні зображення, знаки, що розташовані на гілках ментальної карти, окреслюють сутність проблеми, намічають шляхи її вирішення, сприяють активізації робочої пам'яті. Так, опрацюючи на заняттях з курсу «Історія української літератури с. XX століття» тему «МУР як духовний феномен», студенти виконували завдання по створенню ментальних карт на основі прослуханої лекції (рис. 2).

Обов'язковими умовами створення інтелектуальної карти є зосередження уваги на центральному образі (у наведеному прикладі – це МУР (Мистецький Український Рух), вербальне кодування, максимальна візуальна рельєфність (використання різних кольорів, об'ємних шрифтів, графічних малюнків, шрифтів різних розмірів тощо). Візуалізувати інформацію можна за допомогою різних сервісів: MindMeister, MindMup, XMind, MindJet Mindmanager та ін.

Перспективною видається подальша інтеграція ІКТ в філологічну освіту шляхом розробки і введення спецкурсів, спрямованих на підвищення рівня ІТ-грамотності студентів; модифікація методики викладання базових курсів із урахуванням тенденцій розвитку цифрового суспільства, системної позааудиторної роботи (гурток, проблемна група, факультатив). Так, на базі факультету української філології Криворізького державного університету три роки поспіль працює науковий гурток «UML_ITstudio», серед програмних завдань якого: осмислення специфіки вивчення художньої літератури в умовах інформаційного суспільства; моделювання креолізованих текстів; освоєння технологічних можливостей мобільних застосунків для створення навчального контенту з літературознавчих дисциплін; нарощування інтелектуального потенціалу для впровадження інтерактивного, змішаного і дистанційного навчання.

Конструювання навчального процесу із застосуванням креолізованих текстів продемонструвало суттєвий освітній потенціал. Нами здійснене

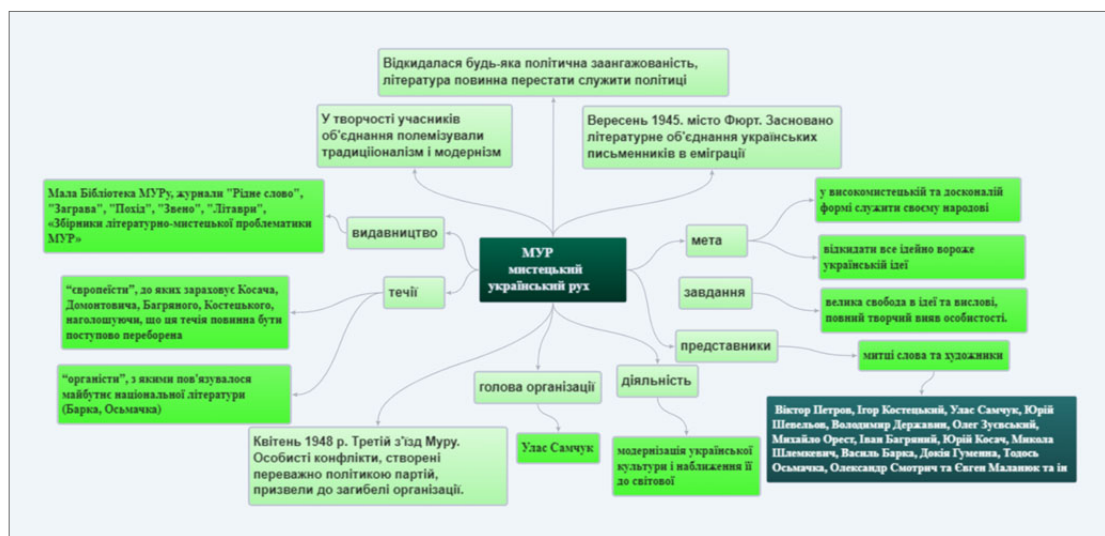

Рис. 2. Приклад завдання структурування навчального контенту через створення ментальних карт

опитування та анкетування студентів, які брали участь у апробації цього дидактичного конструкту. Під час опитування студенти-філологи відзначили, що реалізація візуалізація літературознавчого контенту із застосуванням ІКТ надає процесу ряд суттєвих переваг. Більшість опитуваних (93 %) вказали, що впровадження цієї моделі формує творчу, комунікативну компетентності, цифрову грамотність як уміння орієнтуватися в цифровому середовищі, створює можливість охопити значні масиви інформації в обмеженому часовому проміжку. Усі опитувані вказали, що створення та використання інтерактивних плакатів, ментальних карт, хмар тегів та ін. унаочнює поняттєвий апарат курсів, а введення нових видів роботи підвищує ефективність діалогу викладачів і студентів, посилює інтенсивність колаборації в умовах групової роботи. Значна частина респондентів (82 %) відзначила, що робота з креалізованими текстами реалізує принципи міжпредметності, стимулює навчальну діяльність дослідницького спрямування в умовах динамічного освітнього середовища. Усе це, на їх думку, посилює емоційну складову, інтенсифікує розвиток емоційного інтелекту, поживляє навчальний процес. Крім того, усі опитані відзначили, що особистісна складова формується в персональному середовищі, у комфортному для них темпі, з використанням індивідуально-домінантного інформаційного каналу.

Висновки. Однією з концептуальних ознак сучасної вищої освіти є використання мультимодальних стратегій навчання, що спрямовані

на трансляцію філологічних знань засобами ІКТ. Доцільність застосування цих стратегій зумовлена потребою врахування когнітивних особливостей сучасного молодого покоління, а також необхідністю місткого подання навчального матеріалу у вигляді найбільш зручному для його сприйняття, розуміння, засвоєння, запам'ятовування. Створення й інтерпретація креалізованих текстів сприяє оптимальному поєднанню вербального компонента й художньої графіки. Завдяки такій інтеграції відбувається вплив на різні сигнальні системи; реалізуються провідні дидактичні принципи; створюються передумови для підвищення якості й результативності освітньої діяльності; студенти мотивуються до читацької активності, підвищується естетичний поріг сприйняття художнього твору.

Залучення креалізованих текстів у процес викладання літературознавчих дисциплін створює низку переваг, а саме:

- сприяє формуванню ключових компетентностей, зокрема ціннісно-сислової, навчально-пізнавальної, комунікативної, інформаційної;
- залучає до сприйняття навчального матеріалу різні семіотичні системи, надаючи можливість максимально інтегровано й інтенсивно засвоювати інформацію;
- реалізує міжпредметний підхід, спонукає до системної проектної діяльності;
- інтенсифікує процес взаємодії учасників навчального процесу, сприяє покращенню якості комунікативних співдії, розває емоційний інтелект, облаштовуючи для студента сприятливий для особистісного зростання простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Boehm G., Mitchell W. J. T. Pictorial versus Iconic Turn: Two Letters. *Culture, Theory and Critique*. 2009. Vol. 50. P. 103-121.
2. Domínguez Romero E., Bobkina J., Stefanova S. Teaching literature and language through multimodal texts. 2018. 320 p. URL : <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=mG5IDwAAQBAJ&oi=fnd&p>
3. Laaser W., Toloza E. A. The Changing Role of the Educational Video in Higher Distance Education. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 2007. 18(2). <https://doi.org/10.19173/irrodl.v18i2.3067>
4. Rice P., Beeson P., Blackmore-Wright J. Evaluating the Impact of a Quiz Question within an Educational Video. *TechTrends*, 63, 522–532. 2019. <https://doi.org/10.1007/s11528-019-00374-6>
5. Mayer Richard E. Cognitive Theory of Multimedia Learning. *Cambridge Handbook of Multimedia Learning*. NY: Cambr. Univ. Press, 2010. pp. 31–48.
6. Oskoz A., Elola I. Digital stories: Bringing multimodal texts to the Spanish writing classroom. *Published online by Cambridge University Press*. Volume 28, Special Issue 3 (Multimodal Environments in CALL). September 2016, pp. 326-342 <https://doi.org/10.1017/S0958344016000094>
7. Prieto-Velasco J.A., Fuentes-Luque A. A collaborative multimodal working environment for the development of instrumental and professional competences of student translators: an innovative teaching experience. *The Interpreter and Translator Trainer*. Issue 1: Situated Learning in Translator and Interpreter Training: Bridging research and good practice. 2016. № 10.P. 76-91. URL: <https://doi.org/10.1080/1750399X.2016.1154344>
8. Yaremenko, N., Kolomiets, N., Kharadzjan, N., Mishenina, T. e Kohut, I.V. 2021. Multimodalidade da transmissão de conhecimentos filológicos durante atividades de sala de aula usando TIC. *Revista on line de Política e Gestão Educacional*. 25, esp.5 (dez. 2021). DOI : <https://doi.org/10.22633/tpge.v25iesp.5.15993>
9. Яременко Н., Дремлюх В. Інтерактивний плакат як засіб візуалізації навчального контенту на уроках української літератури. Збірник наукових праць ЛОГОС. 2020. С. 45-48.

REFERENCES

1. Boehm G., Mitchell W. J. T. Pictorial versus Iconic Turn: Two Letters. *Culture, Theory and Critique*. 2009. Vol. 50. P. 103-121.
2. Domínguez Romero E. , Bobkina J. , Stefanova S. Teaching literature and language through multimodal texts. 2018. 320 p. URL : <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=mG5IDwAAQBAJ&oi=fnd&p>
3. LaaserW., Toloza E. A. The Changing Role of the Educational Video in Higher Distance Education. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 2007. 18(2). <https://doi.org/10.19173/irrodl.v18i2.3067>
4. Rice P., Beeson P., Blackmore-WrightJ. Evaluating the Impact of a Quiz Question within an Educational Video. *TechTrends*, 63, 522–532. 2019. <https://doi.org/10.1007/s11528-019-00374-6>
5. Mayer Richard E. *Cognitive Theory of Multimedia Learning. Cambridge Handbook of Multimedia Learning*. NY: Cambr. Univ. Press, 2010. pp. 31–48.
6. Oskoz A., Elola I. Digital stories: Bringing multimodal texts to the Spanish writing classroom. *Published online by Cambridge University Press*. Volume 28, Special Issue 3 (Multimodal Environments in CALL). September 2016, pp. 326-342 <https://doi.org/10.1017/S0958344016000094>
7. Prieto-VelascoJ.A., Fuentes-LuqueA. A collaborative multimodal working environment for the development of instrumental and professional competences of student translators: an innovative teaching experience. *The Interpreter and Translator Trainer*. Issue 1: Situated Learning in Translator and Interpreter Training: Bridging research and good practice. 2016. № 10. P. 76-91. URL: <https://doi.org/10.1080/1750399X.2016.1154344>
8. Yaremenko, N., Kolomiets, N., Kharadzjan, N., Mishenina, T. e Kohut, I.V. 2021. Multimodalidade da transmissão de conhecimentos filológicos durante atividades de sala de aula usando TIC. *Revista on line de Política e Gestão Educacional*. 25, esp. 5 (dez. 2021). DOI : <https://doi.org/10.22633/rpge.v25iesp.5.15993>
9. Jaremenko N., Dremljukh V. Interaktyvnyj plakat jak zasib vizualizaciji navchal'nogho kontentu na urokakh ukrajins'kohoji literatury. [Interactive poster as a means of visualizing educational content in Ukrainian literature lessons] *Zbirnyk naukovykh pracj ΛOGHOS*. 2020. S. 45-48. [in Ukrainian]

ПЕДАГОГІКА

УДК 378.147.091

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-33>**Олена ТЕПЛОВА,***orcid.org/0000-0001-8763-891X*

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна) teple1958@gmail.com**Наталія МОЗГАЛЬОВА,***orcid.org/0000-0001-7857-7019*

доктор педагогічних наук,

професор кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна) mozgaliovan@gmail.com**Анна НОВОСАДОВА,***orcid.org/0000-0002-6215-5759*викладач кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна) ann_martinyuk97@ukr.net

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ТА ХОРЕОГРАФІЇ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті наголошено на особливому значенні вітчизняного мистецтва в освітньому процесі закладу вищої освіти, а також його вагомій ролі при професійній підготовці майбутніх учителів музики. Визначено, що важливим освітнім орієнтиром сучасності є розвиток творчого потенціалу. Без сумніву, творчий аспект є основоположним щаблем діяльності музиканта, що передбачає як виконавство, так і педагогічну роботу. Необхідність дослідження поставленої теми зумовила проблему нашої розвідки, яка пов'язана з недостатнім практичним та теоретичним обґрунтуванням поняття «творчий потенціал». Зосереджено увагу на тому, що українська музична культура виступає могутнім засобом формування професійних компетенцій майбутніх педагогів, фундаментом їх духовного світу, естетичних смаків. Тож, метою нашої роботи є висвітлення поняття «творчий потенціал» майбутніх учителів музики та його розвиток засобами української культури. Для досягнення мети варто використати такі методи дослідження як аналіз, порівняння, узагальнення. Це дозволить розглянути роботи відомих дослідників, узагальнити наукові підходи до визначення поняття «творчий потенціал», засоби його розвитку. У статті висвітлені різні дослідницькі обґрунтування, що стосуються визначення поняття «творчий потенціал». Таким чином, науковці зазначають, що творчий потенціал є інтегративною якістю, що охоплює знання, уміння, здібності особистості. У межах роботи визначено, що розвиток творчого потенціалу є одним із основоположних завдань фахової підготовки майбутніх учителів музики. Нами зроблено наголос на міжпредметному підході до вивчення фахових дисциплін, що поєднує різні структурні комплекси. Зокрема, здобуття знань з музично-теоретичних дисциплін, фахова підготовка визначається синтезованим явищем, що допомагає в досяганні поставлених навчальних завдань, а також розвитку творчого потенціалу. У статті визначені деякі методи для вирішення даного завдання. Зокрема, це метод проєктів, семінар-дискусія, концерт-лекція. Всі перераховані методи розглядаються крізь призму спадщини української музики.

Ключові слова: потенціал, творча особистість, майбутні учителі музичного мистецтва.

Olena TEPLOVA,

orcid.org/0000-0001-8763-891X

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Musicology, Instrumental Training and Choreography

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

(Vinnitsia, Ukraine) teple1958@gmail.com

Nataliia MOZGALOVA,

orcid.org/0000-0001-7857-7019

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Head of the Department of Musicology, Instrumental Training and Choreography

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

(Vinnitsia, Ukraine) mozgaliovan@gmail.com

Anna NOVOSADOVA,

orcid.org/0000-0002-6215-5759

Lecturer at the Department of Musicology, Instrumental Training and Choreography

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

(Vinnitsia, Ukraine) ann_martinyuk97@ukr.net

DEVELOPMENT OF THE CREATIVE POTENTIAL OF FUTURE TEACHERS OF MUSICAL ART AND CHOREOGRAPHY BY MEANS OF UKRAINIAN MUSICAL ART

The article emphasizes the special importance of national art in the educational process of a higher education institution, as well as its important role in the professional training of future music teachers. It was determined that the development of creative potential is an important modern educational benchmark. Without a doubt, the creative aspect is the fundamental stage of a musician's activity, which involves both performance and pedagogical work. The need to research the given topic led to the problem of our exploration, which is connected with the insufficient practical and theoretical substantiation of the concept of «creative potential». Therefore, the goal of our work is to highlight the concept of «creative potential» of future music teachers and its development through the means of Ukrainian culture. To achieve the goal, it is worth using such research methods as analysis, comparison, generalization. This will allow us to consider the works of famous researchers, generalize scientific approaches to defining the concept of «creative potential», and the means of its development. The article highlights various research justifications related to the definition of the concept of «creative potential». Thus, scientists note that creative potential is an integrative quality that encompasses the knowledge, skills, and abilities of an individual. Within the framework of the work, it is determined that the development of creative potential is one of the fundamental tasks of the professional training of future music teachers. We emphasize an interdisciplinary approach to the study of professional disciplines that combines various structural complexes. In particular, the acquisition of knowledge in music-theoretical disciplines, professional training is determined by a synthesized phenomenon that helps in achieving the set educational tasks, as well as the development of creative potential. The article defines some methods for solving this task. In particular, this is the project method, seminar-discussion, concert-lecture. All the listed methods are considered through the prism of the heritage of Ukrainian music.

Key words: *potential, creative personality, future music teachers.*

Постановка проблеми. Модернізація системи мистецької освіти є одним із найпріоритетніших питань сучасності. Цілі та завдання, які сьогодні ставляться перед здобувачами освіти стосуються перш за все розвитку їх творчого потенціалу. У зв'язку з цим актуалізуються нові форми освітнього процесу. На нашу думку, важливим аспектом є навчання у контексті української музичної творчості. Відродження національних традицій, вітчизняних координат є пріоритетними завданнями політики України у галузі освіти та мистецтва. Адже, сьогодні насущним питанням постала національна самосвідомість, що є вия-

вом глибокої любові до Батьківщини. Сказане актуалізується у зв'язку з вимогами до підготовки бакалаврів у вищих навчальних закладах мистецького спрямування в умовах Євроінтеграції. Така траєкторія визначена державними документами такими як Закон України «Про освіту», «Про Вищу освіту», Національною доктриною про розвиток освіти України. У зв'язку з цим, питання пошуку змісту, форм та методів навчання, що сприяють формуванню творчих здібностей набуває вагомого значення.

Аналіз досліджень. Питання освіти засобами вітчизняного мистецтва досліджували такі

українські науковці як К. Квітка, Ф. Колесса, М. Лисенко, М. Леонтович. Педагогічні умови формування і розвитку творчого потенціалу розглядаються у працях О. Рудницької, О. Олексюк, Г. Падалки, С. Сисоєвої, та ін. Разом з тим, ознайомившись з роботами науковців, що розкривають проблему розвитку творчого потенціалу молодого покоління ми дійшли до висновку, що це питання у контексті підготовки майбутніх учителів музики розкрито опесередковано. Тож, на нашу думку доцільно розглянути його.

Мета статті – висвітлення поняття «творчий потенціал», його значення для майбутніх учителів музики, розвитку творчого потенціалу засобами українського музичного мистецтва. Поставлена мета вимагає використання таких методів дослідження як аналіз, порівняння, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Поняття «творчий потенціал» характеризується різноманітністю дефініцій. Зокрема, Г. Костюк (Костюк, 1965: 1), С. Максименко (Максименко, 2006: 2) зазначають, що потенціал не є відокремленою від діяльності категорією, а навпаки реалізується у її різних видах. Творчість людини С. Шандрук визначає як «складне, багатогранне, суперечливе, екзистенційне, психодуховне явище, що передбачає наявність в особистості здібностей, мотивів, переживань, знань, умінь, цінностей, смислів, завдяки яким створюється новий, оригінальний та унікальний продукт» (Шандрук, 2015: 9). Розкриття творчого потенціалу на думку Л. Яренчук полягає у виділенні наступних компонентів: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-креативний та рефлексивнодіяльнісний компоненти (Яренчук, 2012: 11). Важливими для розуміння творчого потенціалу є роботи С. Сисоєвої. За визначенням автора, творчий потенціал є самостійною динамічною системою творчих якостей особистості, яка пов'язана з її інтелектом, формується, розвивається і проявляється у творчій діяльності, обумовлена умовами розвитку особистості і забезпечує її розвиваючу взаємодію з оточуваною дійсністю (Сисоєва, 1996: 10). Таким чином, творчий потенціал особистості можна визначити як комплекс можливостей творчої діяльності особистості, її творчих здібностей. Музика як вид мистецтва володіє арсеналом прийомів та засобів, необхідних для розвитку творчого потенціалу. Враховуючи дослідження відомих науковців, зробимо висновок, що творчий потенціал майбутніх викладачів музичного мистецтва є синтезованим явищем, що відображає творчі можливості здобувачів освіти.

Розвиток творчого потенціалу студентів тісно пов'язаний з процесом освіти, набутими під час нього теоретичними знаннями та практичними навичками, досвідом самостійної професійної роботи, художнього вдосконалення. Все це складає поняття «творчий потенціал». На нашу думку, його розвиток повинен відбуватись засобами українського музичного мистецтва. Адже, вивчення національного мистецтва впливає на розуміння студентами виразових засобів музичних композицій, формування у них естетичних поглядів, розуміння стилів, жанрів, формування їх творчої індивідуальності.

Варто погодитись з твердженням С. Решетняк, який наголошує, що «однією з найбільш затребуваних компетенцій, очікуваних працедавцями від випускників ВНЗ повсюди у світі, є творчий потенціал людини» (Решетняк, 2012: 6). Зазначимо, що серед завдань професійної підготовки студентів-бакалаврів спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво) є розуміння специфіки музичного мистецтва, володіння навичками художньої інтерпретації музичного твору, розуміння особливостей композиторських та виконавських стилів, національних шкіл, володіння глибокими теоретичними знаннями та вмінням застосовувати їх у практичній діяльності, оперування різними формами та методами проведення занять і т.д. Розвиток творчого потенціалу відбувається у процесі виконавської підготовки, тобто занять фаху, а також вивчення музично-теоретичних дисциплін.

Провідною формою навчання майбутніх викладачів музичного мистецтва є індивідуальні заняття. Зокрема, метою таких дисциплін як «Основний музичний інструмент», «Постановка голосу» є вдосконалення практичних професійних навичок, вивчення музичних композицій, знання з теорії та історії музики. Виконавська підготовка передбачає роботу з нотним текстом, розуміння та передачі художнього образу відповідно до жанрово-стильових тенденцій. Наукова література описує думку про виконавську діяльність як про синтезовану структуру, що включає композиторську творчість, творчість виконавця та їх слухацьку співпрацю. Зазначимо, що виконання музики – процес передачі художньої творчості, що є результатом фахової підготовки. На нашу думку, викладачеві для занять зі студентами з фаху варто обирати твори українських композиторів. Традиційне вивчення музичних композицій та підготовку студента до виступу доцільно поєднувати з творчими формами. Наприклад, педагог може запропонувати йому підібрати

аккомпанемент до української пісні та виконати його самостійно.

Студенти опановують нові інструменти на предметі «Додатковий інструмент». Наприклад, навчаючись грати на сопілці майбутні викладачі знайомляться з історією цього інструмента, навчаються грати на ньому, розвивають творчі здібності. Особливо цінною є гра в ансамблі. Адже, під час цієї форми роботи формуються навички колективного музикування, розвивається творчий потенціал здобувача освіти.

На нашу думку, важливою є міжпредметна інтеграція. Зміст таких дисциплін як «Основний музичний інструмент», «Хорове диригування», «Постановка голосу» поєднується з навчальними задачами таких предметів як «Історія музики», «Гармонія», «Поліфонія», «Аналіз музичних творів». Так, наприклад, засвоєння теми «Головні тризвуки в мажорі та мінорі» починається на заняттях сольфеджіо. Студенти знайомляться з їх будовою, визначають такі звороти у інструментальних та хорових композиціях. Згодом практично освоюють їх у ладових вправах, сольфеджуванні. Під час вивчення предмету «гармонія» студенти навчаються гармонізувати мелодії із застосуванням головних тризвуків, грати акордові послідовності. Разом з тим, викладачі фахових дисциплін використовують здобуті студентами знання для вивчення творів, що допомагають розуміти виразові особливості музичних композицій.

Метою групових занять предмету «Історія музики» є знайомство з музичною культурою різних історичних періодів, вивчення творчого доробку найвідоміших композиторів, набуття навичок аналізу музичного твору, роботи з інформаційними джерелами, розвиток аналітичних умінь. Однією з форм занять є семінар. Наприклад, доцільно обрати таку тему: «Видатні композитори України». Метод аналізу, спостереження, які використовують студенти при підготовці до нього, спонукають їх до розвитку навичок збирання та аналізу інформації, формування власної думки. Знання біографічних відомостей, характеристика творчості композитора, засобів музичної виразності в творах різних стилів та жанрів – все це є необхідним для виконавської діяльності.

Семінар-дискусія організовується як діалогічне спілкування студентів. Наприклад, під час нього студенти можуть дослідити «Жанрові особливості опери у період XVIII–XIX століть в українській музиці», або «Аналіз виразових засобів романсів М. Лисенка». Студентам пропонується підтвердити свої слова музичними прикладами, які вико-

нуються самостійно або демонструються електронними засобами.

При вивченні стильових особливостей композиторської творчості варто звертати увагу студентів на твори цього ж періоду інших видів мистецтва. Зокрема, твори бароко (А. Скарлатті, А. Кореллі, А. Вівальді, Г. Гендель), рококо (Ф. Куперен, Ж.Ф. Рамо), класицизм (Й. Гайдн, В. Моцарт, Л. Бетховен), романтизм (Ф. Шуберт, Ф. Шопен, Ф. Ліст, Р.Шуман) імпресіонізм (К. Дебюссі, М. Равель) варто доповнити ілюстрацією робіт образотворчого мистецтва. Наприклад, бароко (Х. Рібера, П. Рубенс), рококо (Ватто, Пігаль, Пажу), класицизму (Ф. Гойя, Н. Пуссен), романтизму (Т. Жеріко, Е. Делакруа), імпресіонізму (Е. Мане, К. Моне.). Варто виділити особливості того чи іншого періоду у музиці і у живописі, відслідкувати зміни кожного з них. Також викладач повинен звернути увагу студентів на історію створення твору, визначення виразових засобів.

Важливим для розвитку творчого потенціалу, на нашу думку, є метод проєктів. Його метою є розв'язання творчих завдань самостійно студентами, розвиток їх креативних, дослідницьких здібностей, вміння опрацьовувати інформацію, презентувати результат роботи.

Підготовка проєкту має наступну послідовність:

- 1) обговорення теми, мети, завдання;
- 2) складання плану її дослідження;
- 3) пошук та аналіз джерел;
- 4) захист проєкту.

Темою для проєкту слід обирати таку, яка містить проблемне питання, вирішення якого потребує опрацювання різних наукових джерел. Дослідницька робота може бути проведена студентом індивідуально або групою. Результати роботи обов'язково обговорюються колективом. Роль викладача під час підготовки проєкту є назвичайно важливою, адже, він допомагає студентам з особливостями його оформлення, у систематизації джерел, визначає проміжну оцінку роботи, а також її кінцевий результат, допомагає із визначенням форми захисту. Презентація проєкту може бути у різних формах (10–15 хвилин). Під час неї студенти демонструють результати роботи, розповідають про досягнену мету і виконані завдання. У процесі захисту проєкту формуються навички публічного виступу. Викладачем оцінюються результати роботи, глибина дослідження, логічність викладу матеріалу, оригінальне оформлення результатів, культура виступу. Наприклад, темою проєкту можна обрати «Жанр симфонії у творчості О. Козаренка». Студенти досліджують

даний жанр з позиції чисельності, визначають особливості структури, виразових засобів, аналізують роботи музикознавців, які досліджували дану тему.

Актуальною формою для розвитку творчого потенціалу, на нашу думку, є підготовка студентами лекцій-концертів. Їх тема може бути різною. Зокрема, «Виховне значення музики М.В. Лисенка», «Неофольклоризм у творчості Л. Дичко», «Історія української ліричної пісні» і т.д.

Підготовка до нього відбувається за наступним планом:

- 1) Вибір студентами матеріалу (пошук інформація, підбір музичного матеріалу);
- 2) складання ними плану-сценарію;
- 3) вибір номерів;
- 4) проведення лекції-концерту.

Кінцевим результатом роботи є аналіз концерту педагогом, обговорення помилок, які допустили студенти.

Ділова гра, як метод розвитку творчого потенціалу передбачає створення проблемної ситуації. Вона є важливою для досягнення професійних завдань. Ділова гра передбачає комплекс різних видів діяльності, зокрема, аналізу, дослідження, колективної роботи. Зазвичай передбачається заздалегідь підготовлений сценарій, що має навчити студентів розв'язувати професійні проблеми, закріпити здобуті знання. Наприклад, ділова гра «Співбесіда». Імітується співбесіда викладача музики. Ведучий готує питання з

фахових дисциплін, на які учасники повинні дати відповідь. Майбутній працівник повинен продемонструвати свої практичні вміння, професіоналізм. Ділова гра «Створення журналу» передбачає наступні умови: студенти виступають у ролі редакторів, опрацьовуючи статті вітчизняних музикознавців.

Висновки. Розвиток творчого потенціалу є важливим для подальшої професійної роботи майбутніх учителів музики. Пріоритетним для досягнення поставленої мети є використання високохудожніх зразків українського музичного мистецтва. Визначено, що українська музика сприяє естетичному вихованню молодого покоління, її духовному зростанню, розвитку творчого потенціалу. Серед актуальних методів для досягнення поставленої мети виділимо метод проєктів, семінар-дискусія, лекція-концерт. Також варто звернути увагу на міжпредметні зв'язки, що визначають навчальні предмети єдиним комплексом.

Отже, освоєння художніх надбань українського мистецтва є важливим для розвитку творчого потенціалу студентів. Знайомлячись з українською музичною культурою, її багатством студенти створюють свій високодуховний, естетичний світ, що є важливою умовою успішної професійної діяльності.

Подальшою перспективою розвитку роботи є пошук нових методів розвитку творчого потенціалу, сучасних освітніх технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костюк О.Г. Сприймання музики і художня культура слухача. Київ: Наукова думка, 1965. 120 с.
2. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. Київ: Видавництво ТОВ «КММ», 2006, 240 с.
3. Малашевська І. А. Інтегрована музично-теоретична підготовка майбутніх учителів музики на історико-стильовій основі. Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. 2005. Вип. 21. С. 205–208.
4. Олексюк О.М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва. Навч. посібник. Київ: Знання України, 2004. 264 с.
5. Падалка Г.М. Художньо-педагогічна інтерпретація музики в структурі професійної підготовки музиканта-педагога. Теорія і методика мистецької освіти: зб. наук. праць. Вип. 5. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. С. 3–9.
6. Решетняк С.Б. Розвиток творчого потенціалу студента в навчальному процесі ВНЗ. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики, 2012. Вип. 56.
7. Рудницька О.П. Основи викладання мистецьких дисциплін: Навч. посіб. для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл. Київ, 1998.
8. Форостюк І. В. Розвиток творчого потенціалу студентської молоді засобами українського народного мистецтва: автореф. канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ. 2010. 20 с.
9. Шандрук С. Творчість як употужнення здібностей особистості. Психологія і суспільство. 2015. № 3. С. 86–91.
10. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня. Київ: Поліграфкнига, 1996. 406 с.
11. Яренчук Л.Г. Формування творчого потенціалу майбутніх учителів технологій у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса. 2012. 20 с.
12. Ці Сянбо. Формування художньо-творчого потенціалу бакалаврів музичного мистецтва: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ. 2016. 216 с.

REFERENCES

1. Kostiuk O.H. Sprymannia muzyky i khudozhnia kultura slukhacha [Music appreciation and artistic culture of the listener]. Kyiv: Naukova dumka, 1965. 120 s. [in Ukrainian].
2. Maksymenko S.D. Heneza zdiisnennia osobystosti [The genesis of the realization of personality]. Kyiv: Vydavnytstvo TOV «KMM», 2006, 240 s. [in Ukrainian].
3. Malashevska I. A. Intehrovana muzychno-teoretychna pidhotovka maibutnikh uchyteliv muzyky na istoryko-stylovii osnovi [Integrated music-theoretical training of future music teachers on a historical-stylistic basis]. Visn. Zhytomyr. derzh. un-tu im. I. Franka. 2005. Vyp. 21. S. 205–208. [in Ukrainian].
4. Oleksiuk O.M. Pedahohika dukhovnoho potentsialu osobystosti: sfera muzychnoho mystetstva [Pedagogy of the spiritual potential of the individual: the sphere of musical art. [in Ukrainian].
5. Padalka H.M. Khudozhno-pedahohichna interpretatsiia muzyky v strukturii profesiinoi pidhotovky muzykanta-pedahoha [Artistic and pedagogical interpretation of music in the structure of professional training of a musician-pedagogue]. Teoriia i metodyka mystetskoï osvity: zb. nauk. prats. Vyp. 5. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanohva, 2004. S. 3–9. [in Ukrainian].
6. Reshetniak S.B. Rozvytok tvorchoho potentsialu studenta v navchalnomu protsesi VNZ [Developing creative potential of a student in university]. Social technologies: current issues of theory and practice, 56. S. 202–208. [in Ukrainian].
7. Rudnytska O.P. Osnovy vykladannia mystetskykh dystsyplin [Basics of teaching artistic disciplines]. Navch. posib. dlia stud. humanit. spets. vyshch. navch. zakl. Kyiv, 1998.
8. Forostiuk I.V. Rozvytok tvorchoho potentsialu studentskoï molodi zasobamy ukrainskoho narodnoho mystetstva [The Development of Creativity of Young Students by the means of Ukrainian Folk Arts] (Extended abstract of candidate's thesis). Luhansk, 2010. [in Ukrainian].
9. Shandruk S. Tvorchist yak upotuzhnennia zdibnostei osobystosti. [Creativity as increasing abilities of the individuality]. Psychology and society, 3. S. 86–91. [in Ukrainian].
10. Sysoieva S.O. Pidhotovka vchytelia do formuvannia tvorchoi osobystosti uchnia [Teacher preparation for the formation of the student's creative personality. Kyiv: Polihrafknyha, 1996. 406 s.
11. Iarenchuk L.H. Formuvannia tvorchoho potentsialu maibutnikh uchyteliv tekhnolohii u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of the creative potential of future technology teachers in the process of professional training]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Odesa. 2012. 20 s.
12. Tsi Sianbo. Formuvannia khudozhno-tvorchoho potentsialu bakalavriv muzychnoho mystetstva [Formation of the artistic and creative potential of bachelors of musical arts]: dys. ... kand. ped. nauk:13.00.02. Kyiv. 2016. 216 s.

УДК 378:018.8:664-051

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-34>**Станіслав ТКАЧУК,***orcid.org/0000-0001-5077-5865**доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри професійної освіти та технологій за профілями
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) stanislav660@ukr.net***Ірина ФІЛІМОНОВА,***orcid.org/0000-0001-6833-6748**доктор філософії, доцент,
доцент кафедри професійної освіти та технологій за профілями
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) irinafilimonova@gmail.com*

ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ

У статті розкрито суть та особливості дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти у процесі науково-дослідної роботи, проаналізовано сутність студентського плагіату. Доведено актуальність й обґрунтовано доцільність використання спеціального програмного забезпечення для перевірки наукових робіт на предмет плагіату.

У статті наголошено, що проблеми студентського плагіату мають системний характер, спричинений низкою факторів: розвиток Інтернету, вільний доступ до наукової продукції, терпиме ставлення викладачів до запозичення чужих ідей, а також незрозуміння суті плагіату самими виконавцями науково-дослідних робіт. Поширенню цієї проблеми сприяє низка негативних факторів державного рівня: усвідомлене ігнорування правових норм суспільства, бюрократизація системи державного управління освітньою діяльністю, поступова втрата суспільного престижу вищої освіти. Для всебічного дослідження цієї проблеми автори навели результати опитування студентської спільноти щодо мотивів та причин запозичення наукової інформації, найпоширенішими серед яких стали незрозуміння суті плагіату, а також незнання принципів академічної доброчесності. Саме тому проблема дотримання академічної доброчесності є надзвичайно актуальною, оскільки стосується не тільки моральних якостей здобувачів вищої освіти, а й дотримання ними педагогічної та наукової етики.

Особливу увагу автори акцентували на необхідності інформаційно-роз'яснювальної роботи для студентів в закладах вищої педагогічної освіти. Авторами охарактеризовано систему заходів, націлених на попередження порушень принципів академічної доброчесності, що діють в закладах вищої педагогічної освіти. У статті подано приклади застосування методів дотримання академічної доброчесності в освітньому процесі підготовки бакалаврів професійної освіти та шляхів попередження плагіату під час написання студентських наукових робіт.

Ключові слова: академічна доброчесність, студентський плагіат, педагогічна етика, освітній процес.

Stanislav TKACHUK,

orcid.org/0000-0001-5077-5865,

Doctor of Pedagogical Science, Professor;

Professor at the Vocational Education and Profile Technologies Department

Pavlo Tychyna State Pedagogical University

(Uman, Cherkasy region, Ukraine) stanislav660@ukr.net

Iryna FILIMONOVA,

orcid.org/0000-0001-6833-6748

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;

Associated Professor at the Vocational Education and Profile Technologies Department

Pavlo Tychyna State Pedagogical University

(Uman, Cherkasy region, Ukraine) irunafilimonova@gmail.com

PROBLEMS OF OBSERVING ACADEMIC INTEGRITY BY BACHELORS IN THEIR SCIENTIFIC AND RESEARCH WORK

The article reveals the essence and features of observance of academic virtue by bachelors in the course of their research work, analyzes the essence of students plagiarism. The relevance is proved and the expediency of using special software for checking scientific papers for plagiarism is substantiated.

The article emphasizes that the problems of students plagiarism have systemic nature, caused by a number of factors: the development of the Internet, free access to scientific products, the tolerant teachers' attitude to borrowing other people's ideas, as well as a lack of understanding of the essence of plagiarism by the performers of research work. The spread of this problem is facilitated by a number of negative factors at the state level: the deliberate disregard for the legal norms of society, the bureaucratization of the system of state management of educational activities, the gradual loss of public prestige of higher education. For a comprehensive study of this problem, the authors cited the results of a survey of the student community on the motives and reasons for borrowing scientific information, the most common of which were misunderstanding of the essence of plagiarism, as well as ignorance of the principles of academic virtue. That is why the problem of observing academic virtue is extremely relevant, since it concerns not only the moral qualities of future bachelors, but also their observance of pedagogical and scientific ethics.

The authors paid special attention to the need for information and explanatory work for students in higher educational institutions. The authors characterize the system of measures aimed at preventing violations of the principles of academic virtue in force in institutions of higher pedagogical education. The article provides examples of the application of methods for observing academic virtue in the educational process of preparing bachelors of professional education and preventing plagiarism when writing student scientific papers.

Key words: *academic virtue, student plagiarism, pedagogical ethics, educational process.*

Постановка проблеми. В сучасному світі інтернет-технологій проблема дотримання академічної доброчесності надзвичайно актуальна. Використання інформації, до якої є безкоштовний доступ в мережі Інтернет, є звичним явищем. Це призводить до того, що виконання практичних робіт чи наукових досліджень зводиться до простого копіювання тексту, який самі автори навіть не читають. Тому виникають запитання до якості всього освітнього процесу та рівня отриманих професійних компетентностей випускників закладів вищої педагогічної освіти.

Значне поширення студентського плагіату обумовлене в першу чергу розвитком Інтернету. Однак благодатний ґрунт для нього створюють і інші чинники, наприклад, дедалі більша завантаженість викладачів і студентів, терпиме ставлення суспільства до обману як засобу отримання диплома про освіту тощо. Крім того, Інтернет дуже активно використовують фірми та особи, що

виконують письмові роботи на замовлення (Гриценко, 2019: 4). Саме тому проблема дотримання академічної доброчесності є надзвичайно актуальною, оскільки стосується як моральних якостей педагогічного працівника, так і дотримання педагогічної та наукової етики.

Аналіз досліджень. Наразі проблема дотримання принципів академічної доброчесності достатньо висвітлена у працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Різні аспекти проблеми академічної доброчесності в освітньому процесі у своїх дослідженнях розглядали О. Боровик, Н. Гриценко, І. Єгорченко, Т. Котик О. Полякова та ін. Особливості формування компетенцій з академічної доброчесності у студентів досліджували М. Кондратюк, Г. Обруч та ін. Вивченню причин, що сприяють поширенню плагіату у науковій спільноті, присвячені праці Н. Каличевої, В. Овчіннікової, О. Шраменко та ін. Втім, не дивлячись на широке висвітлення окреслених

проблем, запозичення чужих ідей та праць залишається нормальним явищем, оскільки на державному рівні не встановлені норми щодо використання інформації, до якої є безкоштовний доступ.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей дотримання академічної доброчесності в освітньому процесі здобувачів вищої освіти та шляхів попередження студентського плагіату під час науково-дослідної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Академічна доброчесність є поняттям загальноприйнятим у розвинутих країнах сучасного світу. З одного боку, його узагальненість дозволяє охопити різні сфери академічного життя, де кожному з учасників відведена його унікальна роль, права, обов'язки та відповідальність. Із іншого боку, така всеохопність може бути загрозою там, де академічна культура ще не сформувалася. Саме до другого типу можна відносити українську академічну культуру, де престижність статусу науковця, добра репутація поступилися місцем званням і посадам. Сьогодні розвиток освітньої та наукової сфери відбувається під впливом низки негативних факторів: усвідомлене ігнорування правових норм суспільства, бюрократизація системи державного управління освітньою діяльністю, поступова втрата суспільного престижу вищої освіти, погіршення позицій вітчизняних закладів вищої освіти на світовому ринку освітніх послуг.

У таких умовах кардинально змінюється ставлення студентів до освітнього та наукового процесів, знижується їх мотивація вчитися, формується оманливе враження щодо другорядності інтелектуальних і професійних цінностей у становленні компетентного фахівця. Як наслідок відбувається поширення практики ігнорування студентами певних правил академічної доброчесності.

Прийняття оновленого Закону України «Про освіту» закладає правові основи формування політики доброчесності в освіті, зокрема у закладах вищої педагогічної освіти. Так Стаття 42 Закону присвячена академічній доброчесності. Вона трактує академічну доброчесність як сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень (Закон України «Про освіту», 2017). Тобто ці етичні принципи і норми можуть бути зведені до таких основних категорій: чесність і сумлінність при проведенні досліджень; визнання інтелектуального внеску інших вчених; взаємовідносини

з громадськістю; моральні цінності учасників освітнього процесу. Але залишається відкритим питання причин використання плагіату, до яких вдаються студенти під час виконання практичних чи науково-дослідних робіт.

Опитування здобувачів закладів вищої освіти показало, що, на їхню думку, основними факторами поширення плагіату в студентському середовищі є:

- необхідність виконання великого обсягу письмових робіт упродовж навчального семестру/року;
- повторюваність чи неактуальність тем письмових робіт, розрив між темами та сучасними потребами;
- відсутність практичного застосування результатів робіт;
- відсутність розуміння необхідності та мети написання письмових робіт (непрофільні, нецікаві, застарілі предмети);
- незнання або нерозуміння принципів дотримання академічної доброчесності та суті плагіату;
- низький рівень професіоналізму, мотивації та зацікавленості викладачів;
- відсутність чітких та універсальних норм щодо оцінки оригінальності текстів, а також її вплив на загальну оцінку письмової наукової роботи (Боровик, 2019: 13).

Саме тому університетам на національному рівні рекомендовано створити відповідні кодекси, положення, правила та пам'ятки, що регламентуватимуть принципи академічної доброчесності, дотримуватися яких повинні усі учасники освітнього процесу.

В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини реалізація принципів академічної доброчесності в освітньому процесі здійснюється через розгалужену систему заходів, що охоплює усі структурні відділи, факультети та кафедри. Зокрема, розміщення інформації на сайті університету, факультетів та в соціальних мережах про заходи щодо формування культури академічної доброчесності, а також надання доступу до нормативних документів, що регулюють ці процеси. Для прикладу, на офіційному сайті університету розміщено Кодекс академічної доброчесності, що встановлює загальні етичні принципи та правила поведінки всіх учасників освітнього процесу; визначає особливості дотримання академічної доброчесності та передбачає види академічної відповідальності науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти.

Проблема дотримання академічної доброчесності та шляхи її вирішення широко висвітлю-

ються в діяльності університету: обговорення принципів академічної доброчесності під час тематичних зустрічей зі здобувачами вищої освіти за участі юридичних консультантів, голови Комісії з питань академічної доброчесності, працівників бібліотеки; обговорення питань про дотримання принципів академічної доброчесності на засіданнях вчених рад факультетів, Наукового товариства студентів та аспірантів, засіданнях кафедр тощо.

Як зазначалось вище, студентський плагіат зумовлений в першу чергу незнанням здобувачами вищої освіти основних правил та принципів академічної доброчесності. Саме тому для вирішення цієї проблеми до навчальних планів підготовки бакалаврів за спеціальностями «Професійна освіта» введено дисципліну «Основи наукових досліджень та академічна доброчесність», що передбачає ознайомлення студентів з теоретичними основами та практичними підходами до організації та проведення наукових досліджень; формування у них вміння критично осмислювати наукову інформацію, оформляти результати наукових досліджень у вигляді наукових звітів, статей, доповідей, науково-дослідних робіт та монографій.

Метою викладання навчальної дисципліни є формування у студентів знань з методології, організації, теорії, методу і процесу, технології, методичного забезпечення науково-дослідної діяльності та принципів академічної доброчесності, починаючи зі студентської наукової роботи.

Під час вивчення навчальної дисципліни детально розглядаються вимоги до підготовки, оформлення та захисту кваліфікаційних робіт на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» як наукового студентського дослідження з дотриманням принципів академічної доброчесності. Курс має 4 кредити та передбачає, зокрема, вивчення таких тем: «Академічна доброчесність як запорука якісної вищої освіти», «Плагіат. Протидія плагіату», під час яких студенти детально вивчають та аналізують проблеми дотримання академічної доброчесності, особливості студентського плагіату тощо.

Також варто звернути увагу, що кваліфікаційні роботи, які пишуть студенти на 4 та 6 курсі, ретельно перевіряються на плагіат і допускаються до захисту із коректними текстовими запозиченнями не більше 40%.

Для перевірки наукових робіт здобувачів вищої освіти, а також для науковців університету доступним є сервіс «Unichack» – платний онлайн-сервіс пошуку плагіату, який перевіряє текстові документи на наявність запозичених частин тексту з відкритих джерел в Інтернеті чи внутрішньої

бази документів користувача. Наразі це один зі зручних та популярних сервісів перевірки на плагіат у науковців, здобувачів, студентів, редакторів фахових наукових видань тощо. Користування ним дозволяє швидко виявити збіги в різних академічних текстах та запобігти академічній недоброчесності у сфері освіти і науки.

Важливу роль у формуванні компетенцій з академічної доброчесності у здобувачів вищої освіти відіграє безпосередньо викладач та його об'єктивне ставлення до навчальних здобутків студентів. Об'єктивне оцінювання практичних робіт, виконаних рефератів та курсових робіт, індивідуальних навчально-дослідних завдань мотивуватиме студентів притримуватись академічної етики і підтримуватиме їх бажання вчитись. Водночас, набуті навички опрацювання наукової літератури, висловлювання власних гіпотез та формулювання висновків сприятимуть у написанні тез, статей, кваліфікаційних та наукових робіт. За таких умов вміння студента мають бути об'єктивно оцінені для внесення коректив у систему набуття знань і для підтримки його бажання в подальшому навчанні. Адже підтримка у здобувача цікавості до отримання нових знань та компетенцій є основою для випуску на ринок праці висококваліфікованого фахівця (Каличева, 2019: 131).

У цьому розумінні викладач повинен забезпечувати якісне і зрозуміле для кожного студента пояснення щодо змісту та особливостей виконання навчального завдання; надання прикладу вже виконаного завдання з метою мінімізації допущених помилок; формування у студентів навичок щодо оцінки якості і достовірності інформаційних джерел та інформації, яку вони містять; забезпечувати опанування студентами навичок щодо логічного структурування отриманої інформації і акцентування уваги на ключових моментах; створювати умови для розвитку творчих здібностей студентів виконанням ними індивідуальних творчих завдань, які надають змогу для вираження власної думки та авторської позиції; забезпечувати підвищення рівня їх мотивації до насичення новими знаннями, формування інтелектуальних здібностей студентами і їх самореалізації (Кондратюк, Обруч, 2019).

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що проблема дотримання академічної доброчесності залишається актуальною для кількох поколінь українських студентів та науково-педагогічних працівників, а отже, її викорінювання потребує великої кількості системних заходів, нестандартних підходів та рішень, а також

свідомого ставлення усіх учасників освітнього процесу. Водночас практична реалізація принципів академічної доброчесності потребує конкретних заходів, пов'язаних з особливостями підготовки фахівців на різних освітніх рівнях. Таким чином, порушені проблеми потребують від усіх учасників освітнього процесу узгоджених дій, спрямованих на формування світогляду майбутніх фахівців, що базується на принципах академічної доброчесності. Високі освітні

стандарты, в основу яких покладено відповідні цінності, стануть запорукою визнання результатів навчання в українських закладах вищої освіти не лише роботодавцями, а й міжнародною спільнотою.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні етичних принципів академічної доброчесності та їх впливу на якість освітнього процесу у закладах вищої педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боровик О. Проблеми академічної доброчесності в освітньому процесі. *Дотримання принципів академічної доброчесності учасниками освітнього процесу*: тези наук.-метод.конф. (Харків, 27–28 листопада 2019 р.). Харків: Вид-во ХПІ, 2019. С. 13–15.
2. Гриценко Н. Проблема студентського плагіату у ЗВО. *Дотримання принципів академічної доброчесності учасниками освітнього процесу*: тези наук.-метод.конф. (Харків, 27–28 листопада 2019 р.). Харків: Вид-во ХПІ, 2019. С. 4–6.
3. Каличева В. Вплив академічної доброчесності на якість освітнього процесу. *Дотримання принципів академічної доброчесності учасниками освітнього процесу*: тези наук.-метод.конф. (Харків, 27–28 листопада 2019 р.). Харків: Вид-во ХПІ, 2019. С. 130–132.
4. Кондратюк М, Обруч Г. Особливості формування компетенцій з академічної доброчесності у студентів. *Дотримання принципів академічної доброчесності учасниками освітнього процесу*: тези наук.-метод.конф. (Харків, 27–28 листопада 2019 р.). Харків: Вид-во ХПІ, 2019. С. 20–22.
5. Про освіту: Закон України № 2145–VIII від 05.09.2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19> (дата звернення: 28.09.2022).

REFERENCES

1. Borovyk O. Problemy akademichnoi dobrochesnosti v osvitnomu protsesi. *Dotrymannya pryntsyviv akademichnoi dobrochesnosti uchasnykamy osvitnoho protsesu*: tezy nauk.-metod.konf. (Kharkiv, 27–28 lystopada 2019 r.). [Problems of academic integrity in the educational process]. Kharkiv: Vyd-vo KhPI, 2019. S. 13–15. [in Ukrainian].
2. Hrytsenko N. Problema studentskoho plahiatu u ZVO. *Dotrymannya pryntsyviv akademichnoi dobrochesnosti uchasnykamy osvitnoho protsesu*: tezy nauk.-metod.konf. (Kharkiv, 27–28 lystopada 2019 r.). [The problem of student plagiarism in institutions of higher education]. Kharkiv: Vyd-vo KhPI, 2019. S. 4–6. [in Ukrainian].
3. Kalycheva V. The influence of academic integrity on the quality of the educational process. *Dotrymannya pryntsyviv akademichnoi dobrochesnosti uchasnykamy osvitnoho protsesu*: tezy nauk.-metod.konf. (Kharkiv, 27–28 lystopada 2019 r.). [The influence of academic integrity on the quality of the educational process]. Kharkiv: Vyd-vo KhPI, 2019. S. 130–132. [in Ukrainian].
4. Kondratiuk M, Obruch H. Osoblyvosti formuvannia kompetentsii z akademichnoi dobrochesnosti u studentiv. *Dotrymannya pryntsyviv akademichnoi dobrochesnosti uchasnykamy osvitnoho protsesu*: tezy nauk.-metod.konf. (Kharkiv, 27–28 lystopada 2019 r.). [Peculiarities of students' academic integrity formation]. Kharkiv: Vyd-vo KhPI, 2019. S. 20–22. [in Ukrainian].
5. Pro osvitu: Zakon Ukrainy № 2145–VIII vid 05.09.2017. [On education: Law of Ukraine No. 2145–VIII dated September 5, 2017.] URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19> (date of application: 28.09.2022). [in Ukrainian].

УДК 378.14

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-35>

Ірина ФЕДОРЕЙКО,

0000-0002-0942-5465

аспірантка

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

(Тернопіль, Україна) ira-fed@ukr.net

РЕАЛІЗАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ ДУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ У ГАЛУЗІ ТРАНСПОРТУ В ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто потенціал використання елементів дуального навчання в підготовці майбутніх бакалаврів у галузі транспорту в педагогічних закладах вищої освіти. Зазначено, що дуальна освіта є інтегральною характеристикою практико-зорієнтованої освіти, а дуальне навчання передбачає проведення практичних занять на базі організації-роботодавців. Метою статті обґрунтовано визначення потенціалу реалізації елементів дуального навчання в підготовці майбутніх бакалаврів у галузі транспорту в педагогічних закладах вищої освіти з метою її модернізації.

Визначено соціально-педагогічні чинники, які безпосередньо і визначальним чином впливають на підготовку майбутніх бакалаврів у галузі транспорту в педагогічних закладах вищої освіти. Встановлено, що висока якість підготовки майбутніх бакалаврів у галузі транспорту в педагогічних закладах вищої освіти забезпечується шляхом реалізації елементів дуального навчання, тобто підготовки, що поєднує практичне навчання студентів з їхньою частковою зайнятістю на виробництві та традиційним навчанням в університеті.

Окреслено основні переваги професійної підготовки майбутніх бакалаврів у галузі транспорту в педагогічних закладах вищої освіти порівняно з традиційною. Визначено основні принципи реалізації елементів дуального навчання в підготовці майбутніх бакалаврів у галузі транспорту в педагогічних закладах вищої освіти: практико-зорієнтованість (забезпечення професійного досвіду студентів шляхом занурення в професійне середовище в процесі навчання); комплексність (забезпечення єдиного освітньо-виробничого середовища); інтегративність (реалізація міждисциплінарних зв'язків на основі модульних освітніх програм); універсальність (єдність теоретичного та практичного аспектів підготовки майбутніх бакалаврів у галузі транспорту); гнучкість та варіативність змісту та технологій освітнього процесу в педагогічних закладах вищої освіти; партнерство (реалізація навчання кадрів для галузі транспорту на базі рівноправного партнерства).

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні бакалаври у галузі транспорту, дуальне навчання, педагогічні заклади вищої освіти, інтеграція теорії і практики.

Iryna FEDOREYKO,

orcid.org/0000-0002-1580-8745

Postgraduate student

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

(Ternopil, Ukraine) ira-fed@ukr.net

IMPLEMENTATION OF ELEMENTS OF DUAL EDUCATION IN THE TRAINING OF FUTURE BACHELORS IN THE FIELD OF TRANSPORT IN TEACHING INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

The article considers the potential of using elements of dual education in the preparation of future bachelors in the field of transport in pedagogical institutions of higher education. It is noted that dual education is an integral characteristic of practice-oriented education, and dual training involves conducting practical classes on the basis of employer organizations. The purpose of the article is to substantiate the determination of the potential for the implementation of elements of dual education in the preparation of future bachelors in the field of transport in pedagogical institutions of higher education with the aim of its modernization.

Socio-pedagogical factors that directly and decisively affect the training of future bachelors in the field of transport in pedagogical institutions of higher education are identified. It has been established that the high quality of training of future bachelors in the field of transport in pedagogical institutions of higher education is ensured by the implementation of elements of dual education, i.e. training that combines practical training of students with their partial employment in production and traditional studies at the university.

The main advantages of professional training of future bachelors in the field of transport in pedagogical institutions of higher education compared to traditional ones are outlined. The main principles of implementation of the elements

of dual education in the preparation of future bachelors in the field of transport in pedagogical institutions of higher education are defined: practical orientation (ensuring professional experience of students by immersion in a professional environment during the learning process); complexity (providing a unified educational and production environment); integrability (implementation of interdisciplinary connections based on modular educational programs); universality (unity of theoretical and practical aspects of training future bachelors in the field of transport); flexibility and variability of the content and technologies of the educational process in pedagogical institutions of higher education; partnership (implementation of personnel training for the transport industry on the basis of equal partnership).

Key words: professional training, future bachelors in the field of transport, dual education, pedagogical institutions of higher education, integration of theory and practice.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвиток людської цивілізації характеризується надзвичайно складними та суперечливими процесами та тенденціями. З одного боку, неймовірні досягнення в галузі науки, техніки та технологій створюють передумови та реальні можливості для кардинального покращення якості життя людей, удосконалення соціальних, економічних, культурних, матеріально-побутових інших умов їхньої життєдіяльності, реалізації індивідуальних потреб та інтересів (Хоменко, 2014: 198). З іншого – бурхливий техніко-технологічний розвиток має безліч негативних і навіть небезпечних для людства наслідків. У таких умовах актуалізується необхідність модернізації вищої освіти, зокрема й інженерно-педагогічної.

Відмінною особливістю інженерно-педагогічної освіти є симбіоз гуманітарного та технічного компонентів, оскільки професія педагога-інженера є органічним поєднанням педагогічної і виробничо-технологічної діяльності. Сьогодні освітню систему професійної освіти не влаштовує інженер-педагог як фахівець-виконавець (Титова, 2018). У сучасних умовах необхідний фахівець, який володіє сукупністю індивідуальних якостей (творча ініціатива, універсальність мислення, професійна ерудиція, інноваційна готовність, здатність критично, з урахуванням нової освітньої парадигми та локальних особливостей оцінювати та трансформувати у реальний освітній процес необхідні зміни, адекватні сучасним вимогам щодо підготовки фахівців тощо).

Тому підготовка майбутніх бакалаврів у галузі транспорту в педагогічних закладах вищої освіти потребує паралельного здійснення теоретичної та практичної підготовки в педагогічних закладах вищої освіти та на виробництві. Такими можливостями володіє дуальне навчання, оскільки використання його елементів входить у концепцію практико-орієнтованої спрямованості навчання та є одним із варіантів вирішення проблеми підвищення якості освіти. Дуальна система навчання спрямована на забезпечення тісної взаємодії професійної школи та навчального підприємства (організації) як незалежних рівноправних партне-

рів. Тобто дуальне навчання у професійній освіті базується на поєднанні з практикою шляхом забезпечення теоретичного навчання в традиційних освітніх організаціях та індивідуальною роботою на виробництві.

Аналіз досліджень. Підготовка майбутніх бакалаврів у галузі транспорту (інженерів-педагогів) у педагогічних закладах вищої освіти належить до актуальних професійно-педагогічних проблем, що знайшла відображення в дослідженнях С. Артюх, Р. Горбатюка, О. Глузман, І. Зязюна, Н. Ничкало, О. Пехоти, В. Семиченко, О. Хоменко та ін. Варто зазначити, що у наукових пошуках відображені різноманітні аспекти підготовки інженерів-педагогів окремих профілів, зокрема фахівців: з механізації сільського господарства (І. Бендера), комп'ютерного профілю (Р. Горбатюк), електро- та радіотехнічного профілів (Р. Гуревич), машинобудівельного профілю (О. Марковська), будівельного профілю (М. Михнюк), аграрного профілю (В. Мозговий), інженерів-педагогів автотранспортного профілю (І. Каньковський). Науковцями також розглядаються сучасні теорії та концепції розвитку професійної освіти (С. Бочарова, І. Лобач, Є. Громова, С. Демченко, Л. Шевчук, В. Яровий та ін.), теоретичні та науково-практичні розробки в галузі системної організації професійної освіти на основі методологічного принципу дуальності (М. Волошина, Р. Горбатюк, П. Кубрушко, В. Ягупов, Н. Stegmann та ін.). Так, В. Хоменко зазначає, що майбутнім інженерам-педагогам як викладачам технічних дисциплін для професійно-технічних та вищих закладів освіти необхідні не лише знання та вміння з профільних (технічних) дисциплін, ґрунтовна методична підготовка з навчання цих дисциплін. Однак, в сучасних умовах бінарної (подвійної) системи навчання з одночасним паралельним навчанням технічних і педагогічних дисциплін спостерігається зниження якості професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів, яка виявляється в недостатній методичній підготовці студентів з навчання технічних дисциплін (Хоменко, 2015: 1). З огляду на це, можемо констатувати, що проблеми, пов'язані з реалізацією еле-

ментів дуального навчання в підготовці майбутніх бакалаврів у галузі транспорту в педагогічних закладах вищої освіти досліджені не повністю.

Метою статті є визначення потенціалу реалізації елементів дуального навчання в підготовці майбутніх бакалаврів у галузі транспорту в педагогічних закладах вищої освіти з метою її модернізації.

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутніх бакалаврів у галузі транспорту в педагогічних закладах вищої освіти як інженерно-педагогічна освіта є порівняно новим видом вищої професійної освіти. Вона розвивається як інтегративний напрям, поєднуючи освіту та виробництво, педагогічні та технічні науки (Бондаренко, & Кожевников, 2013: 211). Інженерно-педагогічна освіта реалізується між власне педагогічною та професійною галузевою освітою, відчуваючи вплив обох сфер, однак має власну специфіку (Горбатюк, 2011). Її специфіка передбачає підготовку майбутніх інженерів-педагогів одночасно до теоретичного та практичного (виробничого) навчання не з однієї дисципліни і навіть не з кількох, а загалом спеціальності (аспектно) та за циклами професійних дисциплін (охоплюючи політехнічні, загальнопрофесійні, профільні та дисципліни вузької спеціалізації).

До соціально-педагогічних чинників, які безпосередньо і визначальним чином впливають на підготовку майбутніх бакалаврів у галузі транспорту в педагогічних закладах вищої освіти, слід насамперед віднести:

1) зростаючу значущість освіти в сучасному світі, яка об'єктивно вимагає зміни парадигми «освіта на все життя» новою «освіта протягом життя». Ця ідея отримала своє втілення в концепції безперервної освіти, що є альтернативою дискретній системі освіти;

2) необхідність подолання кризових явищ у сучасному розвитку людського суспільства та природи на планеті, породжених техногенною цивілізацією. насамперед інженерної, а також інженерно-педагогічної освіти;

3) зміна суспільних вимог до сучасного фахівця, який повинен мати певний набір соціальних та професійних характеристик, які, з одного боку, забезпечать успішність, мобільність, адаптивність, соціальну захищеність на ринку праці та професійній сфері, а з іншого – дадуть змогу чіткіше скоригувати освітні стратегії у напрямі гармонійного поєднання інтересів особистості і суспільства. Цим цілям повною мірою встановлення тісного взаємозв'язку з виробничою сферою. Саме тому поширення принципів дуальної організації на

інші сектори та рівні професійної освіти є доцільним, своєчасним та перспективним.

Дуальна освіта або дуальна система навчання сама по собі не є інноваційним продуктом, оскільки досить довго використовується багатьма європейськими державами в системі підготовки кадрів. У світовій практиці професійної освіти здобула широку популярність та визнання дуальна система професійного навчання, що зародилася в Німеччині (Pilz, & Wiemann, 2021: 100). Майже піввіковий досвід застосування в Німеччині цієї моделі підготовки робочих кадрів, а також досвід її адаптації до умов низки інших країн дають змогу виявити теоретико-методологічні та організаційно-практичні підстави, що забезпечують можливість їхнього урахування та адаптації стосовно інших сегментів та рівнів професійної освіти.

Власне поняття дуальності означає «двоєдність, двоїстість», «єдине організаційне ціле» (Кулалаєва, & Гайдук, 2021). Така форма професійної освіти з'явилася як продукт соціального партнерства, своєрідний механізм взаємодії різних громадських об'єднань щодо підготовки висококомпетентних фахівців згідно з потребами держави, працівників та ринку праці.

Дуальне навчання в професійній освіті відбувається на взаємодії двох самостійних (в організаційному та правовому плані) носіїв освіти в межах на основі законодавства про професійну освіту (Ажажа, 2019: 16). Дуальне навчання охоплює два різні навчально-виробничі середовища – приватне підприємство та державну професійну школу, які діють спільно для досягнення загальної мети – професійної підготовки студентів.

Дуальність у підготовці майбутніх бакалаврів у галузі транспорту в педагогічних закладах вищої освіти передбачає побудову узгодженої взаємодії освітньої та виробничої сфер у межах різноманітних форм навчання. Ця взаємодія перетинається на основі трьох методологічних засад: онтологічних (компетентнісний підхід); аксіологічних (паритетність виробничих та освітніх цілей та цінностей); технологічних (організація виробничої та освітньої діяльності). У межах дослідження доцільно розділити поняття «дуальне навчання» та «дуальна освіта» (таблиця 1).

Дуальне навчання у вузькому значенні практично збігається з формою організації практики на робочому місці в межах освітньої програми. Ця форма передбачає взаємодію професійної освітньої організації з організацією роботодавця та не веде до змін системи професійної освіти. У широкому сенсі, дуальна освіта – це інфраструктурна

Таблиця 1
Характеристика понять, пов'язаних
із дуальністю освітнього процесу

Дуальне навчання	Дуальна освіта
Форма організації та реалізації освітнього процесу, в межах якого теоретичне навчання здійснюється у навчальних аудиторіях, а практичні заняття проводяться в організації представника роботодавця.	Модель, що забезпечує взаємодію систем: прогнозування потреб у кадрах, професійного самовизначення, професійної освіти, оцінки професійної кваліфікації, підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, зокрема й наставників на виробництві.

регіональна модель, що забезпечує взаємодію таких систем: прогнозування потреб у кадрах, професійне самовизначення, професійна освіта, оцінка професійної кваліфікації, підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, зокрема й наставників на виробництві. Регулюються взаємини сторін гнучкою консенсусною, колегіальною системою управління. Кожна система впливає на розвиток іншої, і одна без іншої не може існувати.

Дуальна система, забезпечуючи тісніший взаємозв'язок і взаємодію професійного навчання з виробничою сферою, своєчасне реагування на зміну її потреб та урахування тенденцій розвитку (Sysko, 2019: 138). Дуальна система освіти (часто використовується термін сендвіч-програма) передбачає поєднання навчання у закладі освіти з періодами виробничої діяльності – тобто пряму участь підприємств у професійній освіті студентів (Pilz, & Wiemann, 2021: 107). Підприємство надає умови для практичного навчання та несе всі пов'язані з ним витрати. Тоді як студент вже на ранніх етапах навчання у закладі освіти залучається у виробничий процес як працівник підприємства, який згідно з функціональними обов'язками розпоряджається виділеними ресурсами, несе посадову відповідальність, опановує професійні навички, у певних випадках отримує заробітну плату (Rius, Reverte, Bernadó, Areyu, 2021).

Окреслимо основні переваги професійної підготовки майбутніх бакалаврів у галузі транспорту в педагогічних закладах вищої освіти порівняно з традиційною:

– усувається основний недолік традиційних форм та методів навчання – розрив між теорією та практикою;

– у механізмі дуальної системи підготовки закладено вплив на особу фахівця, створення нової психології майбутнього працівника, високої мотивації отримання знань та набуття нави-

чок у роботі, оскільки якість їхніх знань безпосередньо з виконанням службових обов'язків на робочих місцях;

– забезпечується взаємозв'язок, взаємопроникнення та взаємовплив різних систем (наука та освіта, наука та виробництво тощо), що сприяє якісним змінам у професійній освіті;

– заклад освіти, працюючи у тісному контакті з підприємством, враховує виробничі вимоги, які висуваються до майбутніх фахівців вже під час навчання;

– конкретним організаціям вигідно інвестувати в освіту, оскільки «на виході» вони отримують готового фахівця, який досконало знайомий з особливостями роботи саме цього підприємства (організації);

– дуальна освіта поряд з оптимальною передачею професійного досвіду, передбачає зовсім інший рівень соціалізації: студенти проходять перевірку і навчаються затверджувати власну позицію у виробничих умовах, і, тим самим, у ситуаціях «реального життя».

Основними принципами дуального навчання в підготовці майбутніх бакалаврів у галузі транспорту в педагогічних закладах вищої освіти визначаємо:

– практико зорієнтованість (забезпечення професійного досвіду студентів шляхом занурення в професійне середовище в процесі навчання, професійно зорієнтовані технології навчання, спрямовані на формування необхідних у професійній діяльності компетентностей);

– комплексність (забезпечення єдиного освітньо-виробничого середовища);

– інтегративність (реалізація міждисциплінарних зв'язків на основі модульних освітніх програм);

– універсальність (єдність теоретичного та практичного аспектів підготовки майбутніх бакалаврів у галузі транспорту);

– гнучкість та варіативність змісту та технологій освітнього процесу в педагогічних закладах вищої освіти;

– партнерство (реалізація навчання кадрів для галузі транспорту на базі рівноправного партнерства).

Однією з особливостей дуального навчання є орієнтація на формування універсальних якостей, що підвищує самостійну значущість методів навчання, які стають такими ж значущими педагогічними засобами як і зміст освіти (на відміну від когнітивно зорієнтованого навчання, в якому зміст відіграє визначальну роль, а методи – допоміжну).

Висновки. Отже, особливістю практико зорієнтованого навчання є те, що є більша частина навчання (до 70–80%) проводиться на виробництві (підприємствах, організаціях) і лише 30–20% – в закладі освіти. У таких умовах реалізується принцип «від практики до теорії», студент більше працює не з текстами та знаковими системами, а з виробничими ситуаціями. Складні теорії легше освоюються крізь практику та вирішення реальних професійних завдань.

Основними вимогами до використання елементів дуального навчання в підготовці майбутніх бакалаврів у галузі транспорту в педагогічних закладах вищої освіти визначаємо:

– використання елементів дистанційного навчання з метою збагачення освітнього процесу студентів;

– формування в педагогічних закладах вищої освіти груп майбутніх бакалаврів у галузі транспорту, які вивчають у певний (поточний) період суміжні дисципліни;

– проведення не менше двох третин практичних занять проводити в освітній установі відповідного рівня та категорії;

– закріплення студентів за одною освітньою установою з можливістю зміни профільної організації лише на основі виробничої необхідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажажа М. А. Управління процесом упровадження дуальної освіти в професійну підготовку майбутніх фахівців. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. Вип. 1 (20). С. 14–24.
2. Бондаренко Т. С., Кожевніков Г. К. Методи і моделі формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до розробки та використання комп'ютерних навчальних систем: монографія. Харків: УПА, 2013. 342 с.
3. Горбатюк Р. М. Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх інженерів– педагогів комп'ютерного профілю: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2011. 46 с.
4. Кулалаєва Н., Гайдук О. Методична система професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників з елементами дуальної форми навчання. *Professional Pedagogics*. 2021. Вип. 1 (22). С. 96–103.
5. Титова Н. М. Теоретико-методичні основи психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання: монографія / за ред. М. С. Корця. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 352 с.
6. Хоменко В. Г. Психолого-педагогічні основи розробки системи дуального змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка*. 2014. Вип. 1. С. 197–204.
7. Хоменко В. Г. Теоретичні та методичні засади розроблення дуального змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю: автореф. дис. доктора пед. наук: 13.00.04 / Укр. інж.-пед. акад. Харків, 2015. 40 с.
8. Pilz M., Wiemann K. Does Dual Training Make the World Go Round? Training Models in German Companies in China, India and Mexico. *Vocations and learning*. 2021. Vol. 14. P. 95–114.
9. Sysko N. The leading principles teachers' professional development of the professional (vocational) education. *Bulletin of Postgraduate Education (Series «Educational sciences»)*. 2019. Vol. 8 (37). P. 136–152.
10. Rius H. C., Reverte A. C., Bernadó B.S. Areny J. F. Dual Training in Higher Education – A Professional Development Course. *International Journal for Cross-Disciplinary Subjects in Education*. 2021. Vol 12 (2). P. 4460–4467.

REFERENCES

1. Azhazha M. A. Upravlinnia protsesom uprovadzhenia dualnoi osvity v profesiinu pidhotovku maibutnix fakhivtsiv [Management of the process of introducing dual education into the professional training of future specialists]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia*. 2019. Vyp. 1 (20). S. 14–24. [in Ukrainian].
2. Bondarenko T. S., Kozhevnikov H. K. Metody i modeli formuvannia hotovnosti maibutnix inzheneriv-pedahohiv do rozrobky ta vykorystannia kompiuternykh navchalnykh system: monohrafiia [Methods and models of formation of readiness of future engineers-pedagogues for the development and use of computer educational systems]. *Kharkiv: UIPA*, 2013. 342 s. [in Ukrainian].
3. Horbatiuk R. M. Teoretyko-metodychni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnix inzheneriv– pedahohiv kompiuternoho profilu [Theoretical and methodological principles of professional training of future engineers-teachers of the computer profile]: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. Ternopil, 2011. 46 s. [in Ukrainian].
4. Kulalaieva N., Haiduk O. Metodychna sistema profesiinoi pidhotovky maibutnix kvalifikovanykh robotnykiv z elementamy dualnoi formy navchannia [Methodical system of professional training of future skilled workers with elements of dual form of education]. *Professional Pedagogics*. 2021. Vyp. 1 (22). S. 96–103. [in Ukrainian].
5. Tytova N. M. Teoretyko-metodychni osnovy psykhologo-pedahohichnoi pidhotovky maibutnix pedahohiv profesiinoho navchannia: monohrafiia [Theoretical and methodological foundations of psychological and pedagogical training of future teachers of professional education] / za red. M. S. Kortsia. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova, 2018. 352 s. [in Ukrainian].
6. Khomenko V. H. Psykhologo-pedahohichni osnovy rozrobky systemy dualnoho zmistu profesiinoi pidhotovky maibutnix inzheneriv-pedahohiv [Psychological and pedagogical foundations of the development of a system of dual content

of professional training of future engineers-pedagogues]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii : Pedahohika*. 2014. Vyp. 1. S. 197–204. [in Ukrainian].

7. Khomenko V. H. *Teoretychni ta metodychni zasady rozroblennia dualnoho zmistu profesiinoi pidhotovky maibutnikh inzheneriv-pedahohiv kompiuternoho profilu* [Theoretical and methodical principles of the development of the dual content of the professional training of future engineers-pedagogues of the computer profile]: avtoref. dys. doktora ped. nauk: 13.00.04 / Ukr. inzh.-ped. akad. Kharkiv, 2015. 40 s. [in Ukrainian].

8. Pilz M., Wiemann K. Does Dual Training Make the World Go Round? Training Models in German Companies in China, India and Mexico. *Vocations and learning*. 2021. Vol. 14. P. 95–114.

9. Sysko N. The leading principles teachers' professional development of the professional (vocational) education. *Bulletin of Postgraduate Education (Series «Educational sciences»)*. 2019. Vol. 8 (37). P. 136–152.

10. Rius H. C., Reverte A. C., Bernadó B.S. Areny J. F. Dual Training in Higher Education – A Professional Development Course. *International Journal for Cross-Disciplinary Subjects in Education*. 2021. Vol 12 (2). P. 4460–4467.

Дар'я ХРИПУН,
orcid.org/0000-0001-8982-6308
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) 8669838@ukr.net

ФОРМУВАННЯ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ В ПРОЦЕСІ ОНТОГЕНЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

У положеннях наукової статті розглянуто періоди формування словникового запасу у дітей дошкільного віку. Зокрема, зазначено, що періодом найшвидшого збагачення словникового запасу є дошкільний вік.

Визначено, що накопичення активного словникового запасу відбувається після 1,5 років.

У статті подано дані різних дослідників, щодо кількості слів, якими оперують діти різної вікової категорії.

Подано етапи розвитку мовлення, виокремлені М. Красногорським. Наведені висновки Ю. Аркіна щодо особливостей розвитку словникового запасу дітей трирічного віку.

На основі досліджень А. Богуш зазначено, що з трьох місяців у дітей починається розуміння мовлення та подано приклади окремих слів, що вимовляє дитина у віці до дев'яти-десяти місяців.

У дослідженні наведено приклади знайомства дітей із новими словами та наголошено, що дорослі можуть використовувати для цього будь-яку ситуацію, яка є близькою для дитини.

Звернено увагу на те, що стрибок у розвитку словника відбувається внаслідок оволодіння дітьми способами творення нових слів.

У статті подано гіперсензитивні фази, зокрема перша фаза характеризується накопиченням перших слів, друга – удосконаленням звуковимови, засвоєнням граматичної будови мовлення, розвитком діалогічного мовлення, а третя – формуванням контекстного мовлення, тобто самостійного зародження тексту. Саме до шести років дитина повинна правильно вимовляти всі звуки рідної мови, мати достатній за обсягом активний словник і практично володіти граматичною будовою мови.

Зазначено, що, не дивлячись на наведені статистичні дані, є деякі розбіжності щодо абсолютного складу словникового запасу та його приросту, що може бути пов'язано з фізіологічними особливостями дитини або середовищем, яке її оточує.

Визначено, що у загальній системі мовної роботи в закладі дошкільної освіти збагачення словника, його закріплення й активізація займають досить провідне місце.

Ключові слова: порушення мовлення, словниковий запас, гіперсензитивна фаза.

Daria KHRYPUN,
orcid.org/0000-0001-8982-6308
Candidate of Pedagogic Sciences,
Associate Professor at the Department of Special and Inclusive Education
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) 8669838@ukr.net

VOCABULARY DEVELOPMENT IN THE PROCESS OF ONTOGENETIC DEVELOPMENT OF THE CHILD

The article considers the periods of vocabulary development in preschool children. In particular, it is stated that the period of the fastest vocabulary enrichment is preschool age.

It is determined that the accumulation of active vocabulary occurs after 1,5 years.

The article presents data from various researchers on the number of words used by children of different age categories.

Stages of speech development identified by M. Krasnohorskyi are given. The conclusions of Yu. Arkin regarding the peculiarities of the development of the vocabulary of three-year-old children are presented.

Based on A. Bogush's research, it is stated that children begin to understand speech from three months of age, and examples of individual words uttered by a child up to the age of nine to ten months are given.

The study gives examples of children's introduction to new words and emphasizes that adults can use any situation that is familiar to the child for this.

Attention is drawn to the fact that a jump in vocabulary development occurs as a result of children mastering the ways of creating new words.

Hypersensitive phases are presented in the article, in particular, the first phase is characterized by the accumulation of the first words, the second by the improvement of phonetic speech, the assimilation of the grammatical structure of speech, the development of dialogic speech, and the third by the formation of contextual speech, that is, the independent creation of a text. By the age of six, a child must correctly pronounce all the sounds of his native language and have a sufficient active vocabulary as well as practically master the grammatical structure of the language.

It is noted that, despite the given statistical data, there are some discrepancies regarding the absolute composition of the vocabulary and its growth, which may be related to the physiological characteristics of the child or the environment that surrounds the child.

It is determined that in the general system of language work in preschool education, vocabulary enrichment, consolidation and activation occupy a leading place.

Key words: speech disorder; vocabulary; hypersensitive phase.

Постановка проблеми. Багатство словникового запасу є ознакою високого рівня мовленнєвої культури. А культура мовлення особистості великою мірою залежить від її орієнтованості на основні риси бездоганного, зразкового висловлювання. Саме тому розширення словникового запасу є необхідною умовою для розвитку комунікативних умінь дітей. А найбільш сприятливим для розвитку всіх сторін мовлення є дошкільний вік.

Іноді труднощі, які діти відчують при засвоєнні програми закладу дошкільної освіти, можуть бути обумовлені недостатнім рівнем розвитку мовлення, який багато в чому визначається обсягом та якістю словникового запасу. Формування словникового запасу має важливе значення для розвитку пізнавальної діяльності дитини, так як слово і його значення є засобом не тільки мовлення, а й мислення. Саме точність розуміння та вживання слів, сформованість структури значення слова та обсяг словникового запасу відіграватимуть важливу роль в оволодінні навичками читання письма та рахунку.

Аналіз досліджень. Аналіз літератури з теми нашого дослідження демонструє, що проблема формування словникового запасу у дітей дошкільного віку, яка впродовж тривалого періоду цікавила багатьох психологів та педагогів, є актуальною і нині. Адже знання закономірностей та особливостей розвитку словника дітей дошкільного віку дозволяє в подальшому уникнути можливих мовленнєвих порушень.

Особливості розвитку словникового запасу дітей дошкільного віку вивчалися вітчизняними та зарубіжними науковцями А. Богущ, Л. Виготським, Н. Гавриш, К. Крутій, А. Марковою, В. Сухомлинським та ін.

Особливої актуальності набула інтеграція психолінгвістики та логопедії, яка знайшла своє відображення в роботах Г. Бабіної, Б. Гріншпуна, Г. Гуменної, В. Ковшикова, Р. Лалаєвої, Є. Соботівича, Л. Халілової та ін. Розробка психолінгвістичного аспекту формування словникового запасу, що дозволяє проаналізувати особливості

структури та характер функціональних змін у галузі семантичної структури слова, обумовлена необхідністю пошуку шляхів підвищення ефективності корекційного впливу при порушеннях мовлення.

Мета статті. Розглянути формування словникового запасу у процесі онтогенетичного розвитку дитини.

Виклад основного матеріалу. Розвиток дитячого мовлення здавна привертало увагу різних фахівців в Україні та закордоном. Розвиток словника дослідники розглядають як тривалий процес оволодіння словниковим запасом, що накопичувався народом з давніх-давен.

Виділяються кількісна та якісна сторони цього процесу. Щодо обсягу словника в дітей різного віку досі немає обґрунтованих даних. Обсяг живого індивідуального словника – об'єкт, що важко піддається виміру. Кордони його рухливі, фіксувати його майже неможливо через велику невизначеність відстані між тим, що дитина знає, розуміє і тим, що і як вона вживає в різних мовленнєвих ситуаціях.

Кількісне зростання – перша сторона розвитку словника дітей. Дошкільний вік – це період швидкого збагачення словника. Дані про кількість зростання слів у мовленні дошкільників одного і того ж віку дуже різняться між собою тому, що це залежать від умов життя і виховання. У дітей до кінця першого року життя з'являються перші осмислені слова. Значною мірою випереджає активний словник розвиток розуміння мови. Збагачення активного словника відбувається швидкими темпами після 1,5 років, і до кінця другого року життя він становить 300–400 слів, а до трьох років може досягати 1500 слів (Борецька, 2020: 114).

Доктор педагогічних наук Л. Іщенко зазначає, що активний словник дитини поступово збільшується: у 3 роки він становить 1000 слів; у 4 роки – 1540; у 5-ти річному віці – 2072 слів; у 5,5 років – 2289 слів; у 6 років – 2589 слів, у 7 років – 3500–4000 слів (Навчання дітей дошкільного віку рідної мови, 2013: 63).

Величезний стрибок у розвитку словника відбувається не тільки і не так внаслідок запозичення слів з мовлення дорослих, як унаслідок оволодіння способам творення слів. Унаслідок збільшення кількості слів, що позначають предмети найближчого оточення, дії з ними, а також окремі їх ознаки здійснюється розвиток словника. У наступні роки кількість уживаних слів також швидко зростає, однак темп дещо сповільнюється. Період найбільшого збільшення активного словникового запасу – це є третій рік життя. До 4 років кількість слів – 1900, в 5 років – до 2000–2500, а в 6–7 років до 3500–4000 слів (Борецька, 2020: 114).

У своїх дослідженнях М. Красногорський виокремлює окремі етапи розвитку мовлення в дітей.

Перший передмовленнєвий період (перший рік життя): підготовка дихальної системи до реалізації голосових реакцій, утворення недиференційованих голосових шумів і звуків (від 3 до 6 місяців); агукання, утворення голосових недиференційованих гортанних, глоткових, ротових, губних шумів і окремих непевних мовленнєвих звуків; белькіт, як первинна форма мовленнєвого потоку, що складається з недиференційованих голосових звуків, породжених наслідуванням (Богуш, Гавриш, 2007: 31).

Другий період – утворення мовленнєвих звуків і їх диференціювання: синтез складів (6–12 місяців), опосередковування зовнішніх подразників; синтез складових двочленних низок (9–12 місяців) і їх автоматизація; утворення перших 5–10 слів (8–12 місяців) (Богуш, Гавриш, 2007: 31).

Третій період (третій рік життя): збагачення словникового фонду до 500 і більше слів; утворення й автоматизація мовленнєвих ланцюгів від двочленних до багаточленних шаблонів; удосконалення вимови окремих слів і мовленнєвих шаблонів (Богуш, Гавриш, 2007: 31).

Четвертий період (четвертий рік життя): збагачення словникового фонду до 1000 і більше слів; подовження й ускладнення мовленнєвих ланцюгів, при цьому кількість слів у мовленнєвих низках досягає 9–10; нагромадження й автоматизація мовленнєвих низок і формування складніших мовленнєвих потоків мислення; посилені голосна вимова мовленнєвих низок, що сприяє їх зміцненню; закріплення, зміцнення мовленнєвих стереотипів та їх автоматизація; подальше поліпшення фонем і слів неправильної вимови у мовленнєвих низках; поява простих підпорядкованих словникових низок або підрядних речень (Богуш, Гавриш, 2007: 31).

П'ятий період (п'ятий рік життя): подальше збагачення словникового фонду; вироблення

приспосованої гучності вимови; 3) розвиток підпорядкованих складних речень (Богуш, Гавриш, 2007: 31).

Дослідник Ю. Аркін, аналізуючи словник дітей трьох років, дійшов таких висновків:

1) мовлення у цьому віці побудоване з коротких фраз; фрази з небагато складових слів, найчастіше з одно- і двохскладових;

2) досить часто виступає схильність до ритму і римування;

3) мовлення у дитини супроводжує різні форми її м'язової діяльності; воно слугує немовби акомпанементом, який стимулює її дії;

4) часто повторюються одні й ті самі слова і фрази;

5) досить велика кількість питальних речень (Богуш, 2010: 80-81).

У літературі відзначаються деякі розбіжності щодо абсолютного складу словникового запасу та його приросту.

Розвиток мовлення починається в дитини з трьох місяців. Це етап активної підготовки мовного апарату до вимови звуків. Також здійснюється процес розвитку розуміння мови, тобто формується імпресивне мовлення. На думку А. Богуш, перш за все, малюк починає розрізняти інтонацію, потім слова, що позначають предмети та дії. Дитина вимовляє окремі слова, що складаються з однакових парних складів (ма-ма, па-па) до дев'яти-десяти місяців. Словниковий запас зазвичай досягає 10–12 слів до року, а іноді і більше, це залежить від індивідуального розвитку дитини (Богуш, 2008: 404).

Умовно в період від 1 до 1,5 року триває перша гіперсензитивна фаза в розвитку мовлення дитини, для якої характерне накопичення перших слів (Логопедія, 2014: 41). Саме тому після того, як дитина промовила свої перші склади (ма-ма-ма), дорослий може відтворити те, що вона сказала і попросити повторити. Точно так само дитина навчиться повторювати й інші склади. Коли дитина навчиться повторювати за дорослим свої власні «лепетні висловлювання», можна пропонувати нові парні склади.

Уже на другому році життя дитини формується експресивне мовлення, слова і звукосполучення стають для неї засобом мовленнєвого спілкування.

При нормальному мовленнєвому розвитку дитина до початку другого року життя повинна досить добре розуміти звичне повсякдення мовлення. Вона повинна показувати і давати співрозмовнику предмети або іграшки, виконувати прості дії (встань, сядь, ляж, підійди). Дитина повинна

розуміти фрази, які найчастіше повторюються (Пішли їсти. Пішли гуляти. Іди до мене.).

У мовленні дитини повинні з'явитися хоча б декілька іменників (мама, папа, дід, баба, назви улюблених іграшок тощо). На питання вона повинна відповідати: так і ні, говорити: дай і на. Слід звернути увагу на те, що слова можуть вимовлятися не досконало, тверді звуки замінюватися м'якими парами (замість дай – дая, замість на – ня тощо).

До двох років активний словник у дітей складається з 250–300 слів, це встановлено науковцями. Процес формування фразового мовлення розпочинається у цей же час. Спочатку це прості фрази з двох-трьох слів, але з часом, до трьох років, вони ускладнюються. Активний словниковий запас досягає 800–1000 слів. Мова стає повноцінним засобом спілкування.

Однак далеко не всі діти вчасно досягають вищезгаданого рівня мовленнєвого розвитку. Часто перші слова у дитини з'являються у півтора, або й в два роки. Запізнюється і весь подальший хід мовленнєвого розвитку. Але до трьох, трьох з половиною років має все нормалізуватися.

На третьому році життя спостерігається друга гіперсензитивна фаза в розвитку мовлення (Логопедія, 2014: 41). Це період, коли дитина починає швидше розуміти мовлення дорослих, оволодіває словником, удосконалює звуковимову, засвоює граматичну будову мовлення, розвиває діалогічне мовлення. Тому потрібно знайомити дітей з іменниками по темах (іграшки, одяг, меблі тощо). Для знайомства дитини із словами дорослий може використати будь-яку ситуацію. Наприклад, під час сніданку на стіл можна поставити посуд (два-три предмети – тарілку, ложку, чашку). При цьому дорослий має узагальнити ці предмети одним словом, сказавши: «Це – посуд, з нього ти будеш їсти». Аналогічні дії можна провести з одягом чи іншими речами, які дитина використовує щоденно.

При нормальному розвитку трирічні діти повністю розуміють мовлення малознайомих людей. Діти розмовляють чітко, правильно побудованими реченнями, майже як дорослі. Їхній словниковий запас включає різні частини мовлення і діти можуть легко та вільно розмовляти на

будь-яку побутову тему. Наприкінці третього року життя словник дітей становить: 1000–1100 слів (Борецька, 2020: 4). За даними вчених, у словнику дитини є майже всі частини мовлення, активізується вживання дієслів і займенників.

До п'яти років активний словник у дітей збільшується до 2500–3000 слів. Поліпшується вимова, подовжується та ускладнюється фраза. У дитини спонтанно коригуються фізіологічні порушення звуковимови при нормальному розвитку мовлення до 4–5 років. Дитина правильно вимовляє всі звуки рідної мови, має достатній за обсягом активний словник і практично оволодіває граматичною будовою мови до шести років (Богуш, 2008: 415). Розпочинається третя гіперсензитивна фаза (5–6 років), яка характеризується формуванням контекстного мовлення, тобто самостійного зародження тексту (Логопедія, 2014: 42).

Аналізуючи кількісні дані, бачимо своєрідність формування словника в дітей із нормальним мовленнєвим розвитком. Одна з особливостей, яка нас цікавить, це повільне збагачення словника прикметниками.

Видатний вчений Ф. Сохін зазначає, що у загальній системі мовної роботи в закладі дошкільної освіти збагачення словника, його закріплення й активізація займають досить значне місце. І це закономірно. Слово – основна одиниця мови, і удосконалення мовного спілкування неможливе без розширення словникового запасу дитини. Разом з тим, пізнавальний розвиток та розвиток понятійного мислення неможливі без засвоєння нових слів, що означають поняття, які засвоюються дитиною, закріплення їх новими знаннями й уявленнями. Тому словникова робота в закладі дошкільної освіти тісно пов'язана з пізнавальним розвитком (Пагута, Ілюк, 2020: 136).

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене, зазначимо, що періоди мовленнєвого розвитку дітей від 1 до 6 років вважаються сензитивними, тобто особливо чутливими до впливу різних чинників внутрішнього і зовнішнього середовища. Саме в цей період діти можуть розширити свій словниковий запас. Однак слід пам'ятати, що у кожної дитини свої темпи розвитку і незначна розбіжність з прийнятими віковими нормами не є ознакою відхилень у розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2008. 440 с.
2. Богуш А., Гавриш Н. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник / За ред. А. М. Богуш. К.: Вища шк., 2007. 542 с.
3. Богуш А. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. 2-е видання. К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. 374 с.

4. Борецька М. Розвиток словникового запасу дітей дошкільного віку. *Магістерський вісник*. 2020. № 35. С. 113-115.
5. Логопедія. Підручник / За ред. М. К. Шеремет К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. 672 с.
6. Навчання дітей дошкільного віку рідної мови: навчальний посібник / уклад. Л. В. Іщенко. Умань: ПП «Жовтий», 2013. 138 с.
7. Пагута Т., Ілюк Л. Значення словника дошкільників на заняттях з логіко-математичного розвитку. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2020. Вип. 1 (23). С. 134-145.

REFERENCES

1. Bohush A. *Metodyka navchannia ditei ukrainiskoi movy v doshkilnykh navchalnykh zakladakh* [Methods of teaching children the Ukrainian language in preschool educational institutions]. Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo», 2008. 440 s. [in Ukrainian].
2. Bohush A., Havrysh N. *Doshkilna linhvodydaktyka: Teoriia i metodyka navchannia ditei ridnoi movy* [Preschool language didactics: Theory and methods of teaching children their native language]: Pidruchnyk / Zared. A. M. Bohush. Kyiv: Vyshchashk., 2007. 542 s. [in Ukrainian].
3. Bohush A. *Movlenniievi rozvytok ditei vid narodzhennia do 7 rokiv* [Speech development of children from birth to 7 years]. Monohrafiia. 2-e vydannia. Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo», 2010. 374 s [in Ukrainian].
4. Boretska M. *Rozvytok slovnykovoho zapasu ditei doshkilnoho viku* [Development of the vocabulary of preschool children]. *Mahisterskyi visnyk*. 2020. № 35. S. 113-115 [in Ukrainian].
5. *Lohopediia* [Speech therapy]. Pidruchnyk / Zared. M. K. Sheremet Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo», 2014. 672 s. [in Ukrainian].
6. *Navchannia ditei doshkilnoho viku ridnoi movy* [Teaching preschool children their native language]: navchalnyi posibnyk / uklad. L. V. Ishchenko. Uman: PP «Zhovtyi», 2013. 138 s. [in Ukrainian].
7. Pahuta T., Iliuk L. *Znachennia slovnyka doshkilnykiv na zaniattiakh z lohiko-matematichnoho rozvytku* [The importance of the dictionary for preschoolers in classes of logical and mathematical development]. *Psyholoho-pedahohichni osnovy humanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu v shkolita VNZ*. 2020. Vyp. 1 (23). S. 134-145 [in Ukrainian].

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-37>**Алла ЦАПКО,***orcid.org/0000-0001-5629-4448**кандидатка педагогічних наук,**доцентка кафедри освітології та інноваційної педагогіки**Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди**(Харків, Україна) alla.tsarpo@hnpri.edu.ua***Олена ЮДЕНКОВА,***orcid.org/0000-0002-6914-5967**кандидатка педагогічних наук,**доцентка кафедри методики професійної освіти та соціально-гуманітарних дисциплін**Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти**Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти»**Національної академії педагогічних наук України**(Біла Церква, Київська область, Україна) udenkova2017@gmail.com***Анатолій СУСТРЕТОВ,***orcid.org/0000-0001-6313-7803**PhD,**викладач кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 1**Донецького національного медичного університету**(Кропивницький, Україна) sustretov73@gmail.com*

НАВЧАЛЬНІ ТЕСТИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Стаття представляє огляд основних перспектив впровадження та використання платформ навчального тестування в закладах освіти. Авторами розглянуто значення таких понять, як «тест», «дистанційне тестування», «навчальний тест», визначено особливості їхніх смислових значень. Визначені основні чотири групи навчальних дистанційних тестувань з переліком цифрових платформ та інструментів. Проектування освітнього процесу в умовах дистанційного навчання висуває завдання до тестувань – продуктивний, креативний підхід для виявлення та підвищення фахових компетентностей здобувачів освіти. Доведено, що актуальність теми однаково важлива як для закладів вищої освіти, так і для закладів неперервної професійної освіти.

Авторами розроблено анкету для викладачів та здобувачів освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти та Донецького національного медичного університету щодо ставлення до тестування в умовах дистанційного навчання, ефективності платформ та можливості підвищення фахових компетентностей при проходженні тестових завдань. Доведено, що важливою умовою та резервом ефективного використання тестувань є створення індивідуалізованих тестів, адаптованих під специфіку дисциплін чи курсів, з максимальною кількістю залучення фахових термінів; створення тестів з оптимальною композицією, яка передбачає не лише вибір варіантів розв'язку, а й практичні завдання, які зможуть розкрити професійні компетентності здобувачів освіти.

Викладачами під час опитування були відмічені найбільш ефективні платформи: Moodle, Google Form та Class Time.

В результаті опитування виявлено, що дистанційне тестування здобувачі освіти сприймають позитивно, оскільки більшість із них: легко пройшли реєстрацію на сайті електронного навчання; відчують психологічний комфорт під час онлайн тестування; об'єктивно оцінюють рівень складності пропонувананих дистанційних тестів; вважають тестування більш зручною формою порівняно з усною чи письмовою формами, але відзначають, що академічна недоброчесність може бути присутньою при дистанційних тестуваннях.

Ключові слова: дистанційне навчання; тестування; адаптивний підхід; здобувачі освіти, компетентності, ІКТ.

Alla TSAPKO,

orcid.org/0000-0001-5629-4448

Ph.D. in Pedagogy,

Associate Professor at the Department of the Educology and Innovative Pedagogy

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

(Kharkiv, Ukraine) alla.tsapko@hnpu.edu.ua

Olena YUDENKOVA,

orcid.org/0000-0002-6914-5967

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Methodology and Social and Humanitarian Disciplines

Bila Tserkva Institute of Continuing Professional Education

of State Higher Educational Institution "University of Educational Management"

of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

(Bila Tserkva, Kyiv region, Ukraine) udenkova2017@gmail.com

Anatolii SUSTRIETOV,

orcid.org/0000-0001-6313-7803

PhD,

Assistant at the Department of Language and Humanitarian Subjects No. 1

Donetsk National Medical University

(Kropyvnytskyi, Ukraine) sustretov73@gmail.com

EDUCATIONAL TESTS AS A MEANS OF FORMING PROFESSIONAL COMPETENCIES OF STUDENTS

The article presents an overview of the main prospects for the implementation and use of educational testing platforms in educational institutions. The authors examine the meaning of such concepts as «test», «distance testing», «training test», and define the features of their semantic meanings. The main four groups of educational distance testing with a list of digital platforms and tools are identified. Designing the educational process in the conditions of distance learning puts forward tasks for testing – a productive and creative approaches to identify and improve the professional competencies of students. It is proved that the relevance of the topic is equally important for both groups of institutions: higher education institutions and institutions of continuing professional education.

The authors have developed a questionnaire for teachers and students of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Bila Tserkva Institute of Continuing Professional Education and Donetsk National Medical University on the attitude to testing in distance learning, the effectiveness of platforms and the possibility of improving professional competencies when passing test tasks. It has been proved that an important condition and reserve for the effective use of testing is the creation of individualized tests adapted to the specifics of disciplines or courses, with the maximum involvement of professional terms; creation of tests with an optimal composition, which provides not only the choice of solution options, but also practical tasks that can reveal the professional competencies of students.

During the survey, teachers noted the most effective platforms Moodle, Google Form and Class Time.

The survey revealed that distance testing is perceived positively by students, as most of them: easily registered on the e-learning site; feel psychologically comfortable during online testing; objectively assess the level of difficulty of the proposed distance tests; consider testing a more convenient form compared to oral or written forms, but note that academic dishonesty may be present in distance testing.

Key words: *distance learning; testing; adaptive approach; students, competences, ICT.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. На шляху входження України до єдиного європейського освітнього простору надважливою умовою оновлення національної освіти для покращення її ефективності та якості є відкритість, що забезпечується запровадженням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які сприяють вдалому поєднанню традиційних та інноваційних форм і методів навчання, використанню зворотного зв'язку на основі результатів навчання тощо. Тому важли-

вою складовою освітнього процесу для закладів освіти всіх рівнів є контроль за навчально-пізнавальною діяльністю здобувачів освіти. Без нього неможливо правильно і чітко організувати освітній процес, забезпечити його ефективність та якість. Перевірка і оцінювання знань здобувачів освіти сприяють активізації їх пізнавальної діяльності, ґрунтовному засвоєнню знань, формуванню професійних компетентностей і навичок. Для ефективної перевірки рівня засвоєння здобувачем освіти знань, умінь та навичок з дис-

циплін, використовують різні методи і форми контролю, що також сприяє підвищенню професійних компетентностей. Адже формування ключових компетентностей здобувачів освіти – важлива задача сучасного викладача, незалежно від дисципліни чи курсів, які він викладає. Важливо наголосити, що в умовах змішаного та дистанційного формату навчання, особливо важливо приділяти увагу не лише наповненню засобів контролю матеріалами, а і правильному оцінюванню знань, оскільки академічна недоброчесність (плагіат, списування та ін.) є досить актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретичні і практичні аспекти дистанційного навчання, моніторинг та оцінка знань здобувачів освіти шляхом дистанційного тестування розглядалися у працях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених: М. Андрос, А. Андрєєва, В. Ващенко, В. Биков, В. Кухаренко, С. Семерікова, Н. Сиротенко, А. Стрюк, А. Хуторський та ін. Науковці І. Булах, М. Мруга, Л. Кухар, В. Сергієнко розрізняють тестування на бланкове, комп'ютерне та комп'ютерне адаптоване. Аналіз джерел показує широке поширення понять «комп'ютерне тестування» та «комп'ютерно орієнтоване тестування» у працях авторів Л. Білоусова, О. Колгатін, Н. Юдалевич, Т. Adeyinka, Т. Bashorun, де найчастіше є визначення тесту як засобу навчання і контролю.

Метою статті є дослідження використання тестових платформ в дистанційному навчанні та їх ефективність при підвищенні та формуванні професійних компетентностей; ставлення здобувачів освіти до тестування як одного з методів контролю результатів в процесі дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Проектування освітнього процесу в умовах дистанційного навчання висуває певні вимоги до створення тестувань: підвищення рівня знань, умінь, навичок у майбутній професійній діяльності здобувачів освіти при проходженні завдань тестів. На сьогодні існує досить багато автоматизованих систем тестування, тестових платформ та цифрових інструментів, які мають безсумнівні переваги. Це дає можливість заощадити час при оцінюванні знань здобувачів освіти. Викладач один раз вводить питання тестового завдання в програму цифрового середовища (платформу, хмарний сервіс), а потім багаторазово використовує тест у різних групах. Система автоматично перевіряє роботу і підраховує бали. Найважливішим моментом слід вважати те, що всі дані зберігаються в

базі і за необхідності можуть бути опрацьовані або вже існуючими програмами, або за допомогою нових програм. Праця викладача полягає в одноразовому внесенні тестових завдань у базу; роз'ясненні завдань тестів на занятті; визначенні термінів виконання тестів; отриманні готових аналітичних результатів (Болюбаш, 2017). Погоджуючись з цим, автори зазначають, що бажано періодично оновлювати тестові завдання для здобувачів освіти.

Завдання в тестовій формі – перше основне поняття педагогічної теорії вимірювань. Воно визначається як педагогічний засіб, що відповідає вимогам, меті (кожне завдання створено для певної мети); має лаконічність; технологічність; однаковість правил оцінки відповідей; адекватність інструкції формі і змісту завдання; правильність розташування елементів завдання; однаковість інструкції для всіх випробовуваних; правильність форми; коректність змісту (Аванесов, 2006).

Тестування дослідники визначають як метод педагогічної діагностики, за допомогою якого вибірка поведінки, що репрезентує передумови чи результати навчального процесу, повинна максимально відповідати принципам співставлення, об'єктивності, надійності та валідності вимірювань, повинна пройти опрацювання та інтерпретацію та бути готовою до використання в педагогічній практиці (Інгенкамп, 1991).

Автори погоджуються з таким визначенням тестування: це одночасно і метод, і результат вимірювання; метод діагностики із застосуванням стандартизованих запитань та завдань, що мають певну шкалу значень (Кухар, Сергієнко, 2010, с. 44, 49).

В умовах сьогодення – війни в Україні, розпочатої Російською Федерацією в лютому 2022 року, дистанційне та змішане навчання набуло подальшого, більш активного розвитку. Дистанційне навчання – цілеспрямовано організована і погоджена в часі і просторі взаємодія викладачів та здобувачів освіти між собою та із засобами навчання з використанням педагогічних, інформаційних і телекомунікаційних технологій (Биков, 2005)

Автори зазначають, що найважливіший елемент в системі дистанційного навчання є навчальне тестування, яке потребує правильного формування з урахуванням особливостей здобувачів освіти дистанційних курсів, специфіки предметної галузі навчання і вимог щодо забезпечення якості знань. Важливим є те, що освітній і контролюючий етапи в системах дистанційного навчання залишаються абсолютно ізольованими

процесами, тобто механізми чіткого зворотного зв'язку відсутні.

Відмітимо основні функції, що виконує дистанційне тестування (Андрос, 2019):

- діагностична (можливість моментального виявлення рівня знань, оцінка когнітивного компоненту освітнього процесу),

- контролююча (тестування на початку освітнього процесу, моніторинг на певному відрізку освітнього процесу, рубіжний, заключний, оцінювальний, підсумковий контроль),

- навчальна (удосконалення знань здобувача освіти, їх систематизація при декількох спробах тестування),

- мотиваційна (заохочення до кращих результатів у здобувача освіти, розвиваючий компонент),

- виховна (можливість / неможливість розвинути волю, характер здобувача освіти, звичку до регулярної діяльності, дисциплінованість, акуратність, чесність, відповідальність),

- прогностична (інформація як для здобувача освіти, так і для викладача: чи достатньо сформувався певні знання, навички, уміння для засвоєння наступної частини інформації, прогноз змін у навчанні, з'ясування, які запитання тесту викликали найбільші труднощі при наданні відповіді, відповідне корегування освітніх програм та тем викладачем).

Глобально, всі веб-ресурси (іншими словами, так звані «хмарні», он-лайн ресурси), що стосуються використання дистанційного (навчального) тестування в освітньому просторі України, можна поділити на чотири великі групи (Андрос, 2020):

- використання спеціальних веб-додатків для створення опитувальників та тестування на базі великих он-лайн платформ (типу Google або Microsoft Office 365). Дані веб-додатки, звісно, як і самі он-лайн платформи, можна використовувати не лише в освітніх цілях;

- використання онлайн платформ навчальних курсів (так званих LMS-платформ, (англ. Learning Management System), за допомогою яких будується весь процес дистанційного навчання з усіма функціями управління освітнім процесом, із так званим «відкритим кодом», – тобто можливістю доопрацювання в подальшому процесі експлуатації, виникненні необхідності певного вдосконалення та доробки, в тому числі, тестів);

- використання онлайн платформ, що стосуються виключно дистанційного тестування (в тому числі он-лайн тренажери) із власною бібліотекою тестів та конструктором тестів;

- використання великих освітніх онлайн платформ та порталів, що вже мають окремо вбудовані

сервіси із переліком тестів за конкретними освітніми напрямками (здебільшого, лише із бібліотекою тестів).

Авторами було проведення опитування серед 56 викладачів закладів освіти – Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти та Донецького національного медичного університету, і визначено, що найбільш поширеними платформами для проведення тестувань є:

ClassTime. Онлайн-сервіс для проведення опитувань, та різних тестувань. Надає можливість як створювати власні тестові завдання, так і використовувати бібліотеку готових тестів. Є національним доробком платформи дистанційного навчання для закладів освіти. Здобувачі освіти приєднуються до тестування без реєстрацій або з власним Google/Microsoft акаунтом.

Kahoot. Безкоштовна платформа для проведення різних тестів та опитувань під час заняття, а також для дистанційного навчання. Основна вимога – не більше 30 учасників одночасно.

Moodle. Система електронного навчання Moodle має широке поширення у закладах вищої освіти і є ефективним засобом інтеграції традиційного та дистанційного навчання.

Google Form. Частина офісного інструментарію Google Drive. Мабуть, це один з найшвидших і простих способів створити своє опитування або тест в різних варіаціях: необхідно лише написати завдання та вибрати тип відповіді (вибір з кількох варіантів, декілька варіантів правильних відповідей, написання власного варіанту).

EDpuzzle. Безкоштовний сервіс для створення відеофрагментів з аудіо та текстовими нотатками, запитаннями і завданнями до них.

Результати опитування представлені на рис. 1.

Згідно опитування викладачів система Moodle (89%), Google Form (96%) та ClassTime (64%) в

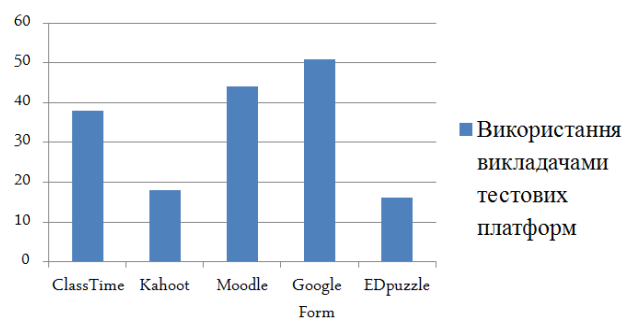

Рис. 1. Використання викладачами тестових платформ в дистанційному та змішаному форматі роботи

умовах дистанційного та змішаного навчання стала найбільш поширена для оцінювання здобувачів освіти та слухачів курсів. Автори зазначають, що навчальні тестування та цифрові платформи однаково ефективно використовуються і для слухачів курсів в закладах неперервної професійної освіти, і в закладах вищої освіти для майбутніх фахівців.

Під час опитування викладачі закладів вищої та неперервної професійної освіти повинні були відповісти на питання, яким чином використання навчальних тестів дасть змогу підвищити якість професійної підготовки здобувачів освіти. Узагальнюючи відповіді респондентів, автори відмітили:

Використання тестів з оптимальною композицією, яка передбачає не лише вибір варіантів розв'язку, а і практичні завдання, які зможуть розкрити фахові компетентності здобувача освіти.

Необхідно створювати тести не тільки з точки зору контрольної функції, але і з точки зору формування професійних компетенцій.

Для кожного тестового завдання може бути запропоновано будь-яке число варіантів рішень, характер яких має стимулювати здобувача освіти до серйозного аналізу професійних проблемних ситуацій.

Максимальне застосування професійних термінів, які можуть містити незначні відмінності в визначеннях, включати поняттєву компетенцію в кожен систему професійного тестування.

Використання кількісних методів оцінювання професійних компетенцій здобувачів освіти та слухачів курсів. Як зазначили викладачі Білоцерківського університету неперервної професійної освіти таке введення контрольних-вимірних процедур і інструментів у дидактичний процес передбачає вирішення трьох завдань: формулювання операційно визначених цілей оцінювання, чітке визначення предмета вимірювання і вибір адекватних засобів контрольних-оцінювальних діяльності суб'єктів освітнього процесу (проходження всіх етапів курсів підвищення кваліфікації). Викладач авторського електронного навчального курсу застосовує вхідний, рубіжний та підсумковий контроль. Залежно від цього він може виконувати різні функції: діагностуючу, навчаючу, контролюючу, мотивуючу, прогностичну. Функціональна визначеність того, з якою метою здійснюється педагогічний контроль, фактично зумовлює вибір цілей оцінювання: виявити, з'ясувати, перевірити, активізувати, розвинути, сприяти, передбачити тощо.

Наступним етапом дослідження було проведено опитування серед 86 здобувачів освіти Харківського національного педагогічного універ-

ситету імені Г. С. Сковороди, Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти та Донецького національного медичного університету. В опитування були включені питання: чи допомагають тестування підвищувати професійні компетентності; чи є тестування ефективним методом оцінювання знань? Результати опитування містять наступні результати: 75% здобувачів освіти оцінили тестування як ефективний метод оцінювання, 21% – важко відповісти, та 4% – оцінили як неефективний метод. Дистанційне тестування здобувачі освіти сприймають позитивно, оскільки більшість із них: легко пройшли реєстрацію на сайті електронного навчання (68%); відчують психологічний комфорт під час онлайн тестування (71%); вважають тестування більш зручною формою порівняно з усною чи письмовою формами (88%), але відзначають, що академічна недоброчесність може бути присутньою при дистанційних тестуваннях (41%). Також здобувачі освіти в відкритих питаннях зазначили, що правильно сформовані тести, які містять не лише перелік питань та відповідей, а включають таблиці, рисунки та схеми – дають можливість підвищити свої фахові компетентності (73%); при проходженні таких тестів активуються міжпредметні зв'язки та підвищується концентрація та увага до завдання (39%).

Авторами було визначено, що оцінювання результатів тестувань є достовірним (валідним), якщо воно оцінює те, що передбачають оцінити. Якщо здобувачі освіти виконують тест і запитання стосуються окремих напрямів освітнього процесу, у той час як очікуваний навчальний результат – цілісне розуміння всього педагогічного процесу в закладі вищої та професійної освіти (формується вміння аналізувати). Оцінювання є надійним, якщо воно оцінює ту саму інформацію постійно. Науково-педагогічні працівники Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти, Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди та Донецького національного медичного університету, під час викладання дисциплін чи надання послуг з підвищення кваліфікації педагогічним працівникам закладів професійної освіти, системно вимірюють весь комплекс професійних компетентностей: навичок, ставлень, які необхідно розвивати здобувачам знань

Висновки. Таким чином, навчальні тестування в умовах дистанційного навчання – один із найбільш ефективних і сучасних методів засвоєння знань і умінь, а також засіб, який дає змогу здійснювати індивідуальний підхід до

здобувачів освіти та підвищувати їх фахові компетентності. Тестування є потужним та якісним інструментом, який відкриває широкі можливості не тільки для оцінки знань, умінь, навичок

здобувачів освіти, а й для контролю за ефективністю функціонування всієї освітньої системи, як окремого закладу освіти, так і всього освітнього співтовариства країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ingenkamp K. Pädagogische Diagnostik. 1991. URL: <https://sfbs.tu-dortmund.de/handle/sfbs/571> (дата звернення 31.10.2022).
2. Аванесов В. Форма тестових завдань. Навчальний довідник для вчителів шкіл, ліцеїв, викладачів вузів та коледжів. 2006.
3. Андрос М. Дистанційне тестування: український дискурс. 2020. URL: https://lib.iitta.gov.ua/718658/1/%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%A0%D0%9E%D0%A1_%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%82_%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82_2019_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB.pdf (дата звернення 02.11.2022).
4. Андрос М. Тестування як елемент ефективності проведення дистанційного навчання. 2020. URL: <https://www.ourboox.com/books/розвитокінформаційно-комунікаційно> (дата звернення 02.11.2022 р.).
5. Биков В. Дистанційний навчальний процес: навч. посіб. К. : Міленіум, 2005. 292 с.
6. Болоубаш Н. Педагогічне тестування в системі LMS Moodle. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 60, № 4. С. 116–127. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1726>. (дата звернення 03.11.2022)
7. Кухар Л., Сергієнко В. Конструювання тестів. Курс лекцій: навч. посіб. Луцьк, 2010. 182 с.

REFERENCES

1. Ingenkamp K. (1991). Pädagogische Diagnostik. [Pedagogical diagnostics] URL: <https://sfbs.tu-dortmund.de/handle/sfbs/571> (data zvernennia 31.10.2022) [in Germany].
2. Avanesov V. (2006) Forma testovykh zavdan [Form of test tasks.]. *Navchalnyi dovidnyk dlia vchyteliv shkil, litseiv, vykladachiv vuziv ta koledzhiv* [Study guide for teachers of schools, lyceums, universities and colleges]. [in Ukrainian].
3. Andros M. (2020). Dystantsiine testuvannia: ukrainskyi dyskurs [Remote testing: Ukrainian discourse]. URL: https://lib.iitta.gov.ua/718658/1/%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%A0%D0%9E%D0%A1_%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%82_%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82_2019_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB.pdf (data zvernennia 02.11.2022) [in Ukrainian].
4. Andros M. (2020). Testuvannia yak element efektyvnosti provedennia dystantsiinoho navchannia [Testing as an element of the effectiveness of distance learning.] URL: <https://www.ourboox.com/books/розвитокінформаційно-комунікаційно> (data zvernennia 02.11.2022.) [in Ukrainian].
5. Bykov V. (2005). Dystantsiinyi navchalnyi protses: navch. Posib [Distance learning process: study guide.]. K.: Milenium, 292 s. [in Ukrainian].
6. Boliubash N. (2017) Pedagogichne testuvannia v systemi LMS Moodle [Pedagogical testing in the LMS Moodle system]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia* [Information technologies and learning tools]. t. 60, № 4, s. 116-127. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1726>. (data zvernennia 03.11.2022) [in Ukrainian].
7. Kukhar L., Serhiienko V. (2010) Konstruiuvannia testiv [Test design]. Kurs lektsii: navch. posib. Lutsk, 182 s. [in Ukrainian].

УДК 278.937

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-38>**Ольга ЦОКУР,***orcid.org/0000-0002-9418-0801**доктор педагогічних наук, професор,**завідувачка кафедри педагогіки**Одеського національного університету імені І.І. Мечникова**(Одеса, Україна) scokur@ukr.net***Іван БОЙЧЕВ,***orcid.org/0000-0002-9418-0801**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри музичного та образотворчого мистецтва**Ізмаїльського державного гуманітарного університету**(Ізмаїл, Одеська область, Україна) vivboychev@gmail.com*

ХАРАКТЕРИСТИКА ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ ЯК СУБ'ЄКТА СУЧАСНОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Стаття присвячена розкриттю специфіки й узагальненню характеристик творчого потенціалу особистості як суб'єкта сучасної музичної культури з метою обґрунтування необхідності їх врахування під час оновлення змісту і технологій професійної освіти фахівців спеціальності 025 «Музичне мистецтво» та 014 «Середня освіта» (Музичне мистецтво) на засадах студентоцентрованого підходу. Конкретизовано, що рушійною силою еволюції музичної культури як універсального способу творчої самореалізації суб'єкта музики як її головної дійової особи, постає її особистісно-професійний розвиток в сфері музикування (творчість і виконавство), інтонування (мислення і семантика) й артикулювання. Останній спрямовано на досягнення суб'єктом сучасної музичної культури досконалого технічного й художнього рівня, що вимагає цілеспрямованого розкриття та нароцшування ним власного творчого потенціалу. Творчий потенціал являє собою універсальну характеристику професійного музиканта, змістовна визначеність якої виявляється в його художньо-творчій діяльності шляхом прирощення як матеріально-духовних цінностей, так і демонстрації способів успішної професійної самореалізації завдяки ефективному використанню наявних інтелектуально-креативних, психофізичних, емоційно-вольових, морально-духовних та художньо-естетичних ресурсів. Музична культура, забезпечуючи життєву активність і функціональну обумовленість культуротворчої діяльності, виступає чинником вияву духовності, світоглядних орієнтирів та творчого потенціалу майбутнього фахівця-музиканта, міри його креативно-професійної самореалізації. Одночасно музична культура постає інтегративним інтелектуально-художнім та соціально-просвітницьким простором, в якому виявляється не тільки креація і акумуляція музичного досвіду, але й здійснюється професійна діяльність суб'єктів музичної творчості, виконавства та просвітництва. Творчий потенціал, пронизуючи різні явища музично-творчої практики, характеризується таким комплексом особливостей суб'єкта музичної культури, що забезпечує змістовно-якісний рівень його професійної (композиторської, виконавської, музикознавчої, музично-педагогічної) діяльності.

Ключові слова: потенціал, творчий потенціал, формування творчого потенціалу особистості, музична культура, суб'єкт сучасної музичної культури, особистісно-професійний розвиток музиканта, професіоналізм музиканта, професійна музична освіта, студентоцентрований підхід.

Olga TSOKUR,

orcid.org/0000-0002-9418-0801

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Pedagogy
Odessa I.I. Mechnikov National University
(Odesa, Ukraine) scokur@ukr.net*

Ivan BOYCHEV,

orcid.org/0000-0002-9418-0801

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Music and Fine Arts
Izmail State Humanitarian University
(Izmail, Odesa region, Ukraine) vivboychev@gmail.com*

CHARACTERISTICS OF THE CREATIVE POTENTIAL OF PERSONALITY AS A SUBJECT OF MODERN MUSICAL CULTURE

The article is devoted to revealing the specifics and summarizing the characteristics of the creative potential of an individual as a subject of modern musical culture in order to substantiate the need to take them into account when updating the content and technologies of professional education of specialists in the specialty 025 "Musical Art" and 014 "Secondary Education" (Musical Art) on the basis of a student-centered approach. It is specified that the driving force of the evolution of musical culture as a universal way of creative self-realization of the subject of music as its main protagonist is its personal and professional development in the field of music making (creativity and performance), intonation (thinking and semantics) and articulation. The latter is aimed at the achievement by the subject of modern musical culture of a perfect technical and artistic level, which requires purposeful disclosure and building up of his own creative potential. Creative potential is a universal characteristic of a professional musician, the meaningful determination of which is manifested in his artistic and creative activity by increasing both material and spiritual values, and demonstrating ways of successful professional self-realization thanks to the effective use of available intellectual-creative, psychophysical, emotional-volitional, moral-spiritual and artistic and aesthetic resources. Musical culture, providing vital activity and functional conditioning of cultural activity, acts as a factor in the manifestation of spirituality, worldview orientations and creative potential of the future professional musician, a measure of his creative and professional self-realization. At the same time, musical culture appears as an integrative intellectual-artistic and social-educational space, in which not only the creation and accumulation of musical experience is manifested, but also the professional activity of subjects of musical creativity, performance and education. Creative potential, pervading various phenomena of musical and creative practice, is characterized by such a complex of features of the subject of musical culture that ensures the content-quality level of his professional (composing, performing, musicological, musical-pedagogical) activity.

Key words: *potential, creative potential, formation of the creative potential of an individual, musical culture, subject of modern musical culture, personal and professional development of a musician, professionalism of a musician, professional musical education, student-centered approach.*

Постановка проблеми. Згідно сучасних вимог загальноєвропейської й національної рамки кваліфікацій, провідною стратегією професійної музичної освіти в наступний час визначено виховання творчої особистості шляхом розкриття й зміцнення її інтелектуально-креативного, морально-духовного й художньо-естетичного потенціалу. Відтак, питання щодо обґрунтування концептуально-методологічних засад, а також уточнення сутності й специфіки творчого потенціалу особистості як суб'єкта сучасної музичної культури, значно актуалізувалися в контексті модернізації змісту та оновлення технологій професійної підготовки кадрів для мистецької галузі, зокрема, шляхом утвердження настанов студенто-центрованої освітньої парадигми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен творчого потенціалу особистості остан-

німи роками все частіше привертая увагу науковців різних спеціальностей, особливо тих з них, які досліджували його сутність в контексті вияву специфічних ознак професіоналізму майбутніх музикантів (Н. Гуральник, І. Коновалова, П. Кравчук, О. Чаплигін, Л. Шевченко, О. Щуклина), а також вияву психолого-педагогічних закономірностей їхнього формування як конкурентоздатних та професійно мобільних фахівців сучасної сфери музичного мистецтва (А. Зайцева, В. Моляко, О. Олексюк, А. Татарнікова, В. Холоденко, Ці Сянбо). Між тим, незважаючи на чисельність досліджень, що розкривають окремі аспекти становлення творчої особистості майбутніх музикантів під час професійної підготовки, досі бракує праць, спрямованих на осягнення й узагальнення концептуальних засад розвитку творчого потенціалу особистості як суб'єкта сучасної музичної

культури, зокрема, в контексті парадигмальних змін в культурі на межі XX – XXI століть.

Мета статті полягає в конкретизації характеристик творчого потенціалу особистості як суб'єкта сучасної музичної культури, які необхідно враховувати під час оновлення змісту і технологій його професійної освіти на засадах студентоцентрованого підходу.

Виклад основного матеріалу. В контексті сучасних наукових досліджень проблеми розвитку творчого потенціалу особистості як суб'єкта музичної культури й освіти суттєво важливим вбачається осмислення тих цінностей, які визначають поле смислів і значень останньої як культурного феномена. Музична культура, художнім центром якої визнається «академічна музика» у формі творчості професійних композиторів, «які творили в жанрах, що містять в собі значні художні та етичні ідеї та виробили відповідні засоби музичної виразності», в ході історичної еволюції набула властивостей еталону культури (Гуральник, 2008: 279). Музична культура, формуючи властивий лише їй тип свідомості і специфічний стиль функціонування завдяки артефактам авторської творчості, які вписані у художньо-історичну картину буття й базуються на системі сформованих ціннісних орієнтирів та естетико-художніх архетипів епохи, досягла універсальності і всесвітньої загальнозначущості художніх цінностей (Fiske, 1990: 84). Через це, інтелектуально-художній континуум і духовні смисли музичної культури розкриваються крізь призму образного сприйняття й художнє віддзеркалення провідних суб'єктів:

– композиторів як творців музичних творів, креативно-особистісний досвід яких шляхом актів індивідуального творення, креації нового унікального і неповторного художнього об'єкта, включається у художню біографію музичної культури та складає її специфічний музичний Логос;

– виконавців і слухачів як найважливіших учасників музично-комунікативного процесу, який під впливом антропологічних детермінант концентруючи увагу на ціннісних орієнтаціях (музичне буття людини, образ людини в музиці, людина «музикуюча») та якостях творчої особистості, відображує закладені в музичній культурі знання, комунікативні відносини, почуття, емоційні стани, дії (Коновалова, 2016: 175).

Отже, музична культура як багаторівневе й комплексне поняття, яке має зміст, структуру і функціональні параметри, які визначають її специфіку та своєрідність у кожному історичному епоху в наступний час тлумачиться по-різному:

– як історично детермінована, ієрархічна й складно-організована система, що, утворюючи музичну семіосферу як єдиний ціннісно-смиловий об'єкт, зумовлює специфічну інтелектуально-духовну цілісність завдяки взаємообміну світоглядних, індивідуально-психологічних, художньо-естетичних і духовно-аксіологічних особливостей музичної творчості, а також специфіці механізмів її відтворення, сприйняття, пізнання й розуміння у контексті тріади «людина – музика – культура»;

– як складне поліструктурне явище, що формується з численних функціональних елементів (музично-діяльних підсистем, артефактів, форм, видів і суб'єктів творчості, креативно-психологічних механізмів творення й способів трансляції художнього досвіду);

– як складна ієрархічна система відносин, що об'єднує «знаки, тексти, умови комунікації, філософсько-естетичні та етичні норми, які визначають цінність музики, усі види музичної діяльності, її суб'єкти і об'єкти (слухачі, виконавці, композитори, твори), а також соціальні інститути (Levinson, 2003: 61);

– як «процесуальний» різновид художньої культури, репрезентована самостійними, але взаємопов'язаними структурними пластами – творчістю та виконавством, які детермінують появу різноманітних жанрових типів і форм їх функціонування в музиці, сприяючи збагаченню й ускладненню даної системи, що поєднує музичні цінності (твори та їх виконавські трактування), види діяльності (за їх творенням, збереженням, виконанням, перетворенням, розповсюдженням) та суб'єкти даних видів діяльності;

– як складне структурно-семантичне утворення, що в контексті соціологічних та естетичних значень диференціюється на відносно автономні, але взаємопов'язані сфери: професійну (письмової та усної традиції) та непрофесійну (самодіяльну, що вбирає аматорство та фольклор), які у сучасному історико-культурному просторі складають основу формування мікстових й міжвидових (напівпрофесійних) царин творчості і виконавства, зокрема, в стилі електронно-комп'ютерної музики, алгоритмізації творчого процесу митця (Коновалова, 2016: 181–182).

З означеного вище слідує, що музична культура як полісистемне явище й складний інформаційно-комунікативний феномен, з одного боку, відбиває цілісний аспект історично зумовленої музичної діяльності її суб'єктів й стає об'єктивацією духовних інтенцій і творчого потенціалу, що концентруються в авторських і виконавських контек-

стах. З іншого боку, музична культура як система художньо-історичних програм креативно-особистісної реалізації і комунікації, постає умовою мистецької екзистенції музиканта як суб'єкта творчої діяльності в світі культури. Загалом, музична культура, забезпечуючи життєву активність і функціональну обумовленість культуротворчої діяльності, виступає чинником вияву духовності, світоглядних орієнтирів та творчого потенціалу митців, міри їх соціальної активності та креативно-професійної самореалізації. Одночасно музична культура постає інтегративним інтелектуально-художнім та соціально-просвітницьким простором, в якому виявляється не тільки креативна і акумуляція музичного досвіду, але й здійснюється духовна екзистенція та креативна діяльність суб'єктів творчості, виконавства та просвітництва (Bartel, 2006: 35).

Суттєво, що рушійною силою еволюції музичної культури як універсального способу творчої самореалізації суб'єкта музики як її головної дійової особи – «людини музикуючої» (*homo musicus*) постає її особистісно-професійний розвиток в сферах музикування (творчість і виконавство), інтонування (мислення і семантика) й артикулювання (структурна і поведінкова реалізація змісту музикування та інтонування). Останній вимагає не тільки усвідомлення «особистісного сенсу» кожної із складових цієї соціокультурної ролі та статусу музиканта як професіонала загалом (Земцовский, 1992: 88), але й об'єктивації, розкриття та нарощування ним власного творчого потенціалу (композиторського (авторського), виконавського (артистичного) або музикознавчого (музично-аналітичного), необхідного для досягнення в музичній діяльності особливого технічного й художньо-досконалого рівня (Коновалова, 2016: 191).

Отже, розуміння сутності творчого потенціалу «людини музикуючої» як суб'єкта музичної культури тісно пов'язане зі специфікою його професіоналізму, оскільки у загальнонауковому значенні потенціал (від лат. *potencia* – узагальнена здатність, можливість, сила) розуміється як «наявність засобів, запасів, джерел, що можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певної мети, здійснення планів, вирішення певних завдань окремою особою, суспільством, державою» або як реальна можливість, яка є «єдністю внутрішньої змістовності і енергії здійснення, переходом актуальної можливості у дійсність» (Мурсамітова, Матліна, 2010). У структурі особистості потенціал постає як індивідуальна система особливим чином організованих внутрішніх та зовнішніх ресурсів, що забезпечу-

ють різноманіття можливих векторів його розвитку і трансформації в процесі життєдіяльності. Через це, потенціал особистості, відіграючи роль динамічної домінанти, яка завдає спрямованість процесу її розвитку, відображує три рівні зв'язків і відносин:

- висвітлює минуле, являючи собою сукупність властивостей, накопичених в процесі її становлення і обумовлюючих її можливість щодо виконання певних функцій і соціально-професійних ролей;

- характеризує наявний стан практичного застосування і використання розвинених здібностей, вмінь і навичок;

- орієнтує на майбутнє, тобто на подальший саморозвиток та самовдосконалення, оскільки у процесі будь-якої діяльності її суб'єкт не лише реалізує свої наявні здібності, а й набуває нові сили і властивості (Остапенко, 2013: 90).

Отже, творчий потенціал як інтегральна характеристика особистості, конкретизує її здатність генерувати нові форми поведінки та діяльності, використовуючи ті можливості, які відкриваються їй у складній динаміці ціннісно-сміслових вимірів її освітнього, життєвого та професійного простору. Одночасно творчий потенціал забезпечує відповідний режим саморозвитку особистості на основі її перетворювального ставлення до реальної дійсності; відкритості до сприйняття альтернативних точок зору та креативних ідей, самостійного їх генерування; вияву готовності до пошуку й реалізації оригінальних та нестандартних рішень; прагнення до самоактуалізації й творчої самореалізації. Це пов'язано з тим, що характерними ознаками творчого потенціалу особистості є:

- задатки і схильності, що виявляються у підвищеній чутливості, певній вибірковості, перевагах, а також динамічності психічних процесів; інтереси, їх спрямованість, частота і систематичність виявів, домінування пізнавальних інтересів; цікавість, прагнення розв'язання і пошуку проблем, схильність створювати нове;

- швидкість у засвоєнні нової інформації, утворення асоціативних масивів; схильність до постійних порівнянь, співставлень, вироблення еталонів для подальшого відбору; вияв загального інтелекту – схоплювання, розуміння, швидкість оцінювання і вибору шляху рішення, адекватність дій;

- емоційна забарвленість окремих процесів, емоційне ставлення, вплив почуттів на суб'єктивну оцінку, вибір, перевагу тощо; наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, працелюбність, систематичність у роботі, сміливе прийняття рішень;

– креативність як здатність комбінувати, знаходити аналогії, реконструювати, бачити зміни варіантів, економічність у рішеннях, раціональне використання засобів, часу;

– інтуїтивізм як схильність до надшвидких оцінок, рішень, прогнозів та більш гнучкого оволодіння технікою праці, майстерністю; вироблення особистісних стратегій і тактик у розв'язанні нових і специфічних проблем, знаходженні виходу зі складних, нестандартних ситуацій (Моляко, 1995: 38–40).

Означене вище свідчить про те, що формування та реалізація творчого потенціалу є залежними від внутрішніх чинників, серед яких основоположне значення мають природні передумови (загальна обдарованість, задатки); досвід (знання, вміння та навички); характерологічні особливості (самостійність, ініціативність, вольові якості); мотивація (цілепокладання, самопрограмування, саморегуляція) (Чаплигін, 1999: 127).

Оскільки особливістю музичного мистецтва є відображення реальної дійсності в художньо-образній формі, то змістова характеристика творчого потенціалу суб'єкта музичної діяльності є невід'ємною складовою цілісного й гармонійного розвитку його особистості як носія музичної культури. В означеному контексті творчий потенціал являє собою універсальну характеристику професійного музиканта, змістовна визначеність якої виявляється в його художньо-творчій діяльності шляхом прирощення як матеріально-духовних цінностей, так і демонстрації способів успішної професійної самореалізації завдяки ефективному використанню наявних інтелектуально-креативних, психофізичних, емоційно-вольових, морально-духовних та художньо-естетичних ресурсів.

Будучи властивим суб'єкту музичної культури, творчий потенціал, пронизуючи різні явища музично-творчої практики, характеризується таким комплексом його особливостей, що забезпечує змістовно-якісний рівень його професійної музичної (композиторської, виконавської, музикознавчої) діяльності. При цьому, специфічними

й найважливішими психічними функціями, що зумовлюють становлення й розвиток творчого потенціалу суб'єкта професійної музичної діяльності як професійного музиканта є: сприйняття (чуттєва фіксація образів дійсності, особлива здатність «слухання світу», бачення картини буття), пам'ять (збереження та акумуляція отриманої інформації), увага (спрямованість та зосередженість на одержанні та опрацюванні інформації, концентрація у творенні та сприйнятті світу і мистецтва), художньо-образне мислення (усвідомлення потоку інформації, а також трансформація відчуттів і сприйняття в іншу якість; оперування образами), фантазія як особливий тип переживання, конструювання нових образів, не пов'язаних з дійсністю; вільна трансформація вихідного матеріалу (Кулка, 2014: 110–116).

Висновки. Згідно передового музично-педагогічного досвіду, професійна підготовка в єдності провідних складових (музично-теоретична, музикознавча, інструментально-виконавська, музично-педагогічна) виступає провідним засобом формування й розвитку творчого потенціалу суб'єктів музичної культури, оскільки розгортає свою сутність як цілеспрямований та спеціально організований процес актуалізації їхніх мотиваційно-ціннісних, емоційно-вольових, когнітивних, операційних та рефлексивних художньо-творчих можливостей. Значне підвищення її ефективності вимагає не тільки оновлення дидактичних стратегій, але й переорієнтації традиційних підходів до проектування й організації навчання фахових дисциплін здобувачів музичної освіти на інноваційні, які в більшій мірі враховують докорінно нові цивілізаційні виклики, що вимагають від них вияву найвищих рівнів розвитку інтелектуально-творчих здібностей та креативних якостей. Пошуки таких підходів ґрунтуються на визнанні статусу студента-музиканта як автономного й незалежного суб'єкта творчої співпраці, в процесі якої суб'єктність знаходить відображення в усвідомленні ним особистісного смислу власної професійної самореалізації як творця музичної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуральник Н.П. Українська фортепіанна школа ХХ століття у контексті розвитку теорії і практики музичної освіти: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01. Київ, 2008. 503 с.
2. Земцовский И. Человек музицирующий – человек интонирующий – человек артикулирующий. *Новый круг*, 1992. № 1. С. 84–86.
3. Коновалова І. Ю. Феномен композитора в європейській музичній культурі ХХ століття: особистісні та діяльнісні аспекти: дис. ... доктора мистецтвознавства / 26.00.01. Київ, 2016. 650 с.
4. Кулка И. Психология искусства / Пер. с чешск. Харьков: Изд-во Гуманитарный центр: Олива И.В., 2014. 560 с.
5. Моляко В.А. Психологические проблемы творческой одарённости. Київ: Наукова думка, 1995. 52 с.

6. Мурсамітова І.А., Матліна О.В. Розвиток творчого потенціалу особистості засобами мистецтва як умова її професійної спрямованості. URL: http://www.confcontact.com/20102911/5_mursam.htm (дата звернення: 12.11.2022).
7. Остапенко Н. І. Творчий потенціал особистості у контексті проблем сучасної освіти. *Актуальні питання мистецької педагогіки*. Хмельницький: ХГПА, 2013. Вип. 2. С. 88–91.
8. Чаплигін О.К. Творчий потенціал людини: від становлення до реалізації (соціально-філософський аналіз). Харків: Основа, 1999. 277 с.
9. Ці Сянбо. Формування художньо-творчого потенціалу бакалаврів музичного мистецтва: дис. ... канд. пед. наук /13.00.02. Київ, 2016. 190 с.
10. Bartel C. Musical thought and compositionality. *Postgraduate Journal of Aesthetics*, Vol. 3, N 1, April 2006. Pp. 25–36.
11. Fiske H. E. Music and Mind: Philosophical Essays on the Cognition and Meaning of Music. Lewiston, N.Y., USA : E. Mellen Press, 1990. 180 p.
12. Levinson J. Musical Thinking. *Midwest Studies*, 2003. №27. Pp. 59–68.

REFERENCES

1. Huralnyk N.P. Ukrayinska fortepiannay shkola XX stolittya u konteksti rozvytku teorii i praktiky muzychnoyi osvity [The Ukrainian piano school of the 20th century in the context of the development of the theory and practice of music education]. Thesis of the Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.01. Kyiv, 2008. 503 p. [in Ukrainian].
2. Zemstovskiy I. Chelovek muzitsiruyushchiy – chelovek intoniruyushchiy – chelovek artikuliruyushchiy [A man who plays music – a man who intones – a man who articulates]. *New circle*, 1992. N 1. Pp. 84–86 [in Russian].
3. Konovalova, I. Y. Fenomen kompozytora v yevropeys'kii muzychniy kul'turi [The phenomenon of the composer in the European musical culture of the 20th century: personal and activity aspects]. Thesis of a Doctor of Art History: 26.00.01. Kyiv, 2016. 650 p. [in Ukrainian].
4. Kulka I. Psikhologiya iskusstva [Psychology of Art] Translation from Czech. Kharkiv: Publishing House Humanitarian Center: Oliva I.V., 2014. 560 p. [in Russian].
5. Molyako V.A. Psikhologicheskiye problem tvorcheskoy odaronnosti [Psychological problems of creative giftedness]. Kyiv: Naukova Dumka, 1995. 52 p. [in Russian].
6. Mursamitova, I.A., & Matlina, O.V. Rozvytok tvorchoho potentsialu osobystosti zasobamy mystetstva yak umova yii profesiinoi spriamovanosti [Development of creative potential of the person by means of art as a condition of its professional orientation]. URL: http://www.confcontact.com/20102911/5_mursam.htm [in Ukrainian].
7. Ostapenko N.I. Tvorchyi potentsial osobystosti u konteksti problem suchasnoi osvity [Creative Potential of a Personality in the Context of the Problems of Modern Education]. *Current issues of art pedagogy*, 2013. № 2. Pp. 88–91 [in Ukrainian].
8. Chaplyhin O.K. Tvorchyy potentsial lyudyny: vid stanovlennya do realizatsiyi [Human creative potential: from formation to realization (socio-philosophical analysis)]. Kharkiv: Osнова, 1999. 277 p. [in Ukrainian].
9. Tsi Syanbo. Formuvannya khudozhn'o-tvorchoho potentsialu bakalavriv muzychnoho mystetstva [Formation of the artistic and creative potential of a bachelor of musical art]. Thesis of the Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.02. Kyiv, 2016. 190 p. [in Ukrainian].
10. Bartel C. Musical thought and compositionality. *Postgraduate Journal of Aesthetics*, Vol. 3, N 1, April 2006. Pp. 25–36.
11. Fiske H. E. Music and Mind: Philosophical Essays on the Cognition and Meaning of Music. Lewiston, N.Y., USA : E. Mellen Press, 1990. 180 p.
12. Levinson J. Musical Thinking. *Midwest Studies*, 2003. № 27. Pp. 59–68.

UDC 372.881.111.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-39>

Olha CHORNA,
 orcid.org/0000-0003-4344-6785
 MA in Linguistics,
 Teacher
 Liko-School
 (Kyiv, Ukraine) ochernaya96@gmail.com

Galyna TSAPRO,
 orcid.org/0000-0002-0748-7531
 PhD in Linguistics, Associate Professor,
 Head of the English Language and Communication Department
 Borys Grinchenko Kyiv University
 (Kyiv, Ukraine) g.tsapro@kubg.edu.ua

DEVELOPING READING SKILLS THROUGH JIGSAW TECHNIQUE: A CASE STUDY OF 5TH GRADERS

The article is devoted to a case study of developing reading skills implementing jigsaw technique. Communicative language teaching involves students into cooperative activities and they feel more confident working in pairs and groups with their peers, practicing language skills and sharing ideas with other students. Reading is seen as an interactive process which helps students to learn to work in teams and to overcome difficulties cooperating with each other. The teaching proposal is based on the jigsaw technique, which presupposes developing students' language skills as well communication and interaction skills so that even students who are usually less active will be more productive in class, and in this way students' motivation is increased and they gain more enjoyment from the learning process. The teaching proposal is offered for 5th graders, it is based on the textbook Academic Stars and consists of several stages starting with the introduction to the topic offered to read, giving instructions for further activities. The first stage of the proposal contains dividing the class into three groups and working on the text and new vocabulary items. The next stage requires mixing teams, so that there is a representative from each home team in a new group, then continuing doing tasks given by the teacher and the third deals with checking reading understanding. Students can perform tasks only if they cooperate and support each other. At the fourth stage students return to home teams and share information about jobs they learned from other teams. This stage includes speaking based on the text studied in class. The fifth stage is self-assessment. For the last stage a questionnaire in Ukrainian is offered to students and results are discussed in class. The results obtained demonstrate that the students positively evaluated the jigsaw technique for the reading class, which was new for them. They were satisfied with the mode of work, underlined being more active in class and highly assessed their academic achievements during the session.

Key words: reading skills, jigsaw technique, communicative learning, cooperative learning

Ольга ЧОРНА,
 orcid.org/0000-0003-4344-6785
 магістр філології,
 вчитель
 Ліко-школи
 (Київ, Україна) ochernaya96@gmail.com

Галина ЦАПРО,
 orcid.org/0000-0002-0748-7531
 кандидат філологічних наук,
 завідувач кафедри англійської мови та комунікації
 Київського університету імені Бориса Грінченка
 (Київ, Україна) g.tsapro@kubg.edu.ua

РОЗВИТОК УМІНЬ ЧИТАННЯ ЧЕРЕЗ ТЕХНІКУ «ГРУПОВИЙ ПАЗЛ»: ДОСВІД НАВЧАННЯ П'ЯТИКЛАСНИКІВ

Стаття присвячена дослідженню розвитку навичок читання з використанням техніки «груповий пазл». Комунікативне навчання мови залучає учнів до спільної діяльності, і вони почуваються більш впевнено, працюючи

в парах і групах зі своїми однолітками, практикуючи мовні навички та ділячись ідеями з іншими учнями. Читання розглядається як інтерактивний процес, який допомагає учням навчитися працювати в командах і долати труднощі, співпрацюючи один з одним. Методична розробка базується на техніці «груповий пазл», яка передбачає розвиток мовних навичок учнів, а також навичок спілкування та взаємодії, щоб навіть учні, які зазвичай менш активні, були більш продуктивними на уроці, що сприяє підвищенню мотивації учнів і отримання більшого задоволення від процесу навчання. Методична розробка пропонується для учнів 5 класу, вона базується на підручнику *Academic Stars* і складається з кількох етапів, починаючи зі вступу до теми, що пропонується для читання, та вказівки для подальшої діяльності. Перший етап розробки включає поділ класу на три групи та роботу над текстом із новим вокабуляром. Наступний етап вимагає змішування команд таким чином, щоб у новій групі був представник від кожної домашньої команди, потім учні продовжують виконання завдань, запропонованих учителем. Третій етап стосується перевірки розуміння прочитаного. Учні можуть виконувати завдання лише за умови співпраці та підтримки один одного. На четвертому етапі учні повертаються до домашніх команд і діляться інформацією, яку вони отримали від інших команд. Цей етап включає говоріння на базі вивченого на уроці тексту. П'ятий етап – самооцінка. На останньому етапі студентам пропонується анкета українською мовою, а результати обговорюються в класі. Отримані результати свідчать про те, що учні позитивно оцінили нову для них техніку «груповий пазл» на уроці читання. Вони залишились задоволені таким видом роботи, підкреслили свою активність на уроці та високо оцінили свої навчальні досягнення під час заняття.

Ключові слова: уміння читання, техніка «груповий пазл», комунікативне навчання, спільне навчання

Introduction. The Jigsaw technique can diversify monotonous classroom activities pushing students to cooperate, drawing them in what is going in the classroom, it can also motivate them to develop the necessary skills for both team work and individual performance. The paper is devoted to a case study of teaching reading to the 5th graders through Jigsaw technique. As this technique was used with these students for the first time, the hypothesis is that the students might like cooperative learning, they will get engaged in the reading process deeper and evaluate themselves highly. The questionnaire is used to check the expected results.

Theory review. Methods, techniques and approaches to teaching foreign languages are under constant change. Educators look for most appropriate ways to lead their students to success. Communicative Language Teaching (CLT) seems to be one of the most popular and efficient approach used in schools.

The background of CLT dated from the late 1960s (Richards and Rodgers, 2001). CLT engages learners in really meaningful communication (Galloway, 1993). Communicative competence is seen as important as linguistic competence. The core idea is that the approach enables students to use their acquired skills in a meaningful way. As stated by Thornbury (2006: 36-37), «*the communicative approach is an umbrella term used to describe a major shift in emphasis in language teaching that occurred in Europe in the 1970s. Essentially, the shift was away from teaching language systems (such as vocabulary and grammar) in isolation to teaching people how these systems are used in real communication*». In order to implement communicative strategies in the classroom, teachers must consider which communicative activities are appropriate for their learners.

CLT presupposes students' cooperation in the classroom. Cooperative learning is a strategy of a

small group of students working together to achieve academic purposes by students' collaborative efforts. The activities can range from simple to difficult and more complicated, solving problems together. In other words, cooperative learning means working together to achieve a final outcome.

There are five elements that make cooperative learning more productive (Johnson and Johnson, 1999; Botha, 2021):

1. Positive independence. In a learning process, before starting to work with the tasks, the teacher must clearly explain the purpose and results that students must achieve. They should work as a team. In other words, if a single member of the team is defeat, the whole group will fail. Positive independence creates a sense of responsibility not for their own, but for group efforts.

2. Interpersonal and small group skills. Work in a group, in other words, teamwork.

3. Face-to-face cooperation. Each student shares and respects each other opinion, support and help each other efforts also, it is eye contact.

4. Individual and group accountability. Each student is responsible for himself and the work what he/she is doing. The main task of the group is to be accountable for achieving goals.

5. Group processing. How well or how bad the team is working. How good they achieve their main goals. In other words, always improving the process of learning.

Jigsaw technique. One of the varieties of the cooperative learning structure is well known as the Jigsaw technique. The general features of it are considered to belong to cooperative learning, which involves and motivates the study of foreign languages. By providing learners with interesting materials, the variety of the tasks makes the difficult process of acquiring a foreign language less difficult for students.

Practice as a standard procedure of involving some groups of students and teaching each other indicates that they are involved in cooperation. In cooperative learning the teacher's and students' roles may change. For example, while working in groups some students are appointed to be coordinators in this way performing the teacher's role. By participating in pair or small group discussion learners listen to each other and share their ideas and points of view, and in this way, they learn how to cooperate within the group as well as improving their communication skills.

The Jigsaw technique was invented by the psychologist Elliot Aronson in 1971 in Texas. This task focused on communication and on relation between groups of students.

Tamah, (2007) mentioned that the Jigsaw technique displays some benefits for learners. Firstly, because it allows learners to increase their active participation in the course, to take part in group learning, instead of working alone. The method allows to create a positive atmosphere where students are more motivated to be involved in the learning process. Students also become more interactive with each other as compared to traditional methods of instruction. Another great aspect of the Jigsaw technique is that it also allows learners to learn from each other, get some experience and even learn from other students' mistakes analyzing the material studied and correcting one another, which can help them to learn the material more productively. It also creates an opportunity for learners to practice their skills, in this case, communicative skills. In addition, there are numerous guides of how to organize the productive activity in class. This factor makes preparation for teaching easier and less time consuming. To work more effectively, dominant students and slow students may be joined in one team. In this case, learners understand the responsibility of each other and they start to work more effectively. Thus, their ability to be dominant may lessen while working in the team and, as a result, there is more productive work of the whole team. The teacher acts as a facilitator rather than a lecturer or deliverer of knowledge while students are «in their turn» knowledge gatherers and synthesizers.

According to Mengduo and Xiaoling (2001), one of the benefits of the Jigsaw technique is students' increased attention and awareness. Students are responsible for one specific chunk of information and they learn the topic at hand. Learners are more likely to be more effectively engaged in classroom activities and be more aware of their own participation. It is easier for learners to communicate ideas as they are more confident working with peers. Students listen

attentively and respond to the ideas of their peers and friends more immediately.

However, we think, the teacher may face some drawbacks while using the Jigsaw technique in his/her class:

- not equal participation of all students in classroom activities;
- the possibility of transmitting inaccurate information;
- dislike of students of each other;
- shyness of students to communicate with other students;
- not being familiar with such activities;
- not possessing enough features of autonomous learners;
- inheritance of others' mistakes;
- the material being difficult to process;
- uneven number of students or not enough students for the prepared material.

To sum up, the Jigsaw technique has more advantages than disadvantages as any disadvantage may be solved by teachers' reflection on their students' needs, by anticipating possible difficulties, and by thorough preparation for teaching. It is considered that the Jigsaw method can be a huge success in organizing not only classroom activities but also in uniting students with each other and building competitive spirit as well as improving leadership skills. However, this task is not the only classroom activity that may be effectively used in the classroom for developing communicative skills. The Jigsaw may be easily combined with other teaching techniques to make the process of learning efficient.

Teaching proposal. Reading skills are of great importance for learners. It is a well-known notion that reading is a receptive skill. However, the fact that «*it is receptive does not mean that it is passive: reading is an active, even interactive process*» (Thornbury 2006: 190). In classrooms texts are used with slightly different purposes from the ones that they were originally created for. They are rather used for developing some particular skills than to get pleasure or information from reading even though sometimes all these goals may be successfully combined. As we have mentioned above, the Jigsaw technique does not only improve communicative skills. It is a method for grouping, creating a friendly atmosphere and it even may serve as conflict resolution among students in the class. During the sessions of our unit, secondary education students are expected to cooperate through new learning contact and to be encouraged to develop communication skills.

The session is designed for two classes of 12 students in each. The level of English is A2. The main problem in both classes is that there are

some active and some passive students. Hence, our objective in the class is to motivate the whole class to be active and take part in all activities. The purpose during sessions is to improve learners' abilities to work together as well as reading skills, so that they collaborate together working on the activities and to promote communicative skills. Due to cooperative learning, their abilities will increase. The other aim is to help students with difficulties to work in groups and to be more active in class. The Jigsaw activities will decrease teacher speaking time, as it gives the opportunity to concentrate on student-centered teaching. It will increase students' self-confidence as well as their cooperative skill, develop better team spirit, and build positive rapport in the class.

In general, the sessions will be given as following: firstly, the teacher introduces the topic of the new module «Cool jobs» and encourages students to share what kind of jobs they consider exciting. Secondly, the teacher introduces vocabulary units dealing with jobs and the whole class starts reading the first part of the text (see pic. 1).

After the introduction activities, the Jigsaw technique starts:

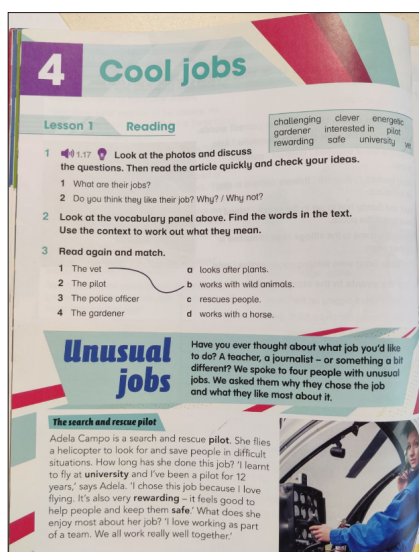
1. The first step, the students will be divided into 3 groups and will begin to work separately with the text for about 5-10 minutes paying attention to the lexemes in bold. They are provided with their parts of the text (see pic. 2).

2. At the next stage students are mixed so that there is a representative from each home team in the new mixed team and they work on vocabulary exercises offered by the teacher: matching the words with their definitions (see pic. 3).

The teacher circulates and checks every student, whether the groups can cope with task correctly. In addition, a very important goal is to test pronunciation of every student so that other students understand what they hear from their mates. The students continue working with the essential vocabulary of Unit 4 doing exercises in the Workbook (see pic. 4).

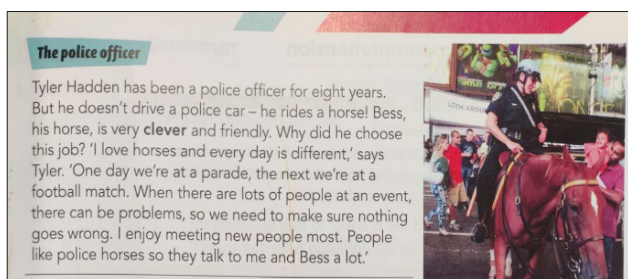
3. Then follows the stage of checking reading understanding. The teacher offers the card for marking statements as TRUE or FALSE (see pic. 5).

The students can do it only exchanging the information taken from their part of the reading task. The important thing here is to correct the wrong statements. The teacher continues monitoring the process.

Pic. 1. The text for reading

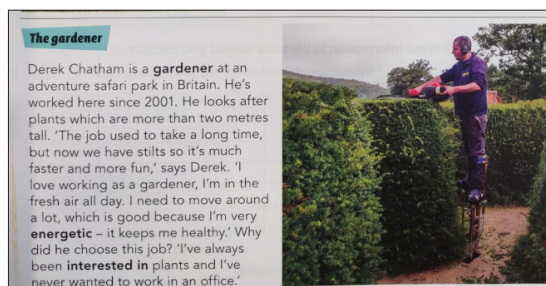
Card 1

Card 2

Card 3

Pic. 2. Cards for groups

SAFE	ENERGETIC	This means you're out of danger.
GARDENER	UNIVERSITY	Someone who makes sick animals better as a job.
CHALLENGING	CLEVER	A place where some people study after they finish school.
PILOT	INTERESTED IN	This describes something that makes you feel important and enjoyable.
VET	REWARDING	Someone who flies a plane as a job.
		Intelligent and good at learning things.
		Someone who looks after a garden as a job.
		This describes someone who is active and full of energy.
		Liking something and wanting to learn more about it.

Pic. 3. Cards for matching words and definitions

Lesson 1 Vocabulary

1 Look and read. Choose the correct words and write them on the lines. There is one example.

gardener pilot vet university interested in
challenging energetic clever rewarding safe

1 This means you're out of danger. safe

2 Someone who makes sick animals better as a job. _____

3 A place where some people study after they finish school. _____

4 This describes something that makes you feel important or useful. _____

5 This describes an activity which is difficult, but interesting and enjoyable. _____

6 Someone who flies a plane as a job. _____

7 Intelligent and good at learning things. _____

8 Someone who looks after a garden as a job. _____

9 This describes someone who is active and full of energy. _____

10 Liking something and wanting to learn more about it. _____

2 Complete the text with the words from Activity 1.

My name is Sara Barton and I work at the same adventure safari park as Derek Chatham. He's the ¹ gardener here and cuts the tall plants. I'm a ² _____ and I work with the animals. Before I studied at ³ _____, I wanted to be a ⁴ _____ and fly planes. You need to be ⁵ _____ to do both jobs, but I'm happy that I chose this job. It can be difficult sometimes – looking after lions is more ⁶ _____ than cats or rabbits, but it's also a very ⁷ _____ job. It feels good to help sick animals and keep them ⁸ _____. I'm very ⁹ _____ wildlife, but I sometimes do more ¹⁰ _____ activities like karate.

Pic. 4. Exercises from Workbook for mixed groups

4. The last phase presupposes working in home teams telling the team members about any job that is not mentioned in their part of reading.

5. The evaluation is based on self-assessment. The students are offered a questionnaire consisting of 6 statements: 1) I liked today's session; 2) I worked better today than usual; 3) I worked on ... % of my potential; 4) I liked to be responsible; 5) I felt more confident when I worked in teams of peers; 6) I would give myself ... grades.

The questionnaire results are discussed in class. The students are allowed to use their native language. The results demonstrate that 74% of the students liked the reading lesson, stating that 72% of them worked harder than usual. 84 % of the students worked hard at the lesson pointing out that worked from 75 till 100% of their potential (see pic. 6), that proves a high level of engagement into activities offered in class.

<i>Read the statements and decide if they are TRUE or FALSE</i>		
№	STATEMENTS	T/F
	Jill is a pilot and Derek is a gardener.	
	Jill has worked with wild animals since she left university and Tyler has been a police officer for 18 years.	
	Tyler has got a horse, Bess, and Jill has got a baby elephant.	
	Derek chose the job because he has always been interested in plants and Jill chose the job because it's exciting.	
	Tyler chose the job because he loves horses and Jill chose the job because there's always something new and challenging.	
	Tyler chose the job because every day is different and Derek chose the job because he wanted to work in the office.	
	Derek is healthy because he moves around a lot and Tyler talks to a lot of people because they like his horse.	
	Derek works as a gardener in South Africa and Jill works as a vet at a safari park.	
	Tyler makes sure nothing goes wrong at an event and Jill makes sure animals are healthy.	
	Tyler works at parades and football matches and Derek works in the fresh air.	
	Jill likes her job most because working with wildlife is very special and Tyler likes his job most because he often meets new people.	
	Derek thinks that working with stilts is not fun and Jill thinks that only some animals can teach us something different.	

Pic. 5. T/F statements for mixed groups

Pic. 6. Answers to Question 3

53% of the students liked to be responsible for performing tasks and in this way being responsible for the whole team. Their answers clearly show that working with peers gave them more confidence (see pic 7), 79% of the students specified it in their answers.

Self-assessment shows (see pic. 8) that all the students thought that they deserve high grades despite

the fact that one student admitted not working to their full potential.

In general, the students demonstrated favourable attitude to the new for them teaching technique and shared positive emotions from working in teams.

Conclusions. According to CLT the aim of learning a foreign language is to be able to communicate in the target language. CLT presupposes a teacher to be

Pic. 7. Answers to Question 5

Pic. 8. Self-Assessment

a facilitator, who helps his/her students to achieve some particular results acquiring different language skills, and not an instructor who gives some passive guidance without forming necessary communicative skills. The aim of sessions is to create a truly positive atmosphere giving students the opportunity to exchange their personal experiences. Students are motivated to concentrate on their personal learning success.

Jigsaw technique can be one of the most motivating language learning techniques, where students themselves play an important role in their

own learning process. Interactive tasks encourage students to collaborate in a group; allows students to be independent, to become autonomous learners and make decisions without the help of the teacher.

Eventually, we have presented a plan of a reading session for 5th graders using Jigsaw techniques. We have offered an evaluation technique in the form of a questionnaire. The results obtained demonstrate after an intensive lesson of practicing reading skills using Jigsaw techniques, students highly evaluated their achievements giving positive feedback to the offered methodological procedure at the session.

BIBLIOGRAPHY

1. Botha, W. Cooperative Learning: Building Cooperative skills and attitudes in Learners. *Academia Letters*. 2021. 1-4. Retrieved from https://www.academia.edu/50819776/Cooperative_Learning_Building_Cooperative_skills_and_attitudes_in_Learners
2. Clarke, S. *Academy Stars (5)*. Workbook. Macmillan Education, 2017.
3. Elsworth, S., & Rose, J. *Academy Stars (5)*. Pupils' Book. Macmillan Education, 2017.
4. Galloway, A. Communicative language teaching: An introduction and sample activities. *ERIC Digest*. 1993. Retrieved from <http://www.ericdigests.org/1993/sample.htm>
5. Johnson, D. W., & Johnson, R. *Learning together and alone: Cooperative, competitive, and individualistic learning*. Boston: Allyn & Bacon. 1999.
6. Mengduo, Q., & Xiaoling, J. Jigsaw strategy as a cooperative learning technique: focusing on the language learners. 2001. Retrieved from <http://www.celea.org.cn/teic/92/10120608.pdf>
7. Tamah, S.M. Jigsaw Technique in Reading Class of Young Learners: Revealing Students' Interaction. 2007. Retrieved from <https://eric.ed.gov/?id=ED495487>
8. Thornbury, S. *An A-Z of ELT*. MacMillan: MacMillan Books for Teachers. 2006.
9. Richards, J., & Rodgers, T. *Approaches and methods in language teaching*. New York: Cambridge University Press. 2001.

REFERENCES

1. Botha, W. Cooperative Learning: Building Cooperative skills and attitudes in Learners. *Academia Letters*. 2021. 1-4. Retrieved from https://www.academia.edu/50819776/Cooperative_Learning_Building_Cooperative_skills_and_attitudes_in_Learners
2. Clarke, S. *Academy Stars (5)*. Workbook. Macmillan Education, 2017.
3. Elsworth, S., & Rose, J. *Academy Stars (5)*. Pupils' Book. Macmillan Education, 2017.
4. Galloway, A. Communicative language teaching: An introduction and sample activities. *ERIC Digest*. 1993. Retrieved from <http://www.ericdigests.org/1993/sample.htm>
5. Johnson, D. W., & Johnson, R. *Learning together and alone: Cooperative, competitive, and individualistic learning*. Boston: Allyn & Bacon. 1999.
6. Mengduo, Q., & Xiaoling, J. Jigsaw strategy as a cooperative learning technique: focusing on the language learners. 2001. Retrieved from <http://www.celea.org.cn/teic/92/10120608.pdf>
7. Tamah, S.M. Jigsaw Technique in Reading Class of Young Learners: Revealing Students' Interaction. 2007. Retrieved from <https://eric.ed.gov/?id=ED495487>
8. Thornbury, S. *An A-Z of ELT*. MacMillan: MacMillan Books for Teachers. 2006.
9. Richards, J., & Rodgers, T. *Approaches and methods in language teaching*. New York: Cambridge University Press. 2001.

УДК 378.018

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-40>

Віра ЧОРНОУС,

orcid.org/0000-0003-3756-1269

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін

*Комунального закладу вищої освіти «Рівненська медична академія» Рівненської обласної ради
(Рівне, Україна) 0672528939@ukr.net*

ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розкрито педагогічну творчість як важливий компонент у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови, визначено сутність, цілі, особливості педагогічної творчості, розкрито творчий зміст професії вчителя, індивідуальний стиль педагогічної діяльності майбутнього фахівця. Визначено, що педагогічна творчість – це галузь педагогіки, яка вивчає закони та закономірності формування творчої особистості, розвиток та самореалізацію її творчих можливостей у процесі освіти та навчання.

Доведено, що важливим компонентом формування педагогічної творчості фахівця у закладі вищої освіти є педагогічна взаємодія, у якій викладач і студент виступають суб'єктами навчально-виховного процесу. Педагогічна творчість стає основною складовою професійної праці сучасного вчителя, а рівень його готовності до творчості визначає результативність педагогічної роботи.

Виділено специфічні ознаки педагогічної творчості майбутнього вчителя іноземної мови: суб'єкти взаємодії перебувають у постійному розвитку; самореалізація та саморозвиток учасників педагогічного процесу; можливість постійної новизни й оригінальності у навчально-виховному процесі; вплив на педагогічну творчість учителя.

Розглянуто основні риси творчої особистості майбутнього вчителя іноземної мови: абстрагування; емоційність; здатність до ідентифікації себе з іншими; творче та критичне мислення; легкість генерування ідей, творча уява. До основних компонентів, що становлять професійну діяльність педагога, належать професійні знання, вміння та навички, педагогічні, комунікативні, дослідницькі та творчі здібності.

Визначено, що педагогічна творчість та творча особистість реалізується у професійній діяльності, в результаті якої формуються різноманітні важливі риси майбутнього вчителя іноземної мови, відбувається всебічний розвиток особистості. Також педагогічна творчість є необхідною умовою здійснення освітнього процесу. Одним з важливих завдань навчального процесу вищої педагогічної школи є створення сприятливих умов для розвитку особистості студента, реалізації його творчого потенціалу, розкриття творчих можливостей та підготовки до професійної творчої діяльності.

Ключові слова: педагогічна творчість, майбутній учитель іноземної мови, професійна підготовка, педагогічна взаємодія, заклад вищої освіти.

Vira CHORNOUS,

orcid.org/0000-0003-3756-1269

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Social Sciences and Humanities Department

Municipal Institution of higher Education “Rivne Medical Academy” of Rivne Region Council

(Rivne, Ukraine) 0672528939@ukr.net

PEDAGOGICAL CREATIVITY IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHER

The article reveals pedagogical creativity as an important component in the process of professional training of a future foreign language teacher, defines the essence, goals, features of pedagogical creativity, reveals the creative content of the teacher's profession and the individual style of pedagogical activity of a future specialist. It was determined that pedagogical creativity is a branch of pedagogy that studies the laws and regularities of the formation of a creative personality, the development and self-realization of its creative abilities in the process of education and training.

It has been proven that an important component of the formation of the pedagogical creativity of a specialist in a higher education institution is the pedagogical interaction in which the teacher and the student act as the subjects of the educational process. Pedagogical creativity becomes the main component of the professional work of a modern teacher and the level of his readiness for creativity determines the effectiveness of pedagogical work.

Specific features of the pedagogical creativity of the future foreign language teacher are highlighted: subjects of interaction are in constant development; self-realization and self-development of the participants in the pedagogical

process; the possibility of constant novelty and originality in the educational process; impact on the teacher's pedagogical creativity.

The main features of the creative personality of the future foreign language teacher are considered: abstraction; emotionality; the ability to identify oneself with others; creative and critical thinking; ease of generating ideas, creative imagination. The main components that make up the professional activity of a teacher include professional knowledge, skills and abilities, pedagogical communicative research and creative abilities.

It was determined that pedagogical creativity and creative personality are realized in professional activities, as a result of which various important features of the future teacher of a foreign language are formed, comprehensive development of the personality take place.

Key words: *pedagogical creativity, future foreign language teacher, professional training, pedagogical interaction, institution of higher education.*

Постановка проблеми. Одним із важливих напрямів реформування вищої освіти в Україні є гуманізація освітньої діяльності, спрямування навчально-виховного процесу на формування креативної особистості майбутнього вчителя іноземної мови, створення сприятливих умов для розкриття талантів, творчих та розумових здібностей студентів.

Професійна педагогічна освіта є провідним соціокультурним інститутом розвитку сучасного суспільства. Оцінка професіоналізму майбутнього педагога базується на результатах іспитів, тоді як повинна ґрунтуватися на аналізі його діяльності під час навчання у закладі вищої освіти. Тому важливим є те, наскільки розвинені здібності майбутнього фахівця критично мислити, аналізувати, знаходити креативні рішення щодо поставлених завдань, виявляти нестандартні шляхи усунення труднощів тощо.

В умовах реформування системи вищої освіти України важливе місце посідає Нова українська школа, головною метою якої є створення належних умов для отримання теоретичних знань та вміння використовувати їх у професійній діяльності та повсякденному житті. Нова українська школа потребує вчителя, який творчо підходить до роботи з учнями. Результативність професійної діяльності залежить від того, наскільки творчо буде педагогічна позиція, формування якої відбувається в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

У зв'язку з упровадженням у закладах загальної середньої освіти новітніх технологій сучасні учителі повинні опанувати глибокі методологічні знання, володіти низкою професійних умінь і здібностей та розв'язувати нестандартні педагогічні завдання. Саме тому науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти повинні комплексно, систематично й на високому науково-методичному рівні готувати здобувачів вищої освіти до виконання творчої педагогічної діяльності, а отже, й розвивати творчість майбутніх учителів у процесі їхньої фахової підготовки (Бурчак, 2020).

Важливим у професійній підготовці майбутнього вчителя є готовність до зміни характеру взаємодії у навчально-виховному процесі. Педагог у процесі підготовки повинен бути зорієнтованим на формування творчих здібностей школярів в певних умовах професійної діяльності та усвідомлення ефективності його праці щодо розвитку творчих можливостей учня та у власній педагогічній діяльності.

Сьогодні в умовах загальної реорганізації системи освіти проблема формування творчості вчителя набуває особливої актуальності, що пояснюється суперечністю між соціальним замовленням на творчу особистість вчителя і недостатньою розробленістю психолого-педагогічних умов її формування. Актуальним залишається питання педагогічної творчості у професійній діяльності майбутнього вчителя іноземної мови. За таких умов проблема професійної підготовки педагога до творчості набуває особливої актуальності. Саме педагогічна творчість вчителя значною мірою зумовлює впровадження особистісно-орієнтованих освітніх технологій, створення сприятливих умов для внутрішнього саморозвитку, самоосвіти та самовдосконалення майбутнього вчителя іноземної мови.

Аналіз досліджень. Проблема професійної діяльності вчителя у формуванні особистості учня є важливою проблемою психолого-педагогічної науки. Значна кількість досліджень зосереджена на різних аспектах професійної підготовки майбутніх учителів (М. Бубнова, Л. Поліщук, Л. Хоружа та ін.). У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях приділяється належна увага дослідженню педагогічної творчості у професійної підготовки майбутнього педагога (В. Кан-Калик, Н. Кічук, Л. Лузіна, М. Нікандров, С. Сисоєва); розвитку творчого потенціалу студентів (П. Кравчук, В. Лісовська, О. Приходько); значення професійної підготовки майбутніх учителів у творчій педагогічній діяльності (В. Андреев, Н. Гузій, Ю. Карпова).

Різні аспекти підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності як складової педагогічної майстерності розглядають вчені Л. Артемова, О. Антонова, С. Вітвицька, О. Дубасенюк, Н. Кузьміна та ін. Актуальним є визначення поняття «педагогічна творчість» С. Сисоєвою, яка визначає його як діяльність педагога, що спрямована на досягнення пізнавального, виховного та розвивального результату під час навчання учнів (Сисоєва, 2006).

В Українському педагогічному словнику С. Гончаренка педагогічна творчість пояснюється як оригінальний та високоєфективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії та практики навчання й виховання (Гончаренко, 1997).

Н. Кічук трактує поняття «педагогічна творчість» як найважливіший критерій якісного становлення особистості вчителя сучасної школи, який виявляється насамперед у соціальній потребі у творчій праці; педагогічна творчість має стати рисою кожного педагога, тобто набути масового характеру (Кічук, 1997).

Отже, аналіз психолого-педагогічних досліджень показує, що проблемі розвитку педагогічної творчості майбутнього вчителя іноземної мови відводилось одне з провідних місць в освітній діяльності у працях закордонних та вітчизняних науковців. Але, незважаючи на значний інтерес науковців до даної проблеми, питання педагогічної творчості як важливого компонента у професійній діяльності майбутнього вчителя розроблено недостатньо. У зв'язку з цим актуальним стає проблема педагогічної творчості у професійній підготовці майбутнього вчителя іноземної мови.

Метою статті є розгляд сутності феномена «педагогічна творчість» і визначення ролі педагогічної творчості в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна творчість та творча особистість реалізується у професійній діяльності, в результаті якої формуються різноманітні важливі риси майбутнього вчителя, відбувається всебічний розвиток особистості, формується цілеспрямованість, незалежність, самореалізація, чітке розмежування засобів і прийомів дії.

Відповідно до специфіки педагогічної творчості формується і творча особистість педагога. Творчість тісно пов'язана із гармонійністю і всебічністю, тобто тими якостями особистості, які забезпечують безмежність її суттєвої самореалізації. За своєю суттю людина невичерпна,

якщо вона сама себе не обмежує, перетворюючи засоби життя в індивідуальну мету, окремий бік або форму життєдіяльності в єдиний спосіб життя (Гузій, 2015: 68).

Процес формування творчої особистості майбутнього вчителя як суб'єкта творчих соціальних відносин і творчої діяльності за своєю суттю є педагогічним управлінням розвитком потенційних творчих можливостей майбутнього педагога, формування у нього таких творчих якостей, які забезпечують успішність у подальшій педагогічній діяльності, індивідуальне становлення майбутнього педагога як суспільно активної особистості (Сисоєва, 2006).

Професійне становлення майбутнього педагога в сучасних умовах спрямоване на підготовку такого вчителя, який досконало володіє методикою і технологією педагогічного процесу, вміє реалізувати у професійній практиці нові ідеї, задуми, нестандартні способи досягнення поставлених цілей.

На підставі аналізу визначень педагогічної творчості вчителя, особливостей творчої педагогічної праці, її зумовленості творчою навчальною діяльністю учнів можна виділити такі специфічні ознаки педагогічної творчості вчителя: суб'єктами взаємодії є особистість дитини та особистість учителя, які перебувають у постійному розвитку; творчий характер учасників педагогічного процесу; можливість постійної суб'єктивної новизни й оригінальності процесу і результату; обмеженість творчої діяльності педагога та учня у навчально-виховному процесі часом; вплив на педагогічну творчість учителя (Гончаренко, 1997).

Підготовка до творчої педагогічної діяльності поєднує в собі два аспекти: вдосконалення змісту і технологій, що відображають характер творчої педагогічної праці, і формування професіоналізму сучасного вчителя, важливою характеристикою якого є готовність до творчої педагогічної роботи.

Основні риси творчої особистості майбутнього вчителя іноземної мови:

- абстрагування, здатність формувати абстрактні поняття;
- емоційність;
- здатність до ідентифікації себе з іншими, гнучкість мислення, здатність переключатися з однієї розумової операції на іншу;
- критичне мислення;
- легкість генерування ідей, здатність створювати нові ідеї;
- професійно-педагогічне мислення, що дозволяє проникати в причинно-наслідкові зв'язки педагогічного процесу, аналізувати свою діяльність,

відшукувати науково обґрунтоване пояснення успіхів і невдач, передбачати результати роботи;

- творча уява, здатність створювати нові комбінації досвіду, здатність самостійно виявляти проблеми (Падалка, 1995).

Розглядаючи процес становлення творчої особистості, Р. Серьожникова визначає його як діалектичний процес, що включає набуття нового через перехід потенційного в актуальне, нівеляцію застарілих утворень і формування нових за умов інтенсифікації творчої діяльності. Найбільшого розвитку творча діяльність досягає тоді, коли студент свідомо обирає цінність творчого буття. З огляду на це Р. Серьожникова пропонує розглядати стратегію професійної підготовки через типологію навчальної активності студентів «ініціатива – відповідальність». Автор акцентує, що усе це виявляється в педагогічній позиції, що виступає у ставленні до педагогічної діяльності як до відкритого (творчого) завдання, коли необхідно вийти за межі своєї визначеності в зону вільного самовизначення, коли студент сам повинен усвідомлено культивувати цінності й мету професійно-педагогічного буття, нарощувати адекватний для них творчий педагогічний потенціал, коли студент творить себе від репродуктивного виконавця до майстра, творця (Серьожникова, 2009: 22).

Провідними формами підготовки творчої особистості педагога є класичні для вищої школи (лекції, семінарські, практичні заняття) й інноваційні (тренінги, індивідуально-дослідні завдання, діалогові форми, система творчих робіт, проектна діяльність).

Формуванню педагогічної творчості майбутніх учителів іноземної мови сприяють використання під час аудиторних занять основних завдань особистісно-орієнтованого навчання (спрямованість на творчий потенціал та розкриття індивідуальних можливостей та здібностей; позитивна атмосфера співпраці, розвиток педагогічного мислення, залучення до самостійної творчої діяльності, забезпечення успіху у розв'язанні педагогічних ситуацій, створенням сприятливого освітнього середовища).

Шляхами розвитку творчих можливостей і професійно-творчої активності майбутніх учителів іноземної мови є:

- підвищення інтересу студентів до професійної діяльності, розвиток професійних якостей, розвиток педагогічних здібностей;

- формування пізнавальних інтересів студентів, створення на заняттях атмосфери спільної творчості, колективної відповідальності, зацікавленості в успіхах інших;

- створення умов для набуття студентами системи знань, спрямованих на формування індивідуального креативного досвіду, та формування навичок професійної педагогічної діяльності через залучення до педагогічної практики;

- постановка перед студентами педагогічних цілей, досягнення яких потребує максимального вияву творчих здібностей (підготовка та проведення конкурсного уроку, найкращого позакласного заходу);

- залучення майбутніх педагогів до дослідно-експериментальної роботи з актуальних проблем педагогіки, виконання самостійних пошукових досліджень і завдань творчого характеру,

- сприяння освоєнню студентами різних засобів і систем опрацювання науково-технічної інформації;

- організація та проведення змагань, конкурсів;

- включення завдань на рефлексію, проведення тренінгів комунікативних здібностей, здійснення досліджень (Мирончук, 2012).

Важливе значення у розвитку творчого мислення, уміння логічно мислити, набуває залучення майбутніх учителів до участі в науково-дослідницькій діяльності (студентські наукові гуртки, конкурси, конференції). Формуванню творчої уяви, прийняття нестандартних рішень, розвитку комунікативних і творчих здібностей, що є необхідними для професійної діяльності, сприяють проблемні лекції, дискусії евристичні бесіди, диспути, рольові ігри, мозковий штурм, розв'язання педагогічних задач тощо. Значний інтерес викликають у студентів творчі заходи в позаурочний час, які спрямовують майбутнього фахівця на творчу педагогічну працю, емоційне сприйняття і задоволеність результатами творчої діяльності, спонукають до розвитку особистісних і професійних якостей. Такими заходами є конкурси педагогічних ідей, кросвордів, ребусів, педагогічні квести, вікторини.

Важливою складовою для формування творчості є педагогічна взаємодія, у якій викладач і студент вищої освіти виступають суб'єктами творення освітнього середовища закладу вищої педагогічної освіти, формування пізнавальних інтересів і потреб студентської молоді, вибору засобів їхнього досягнення, контролю та самоконтролю. Така педагогічна взаємодія є особистісно-орієнтованою, а процеси творчого розвитку кожного її суб'єкта – взаємозумовленими та взаємопов'язаними (Кремень, 2008).

Висновки. Творчість має важливе значення у професійній діяльності майбутнього вчителя іно-

земної мови і виконує ряд функцій: дидактичну, формуючу, психологічну. Вона є необхідною умовою для самореалізації та саморозвитку особистості майбутнього вчителя та розвивається в безпосередній активній діяльності. Педагогічна творчість є необхідним компонентом у професійній діяльності майбутнього вчителя іноземної мови у закладах вищої освіти, оскільки є необхідною умовою здійснення освітнього процесу, що надає педагогу можливість діяти оригінально та творчо в різноманітних ситуаціях й оптимізує процес навчання.

Педагогічна творчість сучасного педагога охоплює сутність і закономірності такого феномена,

як творчість та зумовлена всією варіативністю психолого-педагогічних зв'язків вчителя й учня, педагогічного й учнівського колективів, їхньою спільною творчою діяльністю, яка спрямована на розвиток творчої індивідуальності кожного її суб'єкта. За сприятливих конкретних умов педагогічної праці найвища результативність педагогічної творчості виявляється у позитивній динаміці сформованості творчої особистості учня та зростанні рівня творчої педагогічної діяльності вчителя.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у вивченні творчих здібностей майбутніх учителів іноземної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурчак С. О., Бурчак Л. В. Проектування системи розвитку творчості майбутніх учителів у процесі фахової підготовки. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах: зб. наук. праць / голов. ред. А. В. Сущенко. Запоріжжя: КПУ, 2020. Вип. 71. Т. 2. С. 51–56.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
3. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя: теоретичний та методичний аспекти: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2001. 45 с.
4. Дубасенюк О. А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога: монографія. Житомир. Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. 367 с.
5. Енциклопедія освіти: акад. пед. наук України / за заг. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
6. Кічук Н. В. Формування творчої особистості вчителя. Київ: Либідь, 1991. 96 с.
7. Мирончук Н. М. Розвиток творчої особистості майбутнього вчителя-вихователя у системі професійної підготовки. *Нові технології навчання*. Київ – Вінниця, 2012. Випуск 71. С. 158–161.
8. Падалка О.С., Нісімчук А.М., Смолук І.О., Шпак О.Т. Педагогічні технології. Київ: Українська енциклопедія, 1995. 250 с.
9. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи : монографія / за ред. Н. В. Гузій. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 427 с.
10. Сержожникова Р. К. Формування творчого педагогічного потенціалу майбутнього викладача у процесі професійної підготовки в університеті: автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2009. 48 с.
11. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: підручник. Київ: Міленіум, 2006. 344 с.

REFERENCES

1. Burchak S. O., Burchak L. V. Proiektuvannia systemy rozvytku tvorchosti maibutnix uchyteliv u protsesi fakhovoi pidhotovky. Pedagogika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnix shkolakh: zb. nauk. prats. [Designing a system for the development of future teachers in the process of professional training. Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools: collection of science works] / holov. red. A. V. Sushchenko. Zaporizhzhia: KPU, 2020. Vyp. 71. T. 2. Pp. 51–56 [in Ukrainian].
2. Honcharenko S. U. Ukrainskyi pedahohichniy slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid, 1997. 376 p.
3. Hrynova V. M. Formuvannia pedahohichnoi kultury maibutnoho vchytelia: teoretychni ta metodychni aspekty [Formation of pedagogical culture of the future teacher: theoretical and methodical aspects]: avtoref. dys. ... na zdobuttia nauk. stupenia dokt. ped. nauk : 13.00.04. Kyiv, 2001. 45 p. [in Ukrainian].
4. Dubaseniuk O. A. Teoriia i praktyka profesiinoi vykhovnoi diialnosti pedahoha: monohrafiia [Theory an practice of teacher's professional educational activity: monograph]. Zhytomyr. Vyd-vo ZhDU im. Ivana Franka, 2005. 367 p. [in Ukrainian].
5. Entsyklopediia osvity: akad. ped. nauk Ukrainy [Encyclopedia of Education: Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine] / za zah. red. V. H. Kremen. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. 1040 p. [in Ukrainian].
6. Kichuk N. V. Formuvannia tvorchoi osobystosti vchytelia [Formation of creative personality of the teacher]. Kyiv: Lybid, 1991. 96 p. [in Ukrainian].
7. Myronchuk N. M. Rozvytok tvorchoi osobystosti maibutnoho vchytelia-vykhovatelja u systemi profesiinoi pidhotovky [Development of creative personality of the future teacher – educator in the professional training system]. Novi tekhnolohii navchannia. Kyiv – Vinnytsia, 2012. Vypusk 71. Pp. 158–161. [in Ukrainian].
8. Padalka O.S., Nisimchuk A.M., Smoliuk I.O., Shpak O.T. Pedahohichni tekhnolohii [Pedagogical technologies]. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia, 1995. 250 p. [in Ukrainian].
9. Pedahohichna tvorchist, maisternist, profesionalizm u systemi pidhotovky osvitiianskykh kadriv: zdobutky, poshuky, perspektyvy : monohrafiia [Pedagogical creativity, mastery, professionalism in the system of training educational

personnel: achievements, searches, prospects: monograph] / za red. N. V. Huzii. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova, 2015. 427 p. [in Ukrainian].

10. Serozhnykova R. K. Formuvannia tvorchoho pedahohichnoho potentsialu maibutnoho vykladacha u protsesi profesiinoi pidhotovky v universyteti [Formation of the creative pedagogical potential of the future teacher in the process of professional training at the university]: avto-ref. dys. ... dokt. ped. nauk : 13.00.04. Odesa, 2009. 48 p. [in Ukrainian].

11. Sysoieva S. O. Osnovy pedahohichnoi tvorchosti: pidruchnyk [Basics of pedagogical creativity: a textbook]. Kyiv: Milenium, 2006. 344 p. [in Ukrainian].

УДК 378.091.2:379.8|(438)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-41>

Олена ЧУБУКІНА,

orcid.org/0000-0002-2700-8796

*аспірантки кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) Chubukina.elena.nikolaevna@gmail.com*

НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ДОЗВІЛЄВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ КОМІСІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ У КРАКОВІ

Педагогічні заклади вищої освіти готують фахівців, які опановують незалежно від профілю підготовки педагогічними дисциплінами, знаннями психології, соціології, фізіології, валеології, певної наукової галузі. Тому саме такі навчальні заклади покликані відіграти найважливішу роль у вирішенні проблем гуманізації освіти (культури, науки, суспільного прогресу) у контексті сучасного життя студентської молоді та суспільства в цілому. В педагогічних ЗВО для майбутніх учителів створюються умови, спрямовані на розкриття та розвиток здібностей, їх позитивної самореалізації та самовдосконалення, в основі чого лежить визначення цілей, змісту, організації та засобів наукової та творчої діяльності, а також характер взаємодії з оточуючим середовищем. Студентам пропонуються останні досягнення в гуманітарних науках, а також у соціальних, освітніх, природничих, технічних та мистецьких дослідженнях.

На основі аналізу дослідження літератури доведено актуальність обраної теми статті та узагальнено досвід діяльності дозвілєвих організацій педагогічного університету імені Комісії національної освіти у Кракові. Докладно охарактеризовано основні напрями діяльності клубної роботи, а саме: студентське самоврядування, основним принципом якого є всебічна підтримка та активація студентської молоді; незалежна асоціація студентів університету, де відбувається організація громадського та культурного життя здобувачів вищої освіти; наукові гуртки, робота яких спрямована на розвиток, підтримку, стимулювання та розширення наукового потенціалу студентів; академічна спортивна асоціація педагогічного університету з різноманітними секціями, яка об'єднує любителів спорту; інноваційні проекти та творчо-мистецькі колективи. Визначено зміст і форми позанавчальних студентських об'єднань. Особливу увагу звернено на організаційні питання, планування дозвілєвої діяльності польських студентів педагогічного навчального закладу. Зроблено висновки, що приналежність майбутнього вчителя до будь-якого студентського об'єднання дозволяє розширити знання, отримані під час навчання, здобути новий досвід, підвищити якості лідерства, набути професійних компетенцій, що сприяють становленню як конкурентоспроможного фахівця і як гармонійної особистості.

Ключові слова: студентське дозвілля, наукові гуртки, клуби за інтересами, волонтерство.

Olena CHUBUKINA,

orcid.org/0000-0002-2700-8796

*Postgraduate Student at the Department of Educational Studies and Innovative Pedagogy
H.S Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) Chubukina.elena.nikolaevna@gmail.com*

DIRECTIONS OF ACTIVITIES OF LEISURE ORGANIZATIONS OF COMMISSION OF NATIONAL EDUCATION PEDAGOGICAL UNIVERSITY IN KRAKOW

Pedagogical institutions of higher education prepare specialists who, regardless of the training profile, master pedagogical disciplines, knowledge of psychology, sociology, physiology, valeology, a certain scientific field. Therefore, it is precisely such educational institutions that are called to play the most important role in solving the problems of humanizing education (culture, science, social progress) in the context of the modern life of student youth and society as a whole. Pedagogical higher education institutions create conditions for future teachers aimed at revealing and developing abilities, their positive self-realization and self-improvement, which is based on the definition of goals, content, organization and means of scientific and creative activity, as well as the nature of interaction with the surrounding environment. Students are offered the latest advances in the humanities, as well as in social, educational, natural, technical and artistic studies.

Based on the analysis of the literature research, the relevance of the chosen topic of the article has been proven and the experience of leisure organizations of Commission National Education Pedagogical University in Krakow has been summarized. The main areas of club work are described in detail, namely: student self-government, the main principle of which is comprehensive support and activation of student youth; an independent association of university students, which organizes the social and cultural life of students of higher education; scientific circles, the work of which is aimed at developing, supporting, stimulating and expanding the scientific potential of students; academic sports association

of a pedagogical university with a variety of sections, which unites sports fans; innovative projects and creative and artistic collectives. The content and forms of extracurricular student associations are defined. Special attention is paid to organizational issues, planning leisure activities of Polish students of a pedagogical educational institution. It was concluded that the future teacher's membership in any student association allows to expand the knowledge acquired during studies, gain new experience, improve leadership qualities, acquire professional competencies that contribute to becoming a competitive specialist and a harmonious personality.

Key words: student leisure time, scientific circles, interest clubs, volunteering.

Постановка проблеми. Як відомо, студентське життя трансформується відповідно сучасним викликам, які спричинили соціальні та культурні зміни, а саме дистанційна освіта, інноваційні підходи, цифрові технології, найбільше вплинули на повсякденне життя сучасних студентів. Ці зміни принесли здобувачам вищої освіти певну самостійність і усвідомлення можливості вирішувати, як проводити свій вільний час. Для педагогічних навчальних закладів важливим є відповідна інфраструктура, соціальна інтеграція, кращі академічні досягнення, психологічне благополуччя працівників, працевлаштування студентів і в той же час більша ідентифікація з університетом, що важливо з точки зору стратегії затребуваного навчального закладу.

Сучасний світ постійно змінюється в культурному, соціальному, політичному, економічному значенні та паралельно до цих перетворень змінюється студентська молодь разом зі своїми прагненнями, потребами, інтересами та очікуваннями. Як наслідок, змінюються і розширюються зміст і напрями студентського дозвілля. В енциклопедії сучасної України дозвілля визначається як сукупність видів діяльності (занять), які здійснюються у вільний час для задоволення певних фізичних, інтелектуальних, соціальних і культурних потреб (Енциклопедія сучасної України).

У підготовці педагогічних фахівців до викладацької практики важливим є період навчання у закладі вищої освіти, де започатковуються теоретичні та методичні засади готовності майбутнього спеціаліста до професійної творчої діяльності у навчальному закладі. Показниками творчого потенціалу особистості викладача є гуманістична спрямованість, компетентність, цілеспрямованість, гнучкість, креативність, ініціативність, педагогічна інтуїція, почуття гумору тощо. У зв'язку з цим виникає необхідність всебічної підготовки студентської молоді педагогічних університетів до викладацької творчості.

Аналіз досліджень. Питання організації дозвілля студентів в освітньому середовищі є важливим предметом інтересу багатьох дослідників, у т. ч. філософів, педагогів, психологів, соціологів. Теоретичні питання дозвілля у своїх працях висвітлювали українські науковці, такі як

Н. Бабенко, В. В. Бочелюк, В. Й. Бочелюк, О. Ковтун, М. Култаєва, В. Піча, О. Семашко, В. Подкопаєв, Н. Цимбалюк та ін. Проблему організації студентського дозвілля в Україні досліджували А. О. Денисенко, О. А. Мкртчян, С. А. Білецька, А. В. Ковтун, Н. В. Яременко. Структуру дозвілля польських студентів та способи його використання проаналізували польські дослідники Тадеуш Вальдемар Герат, Данута Мілашевич, Анна Нізіол, Крістіна Янда. Визначаючи напрямки розвитку національних освітніх систем європейських держав, європейський простір вищої освіти привертає увагу українських дослідників з питань реалізації цілей, принципів, впровадження інструментів, а також необхідності їхнього обліку при модернізації Національної освітньої системи. Українські та зарубіжні наукові дослідники сходяться на думці, що реформи в освіті неможливі без участі вчителів як основних суб'єктів педагогічного процесу. Від їхньої професійної підготовки, якості професійної діяльності, конкурентоспроможності багато в чому залежить успіх перетворень у всій системі освіти. Вищезазначене зумовило актуальність і доцільність даного дослідження.

Мета статті – охарактеризувати напрями діяльності дозвіллевих організацій педагогічного університету імені Комісії національної освіти у Кракові.

Виклад основного матеріалу. Навчання в педагогічному університеті Республіки Польща дає можливість студентам не тільки навчатися за фахом, а й знайти коло однодумців, щоб проводити час з користю та відбутися як різнобічно розвинена особистість. Для набуття нових компетенцій, студенти використовують свій вільний час, добровільно відвідуючи клуби чи гуртки за інтересами, які працюють в різних напрямках: науково-дослідних, спортивних, соціальних, туристичних і культурних.

Творчі гуртки, наукові конференції, виставки, ярмарки, фестивалі, культурні події – далеко не весь перелік місць, де майбутні вчителі можуть провести час не лише цікаво, а й максимально ефективно. Головне – проявляти активність, і тоді для студента знайдеться можливість для пізнавального проведення часу, напрацювання корис-

них навичок і компетенцій, що сприяють становленню як конкурентоспроможного професіонала і як гармонійної особистості.

Важливим осередком студентської молоді в педагогічному університеті ім. Комісії народної освіти у Кракові є студентське самоврядування, діяльність якого впливає на правові, соціальні та матеріальні аспекти, на процес і вимір навчання, інтегруючи студентів шляхом організації різноманітних культурних і спортивних заходів, представляючи університети та студентів на університетському, національному та міжнародному форумі.

Відстоює права студентів, організовує громадське та культурне життя студентської спільноти, що готує молодь до активної та свідомої участі серед громадян польської країни, незалежна асоціація студентів педагогічного університету. Це організація студентів і для студентів, тому кожен може знайти щось для себе, а саме: урізноманітнити своє студентське життя, самореалізуватися, отримати життєвий досвід, зустрітися з цікавими людьми. Спілка організовує туристичні заходи (наприклад, Ралі Незалежності, поїздки до Парижа чи Берліна), культурні та соціальні проекти (наприклад, «Вампіріада», «Веселий трамвай»), а також численні тренінги на різні заходи (Organizacje studenckie).

Серед різноманітних видів діяльності студентів педагогічного університету важливе місце займає студентський науковий рух. Практично за всіма напрямками працюють наукові гуртки. Їх членами, як правило, є кращі студенти, які завдяки участі в цій формі діяльності розширюють свої знання, набувають досвіду наукової та організаційної роботи, встановлюють багато цінних контактів у країні та за кордоном. Робота науково-дослідних гуртків спрямована на розвиток, підтримку, стимулювання та розширення наукового потенціалу студентів, формування у них навичок науково-дослідної діяльності у вільний від навчання час. Бажаючи розширити свої пізнавальні можливості, задовольнити інтереси у певній галузі знань, студенти займаються науковими дослідженнями на добровільних засадах. Так, в Інституті польської філології, на кафедрі медіа та культурних досліджень був створений студентський науковий гурток «COOLTurozniczego», діяльність якого направлена на організацію конференцій та наукових дебатів, зустрічі з авторами, кінопокази, інтеграційні поїздки для розширення медіа та культурних знань серед здобувачів. Питання польської мови та літератури досліджують у студентському науковому гуртку полоністів. Проводять ландшафтний аналіз, створюють навчально-методичні

посібники для шкіл, розвивають навички в галузі геоінформаційних систем учасники студентського наукового гуртка географів. Серед вихованців студентського наукового гуртка історико-архівного інституту педагогічного університету можна знайти справжніх ентузіастів різних епох, які організують поїздки, конференції, дебати, тематичні зустрічі, сприяючи саморозвитку, отриманню нових навичок, відкриттю горизонтів і нових перспектив. Студентів університету, які цікавляться новими технологіями, анімацією, музикою в іграх чи фільмах, 3D-модельюванням, програмуванням запрошує науковий гурток інформатиків. Поглибленням математичних знань, популяризацією математики серед студентів та школярів займаються учасники математичного гуртка. На кафедрі безпеки та громадянської освіти створено студентський гурток з безпеки, діяльність якого охоплює питання у сфері широкого розуміння безпеки, освіти для безпеки та громадянської освіти: наукові публікації в рецензованих виданнях; організація циклу студентсько-докторських наукових конференцій «Обличчя безпеки»; організація он-лайн конференцій; участь в оглядах наукових гуртків педагогічного університету; майстер-класи з надання першої медичної допомоги дітям; відвідування Міжнародної виставки оборонної промисловості; проведення вступного курсу аварійно-рятувального маневру та багато іншого. Художньо-науковий гурток «Сценічна виразність» проводить роботу над студентським акторським практикумом (вправи з дикції, інтонації, правильної і усвідомленої вимови), розвиває голосові здібності (дихальні та артикуляційні вправи), організовує концерти, вистави, створює музичне оформлення конференцій. В складі Інституту права, адміністрації та економіки діє дослідницька група майбутніх юристів «Follow» для перевірки знань кримінального та кримінально-процесуального кодексів. Науковий гурток германістів об'єднує студентів німецької філології, які хочуть розвивати свої наукові інтереси та мовні навички, а також набути організаційних, дидактичних та перекладацьких компетенцій. Головними завданнями студентського наукового гуртка міжкультурного діалогу є розвиток міжкультурної компетентності, пізнання інших та спілкування з ними. Різнобічною та креативною є діяльність гуртка спеціальної педагогіки, досягненнями якого є: редагування та видання студентського журналу «Zeszyty Naukowe Pedagogiki Specjalnej»; зустрічі з учнями спеціальних шкіл у Кракові, спрямовані на інтеграцію молоді з особливими освітніми потребами; організація

волонтерства в різних навчальних та виховних закладах, співпраця з фондами. Не менш цікавою та корисною у своїй галузі є практика наукового гуртка підтримки людей з аутизмом, цілями якого є: розширення знань учасників з предмету; виконання дослідницьких проєктів; удосконалення практичних навичок роботи з людьми з розладами аутистичного спектру; отримання досвіду через волонтерство. Багато творчих можливостей для особистого розвитку та різноманітні культурні розваги гарантує діяльність дослідницького гуртка PROTOTYP та групи графічних дизайнерів, метою яких є інтегрування дизайнерського середовища й розвиток інтересів, пов'язаних з дизайном у широкому розумінні. В інституті біології працює науковий гурток натуралістів «Біосфера», члени якого беруть активну участь у реалізації наукових проєктів, отримуючи цінний лабораторний досвід, а також у підготовці, організації та проведенні заходів, спрямованих на пропаганду та популяризацію екологічних та природничих знань серед дітей та молоді, таких як Фестиваль науки, Ніч науковців, тематичні майстер-класи та лекції. Цікавим та неординарним є студентсько-докторантське наукове об'єднання «Цифрова освіта студентів і викладачів» (Studentencko-Doktoranckie Koło Naukowe «Studentencko-Nauczycielska Edukacja Cyfrowa»), яке створює та поширює креативні рішення для мовної освіти за допомогою технологій, об'єднуючи студентів, випускників, активних викладачів та спеціалістів у галузі методики та цифрового викладання іноземної мови (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie). Це далеко не повний список студентських наукових гуртків Педагогічного університету ім. Комісії народної освіти в Кракові.

Науковий гурток – одна з основних форм, що стосується наукової роботи здобувачів, яка відбувається поза навчальним процесом. Важливим моментом, який приваблює майбутніх учителів до участі в наукових гуртках є пізнавальний аспект. Наповненість змісту і форми роботи проявляє себе повною мірою, коли не лише відбувається релаксація, емоційна розрядка, але й студенти пізнають щось нове, поповнюють свій інтелектуальний багаж, збагачують досвід, задовольняють допитливість.

Серед розмаїття студентського дозвілля можна виділити інноваційний проєкт Live.UP, ідея створення якого належить студентам. На каналі Live.UP учасники спілкуються з представниками академічної спільноти. До участі в цьому проєкті запрошують експертів з різних галузей, науково-педагогічних працівників, студентів та випускни-

ків. Канал також містить інформацію про наукові та культурні події, які відбуваються у Кракові та Малопольщі. Проведення цікавих інтерв'ю, запис подкастів, радіомовлення, робота з камерою чи монтаж аудіо та відео – це ті напрямки діяльності гуртка, з якими стикаються учасники проєкту (LIVE.UP на kanale YouTube). Поряд з каналом Live.UP культурну діяльність активно розвивають змішаний хор педагогічного університету Educatus та симфонічний оркестр. Колективи беруть участь в університетських та міських заходах.

Участь здобувачів вищої освіти у дозвіллевих гуртках, на наш погляд, це не абсолютно безкорислива діяльність, бо вона в майбутньому може принести вигоду. Набуття навичок не за фахом (заняття певними видами спорту, участь у аматорському музичному колективі, відвідування наукового гуртка з іншої галузі) може розширити компетенції, бо професія вчителя зобов'язує бути всебічно розвиненою особистістю. Як зазначили у своєму дослідженні А. Денисенко, О. Мкртічян та інші «...сучасному вчителю для продуктивного виконання професійних обов'язків необхідна розвинена здатність до самовдосконалення, потреба у творчій діяльності, самовизначенні, самоосвіті, конкурентоспроможності» (Денисенко А. О., Мкртічян О. А., Білецька С. А., Ковтун А. В., 2020: 68).

Багатоманітність студентського життя знаходить своє відображення на сторінках журналу студентського самоврядування університету – «Studens Scribit». Редакційна команда залучає всіх здобувачів освіти, які хочуть поділитися своєю роботою зі світом, розповсюджуючи інформацію про свій університет, дбаючи про презентацію мистецьких та наукових досягнень майбутніх учителів та їх активізацію. Подаючи будь-яку інформацію в журнал (оповідання, вірші, колонки, рецензії, фото), натомість студент отримує низку переваг: додаткові бали до стипендії; безкоштовні можливості спробувати себе; можливість розповсюдження роботи; сертифікат, який може стати цінним доповненням до резюме. Всі ці заходи сприяють саморозвитку майбутніх фахівців та відкривають нові перспективи й можливості для творчого проведення часу. Розвиваючи гурткові інтереси студентської молоді, одночасно підтримується процес навчання.

Окремої уваги заслуговує академічна спортивна асоціація педагогічного університету, найважливішими завданнями якої є: розвиток фізичної культури, пропаганда здорового способу життя, виховання молоді в атмосфері спорту та рухової активності. Клуб об'єднує спортсменів,

які представляють університет у різних видах спорту, а також тих, хто хоче активно проводити час. Кожен може знайти секцію для себе і розвиватися під керівництвом тренера. Різноманітність і багатомірність занять для всіх бажаючих дозволяють учасникам не тільки покращити свою фізичну підготовку, але й заохотити підвищення інтересу до фізичної активності. Бадмінтон, баскетбол, легка атлетика, футбол, волейбол, теніс, веслування на велоергометрі, пауерліфтинг, дзюдо, спортивне скелелазіння, настільний теніс, змагання на гірському велосипеді та верхова їзда – все це та багато іншого пропонує асоціація. Спортивні гуртки – важливі, значні соціальні ланки, які входять у галузь сучасної фізичної культури та мають великий виховний потенціал. У педагогіці вони розглядаються як організації для вирішення суспільних завдань, засіб для досягнення цілей. Спортивне дозвілля та фізкультурно-оздоровча діяльність є однією з найважливіших складових фізичного виховання (Akademicki Związek Sportowy Uniwersytetu Pedagogicznego).

Ще одним важливим напрямом дозвілєвої діяльності у Краківському педагогічному університеті є студентське волонтерство AGAPE, продиктоване системою цінностей, зокрема бажанням безкорисливо допомагати іншим. Найважливішими компетенціями, якими повинен володіти волонтер, є соціальні компетенції: потрібно мати добре серце та добру волю, відкритість і комунікабельність. Волонтерська спілка надає підтримку в різних сферах, а саме в екологічному, політичному, соціальному захисті інтересів громадянського суспільства, співпрацюючи з організаціями, фондами, асоціаціями та іншими

установами у галузі поширення ідеології волонтерства. Студенти беруть участь у проведенні наукової та дослідницької діяльності, у тому числі: організація тренінгів та семінарів для волонтерів; участь в конференціях, дослідницьких проєктах; проведення стажування; будь-яка інша діяльність, спрямована на розширення знань, розвиток інтересів та отримання кваліфікації у сфері громадської діяльності (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie).

У сучасний період на етапі російсько-української війни педагогічний університет прийняв на себе функцію волонтера. Кожен студент з України, який тікає від війни і потребує підтримки в Польщі, може отримати психолого-педагогічну допомогу в стінах навчального закладу.

Висновки. Отже, у роботі визначено, що асоціація, клуб, секція, студентський гурток за інтересами – це місця, які об'єднують студентів, любителів та ентузіастів. Приналежність до будь-якої дозвілєвої організації дозволяє розширити знання, отримати під час навчання, здобути новий досвід, підвищити якості лідерства, а також провести багато незабутніх моментів і знайти нових друзів. Дозвілля приваблює студентську молодь не регламентованістю і добровільністю вибору його різних форм, емоційною забарвленістю, досягненням нових звершень, можливістю поєднувати фізичну та інтелектуальну, творчу і споглядальну, виробничу й ігрову діяльності. Позанавчальний час – це лише та частина повсякденного життя, коли можна ефективно задовольнити потребу в самовизначенні та отримати різноманітні компетенції для професійного самовдосконалення майбутнього вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко О. О. Організаційно-педагогічні засади діяльності університетських осередків культури в Польщі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Суми, 2012. 20 с.
2. Денисенко А. О., Мкртічян О. А., Білецька С. А., Ковтун А. В. Педагогіка дозвілля – запорука формування професійних компетентностей. *Новий колегіум*. Харків, 2020. № 2. С. 66–71. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/4013>
3. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=20509 (дата звернення: 19.11.2022).
4. Akademicki Związek Sportowy Uniwersytetu Pedagogicznego. URL: <https://samorząd.up.krakow.pl/organizacje/> (дата звернення: 21.11.2022).
5. Banach, M., Gierat, T. W. *Formy spędzania czasu wolnego* Redakcja naukowa Wydanie drugie, poprawione, uzupełnione Kraków, 2013. 292 p. URL: https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/16847/czas_wolny_book.pdf?sequence
6. LIVE.UP na kanale YouTube. URL: <https://www.up.krakow.pl/student/aktualnosci-dla-studentow/4396-live-up-na-kanale-youtube> (дата звернення: 22.11.2022).
7. Organizacje studenckie. URL: <https://samorząd.up.krakow.pl/organizacje/> (дата звернення: 24.11.2022).
8. Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie. URL: <https://www.up.krakow.pl/student/kola-naukowe> (дата звернення: 28.11.2022).

REFERENCES

1. Bondarenko, O. O. (2011). Orhanizatsiino-pedahohichni zasady diialnosti universytetskykh oseredkiv kultury v Polshchi. [Organizational and pedagogical principles of university cultural centers in Poland]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Sumy, 20 p. [in Ukrainian].
2. Denysenko, A. O., Mkrtychian, O. A., Biletska, S. A., Kovtun, A. V. (2020). Pedahohika dozvillia – zaporuka formuvannia profesiinykh kompetentnosti. [Leisure pedagogy is the key to the formation of professional competences]. *Novyi kolehium. [New collegium]*. № 2. P. 66–71. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/4013> [in Ukrainian].
3. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=20509 [in Ukrainian].
4. Akademicki Związek Sportowy Uniwersytetu Pedagogicznego. [Academic Sporting Connection of Pedagogical University]. URL : <https://samorzad.up.krakow.pl/organizacje/> [in Polish].
5. Banach, M., Gierat, T. W. (2013). *Formy spędzania czasu wolnego*. [Forms of spending free time]. Wydanie drugie. Kraków, 292 p. URL: https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/16847/czas_wolny_book.pdf?sequence [in Polish].
6. LIVE.UP na kanale YouTube. [LIVE.UP on the channel of YouTube]. URL : <https://www.up.krakow.pl/student/aktualnosci-of-dla-studentow/of-4396-live-up-na-kanale-youtube> [in Polish].
7. Organizacje studenckie. [Student organizations]. URL: <https://samorzad.up.krakow.pl/organizacje/> [in Polish].
8. Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie. [KEN Pedagogical University in Krakow]. URL: <https://www.up.krakow.pl/student/kola-naukowe> [in Polish].

УДК 372.881.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-42>

Тетяна ШВЕЦЬ,

orcid.org/0000-0002-5798-7630

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

(Переяслав, Київська область, Україна) chvetstatiana@gmail.com

Наталія ШВЕЦЬ,

orcid.org/0000-0002-2928-5164

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

(Переяслав, Київська область, Україна) nathalie.chvets@gmail.com

Олександр ШВЕЦЬ,

orcid.org/0000-0002-6588-5159

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

(Переяслав, Київська область, Україна) olexandershvets@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ МАЙБУТНІМИ УЧИТЕЛЯМИ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті відображено результати розвідки, присвяченої виявленню педагогічних умов дотримання принципів академічної доброчесності у ході реалізації наукових досліджень майбутніми учителями іноземних мов.

Проведений аналіз наукових джерел продемонстрував зацікавленість цією проблемою як вітчизняних (акцентують увагу на концептуальних основах формування академічної доброчесності майбутніх фахівців галузі дошкільної освіти, законодавчій базі академічної доброчесності, методах уникнення випадків її порушення та визначенні шляхів їх подолання), так і зарубіжних дослідників (трактують академічну доброчесність як один зі складників етичної поведінки учасників освітнього процесу, необхідність дотримання ними наукової практики у процесі виконання навчальних завдань на дистанційній основі).

Установлено, що проблема сповідування принципів академічної доброчесності є актуальною і недостатньо розробленою в аспекті виявлення педагогічних умов її дотримання майбутніми учителями іноземних мов у процесі реалізації наукових досліджень за обраним фахом.

У результаті проведеного дослідження сформульовано авторське визначення поняття «педагогічні умови» як сукупність факторів, здатних уможливити стійку мотивацію та уміння організовувати процес наукового дослідження відповідно до принципів академічної доброчесності.

Визначено й обґрунтовано зміст педагогічних умов, що сприятимуть виробленню у майбутніх учителів іноземних мов стійкої потреби дотримуватися принципів академічної доброчесності у процесі реалізації наукових досліджень.

Такими педагогічними умовами є: ознайомлення, усвідомлення та засвоєння принципів академічної доброчесності, оволодіння майбутніми учителями іноземних мов специфікою укладання тексту наукової роботи, формування у майбутніх учителів іноземних мов уміння викладу результатів проведеного дослідження та здійснення цитувань згідно з вимогами академічної доброчесності.

Ключові слова: педагогічна умова, академічна доброчесність, методологія наукових досліджень, організація наукових досліджень, реалізація наукових досліджень, майбутній учитель іноземних мов.

Tetiana SHVETS,*orcid.org/0000-0002-5798-7630**Ph.D. in Pedagogy,**Associative Professor at Foreign Languages, Translation and Teaching Methods Department**Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav**(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) chvetstatiana@gmail.com***Nataliia SHVETS,***orcid.org/0000-0002-2928-5164**Ph.D. in Philology,**Associative Professor at Foreign Languages, Translation and Teaching Methods Department**Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav**(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) nathalie.chvets@gmail.com***Olexander SHVETS,***orcid.org/0000-0002-6588-5159**Ph.D. in Philology,**Associative Professor at Foreign Languages, Translation and Teaching Methods Department**Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav**(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) olexandershvets@gmail.com*

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF KEEPING TO THE PRINCIPLES OF ACADEMIC INTEGRITY BY FUTURE FOREIGN LANGUAGES TEACHERS IN THE PROCESS OF IMPLEMENTING SCIENTIFIC RESEARCH

The article reflects the results of research dedicated to the identification of pedagogical conditions for compliance with the principles of academic integrity during the implementation of scientific research by future foreign languages teachers.

The analysis of scientific sources demonstrated the interest in this problem of both domestic (emphasizing the conceptual foundations of the formation of academic integrity of future specialists in the field of preschool education, the legislative basis of academic integrity, methods of avoiding cases of its violation and determining ways to overcome them), and foreign researchers (interpreting academic integrity as one of the components of the ethical behaviour of participants in the educational process, the need for them to observe scientific practice in the process of completing educational tasks on a distance basis).

It has been established that the problem of practicing the principles of academic integrity is relevant and insufficiently developed in the aspect of identifying pedagogical conditions for its observance by future foreign languages teachers during the implementation of scientific research in the chosen field.

As a result of the conducted research, the author's definition of the concept of «pedagogical conditions» was formulated as a set of factors capable of enabling sustainable motivation and the ability to organize the process of scientific research in accordance with the principles of academic integrity.

The content of pedagogical conditions that will contribute to the development of future foreign languages teachers is determined and substantiated the need to adhere to the principles of academic integrity in the process of conducting scientific research.

Such pedagogical conditions are: familiarization, awareness and assimilation of the principles of academic integrity, mastering by future foreign languages teachers the specifics of composing the text of a scientific work, forming in future foreign languages teachers the ability to present the results of the conducted research and carry out citations in accordance with the requirements of academic integrity.

Key words: *pedagogical condition, academic integrity, methodology of scientific research, organizing of scientific research, implementing of scientific research, future foreign languages teacher.*

Постановка проблеми. Процес інформатизації суспільства загалом і освітнього процесу зокрема сприяв виникненню нових можливостей для подальшого розвитку особистості, її озброєнню сучасними знаннями, академічній мобільності здобувачів вищої освіти та їх ознайомленню зі здобутками науковців інших країн світу. Інтенсивна комп'ютеризація й інформатизація усіх сфер людської діяльності та започатку-

вання всесвітньої мережі Інтернет уможливили швидкий доступ індивіда до інформації, викладеної у різного роду оцифрованих джерелах, що є необхідною для організації й реалізації наукового дослідження.

Вільний доступ до інформації, розміщеної у мережі Інтернет, має свої недоліки, зумовлені можливістю як швидкого знаходження інформації в Інтернет-мережі, так і її копіювання за допомогою

комп'ютера, що фаворизує розвиток плагіату як способу використання недобросовісними особистостями чужих творів або думок без посилання на їх авторів. Підміна власних напрацювань чужими призводить до того, що майбутній фахівець замість набуття знань, умінь і навичок у процесі виконання передбачених освітньою програмою наукових досліджень, покликаних сформуванню його професійну компетенцію, вдається до неправомірної поведінки, підтасовуючи матеріали проведених наукових досліджень та підриваючи таким чином довіру до себе та закладу вищої освіти, в якому здобуває відповідний освітній рівень, шляхом створення псевдонаукових продуктів.

Із метою уникнення подібних випадків науково-дослідницька діяльність майбутніх учителів іноземних мов повинна бути організована на засадах академічної доброчесності. З огляду на зазначене, завданням закладів вищої освіти є формування у майбутніх фахівців свідомої потреби дотримання принципів академічної доброчесності, що сприятиме зростанню якості їх підготовки, рівня рейтингу закладу вищої освіти та стане запорукою успішної реалізації наукового дослідження за обраною темою.

Аналіз досліджень. Проблема дотримання принципів академічної доброчесності перебуває у полі зацікавленості як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. У напрацюваннях вітчизняних науковців увага зосереджена на висвітленні: можливих порушень академічної доброчесності (Недогібченко, 2017: 13–21); концептуальних основ формування академічної доброчесності у майбутніх працівників закладів дошкільної освіти у процесі їх професійної підготовки (Сопова, 2018: 52–56); законодавчої бази академічної доброчесності та методів уникнення її порушень (Варава, 2019: 22–26); етико-правових основ академічної доброчесності, причин її недотримання та визначенні шляхів подолання порушень принципів академічної доброчесності (Бернацький, 2020: 75–86).

Зарубіжні науковці тлумачать академічну доброчесність як: самозобов'язання з боку дослідників дотримуватися основних правил належної наукової практики (Salathé, 2008); один із важливих компонентів здобуття будь-якого освітнього рівня, що є основою для поведінки суб'єктів, залучених до навчального процесу (Espiñeira Bellón, 2022) та досліджують особливості дотримання академічної доброчесності у ході виконання навчальних завдань в умовах дистанційного навчання, шляхом дохідливого пояснення здобувачам освітніх рівнів її важливості (Lee, 2020).

Опрацювання наукового доробку з досліджуваної проблеми дає підстави для ствердження, що ця проблема є недостатньо розробленою особливо у площині виявлення педагогічних умов реалізації наукових досліджень майбутніми учителями іноземних мов із дотриманням принципів академічної доброчесності, що й обґрунтовує актуальність цієї статті.

Мета статті – визначення педагогічних умов, необхідних для дотримання принципів академічної доброчесності у процесі реалізації наукових досліджень майбутніми учителями іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. Проблема відповідальності науковців і здобувачів вищої освіти за результати тих наукових продуктів, які вони створюють, продовжує перебувати у колі інтересів вітчизняної і зарубіжної громадськості. Особливої популярності у нашій державі проблема дотримання принципів академічної доброчесності набула у зв'язку зі входженням України до європейського освітнього простору та можливістю участі як науковців, так і здобувачів першого і другого рівнів вищої освіти у програмах міжнародної академічної мобільності, формами якої може бути навчання за програмами академічної мобільності, мовне або наукове стажування у зарубіжних навчальних закладах тощо.

Участь у програмах міжнародної академічної мобільності дозволяє їх учасникам продовжити навчання за кордоном або знайти собі престижну роботу в одній із країн світу після отримання диплому в Україні. Зазначене потребує підготовки професіоналів із розвиненим критичним мисленням, здатних до творчого розв'язання поставлених завдань будь-якої складності, використання нестандартних підходів і методів вирішення наукових проблем, критично-творчого опрацювання значного масиву інформації та її використання з дотриманням принципів академічної доброчесності.

Перш, ніж перейти до викладу результатів проведеного дослідження, визначимо вихідне поняття, тобто, що ми розуміємо під педагогічними умовами.

Опрацювання наукового доробку вчених у галузі педагогіки та методики навчання дозволило встановити, що поняття «педагогічні умови» визначають як:

- комплекс чинників, що впливають на процес досягнення мети (Алексюк та інші, 1993);
- сукупність об'єктивних можливостей змісту, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей реалізації педагогічного процесу,

що забезпечують успішне досягнення поставленої мети (Бражнич, 2001);

- сукупність взаємозалежних і взаємообумовлених заходів педагогічного процесу, які забезпечують досягнення конкретної мети (Дубич, 2007).

Як бачимо, у поданих вище дефініціях увага зосереджується на комплексному характері задіяних у педагогічному процесі чинників, орієнтованих на успішне досягнення поставленої мети.

Ґрунтуючись на визначеннях поняття «педагогічні умови» вітчизняними науковцями, у нашій статті педагогічними умовами дотримання принципів академічної доброчесності майбутніми учителями іноземних мов у процесі реалізації наукових досліджень уважатимемо таку сукупність факторів, що уможливають стійку мотивацію та уміння організувати процес наукового дослідження згідно з принципами академічної доброчесності.

Спираючись на дефініції та характеристику поняття «педагогічні умови», нами було визначено й обґрунтовано зміст педагогічних умов, необхідних для дотримання майбутніми учителями іноземних мов із метою реалізації наукових досліджень відповідно до принципів академічної доброчесності.

Першою умовою, необхідною для формування у майбутніх учителів іноземних мов стійкої мотивації до дотримання принципів академічної доброчесності у процесі реалізації наукових досліджень, вважаємо їх ознайомлення, усвідомлення та засвоєння ними принципів академічної доброчесності.

У ході опанування майбутніми учителями іноземних мов теоретичним матеріалом за темою «Поняття академічної доброчесності, принципи її дотримання та види можливих порушень» викладач спирається на відомості, викладені у розробленому нашим закладом вищої освіти, «Положенні про академічну доброчесність», де подано визначення поняття академічної доброчесності та обґрунтовано принципи, яких повинні дотримуватися учасники освітнього процесу (Положення про акад. доброчесність, 2020). Він також ознайомлює їх із дефініцією поняття «академічна доброчесність» та наголошує на необхідності сповідування у навчальному процесі принципів:

- верховенства права, суттю якого є справедливе ставлення до здобувачів вищої освіти на засадах добра, свободи, правової рівності, поваги до людської гідності, честі та істини;

- законності, як вимоги дотримання учасниками освітнього процесу Конституції України та законодавчих актів організації вищої освіти в Україні;

- соціальної справедливості, проявом якої є всебічний розвиток особистості здобувача освіти за його активної участі у житті держави та університету, а також повага до гідності кожного учасника освітнього процесу, нетерпимість до проявів аморальної та неетичної поведінки;

- науковості, як вимоги ознайомлення здобувачів вищої освіти з новими науковими досягненнями та методами наукового пошуку у певній галузі, дотримання ними об'єктивного висвітлення наукових фактів у процесі реалізації наукового дослідження та розкриття причинно-наслідкових зв'язків між досліджуваними явищами;

- дотримання авторського права, тобто необхідності наведення у текстах наукових праць бібліографічних посилань на джерела використаної інформації у разі звернення до ідей, розробок, тверджень, відомостей інших дослідників, а також надання достовірної інформації про методику організації наукового дослідження та одержані результати;

- достовірності результатів, що полягає, з боку здобувачів вищої освіти, у самостійному виконанні навчальних завдань поточного та підсумкового контролю та об'єктивності оцінювання результатів навчання науково-педагогічними працівниками;

- професіоналізму та компетентності, що передбачає наявність у здобувачів вищої освіти культури ділової комунікації, ґрунтовних знань освітніх компонентів, що є підґрунтям для реалізації наукових досліджень;

- партнерства і взаємодопомоги, тобто сприйняття усіх учасників навчального процесу майбутніми учителями іноземних мов як рівноправних сторін;

- відкритості й прозорості, що ґрунтується на доступності усієї освітньої, наукової, дослідницької інформації учасникам освітнього процесу;

- відповідальності – взяття відповідальності здобувачами вищої освіти та науково-педагогічними працівниками за результати своєї діяльності.

Значення кожного із названих вище принципів роз'яснюється майбутнім учителям іноземних мов шляхом надання прикладів їх реалізації у практичній діяльності як науково-педагогічних працівників, так і здобувачів вищої освіти першого та другого рівнів.

Під час оволодіння теоретичним матеріалом за цією темою майбутніх учителів іноземних мов ознайомлюють із можливими випадками порушення академічної доброчесності з боку науково-педагогічних працівників та самих здобувачів, а також повідомляють, яким чином можна уник-

нути недотримання академічної доброчесності у ході реалізації наукових досліджень.

Готуючись до практичного заняття за назвою вище темою, майбутні учителі іноземних мов розвивають своє уміння: виробляти дефініцію принципів академічної доброчесності, акцентувати увагу на можливих її порушеннях та вести наукову дискусію про дотримання цих принципів у ході реалізації передбачених освітньою програмою наукових досліджень.

Отже, ознайомлення з принципами академічної доброчесності, їх усвідомлення та засвоєння майбутніми учителями іноземних мов сприятиме виробленню у них свідомого бажання реалізувати передбачені освітньою програмою наукові дослідження відповідно до існуючих принципів академічної доброчесності.

Грунтуючись на потребі дотримання у процесі реалізації наукових досліджень принципу достовірності одержаних результатів, другу педагогічну умову було визначено як оволодіння майбутніми учителями іноземних мов специфікою укладання тексту наукової роботи.

Вивчаючи теоретичний матеріал за темою «Технологія опрацювання зібраного для наукового дослідження матеріалу», майбутні учителі іноземних мов ознайомлюються з правилами використання накопиченого матеріалу у процесі написання тексту наукової роботи. Вони отримують корисну інформацію про специфіку укладання наукового тексту, вимоги до викладу тексту наукового твору, особливості синтаксису та методи логічної побудови наукового тексту.

Матеріал лекції сприяє виробленню у майбутніх учителів іноземних мов уміння критичного мислення, знаходження доцільних варіантів вирішення поставлених завдань, чіткого та логічного висловлення своїх наукових ідей, представлення одержаних результатів наукового дослідження у формі академічних текстів.

Процес підготовки відповідей на індивідуальні творчі практичні завдання за цією темою покликаний виробити у майбутніх учителів іноземних мов уміння критичного сприйняття розміщеної у мережі Інтернет інформації, самостійного пошуку необхідної для реалізації наукового дослідження інформації, доцільності використання зібраної інформації у ході створення тексту наукової роботи та поетапного продукування на її основі власного наукового тексту.

Відомості теоретичного характеру за цією темою у поєднанні з виробленими практичними уміннями уможливають оволодіння майбутніми

учителями іноземних мов специфікою укладання тексту наукової роботи.

Хід підготовки майбутніх учителів іноземних мов до свідомого дотримання принципів академічної доброчесності у процесі реалізації наукових досліджень буде успішним за умови вироблення у них потреби грамотного використання наукових ідей та розробок інших науковців. Тому третьою педагогічною умовою є формування у них уміння викладу результатів проведеного дослідження та здійснення цитувань згідно з вимогами академічної доброчесності.

З огляду на викладене вище, подальше формування свідомої потреби дотримання майбутніми учителями іноземних мов принципів академічної доброчесності у процесі реалізації наукових досліджень відбувається у ході опрацювання теоретичного матеріалу за темою «Виклад результатів наукового дослідження відповідно до принципів академічної доброчесності». Матеріал цієї лекції сприяє ознайомленню зі специфікою викладу одержаних у процесі дослідження результатів та оформлення посилань і цитувань відповідно до вимог академічної доброчесності.

Під час лекції викладач повідомляє майбутнім учителям іноземних мов, що аналіз і синтез наукової інформації у процесі реалізації наукового дослідження за обраним фахом нерозривно пов'язаний із цитуванням, оскільки воно дозволяє виокремити уже відоме з досліджуваної проблеми та засвідчити правильність висунутих тверджень. У зв'язку з цим, у текстах наукових робіт має місце цитування думок інших науковців, які раніше досліджували проблему, пов'язану з темою, обраною ними для дослідження. Викладач пояснює, що цитати є уривками з опублікованих наукових творів, використовувани іншими дослідниками на підтвердження або розширення висунутих у ході наукового дослідження положень.

У ході опанування майбутніми учителями іноземних мов теоретичним матеріалом із названої вище теми їм доводиться інформація про види цитат, правила їх оформлення та розміщення у тексті наукової роботи, доцільність наведення цитат, їх бібліографічний опис тощо. Майбутні учителі іноземних мов дізнаються, що особливістю цитування є передача думок авторів першоджерел без викривлень, визначення їх поглядів на певне явище або процес, зіставлення різних точок зору на предмет наукового дослідження. З метою об'єктивної характеристики досліджуваного явища, автор наукової розвідки може створити власну систему переконливих доказів

для аргументації окремих положень, висунутих у його роботі.

Практичне заняття за цією темою та організована викладачем навчальна наукова дискусія за його змістом сприяють виробленню у майбутніх учителів іноземних мов уміння викладу тексту наукового дослідження та здійснення посилань на досягнення інших науковців відповідно до принципів академічної доброчесності.

Таким чином, опанування теоретичним матеріалом та участь у навчальній дискусії за змістом практичного заняття сприятимуть формуванню у майбутніх учителів іноземних мов уміння викладу результатів проведеного дослідження та

здійснення цитувань згідно з вимогами академічної доброчесності.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було визначено педагогічні умови реалізації наукових досліджень майбутніми учителями іноземних мов згідно з принципами академічної доброчесності. Такими умовами вважаємо: ознайомлення майбутніх учителів іноземних мов із принципами академічної доброчесності, усвідомлення та засвоєння цих принципів; оволодіння специфікою укладання тексту наукової роботи; формування уміння викладу результатів проведеного дослідження та здійснення цитувань згідно з вимогами академічної доброчесності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А. М., Аюрзанайн А. А., Підкасистий П. І., Козаков В. А. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання: навч. посіб. Київ: ІСДО, 1993. 336 с.
2. Бернацький О. В. До питання етико-правової природи академічної доброчесності в Україні. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. Івано-Франківськ: ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2020. Вип. 4 (92). С. 75–86.
3. Бражнич О. Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Кривий Ріг, 2001. 238 с.
4. Варавя І. М. Проблема академічної доброчесності у сучасному суспільно-освітньому середовищі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 66. С. 22–26.
5. Дубич К. В. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Рівне, 2007. 267 с.
6. Недогібченко Є. Г. Академічна доброчесність: складові елементи. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. Київ: НДІ інтелектуальної власності Національної академії правових наук України, 2017. № 6. С. 13–21.
7. Положення про академічну доброчесність у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2020. 28 с.
8. Сопова Д. Академічна доброчесність у системі професійної підготовки майбутнього педагога. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2018. Вип. 3–4. С. 52–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2018_3-4_9 (дата звернення 20.10.2022).
9. Espiñeira Bellón E.M. ¿Cómo nos comportamos ante la integridad académica universitaria? *Integridad Académica*, 2022. URL: <https://cuedespyd.hypotheses.org/9905> (fecha de aplicación 10.08.2022).
10. Lee Ch. Comment préserver l'intégrité académique avec l'enseignement à distance. Paris: Turnitin, 2020. URL: <https://www.turnitin.com › blog › comment-preserver-inte...> (date d'application 23.09.2022).
11. Salathé M. *Wissenschaftliche Integrität: Grundsätze und Verfahrensregeln*. Basel: Schweizerische Akademie der Medizinischen Wissenschaften, 2008. 29 S.

REFERENCES

1. Alekseyuk A. M., Ayurzanayn A. A., Pidkasystryy P. I., Kozakov V. A. Orhanizatsiya samostiynoyi roboty studentiv v umovakh intensyfikatsiyi navchannya: navch. posib. [Organization of students' independent work in conditions of intensification of learning; manual] Kyiv: ISDO, 1993. 336 s. [in Ukrainian].
2. Bernatss'kyu O. V. Do pytannya etyko-pravovoyi pryrody akademichnoyi dobrochesnosti v Ukrayini [To the question of the ethical and legal nature of academic integrity in Ukraine]. *Visnyk LDUVS im. E. O. Didorenka. Ivano-Frankivs'k: LDUVS im. E. O. Didorenka*, 2020. Vyp. 4 (92). S. 75–86. [in Ukrainian].
3. Brazhnych O. H. Pedahohichni umovy dyferentsiyovanoho navchannya uchniv zahal'noosvitn'oyi shkoly [Pedagogical conditions of differentiated education of secondary school students]: dys. kand. ped. Nauk : 13.00.07. Kryvyi Rih, 2001. 238 s. [in Ukrainian].
4. Varava I. M. Problema akademichnoyi dobrochesnosti u suchasnomu suspil'no-osvitn'omu seredovyschi [The problem of academic integrity in the modern social and educational environment]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 5. Pedahohichni nauky: realiyi ta perspektyvy*. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova, 2019. Vyp. 66. S. 22–26. [in Ukrainian].
5. Dubych K. V. Osobystisno oriyentovane vykhovannya studentiv v umovakh sotsiokul'turnoho seredovyscha vyshchoho navchal'noho zakladu [Personally oriented education of students in the conditions of the socio-cultural environment of a higher educational institution]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07. Rivne, 2007. 267 s. [in Ukrainian].

6. Nedohibchenko YE. H. Akademichna dobrochesnist': skladovi elementy. Teoriya i praktyka intelektual'noyi vlasnosti [Academic integrity: constituent elements]. Kyiv: Naukovo-doslidnyy instytut intelektual'noyi vlasnosti Natsional'noyi akademiyi pravovykh nauk Ukrainy, 2017. № 6. S. 13–21. [in Ukrainian].

7. Polozhennya pro akademichnu dobrochesnist' u DVNZ «Pereyaslav-Khmel'nyts'kyu DPU imeni Hryhoriya Skovorody» [Regulations on academic integrity at the «Pereyaslav-Khmelnytskyi SPU named after Hryhoriy Skovoroda»]. Pereyaslav-Khmel'nyts'kyu, 2020. 28 s. [in Ukrainian].

8. Sopova D. Akademichna dobrochesnist' u systemi profesiynoyi pidhotovky maybutn'oho pedahoha [Academic integrity in the system of professional training of the future teacher]. Neperervna profesiyna osvita: teoriya i praktyka. 2018. Vyp. 3–4. S. 52–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2018_3-4_9 (data zvernennya 20.10.2022). [in Ukrainian].

9. Espiñeira Bellón E.M. ¿Cómo nos comportamos ante la integridad académica universitaria? Integridad Academica, 2022. URL: <https://cuedespyd.hypotheses.org/9905> (fecha de aplicación 10.08.2022).

10. Lee Ch. Comment préserver l'intégrité académique avec l'enseignement à distance. Paris: Turnitin, 2020. URL: <https://www.turnitin.com › blog › comment-preserver-inte...> (date d'application 23.09.2022).

11. Salathé M. Wissenschaftliche Integrität: Grundsätze und Verfahrensregeln. Basel: Schweizerische Akademie der Medizinischen Wissenschaften, 2008. 29 S.

УДК 378.016:811.111

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-43>**Марина ШЕМУДА,***orcid.org/0000-0003-3692-2982*

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

(Переяслав, Київська область, Україна) *shemuda_marina@ukr.net*

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИКИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті йде мова про дистанційну форму навчання, що стає невід'ємною складовою сучасного освітнього процесу у всіх освітніх закладах України, зокрема про специфіку вивчення граматики іноземної мови за таких умов. Автором виявлено та проаналізовано особливості навчання граматики іноземної мови під час дистанційного формату освітнього процесу. Автором зазначено різноманітні електронні інформаційні ресурси для вивчення та викладання граматики іноземної мови, платформами для проведення онлайн аудіо та відео- конференцій. У статті запропоновано п'яти-етапний процес, який можна використати у процесі навчання граматики іноземної мови під час дистанційного навчання. Перший етап полягає в представленні граматичного явища, використовуючи дистанційний формат для формування граматичних навичок. Другий етап – це організація дистанційної роботи щодо автоматизації граматичних навичок здобувачів, третій – використання інструментів віддаленої співпраці для відпрацювання засвоєних граматичних структур у мовленні. Четвертий етап має на меті закріплення граматичних вмінь та навичок шляхом проведення дистанційних письмових конференцій із здобувачами. На п'ятому етапі передбачається роздуми здобувачів щодо важливості граматичного явища. Виявлено, що навчання здобувачів граматиці є ефективним, якщо робота організована творчо, у контексті та використовуючи граматику в розповідях, іграх та інших цікавих заходах. Автор наголошує, що в описаній п'яти-етапній роботі з граматичною структурою бажано обдумати ті інструменти дистанційного навчання, які найкраще відповідають ресурсам, доступним для вас і ваших здобувачів. У статті також зазначається, що не зважаючи на те, що деякі конкретні тактики відрізнятимуться залежно від формату вашої інструкції (наприклад, асинхронна, синхронна, гібридна чи інша модальність), ці п'яти-етапні кроки допоможуть залучити здобувачів до високоякісного вивчення граматики іноземної мови під час дистанційного освітнього процесу. Зроблено висновок, що дотримання описаних етапів обов'язково допоможе створити привабливе, стимулююче та добре кероване навчальне середовище для здобувачів у процесі вивчення граматики іноземної мови під час дистанційного навчання.

Дотримання описаних етапів обов'язково допоможе створити привабливе, стимулююче та добре кероване навчальне середовище для здобувачів у процесі вивчення граматики.

Ключові слова: дистанційна освіта, граматика, граматичні вміння та навички, граматична структура, іноземна мова.

Maryna SHEMUDA,*orcid.org/0000-0003-3692-2982*

Ph.D. in Pedagogy,

Associate Professor at the Department of Foreign Philology, Translation and Teaching Methods

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) *shemuda_marina@ukr.net*

FEATURES OF LEARNING GRAMMAR OF A FOREIGN LANGUAGE DURING DISTANCE EDUCATION

The article is about distance learning, which is becoming an integral part of the modern educational process in all educational institutions of Ukraine, in particular about the specifics of studying the grammar of a foreign language under such conditions. The author has identified and analyzed the peculiarities of learning the grammar of a foreign language during the distance format of the educational process. The author mentions various electronic information resources for learning and teaching the grammar of a foreign language, platforms for conducting online audio and video conferences. The article proposes a five-stage process that can be used in the process of learning the grammar of a foreign language during distance learning. The first stage consists in the presentation of a grammatical phenomenon, using a distance format for the formation of grammatical skills. The second stage is the organization of remote work on the automation of grammar skills of learners, the third is the use of remote collaboration tools to practice learned grammatical

structures in speech. The fourth stage is aimed at consolidating grammatical skills and abilities by conducting remote written conferences with the applicants. At the fifth stage, the applicants are expected to reflect on the importance of the grammatical phenomenon. Teaching grammar learners has been found to be effective when the work is organized creatively, in context and using grammar in stories, games and other fun activities. The author emphasizes that in the described five-step work with the grammatical structure, it is desirable to consider those distance learning tools that best correspond to the resources available to you and your learners. The article also notes that while some specific tactics will vary depending on your instructional format (e.g., asynchronous, synchronous, hybrid, or other modality), these five steps will help engage learners in high-quality foreign language grammar learning during the distance educational process. It was concluded that following the described stages will definitely help to create an attractive, stimulating and well-managed learning environment for learners in the process of learning the grammar of a foreign language during distance learning.

Key words: distance education, grammar, grammatical skills and abilities, grammatical structure, foreign language.

Постановка проблеми. Дистанційна форма навчання стає невід'ємною складовою сучасного освітнього процесу у всіх освітніх закладах України, яка визначається високим рівнем професіоналізму вчителя, змінюючи при цьому характер його діяльності. Дистанційна форма навчання вимагає від вчителів більшої підготовки: написання планів роботи для груп, постійного контролю кожного здобувача за виконанням письмових робіт із подальшою їхньою перевіркою. З боку здобувачів також відбувається інтенсивна робота, оскільки вони були відповідальні не тільки за роботу на заняттях із викладачем, але й за виконання письмових домашніх завдань.

Дистанційне навчання є передусім освітньою системою, засобом або процесом, самостійною формою освіти (разом з очною, заочною формами освіти); сукупність інформаційних технологій (Носков, Кальянов, 2002). Проте Європейська комісія визначає дистанційне (електронне) навчання як використання нових технологій мультимедіа й інтернету для підвищення якості навчання шляхом поліпшення доступу до ресурсів і сервісів, а також віддаленого обміну знаннями й спільної роботи (Луговий, Левшин, Бондаренко, 2011:15).

Аналіз досліджень: Проблемою дистанційної освіти займалися зарубіжні вчені: Віноградови О. та Л., Литвинова М., Gary A. Berg, Som Naidu, Alexandru Pop, Dana Viorceanu та вітчизняні практики: Зарецька-Котруце І., Косянчук І., Малюкова І., Миронови М. та Ю., Савчин І., Юрченко О. й інші. Дослідження у галузі навчання граматики під час дистанційного навчання здійснювали М. В. Коваль, В. М. Кухаренко, О. В. Рибалко, Н. Г. Сиротенко, Б. І. Шуневичта ін., але, незважаючи на багатовекторність підходів, специфіка навчання граматики іноземних мов за допомогою лише дистанційного формату роботи з усім комплексом системно ще не розглянута і вимагає детального вивчення.

Мета статті: виявити та проаналізувати особливості навчання граматики іноземної

мови під час дистанційного формату освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. У час дистанційного навчання занепокоєння вчителів щодо викладання граматики можна підсумувати двома реченнями: Викладати граматику стало важко. Тепер нам потрібно думати, як по-новому навчати дистанційно! Зазначені занепокоєння є цілком обґрунтовані. Граматику, безумовно, складно викладати ефективно, а ще складніше стало реалізувати це в дистанційній формі навчання.

Хоча конкретні методи представлення граматичних явищ та типи взаємодії відрізнятимуться під час дистанційного навчання, ми можемо припустити, що всі компоненти ефективного навчального процесу граматики іноземної мови можуть бути досягнуті і в дистанційній формі навчання. Сучасна вітчизняна й зарубіжна дистанційна освіта представлена різними електронними інформаційними ресурсами для вивчення та викладання іноземної мови, платформами для проведення онлайн аудіо та відео-конференцій: <https://kahoot.com/>; <https://quizlet.com/>; <https://www.ted.com/>; <https://edpuzzle.com/>; <https://hangouts.google.com/>; <https://products.office.com/uk-ua/microsoftteams/>; <https://moodle.org/>; <https://vedubox.com/>; <https://learn.ecenenglish.com/>; <https://learnenglish.britishcouncil.org/>; <https://oxfordlearn.com/>; <https://www.oxbridgeapplications.com> тощо. Заслужує на увагу платформа MyEnglishLab – англійський портал компанії Pearson Education Limited. Описані онлайн ресурси дають змогу викладати англійську мову на високому професійному рівні і вивчати її із задоволенням і користю – варто лише навчитися ними користуватися.

У цій статті нами запропоновано п'ятиетапний процес, який можна використати у процесі навчання граматики іноземної мови під час дистанційного навчання.

Крок перший: представлення граматичного явища, використовуючи дистанційний формат для формування граматичних навичок

Щоб допомогти здобувачам зрозуміти ключові аспекти граматичного явища та його важливість,

варто спробувати відео-пояснення, використовуючи доступну платформу дистанційного навчання. Незалежно від того, чи відбувається навчальний процес асинхронно чи синхронно, ці відео-пояснення дадуть можливість ознайомитися із ключовими особливостями граматичного явища, яке представляється, надати приклади, які допоможуть зрозуміти важливі особливості цього поняття.

Використання відео-пояснень дає можливість викласти самому чи продемонструвати вже готовий матеріал з Інтернету наочно, в образній, а тому й легко відтворюваній формі, що добре запам'ятовується здобувачам. Психологічні особливості впливу навчальних відео на здобувачів сприяють інтенсифікації навчального процесу і створюють сприятливі умови для формування їх комунікативної компетенції.

Використання відеозапису у процесі навчання граматики англійської мови дозволяє вчителю створювати на заняттях іншомовне мовленнєве оточення, інтенсифікувати навчальний процес, поєднуючи форму, організацію, темп занять і слухово-зоровий вплив на здобувачів з реальними можливостями сприймати та перероблювати інформацію; контролювати сприйняття та засвоєння відеоінформації, вносити відповідні корективи в процес навчання за допомогою відео; показувати відеоінформацію частинами, використовуючи можливість перемотки, прискорений хід, стоп-кадр тощо.

За комунікативного підходу використовуються найбільш комунікативно спрямовані способи презентації. Наприклад, історії-комікси або намальовані на дошці картинки, аудіо- або відеозаписи, флешкартки і реальні предмети, з якими можна розіграти сценку тощо.

Використання інших різних дистанційних засобів навчання (візуальних, аудіо- та аудіовізуальних засобів), таких як: онлайн-сайти для вивчення мови, словник, тезаурус тощо, можна вважати хорошим способом викладання граматики, оскільки воно включає реальні умови життя в класній кімнаті.

Різні веб-сайти пропонують різноманітні відеоролики (наприклад, просунутий рівень <https://www.brainpop.com>, <http://www.roadtogrammar.com> тощо), які можуть бути корисними, щоб впоратися з граматиною англійської мови. Перевагою ресурсу є легка подача матеріалу та пояснення носіїв мови. Слухова і зорова пам'ять – головні помічники в будь-якому тренуванні. Слухаючи англійську пісню або переглядаючи відео англійською, здобувачі звертають увагу на те, як гра-

матичні конструкції вживаються носіями мови. Можна застосувати наступні завдання: вписати кілька словосполучень з артиклями, прийменниками, періодично їх перечитувати. Поступово в пам'яті буде відкладатися правильний варіант використання тієї чи іншої конструкції.

Варто зазначити, що цікавий матеріал під час дистанційного опанування граматики є важливим. Так, використання біографій знаменитостей є чудовим способом вивчити та практикувати будь-який граматичний час (Shemuda, 2018: 210). Наприклад, відпрацьовуючи різницю між теперішнім доконаним і минулим простим часами, дізнайтеся про будь-яку знаменитість і поділіть фактами про її/його життя. Потім знайдіть біографічні дані про нього/її або напишіть їх самостійно, узагальнюючи поворотні моменти в житті знаменитості. Прочитайте біографію здобувачам і вкажіть приклади, які чітко ілюструють різницю у використанні двох часів. Фотографії знаменитостей можна використовувати при навчанні здобувачів такої граматичній темі, як ступені порівняння прикметників. Дістаньте фотографії знаменитостей із розважальних журналів, щоб використовувати їх у викладанні порівняльних і найвищих ступенів: «Кейті Холмс вища за Кайлі Міноуг»; «Девід Бекхем талановитіший за Рікі Мартіна»; або з порівняльними прислівниками: «Шакіра теж танцює краще, ніж Рікі» тощо.

Нестандартні методи навчання в процесі дистанційного формату навчання англійській граматиці можуть допомогти розважитися завдяки своїй ефективності: вивчення граматики у віршах, римовані формулювання легко запам'ятовуються. Використання поезії допомагає досліджувати якість слів, включаючи силу метафоричної мови та тонкість і складність значення. Неправильні дієслова англійської мови можна вивчити за кумедними авторськими віршиками, це не лише просто, а й весело! Щоб зосередитися на образах, можна запропонувати різні альтернативні форми дослідження (наприклад, фоторепортаж замість офіційної дослідницької роботи).

Крок другий: організація дистанційної роботи щодо автоматизації граматичних навичок здобувачів

Після того, як ви поділитесь із здобувачами інформацією про ключові особливості граматичного поняття, наступним кроком буде використання дистанційної платформи для тренування здобувачами утворення та вживання граматичних понять, що вивчаються. Цю роботу можна організувати на різноманітних платформах у прямому ефірі або створити записане відео на комп'ютері

чи телефоні та надіслати запис здобувачам. Незалежно від формату, який ви використовуєте, цей крок є чудовим способом допомогти здобувачам зрозуміти, як автори використовують граматичні поняття автентичним і цілеспрямованим способом. Цей етап можна поділити на два рівні – контрольовану та вільну практику. Здобувачі, які вже засвоїли новий матеріал усно, поступово переходять до письмового відпрацювання. Серед багатьох видів діяльності виділяють ефективними для використання у дистанційному форматі є такі вправи як:

- відтворення речень або звуків, разом або індивідуально;
- заміна слова або речення в парах;
- встановлення відповідності речень;
- вправи на заповнення пропусків;
- робота в парах, де один ставить запитання, а інший відповідає на них.

Лінгвістичні здібності характеризуються: «здатністю до прискорених процесів мислення іноземною мовою, креативністю у виборі способів спілкування іноземною мовою, стійкою мотивацією до вивчення іноземної мови та можливістю використання отриманих знань у нових контекстах» (Elbro, 1996: 455).

Ось чому навчання здобувачів граматиці є ефективним, якщо робота організована творчо, у контексті та використовуючи граматику в розповідях, іграх та інших цікавих заходах. Таким чином здобувачі знайомляться з різними граматичними структурами, дізнаються про їх використання та водночас розважаться, роблячи це. Бачити граматику спочатку в контексті під час виконання будь-якої діяльності або просто часто чути контекст, у якому вона використовується – дозволяє мозку працювати, щоб інтуїтувати значення, перш ніж отримати його офіційне пояснення. Це розвиває розуміння, яке ґрунтується на контексті, а також розвиває в здобувачів навички критичного мислення та розуміння.

Наприклад, презентувати тему умовних речень можна, написавши на дошці тему з наступними прикладами: «Якщо ми не познайомимося з ним, я розчаруюся». З іншого боку, таку тему можна розпочати, написавши кілька речень, щоб здобувачі спробували їх продовжити: «Якщо Тарас отримає гарні бали цього семестру, він...», «Якщо я погано вивчу граматику, я...». Обов'язково знайдеться хтось, хто підхопить ідею, навіть якщо вони ніколи не чули такої структури речень. Інші здобувачі, почувши деякі відповіді, також швидко зрозуміють ідею.

Здобувачам можна дати завдання визначити граматику в контексті, знайшовши приклади будь-

якої граматичної структури, що вивчається, з їхніх улюблених романів, коміксів або статей з улюблених журналів, сайтів чи блогів. Наприклад, якщо вивчається будь-який час дієслова, то можна дати завдання підкреслити дієслова в абзаці, змінити час дієслова в уривку, звертаючи увагу на правильне відмінюванням дієслів.

Крок третій: використання інструментів віддаленої співпраці для відпрацювання засвоєних граматичних структур у мовленні

На цьому етапі навчального процесу здобувачі працюють разом, використовуючи інструменти віддаленої співпраці, щоб проаналізувати важливість фокусної стратегії для ефективної комунікації з використанням вивчених граматичних структур.

Грамматичні конструкції можуть засвоюватися шляхом ігор, що дозволяє забезпечити мимовільність запам'ятовування лексики граматики та велику варіативність діяльності. Якщо є завдання прочитати текст і заповнити пропуски правильними варіантами, то додатковими вправами можуть стати наступні: придумати синоніми до дієслів у тексті, замінити фразові дієслова з тексту на їх більш формальні еквіваленти, виділити в тексті метафори та пояснити, що вони означають, тощо.

Наприклад, можна поділити клас на групи та надіслати кожній з них текст, який містить граматичні структури, що вивчаються. Після чого здобувачі зустрічаються через Zoom/Google Meet/Microsoft Teams для того, щоб обговорити тексти, які вони проаналізували, і важливість вживання граматичних явищ у цих текстах. Якщо будь-яка платформа дистанційного навчання недоступна, здобувачі також можуть виконувати цю діяльність, використовуючи Google Docs, щоб поділитися знайденими прикладами та своїми думками щодо важливості цього граматичного явища.

На даному етапі роботи з граматичним явищем є дуже перспективним, на наш погляд, виконання вправ на аудіювання у вигляді домашнього завдання. Це дає здобувачам достатньо часу, щоб прослуховувати потрібну інформацію стільки разів, скільки було потрібно для повного її розуміння і засвоєння. Другим кроком може бути запис тексту мовою, що вивчається, та його письмовий переклад рідною мовою з використанням граматичних конструкцій, що вивчаються. У такий спосіб змінюється алгоритм виконання завдань на аудіювання.

Для мобільних пристроїв створено велику кількість додатків, які допомагають вивчати граматику англійської мови. Наприклад, програма

Learn English Grammar для Android або iOS допомагає відпрацювати граматику і перевірити знання, не вимагаючи доступу до Інтернету. Корисним завданням є запис власного голосу в додаток або програму для перегляду фільмів, оскільки ці записи та перегляд аудіозапису дозволяють кожному показати, наскільки добре їхня граMATика вимовлена та представлена.

Вчителі відіграють центральну роль у створенні доброї емоційної атмосфери та справжнього навчального середовища (Arnold & Fonseca, 2007). Тому для здобувачів також необхідно створити відповідне середовище для стимулювання та задоволення пізнавальних, фізичних, емоційних і соціальних потреб у навчальному процесі. Вчителі повинні зробити все можливе, щоб учні позбулися психологічних затисків: деякі з них настільки бояться помилок, що намагаються використовувати лише елементарні речення, уникати складних конструкцій тощо. Під час навчання граматики рекомендується уникати концентрації уваги на виправленні граматичних помилок, які можуть заплутати або спантеличити оратора.

Крок четвертий: закріплення граматичних вмінь та навичок шляхом проведення дистанційних письмових конференцій із здобувачами

Для закріплення граматичних вмінь та навичок шляхом проведення дистанційних письмових конференцій із здобувачами рекомендується робота над будь-яким твором, який вивчається чи обговорюється, аналізуючи при цьому увагу на граматичні явища. Здобувачам можна дати завдання пройти уроки письма у відомих авторів. Все просто: ви обираєте цікаву книгу англійською і починаєте її переписувати. Урок досить одноманітний, але можна не тільки побачити граматичні конструкції, а й використати їх на практиці в писемному мовленні. Іншими можливими завданнями є: обговорення подій новин англійською мовою, англієць відвідує школу, місцевого англійця можна запросити до класу, щоб виступити з промовою, зустріч з батьками-англійцями в школі тощо.

Наприклад, зосереджуючись на прийменникових фразах, можна захопити здобувачів подумати про те, як вони можуть використовувати це граматичне явище, коли вони хочуть додати деталей до своїх робіт. Запропоновану тему, яка вивчалася, здобувачі можуть доповнити ідентичним матеріалом з інтернету, але більш кольоровим та інформативним, що, зі свого боку, сприяє швидкому засвоєнню нових лексичних одиниць та граматичних структур, їхньому вільному володінню та вживанню в мовленні. Навчальний процес при

цьому буде нестандартний та цікавий характер: усі здобувачі почуватимуться розкуто, більш активно працюватимуть, швидше і з великим бажанням долучаться до спілкування іноземною мовою.

Можливим способом діяльності є проведення з дистанційних письмових конференцій один на один. Хоча вони матимуть інші форми, ніж в особистому, несоціально дистанційованому класі, все одно можна використовувати письмові конференції в дистанційному навчанні. Однією з ефективних тактик проведення дистанційних письмових конференцій зі здобувачами є розміщення кожного з них у окремій кімнаті Zoom під час самостійного написання. Потім, щоб поспілкуватися із здобувачем, він приєднується до його окремої кімнати для сеансів і проводиться із ним конференція один на один щодо роботи, яку він пише. Ще один спосіб провести віддалену конференцію — це використовувати Документи Google для письмового обміну, у якому ставиться запитання про їхню роботу, визначаються конкретні сильні сторони та звертається увага на конкретні пропозиції щодо покращення.

Крок п'ятий: роздуми здобувачів щодо важливості граматичного явища

У кінці опанування граматичним явищем здобувачам пропонується подумати про його важливість та поділитися своїми ідеями за допомогою інструментів віддаленої співпраці. Щоб спонукати здобувачів до взаємодії, можна використовувати обговорення, ставлячи їм запитання на зразок «Як використання цього граматичного явища підвищило ефективність вашої роботи/рівень висловлювання?» і «Чи був би, на вашу думку, текст іншим, якби ви не використовували це явище?» Існують різні способи, якими здобувачі можуть поділитися цими роздумами, використовуючи функції дистанційного навчання. Одна з особливо ефективних практик полягає у використанні спільного документу Google, щоб поділитися своїми відповідями та прочитати думки один одного. Крім того, здобувачі також можуть ділитися своїми відповідями в кімнатах для сеансів на будь-якій освітній платформі з невеликими групами. Після цього бажано можуть поділитися своїми ідеями з рештою здобувачів.

Висновки. Підводячи підсумки, можна зробити висновок, що в описаній п'яти-етапній роботі з граматичною структурою бажано обдумати ті інструменти дистанційного навчання, які найкраще відповідають ресурсам, доступним для вас і ваших здобувачів. Хоча деякі конкретні тактики відрізнятимуться залежно від формату вашої інструкції (наприклад, асинхронна, синхронна,

гібридна чи інша модальність), ці навчальні кроки допоможуть залучити здобувачів до високоякісного вивчення граматики іноземної мови під час дистанційного освітнього процесу. Дотримання описаних етапів обов'язково допоможе ство-

рити привабливе, стимулююче та добре кероване навчальне середовище для здобувачів у процесі вивчення граматики.

<https://www.routledge.com/blog/article/grammar-instruction-in-the-time-of-remote-learning>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Носков А. В., Кальянов А. В. Інноваційні технології у гуманітарному вузі. Донецьк : Лебідь, 2002. 288 с.
2. Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі : монографія / В. І. Луговий, М. М. Левшин, О. Ф. Бондаренко та ін.; Нац. акад. пед. наук України, ін-т вищ. освіти. Київ : Педагогічна думка, 2011. 260 с.
3. Arnold, J., & Fonseca, C. Affect in teacher talk. In: Tomlinson, B. (Ed.), *Language Acquisition and Development*. London : Continuum, 2007. P. 107–121.
4. Elbro, C. (1996). Early linguistic abilities and reading development: A review and a hypothesis. *Reading and Writing : An Interdisciplinary Journal*, 1996. Issue 8, 453–485. <https://doi.org/10.1007/bf00577023>
5. Shemuda M. Strategies for teaching gifted students English grammar. *Новітня освіта: наук.журнал*. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2018. Вип. 9. С. 107–114. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.109786>

REFERENCES

1. Noskov A. V., Kalianov A. V. *Innovatsiini tekhnolohii u humanitarnomu vuzi* [Innovative technologies in a humanities university]. Donetsk : Lebid, 2002. 288 s. [in Ukrainian].
2. *Psykhologo-pedahohichni zasady proektuvannia innovatsiinykh tekhnolohii vykladannia u vyshchii shkoli : monohrafiia* [Psychological and pedagogical principles of designing innovative teaching technologies in higher education] / V. I. Luhovyi, M. M. Levshyn, O. F. Bondarenko ta in.; Nats. akad. ped. nauk Ukrainy, in-t vyshch. osvity. Kyiv : Pedahohichna dumka, 2011. 260 s. [in Ukrainian].
3. Arnold, J., & Fonseca, C. Affect in teacher talk. In: Tomlinson, B. (Ed.), *Language Acquisition and Development*. London : Continuum, 2007. P. 107–121
4. Elbro, C. Early linguistic abilities and reading development: A review and a hypothesis. *Reading and Writing : An Interdisciplinary Journal*, 1996. Issue 8, 453–485. <https://doi.org/10.1007/bf00577023>
5. Shemuda, M. Strategies for teaching gifted students English grammar. *Novitnia osvita : nauk. zhurnal*. Kyiv : KPI im. Ihoria Sikorskoho, Vyd-vo «Politekhnik», 2018. Vyp. 9. S. 107–114. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.109786>

УДК 378(04)+81
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-44>

Юлія ШЛІХТЕНКО,
orcid.org/0000-0002-7254-8089

аспірантка кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна) anna_polishchukpas@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ У ГАЛУЗІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ПІД ЧАС ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розкрито компоненти моделі реалізації педагогічних умов розвитку творчого потенціалу в майбутніх учителів іноземних мов. Формування творчого потенціалу в респондентів забезпечено шляхом мотиваційно-ціннісного, емоційно-когнітивного, комунікативно-діяльного та особистісно-рефлексивного компонентів у реалізації педагогічних умов згідно принципів системності, систематичності та послідовності.

Представлено модель впровадження педагогічних умов розвитку творчого потенціалу в майбутніх учителів іноземних мов, згідно якої професійна підготовка є основою його системного включення в педагогічну діяльність освітнього навчального закладу. В процесі впровадження педагогічних умов важливою є орієнтованість на формування творчої особистості студента в галузі вивчення іноземних мов. Успіх навчання, відображено в значних ціннісних та особистісних змінах студентів, що великою мірою залежить від готовності самих педагогів визнавати унікальність та неповторність особи, на яку спрямовано освітній вплив.

Розвиток освіченої творчої особистості майбутнього учителя іноземних мов є першочерговим завданням професійної підготовки в навчанні здобувачів освіти. Відповідно, що творчий потенціал майбутніх учителів іноземних мов має бути системою природно обумовлених та відновлюваних ресурсів особистості, реалізація котрих в процесі фахової підготовки залежить від значущих особистісних і професійних мотивацій. Саме усвідомлення значимості творчого потенціалу щодо належного професійного та особистісного успіху майбутніми фахівцями є однією з визначальних умов їх позитивного вдосконалення. Надзвичайно важливим є залучення студентів до розвитку творчого потенціалу в години аудиторної роботи, яка першочергово пов'язана з використанням інтерактивних методів у взаємодії між учасниками освітнього процесу та здобувачами освіти, відповідно й між самими студентами.

Ключові слова: творчий потенціал, розвиток, професійна підготовка, майбутні учителі іноземних мов, креативні здібності.

Yulia SHLICHTENKO,
orcid.org/0000-0002-7254-8089

Graduate Student at the Department of Pedagogy,
Professional Education and Management of Educational Institutions
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
(Vinnytsia, Ukraine) anna_polishchukpas@ukr.net

THE FORMATION OF THE CREATIVE PERSONALITY OF A STUDENT OF HIGHER EDUCATION IN THE FIELD OF FOREIGN LANGUAGE STUDIES DURING PROFESSIONAL TRAINING

The article reveals the components of the model of implementation of pedagogical conditions for the development of creative potential in future teachers of foreign languages. The formation of the creative potential of the respondents is ensured through the motivational-value, emotional-cognitive, communicative-active and personal-reflective components in the implementation of pedagogical conditions according to the principles of systematicity, systematicity and consistency.

A model of the implementation of pedagogical conditions for the development of creative potential in future teachers of foreign languages is presented, according to which professional training is the basis of its systematic inclusion in the pedagogical activity of an educational institution. In the process of implementing pedagogical conditions, it is important to focus on the formation of the student's creative personality in the field of foreign language learning. The success of learning is reflected in significant value and personal changes of students, which largely depends on the willingness of teachers themselves to recognize the uniqueness and inimitability of the person on whom educational influence is directed.

The development of an educated creative personality of the future teacher of foreign languages is the primary task of professional training in the education of education seekers. Accordingly, the creative potential of future teachers of foreign languages should be a system of naturally determined and renewable personal resources, the realization of which in the process of professional training depends on significant personal and professional motivations. The awareness of

the importance of creative potential in relation to proper professional and personal success by future specialists is one of the determining conditions for their lifelong improvement. It is extremely important to involve students in the development of their creative potential during classroom hours, which is primarily related to the use of interactive methods in the interaction between participants in the educational process and students of education, respectively, and between the students themselves.

Key words: *creative potential, development, professional training, future teachers of foreign languages, creative abilities.*

Постановка проблеми. Формування творчого потенціалу майбутніх учителів іноземної мови потребує цілеспрямованого та системного підходу, що буде враховувати особливості соціальної взаємодії та змісту освітнього процесу. Усвідомлення важливості послідовності та наукової обґрунтованості процесу формування творчого потенціалу обумовив формулювання педагогічних умов та створення педагогічної моделі, що описані нижче.

Термін «умова» тлумачиться як «необхідна обставина, яка уможливорює здійснення створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь», «обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь». Науковець О. Кравчук висвітлила педагогічні умови як систему, що допомагає досягненню чітко визначеній меті цієї педагогічної системи. Ця педагогічна система відображає методи й форми; реальні ситуації та матеріальну базу (Кравчук, 2015).

Значимо, що для визначення педагогічних умов потрібно: чітко поставити мету, висвітлити методологічні підходи, обрати сфери педагогічного впливу на особистість та форми й методи навчальної дії, спрогнозувати очікуваний результат від їх упровадження.

Аналіз досліджень. Розвиток творчого потенціалу майбутніх учителів іноземних мов виступає, на думку дослідниці О. Коберник, як поетапна реалізація освітніх стратегій орієнтації, збагачення, залучення, які сприяють розкриттю і розвитку творчих якостей. Для цього вона пропонує сукупність педагогічних умов стратегічного характеру, а саме: «забезпечення професіоналізації занять з практики усного і «писемного мовлення студентів на початковому етапі навчання, що забезпечує формування творчого потенціалу спеціалістів-філологів; залучення студентів до систематичної науково-дослідної роботи; активізація імітаційно-педагогічної діяльності студентів на заняттях із практики мовлення» (Коберник, 2015).

Сучасний педагог А. Мостова розробила педагогічні умови формування творчого потенціалу майбутніх учителів іноземних мов. На її думку, ефективному становленню творчого потенціалу здобувачів вищої освіти сприяють такі педагогічні умови: «забезпечення професіоналізації

занять з практики усного і писемного мовлення студентів на початковому етапі навчання, що здійснює формування творчого потенціалу спеціалістів-філологів; залучення студентів до систематичної науково-дослідної роботи; активізація імітаційно-педагогічної діяльності студентів на заняттях із практики мовлення» (Мостова, 2011).

Актуальність теми дослідження загострюється потребою розв'язання суперечностей, які виникають під час професійної підготовки, а саме: між переважанням традиційних форм і методів під час професійної підготовки здобувачів вищої освіти у галузі навчання іноземних мов і потребою налаштування освіти на розвиток творчого потенціалу цих здобувачів, що включає використання інтерактивних засобів навчання, зокрема цифрових технологій (Tsekhmister, Vizniuk, Humeniuk, Yefremova, Dolynnyi, 2022).

Метою статті є обґрунтування компонентів забезпечення моделі реалізації педагогічних умов розвитку творчого потенціалу в майбутніх учителів іноземних мов. Розвиток творчого потенціалу майбутніх учителів іноземних мов буде відбуватися з більшою ефективністю під час їхньої професійної підготовки, якщо реалізувати такі взаємопов'язані педагогічні умови (Коберник, 2015):

– залучення майбутніх учителів іноземних мов до розроблення дидактичних матеріалів, що ґрунтуються на принципах інтерактивності навчання, диференціації та індивідуалізації, що передбачає осмислення студентами методичних засад самостійної діяльності, застосування творчих, комунікативних, когнітивних, рефлексивних умінь і зумовлює прояв їх креативності;

– упровадження імерсивних технологій як інтерактивних засобів фахової підготовки майбутніх учителів іноземних мов, спрямованих на розвиток та реалізацію творчого потенціалу у студентів;

– формування у майбутніх учителів іноземних мов ціннісного ставлення до розвитку та реалізації творчого потенціалу під час аудиторної роботи за допомогою почуття успіху в процесі моделювання професійно-орієнтованих завдань, які вимагають від студентів прояву креативних здібностей.

Представлені педагогічні умови доцільно впроваджувати послідовно починаючи з першого курсу. Креативність майбутнього учителя іноземних мов повинна бути завжди присутньою в професійній підготовці як основа його повного включення в педагогічну діяльність. Оскільки розвиток освіченої творчої особистості майбутнього учителя іноземних мов є першочерговим завданням професійної підготовки, то творчий підхід до навчання виходить на перший план. Методами дослідження є: методи системного аналізу предмета та об'єкта дослідження, теоретичний аналіз наукової літератури, модель реалізації педагогічних умов розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів іноземних мов, узагальнення, порівняльний аналіз успішних освітніх практик і прогресивного педагогічного досвіду, систематизація.

Виклад основного матеріалу. Модель навчання майбутніх учителів іноземних мов повинна охоплювати, з одного боку, підготовку до безпосередньої практичної діяльності навчання учнів іноземним мовам, що пов'язано з розвитком таких здібностей як комунікативні, когнітивні, аналітичні та ін.

А. Мостова відзначає: «Модель замінює об'єкт, що досліджується, тим самим вона є посередником між об'єктом та дослідником. Така заміна можлива, якщо між моделлю та реальністю, яку вона представляє, існує певна відповідність, тобто модель, тою чи іншою мірою, є аналогом досліджуваного об'єкта. Дослідження моделі, яка є аналогічною досліджуваному об'єкту реальності дозволяє отримати нові знання про цей об'єкт» (Мостова, 2011).

За допомогою моделювання ми маємо можливість в педагогічному процесі надавати студентам знання про реальний об'єкт вивчення. Такими об'єктами можуть бути педагогічне спілкування, поведінка в педагогічному середовищі, педагогічна діяльність, а також особистість суб'єкта освіти. Створення педагогічних моделей проблемних ситуацій занурює майбутніх фахівців у сфері вивчення іноземних мов у реальну діяльність викладача, і дозволяє виявити уміння та навички розв'язання педагогічних проблем та проявити розвинутий творчий потенціал.

Представимо модель реалізації педагогічних умов розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів іноземних мов (рис. 1). Дана модель відтворює процес розвитку творчого потенціалу під час процесу професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

Значимо, що творчий потенціал майбутніх учителів іноземних мов є системою природно обу-

мовлених та відновлюваних ресурсів особистості, реалізація яких у процесі фахової підготовки призводить до значущих професійних та особистісних досягнень. Саме усвідомлення значення творчого потенціалу для здобуття професійного та особистісного успіху майбутніми учителями іноземних мов є однією з визначальних умов його розвитку.

Надзвичайно важливо залучати студентів до розвитку творчого потенціалу саме під час аудиторної роботи, що пов'язана перш за все з використанням інтерактивних методів взаємодії між викладачем і студентами та між самими студентами. Формування творчого потенціалу в контексті реалізації педагогічних умов обумовлено *принципами*: системності, систематичності та послідовності, а також забезпеченням мотиваційно-ціннісного, емоційно-когнітивного, комунікативно-діяльнісного та особистісно-рефлексивного компонентів.

Мотиваційно-ціннісний компонент є визначальним для спонукання майбутніх учителів іноземних мов до розвитку творчого потенціалу. Доки здобувач вищої освіти в галузі навчання іноземних мов не усвідомить перспективи розвитку власного творчого потенціалу для майбутньої педагогічної діяльності, розвиток його творчого потенціалу буде малоефективним. Мотиваційно-ціннісний компонент грає роль інтеграційного елементу, який спрямовує всі інші компоненти творчого потенціалу студентів працювати на досягнення успіху. Включаючи розвиток творчого потенціалу до аудиторної роботи, ми перетворюємо розвиток творчого потенціалу на обов'язковий елемент освітньої програми.

Емоційно-когнітивний компонент впровадження педагогічних умов відноситься до емоційного аспекту творчого потенціалу майбутніх учителів іноземних мов, який дуже часто є глибоко вкоріненим елементом поведінки і найбільше опирається змінам у контексті формування стійких ціннісних орієнтацій у взаємодії з здобувачами освіти. При наявності когнітивних зв'язків й емоційної лабільності у відношенні до об'єкта, зазвичай стоять на шляху зміни ставлення.

Комунікативно-діяльнісний компонент передбачає дотримання принципу цілісності щодо вивчення іноземних мов, що, передовсім, забезпечує мовленнєвий розвиток здобувачів освіти та сприяє підготовці фахівців, котрі вільно володіють мовою. Ця спрямованість на практиці у вивченні мови уможлиблює формування не тільки лінгвістичної грамотності фахівця, а й педагога з високою мовленнєвою культурою. Отож, засвоєний мовний матеріал сприятиме розвитку саме

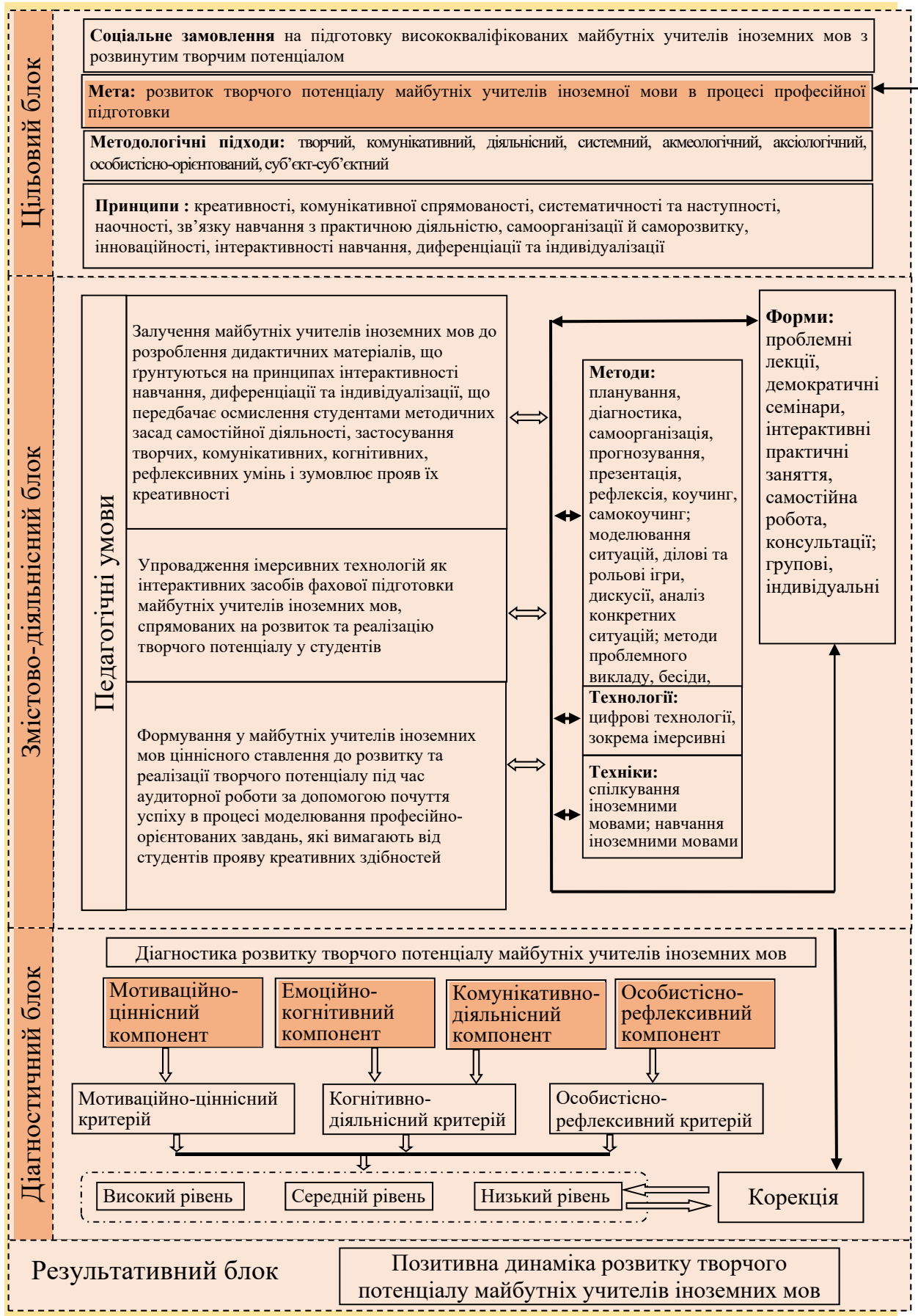

Рис. 1. Модель реалізації педагогічних умов розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів іноземних мов

розумових здібностей учнів, що забезпечить у них формування відповідних умінь і навичок в мовленні й успішно розвиватиме спілкування у різних життєвих і професійних ситуаціях.

Особистісно-рефлексивний компонент пропонує в забезпеченні творчого потенціалу майбутніх учителів іноземних мов, розвинути здатність до рефлексії у власній педагогічній організації та діяльності інших. Згідно даного критерію показники рефлексивної та особистісної підструктур обумовлені розвитком соціально-психологічних якостей особистості: індивідуально-психологічних властивостей фахівця, які визначають рівень творчого потенціалу майбутніх фахівців, контент внутрішніх потреб в педагогічній діяльності та здатностей до власного вдосконалення і креативності.

В процесі впровадження педагогічних умов варто керуватися ідеєю орієнтованості на формування творчої особистості здобувача вищої освіти у галузі вивчення іноземних мов під час фахової підготовки. Успіх навчання, відбитий у значних ціннісних та особистісних змінах здобувача освіти, великою мірою залежить від готовності педагога визнати унікальність та неповторність особи, на яку спрямовано освітній вплив.

Принцип *системності* в реалізації педагогічних умов передбачає, що педагогічні умови й всі заходи, які вони містять у собі, розглядаються як єдина система, всі елементи якої пов'язані один з одним та дозволяють досягти результату лише в ході системного застосування. Використання лише окремих заходів чи груп заходів в контексті конкретної педагогічної умови не буде мати якогось вираженого ефекту і не призведе до бажаного результату. Тому важливо пам'ятати, що лише використання всіх заходів та всіх описаних стадій може привести до повної реалізації педагогічних умов розвитку творчого потенціалу здобувачів освіти у галузі навчання іноземної мови у процесі їх фахової підготовки. Принцип *системності* також передбачає, що реалізація педагогічних умов не може відбуватися у відриві від загального змісту професійної підготовки здобувачів освіти у галузі вивчення іноземної мови. Принцип *послідовності* передбачає впровадження педагогічних умов в контексті забезпечення послідовних дій щодо їх впровадження у навчальний процес освітнього закладу.

Впровадження педагогічних умов в процес професійної підготовки необхідно розпочати з реалізації *третьої педагогічної умови*, а саме, формування у майбутніх учителів іноземних мов ціннісного ставлення до розвитку та реалізації

творчого потенціалу під час аудиторної роботи. Ціннісне ставлення передбачає глибоке розуміння того, що таке творчий потенціал і яке значення він має в майбутній професійній діяльності. Саме таке усвідомлення створює підґрунтя для формування мотивації до участі в заходах з розвитку творчого потенціалу. При цьому варто зауважити, що заходи третьої педагогічної умови не повинні реалізуватися лише на початку експерименту. Вони є початковими, але мають також систематично проводитися впродовж всього періоду проведення формувального етапу експерименту для того, щоб ціннісне ставлення до розвитку творчого потенціалу поглиблювалося і стало частиною уявлень здобувача про якісний професійний розвиток.

На наступному етапі необхідно почати реалізацію *другої педагогічної умови*, а саме – упровадження імерсивних технологій, спрямованих на розвиток та реалізацію творчого потенціалу у студентів. Імерсивні технології є потужним інструментом підсилення інтересу та мотивації здобувачів до професійного розвитку. Використання імерсивних технологій дозволить підкріпити ціннісне ставлення до розвитку творчого потенціалу, а також створить найбільш сприятливі умови для вільного його розвитку.

В останню чергу проводяться заходи *першої педагогічної умови*, а саме – залучення майбутніх учителів іноземної мови до розроблення дидактичних матеріалів для прояву їх креативності. Реалізація цієї педагогічної умови вимагає вже сформованого інтересу та зацікавленості у розвитку творчого потенціалу, а також наявності певних знань та досвіду. Самостійна розробка дидактичних інструментів є дуже важливим кроком в професійному розвитку здобувачів освіти у галузі навчання іноземної мови, тому важливо, щоб їй передувала спеціальна підготовка у вигляді заходів другої та третьої педагогічної умови.

Таким чином, можемо резюмувати, що реалізація педагогічних умов з розвитку творчого потенціалу здобувачів освіти у галузі навчання іноземної мови у процесі їх фахової підготовки вимагає дотримання принципів системності, систематичності та послідовності та має проводитися в партнерських відносинах між викладачем та здобувачем. Отож обґрунтовані та розроблені педагогічні умови обумовлюють зміст, методи та форми професійної підготовки і повинні застосовуватись починаючи з першого курсу протягом всього освітнього процесу у педагогічних закладах вищої освіти.

Висновки. Важливе значення в опануванні навичок розвитку творчого потенціалу майбут-

німи учителями іноземних мов щодо необхідності реалізації творчого потенціалу під час побудови проблемних ситуацій, займає впровадження інтеракції в процесі їх вирішення. Під час формування ціннісного ставлення до розвитку та реалізації творчого потенціалу під час аудиторної роботи за допомогою почуття успіху в процесі моделювання професійно-орієнтованих завдань підкреслимо наступні напрями: усвідомлення майбутніми учителями іноземних мов значення творчого потенціалу для гармонійної педагогічної взаємодії у фаховій підготовці; сформованість ціннісних орієнтацій щодо розвитку творчої особистості учня на заняттях з іноземних мов; розу-

міння майбутніми учителями іноземних мов прямого зв'язку між розвитком творчого потенціалу та досягненням успіху в професії; мотивація студентів до розвитку творчого потенціалу та успіху у викладацькій діяльності; знання про перешкоди на шляху до успіху у діяльності учителя-новатора з розвиненим творчим потенціалом.

Перспективи подальших наукових досліджень за проблемою розвитку творчого потенціалу в майбутніх фахівців вбачаємо в необхідності опису основних рекомендацій щодо реалізації педагогічних умов його розвитку в здобувачів освіти у галузі навчання іноземної мови в процесі їх фахової підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Tsekhmister Ya., Vizniuk I., Humeniuk V., Yefremova O., Dolynnyi S. Modern Changes in the Model of Professional and Pedagogical Training of Medicines in the Context of European Integration Processes. *International Journal of Health Sciences*. 2022. Vol. 6. № 2. P. 972-986.
2. Коберник О. М. Теоретико-методичні засади моделювання виховної системи школи. *Педагогічний альманах*. 2015. № 25. 16-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2015_25_4 (дата звернення: 28.05.2022).
3. Кравчук О. М. Моделювання професійної діяльності майбутнього вчителя математики у навчальному процесі. *Моделювання в навчальному процесі: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції (23–27 лют. 2015 р.)* / уклад. Н. А. Головіна. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. С. 24-27.
4. Мостова А. О. Формування творчого потенціалу майбутніх учителів англійської мови. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2011. № 17 (70). С. 332-335.

REFERENCES

1. Tsekhmister Ya., Vizniuk I., Humeniuk V., Yefremova O., Dolynnyi S. Modern Changes in the Model of Professional and Pedagogical Training of Medicines in the Context of European Integration Processes. *International Journal of Health Sciences*, 2022, Vol. 6, Nr 2, pp. 972-986 [in Ukrainian].
2. Kobernyk O. M. Teoretyko-metodychni zasady modeliuвання vykhovnoi systemy shkoly. *Pedahohichnyi almanakh* [Theoretical and methodological principles of modeling the educational system of the school]. 2015, Nr 25, pp. 16-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2015_25_4 [in Ukrainian].
3. Kravchuk O. M. Modeliuвання profesiinoi diialnosti maibutnoho vchytelia matematyky u navchalnomu protsesi [Modeling the professional activity of the future teacher of mathematics in the educational process]. *Modeliuвання v navchalnomu protsesi : materialy Vseukr. nauk.-prakt. internet-konferentsii (23–27 liut. 2015 r.)* / uklad. N. A. Holovina. Lutsk : Vezha-Druk., 2015, pp. 24-27 [in Ukrainian].
4. Mostova A. O. Formuvannya tvorchoho potentsialu maibutnikh uchyteliv anhliiskoi movy [Formation of creative potential of future English language teachers]. *Pedahohika formuvannya tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 2011, Nr 17 (70), pp. 332-335 [in Ukrainian].

УДК 378.633.081.43:004.78

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-45>

Катерина ЮЗЕФОВИЧ,
orcid.org/0000-0002-1101-8578
викладач кафедри іноземних мов
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) kyuzefovych@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ SMART ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ У ВНЗ

У статті викладено історичні передумови розвитку Smart-освіти, розглянуто її зв'язок з інформаційними комунікаційними технологіями, визначено основні напрями існуючих досліджень у царині Smart-технологій та виділено найбільш перспективні з них для вирішення. Проведено критичний аналіз існуючих наукових публікацій з проблематики впровадження та застосування Smart-технологій в освіті. Визначено проблеми розвитку Smart-освіти. Окремо в статті сформувано вимоги щодо подальшого успішного розвитку Smart-технологій при викладанні у ВНЗ. Основна увага приділена в статті поняттю інтегрованого інтелектуального віртуального середовища, яке постійно потребує свого розвитку та актуалізації при застосуванні найсучасніших ІТ-платформ для навчання.

Крім того, в статті зазначена висока роль структурування навчального матеріалу, його видів та методів, а також можливих для використання ресурсів. В результаті дослідження обґрунтовано розподіл навчального контенту за рівнями складності, що дозволять визначити рівень знань студента (слухача) за прийнятими державними стандартами. Окремо в статті зазначена роль Smart-технологій в процесі дистанційного та віддаленого навчання, а також залучення до навчання осіб, які потребують інклюзивної форми освіти.

Також в статті зазначена роль викладача при застосуванні Smart-технологій, яка постійно трансформується за схемою «транслятор – навігатор – куратор». Тут обґрунтована необхідність формування викладачем цілого Smart-комплексу, що передбачає наявність статичних складових, динамічних та середовищних, визначено їх основні інструменти та форми. Визначено варіанти формування Smart-комплексу від традиційних форм навчання через розвивальні до особисто орієнтованих. Відповідно до даних освітніх Smart-технологій визначені і методики їх викладання. Сформувано переваги використання освітніх використання Smart-технологій.

Ключові слова: освіта, розумні технології, інформаційні технології, навчальні платформи, організація навчального процесу, навчальний контент.

Kateryna YUZEFOVYCH,
orcid.org/0000-0002-1101-8578
Assistant Professor at the Foreign Languages Department
Educational and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) kyuzefovych@gmail.com

APPLICATION OF SMART TECHNOLOGIES IN UNIVERSITY TEACHING

The article outlines the historical prerequisites for the development of Smart-education, examines its connection with information and communication technologies, identifies the main directions of existing research in the field of Smart-technologies, and selects the most promising of them for further solution. A critical analysis of existing scientific publications on the implementation and application of Smart technologies in education was conducted. The problems of the development of Smart education have been identified. Separately, the article formulates requirements for the further successful development of Smart technologies in teaching at universities. The article focuses on the concept of an integrated intelligent virtual environment, which is constantly in need of development and updating when using the most modern IT platforms for learning.

In addition, the article notes the high role of structuring educational material, its types and methods, as well as possible resources for use. As a result of the research, the distribution of educational content by levels of complexity is justified, which will allow determining the level of knowledge of the student (listener) according to the accepted state standards. Separately, the article mentions the role of Smart-technologies in the process of remote (distance) learning, as well as the involvement of people who need an inclusive form of education.

The article also mentions the role of the teacher in the application of Smart technologies, which is constantly transformed according to the “translator – navigator – curator” scheme. Here, the need for the teacher to form a whole Smart-complex, which provides for the presence of static, dynamic and environmental components, is justified, and their main tools and forms are defined. Variants of Smart-complex formation are defined, from traditional forms of education

through developmental to personally oriented. According to the data of educational Smart-technologies, the methods of their teaching are also determined. The advantages of the educational use of Smart technologies have been established.

Key words: *education, smart technologies, information technologies, educational platforms, organization of the educational process, educational content.*

Постановка проблеми. Достатньо довгий період часу перед початком COVID-пандемії в Україні вже говорили про те, що освіта стала досить сильно відставати від існуючих в світі інноваційних технологій, що освіта відокремлена від практичних вимог застосування отриманих навичок майбутнім спеціалістом, а постійним гаслом підприємств та організацій, куди працевлаштовувалися випускники стала фраза – «Забуте все, чого вас навчали в ВУЗі!». Проте довготривалий період пандемії додав свої корективи в навчання й освіта почала активно розвиватися саме завдяки сучасним ІТ-технологіям, а Smart-технології у навчанні дали можливість створювати, редагувати та поширювати мультимедійні навчальні матеріали, як в аудиторний так і в позааудиторний час.

Аналіз сучасних досліджень показав, що піонерами застосування Smart-технології у навчанні стала Південна Корея, яка з 1996 року почала запровадження електронної освіти (Тялу, 2020: 2). На сьогодні в країні функціонують 20 кібер-університетів, всі послуги в яких надаються за допомогою електронних технологій. Активно підхопили й почали розвивати такий досвід стали США, Канада, Велика Британія, Австралія (Budhrani, 2018: 1). Місце і час навчання в таких закладах вищої освіти вибирають студенти.

Сучасними вітчизняними дослідниками даної проблематики, поряд з зарубіжними К. Джонсоном, К. Кімом вважаються В. Биков, В. Бойчук (Бойчук, 2015: 4), Р. Гуревич (Гуревич, 2016: 6), М. Кадемія (Кадемія, 2018: 7), Г. Косенко (Косенко, 2007: 9), Б. Славін, Л. Шевченко (Шевченко, 2019: 11), В. Уманець (Уманець, 2019: 11).

Мета статті – проаналізувати та виділити особливості застосування Smart-технології у вищій освіті.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі переваги Smart-технології в освіті зрозумілі вже всім, проте основною позитивною властивістю є можливість навчатися в будь-якому місці в зручний для навчання час. Сучасні Smart-технології дають можливість навчатися навіть тим, хто знаходиться за тисячі кілометрів від закладу освіти. Саме ця причина стала першим рухомим елементом, що спонукали весь подальший розвиток сучасної Smart-освіти в світі, а розвиток саме ІТ-технологій дозволив зробити це швидше та цікавіше.

Проте, на сучасному етапі існують і певні проблеми, які потребують скорішого вирішення, адже саме вони гальмують подальше впровадження Smart-освіти. До таких проблем належать (Воронжак, 2015: 5):

- відсутність в освітніх програмах та державних стандартах положень застосування Smart-технологій;
- низький рівень інтеграції спеціалізованих і загальносистемних програмно-технічних платформ в освітню діяльність;
- відсутність навчально-методичного забезпечення, що обслуговуватиме Smart-технології в освіті;
- проблеми бюджетування та інвестування в Smart-технології в освіті в більшості пов'язані з недосконалістю нормативно-законодавчої бази;
- значний розрив у існуючих державних освітніх стандартах та вимогах, що висуваються до майбутніх фахівців;
- нерозвинуте нормативно-правове забезпечення застосування інформаційних технологій в освіті;
- неефективна система перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогічних працівників щодо використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Але, вже у таких умовах Smart-технології в освіті дозволяють (Коношевський, 2019: 10):

- персоналізувати навчання, студент (слухач) має можливість ознайомлюватися з навчальним матеріалом в той час, коли йому зручно і в тому обсязі, скільки він може сприйняти за певний період часу для ефективною обробки та усвідомлення матеріалу. Звісно мають бути певні часові дедлайни, але вони повинні бути сформовані в залежності від складності дисципліни, що вивчається та її загального обсягу;
- активізувати пізнавальний процес навчання, при використанні різних платформ та засобів ІТ-технологій існує можливість візуалізувати процес навчання, тобто студент (слухач) відразу бачить вірний чи хибний шлях розв'язку певного завдання він обрам і має можливість самостійно виправити власну помилку, проаналізувавши її;
- мультимедійні технології, які активно використовуються дають можливість здійснити інтеграцію різних дисциплін та предметів, тобто практично застосувати набуті знання та навички

у різних сферах діяльності та оцінити важливість набутих знань для тієї чи іншої галузі.

Найцікавішим аспектом Smart-освіти стає те, що викладач починає виконувати не роль «транслятора» знань, що викладені в підручниках, та викладення теоретичних аспектів, а роль «навігатора», тобто спрямовує студентів (слухачів) по різних інформаційних джерелах, де може міститися інформація стосовно певної проблематики, що розглядається на конкретному занятті. Крім того, викладач починає виконувати роль куратора власної он-лайн платформи. Викладач самостійно формує основні рівні, які сьогодні обумовлені державними освітніми стандартами: високий, достатній, середній, початковий. Проте й студент (слухач) може обрати який рівень якості освіти його влаштовує й обрати той рівень складності завдань, що відповідає його вимогам, але з можливістю за бажання підвищити його (Башинська, 2017: 3).

Поняття «Smart-технології» в прямому розумінні дослівно перекладається як розумні технології, проте його можна й тлумачити, розкриваючи кожне конкретне визначення, рис. 1.

Основною умовою використання Smart-технологій в освіті виступає формування інтегрованого інтелектуального віртуального середовища, яке забезпечене відповідним освітнім контентом та може вдосконалюватися всіма учасниками навчального процесу, як викладачем, так і студентами (слухачами). При цьому дане середовище має змінюватися динамічно з урахуванням прогресивних технологій як навчання, так і комунікаційного процесу.

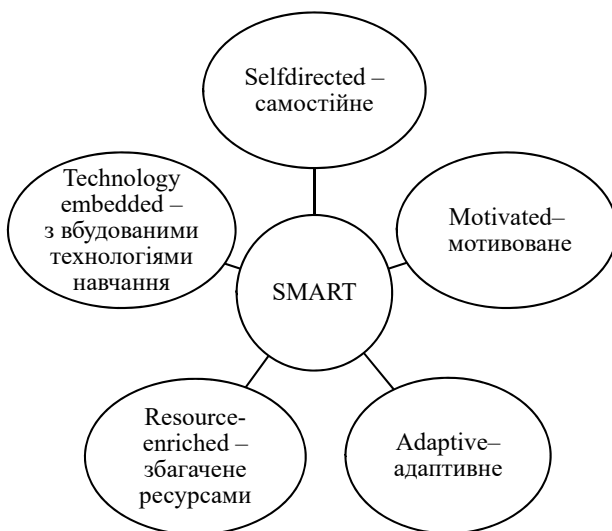

Рис. 1. Тракткування поняття «Smart-технології» (Якубов, 2011: 12)

Тобто в процесі Smart-навчання існує можливість структурувати зміст окремої навчальної дисципліни, розподілити обсяги завдань та форми контролю вивчення, визначити ступінь виконання самостійної роботи, провести тестування або підсумковий контроль. Такий розподіл дасть можливість сформуванню чіткої сценарії опанування певної дисципліни та критерії оцінювання на окремих етапах. Окремо можна відзначити роль студента (слухача) при виконанні самостійної роботи, виконання якої, в більшості ВНЗ, зводиться до рефератів, рідше до презентаційних проектів за певними темами, але не дає можливості розкрити власні ідеї, що формуються у студента (слухача) протягом опанування певної теми дисципліни; його творчі здібності тощо.

В свою чергу, від викладача необхідна розробка такого інформаційного контенту, який би повністю висвітлював проблематику заняття та давав можливість отримати додаткову інформацію з певного питання. Тут Smart-освіта передбачає комплексну модернізацію всіх навчальних процесів, методів і технологій. Кожна окрема технологія дозволить вдосконалити процес розробки контенту, його доставку і актуалізацію.

Отже, новітні платформи, що можуть бути використані в Smart-освіті, мають спонукати до реалізації таких тенденцій в освіті (Косенко, 2007: 9):

- збільшення кількості навчальних відео курсів та електронних навчальних матеріалів;
- прилаштування освітніх програм до індивідуальних особистостей студентів (слухачів), що дасть змогу до розширення можливостей інклюзивної освіти на загальних умовах;
- впровадження гейміфікації (теорії ігор) для підвищення мотивації навчання;
- впровадження інтерактивних електронних засобів навчання від підручників до навчальних платформ та навчальних відеоігор, що дасть можливість повторювати та затверджувати матеріал, заповнювати прогалини в знаннях матеріалу, що було пропущене.

Найбільш вагомою перевагою Smart-освіти є не накопичення знань в певному кількісному відношенні, тобто значному на сьогодні обсязі, що обумовлюється кількістю годин з дисципліни або кредитів. Smart-технології дозволяють формувати широкий світогляд в проблематики вивчення, тобто накопичення знань так би мовити іде «не в довжину, а в широту». Позитивно дану тенденцію можна вважати й тому, що саме при сполученні знань з певних дисциплін, або сполученні

певних спеціалізацій формуються інновації, як нововведення, що спонукають науковим про-ривам, досягненням, які обумовлюють розви-ток економіки та суспільства. Прикладами таких проривів є сучасні біотехнології, нанотехнології, новітні матеріали тощо.

Таким чином, для того, аби успішно працювати з царині Smart-технологій викладачу необ-хідно розробити цілий Smart-комплекс системи електронного навчання, що включав би (Косенко, 2007: 9):

- систему управління навчанням (LMS – learning management system);
- навчальний контент;
- авторські засоби (authoring tools).

Сама Smart-освіта потребує використання спо-лучених інформаційних технологій, які можуть інтегруватися один в один, а саме сполучення технологій електронного навчання (e-learning), мобільного навчання (m-learning), усепроника-ючого навчання (ulearning), «перевернутого» навчання (f-learning), що вписуються в тради-ційну систему навчання на основі змішаної моделі (blended learning) (Шевченко, 2019: 11).

В цілому, можна запропонувати всі освітні Smart-технології класифікувати на рис. 2.

Саме за допомогою авторських систем (authoring tools), де застосовуються засоби роз-робки навчального контенту: електронні підруч-ники, презентації, симулятори, відеотренінги, тести – формуються бази даних системи управ-ління навчанням (LMS).

Таким чином, зважаючи на значний вплив окремих основних компонентів, а саме статич-ного, динамічного і середовищного, викладачу

необхідно створювати і формувати власний SMART-інформаційно-педагогічний продукт.

Якщо відносно статично компоненту все зро-зуміло – це наявність електронних підручників, що містять основні концептуальні положення, що досить рідко піддаються змінам; то динамічний компонент потребує постійного вдосконалення.

Саме динамічний компонент буде активно при-стосовуватися до Smart-технологій, адже він буде формуватися на певних платформах за допомогою хмарних сервісів, соціальних мереж для поєд-нання учасників процесу навчання «in-time».

А от середовищний компонент дасть можли-вість вдосконалювати освітній контент шляхом обміну досвідом та напрацювання в процесі під-вищення кваліфікації педагогічними працівни-ками.

Отже, використання Smart-технологій в освіті дасть можливість:

- 1) візуалізувати та опрацювати більшу кіль-кість інформації для її сприйняття студентами (слухачами), тобто підвищує ефективність опану-вання матеріалу;
- 2) для активізації творчого потенціалу в різних формах від розробки презентаційних проєктів до виконання курсових і дипломних робіт;
- 3) поліпшить дослідницьку діяльність студен-тів (слухачів), адже наявні альтернативні джерела інформації спонукатимуть здійснення логічного процесу мислення та формування власних висно-вків за певними проблемами, визначення їх пере-ваг та недоліків.

Висновок. Таким чином, можна визначити, що сучасні Smart-технології в освіті потребують як розвинутих ІТ-технологій, так і адекватного

Рис. 2. Класифікація освітніх Smart-технологій (Шевченко, 2019: 11)

методичного забезпечення, щодо застосування таких технологій, а також відповідних засобів комунікацій для здійснення освітнього процесу. При цьому сам освітній процес може бути в різних форматах: on-line, off-line і змішаному. Проте незалежно від того, який формат реалізується оцінка рівня знань має точно відповідати рівню отриманих знань студента (слухача).

При цьому, необхідно також відзначити, що сучасні світові тенденції в освіті, а саме концепція

«освіта протягом життя», передбачають вільний вибір дисциплін для вивчення, що рекомендовані ВНЗ, а також перевага може віддаватися вивченню окремих курсів, які, на думку студента (слухача) сприятимуть кращому опануванню навчальної дисципліни. Це можуть бути як супутні навчальні курси, так і ознайомлювальні для визначення доцільного подальшого заглиблення в їх вивчення. Саме якість створення таких курсів буде впливати на рішення споживача освітнього Smart-продукту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. K. Budhrani, Y. Ji, J.H. Lim, Unpacking conceptual elements of smart learning in the Korean scholarly discourse, *Smart Learn. Environ.*, 2018, vol. 5, no. 23, pp. 1–26.
2. Ş. Tâlu, New perspectives in the implementation of smart-technologies in higher education. *Advances in Economics, Business and Management Research (AEBMR)*, 138: 253–257 (2020).
3. Башинська І.О., Новак Н.Г. Ефективне управління проектами підприємства. Інфраструктура ринку: електронний науково-практичний журнал. 2017. № 6. С. 75–78.
4. Бойчук В. М., Теоретичні і методичні основи художньо-графічної підготовки майбутнього вчителя технологій, ФОП Рогальська О. І., Вінниця, 2015, 564 с.
5. Воронжак П.В. Організаційно-економічний інструментарій стратегії інноваційного розвитку промислових підприємств та смарт-підхід [моногр] / П.В. Воронжак, С.В. Філіппова. Одеса: ОНПУ, ФОП Бондаренко М.О., 2015. 276 с.
6. Гуревич Р. С. Смарт-образование – новая парадигма современной системы образования. Теория і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2016. № 4. С. 71–78.
7. Кадемія М. Ю. Відкрите Smart-середовище навчання в підготовці педагогічних працівників у закладах вищої освіти. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2018. № 50. С. 279–282.
8. Комлева Н. В. Модели и инструменты инновационного развития образования в открытой информационной среде: Монография. М.: МЭСИ, 2013. 199 с.
9. Косенко Т.І., Бонч-Бруевич Г.Ф., Абрамов В.О., Методика застосування технології SMART Board у навчальному процесі: навчальний посібник. К.: КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2007. 102 с.
10. Коношевський Л. Л., Гуревич Р. С. Особливості професійної Smart-технології як засіб підвищення якості освіти. Смарт-освіта: досвід, реалії, перспективи: Монографія, Вінниця. 2019. 220 с.
11. Медведєв Р.П., Шевченко Л.С., Уманець В.О. Особливості професійної підготовки майбутнього педагога у smart-університеті. Смарт-освіта: досвід, реалії, перспективи: Монографія, Вінниця. 2019. 220 с.
12. Якубов С. Технології-SMART та навчальні матеріали. Hi-tech у школі. 2011. № 3–4.

REFERENCES

1. K. Budhrani, Y. Ji, J.H. Lim, Unpacking conceptual elements of smart learning in the Korean scholarly discourse, *Smart Learn. Environ.*, 2018, vol. 5, Nr. 23, pp. 1–26.
2. Ş. Tâlu, New perspectives in the implementation of smart-technologies in higher education. *Advances in Economics, Business and Management Research (AEBMR)*, 138: 253-257 (2020).
3. Bashynska I.O., Novak N.H. Efektyvne upravlinnya proektamy pidpryemstva. [Efficient management of enterprise projects]. *Market infrastructure: electronic scientific and practical journal*. 2017. № 6. P. 75-78 [in Ukrainian].
4. Boichuk V. M., Teoretychni i metodychni osnovy khudozhno-hrafichnoi pidhotovky maibutnoho vchytelia tekhnolohii [Theoretical and methodologicak bases of srtistic and graphic training of a future technology teacher], PE Rohalska O. I., Vinnytsya, 2015, 564 p. [in Ukrainian].
5. Voronzhak P.V. Orhanizatsiino-ekonomichnyi instrumentarii stratehii innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpryemstv ta smart-pidkhid [Organizational and economic tools of the strategy of innovative development of industrial enterprises and a smart approach] [monohr] / P.V. Voronzhak, S.V. Filyppova. Odessa: ONPU, PE Bondarenko M.O., 2015. 276 p. [in Ukrainian].
6. Gurevich R. S. Smart-obrazovanie – novaya paradigma sovremennoy sistemy obrazovaniya. [Smart education – a new paradigm of a modern educational system]. *Theory and practice of managing social systems: philosophy, psychology, pedagogy, sociology*. 2016. № 4. P. 71–78 [in Russian].
7. Kademiia M. Yu. Vidkryte Smart-seredovishche navchannia v pidhotovtsi pedahohichnykh pratsivnykiv u zakladakh vyshchoi osvity. [Open Smart environment of learning in the preparation of pedagogical staff in Universities]. *Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists: methodology, theory, experience, problems*. 2018. № 50. P. 279–282 [in Ukrainian].
8. Komleva N. V. Modeli i instrumentyi innovatsionnogo razvitiya obrazovaniya v otkryitoy informatsionnoy srede [Models and tools for innovative development of education in an open information environment]: Monograph. M.: MESI, 2013. 199 p. [in Russian].

9. Kosenko T.I., Bonch-Bruievych H.F., Abramov V.O., *Metodyka zastosuvannia tekhnolohii SMART Board u navchalnomu protsesi: navchalnyi posibnyk* [The method of using SMART Board technology in the educational process: a study guide]. K.: KMPU imeni B.D.Hrinchenka, 2007. 102 p. [in Ukrainian].
10. Konoshevskiy L. L., Hurevych R. S. *Osoblyvosti profesiinoi Smart-tekhnolohii yak zasib pidvyshchennia yakosti osvity*. [Features of professional Smart technology as a means of improving the quality of education]. Smart education: experience, reality, prospects: Monograph, Vinnytsya. 2019. 220 p. [in Ukrainian].
11. Medvediev R.P., Shevchenko L.S., Umanets V.O. *Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky maibutnoho pedahoha u smart-universyteti*. [Peculiarities of professional training of the future teacher at the smart university]. Smart education: experience, reality, prospects: Monograph, Vinnytsya. 2019. 220 p. [in Ukrainian].
12. Iakubov S. *Tekhnolohii-SMART ta navchalni materialy*. [Smart technologies and teaching materials]. Hi-tech at school. 2011. № 3-4 [in Ukrainian].

УДК 378.072

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-46>**Світлана ЯКИМЕНКО,***orcid.org/0000-0003-4230-9586**доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри початкової та дошкільної освіти
Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського
(Миколаїв, Україна) yakymenkosi@ukr.net***Тетяна ЛУШПАЙ,***orcid.org/0000-0001-7976-3761**здобувачка ступеня PhD за напрямом 011 «Освітні, педагогічні науки»
Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського
(Миколаїв, Україна) tany1995luspa@gmail.com*

ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ ПАТРІОТИЗМУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД 1917–1941 РОКІВ

У статті розкриті особливості виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні у період 1917–1941 років. Виявлено, що соціальні зміни, викликані утворенням Радянського Союзу, призвели до ідейного та єдиного розвитку дошкільної освіти в Україні. Вплив родини на дітей зведено до мінімуму, що не притаманно роками виробленим педагогічним ідеалам українців. З'ясовано, що відродження військово-патріотичних традицій українського народу пов'язане з функціонуванням західноукраїнських патріотичних товариств та організацій таких, як Пласт, Січ, Сокіл, Січові Стрільці, які виховували у дітей дошкільного, шкільного, а також молоді зрілого віку національну свідомість, патріотизм та готовність до боротьби за державну самостійність і незалежність. Виявлено, що питання організації дошкільного виховання та виховання патріотизму у дітей дошкільного віку відображені також у статуті клубу Поділля «Просвіта» в період навчання, в якому клуб сприяв відкриттю дитячих садків, організації диференційованих дитячих вечорів. Подільська місцева влада та товариство «Просвіта» доклали значних зусиль для створення системи дошкільної освіти на Поділлі – завдяки спільним зусиллям, у Кам'янці-Подільському народився перший дитячий садок у Подільській губернії. Визначено, що відвідування дошкільних навчальних закладів дітьми з найбільш вразливих верств населення було цілком можливим. Визначено, що великого державного значення справі дошкільного виховання надавав однойменний відділ при Подільській губернській народній управі, який на підставі постанови Земського зібрання від 22 квітня 1918 р. почав втілювати систему заходів стосовно організації дошкільного виховання на Поділлі. Значний вплив на виховання патріотизму та національної свідомості мало читання українських книжок, газет і журналів, на сторінках яких висвітлювалася тема українського національно-визвольного руху.

***Ключові слова:** патріотичне виховання, діти дошкільного віку, дошкільна освіта, дошкільні навчальні заклади.*

Svitlana YAKYMENKO,*orcid.org/0000-0003-4230-9586**Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Primary and Preschool Education
Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynsky
(Mykolaiv, Ukraine) yakymenkosi@ukr.net***Tatyana LUSHPAI,***orcid.org/0000-0001-7976-3761**Getter degree PhD in the Direction 011 “Educational, pedagogical sciences”
Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynsky
(Mykolaiv, Ukraine) tany1995luspa@gmail.com*

EDUCATION OF A SENSE OF PATRIOTISM IN PRESCHOOL CHILDREN IN UKRAINE IN THE PERIOD 1917–1941

The article reveals the peculiarities of fostering a sense of patriotism in preschool children in Ukraine in the period 1917–1941. It was revealed that the social changes caused by the formation of the Soviet Union led to the ideological and unified development of preschool education in Ukraine. The influence of the family on children is reduced to a

minimum, which is not inherent in the pedagogical ideals of Ukrainians developed over the years. It was found that the revival of the military-patriotic traditions of the Ukrainian people is connected with the functioning of Western Ukrainian patriotic societies and organizations such as Plast, Sich, Sokil, and Sich Riflemen, which raised national consciousness in preschool, school-age children, as well as young adults. patriotism and readiness to fight for state independence and independence. It was found that the issues of organizing preschool education and fostering patriotism in preschool children are also reflected in the charter of the Podillia club «Prosvita» during the period of study, in which the club promotes the opening of kindergartens and the organization of differentiated children's evenings. The Podilsk local government and the «Prosvita» society made significant efforts to create a preschool education system in Podilsk – thanks to their joint efforts, the first kindergarten in the Podilsk province was born in Kamianets-Podilsk. It was determined that the attendance of preschool educational institutions by children from the poorest strata of the population was quite possible. It was determined that the department of the same name under the Podilsk Provincial People's Administration, which, based on the resolution of the Zemsky Assembly of April 22, 1918, began to implement a system of measures related to the organization of preschool education in Podilsk, gave great state importance to the issue of preschool education. Reading Ukrainian books, newspapers and magazines, which covered the topic of the Ukrainian national liberation movement, had a significant impact on the education of patriotism and national consciousness.

Key words: patriotic education, preschool children, preschool education, preschool educational institutions.

Актуальність проблеми. Історично в Україні, як і в інших країнах світу, сформувалася власна система виховання дітей дошкільного віку, яка приділяє максимум уваги національній специфіці та самобутності українського народу (Концепція національного виховання, 1995: 1). Проблема патріотичного виховання є важливою педагогічною проблемою, одним із шляхів її вирішення є історико-педагогічний аналіз розвитку освіти та виховання дітей дошкільного віку в 1917–1920 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблематикою виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні у період 1917–1941 років працювали Г. Васькович, О. Денисюк, Л. Євселевський, А. Животко, Г. Кучеров, О. Малюта, Я. Романовський, В. Стецюк, С. Фарина, О. Яцюк та інші.

Мета дослідження. Метою статті передбачено розкрити особливості виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні у період 1917–1941 років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Український просвітитель Г. Васькович зазначав, що проблему дошкільного виховання в Україні не можна розглядати окремо від економічних, політичних і загальнокультурних подій і процесів, які відбувалися в Російській імперії на початку ХХ ст. (Васькович, 1996: 11).

Якісно новий етап у розвитку патріотизму дітей дошкільного віку припав на період національної незалежності України (1917–1920 рр.). С. Русова відіграла важливу роль у становленні національних дитсадків. Для втілення ідей С. Русової в життя практики (О. Дорошенко, В. Чередниченко) під час навчального процесу використовують диференційований матеріал з історії України, особливо періоду Козаччини, вивчають дитинство та життя Т. Г. Шевченка. О. Дорошенко та В. Черед-

ниченко наголошували на доступності цих історичних матеріалів для дітей 6–7 років.

Соціальні зміни, викликані утворенням Радянського Союзу, призвели до ідейного та єдиного розвитку дошкільної освіти в Україні. Вплив родини на дітей зведено до мінімуму, що не притаманно роками виробленим педагогічним ідеалам українців. Ця проблема в цілому характеризує однобічний характер виховання дітей та усунення елементів національно-патріотичного виховання. Знайомство дошкільників з минулим стосується лише революційної історії Радянської держави та її лідерів. Підкреслено, що у той період наголошувалося на важливості використання даного матеріалу для виховання патріотизму у дітей дошкільного віку (Денисюк, 2000).

Помітна активізація патріотичного виховання припадає на першу половину ХІХ і триває до кінця ХІХ ст. А на початку ХХ століття вона стосується вже передусім боротьби за національне відродження українського народу. В умовах антидержавницької політики російського царату українські патріоти В. Гнатюк, І. Нечуй-Левицький, І. Крип'якевич, М. Кропивницький, М. Лисенко та П. Мирний плекали українську культуру творчими талантами та світовою культурою.

Відродження військово-патріотичних традицій українського народу пов'язане з функціонуванням західноукраїнських патріотичних товариств та організацій таких, як Пласт, Січ, Сокіл, Січові Стрільці, які виховували у дітей дошкільного, шкільного, а також молоді зрілого віку національну свідомість, патріотизм та готовність до боротьби за державну самостійність і незалежність.

Справжньою хвилею національної свідомості стало збройне повстання 1 листопада 1918 р., створення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) та її армії – Галицької Армії (ГА). Важливим чинником виховання патріотизму в цей

період було видання часописів і журналів у військовій пресі Легіону УСС «Новініана», «Молодий сам охотник», «Український сам охотник», «Червона калина», «Дзвін», «Козацький голос», «Стрілець», «Стрілецький шлях» та ін. (Романовський, 2008).

Початок Української революції 1917–1920 рр. засвідчив значні перемоги української інтелігенції в боротьбі за духовне і національне відродження нації. Можливість легального ведення культурно-освітньої діяльності відкрила нові перспективи для розвитку українського національно-культурного руху (Євселевський, 1993: 41). Суспільно-політичні умови тієї доби сприяли «Просвіті» виконанню найважливішого завдання – виховання українського народу, формування патріотизму та виховання національної свідомості. Реалізації цієї місії сприяли форми діяльності освічених на цьому етапі людей.

«Просвіта» у резолюції Просвітницької конференції, що відбулася в Києві 20–23 вересня 1917 р., наголошувала на важливості організації та участі в системі, яка б сприяла вихованню патріотизму в дітей дошкільного віку). Наголошувалося, що кожна «рідна хата» повинна мати дитячу кімнату. Щоб підготувати молодь до роботи в дитячих садках, необхідно сформулювати програми дошкільного навчання в Києві та його околицях (Животко, 1918: 4).

Варто зазначити, що питання організації дошкільного виховання та виховання патріотизму у дітей дошкільного віку відображені також у статуті клубу Поділля «Просвіта» в період навчання, в якому клуб сприяє відкриттю дитячих садків, організації диференційованих дитячих вечорів. За словами видатного діяча й організатора дошкільної освіти на Поділлі певного періоду, члена товариства «Просвіта» А. Животка, «дитячим садком» називали дорогу до свідомої громадянськості, патріотизму, виховання та становлення почуття глибокої любові до Батьківщини та рідного народу» (Животко, 1918: 5).

Встановлено, що освітній процес відіграє важливу роль у функціонуванні будь-якого навчального закладу. На початку ХХ століття члени товариства «Просвіта» на Поділлі, які проводили значну педагогічну, культурно-просвітницьку роботу, визначили освітні, виховні орієнтири, вектори діяльності, через які втілювалися завдання товариства. Виховний ідеал подільської «Просвіти» – багатогранне явище з унікальними й небаченими характеристиками, що втілюється в освітній і культурно-освітній діяльності.

Подільська місцева влада та товариство «Просвіта» доклали значних зусиль для створення системи дошкільної освіти на Поділлі. Так, завдяки спільним зусиллям, у Кам'янці-Подільському народився перший дитячий садок у Подільській губернії. В. Б. Стецюк переказує сучасний досліджуваний випадок: Садочок відвідує в середньому 30 дітей. Більшість із них – діти бідних людей. В садку діти п'ють чай з хлібом і снідають. Навіть взимку садок працює. А щоб діти з найбільш сиріт мали можливість ходити взимку в дитсадок, правління вирішило витратити 2500 карбованців на дитяче взуття та одяг (Стецюк, 2005: 161).

Тому можна сказати, що відвідування дошкільних навчальних закладів дітьми з найбільш сиріт населення цілком можливо. Здійснюючи заходи щодо виховання патріотизму у дошкільнят, вихователі Поділля акцентували увагу на важливості інтеграції передового закордонного освітнього досвіду з самвидавом підручників, дитячих книжок і журналів, підтримували місцеві ініціативи щодо становлення дошкільних закладів.

На утримання дитячого садка «Просвіта» члени товариства влаштовували вистави, вечори та концерти. На той час дуже гостро стояла проблема забезпечення навчально-виховного процесу дітей дошкільного віку необхідною літературою в галузі дошкільної освіти, одним із шляхів вирішення якої був збір пожертвувань громадян.

Великого державного значення справи дошкільного виховання надавав однойменний відділ при Подільській губернській народній управі, який на підставі постанови Земського зібрання від 22 квітня 1918 р. почав втілювати систему заходів стосовно організації дошкільного виховання на Поділлі. Управа визначила необхідну тісну співпрацю з «Просвітою» і головною метою співпраці визначила будівництво дитячих садочків, де розвиватиметься розум і тіло дітей (До товариств «Просвіта», 1019; Кучеров, 2006: 34).

Ми погоджуємося з О. Малютою, що «Просвіта» брала участь у піднесенні національної свідомості українського народу та поширенні національної ідеології, тим самим розвиваючи діяльність товариства в контексті національної державної ідеології та сприяючи підготовці кадрів державного управління. Отже, «Просвіта», яка підносила національну ідею до рівня ідеології, була чи не єдиною громадською організацією, яка стояла по суті на національній позиції і зробила вагомий внесок у творення ідеології української держави (Малюта, 2008: 121).

Варто також зазначити, що згідно зі статутом товариства «Просвіта» особливе значення в дер-

жавній освіті надавалося охороні архітектурних та мистецько-історичних пам'яток України. У липні 1918 року Подільське товариство охорони культурно-історичних пам'яток організувало спільно з просвітянами Вінниччини виставку українського народного художнього промислу (Яцюк, 1996: 60).

Значний вплив на виховання патріотизму та національної свідомості мало читання українських книжок, газет і журналів, на сторінках яких висвітлювалася тема українського національно-визвольного руху. У зв'язку з цим серед продукції, в якій важливе місце посіли твори мистецтва та літератури, варто відзначити видавничу діяльність товариства «Просвіта». Просвіти Поділля видали раніше заборонені збірки поезій Т. Шевченка, а також збірки оповідань В. Стефаніка та Л. Мартовича.

Дуже цікавою виявилась форма роботи з дошкільниками. У дитячому садку діти займалися співом, ліпленням, малюванням, різними іграми, різними поробками, як паперовими, так і дерев'яними, вчили прості вірші, старші поступово вчилися рахувати і читати (Дитячий садок в с. Баговиці Кам'янецького повіту на Поділлі, 1919: 23-24). В системі дошкільного виховання реалізовувалися заходи, які були приурочені до відзначення пам'яті видатних українців.

Тому не тільки місцева влада, а й загальнодержавні органи управління всіляко намагалися сприяти розвитку системи дошкільного виховання в Україні та виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку. З приходом радянської влади робота по організації дошкільних закладів не припинялась. Твердження про важливу роль подільського товариства «Просвіта» у становленні системи дошкільної освіти та вихованні патріотизму на Поділлі у 1918–1920 роках підтверджено нашим дослідженням.

Просвітяни Поділля проводили важливу діяльність щодо патріотичного виховання, національної самовпевненості та формування українського духу. Результати цієї діяльності були досить відчутними, оскільки новостворений осередок «Просвіти» привернув увагу багатьох людей до української справи, сприяв формуванню наці-

ональної свідомості населення та його членів. Українське товариство видавало і продавало багато українських книжок, газет і журналів зі своєї книгозбірні, що в свою чергу сприяло формуванню національної свідомості українців-подолян, робило їх освіченими людьми.

Отже, варто зазначити, що за час існування товариства «Просвіта» було зроблено чимало для українізації Поділля. Просвітники проводили діяльність, пов'язану з українізацією освіти та релігійного життя, організацією літературних свят тощо. Заходи українізації включають участь просвічених подолян у перекладі, редагуванні та поширенні чотирьох Євангелій українською мовою, за допомогою чого в Подільській губернії поширювалася не лише українська мова, а й український правопис.

З проведених досліджень 1917–1920 рр. можна простежити особливості зростання мережі дошкільних і позашкільних закладів. Так, в українських містах наприкінці 1917 р. було 38 дитячих садків, де навчалось 950 дітей, а вже наприкінці 1920 р., за неповними даними, 649 дитячих садків на 40 тис. дітей, 750 дитячих майданчиків на 125 тис. дітей, навчалось і виростало близько 55 тис. сиріт. у 760 дитячих будинках (Звіт Народного комісаріату освіти УСРР за 1920 р.). Проте зазначена кількість дошкільних закладів не задовольняла потреб сучасного суспільства, а через важку фінансову ситуацію, голод та епідемії поза навчальними закладами залишилося близько 1 млн. дітей, а десятки тисяч дітей були змушені залишити дошкільні заклади в їх перший рік навчання

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, за роки радянської влади державно-просвітницька складова діяльності товариства «Просвіта» виявлялася лише в поширенні освіти на широкі верстви населення, а українська державна освіта була фактично повністю викорінена з їх діяльності. Натомість запроваджувалися встановлення диктатури пролетаріату, радянізація членів «Просвіти», необхідність боротьби за вибірковість по відношенню до членів суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905–1920 рр.). К.: Мандрівець, 1996. 358 с.
2. Денисюк О.М. Формування уявлень дітей старшого дошкільного віку про історію України: автореф. дисер. ... канд. пед. наук за спеціальністю 13.00.08 – дошкільна педагогіка. Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова, Київ, 2000. 19 с.
3. Дитячий садок в с. Баговиці Кам'янецького повіту на Поділлі. Село. 1919. №7. 19 лютого. С. 23–24.
4. До товариств «Просвіта». Село. 1919. № 9. 4 березня. С. 7.
5. Євселевський Л. І., Фарина С. Я. «Просвіта» в Наддніпрянській Україні: іст. Нарис. К.: Просвіта, 1993. 127 с.
6. Животко А. Просвіта і діти. Село. 1918. № 38–39. 5 жовтня. С. 3–5.

7. Звіт Народного комісаріату освіти УСРР за 1920 р. Ф. 166, Оп. 1. Спр. 875. Арк. 5.
8. Концепція національного виховання: схвалена Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти 30 червня 1994 р. Рідна школа. 1995. № 6. С. 18–25.
9. Кучеров Г. Дослідження виховання та участь у ньому сільських «Просвіт» Поділля (1917–1920 рр.). Хмельниччина: Дивокрай. 2006. № 1–2. С. 33–35.
10. Малюта О. «Просвіти» і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.) / Ольга Малюта. К.: Просвіта, 2008. 840 с.
11. Романовський Я.Я. Історичні витоки формування патріотизму особистості у збройних силах України. Держава та армія: [збірник наукових праць] / відповідальний редактор Л. С. Дещинський. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2008. № 634. С. 180-187.
12. Стецюк В. Б. Земства та «Просвіти» Правобережної України в період національно-демократичної революції 1917–1920 рр. Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. Т. 15: На пошану професора Л. В. Баженова. С. 159–165.
13. Яцюк О. Товариство «Просвіта» на Вінничині в 1906–1922 рр. Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). Кам'янець-Подільський, 1996. С. 57–62.

REFERENCES

1. Vasjkovych Gh. Shkilnyctvo v Ukrajinі (1905–1920 rr.) [Education in Ukraine (1905–1920)]. K.: Mandrivescj, 1996. 358 s. [in Ukrainian]
2. Denysjuk O.M. Formuvannja ujavlenj ditej starshogho doshkilnogho viku pro istoriju Ukrajinu: avtoref. dyser. ... kand. ped. nauk za specialnistju 13.00.08 – doshkilna pedagoghika [Formation of ideas of older preschool children about the history of Ukraine: author's abstract. dicer ... candidate ped. of Sciences, specialty 13.00.08 – preschool pedagogy]. Nacionalnyj pedagoghichnyj universytet im. M.P.Draghomanova, Kyjiv, 2000. 19 s. [in Ukrainian]
3. Dytjachyj sadok v s. Baghovyci Kam'janecjkogho povitu na Podillju. Selo [Kindergarten in the village. Bogovitsy of Kamianetskoy district in Podillya. Village]. 1919. № 7. 19 ljutogho. S. 23–24 [in Ukrainian]
4. Do tovarystv «Prosvita». Selo. 1919 [To «Prosvita» societies. Village. 1919]. №9. 4 bereznja. S. 7. [in Ukrainian]
5. Jevselevsijkyj L. I., Faryna S. Ja. «Prosvita» v Naddniprovsjkiy Ukraїni: ist. narys [“Enlightenment” in Dnieper Ukraine: history. Sketch]. K.: Prosvita, 1993. 127 s. [in Ukrainian]
6. Zhyvotko A. Prosvita i dity. Selo [Education and children]. 1918. № 38–39. 5 zhovtnja. S. 3–5 [in Ukrainian]
7. Zvit Narodnogho komisariatu osvity USRR za 1920 r.[Report of the People's Commissariat of Education of the USSR for 1920]. F. 166, Op. 1. Spr. 875. Ark. 5. [in Ukrainian]
8. Konceptija nacionalnogho vykhovannja: skhvalena Vseukrajinsjkoju pedagoghichnoju radoju pracivnykiv osvity 30 chervnja 1994 r. [The concept of national education: approved by the All-Ukrainian Pedagogical Council of Education Workers on June 30, 1994]. Ridna shkola. 1995. № 6. S. 18–25 [in Ukrainian]
9. Kuchеров Gh. Doshkilne vykhovannja ta uchastj u njomu siljsjkykh «Prosvit» Podillja (1917–1920 rr.) [Preschool education and participation in it by village “Prosvit” Podillia (1917–1920)]. Khmeljnychchyna: Dyvokraj. 2006. № 1–2. S. 33–35 [in Ukrainian]
10. Maljuta O. «Prosvity» i Ukraїnsjka Derzhavnistj (drugha polovyna KhIKh – persha polovyna KhKh st.) [“Enlightenment” and Ukrainian Statehood (second half of the 19th – first half of the 20th century)] / Oljgha Maljuta. K.: Prosvita, 2008. 840 s. [in Ukrainian]
11. Romanovsijkyj Ja.Ja. Istorychni vytoky formuvannja patriotyzmu osobystosti u zbrojnykh sylakh Ukrajinu [Historical origins of the formation of individual patriotism in the armed forces of Ukraine]. Derzhava ta armija: [zbirnyk naukovykh pracj] / vidpovidalnyj redaktor L. Je. Deshhynsijkyj. Ljviv: Vydavnyctvo Nacionalnogho universytetu “Ljvivsijka politehnikh”, 2008. № 634. S. 180-187 [in Ukrainian]
12. Stecjuk V. B. Zemstva ta «Prosvity» Pravoberezhnoji Ukrajinu v period nacionalno-demokratychnoji revoljuciji 1917–1920 rr. [Zemstvo and «Enlightenment» of Right-Bank Ukraine during the period of the national-democratic revolution of 1917–1920]. Naukovi pracj Kam'janecj-Podiljsjkogho derzhavnogho universytetu: Istorychni nauky. Kam'janecj-Podiljsjkyj: Oijum, 2005. T. 15: Na poshanu profesora L. V. Bazhenova. S. 159–165 [in Ukrainian]
13. Jacjuk O. Tovarystvo «Prosvita» na Vinnychyni v 1906–1922 rr. Prosvitnycjkyj rukh na Podilli (1906–1923 rr.) [“Prosvita” society in Vinnytsia in 1906–1922. Enlightenment movement in Podillya (1906–1923)]. Kam'janecj-Podiljsjkyj, 1996. S. 57–62 [in Ukrainian]

УДК 37.211.24

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-47>

Наталія ЯКОВЕНКО,

orcid.org/0000-0003-2587-8047

старший викладач кафедри іноземних мов
Національної академії Національної гвардії України
(Харків, Україна) *natasha.yakovenko@gmail.com*

РОЗВИТОК НАВИЧОК ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ КУРСАНТІВ ВВНЗ

У статті розглянуто питання володіння майбутніми офіцерами англійською мовою, що є важливою умовою для успішного розвитку їхньої кар'єри. Підкреслено, що концепція мовної підготовки Збройних Сил України основною метою мовної підготовки курсантів визначає оволодіння ними вміннями іншомовного спілкування. Зазначено, що одним із засобів такого спілкування – є письмо. З огляду на те, що першочергова увага на заняттях з іноземної мови приділяється саме усним видам мовленнєвої діяльності – аудіюванню, читанню та говорінню, слід зазначити на необхідності приділяти особливу увагу на письмо, оскільки листування та ведення документації англійською мовою має постійно зростаючий характер.

Наголошено, що сьогодні питання навчання письму залишається одним із багатьох актуальних педагогічних проблем у мовній підготовці військових фахівців. Однак через свої характерні особливості розвиток навичок письма становить значну складність і є викликом для багатьох викладачів іноземної мови вищих військових навчальних закладів, які працюють із навчальними групами курсантів із різним мовленнєвим рівнем.

Наголошено, що стаття має на меті разом із визначенням характерних особливостей навчання англійською мовою звернути увагу на низку навчальних труднощів, які виникають при навчанні іноземної мови в умовах вищих військових навчальних закладів. У систематизованому вигляді наведено основні причини складнощів при засвоєнні курсантами навичок письма іноземною мовою. Виділено й описано групи труднощів, які найчастіше виникають у процесі розвитку навичок письма – фонетичні, граматичні та лексичні; запропоновані варіанти можливих шляхів ефективного подолання таких труднощів. Також розглядається проблема навчання англійською мовою в групах курсантів з різним рівнем мовної підготовки, наводяться приклади вправ для ефективного розвитку навичок письма. Підкреслюється необхідність урахування психофізіологічних механізмів при навчанні письму й важливість якісного, доречного підбору навчального матеріалу, який би враховував специфічну спрямованість підготовки військових фахівців.

Ключові слова: англійська мова, письмо, вищий військовий навчальний заклад, курсант, навчання, мовленнєва діяльність.

Nataliya YAKOVENKO,

orcid.org/0000-0003-2587-8047

Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
National Academy of the National Guard of Ukraine
(Kharkov, Ukraine) *natasha.yakovenko@gmail.com*

DEVELOPMENT OF WRITING SKILLS CADETS OF VVNZ AT ENGLISH LANGUAGE CLASSES

The article discusses the issue of English language proficiency of future officers, which is an important condition for the successful development of their careers. It is emphasized that the concept of language training of the Armed Forces of Ukraine defines the mastery of foreign language communication skills as the main goal of language training of cadets. It is noted that one of the means of such communication is writing. Given the fact that primary attention in foreign language classes is given to oral speech activities – listening, reading and speaking, it should be noted that special attention should be paid to writing, since correspondence and documentation in English is constantly growing.

It is emphasized that today the issue of teaching writing remains one of the most urgent pedagogical problems in the language training of military specialists. However, due to its characteristic features, the development of writing skills is a significant difficulty and a challenge for many foreign language teachers of higher military educational institutions who work with training groups of cadets with different speaking levels.

It is emphasized that the article aims, together with the definition of the characteristic features of teaching English writing, to draw attention to a number of educational difficulties that arise when teaching a foreign language in the conditions of higher military educational institutions. In a systematized form, the main reasons for difficulties in the cadets' acquisition of writing skills in a foreign language are given. Groups of difficulties that most often arise in the process of developing writing skills are identified and described – phonetic, grammatical and lexical; proposed options

for possible ways to effectively overcome such difficulties. The problem of teaching English writing in groups of cadets with different levels of language training is also considered, and examples of exercises for the effective development of writing skills are given. The need to take psychophysiological mechanisms into account when teaching writing and the importance of high-quality, appropriate selection of educational material, which would take into account the specific focus of training military specialists, is emphasized.

Key words: English language, writing, higher military educational institution, cadet, training, speech activity.

Постановка проблеми. Керівництвом національного оборонного відомства основні цілі та завдання навчання іноземним мовам у вищих військових навчальних закладах визначені як досягнення особовим складом відповідного цільового рівня володіння іноземною мовою для подальшого використання в службовій діяльності, опанування військовими фахівцями англійською мовою, що є одним із чинників досягнення взаємної сумісності з НАТО.

У контексті розгляду питань мовної підготовки варто також урахувати й те, що мовна освіта забезпечує соціальну й академічну мобільність сучасної молоді. Відповідно, англійська мова є однією з найважливіших компетенцій, якою повинен опанувати курсант ВВНЗ. Без достатнього досвіду сприйняття іноземної мови майбутній офіцер не зможе комунікувати з англійськими партнерами на належному рівні під час міжнародного листування, ефективно діяти в складі багатонаціональних органів військового управління тощо.

Більшість дидактів і психологів вважає, що проблема навчання писемного мовлення є однією з найважливіших і найскладніших у методиці навчання іноземної мови. Навчання англійської мови має чимало характерних особливостей і пов'язаних із ним навчальних труднощів – загальних і специфічних для окремих закладів освіти, наприклад, для ВВНЗ, де курсанти з різним мовленнєвим рівнем змушені навчатися за однією програмою мовної підготовки. Урахування впливу таких труднощів на освітній процес, їх подолання та усунення можуть значно полегшити формування й розвиток навичок письма та підвищують якість навчання іноземним мовам.

Отже, дослідження супутніх навчанню англійської мови труднощів і пошук шляхів їх подолання, розробка методичних і практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності мовної підготовки у ВВНЗ, де спільно навчаються курсанти з різним мовленнєвим рівнем, є актуальною педагогічною проблемою.

Аналіз досліджень. Такі проблеми навчання іноземним мовам, як розвиток навичок іншомовного письма в різнорівневих групах і питання подолання супутніх труднощів, неодноразово ставали об'єктом досліджень вітчизняних і зару-

біжних мовознавців, педагогів і психологів, серед яких – Л. Бахман, Н. Брігер, І. Гальперін, Н. Гальськова, С. Гапонова, Н. Гез, О. Голотюк, М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтєв, І. Лісовець, С. Ніколаєва, Л. Панова, Дж. Річардс, Г. Рогова, О. Соловова, О. Тарнапольський та інші вчені. Усі вони зійшлися в думці, що під час навчання письму важливим є врахування особливостей організації освітнього процесу і створення належних педагогічних умов. Дослідники зазначають пряий вплив низки труднощів, що супроводжують навчання іноземній мові, на якість опанування мовленнєвими навичками тими, кого навчають. Багато авторів вивчали різні аспекти розвитку продуктивних умінь: зокрема, О. Карпов та О. Пінська вивчали професійно спрямоване мовлення; О. Горбунов, М. Захаренкова, Є. Калініна, К. Яценко – навчання окремих видів усної та письмової діяльності (складання повідомлень, написання есе, конспектування та ін.) У зарубіжній методиці досліджувалися питання організації роботи з текстом на різних етапах його написання (С.А. Boardman, J. Frydenberg, D. Hall, A. Hogue, R.R. Jordan, A. Oshima, S.A. Pastva, J.M. Reid, A.M. Salak та ін.), методики навчання мовлення (W. Bishop, D. Byrne, D. George, T. Haring-Smith, A. Rothkegel та ін.).

Однак сьогодні можна стверджувати, що питання подолання навчальних труднощів, які супроводжують процес мовної підготовки у ВВНЗ, зокрема під час навчання англійської мови в групах курсантів із різними мовленнєвими рівнями, залишається недостатньо вивченим і потребує подальшого дослідження.

Мета статті – розглянути, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику формування навичок письма курсантів в процесі навчання англійської мови, охарактеризувати труднощі, які виникають при навчанні письма курсантів ВВНЗ та визначити відповідні навчальні вправи для ефективного формування навичок письма.

Виклад основного матеріалу. Успішне оволодіння іноземною мовою як засобом мовної діяльності полягає в умінні висловлювати власні думки, а також сприймати й розуміти мову інших людей як при безпосередньому спілкуванні, так й опосередковано – через мультимедійні засоби,

листування та в інші способи отримання мовленнєвої інформації.

Від надсилання електронних листів до підготовки презентацій, написання часто є повсякденним завданням для багатьох професій, що охоплюють різні галузі. Навички письма виходять за межі граматики та орфографії. Точність, ясність, переконливість і деякі інші елементи відіграють важливу роль у тому, щоб ваші листи передавали правильне повідомлення. Письмо, яке є технічною навичкою, дозволяє вам ефективно спілкуватися за допомогою написаного слова. Навички письма можуть відрізнятися залежно від професійних задач. Так, навички письма поєднують в собі такі компоненти, як:

1. Граматика.
2. Словниковий запас.
3. Правопис.
4. Побудова речення.
5. Структура.
6. Дослідження та точність.
7. Ясність.
8. Переконливість.

Кожен із цих компонентів може впливати на якість написання. Письмо є однією з найважливіших навичок, якими повинні оволодіти майбутні фахівці військової справи, особливо працюючі професіонали. Помилки в орфографії, граматиці та виборі слів відразу кидаються в очі. І хоча навички грамотності не є відображенням інтелекту чи знань, погане письмо може призвести до того, що курсант отримає нижчі оцінки, навіть якщо він багато знає про предмет завдання.

Ось чому важливо покращити навички письма англійською мовою, перш ніж вони завадять повністю розкрити свій потенціал у професійній діяльності. Дослідники вважають, що майже у всіх студентів, а також курсантів є прогалини в розвитку письма англійською мовою. Тому дуже важливо з'ясувати визначити проблеми, з якими стикаються курсанти під час набуття навичок письма англійською мовою. Коли курсантам бракує навичок у письмі, їхні роботи можуть бути незадовільним з багатьох причин – від поганої граматики та синтаксису до нечіткої організації до слабких міркувань і аргументів. Ситуацію ускладнює той факт, що деякі курсанти також погано читають. Наприклад, якщо вони не можуть розпізнати основну думку аргументу у своєму читанні, вони, очевидно, не зможуть відповісти на цю думку в своєму письмовому вигляді. Крім того, їм часто не вистачає когнітивних навичок, щоб розпізнати сфери, у яких їхні попередні знання та навички недостатні – і, отже, над тим, над якими навичками їм потрібно працювати.

Вміти писати – це графічно правильно зобразити літери алфавіту, трансформувати в букви звуки та звукосполучення, асоціюючи при цьому звуковий, графічний та кінестетичний образи слова з його значенням; орфографічно правильно писати слова, словосполучення, ставити знаки пунктуації; оперувати мовними структурами; вміти формулювати свої думки в письмовій формі.

Процес писемного мовлення, як відомо, починається з мовлення внутрішнього. Саме у внутрішньому мовленні готується програма висловлювання, вводиться відбір лексичних одиниць, граматичне оформлення речень, їх логічне поєднання в абзаци. Увесь процес складається з внутрішнього проговорювання та фіксації підготовленого матеріалу на папері, що вимагає автоматизованого оперування звуко-графічними асоціаціями. За кількістю операцій писемне повідомлення є складнішим від усного. Однак в усному спонтанному висловлюванні породження мовлення і його звукового оформлення є синхронним і тому вимагає повного автоматизму в оперуванні лексичним і граматичним матеріалом.

Так як письмо відіграє значну роль в процесі навчання усного мовлення, граматики, читання та лексики, буде доцільним розглянути його роль саме в даних аспектах. Писемне та усне мовлення лінгвістами розглядаються як дві форми спілкування, які в своїй основі мають загальні базові моделі, загальний план змісту, але плани його вираження дещо різняться (Дьячкова, 2014: 35).

Взагалі письмове оформлення думок наділене значними перевагами. Наприклад, у порівнянні з усним мовленням, це уповільнений процес, який дає можливість сконцентруватися на окремих етапах його здійснення. У свою чергу, це створює умови для вживання таких мовних форм, які ще недостатньо автоматизовані. В усній комунікації такі мовні форми ще не можуть активно вживатися. Використання цих форм у писемному мовленні гарантує вільне оперування ними в усному (Ніколаєв, 2003: 77).

Процес написання в більшості випадків пов'язаний з асоціюванням звукового та орфографічного образу слів. При переписуванні речення, наприклад, курсант спочатку уважно читає, а потім вже пише. Тож, відбувається перехід від написаного слова чи речення до почутого. При написанні курсантом під диктовку, він чує звукокомплекси, що асоціюються з буквокомплексами.

Письмове мовлення вимагає розгорнутого, послідовного і повного викладу думок, більш суворого дотримання правил граматики, особливо точного добору слів і виразів. Такий

вид мовленнєвої діяльності як письмо покращує рівень запам'ятовування курсантами при закріпленні нового лексичного чи граматичного матеріалу, допомагає підтримувати процес читання та говоріння. Адже написаний текст легше запам'ятовується та утримується в пам'яті, при цьому дає можливість уникнути повторень.

Дослідники вказують, що у навчанні лексики та граматики письмова фіксація матеріалу дає курсантам можливість:

- 1) заучувати, повторювати, чи закріплювати матеріал, який вони самостійно пишуть у зошиті;
- 2) виконувати письмові вправи, які сприятимуть розвитку умінь та навичок користування лексичного чи граматичного матеріалу;
- 3) створювати асоціації, що допомагають запам'ятовувати лексичні одиниці, речення та структурні зразки;
- 4) організувати усні вправи, спираючись на зафіксовані в зошитах або на дошці структурні зразки, лексичні елементи (Чернобривець, 2018).

Навчання англomовному письму (тобто навчання письму та письмовому мовленню) включає роботу над труднощами техніки письма (графіка, орфографія, пунктуація) та над письмового вираження думок (продукт письмового мовлення). Письмове мовлення використовується як самостійна форма спілкування, однак оволодіння ним відбувається на базі звукового мовлення. Ніколаєв відзначає, що письмова мова ні для жодної людини у світі не може бути рідною мовою в буквальному розумінні слова, тому що завжди є друга мова, яка накладається на усну (Ніколаєв, 2003: 157).

З точки зору психології, протікання письмової мови важке й різноманітне. Письмове мовлення як спосіб формування та формулювання думок ґрунтується на використанні лінгвістичних знаків, закріплених у нервових зв'язках кори головного мозку у вигляді зорових та рукомоторних образів, які діють у сукупності зі слуховими та мовленнєво-руховими. У курсантів при навчанні англійського писемного мовлення додатково до звукових, створюються графічні образи слів. Зорово-графічні образи мають рукомоторні паралелі, які контролюються руховим механізмом руки, яка пише.

Аналіз психологічних передумов навчання курсантів писемного англійського мовлення дозволив зробити висновок, що усне і писемне мовлення перебувають у найтіснішому взаємозв'язку, який ґрунтується на спільності комунікативної функції обох форм мовлення, мовного матеріалу, який використовується, деяких закономірностях вну-

трішнього мовлення. Тому навчання одного виду мовлення сприяє розвитку іншого.

Але, під час навчання письму викладачі часто стикаються із певними труднощами. Наприклад, при навчанні орфографії необхідно враховувати правила читання та орфографії. Вони дійсно корисні при написанні слів, орфографія яких заснована на фонетичному принципі, тобто таких як pen, desk, bag, pig, але і слово plate учень може написати слово так plait за аналогією з rain, grain. Слово beautiful – butiful, beautiful, butifool. Ні списування, ні диктанти, ні назва по буквах, ні облік правил читання не можуть забезпечити достатньо ефективно засвоєння орфографії важких слів курсантами. Особливих труднощів у навчанні написання слів викликають слова, орфографія яких заснована на історичних засадах. Що стосується англійської, то тут набагато складніше. У кожній букві своє звучання, у приголосних звичайне їх читання f [f], h [h], s [s] і т.д.

Можливі такі труднощі:

- 1) відсутність кількісної адекватності між звуком та буквою;
- 2) полісемія букв, тобто одна буква може передавати кілька звуків. Наприклад: літера s відповідає таким звукам [s], [z];
- 3) відсутність звучання так званих «німих» букв. Наприклад: в англійській мові не вимовляють кінцеву букву e у словах з умовно відкритим складом: take, late, line, а також h – у буквосполученні gh: high, eight, bright;
- 4) подвоєння приголосних в англійській мові як показник короткості: Holland, middle.

Так, на першому етапі формування орфографічних навичок використовуються вправи з аналізу, вправи на ідентифікацію та диференціацію:

- списування з різними завданнями (підкреслити букву, буквосполучення, слова з однією і тією орфограмою);
- групування слів з використанням картинок-орфограм; складання слів із складів з використанням схем;
- написання слів за заданими першими літерами.

Наприклад: Task 1. Complete the words.

1. MIO Military Intelligence Officer
2. OPS OFFR O p _____ s Officer
3. MO Military _ b s _ r v _ r
4. INFOSUM _ n f _ r m _ t _ _ S _ m m _ g y
5. APR _ p r _ l
6. CFA C _ _ s _ f _ r _ Agreement

Основною метою другого етапу, поряд з орфографічними навичками, є формування лексико-граматичної правильності письма. На

цьому етапі найбільш поширеними визнаються такі види вправ:

- вправи на запитання-відповіді з частковою зміною мовного матеріалу;
- на трансформацію мовного зразка;
- на підстановку;
- на розширення та скорочення;
- диктанти.

Наприклад: Task 1. Now rewrite the sentences using *allowed, prohibited or permitted*.

1. Legionnaires cannot live off camp or get married until they reach the rank of sergeant.

2. Legionnaires cannot have a bank account or borrow money.

3. If they have a pass, legionnaires can leave the camp until 5.00 a.m. the next morning. 4. For their first three years of service, legionnaires cannot go back to their home country.

Мета третього етапу в навчанні письма і писемного мовлення – формування дій, що забезпечують виклад мовного матеріалу в письмовій формі. Характерними видами вправ на цьому етапі можуть бути:

- відповіді на запитання та складання запитань до тексту;
- складання плану до прочитаного тексту;
- складання листа другові за зразком;
- резюме до тексту;
- написання розгорнутого плану/тезів для усного висловлювання;
- написання листа другові (за даною програмою, ситуацією);
- складання короткої анотації до статті і т. ін.;
- опис картинок, слайдів, міста, вулиці;
- складання діалогу за темою;
- написання анотації.

Наприклад: Task 1. Complete the e-mail with words and phrases from task 2.

From: S6 To: PIO

(1) ..... your message dated 6 March, (2) ..... my comments on the proposed agenda for the Blueland DA's visit on 24 May. (3) ..... the proposed presentation by S6 on communication and information systems, (4) ..... no one in this office will be available at this time. I propose 1200 hours or 1230 as alternatives. (5) ..... you let me know which time you prefer? (6) ..... NLT 14 January.

Task 2. Write a reply to the e-mail. Follow these instructions:

1. Confirm 1230 hours for the briefing by S6.
2. Ask for the name of the briefer.
3. Ask for a copy of the briefing slides NLT 10 February.
4. Request confirmation of receipt of your e-mail.

Користується популярністю такий вид завдань, як на писання переказів та виклад короткого змісту матеріалу, тобто summary. "A summary is a short version of the original piece. It should restate the central idea of the piece, maintain its organization, and recapitulate its logic". Деякі лінгвісти навіть стверджують, що вміння писати summary може стати передумовою для успішної кар'єри: "Being competent in the use of non-fiction written genres in our society offers the language user access to power".

Прикладом написання ділових листів може бути така вправа:

Task I. Writing a formal letter. When Rules:

1) You write a formal letter, always put your address (but not your name) in the top right-hand corner.

2) Put the date below the address.

3) Always start "Dear Sir or Madam" if you don't know the person's name you're writing to.

4) End the letter with "Your sincerely", "Best wishes", "We are looking forward to hearing from you".

Особливого значення набуває вміння вести ділову комунікацію. Курсанти повинні уміти спілкуватись в найбільш типових ситуаціях повсякденного життя за допомогою письма: написати свою адресу, написати дату, сформулювати звернення, повідомити фактичну інформацію, висловлюючи при цьому свою думку, описати дії, що відбулися, характеризувати їх, запросити необхідну інформацію, завершити листа.

Володіння навичками письма здатне відігравати значну роль у навчанні усного мовлення, читання, лексики, граматики. Крім цього, важливою функцією письма у навчанні англійської мови є те, що на всіх етапах воно здатне служити ефективним засобом контролю. Письмові контрольні роботи, як поточні, так і підсумкові, застосовуються з метою перевірки знань мовного матеріалу, практичних умінь аудіювання, усного висловлювання, читання.

Беззаперечним лідером з можливостей використання для формування навичок письма є Інтернет. Як інформаційна система, Інтернет пропонує своїм користувачам безліч інформаційних ресурсів. Базовий комплект послуг може включати електронну пошту (e-mail), телеконференції (usenet), відеоконференції, можливість публікації власної інформації, створення сайтів (Web-site), домашніх сторінок (homepage) і розміщення на Web-сервері, доступ до інформаційних ресурсів аудіо, відео та текстового характеру, довідникові каталоги (Yahoo, InfoSeek/UltraSmart, LookSmart, Galaxy), пошукові системи (Alta Vista, Hot Bob, Google, Open Text, WebCrawler, Excite), розмови

в мережі (Chat) (Азимов, 2001: 26). Усі ці можливості можуть активно використовуватися під час вивчення іноземної мови. З метою вивчення іноземних мов може використовуватись як вільне спілкування в Інтернеті, так і спеціально організоване спілкування в режимі електронної пошти, електронної конференції та дошки об'яв. Найбільш широко використовується організоване спілкування за допомогою телекомунікаційних мереж: листування між окремими учнями і між цілими класами та школами, обмін інформацією між навчальними закладами різних міст, країн.

Висновок. Таким чином, ході дослідження було з'ясовано, що письмове мовлення – це висловлення думок за допомогою письма. Воно має більшість переваг, якщо порівнювати з усним. Перш за все це уповільнений процес, який дає можливість подумати, сконцентруватися на окремих етапах його здійснення, а це, у свою чергу, створює умови для вживання таких мовних форм, які ще недостатньо автоматизо-

вані. Письмова мова вважається істотним засобом у процесах мислення. Навчання писемного мовлення тісно пов'язане з іншими видами мовленнєвої діяльності. Письмова мова дозволяє зберегти мовні та фактичні знання, служить надійним інструментом мислення. Проаналізували зв'язок письма з іншими видами мовлення. Дійшли висновків, що такий вид мовленнєвої діяльності як письмо покращує результат запам'ятовування при закріпленні граматичного та лексичного матеріалу, допомагає підтримувати процес читання та говоріння.

Також, наразі за допомогою Інтернету курсанти мають безліч можливостей для покращення знань з англійської мови та навичок письма. За допомогою Інтернет ресурсів можна вирішувати ряд навчально-дидактичних завдань, формувати креативне мислення, стійку мотивацію, забезпечувати навчальний процес новими матеріалами, удосконалювати навички писемного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азимов С.Г. Матеріали Інтернету на уроках англійської мови. *Іноземні мови в школі*. 2001. № 1. С. 25–27.
2. Алтуфьева А.А. Деякі основні проблеми створення загальної мови спілкування в системі Інтернет URL: <http://linguact.hyperlink.ru/articles/altufjeva.html>
3. Березнева І. М. Особливості формування критичного мислення курсантів військового закладу вищої освіти в процесі вивчення іноземної мови. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 «Педагогічні науки: реалії та перспективи»*. 2018. Вип. 63. С. 10–13.
4. Дьячкова Я. О. Формування професійно спрямованої англомовної компетентності в говорінні у майбутніх правознавців: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Київ. нац. лінгв. ун-т. Київ, 2014. 317 с.
5. Ніколаєв С. Ю. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.
6. Чернобривець Л. Формування навичок письма шляхом використання новітніх інформаційних технологій на середньому етапі навчання англійської мови URL: <http://11.ucoz.ua/blog>
7. Яковенко Н.В. Особливості вдосконалення системи мовної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ, 2019. Вип. 72. С. 282–286.
8. Mellor-Clark Simon, Baker de Altamirano Yvonne. Campaign English for the military [Workbook 1]; / S. Mellor-Clark, Y. Baker de Altamirano. Macmillan, 2004. 96 с.
9. Mellor-Clark Simon, Baker de Altamirano Yvonne. Campaign English for the military [Workbook 2]; / S. Mellor-Clark, Y. Baker de Altamirano. Macmillan, 2005. 96 с.
10. Scrivener, J. Learning teaching: the essential guide to English language teaching. Oxford: Macmillan Education, 2011.

REFERENCES

1. Azymov Ye.H. (2001), Materialy Internetu na urokakh anhliiskoi movy. [Internet materials in English lessons]. *Inozemni movy v shkoli*. № 1. P. 25–27. [in Ukrainian].
2. Altufieva A.A. (2018), Deiaki osnovni problemy stvorennia zahalnoi movy spilkuvannia v systemi Internet [Some main problems of creating a common language of communication in the Internet system]. URL: <http://linguact.hyperlink.ru/articles/altufjeva.html> [in Ukrainian].
3. Berezneva I. M. (2018), Osoblyvosti formuvannia krytychnoho myslennia kursantiv viiskovoho zakladu vyshchoi osvity v protsesi vyvchennia inozemnoi movy. [Features of formation of critical thinking of cadets of a military institution of higher education in the process of learning a foreign language]. *Naukovyi chasopys natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 5 «Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy»*. Vyp. 63. P. 10–13. [in Ukrainian].
4. Diachkova Ya. O. (2014), Formuvannia profesiino spriamovanoi anhlo-movnoi kompetentnosti v hovorinni u maibutnikh pravoznavtsiv [Formation of professionally oriented English-speaking competence in future jurists]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02 / Kyiv. nats. linhv. un-t. Kyiv. 317 p. [in Ukrainian].

5. Nikolaiev S. Yu. (2003), *Zahalnoevropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia* [Pan-European Recommendations for Language Education: Study, Teaching, Assessment]. Kyiv: Lenvit. 273 p. [in Ukrainian].
6. Chernobryvets L. (2018), *Formuvannia navychok pysma shliakhom vykorystannia novitnikh informatsiinykh tekhnolohii na serednomu etapi navchannia anhliiskoi movy* [Formation of writing skills through the use of the latest information technologies at the middle stage of learning English] URL: <http://11.ucoz.ua/blog> [in Ukrainian].
7. Yakovenko N.V. (2019), *Osoblyvosti vdoskonalennia systemy movnoi pidhotovky kursantiv vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladiv* [Peculiarities of improving the system of language training of cadets of higher military educational institutions]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*. Kyiv. Vyp. 72. S. 282–286. [in Ukrainian].
8. Mellor-Clark Simon, Baker de Altamirano Yvonne. *Campaign English for the military* [Workbook 1]; / S. Mellor-Clark, Y. Baker de Altamirano. Macmillan, 2004. 96 p.
9. Mellor-Clark Simon, Baker de Altamirano Yvonne. *Campaign English for the military* [Workbook 2]; / S. Mellor-Clark, Y. Baker de Altamirano. Macmillan, 2005. 96 p.
10. Scrivener, J. (2011), *Learning teaching: the essential guide to English language teaching*. Oxford: Macmillan Education.

УДК 37.0(510):[005+37.014.3]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-48>

Янься ВАН,
orcid.org/0000-0003-4227-9612
аспірант кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) *work.ukr20@gmail.com*

МЕНЕДЖМЕНТ І РЕФОРМУВАННЯ У СФЕРІ ОСВІТИ В КИТАЙСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

У статті розкрито особливості здійснення менеджменту та реформування у сфері освіти в Китайській Народній Республіці. Визначено основні законодавчі документи, що діють на загальнодержавному і місцевому рівнях та визначають розвиток системи освіти в КНР («П'ятирічний план національного економічного і соціального розвитку», закони КНР «Про освіту» «Про вищу освіту», «Про обов'язкову освіту», «Про професійну освіту», «Про викладачів», «Положення про організацію навчання на громадських засадах», місцеві акти й постанови). Охарактеризовано повноваження Міністерства освіти КНР та його підрозділів (зокрема, Департаменту розвитку та планування, Департаменту політики та регулювання, Департаменту комплексної реформи, Бюро інспекцій освіти тощо). Визначено, що в системі освіти КНР здійснюється жорсткий контроль державних органів управління освітою за змістом навчання в різних закладах освіти. Розкрито повноваження місцевої влади у здійсненні менеджменту у сфері освіти (реалізація стратегій і політики Міністерства освіти КНР, адаптація освітніх документів відповідно до місцевих умов, визначення практичних заходів щодо впровадження реформ з урахуванням різних обставин і місцевих умов тощо), а також етапи впровадження нових освітніх ідей і реформ (проведення пілотного експерименту стосовно нової політики чи стратегії на рівні одного або кількох муніципалітетів чи провінцій; аналіз результатів експерименту; упровадження реформи по всій країні). Схарактеризовано мету (забезпечення якості освіти) і пріоритетні напрями реформування та модернізації в системі освіти КНР (створення висококласних університетів, розвиток професійної освіти, покращення освіти в сільській місцевості). Зроблено висновок про те, що менеджмент у сфері освіти КНР характеризується чітким розподілом функцій і зобов'язань серед національних і регіональних структур системи освіти, їх спрямованістю на досягнення освітніх цілей, сформованих урядом, урахуванням регіональної специфіки при здійсненні реформування у сфері освіти, здійсненням пілотних досліджень реформ до початку їх реалізації та впровадженням освітніх інспекцій.

Ключові слова: реформи, освіта, менеджмент, модернізація, Китайська Народна Республіка.

Yanxia WANG,
orcid.org/0000-0003-4227-9612
Graduate Student at the Department of Education and Innovative Pedagogy
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) *work.ukr20@gmail.com*

EDUCATION MANAGEMENT AND REFORMING IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

The article reveals the specific features of educational management and reforming in the People's Republic of China. The main legislative documents which act at the national and local levels and determine the development of the educational system in the People's Republic of China have been identified. These documents are "Five-Year Plan of National Economic and Social Development", laws of the People's Republic of China "On Education", "On Higher Education", "On Compulsory Education", "On Professional Education", "On Teachers", "Regulations on Organization of Training on a Public Basis", local acts and regulations. The powers of the Ministry of Education in the People's Republic of China and its departments (in particular, the Department of Development and Planning, the Department of Policy and Regulation, the Department of Comprehensive Reform, the Bureau of Inspections in Education etc.) have been characterised. It has been determined that in the educational system of the People's Republic of China, there is strict control over the content of education in various educational institutions, which is carried out by the state educational management bodies. The powers of local authorities in implementation of educational management have been revealed. They include the implementation of strategies and policies developed by the Ministry of Education in the People's Republic of China, adaptation of educational documents to local conditions, determination of measures and steps to implement reforms according to various circumstances and local conditions, etc. Besides, the stages of implementation of new educational ideas and reforms have been identified. They are conducting a pilot experiment regarding a new policy or strategy at the level of one or more municipalities or provinces; analyzing the results of the experiment; implementing the reform

throughout the country. The aim and the priority areas of reforming and modernization in the educational system of the People's Republic of China have been characterized. Reforms are aimed at ensuring the quality of education. The priority areas of reforming and modernization in the educational system are creation of high-class universities, development of professional education, and improvement of education in rural areas. It has been concluded that the specific features of educational management in the People's Republic of China are the following: a clear division and revelation of functions and obligations among national and regional structures of the education system, their focus on achieving educational goals established by the government, taking into account the regional specifics when implementing educational reforms, conducting pilot experiments regarding reforms before implementing them and conducting educational inspections.

Key words: *reforming, education, management, modernization, the People's Republic of China.*

Постановка проблеми. Китайська Народна Республіка (далі – КНР) розвивається стрімко й інтенсивно в багатьох сферах (економіка, освіта тощо). Це стає можливим завдяки дії різноманітних чинників, зокрема: потужна промислова і ресурсна база, працелюбне населення, постійно зростаючий рівень загальної та професійної освіти людей (Лунячек, 2013) значний накопичений досвід в економічній, освітній, культурній та інших сферах діяльності, упровадження в них ефективної системи менеджменту.

Менеджмент у сфері освіти в КНР базується на синтезі технологічного менеджменту (керування знаннями і зв'язок академічних дисциплін з питаннями керівництва та технологій), стратегічного планування (визначення національних стратегій у сфері освіти, завдань і системних реформ), позиційного та маркетингового підходів (освітній маркетинг і розробка освітніх стратегій). Завдяки цьому система освіти КНР виводиться на новий, якісний етап розвитку, що передбачає формування привабливого іміджу країни, збереження китайських національних цінностей, підвищення стабільності держави, у тому числі у сфері освіти, підвищення якості освіти тощо.

З огляду на це актуальним є дослідження особливостей здійснення менеджменту й реформування у сфері освіти у КНР, що дозволяє визначити фактори успішності і труднощі освітньої діяльності у країні та використовувати педагогічно цінні ідеї освітнього менеджменту КНР у сучасних умовах розвитку системи освіти в Україні.

Аналіз досліджень. Важливо зазначити, що певні аспекти проблеми реформування та менеджменту у сфері освіти КНР висвітлювалися вітчизняними і закордонними вченими. Зокрема, С. Гала (2011) і В. Юрківський (2011) характеризують процес соціальних та економічних реформ у Китайській Народній Республіці, а Zhou Nanzhao та Zhu Muju (2007) висвітлюють окремі питання освітніх реформ у країні. В. Лунячек (2013), Н. Онищенко і О. Лиховид (2018) у своїх наукових працях розкривають загальні питання організації системи освіти в КНР, зокрема структуру системи освіти, її тривалість, реалізацію принципу регіональності

тощо. Н. Джигун (2012), Чжоу Юнь (2020) висвітлюють питання організації підготовки вчителя до процесу навчання у закладах освіти КНР. Ван Тяньці (2017), Ван Юечжи (2020) досліджують специфіку організації мистецької освіти в різних закладах освіти КНР.

Утім, проблема визначення особливостей здійснення менеджменту й реформування в освіті КНР не набула детального, цілісного розгляду, що і зумовило вибір теми дослідження.

Мета статті – охарактеризувати особливості здійснення менеджменту й реформування у сфері освіти у Китайській Народній Республіці.

Виклад основного матеріалу. Освіта у КНР здійснюється на основі потужної нормативно-правової бази, що включає зокрема: закони КНР «Про освіту» «Про вищу освіту», «Про обов'язкову освіту», «Про професійну освіту», «Про викладачів» тощо; положення, затверджені Державною Радою КНР («Положення про організацію навчання на громадських засадах» тощо). Ці загальнодержавні закони і положення, доповнені місцевими актами й постановами, формують законодавчу основу системи освіти КНР (Лунячек, 2013).

Менеджмент у сфері освіти в КНР здійснюється Міністерством освіти Китайської Народної Республіки (включає 27 департаментів). Міністерство освіти відповідає за реалізацію політики держави та дотримання законів у сфері освіти. На регіональному рівні в КНР існують також департаменти освіти або комісії, які наглядають та відповідають за освіту в різних провінціях країни. На повітовому рівні працюють бюро освіти. Політика та стратегії, розроблені Міністерством освіти КНР, реалізуються місцевими відділами освіти або закладами освіти під безпосереднім керівництвом Міністерства освіти. Місцеві органи, відділи та бюро освіти часто складають директивні документи, які відповідають національній політиці та включають місцеві коригування та рекомендації для їх безпосереднього впровадження. З огляду на це центральний уряд орієнтується більше на встановлення загальних цілей освіти, ніж на визначення специфічних методів їх досягнення.

У заклади освіти державні документи надходять з уже практичними вказівками стосовно їх реалізації (Education in China, 2016).

Децентралізація управління освітою дозволяє, зокрема закладам вищої освіти самостійно планувати графік освітнього процесу, знаходити різні додаткові джерела фінансування, розподіляти кошти за власними потребами, складати навчальні плани і програми тощо (Онищенко, Лиховид, 2018).

Нині Міністерство освіти здійснює безпосереднє керівництво 32 освітніми організаціями та 75 університетами. Ці організації реалізують різні види освітньої діяльності, зокрема дослідження у галузі освіти, публікацію освітніх видань, налагодження зв'язків із засобами масової інформації та різними асоціаціями (Education in China, 2016; Yin, 2013).

З початку 1980-х рр. у системі освіти КНР відбувається постійне реформування. Орієнтуючись на просування якісної освіти як основної цінності, уряд регулярно вносить корективи та вдосконалює освітню політику, щоб система освіти відповідала національному соціально-економічному розвитку, а також новітнім освітнім тенденціям і потребам. Департамент розвитку та планування як один з відділів Міністерства освіти відповідає за розвиток національної освіти. У 2010 р. цей департамент запропонував Національний довгостроковий план реформування та розвитку освіти (2010-2020 рр.), який був стратегічним планом реформ і розвитку освіти на всіх рівнях у КНР і окреслював національні стратегії, завдання та системні реформи.

Місцеві органи влади в КНР керуються в їхній діяльності «П'ятирічним планом національного економічного і соціального розвитку». Розвиток освіти завжди є частиною цих планів, які розкривають основні стратегії розвитку освіти. Після оприлюднення «П'ятирічного плану національного економічного і соціального розвитку» Міністерство освіти формулює «П'ятирічний орієнтир розвитку національної освіти», у якому визначено цілі розвитку освіти на наступні п'ять років. В кінці цього періоду аналізується та оцінюється досягнутий прогрес. На основі результатів цієї оцінки, а також інших даних (кількість дітей шкільного віку, прогнози і плани стосовно основних освітніх проектів на рівні провінцій) формулюється наступний «П'ятирічний орієнтир розвитку національної освіти».

Окрім «П'ятирічного орієнтиру розвитку національної освіти», відповідно до поточних потреб випускаються й інші документи стосовно

розвитку освіти та реформування, наприклад, документи щодо розвитку освіти у слабо розвинених західних регіонах КНР. Запропоновані плани включають плани розвитку, а також робочі плани підвищення якості освіти (Education in China, 2016).

За останні два десятиліття на національному рівні в системі освіти КНР були проведені масштабні реформи. У той самий час у країні відбулося швидке економічне зростання та соціальні перетворення. Освітні реформи в КНР впродовж останніх років відбуваються у напрямі гуманітаризації та демократизації освіти, переходу від традиційної моделі навчання «Юліцзяоюй» («школа заради університету») до моделі «Сучжицзяоюй», яка передбачає всебічний розвиток та виховання. У контексті китайських реформ освіта перестає бути авторитарною і зорієнтованою тільки на потреби державної економіки, а все більше спрямовується на інтереси і потреби особистості. Система вищої освіти в КНР регулюється державою у процесі реалізації стратегічних завдань і пріоритетів соціально-економічної політики країни, а також з орієнтацією на прогнози технологічного розвитку глобальної економіки (Онищенко, Лиховид, 2018).

Основною метою реформування та модернізації в системі освіти КНР є спрямованість на забезпечення якості освіти, оскільки будь-яка галузь промисловості, економіки, виробництва потребує висококваліфікованих працівників. З огляду на це серед сучасних напрямів реформування системи освіти є такі: створення висококласних університетів, розвиток професійної освіти, покращення освіти в сільській місцевості. У сфері менеджменту освіти одним із важливих завдань реформування є створення дієвої системи моніторингу освіти, що передбачає укладання національної та місцевих баз даних із різних питань освіти (Луничек, 2013).

Також актуальним у системі освіти КНР є зростання спеціалізації освіти. Навчальні програми складаються, ураховуючи запити конкретних роботодавців, що представлені великими корпораціями та професійним громадським об'єднанням. Окрім традиційної «виробничої практики» у процесі навчання в закладах вищої освіти існує так зване «професійне стажування», що передбачає виконання більшого обсягу роботи, цілеспрямоване навчання конкретним навичкам технологічної або управлінської діяльності (Онищенко, Лиховид, 2018).

Департамент політики та регулювання в Міністерстві освіти опікується політикою та стратегі-

ями освітніх реформ, у тому числі дослідженнями та вивченням актуальних питань освіти. Зазвичай цей відділ реалізує масштабні і комплексні види діяльності. Інші відділи Міністерства освіти (зокрема, департамент учителів, департамент початкової освіти) беруть участь у розробці політики у сфері освіти відповідно до поточної ситуації. Усі ці департаменти працюють разом для проведення національних реформ. Політика ніколи не реалізується одноосібно певним департаментом, і часто проекти пропозицій розміщуються на сайті Міністерства освіти для громадських обговорень.

Щороку всі департаменти Міністерства освіти визначають свої робочі пріоритети відповідно до сформульованих пріоритетів Міністерства освіти та поточної ситуації у країні. Опис стратегій і політики публікується у «Віснику Міністерства освіти» і надсилається до бюро освіти у провінціях, які визначають регіональні стратегії та політику відповідно до місцевих умов. Згодом вони передаються місцевим органам влади або відповідним установам для реалізації.

З метою подальшого реформування освіти та комплексного впровадження Програми національного середньострокового та довгострокового реформування та розвитку освіти Міністерство освіти у 2012 р. створило Департамент комплексної реформи. Цей департамент організовує щоденну роботу керівної групи з питань реформи національної системи освіти, яка розробляє стратегії та політику в галузі освіти, допомагає впроваджувати реформи, інспектує хід пілотних програм і просуває реформи.

Для кожної реформи проводяться освітні дослідження з метою виявлення причин існуючих освітніх проблем і їх потенційних рішень. Загалом, перед впровадженням освітньої реформи проводяться пілотні експерименти стосовно нової політики чи стратегії (на рівні одного або кількох муніципалітетів чи провінцій). Після аналізу результатів експерименту та досвіду його впровадження уряд реалізовує реформи по всій країні. У більшості випадків центральний уряд розробляє політику та надає загальні вказівки, а органи місцевого самоврядування визначають практичні заходи щодо впровадження реформи відповідно до різних обставин і місцевих умов.

Загалом, освіті в КНР надається велике значення у здійсненні економічних і соціальних реформ. Потужні реформи в системі освіти вимагають серйозних змін у суспільстві та врахування регіональних особливостей. Коли освітня реформа готова до впровадження, Державна рада оголошує про це і розробляє необхідні стратегії

та види діяльності, які передбачаються новою реформою, та передає їх безпосередньо місцевим органам влади (Education in China, 2016).

Бюро інспекцій освіти (до 2016 р. – Офіс інспекції національної освіти, який було відновлено в 1986 р. як відділ у Міністерстві освіти) здійснює інспекції у галузі освіти. Система інспекцій освіти в КНР складається з чотирьох адміністративних рівнів, що охоплюють усі провінції. Обов'язки Бюро інспекцій освіти полягають не лише в контролі та перевірці виконання державних законів, правил, принципів і політики, а також в оцінюванні та встановленні зв'язків із урядами та установами нижчого рівня. Бюро встановлює стандарти і процедури перевірки, а також організовує перевірки на кожному рівні. Окрім того, бюро відповідає за моніторинг та оцінку якості діяльності різних закладів освіти та встановлення стандартів і процедури оцінки якості.

Після кожного інспектування коментарі та відгуки надсилаються до закладів освіти або урядів нижчого рівня. Також результати перевірок повідомляються громадськості, публікуються звіти про якість освіти та освітньої діяльності, які стають важливим орієнтиром для майбутньої роботи уряду.

Спеціальні перевірки проводяться відповідно до наказів, установлених поточними реформами або в разі надзвичайні ситуації. Зараз перевірки проводяться у чотирьох напрямках. Три з них пов'язані з обов'язковою освітою в сільській місцевості (покращення шкільних умов (будівель та приміщень) у бідних районах; справедливий розвиток обов'язкової освіти, спрямований на скорочення прогалів у розвитку та ефективності освіти між сільською та міською місцевостями завдяки більш ефективному та справедливому фінансуванню; обов'язкова програма покращення харчування для учнів у сільській місцевості. Останній напрям пов'язаний із безпекою шкільних автобусів. Цей проект було розпочато після кількох випадків аварій шкільних автобусів.

Зараз система інспекцій освіти в КНР перебуває у стадії розвитку та реформування. Реформу системи перевірок визнано проривом у трансформації управлінської ролі держави в освіті. Окрім того, вона є важливим засобом гарантування досягнення цілей системи освіти і реформування в освітній сфері (План покращення харчування, 2014; Education in China, 2016).

Загалом, реформування змісту шкільної освіти в КНР спрямовується на зміщення акценту з простої передачі знань на різнобічний розвиток особистості, урахування місцевих особливостей

регіону й індивідуальних інтересів і потреб учнів при складанні навчальних планів у закладах загальної середньої освіти. Це передбачає впровадження вибіркового навчальних дисциплін для вивчення учнями, формування у них життєво необхідних умінь і навичок при збереженні китайської традицій і цінностей (Yin, 2013; Nanzhao, Muju, 2007).

Висновки. Отже, у системі освіти КНР здійснюється жорсткий контроль державних органів

управління освітою за змістом навчання і різних закладах освіти. Менеджмент у сфері освіти КНР характеризується чітким розподілом функцій і зобов'язань серед національних і регіональних структур системи освіти, їх спрямованістю на досягнення освітніх цілей, сформованих урядом, урахуванням регіональної специфіки при здійсненні реформування у сфері освіти, здійсненням пілотних досліджень реформ та впровадженням освітніх інспекцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ван Тяньці. Методика підготовки майбутніх учителів музики до формування основ співацької культури учнів початкової школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2017. 24 с.
2. Ван Юежчи. Музичне виховання молодших школярів у Вальдорфських школах КНР та України : дис. ... докт. філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. Харків, 2020. 197 с.
3. Гала С. В. Из досвіду реформування вищої освіти Китаю. *Економіка і держава*. 2011. № 8. С. 52-55.
4. Джигун Н. М. Підготовка майбутніх учителів до виховної роботи в університетах Китайської Народної Республіки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2012. 20 с.
5. Лунячек В. Е. Сучасна освіта Китаю: проблеми і перспективи розвитку. *Постметодика*. 2013. № 1 (110). С. 47-54.
6. Онищенко Н. П., Лиховид О. Р. Китайська Народна Республіка (КНР). *Реформування і модернізація освітніх систем країн світу XXI століття* : моногр. / за ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я. М., 2018. С. 335-355.
7. План покращення харчування учнів сільських закладів обов'язкової освіти і досягнуті результати. 2014. [“按国务院要求农村义务教育学生营养改善计划取得成效”]. URL : http://www.gov.cn/jrzq/2014-01/02/content_2558702.htm (дата звернення: 16.11.2022).
8. Чжан Ювень. Формування полікультурної компетентності студентів в університетах КНР : дис. ... доктора філософії у галузі 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. Харків, 2020. 215 с.
9. Чжоу Юнь. Формування професійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва у закладах вищої освіти КНР : дис. ... докт. філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. Харків, 2020. 230 с.
10. Щорічний статистичний бюлетень національного економічного та соціального розвитку. Китайська Народна Республіка, Шанхай, 2014. [“中华人民共和国2014年国民经济和社会发展统计公报”]. URL : http://www.stats.gov.cn/tjsj/zxfb/201502/t20150226_685799.html (дата звернення: 17.11.2022).
11. Юрківський В. М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни : підручник. Київ : Либідь, 2011. 416 с.
12. Education in China. A snapshot. The Secretary-General of the OECD. 2016. 68 p. URL : <https://www.oecd.org/china/Education-in-China-a-snapshot.pdf> (дата звернення: 27.11.2022).
13. Nanzhao Zhou, Muju Zhu. Educational Reform and Curriculum Change in China: A Comparative Case Study. International Bureau for Education. 2007. 61 p. URL : www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/COPs/Pages_documents/Comparative_Research/EduReformChina.pdf (дата звернення: 15.11.2022).
14. Yin H. Implementing the National Curriculum Reform In China: A Review of the Decade. *Frontiers of Education in China*. 2013. Issue 8. Pp. 331–359. <https://doi.org/10.1007/BF03396979> (дата звернення: 27.11.2022).

REFERENCES

1. Wang Tianqi. Metodyka pidhotovky maibutnih uchyteliv muzyky do formuvannya osnov spivatskoi kultury ucniv pochatkovoї shkoly [Methods of preparing future teachers of music to laying the foundations singers culture elementary school students]. Abstract of PhD thesis in Pedagogy : specialty 13.00.02. Kyiv, 2017. 24 p. [in Ukrainian].
2. Wang Yuezhi. Muzychne vyhovannia molodshyh shkoliariv u Valdorfskyh shkolah KNR ta Ukrainy [Musical education of junior schoolchildren in Waldorf schools of China and Ukraine]. Dissertation for a scientific degree of the Doctor of Philosophy in a branch 01 Education/Pedagogy on a specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences. Kharkiv, 2020. 197 p. [in Ukrainian].
3. Gala S. V. Iz dosvidu reformuvannya vyshchoi osvity Kutaiu [From the experience in reforming higher education in China]. *Economy and state*, 2011, issue 8, pp. 52-55 [in Ukrainian].
4. Dzhygun N. M. Pihotovka maibutnih uchyteliv do vyhovnoi roboty v universytetah Kutaiskoi Narodnoi Respubliky [Training future teachers for educational work in the universities of the People's Republic of China]. Abstract of PhD thesis in Pedagogy : specialty 13.00.04. Kharkiv, 2012. 20 p. [in Ukrainian].
5. Lunyachek V. E. Suchasna osvita Kytaiu: problem i perspektivy rozvytku [Modern education in China: problems and prospects]. *Postmetodics*, 2013, issue 1 (110), pp. 47-54 [in Ukraine].

6. Onyshchenko N. P., Luhovyd O. R. Kunitska Narodna Respublika (KNR) [The People's Republic of China]. *Reforming and modernization of the educational systems of the countries of the world in the 21st century* : monograph / Ed. by O. I. Shapran. Pereyaslav-Khmelnytskyi: Dombrovska Ya. M., 2018. Pp. 335-355 [in Ukrainian].
7. 按国务院要求农村义务教育学生营养改善计划取得成效 [The nutritional improvement plan for rural compulsory education students and achieved results]. 2014. URL : http://www.gov.cn/jrzq/2014-01/02/content_2558702.htm (available: 16.11.2022) [in Chinese].
8. Zhang Youwen. Formuvannia polikulturnoi kompetentnosti studentiv v universytetah KNR [The Students' Multicultural Competence Formation at Chinese Universities]. Dissertation for a scientific degree of the Doctor of Philosophy in a branch 01 Education/Pedagogy on a specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences. Kharkiv, 2020. 215 p. [in Ukrainian].
9. Zhou Yun. Formuvannia profesiynoi kompetentnosti maibutnih uchyteliv muzychnogo mystetstva u zakladah vyshchoi osvity KNR. [Formation of professional competence of future Musical Art teachers in higher education institutions of the People's Republic of China]. Dissertation for a scientific degree of the Doctor of Philosophy in a branch 01 Education/Pedagogy on a specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences. Kharkiv, 2020. 230 p. [in Ukrainian].
10. 中华人民共和国2014年国民经济和社会发展统计公报 [Annual statistical bulletin of national economic and social development. People's Republic of China]. Shanghai, 2014. URL : http://www.stats.gov.cn/tjsj/zxfb/201502/t20150226_685799.html (available: 17.11.2022) [in Chinese].
11. Yurkivskiy V. M. Regionalna ekonomichna i sotsialna geografiya. Zarubizhni krainy [Regional economic and social geography. Foreign countries]. Kyiv : Lybid, 2011. 416 p. [in Ukrainian].
12. Education in China. A snapshot. The Secretary-General of the OECD. 2016. 68 p. URL : <https://www.oecd.org/china/Education-in-China-a-snapshot.pdf> (available: 27.11.2022).
13. Nanzhao Zhou, Muju Zhu. Educational Reform and Curriculum Change in China: A Comparative Case Study. International Bureau for Education. 2007. 61 p. URL : www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/COPs/Pages_documents/Comparative_Research/EduReformChina.pdf (available: 15.11.2022).
14. Yin H. Implementing the National Curriculum Reform In China: A Review of the Decade. *Frontiers of Education in China*, 2013, issue 8, pp. 331–359. <https://doi.org/10.1007/BF03396979> (available: 27.11.2022).

РЕЦЕНЗІЇ

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-49>

Марина ПРОТАС,
 orcid.org/0000-0001-8137-0342
 доктор мистецтвознавства
 Інституту проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України
 (Київ, Україна) irinamak67@ukr.net

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ЗАХАРОВОЇ ОКСАНИ ЮРІЇВНИ
 «МИСТЕЦТВО ЯК КОМУНІКАТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ ДИПЛОМАТИЧНОГО
 ЦЕРЕМОНІАЛУ (ПОЧ. 20-Х – ПОЧ. 90-Х РОКІВ ХХ СТ.)»¹**

Від 2000-х років в міжнародних культурологічних і мистецьких спільнотах обговорюють наслідки соціополітичного культурного повороту креативних ідей та технологій, що відбулось під знаком масштабного participatory-активізму настільки радикально і швидко, що відомі західні філософи і арт-критики поквапились констатувати смерть сучасного мистецтва разом із мистецтвознавчою галуззю, яка, за твердженням американського критика Джеймса Елкінса (James Elkins), остаточно заблукала в хащах компліментарних оцінок. Між тим вже 2010 року нідерландські дослідники Робін ван дер Аккер і Тімотеус Вермойлен (Robin van den Akker, Timotheus Vermeulen) оприлюднюють есе «Notes of Metamodernism», а через 7 років книгу «Metamodernism: Historicity, Affect, and Depth after Postmodernism», висуваючи ідеологему метаксії, як аналітичного ключа до культурної надчутливості сучасників, в першу чергу до найдрібніших коливань простору між політикою і мистецтвом, з можливістю зберігання міждисциплінарної динамічної рівноваги. На цьому багаторівневому парадигмальному тлі ХХІ століття, зокрема в українських реаліях воєнного стану, коли нація і людство в цілому чутливо реагує на жорсткі виклики нестійкого функціонування систем (від політико-економічної до екологічно-кліматичної), коли в умовах тяжкої війни не тільки тривають, але й збагачуються новими формами транснаціональні культурно-дипломатичні стосунки, – дослідження Оксани Захарової безумовно сприймається актуальним, і не лише з позицій дослідження комунікативних функцій дипломатичного церемоніалу в контексті міжнародних спілкувань, але і в контексті запропонова-

ної авторкою нововведеної у науковий обіг дефініції «дипломатична контркультура», що корелює з практикою західно-американських науковців, підтриманою сьогодні Гелом Фостером і Джеймсом Елкінсом в аспекті переосмислення різних проявів дихотомії «естетичне – антиестетичне» з науково-теоретичних і мистецько-практичних засад зокрема. Тож можна лише вітати, що до цієї справи вивчення мало-опрацьованих мистецько-культурознавчих аспектів долучила свої зусилля і пані Оксана, монографічне дослідження якої розширює когніцію історіографії комунікативної технології дипломатичного церемоніалу, на теренах України в тому числі. До того ж, сучасні культурні події в міжнародному форматі підтверджують правоту авторки, яка із залученням широкого архівного матеріалу аргументовано доводить в монографії, що мистецтво слугує суттєвим елементом впливу в дипломатичному церемоніалі, особливо в «дипломатичних комунікаціях, які є одним з методів побудови партнерських відносин між державами», адже «культура є важливим комунікативним фактором у системі дипломатичних відносин» (с. 16). Невипадково в українських ЗМІ сьогодні продовжують обговорювати правомірність порушення дипломатичного церемоніалу чинним президентом, який в умовах воєнного положення в країні, наприклад, зустрічає високих гостей урядових делегацій інших країн в неустановленому протоколом одязі, так само, як залишається без відповіді питання: чи мав під час екстрим-прогулянки містом з Борисом Джонсоном приймати в дарунок «Васильківського півника» від незнайомої мисткині. З позицій пані Оксани відповідь очевидна, оскільки «спілкування є однією з форм творчої діяльності», й в цьому аспекті «мистецтво є комунікативним фактором не тільки культурної, а й класичної дипломатії. У зв'язку з цим професія дипломата має на увазі

¹ Захарова О. Ю. Мистецтво як комунікативна технологія дипломатичного церемоніалу (поч. 20-х – поч. 90-х років ХХ ст. Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2022. 448 с.

спілкування як з особами, передбаченими протокольною службою, так і з вченими, літераторами, музикантами, художниками. В іншому випадку дипломатія залишиться архаїчною установою, яка ігнорує громадську думку, заперечує можливості публічної дипломатії, а, отже, і роль «м'якої сили» у світовій політиці» (с. 366). Більш того, міжнародні мистецькі події сучасності підтверджують дієвість комунікативних функцій мистецтва не лише в українському контексті, наприклад, у грудні 2022 в Сеулі за підтримки дипломатичних установ Республіки Кореї і України на високому рівні була урочисто відкрита виставка української витинанки: великі монументальні і станкові твори виконала відома мисткиня Дарія Альошкіна, яка також виступила на церемонії з промовою, будучи одягненою в традиційний народний костюм з невідмінними вишиваною сорочкою, плахтою, кептарем, кораловим намистом, а наступного дня мисткиня, убрана в інший національний одяг, влаштувала безпрецедентний майстер-клас для дружин послів одинадцяти країн, залишаючи по собі лише яскраві позитивні спогади і цікаву фотосесію, що стає топовою у соціальних мережах. Так само увійшла в історію безпрецедентна допомога численних західноєвропейських культурних фондів, які розробили мережу творчих грантів, симпозиумів, виставок, обмінів для науковців, митців, студентів з України. Тобто сама реальність верифікує справедливий висновок пані Оксани стосовно того, що «в дипломатичній культурі мистецтво є своєрідним закодованим способом передачі інформації. Дипломатичний код – це сукупність загальноприйнятих норм, традицій і умовностей, прийнятих в міжнародному спілкуванні, які в сукупності представляють дипломатичний церемоніал», причому «культурний обмін є не наслідком встановлення партнерських відносин між державами, а незалежним чинником офіційної дипломатії» (с. 366, 367).

Відповідно, беззаперечно актуальність монографічного дослідження пані Захарової фіксується й метою визначення різноманітних взаємодій мистецтв з дипломатичним протоколом, в процесі чого здійснюється подолання «суперечності між фрагментарністю теоретичних розвідок ролі мистецтва в політичній комунікації, в теоріях та актуальним запитом мистецтвознавства на формування генералізованого знання й парадигмальну визначеність мистецтвознавчої рефлексії щодо розуміння мистецтва як комунікативної технології дипломатичного церемоніалу» (с. 12), із створенням, як зазначає авторка далі, «систематизованої типології комунікативних техноло-

гій дипломатичного церемоніалу <...> для різних секторів від мистецтвознавства до державного управління. Така типологія могла б стати дієвим інструментом прийняття зважених управлінських рішень у вимірі міжкультурних, дипломатичних взаємодій різного рівня» (с. 12).

Запропонована структура монографії є логічно-виваженою, будучи спрямована до максимально ефективної реалізації заявлених мети і завдання дослідження.

Розділ 1 «Теоретико-методологічна основа дослідження мистецтва як комунікативного фактора» вивчає предмет визначеної теми з тим, аби довести, що «твори мистецтва є, в тому числі, елементами політичної комунікації, своєрідними символами влади», позаяк традиції дипломатичних відносин містять важливий «суб'єктивний фактор, а саме, особистість дипломата, який є головним носієм політичних цінностей своєї держави», а разом з тим і агентом «культурного розвитку суспільства» (с. 67), що за радянські часи мала усі ознаки ідеологічної дихотомії, де партійні установки протистояли традиційним «буржуазним» цінностям.

Грунтовний з цікавими історичними викладками Розділ 2 «Специфіка жанрово-видової структури й національний контекст дипломатичного церемоніалу» розкриває особливості формування мистецтва дипломатії, починаючи від стародавніх часів європейської і східної історії античності до XVIII–XIX ст., з акцентуванням важливої складової: «Дипломатичне мистецтво полягає в умінні запобігати війні та зміцнювати мир», а «усі спірні питання намагалися вирішувати миром, укладання якого супроводжувалося багатьма церемоніями», відповідно «культура розглядається як головний комунікативний фактор» (с. 74, 80, 85). Окремий підрозділ (2.3) приділений формуванню дипломатичного церемоніалу на території України від часів державних утворень киммерійців та скіфів, де при всій широті залучених першоджерел, не вистачало аналітичного погляду на ті події українського історика Олександра Палія (Paliy, O. A History of Ukraine: A Short Course. «Ababahalamaha», 2021, 303 p.), який дещо конкретніше трактує використані авторкою джерела, і зокрема позицію В. Головченко й Р. Матвієнко, стосовно скіфо-сарматських племен, що «не були етнічно українськими», оспорив би.

Логічно-обґрунтованим є підсумковий підрозділ 2.3.8 «Церемонія інавгурації в Україні як фактор культурної дипломатії», адже: «Культурна дипломатія – складова публічної дипломатії, яка, у свою чергу, є одним із інструментів створення

іміджу держави, її привабливості для країн світової спільноти», позаяк вона є також «фактором «м'якої сили», тобто привабливістю держави», і авторка робить закономірний висновок «церемонія інавгурації, будучи однією з форм візуальних комунікативних технологій, є ефективним механізмом публічної дипломатії, яка, у свою чергу, сприяє розвитку партнерських відносин між державами, вирішенню міжнародних проблем мирним шляхом» (с. 163, 171).

Наступний Розділ 3 «Мистецтво як об'єкт впливу у дипломатичному церемоніалі» присвячений хореографічній та музичній культурам як важливим елементам транскультурної комунікації у зовнішній політиці, де окремих підрозділ 3.2.2 детально розглядає концертні програми, зокрема у королівському Альберт-Холлі протягом 1943–1944 років, завдяки яким зміцнювались культурні комунікації союзників з антигітлерівської коаліції. Залучено багато джерел, зокрема британської періодики, що додає тексту живості сприйняття давніх подій, хоча було б цікаво порівняти пафос презентації балетних й бальних заходів з іншим «прихованим» поглядом на ті самі події, що пропонує британська історик, режисер і критик Френсіс Сондрес, торкаючись проблем денаціфікації (Saunders, Frances Stonor. *The Cultural Cold War: The CIA and the World of Arts and Letters*. New York: The New Press, 2000).

Підрозділ 3.2.4 предметно вивчає репертуарну політику академічних оперних театрів України в контексті їх позиціонування складовою державної музичної доктрини, фіксує ідеологічний пресинг з боку індивідуальних смаків вождя та «єдиного методу» соцреалізму, що унеможливило у радянські часи театральним керівникам включати у репертуар постановки й музику тогочасних провідних західноєвропейських діячів мистецтв (с. 236).

Розділ 4 «Взаємозв'язок мистецтв у дипломатичних церемоніалах» відкриває дослідження з історії бального церемоніалу, де авторка констатує вразливу мегаломанію радянської влади: «Чим активніше Радянський Союз боровся з США та західно-європейськими державами за друзів, тим помпезніше ставали офіційні заходи, організовані на честь можливих союзників», тим не менше «бальний церемоніал – це зв'язок мистецтв. Архітектура, живопис, музика, хореографія гармонійно доповнювали одне одного» (с. 265, 267). Саме в цьому розділі авторка аргументовано обговорює запропонований нею термін «дипломатична контркультура» (підрозділ 4.3), позаяк «протокол дозволяє налагодити дружні стосунки з одними особами і водночас уникнути конфлікту з

іншими», поважаючи «місцеві традиції та за необхідності міняти прийняті правила, попередньо пояснивши причину змін» (с. 283). І далі авторка роз'яснює: «Під дипломатичною контркультурою ми розуміємо навмисне ігнорування главами держав, урядів, іноземних відомств, громадськими та політичними діячами, дипломатами та членами їхніх сімей, співробітниками посольств та міжнародних організацій загальноприйнятих протокольних норм, традицій та умовностей, а також загальноприйнятих у міжнародній практиці правил шанобливості та ввічливості, яких дотримуються в дипломатичних, службових та міжособистісних відносинах з метою впливу на зовнішньополітичні рішення учасників міжнародного спілкування. Однією з важливих особливостей дипломатичного етикету є принцип гостинності, який, зокрема, виявляється у церемонії обміну дарами» (с. 284). Мистецьким творам при цьому надається особлива роль, сенс чого буде розкрито у Розділі 5 «Роль та дипломатичний потенціал мистецьких дарів», адже обмін дарами «є однією з форм гостинності та своєрідним діалогом двох сторін, що вступили в спілкування», але дипломатичний дар більш вигідний саме дарувальнику, та водночас «це своєрідний політичний символ, що володіє комунікативними функціями в системі міжнародних відносин», оскільки «чим багатші дари, тим більше шансів на успішне вирішення своїх місій» (с. 312, 313). Саме через таку особливу функцію дарів за радянські часи держструктури практикували вилучення музейних цінностей, про що розповідає пані Оксана в підрозділі 5.2 і в наступних, зазначаючи: «Чим більше держав входило в орбіту міжнародних контактів СРСР, тим актуальніше поставала проблема обміну пам'ятними подарунками...», через те численні музейні «твори живопису, які призначені для офіційних дарів, від імені радянських керівників і державних структур назавжди залишали Радянський Союз і ставали національним надбанням інших країн» (с. 323, 334); так само експонати вилучали з експозиції задля облаштування розкішних апартаментів важливим дипломатичним персонам інших країн. Мабуть було б доцільним доповнити критичну аналітику варварського розкрадання музейних колекцій статтями фахової періодики 1990-х років (зокрема статті Костянтина Акінші, який займався цією проблемою, фіксує нестачу і в Київській колекції В. і Б. Ханенок), де розкривався неймовірний масштаб, з яким, зокрема Є. Фурцева, проріджувала відомі колекції «Ермітажу» та інших крупних музеїв СРСР. Втім частину тих втрачених творів авторці вдається атрибутувати, з від-

повідною констатацію у висновках до розділу: «Одна з причин такого явища полягає в тому, що живопис, графіка, скульптура, предмети декоративно-ужиткового мистецтва в даному контексті мають яскраво виражені комунікативні функції, і є своєрідними політичними символами, які або артикульовані владою, або вимагають спеціальних пояснень», «Радянські правителі заявляли про гаряче бажання зректисся спадщини минулого, але в реальності вони «загрузли» навіть не в імперському минулому, а в часах Московського царства», на щастя музейників на зламі ХХ–ХХІ століть відбулась «демократизація протокольних норм у питанні обміну офіційними подарунками в ході міждержавного спілкування» (с. 363, 364, 366).

В цілому при ознайомленні з монографією Оксани Захарової не може не захоплювати велика фактологічно-джерельна база, якою з легкістю оперує авторка не оглядаючись на дужезначні часові і геополітичні кордони. Можливо саме така містка інформаційна насиченість трохи завадила посилити саме заключну аналітичну частину висновків, де авторка вже безвідносно до конкретики фактажу з опорою на соціальну філософську думку мала б підсумувати аналіз чинників політико-ідеологічних викривлень, де зокрема

можна було б згадати критичну позицію Х. Аренд, Ф. Фюре, Р. Аарона, П. Рікера та ін.

Було б корисним урізноманітнити текст порівнянням сучасного пограбування українських Музеїв, галерей, скіфських курганів російськими окупантами за сталою радянською звичкою/традицією грабувати колекції навіть власних престижних музейних колекцій. Або згадати тяжбу європейських країн, де сперечаються Греція, Туреччина і Німеччина, за повернення вивезеного з Берліну радянськими військами «Троянського скарбу», що тривалий час з 1945 року таємно від світової спільноти зберігався в Державному музеї образотворчих мистецтв ім. Пушкіна, а намагання директорки установи І. Антонової заявити про його зберігання категорично відсікалися спецслужбами РФ.

Втім все це, як і прикрі друкарські помилки, аж ніяк не умаляє очевидних достоїнств монографії О. Ю. Захарової «Мистецтво як комунікативна технологія дипломатичного церемоніалу (початок 20-х – початок 90-х років ХХ ст.)», текст якої цілком відповідає вимогам щодо структури й змісту подібного роду наукових праць, де висунуті у вступі мета і завдання дослідження повністю реалізовані.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Оксана РАТУШНА УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ: ІСТОРИКО-СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	4
Соломія РОЗЛУЦЬКА «ПЕРЕПИСИ ЖАЛІВ» ІСПАНСЬКИХ КОНСУЛІВ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ.....	10
Василь ХОМЩЬКИЙ СТАРООЛЕКСИНЕЦЬКИЙ ЗАМОК ВІД ФОРТИФІКАЦІЙНИХ СПОРУД ДО ДУХОВНО-ОСВІТНЬО ЦЕНТРУ.....	18
Всеволод ЧЕКАНОВ РОЗПОВІДНІ СТРАТЕГІЇ В ІСТОРІЇ ТА ІСТОРІЇ МИСТЕЦТВ.....	28
Наталія ЧУПРИНОВА, Руслан ВАСИЛЬЧЕНКО ОСОБЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВОГО БУДІВНИЦТВА ЗА ЧАСІВ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ.....	34
Denys SHRAK, Valentyn SHEVCHUK SUBARCHITECTURE OF MARGINITY IN UKRAINE.....	39
Тарас ЩЕРБАН РЕЦЕПЦІЯ ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДАМА КРЕХОВЕЦЬКОГО (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.).....	45

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Володимир РОПЕЦЬКИЙ ТРАДИЦІЙНИЙ ЛЕМКІВСЬКИЙ ОДЯГ ЯК ЧАСТИНА ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА.....	51
Лариса САНДЮК, Володимир САНДЮК ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ В ПРОЕКТУВАННІ ВИРОБІВ З ХУТРА.....	56
Олександра САПСОВИЧ ЗВУКОТВОРЧА ПАМ'ЯТЬ МУЗИКАНТА-ВИКОНАВЦЯ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ.....	62
Віра СИНЄОК, Костянтин КАЛІЄВСЬКИЙ ВПЛИВ ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА НА РІВЕНЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ХОРЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН.....	69
Олександр СОЛДАТЕНКО, Марина КОВАЛЬ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОГО ДОЗВІЛЛЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НА ПРИКЛАДІ СЕЛА НАУМІВКА КОРЮКІВСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	76
Володимир ТИШКОВ «ЧЕРНЕЦЬ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА Й ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ПРОЧИТАННЯ МИХАЙЛОМ ВЕРИКІВСЬКИМ В ОДНОЙМЕННІЙ ВОКАЛЬНО-СИМФОНІЧНІЙ ПОЕМІ	83
Анна ТКАЧ НОВОРІЧНО-РІЗДВЯНІ ФЛЕШМОБИ ТА ЇХ РОЛЬ В ТРАДИЦІЙНІЙ НОВОРІЧНІЙ ОБРЯДОВОСТІ.....	90
Вероніка ТОРМАХОВА, Юліана ЦУЛУН, Ісус ЧОРНИЙ ТВОРЧИСТЬ ЛАРИ ФАБІАН В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	95
Ірина ТЮТЮННИК, Наталія ДОБРЯНСЬКА КОМПОЗИЦІЙНЕ ТРАКТУВАННЯ ГРАФІЧНИХ ОБРАЗІВ Г. СКОВОРОДИ.....	102
Євгенія ФІЛІМОНОВА-ЗЛАТОГУРСЬКА ТВОРЧІ КОЛЕКТИВИ НАРОДНОГО ТАНЦЮ ХОРЕОГРАФІЧНОГО ВІДДІЛУ ВІННИЦЬКОГО ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ МИСТЕЦТВ ІМЕНІ М. Д. ЛЕОНТОВИЧА.....	109

Катерина ЦИГИКАЛО, Ольга ДЕНИСЮК ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СКУЛЬПТУРИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ.....	114
Дарина ЯКИМОВА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО АКТИВІЗМУ В КИЄВІ (2004–2014).....	122

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Олена ПОНОМАРЕНКО, Оксана ЛОБОВА, Владислав КУКУШКІН МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ У ЗВО.....	130
Лілія ПРИЙМАК МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ.....	136
Oksana PRYSIAZHNIUK, Kostiantyn PRYSIAZHNIUK SPOŁECZNA TOŻSAMOŚĆ MOWY NA WYSPACH BRYTYJSKICH.....	141
Маруна RYZHENKO, Olena ANISENKO, Lyudmyla SEMENOVA AUTOBIOGRAPHICAL FEATURES OF F.S. FITZGERALD’S NOVEL “THE GREAT GATSBY”.....	149
Ольга РОМАНЧУК, Ростислав КОВАЛЬ ОСОБЛИВОСТІ МЕДИЧНИХ АБРЕВІАТУР В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	153
Ольга РУДЬ, Ангеліна СКЛЯР ЕПІТЕТИ В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ І ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ	160
Анжела СВАРИЧЕВСЬКА ДЖЕРЕЛА ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	168
Тетяна СПІЛЬНИК ГЕНДЕРНО-КОРЕКТНІ НОМІНАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТЕКСТАХ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕМАТИКИ.....	173
Юлія СТЕПЧУК, Лідія ВЕРБИЦЬКА, Віктор ВИХОП ПРОБЛЕМИ КАНЦЕЛЯРИЗМУ В УКРАЇНСЬКІЙ ДІЛОВІЙ МОВІ.....	180
Альона ТАРАНЕНКО АЛЬТЕРНАТИВНЕ ПРОЧИТАННЯ НАРАТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ ПОВІСТІ «ЧАС ГЛИБОКОЇ ОСЕНІ» С. НОСАНЯ.....	185
Маруна TARNAVSKA UNCONSCIOUSLY CREATED SUBTEXT: METHODOLOGY OF IMPLICIT MEANING IDENTIFICATION AND INTERPRETING IN THE ARTISTIC TEXTS.....	191
Марія ТКАЧІВСЬКА, Анна ТРЕТЯК ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Р. ЗОННТА҃А «СКАНЕРИ»	197
Наталія ЯРЕМЕНКО, Наталія КОЛОМІЄЦЬ КРЕОЛІЗОВАНІ ТЕКСТИ ЯК СКЛАДОВА ДИДАКТИЧНОГО ДИЗАЙНУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН.....	203

ПЕДАГОГІКА

Олена ТЕПЛОВА, Наталія МОЗГАЛЬОВА, Анна НОВОСАДОВА РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ТА ХОРЕОГРАФІЇ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	210
Станіслав ТКАЧУК, Ірина ФІЛІМОНОВА ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ.....	216

Ірина ФЕДОРЕЙКО РЕАЛІЗАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ ДУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ У ГАЛУЗІ ТРАНСПОРТУ В ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	221
Дар'я ХРИПУН ФОРМУВАННЯ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ В ПРОЦЕСІ ОНТОГЕНЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ.....	227
Алла ЦАПКО, Олена ЮДЕНКОВА, Анатолій СУСТРЕТОВ НАВЧАЛЬНІ ТЕСТИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ.....	232
Ольга ЦОКУР, Іван БОЙЧЕВ ХАРАКТЕРИСТИКА ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ ЯК СУБ'ЄКТА СУЧАСНОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	238
Olha CHORNA, Galyna TSAPRO DEVELOPING READING SKILLS THROUGH JIGSAW TECHNIQUE: A CASE STUDY OF 5TH GRADERS.....	244
Віра ЧОРНОУС ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧИСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	251
Олена ЧУБУКІНА НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ДОЗВІЛЄВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ КОМІСІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ У КРАКОВІ.....	257
Тетяна ШВЕЦЬ, Наталія ШВЕЦЬ, Олександр ШВЕЦЬ ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ МАЙБУТНІМИ УЧИТЕЛЯМИ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	263
Марина ШЕМУДА ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИКИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	270
Юлія ШЛІХТЕНКО ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ У ГАЛУЗІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ПІД ЧАС ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ.....	276
Катерина ЮЗЕФОВИЧ ЗАСТОСУВАННЯ SMART ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ У ВНЗ.....	282
Світлана ЯКИМЕНКО, Тетяна ЛУШПАЙ ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ ПАТРІОТИЗМУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД 1917–1941 РОКІВ.....	288
Наталія ЯКОВЕНКО РОЗВИТОК НАВИЧОК ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ КУРСАНТІВ ВВНЗ.....	293
Янься ВАН МЕНЕДЖМЕНТ І РЕФОРМУВАННЯ У СФЕРІ ОСВІТИ В КИТАЙСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ.....	300

РЕЦЕНЗІЇ

Марина ПРОТАС РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ЗАХАРОВОЇ ОКСАНИ ЮРІЇВНИ «МИСТЕЦТВО ЯК КОМУНІКАТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ ДИПЛОМАТИЧНОГО ЦЕРЕМОНІАЛУ (ПОЧ. 20-Х – ПОЧ. 90-Х РОКІВ ХХ СТ.).....	306
---	-----

CONTENTS

HISTORY

Oksana RATUSHNA UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY AND EUROPEAN INTEGRATION: HISTORICAL AND SOCIAL ASPECT.....	4
Solomiia ROZLUTSKA “LISTING OF COMPLAINTS” OF SPANISH CONSULS IN THE RUSSIAN EMPIRE IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY.....	10
Vasyl KHOMITSKY OLD OLEXINETSKY CASTLE FROM THE FORTIFICATION BUILDINGS TO THE SPIRITUAL AND EDUCATIONAL CENTER.....	18
Vsevolod CHEKANOV NARRATIVE STRATEGIES IN HISTORY AND HISTORY OF ARTS.....	28
Nataliia CHUPRINOVA, Ruslan VASYLCHENKO FEATURES OF MILITARY CONSTRUCTION DURING THE TIMES OF THE WESTERN UKRAINIAN PEOPLE’S REPUBLIC.....	34
Denys SHPAK, Valentyn SHEVCHUK SUBARCHITECTURE OF MARGINITY IN UKRAINE.....	39
Taras SHCHERBAN RECEPTION OF PUBLICISTIC CREATIVITY AND PUBLIC ACTIVITIES OF ADAM KREHOVETSKY (END OF THE XIX – BEGINNING OF THE XXI CENTURY).....	45

ART STUDIES

Volodymyr ROPETSKYI TRADITIONAL LEMKO CLOTHING AS A PART OF DECORATIVE AND APPLIED ART.....	51
Larysa SANDYUK, Volodymyr SANDYUK MEANS OF ARTISTIC EXPRESSION IN DESIGNING FUR PRODUCTS.....	56
Olexandra SAPSOVYCH SOUND-CREATIVE MEMORY OF THE MUSICIAN-PERFORMER: TO THE ANALYSIS OF THE QUESTION.....	62
Vira SYNIEOK, Kostiantyn KALHIEVSKYI THE INFLUENCE OF ORATORY ART ON THE LEVEL OF PEDAGOGICAL SKILLS OF THE TEACHER OF CHOREOGRAPHIC DISCIPLINES.....	69
Oleksandr SOLDATENKO, Maryna KOVAL CURRENT PROBLEMS OF ORGANIZING CULTURAL LEISURE OF THE RURAL POPULATION ON THE EXAMPLE OF THE VILLAGE OF NAUMIVKA OF THE KORYUKIV UNITED TERRITORIAL COMMUNITY.....	76
Volodymyr TISHKOV “THE MONK” BY TARAS SHEVCHENKO AND THE FEATURES OF ITS READING BY MYKHAILO VERYKIVSKY IN THE VOCAL-SYMPHONIC POEM.....	83
Anna TKACH NEW YEAR’S AND CHRISTMAS FLASH MOBS AND THEIR ROLE IN TRADITIONAL NEW YEAR’S RITUAL.....	90
Veronika TORMAKHOVA, Yuliana TSULUN, Isus CHORNII CREATIVITY OF LARA FABIAN IN THE CONTEXT OF MODERN MUSIC.....	95
Iryna TIUTIUNNYK, Nataliia DOBRIANSKA COMPOSITIONAL INTERPRETATION OF GRAPHIC IMAGES BY H. SKOVORODA.....	102

Yevheniia FILIMONOVA-ZLATOHURSKA FOLK DANCE CREATIVE TEAMS OF THE CHOREOGRAPHIC DEPARTMENT OF THE VINNYTSIA SPECIALIZED COLLEGE OF ARTS NAMED AFTER M. LEONTOVYCH.....	109
Kateryna TSYHYKALO, Olha DENYSIUK HISTORIOGRAPHY OF THE RESEARCH OF UKRAINIAN SCULPTURE OF THE END OF THE 20TH – 21 CENTURY.....	114
Daryna YAKYMOVA THE SPECIFIC OF FORMING OF ART ACTIVISM IN KYIV (2004–2014).....	122

LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES

Olena PONOMARENKO, Oksana LOBOVA, Vladyslav KUKUSHKIN METHODS OF TEACHING ENGLISH AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION.....	130
Liliia PRYIMAK METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FOREIGN LANGUAGE TRAINING FOR FUTURE SERVICE PROFESSIONALS.....	136
Oksana PRYSIAZHNIUK, Kostiantyn PRYSIAZHNIUK SOCIAL IDENTITY OF SPEECH IN THE BRITISH ISLES.....	141
Maryna RYZHENKO, Olena ANISENKO, Lyudmyla SEMENOVA AUTOBIOGRAPHICAL FEATURES OF F.S. FITZGERALD’S NOVEL “THE GREAT GATSBY”.....	149
Olha ROMANCHUK, Rostyslav KOVAL FEATURES OF UKRAINIAN MEDICAL ABBREVIATIONS.....	153
Olha RUD, Anhelina SKLYAR EPITHETS IN THE POETIC SPEECH OF AHATANHEL KRYMS’KYY: STRUCTURAL-SEMANTIC AND FUNCTIONAL ASPECTS.....	160
Anzhela SVARYCHEVSKA SOURCES AND WAYS OF FORMATION OF THE UKRAINIAN LANGUAGE MILITARY NAVAL TERMINOLOGY.....	168
Tetiana SPILNYK GENDER-CORRECT NOMINATIONS OF MILITARY PERSONNEL IN GERMAN TEXTS ON MILITARY SUBJECT MATTERS.....	173
Yulia STEPCHUK, Lidiia VERBYTSKA, Viktor VYKHOR PROBLEMS OF OFFICES WORDS IN UKRAINIAN BUSINESS LANGUAGE.....	180
Alona TARANENKO ALTERNATIVE READING OF THE NARRATIVE COMPONENT OF THE STORY “TIME OF DEEP AUTUMN” BY S. NOSAN’.....	185
Maryna TARNAVSKA UNCONSCIOUSLY CREATED SUBTEXT: METHODOLOGY OF IMPLICIT MEANING IDENTIFICATION AND INTERPRETING IN THE ARTISTIC TEXTS.....	191
Mariya TKACHIVSKA, Anna TRETIAK LEXICAL AND SEMANTIC TRANSFORMATIONS IN THE TRANSLATION OF R. SONNTAG’S NOVEL “DIE SCANNER”.....	197
Natalia YAREMENKO, Nataliia KOLOMIETS CREOLIZED TEXTS AS A COMPONENT OF THE DIDACTIC DESIGN OF LITERARY COURSES.....	203

PEDAGOGY

Olena TEPLOVA, Nataliia MOZGALOVA, Anna NOVOSADOVA DEVELOPMENT OF THE CREATIVE POTENTIAL OF FUTURE TEACHERS OF MUSICAL ART AND CHOREOGRAPHY BY MEANS OF UKRAINIAN MUSICAL ART.....	210
---	-----

Stanislav TKACHUK, Iryna FILIMONOVA PROBLEMS OF OBSERVING ACADEMIC INTEGRITY BY BACHELORS IN THEIR SCIENTIFIC AND RESEARCH WORK.....	216
Iryna FEDOREYKO IMPLEMENTATION OF ELEMENTS OF DUAL EDUCATION IN THE TRAINING OF FUTURE BACHELORS IN THE FIELD OF TRANSPORT IN TEACHING INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION.....	221
Daria KHRYPUN VOCABULARY DEVELOPMENT IN THE PROCESS OF ONTOGENETIC DEVELOPMENT OF THE CHILD.....	227
Alla TSAPKO, Olena YUDENKOVA, Anatolii SUSTRIETOV EDUCATIONAL TESTS AS A MEANS OF FORMING PROFESSIONAL COMPETENCIES OF STUDENTS.....	232
Olga TSOKUR, Ivan BOYCHEV CHARACTERISTICS OF THE CREATIVE POTENTIAL OF PERSONALITY AS A SUBJECT OF MODERN MUSICAL CULTURE.....	238
Olha CHORNA, Galyna TSAPRO DEVELOPING READING SKILLS THROUGH JIGSAW TECHNIQUE: A CASE STUDY OF 5TH GRADERS.....	244
Vira CHORNOUS PEDAGOGICAL CREATIVITY IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHER.....	251
Olena CHUBUKINA DIRECTIONS OF ACTIVITIES OF LEISURE ORGANIZATIONS OF COMMISSION OF NATIONAL EDUCATION PEDAGOGICAL UNIVERSITY IN KRAKOW.....	257
Tetiana SHVETS, Nataliia SHVETS, Olexander SHVETS PEDAGOGICAL CONDITIONS OF KEEPING TO THE PRINCIPLES OF ACADEMIC INTEGRITY BY FUTURE FOREIGN LANGUAGES TEACHERS IN THE PROCESS OF IMPLEMENTING SCIENTIFIC RESEARCH.....	263
Maryna SHEMUDA FEATURES OF LEARNING GRAMMAR OF A FOREIGN LANGUAGE DURING DISTANCE EDUCATION.....	270
Yulia SHLICHTENKO THE FORMATION OF THE CREATIVE PERSONALITY OF A STUDENT OF HIGHER EDUCATION IN THE FIELD OF FOREIGN LANGUAGE STUDIES DURING PROFESSIONAL TRAINING.....	276
Kateryna YUZEFOVYCH APPLICATION OF SMART TECHNOLOGIES IN UNIVERSITY TEACHING	282
Svitlana YAKYMENKO, Tatyana LUSHPAI EDUCATION OF A SENSE OF PATRIOTISM IN PRESCHOOL CHILDREN IN UKRAINE IN THE PERIOD 1917–1941.....	288
Nataliya YAKOVENKO DEVELOPMENT OF WRITING SKILLS CADETS OF VVNZ AT ENGLISH LANGUAGE CLASSES	293
Yanxia WANG EDUCATION MANAGEMENT AND REFORMING IN THE PEOPLE’S REPUBLIC OF CHINA.....	300

REVIEWS

Maryna PROTAS REVIEW OF THE MONOGRAPH OF OKSANA YURIIVNA ZAKHAROVA «ART AS A COMMUNICATIVE TECHNOLOGY OF THE DIPLOMATIC CEREMONIAL (EARLY 20’S – EARLY 90’S OF THE XX CENTURY.)».....	306
---	-----

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК:**

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES:**

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

**ВИПУСК 57. ТОМ 3
ISSUE 57. VOLUME 3**

Редактори-упорядники

Микола Пантюк

Андрій Душиний

Василь Ільницький

Іван Зимомря

Здано до набору 12.12.2022 р. Підписано до друку 23.12.2022 р.

Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 36,73. Зам. № 0123/010. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.